

Miloslava Sokolová

**Nový deklinačný systém
slovenských substantív**

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Prešov 2007

Recenzenti

Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.

Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Jazyková redakcia

PhDr. Jana Hašanová; Mgr. Martina Ivanová, PhD.; Mgr. Rastislav Béreš

Prípravu a vydanie monografie spolufinancovala Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied. Monografia je výsledkom riešenia grantového projektu MŠ SR VEGA č. 1/1432/04 *Morfosyntaktický výskum v rámci Slovenského národného korpusu* (vedúca grantu doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc.).

© Doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc.

Technická redaktorka: Emília Sýkorová

Vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove roku 2007

1. vydanie – Náklad 100 – Strán 338

Obálka: Mgr. Martina Ivanová, PhD.

Tlač: Grafotlač, Prešov

ISBN 80-8068-550-9

EAN 9788080685508

Obsah

Úvod.....	14
Úvod.....	14
1 Substantíva, ich sémantická klasifikácia a gramatické kategórie.....	17
1 Substantíva, ich sémantická klasifikácia a gramatické kategórie.....	17
2 Nový deklinačný systém slovenských substantív	31
2 Nový deklinačný systém slovenských substantív	31
Makroparadigma.....	32
Makroparadigma.....	32
2.1 Skloňovanie – deklinácia.....	34
2.1 Skloňovanie – deklinácia.....	34
Tri typy deklinácie.....	35
Indeklinábilá.....	35
Adjektívna deklinácia.....	36
Menná deklinácia	36
2.2 Deklinačná makroskupina, deklinačná trieda, deklinačný vzor a podvzor.....	38
2.2 Deklinačná makroskupina, deklinačná trieda, deklinačný vzor a podvzor.....	38
Klasifikujúce koncovky plurálií tantum	40
2.3 Faktory pôsobiace pri substantívnej mennej deklinácii	40
2.3 Faktory pôsobiace pri substantívnej mennej deklinácii	40
2.4 Paradigma.....	45
2.4 Paradigma.....	45
Tvarotvorný základ v paradigme.....	45
Tvarotvorný základ v paradigme.....	45
Tvarotvorný formant v paradigme.....	46
Tvarotvorný formant v paradigme.....	46
Substantíva s nepravidelnou deklináciou.....	47
Substantíva s nepravidelnou deklináciou.....	47
2.5 Prieniky medzi deklinačnými typmi, makroskupinami, triedami, vzormi a podvzormi.....	48
2.5 Prieniky medzi deklinačnými typmi, makroskupinami, triedami, vzormi a podvzormi.....	48
2.5.1 Medziparadigmatický pohyb medzi typmi deklinácie.....	49
2.5.1 Medziparadigmatický pohyb medzi typmi deklinácie.....	49

2.5.2 Medziparadigmatický pohyb medzi štyrmi makroskupinami	49
2.5.2 Medziparadigmatický pohyb medzi štyrmi makroskupinami	49
2.5.3 Medziparadigmatický pohyb medzi triedami makroskupiny.....	51
2.5.3 Medziparadigmatický pohyb medzi triedami makroskupiny.....	51
2.5.4 Pohyb medzi vzormi v rámci tej istej triedy	52
2.5.4 Pohyb medzi vzormi v rámci tej istej triedy	52
2.5.5 Dubletnosť medzi vzormi a podvzormi.....	53
2.5.5 Dubletnosť medzi vzormi a podvzormi.....	53
2.6 Deklinačné vzory	54
2.6 Deklinačné vzory	54
3. Deklinácia substantív.....	58
3. Deklinácia substantív.....	58
3.1 Zastúpenie typov deklinácie.....	58
3.1 Zastúpenie typov deklinácie.....	58
3.1.1 Adjektiválna deklinácia	58
3.1.1 Adjektiválna deklinácia	58
Adjektiválne skloňovanie pri životných maskulínach.....	59
Adjektiválne skloňovanie pri životných maskulínach.....	59
Adjektiválne skloňovanie pri neživotných maskulínach.....	62
Adjektiválne skloňovanie pri neživotných maskulínach.....	62
Adjektiválne skloňovanie pri feminínach.....	63
Adjektiválne skloňovanie pri feminínach.....	63
Adjektiválne skloňovanie neutier.....	66
Adjektiválne skloňovanie neutier.....	66
3.1.2 Indeklinábilá	68
3.1.2 Indeklinábilá	68
Nesklonné životné maskulína.....	68
Nesklonné životné maskulína.....	68
Nesklonné neživotné maskulína.....	69
Nesklonné neživotné maskulína.....	69
Nesklonné feminína.....	70
Nesklonné feminína.....	70
Nesklonné neutrá.....	71
Nesklonné neutrá.....	71
4 Deklinácia životných maskulín.....	74
4 Deklinácia životných maskulín.....	74
4.1 Deskripcia deklinačných typov v makroskupine životných maskulín.....	74

4.1 <i>Deskripcia deklinačných typov v makroskupine životných maskulín</i>	74
4.1.1 <i>Algoritimizácia a deskripcia I. až IV. triedy</i>	75
4.1.1 <i>Algoritimizácia a deskripcia I. až IV. triedy</i>	75
I. trieda	79
I. trieda	79
Životné osobné maskulína s nepravidelnou deklináciou.....	92
Životné osobné maskulína s nepravidelnou deklináciou.....	92
Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní maskulín.....	93
Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní maskulín.....	93
II. trieda.....	95
II. trieda.....	95
III. trieda.....	98
III. trieda.....	98
IV. trieda	100
IV. trieda	100
Pomenovania zvierat zakončené na r.....	107
Pomenovania zvierat zakončené na r.....	107
4.1.2 <i>Alternácie v skloňovaní životných maskulín</i>	107
4.1.2 <i>Alternácie v skloňovaní životných maskulín</i>	107
4.2 <i>Interpretácia variantov životných maskulín</i>	109
4.2 <i>Interpretácia variantov životných maskulín</i>	109
4.2.1 <i>Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory</i> životných maskulín.....	109
4.2.1 <i>Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory</i> životných maskulín.....	109
I. trieda	109
II. trieda	111
III. trieda	111
IV. trieda	112
4.2.2 <i>Frekvencia variantov vo vzoroch životných maskulín</i>	113
4.2.2 <i>Frekvencia variantov vo vzoroch životných maskulín</i>	113
4.2.3 <i>Pragmaticko-morfologické aspekty životných maskulín</i>	118
4.2.3 <i>Pragmaticko-morfologické aspekty životných maskulín</i>	118
4.2.3.1 <i>Prienik paradigiem medzi tromi deklinačnými typmi</i>	118
4.2.3.1 <i>Prienik paradigiem medzi tromi deklinačnými typmi</i>	118
4.2.3.2 <i>Paralely a variantnosť medzi makroskupinami (životné maskulína, neživotné maskulína, feminína, neutrá)</i>	120
4.2.3.2 <i>Paralely a variantnosť medzi makroskupinami (životné maskulína, neživotné maskulína, feminína, neutrá)</i>	120
Štýlovo príznakové varianty.....	123
Štýlovo príznakové varianty.....	123
Štýlová determinovanosť zriedkavých tvarov	124
Štýlová determinovanosť zriedkavých tvarov	124
4.2.3.3 <i>Paralely medzi I. až IV. triedou životných maskulín</i>	125
4.2.3.3 <i>Paralely medzi I. až IV. triedou životných maskulín</i>	125

4.2.3.4 Paralelná deklinácia a dubletnosť na základe diferencujúcich morf v rámci vzorov tej istej triedy	130
4.2.3.4 Paralelná deklinácia a dubletnosť na základe diferencujúcich morf v rámci vzorov tej istej triedy	130
4.2.3.5 Variantnosť tvarov medzi vzormi a podvzormi maskulín na základe Ipl - mi/-ami	134
4.2.3.5 Variantnosť tvarov medzi vzormi a podvzormi maskulín na základe Ipl - mi/-ami	134
Štýlovo diferencované varianty pri životných maskulínach.....	142
Štýlovo diferencované varianty pri životných maskulínach.....	142
4.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti životných maskulín.....	144
4.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti životných maskulín.....	144
Indikátory dubletnosti v Npl životných maskulín.....	144
Indikátory dubletnosti v Npl životných maskulín.....	144
Indikátory dubletnosti v Npl neživotných maskulín.....	146
Indikátory dubletnosti v Npl neživotných maskulín.....	146
Indikátory dubletnosti v Ipl medzi vzormi a podvzormi maskulín.....	148
Indikátory dubletnosti v Ipl medzi vzormi a podvzormi maskulín.....	148
Indikátory dubletnosti v Gsg (Asg) životných maskulín.....	149
Indikátory dubletnosti v Gsg (Asg) životných maskulín.....	149
Indikátory dubletnosti Asg medzi vzormi maskulín.....	150
Indikátory dubletnosti Asg medzi vzormi maskulín.....	150
5 Deklinácia neživotných maskulín.....	152
5 Deklinácia neživotných maskulín.....	152
5.1 Deskripcia deklinačných typov.....	152
5.1 Deskripcia deklinačných typov.....	152
5.1.1 Algoritmizácia a deskripcia V. a VI. triedy.....	152
5.1.1 Algoritmizácia a deskripcia V. a VI. triedy.....	152
V. trieda.....	157
V. trieda.....	157
Neživotné maskulína zakončené na konsonant r, l	176
Neživotné maskulína zakončené na konsonant r, l	176
VI. trieda.....	178
VI. trieda.....	178
Neživotné maskulína s nepravidelnou deklináciou	184
Neživotné maskulína s nepravidelnou deklináciou	184
5.1.2 Alternácie v skloňovaní neživotných maskulín.....	184
5.1.2 Alternácie v skloňovaní neživotných maskulín.....	184
5.2 Interpretácia variantov neživotných maskulín.....	186
5.2 Interpretácia variantov neživotných maskulín.....	186

5.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory	
neživotných maskulín	186
5.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory	
neživotných maskulín	186
V. trieda.....	186
VI. trieda.....	189
5.2.2 Frekvencia variantov medzi vzormi neživotných maskulín.....	192
5.2.2 Frekvencia variantov medzi vzormi neživotných maskulín.....	192
5.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty neživotných maskulín.....	197
5.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty neživotných maskulín.....	197
5.2.3.1 Prienik paradigiem medzi tromi typmi (menná deklinácia, adjektívna deklinácia a indeklinábilnosť).....	197
5.2.3.1 Prienik paradigiem medzi tromi typmi (menná deklinácia, adjektívna deklinácia a indeklinábilnosť).....	197
5.2.3.2 Paralely a variantnosť paradigiem medzi makroskupinami (životné maskulína, neživotné maskulína, feminína, neutrá).....	197
5.2.3.2 Paralely a variantnosť paradigiem medzi makroskupinami (životné maskulína, neživotné maskulína, feminína, neutrá).....	197
5.2.3.3 Paralely a variantnosť tvarov medzi V. – VI. triedou	199
5.2.3.3 Paralely a variantnosť tvarov medzi V. – VI. triedou	199
5.2.3.4 Variantnosť a dubletnosť tvarov na základe diferencujúcich morf v rámci tej istej triedy	200
5.2.3.4 Variantnosť a dubletnosť tvarov na základe diferencujúcich morf v rámci tej istej triedy	200
Variantnosť tvarov medzi vzormi v V. triede	200
Variantnosť tvarov medzi vzormi v V. triede	200
Variantnosť tvarov medzi vzormi v VI. triede	208
Variantnosť tvarov medzi vzormi v VI. triede	208
5.2.3.5 Variantnosť tvarov medzi vzormi a podvzormi V. a VI. triedy v Ipl. ..	209
5.2.3.5 Variantnosť tvarov medzi vzormi a podvzormi V. a VI. triedy v Ipl. ..	209
Viacnásobné varianty.....	213
Viacnásobné varianty.....	213
Dubletnosť so zachovávaním či prehodnotením koncoviek -us/-es/-os/-as.....	213
Dubletnosť so zachovávaním či prehodnotením koncoviek -us/-es/-os/-as.....	213
5.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti neživotných maskulín.....	214
5.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti neživotných maskulín.....	214
Indikátory dubletnosti Gsg neživotných maskulín.....	214
Indikátory dubletnosti Gsg neživotných maskulín.....	214
Indikátory dubletnosti Ipl maskulín.....	216
Indikátory dubletnosti Ipl maskulín.....	216
Indikátory dubletnosti Lsg maskulín.....	218
Indikátory dubletnosti Lsg maskulín.....	218

Indikátory dubletnosti v Npl neživotných maskulín.....	219
Indikátory dubletnosti v Npl neživotných maskulín.....	219
6 Deklinácia feminín.....	220
6 Deklinácia feminín.....	220
6.1 <i>Deskripcia deklinačných typov feminín</i>	220
6.1 <i>Deskripcia deklinačných typov feminín</i>	220
6.1.1 Algoritmizácia a deskripcia VII. – XI. triedy.....	220
6.1.1 Algoritmizácia a deskripcia VII. – XI. triedy.....	220
VII. trieda	225
VII. trieda	225
Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní feminín VII. triedy.....	230
Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní feminín VII. triedy.....	230
VIII. trieda	235
VIII. trieda	235
Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní feminín VIII. triedy.....	242
Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní feminín VIII. triedy.....	242
IX. trieda	243
IX. trieda	243
Pragmaticko-morfologické aspekty IX. triedy.....	246
Pragmaticko-morfologické aspekty IX. triedy.....	246
X. trieda	247
X. trieda	247
XI. trieda	249
XI. trieda	249
6.1.2 Alternácie v skloňovaní feminín.....	251
6.1.2 Alternácie v skloňovaní feminín.....	251
6.2 <i>Interpretácia variantov feminín</i>	252
6.2 <i>Interpretácia variantov feminín</i>	252
6.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory feminín.....	252
6.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory feminín.....	252
VII. trieda	252
VIII. trieda	253
IX. trieda	255
X. trieda	255
XI. trieda	256
6.2.2 Frekvencia variantov medzi vzormi feminín.....	256
6.2.2 Frekvencia variantov medzi vzormi feminín.....	256
6.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty feminín.....	260
6.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty feminín.....	260

6.2.3.1 Prienik medzi tromi typmi deklinácie	260
6.2.3.1 Prienik medzi tromi typmi deklinácie	260
6.2.3.2 Prienik medzi makroskupinami na základe determinujúcich morf.....	261
6.2.3.2 Prienik medzi makroskupinami na základe determinujúcich morf.....	261
6.2.3.3 Paralely a variantnosť medzi VII. – XI. feminín.....	262
6.2.3.3 Paralely a variantnosť medzi VII. – XI. feminín.....	262
6.2.3.4 Variantnosť tvarov v rámci vzorov tej istej triedy	265
6.2.3.4 Variantnosť tvarov v rámci vzorov tej istej triedy	265
6.2.3.5 Dubletnosť medzi vzormi a podvzormi podľa variantných morf.....	270
6.2.3.5 Dubletnosť medzi vzormi a podvzormi podľa variantných morf.....	270
6.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti feminín.....	274
6.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti feminín.....	274
Indikátory dubletnosti v Gpl feminín.....	274
Indikátory dubletnosti v Gpl feminín.....	274
Indikátory dubletnosti v Dpl a Lpl feminín.....	277
Indikátory dubletnosti v Dpl a Lpl feminín.....	277
Indikátory dubletnosti v Gsg feminín.....	278
Indikátory dubletnosti v Gsg feminín.....	278
Indikátory variantnosti nesklonných a sklonných tvarov feminín.....	278
Indikátory variantnosti nesklonných a sklonných tvarov feminín.....	278
7 Deklinácia neutier.....	281
7 Deklinácia neutier.....	281
7.1 Deskripcia deklinačných typov neutier	281
7.1 Deskripcia deklinačných typov neutier	281
7.1.1 Algoritmizácia a deskripcia XII. – XV. triedy.....	281
7.1.1 Algoritmizácia a deskripcia XII. – XV. triedy.....	281
XII. trieda	285
XII. trieda	285
Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní neutier XII. triedy.....	293
Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní neutier XII. triedy.....	293
Neutrá s nepravidelnou a kombinovanou deklináciou.....	295
Neutrá s nepravidelnou a kombinovanou deklináciou.....	295
XIII. trieda	295
XIII. trieda	295
Pragmaticko-morfologický aspekt pri skloňovaní neutier XIII. triedy.....	298
Pragmaticko-morfologický aspekt pri skloňovaní neutier XIII. triedy.....	298

XIV. trieda	298
XIV. trieda	298
XV. trieda	300
XV. trieda	300
Pragmaticko-morfologický aspekt pri skloňovaní neutier	
XV. triedy.....	303
Pragmaticko-morfologický aspekt pri skloňovaní neutier	
XV. triedy.....	303
Neutrá s nepravidelnou kombinovanou deklináciou.....	303
Neutrá s nepravidelnou kombinovanou deklináciou.....	303
7.1.2 Alternácie v skloňovaní neutier.....	304
7.1.2 Alternácie v skloňovaní neutier.....	304
7.2 Interpretácia variantov neutier.....	305
7.2 Interpretácia variantov neutier.....	305
7.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory	
neutier.....	305
7.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory	
neutier.....	305
XII. trieda	305
XIII. trieda	307
XIV. trieda	308
XV. trieda	308
7.2.2 Frekvencia variantov medzi vzormi neutier.....	309
7.2.2 Frekvencia variantov medzi vzormi neutier.....	309
7.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní neutier.....	311
7.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní neutier.....	311
7.2.3.1 Prienik paradigiem medzi typmi deklinácie.....	311
7.2.3.1 Prienik paradigiem medzi typmi deklinácie.....	311
7.2.3.2 Paralely a variantnosť paradigiem medzi	
makroskupinami	311
7.2.3.2 Paralely a variantnosť paradigiem medzi	
makroskupinami	311
7.2.3.3 Paralely a variantnosť medzi XII. až XIII. triedou neutier.....	312
7.2.3.3 Paralely a variantnosť medzi XII. až XIII. triedou neutier.....	312
7.2.3.4 Dubletnosť v rámci vzorov tej istej triedy	313
7.2.3.4 Dubletnosť v rámci vzorov tej istej triedy	313
7.2.3.5 Dubletnosť medzi vzormi a podvzormi podľa	
variantných morf.....	314
7.2.3.5 Dubletnosť medzi vzormi a podvzormi podľa	
variantných morf.....	314
7.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti neutier.....	316
7.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti neutier.....	316
Indikátory dubletnosti Gpl medzi vzormi neutier.....	316
Indikátory dubletnosti Gpl medzi vzormi neutier.....	316
Indikátory dubletnosti Npl, Dpl, Lpl.....	316

Indikátory dubletnosti Npl, Dpl, Lpl.....	316
Indikátory dubletnosti Lsg medzi vzormi neutier.....	317
Indikátory dubletnosti Lsg medzi vzormi neutier.....	317
8 Závery.....	318
8 Závery.....	318
Zoznam skratiek a značiek.....	331
Zoznam skratiek a značiek.....	331
Literatúra.....	333
Literatúra.....	333
Vecný register.....	340
Vecný register.....	340
Menný register.....	346
Menný register.....	346

ÚVOD

V predloženej monografii predstavujeme systémovolingvistický opis roztvoreného systému deklinačných typov, ktorý má ambície zodpovedať možnostiam a požiadavkám 21. storočia a neoslabovať pritom vedomie centra a periférie, vzťah symetrie a asymetrie obsahu a formy či súčinnosť jazykových rovín. V súčasnosti môžeme dať používateľom slovenčiny k dispozícii poznatky podložené morfematickým výskumom (Sokolová et al., 1999; Sokolová et al., 2005a), preto základným lexikálnym zdrojom našich výskumov je *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (ďalej SKMS, 2005). Ďalšími zdrojmi sú aj *Slovník cudzích slov* (ďalej SCS, 2006) a reprezentatívny súbor antroponým či toponým (Ďurčo et al., 1998; ďalej PROP). Z týchto zdrojov substantíva vygenerovali a do excelovského súboru retrográdne pripravili počítačoví experti Vladimír Benko (SKMS) a Ján Genčí (SCS a PROP). Autori projektu *Nový deklinačný systém slovenčiny* Miloslava Sokolová, Martin Ološtiak a Lucia Gianitsová-Ološtiaková anotovali tri lexikálne zdroje podľa koncepcie M. Sokolovej (1994, 2005b): SKMS (M. Sokolová), SCS (L. Gianitsová-Ološtiaková) a PROP (M. Ološtiak) a na ich základe v roku 2007 realizovali paralelné výskumy. V predloženej monografii ide o 28 784 substantív zo SKMS (2005), ktoré sú jej hlavným materiálovým základom popri špecifických excerpciách (rozšírené súbory pre etnonymá, pomenovania zvierat a feminatíva).

Definície deklinačných typov sa ilustrujú okrem príkladov z uvedených lexikálnych zdrojov aj príkladmi z *Morfológie slovenského jazyka* (1966), z *Dynamiky slovenskej morfológie* (Dvonč, 1984) a príkladmi zoradenými podľa frekvencie zo *Slovenského národného korpusu* (SNK), vygenerovanými Radovanom Garabíkom. Ide o cca 5200 najfrekvencovanejších lemm (od lemy *rok*: 642 159 po lemu *frekvencia*: 2 909, a to pri frekvencovaných typoch, napríklad pri vzore *stretnutie*, uvádzanými len výberovo). Najfrekvencovanejšie substantíva zo SNK by mali zaručiť, aby predkladané poznatky a príklady boli pre čitateľov aktuálne a aby monografia obsahovala skloňovanie často používaných substantív. Verzia SNK (prim-3.0-public-all) sa využíva aj pri overovaní dubliet a pri verifikácii substantív s problémovou deklináciou. Receptivitu vymedzených vzorov porovnávame aj so zisteniami z publikácie *Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Morfológia substantív* (Benko – Hašanová – Kostolanský, ďalej BHK, 1998) a pri interpretácii získaných zistení využívame výsledky výskumov Juraja Dolníka (1993, 1998, 1999, 2000, 2003a, 2003b, 2005), Jána Kačalu (1995, 1997, 1998, 1999a, 1999b, 2005) Jána Sabola (1980, 1989, 1997, 2005) a Pavla Žiga (2002, 2003, 2005, 2006). Najviac priestoru sa v práci venuje mennej deklinácii, ale do úvahy sa berie aj deklinácia adjektíválií a indeklinabilií. Zisteniami zo SNK sa výberovo dokladá aj morfológicko-pragmatický aspekt deklinácie.

Inšpirácie k výskumu a snahy o nové nové zobrazenie deklinačného systému slovenčiny siahajú do obdobia lektorského pobytu M. Sokolovej v Lipsku (1987 – 1988) a vychádzali hlavne z porovnávania slovanských jazykov a z didaktického

pohľadu na slovenský jazyk. Vďaka Gertovi Jägerovi, ktorý v tom čase spolupracoval s Gerhardom Helbigom, Petrom Sgallom, Berndom Koenitzom, Dietrichom Müllerom, Olgou Wilhelm a Gabi Nolte, sa autorka monografie dostala k témam ako sémantika sloves, genus verbi, valencia (G. Helbig) a porovnávanie jazykov (učebnice češtiny, poľštiny a slovenčiny¹). Presnejšie išlo o využívanie porovnávania západoslovanských jazykov pri slovakistických výskumoch, napríklad pri tvorbe učebníc poľštiny a slovenčiny sa vychádzalo zväčša z bohemistiky, pretože Koenitzova učebnica češtiny vyšla v sérii lipských učebníc západoslovanských jazykov ako prvá. Pri deklinačnom systéme však bola pre všetky tri jazyky východiskom polonistika, keďže pre tertium comparationis vyhovoval roztvorený deklinačný systém poľštiny (cca 70 vzorov) lepšie než prekrývajúci sa deklinačný systém češtiny a slovenčiny. Pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka je nevhodné a nedidaktické pokladať za vzor „vzor“, ktorý má zo dvadsať dopĺňujúcich pravidiel a množstvo výnimiek (*dub, chlap*).

Autorka vychádza zo svojich viacročných výskumov v oblasti deklinácie substantív (Sokolová, 1994/95, 1995, 1996, 1997, 1998, 2005, 2006a, b; Sokolová et al, 1999, Sokolová et al 2005a, b), v ktorých nadväzuje na predchádzajúce výskumy J. Sabola (1968a, b, 1976, 1977, 1980, 1989), ale aj z následných a paralelných výskumov spoluautorov projektu (Ološtiak, 2006; Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007). Hoci rozsahová obmedzenosť monografie neumožnila publikovanie rozsiahlych kapitol o deklinácii internacionalizmov a proprií v spoločnej monografii, v tretej až siedmej kapitole sa v súborných tabuľkách berú do úvahy aj štatistické údaje o propriách z rukopisu M. Ološtiaka (96 923 antroponým, 4037 toponým zo súborov P. Ďurča, 1998 a 189 názvov štátov), ale aj štatistické údaje o 34 929 internacionalizmoch zo SCS (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007). Spracovanie internacionalizmov a proprií je pripravované paralelne podľa rovnakej koncepcie a vyjde ako samostatná publikácia.

Zložený vejár skloňovacích typov, ako je to v slovenských gramatikách od čias Ľ. Štúra, nezodpovedá súčasným požiadavkám a možnostiam výskumu, a to ani v teoretickej slovakistike, ale ani v školskej praxi (Sokolová, 1994/1995). Pokiaľ ide o vzorové slová, ktoré sa v slovenských gramatikách nemenia od r. 1953 (Pauliny – Ružička – Štolc, porov. Navrátil, 1996, Očenáš, 2003), ani tie nezodpovedajú terajším požiadavkám na ich vymedzenie (Sokolová, 1995). Výhodný malý počet tradičných deklinačných vzorov je spojený s nevýhodným prekrývaním deklinačných typov a neprehľadným množstvom výnimiek. Na druhej strane redukcia výnimiek v tejto monografii je nevyhnutne spojená s nárastom deklinačných vzorov, preto na lepšiu orientáciu v ich vzájomnom prepojení a na pochopenie pravidiel na zaraďovanie substantív do nových deklinačných typov slúži algoritmizácia vzorov (štyri základné algoritmy vydelené na základe klasifikačného menného rodu).

Pomocou odkrytého pohľadu na deklinačný systém možno vzory usporiadané v algoritmoch (životné maskulína, neživotné maskulína, feminína a neutrá) podložiť

¹ Jäger, G. – Wilhelm O.: Grundkurs Slowakisch II.; III. Karl-Marx-Universität Leipzig, VEB Druck und Verpackung Leipzig 1979; 1980.

frekvenčne počtom substantív aj počtom slovotvorných štruktúr a prehľad vzorov doložiť príkladmi zo SNK. Spolu s existujúcimi výskumami v tejto oblasti sa získajú relevantné informácie o reálnom používaní gramatických tvarov substantív, ktoré sú doplnené aj o sociolingvistický aspekt. Sociolingvistický výskum a skúmanie vzťahov medzi kodifikáciou a rozkolísanosťou normy (Buzássyová, 1991; Šikra, 1991; Bosák, 1992, 1993; Slančová – Sokolová, 1994, 1995; Ondrejovič, 1997; Dudok, 2005) ukazujú aj to, že niektoré tvary zamestnávajú lingvistov opakovane už desaťročia a riešenie jednotlivých problémov izolovane je málo efektívne. Aj preto sme pomocou najnovších dostupných metód pripravili syntetizujúcu pomôcku, ktorá by mala slúžiť na pochopenie systému a základných pravidiel slovenskej deklinácie.

Ak používatelia nedisponujú jednoznačnými ucelenými a navzájom usúvzťažnenými informáciami, ťažko možno pri hodnotení stavu jazykovej kultúry odlíšiť odklon od spisovnej normy vyplývajúci z neznalosti pravidiel alebo spôsobený dynamikou systému. Tendencie v deklinačnom systéme slovenčiny sa dajú priblížiť (osvetliť) aj situáciou v ostatných slovanských jazykoch (Běličová, 1998), preto okrajovo je v monografii zohľadnený aj porovnávací aspekt. Jazyk je nástroj, ktorý má slúžiť používateľom, a úlohou jazykovedy je opísať ho tak, aby jeho opis bol pre nich službou, nie zložitým rébusom. Takýto cieľ má aj predkladaná monografia, ktorá ponúka nové konkurenčné zobrazenie deklinačného systému substantív súčasnej spisovnej slovenčiny ako podnet pre ďalšie teoretické aj praktické rozpracovanie danej problematiky.

Naše poďakovanie patrí pánom Radovanovi Garabíkovi, Jánovi Genčimu a Vladimírovi Benkovi, ktorí pomohli autorom projektu o deklinačnom systéme slovenčiny pri počítačovom spracovaní z lexikálnych zdrojov, a pánom Jánovi Bosákovi, Petrovi Ďurčovi a Slavomírovi Ondrejovičovi, ktorí poskytli autorom projektu lexikálny materiál na jeho anotovanie a na výskum. Kolegyniam Jane Hašanovej a Martine Ivanovej ďakujem za korektúru rukopisu a pripomienky k projektu, Rastislavovi Bérešovi a Martinovi Ološtiakovi za formálne úpravy rukopisu monografie, obidvom recenzentom Jurajovi Dolníkovi a Pavlovi Žigovi ďakujem za kladné posudky monografie, profesorovi Pavlovi Žigovi a kolegovi Františkovi Šimonovi osobitne za podnetné pripomienky k diachrónnemu faktoru.

Ako mimoriadne inšpirujúca sa ukázala spolupráca s lexikografkami Alexandrou Jarošovou, Janou Hašanovou a Ľubicou Balážovou. Pretože zo súčasných lexikografických prác najviac gramatických informácií prináša SSSJ (2006), práve uvedené kolegyne svojimi fundovanými pripomienkami a postrehmi pomohli autorke najviac skvalitniť text monografie.

Za dlhoročnú trpezlivosť, toleranciu a podporu venujem monografiu *Nový deklinačný systém slovenských substantív* manželovi Michalovi a dcére Michaele.

Miloslava Sokolová

1 SUBSTANTÍVA, ICH SÉMANTICKÁ KLASIFIKÁCIA A GRAMATICKÉ KATEGÓRIE

Substantíva ako pomenovania samostatne existujúcich substancií majú tri gramatické kategórie (rod, číslo a pád) a pomerne malý počet gramatických tvarov (dvanásť). Ich pojmovosť, relatívna presnosť a významová vyhranenosť znamená, že sa využívajú ako termíny v odbornom, administratívnom a publicistickom štýle. Substantíva sa delia na:

1. **vlastné mená (propriá):**

1.1 **pravé propriá:** *Prešov, Trhovište, Ondava, Zuzana, Novák, Slovnafť;*

1.2 **nepravé propriá** – skupinové antroponymá ako prechodná skupina medzi apelatívami a pravými propriami, porov. etnonymá (*Slovák*) a obyvateľské mená (*Prešovčan*)².

2. **všeobecné mená (apelatíva):**

2.1 **konkrétne** (väčšinou počítateľné): *oko, mesto;*

2.2 **abstraktné** (väčšinou nepočítateľné): *zrak, let, mladosť;*

2.3 **nepravé abstraktné** (pomenovanie vymedzeného javu, plurál implikuje počet): *deň.*

Z aspektu počítateľnosti sa všetky substantíva delia na:

a) **počítateľné** (singulatívne): *jeden stôl, päť stolov;* singulária tantum (*zemeguľa*), plurália tantum (*nožnice, dvere; prázdniny*);

b) **nepočítateľné** (nesingulatívne): *zrak, Košice, Bratislava;*

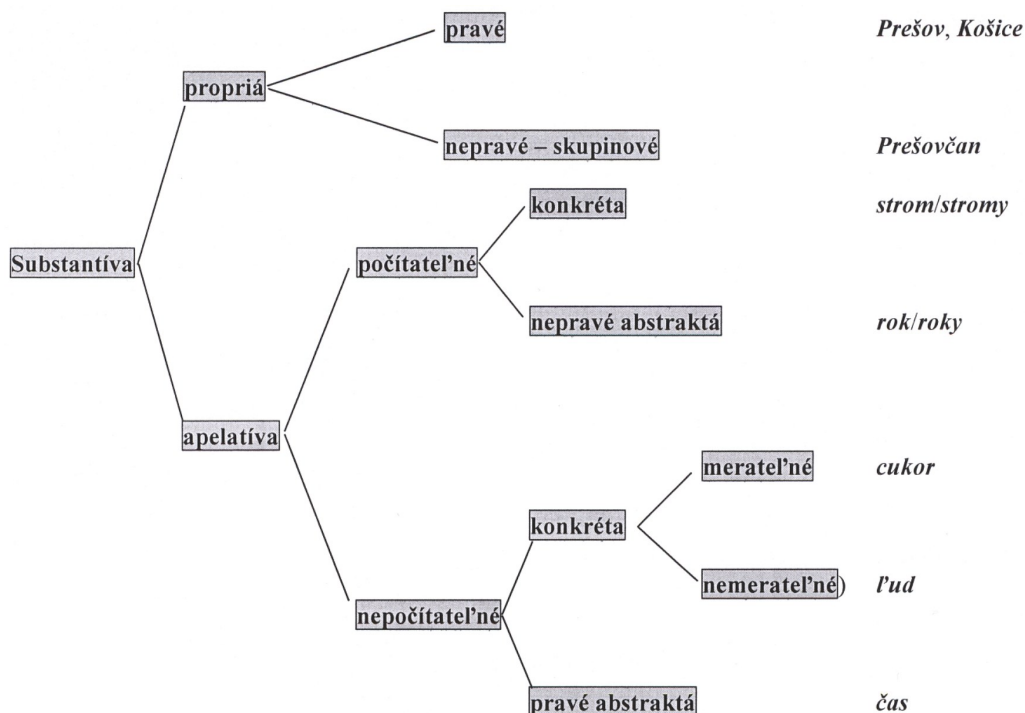
Okrem toho existujú singulária tantum: a) pravé propriá (*Prešov*), b) pravé abstraktá (*dobro*), c) merateľné látkové konkréta (materiália – *voda*), d) nemerateľné hromadné konkréta (kolektíva – *ľudstvo*) a plurália tantum: a) pravé propriá (*Košice*), b) pravé abstraktá (*osýpky*).

Slovesné podstatné meno (verbálne substantívum) ako hybridný tvar verba a substantíva zachováva kategórie intencie, verbálneho vidu a reflexívnosť – *vymýšľanie/vymyslenie, vyrábanie/vyrobenie, pousmíatie sa, správanie sa.*

Pravé propriá nie sú s objektom spojené významom a daný objekt presne ohraničujú, identifikujú (bezprostredná spätosť propria s denotátom), kým apelatíva pomenúvajú triedu predmetov prostredníctvom designátu ako súboru relevantných sém, a preto označujú 1 – n denotátov majúcich spoločný význam.

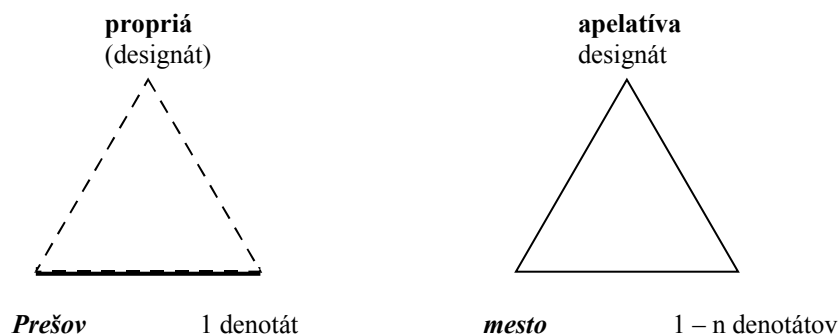
² K prvému použitiu termínu nepravé propriá v rámci klasifikácie substantív pozri M. Sokolová (1995).

Schéma 1. Klasifikácia substantív

Substantíva sa delia na propriá a apelatíva podľa toho, či pomenúvajú denotát priamo alebo prostredníctvom designátu (porov. trojuholník s vrcholmi designátor, designát, denotát):

Schéma 2. Sémantický trojuholník pri propriách a pri apelatívach

Medzi propriami a apelatívami sú **skupinové antroponymá** (obyvateľské mená a etnonymá), ktoré sa v slovakistike – hlavne podľa slovotvorného a pravopisného

hľadiska – pokladajú za propriá, ale správajú sa ako apelatíva. Majú obidve čísla, v nemčine a angličtine majú člen, možno obmedziť ich význam reštriktívnou vzťahnou vetou a pomenovania zaraďujú do druhu podľa spoločnej vlastnosti (porov. Semjanová, 1980; Blanár, 1996). Vo väčšine európskych jazykovied sa skupinové antroponymá pokladajú za apelatíva (rus. *slovak*, *venger*), v našej klasifikácii ich nazývame **nepravými propriami**³.

Komplikované sú vzťahy medzi etnonymami, obyvateľskými menami, pomenovaním príslušníkov rasy či pomenovaním príslušníkov náboženstva, keďže vývin smeroval od pomenovaní kmeňov (etnonymum) k vytvoreniu názvov krajín a vzniku obyvateľských mien (porov. aj publikácie, z ktorých sú uvádzané príklady: Kronika ľudstva, 1988; Vreckový atlas sveta, 1975):

a) Vzťah obyvateľské meno = etnonymum je vtedy, keď funkciu obyvateľského mena preberá etnonymum: *Nemci*, *Poliaci*, *Rusi*, *Ukrajinci*; resp. funkciu etnonyma preberá obyvateľské meno: *Tunisia*, *Kamerunčania*, *Ghančania*. Funkciu etnonyma preberá obyvateľské meno v štátoch, ktoré nemajú vlastný úradný jazyk (Afrika, Ázia či Amerika), porov. aj *Guinea*, *Horná Volta*, *Libéria*, *Mali*, *Togo*, *Mozambik*, *Keňa*, *Angola*.

b) Vzťah etnonymum > obyvateľské meno je vtedy, keď etnonymum je širší pojem než obyvateľské meno, napríklad *Arabi*: *Jemenčania*, *Jordánci*, *Sýrčania*, *Kuvajťania*, *Ománčania* atď.

c) Vzťah obyvateľské meno > etnonymum je vtedy, keď etnonymum je užší pojem než obyvateľské meno, porov. *Cyperčania*: *Gréci*, *Turci*; *Maročania*: *Berberi*, *Arabi*; *Iračania*: *Arabi*, *Kurdi*; *Kambodžania*: *Kméri* a iné etniká.

d) Obyvateľské meno v sebe zahŕňa okrem etnika, rasy aj príslušníkov náboženstiev, porov. *Brazílčania*: *belosi*, *mestici*, *černosi*, *Indiáni*; *Kolumbijci*: *Španieli*, *belosi*, *mestici*; *Bosniaci a Hercegovinci* obyvatelia Bosny a Hercegoviny: *Moslimovia*, *kresťanskí Srbi*, *kresťanskí Chorváti*.

Etnonymá sa v slovenčine skloňujú ako apelatíva, čo je ďalším argumentom pokladať ich za nepravé propriá. V Npl majú koncovku *-i* (*Aramejci*, *Arméni*, *Arkádi*, *Bitýni*, *Briti*, *Edóni*, *Egejci*, *Germáni*, *Gréci*, *Filištínci*, *Huni*, *Chaldejci*, *Chetiti*, *Churriti*, *Ilyři*, *Iránci*, *Japonci*, *Kanaánci*, *Kartáginci*, *Kelti*, *Kikóni*, *Ligúri*, *Maióni*, *Mongoli*, *Mezopotámci*, *Mauri*, *Nabatejci*, *Nimidi*, *Pelištejci*, *Portugalci*, *Sardi*, *Sumeri*, *Semiti*, *Skýti*, *Tochari*, *Tráci*). Len pri fonologickom obmedzení pre koncovku *-i* majú v Npl *-ovia* (*Aztékovia*, *Avarakovia*, *Baskovia*, *Čuangovia*, *Dajakovia*, *Etruskovia*, *Frýggovia*, *Chalchovia*, *Gurkovia*, *Italikovia*, *Koškovia*, *Kazachovia*,

³ Pre naše ďalšie uvažovanie je dôležité vrátiť sa k vymedzeniu apelatív a proprií (Semjanová, 1977) a pripomenúť, že rozlišujeme pravé propriá (bez pomenovaní príslušníkov národov (*Slovák*) a bez obyvateľských mien (*Prešovčan*)) a širšie chápané apelatíva, ku ktorým pričleňujeme tieto dve skupiny tzv. skupinových antroponým s pravidelným tvorením sg a pl. **Za apelatíva** sa skupinové antroponymá pokladajú v ruskej, ukrajinskej, bulharskej, rumunskej, maďarskej, fínskej, švédskej, nórskej, portugalskej, španielskej jazykovednej tradícii a v esperante. **Ako propriá** sa hodnotia v anglickej, nemeckej, francúzskej, talianskej, srbskej, chorvátskej, českej, slovenskej, novogréckej a latinskej gramatike. V poľskej jazykovede sa ako apelatíva hodnotia obyvateľské mená (*Gdańsk* > *gdańszczanin*, *Warszawa* > *warszawianin*) a ako propriá etnonymá (*Polak*).

Lýkovia, Olmékovia, Sindhovia, Šangovia, Tutongovia, Volskovia; Miaovia, Mandžuovia, Kečuovia), zriedka majú formu Npl ako obyvateľské mená, napríklad *Asýrčania, Egyptania, Feničania, Čiňania, Krétania, Peržania, Židia*, resp. unikátne je skloňovanie kvázietnonyma *Yankee* podľa vzoru *kuli*. Dvojtvary *-i/-ovia* sú pri jednoslabičných a menej známych etnonymách, porov. *Dóri/Dórovia, Ióni/Iónovia, Médi/Médovia, Indi/Indovia*, pričom tvar s koncovkou *-ovia* má viacero výhod (nespôsobuje alternácie, zvyšuje slabičnosť tvaru a posilňuje význam personickosti).

Podľa toho, či **apelatívne substantíva** pomenúvajú samostatne existujúce substancie, alebo ako samostatne chápané dynamické, resp. aj statické príznaky, ktoré abstrahovaním chápeme ako samostatne jestvujúce substancie, možno ich deliť na **konkrétne** a **abstraktné**. V obidvoch skupinách sa vyčleňujú počítateľné (singulatívne) a nepočítateľné (nesingulatívne) substantíva.

Singulatívne sú predovšetkým počítateľné konkréta, s ktorými sa spája kategória životnosti, deminutívnosti a augmentatívosti: *učiteľ, študent, Slovák, Prešovčan, pes, mačka, izba, dom, jabloň, hruška, hlavička, nosisko, poslucháreň, blesk, hrom*. Ako konkrétne sa chápu aj pomenovania fiktívnych bytostí (*vodník, víla, jednorožec*).

Nesingulatívne konkrétne substantíva sa delia podľa príznaku merateľnosť na merateľné a nemerateľné. Merateľné sú **materiáliá** (látkové) – tekutiny (*voda, káva, čaj*), potraviny (*chlieb, maslo*), lieky (*acylpirín, penicilín*), látky (*ľan, bavlna*), materiály (*koža, drevo, kov*), rastlinné produkty (*harmanček, žihľava*), kovy (*zlato, cín*), chemické látky (*kyslík, vodík*), látky skladajúce sa z malých častí (*piesok, vzduch, prach, sneh*). Nemerateľné sú **kolektíva** (hromadné): *ľud, mládež, dorast, generalita, sedľač; rastlinstvo, kvetena, flóra, bučina, bodľač, bodľačie; fauna, dobytok, včelstvo; svalstvo, horstvo, nábytok, bielizeň*. Ak sú utvorené sufixom *-stvo* (*obyvateľstvo, ľudstvo, vtáctvo*), sú synonymné s plurálom motívantov, ktorým sa v súčasnej slovenčine často nahrádzajú (*Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, Horecký et al., 1989), napríklad *žiaci* – *žiaci*, *študenti* – *študenti*. Kolektívne substantíva s viazaným plurálom sa v singulári vyskytujú príznakovo *milenci, ľudia, rodičia, Bratislavčania, maliny, čučoriedky, vlasy*. Údaje o sémantickej klasifikácii substantív prináša SSSJ (2006), a to explicitne o kolektívach, resp. implicitne podľa uvádzania tvarov plurálu pri singulatívach či neuvádzania tvarov plurálu pri singuláriách tantum (porov. aj Balážová – Zamborová, 2001, 2003).

Denotáty ako samostatne chápané príznaky substancí, ktoré sa myšlienkovým procesom abstrakcie ponímajú ako samostatné (porov. dynamický príznak *chodiť* ako *chôdza*, statický príznak *dobrý* ako *dobro*), sa pomenúvajú abstraktnými substantívami. Na inej úrovni je však abstrahovanie typu *strom – jabloň* v rámci konkrét. Abstraktá sa využívajú predovšetkým v odbornom štýle a vznikajú pri intelektualizácii slovnej zásoby. Podľa singulatívnosti ich delíme na pravé a nepravé abstraktá (Trost, 1992).

Tabuľka 1. Odlišenie abstraktných substantív (A) a konkrétnych substantív (K)

Kritériá na odlišenie abstraktných substantív a konkrétnych substantív	A	K	Príklady na abstraktá	Príklady na konkréta
singulativnosť	–(+)	+/-	čas (hodina)	mesto/l'udstvo
pomenovanie vlastností	+	–	radosť, dĺžka	
pomenovanie stavov, citov, zmyslov, schopností	+	–	opilstvo, žiaľ, rozum	
pomenovanie deja – deverbatíva	+	–	beh, myslenie	
životnosť	–	+		človek
pomenovanie objektov	–	+		koruna
pomenovanie miesta	–	+		krajina
kvantitatívna deminutivnosť	–	+		dieťaťko
typické derivačné morfémy	+	+	múdrost', dobrota	študent, učiteľ, murár

Pravé abstraktá sú nepočítateľné a pomenúvajú:

- deje (*pochod*⁴, *lov*, *písanie*, *krádež*, *klam*, *narodenie*, *umieranie*);
- fázy dejov (*začínanie*, *začiatok*, *pokračovanie*, *stred*, *skončenie*);
- gradáciu (*zväčšenie*, *zmenšenie*, *zosilnenie*, *zoslabenie*, *uvoľnenie*, *zlepšenie*);
- relácie (*blížkosť*, *susedstvo*, *rozdielnosť*, *zhoda*, *podobnosť*, *jednota*);
- modalitu (*spôsob*, *modus*, *kvalita*);
- vlastnosti (*pôvab*, *šarm*, *múdrost'*, *krása*, *veľkosť*, *mladosť*);
- schopnosti a zmysly (*zrak*, *sluch*, *hmat*, *čuch*, *myslenie*, *cítanie*, *emotívnosť*);
- duševné a fyzické stavy (*hnev*, *stres*, *radosť*, *veselosť*, *láska*, *žiaľ*, *bolesť*, *smútok*, *smiech*, *smäd*, *hlad*, *pokoj*, *mier*, *spokojnosť*, *žiarlivosť*, *podcenenie*, *bezmocnosť*).

Nepravé abstraktá sú počítateľné a vyjadrujú:

- širšie spoločenské pomenovania (*úrad*, *socializmus*, *vlastníctvo*, *vláda*, *nájom*, *plán*, *stavba*, *schéma*, *tabuľka*, *klasifikácia*, *časť*, *právo*);
- časovo-priestorové pomenovania (*čas*, *priestor*, *miery*, *sekunda*, *minúta*, *hodina*, *deň*, *týždeň*, *mesiac*, *rok*, *desaťročie*, *storočie*, *vek*, *jar*, *leto*, *jeseň*, *zima*, *január*, *výška*, *dĺžka*, *hrúbka*, *šírka*, *kilogram*, *meter*);
- kognitívne pomenovania (*vnem*, *motív*, *impulz*, *podnet*, *stimul*, *rozum*, *idea*, *pravda*, *svedomie*, *duša*, *pokánie*, *príčina*, *následok*, *zákonitosť*, *náhoda*, *psychológia*, *filológia*, *filozofia*, *jazykoveda*, *zemepis*);
- metajazykové pomenovania (*systém*, *denotát*, *člen*, *rod*, *vid*, *druh*, *kvalita*, *element*, *prvok*, *znak*, *žáner*, *román*, *poviedka*, *sonet*).

Od nepravých abstrakt (termíny) treba odlišovať prípady konkretizácie pravých abstrakt, napríklad metonymické dvojice *vlastnosť* – jej nositeľ (*sladkosť*), *dej* – miesto deja (*cesta*), *dej* – pomenovanie osoby (*služba*).

Gramatická kategória čísla (v singulári maskulínium: numerus – v pluráli neutrum: numerá) je morfosyntakticky nekonštitutívnou gramatickou kategóriou. Je to

⁴ Z lexii pravých abstrakt (*pochod* – *pochodovanie*) môžu vzniknúť lexie nepravých abstrakt (*pochody*).

odrazová kategória vyjadrujúca členitosť reality, jej obsahom je vyjadrenie množstva zovšeobecneného na jednotu (jednotlivina) a mnohosť (množstvo) substancie: singulár – plurál. Je centrálnym členom sémantickej kategórie kvantity (funkčno-sémantická kategória kvantitatívnosti), kam patria všetky kvantifikačné operátory propozičnej sémantiky: číslo, numeráliá, adverbiá miery, opakovanosť v rámci imperfektív, frekventatív, iteratív, kolektíva; singuláriá tantum sú materiáliá a pravé propriá.

Formálne sa gramatická kategória čísla realizuje spolu s rodom (genus) a pádom (kázus) pomocou relačnej gramatickej morfy (koncovky), porov. Miko, 1962. Členy kategórie čísla *singulár* (jednosť, všeobecnosť, hromadnosť, distributívnosť) a *plurál* (príznakový) sú v privatívnom protiklade. Pri neflektívnych substantívach (indeklináliách) sa číslo gramaticky realizuje pomocou kategórie zhody: *pribudlo ďalšie želé, pribudli ďalšie želé*. Substantíva s oboma číslami sa v sémantickej klasifikácii charakterizovali ako singulatívne konkréta alebo singulatívne nepravé abstraktá. Substantíva, ktoré sa vyskytujú iba v singulári, sa nazývajú **singuláriá tantum**, sémanticky sú to pravé abstraktá (*nábeh*), materiáliá (*vzduch*) či kolektíva (*ľud*). Substantíva, ktoré sa vyskytujú iba v pluráli, sa nazývajú **pluráliá tantum** (*nožnice*).

Formu plurálu majú substantíva: a) pomenúvajúce **zložený denotát**, napríklad časti tela: *bedrá, dýchadlá, hovoridlá, križe, pľúca, prsia, rodidlá, ústa, väzy, žiabre*; odev a obuv: *nohavice, gate, nohavičky, pančucháče, gamaše, montérky, otepľovačky, šponovky, rifle, texasky, spodky, tepláky, slipy, bermudy, džínsy, rajtky, plavky, bikiny, monokiny, šaty, háby*; nástroje a zariadenia: *kliešte, kombinačky, nožnice, pichačky; dvere, veraje, vráta, brány; okuliare, zrkadlovky; vidly, sane, krosná, okovy, železá, liace, husle, stradivárky, gajdy, bicie*; b) pomenúvajúce **kompaktný denotát**: *rozpaky, čary, okolky, pomyje, zlievky, šťance, splašky, fekálie*; c) **vyskytujúce sa v množstve**: *kvasnice, kiahne, osýpky, zimomriavky, otruby, potničky, príušnice, spálničky, mrle, detúrence, detiská*; d) pomenúvajúce **opakujúce sa udalosti**, napríklad sviatky: *Turíce, Vianoce, Hromnice*; spoločenské činnosti, rituály: *dožinky, driapačky, hody, fašiangy, krstiny, juvenílie, majstrovstvá, meniny, narodeniny, nahováračky, páračky, pašie, prázdniny, prístupky, pytačky, radovánky, skusy, zálety, zásnuby*; e) pomenúvajúce **jedinečný denotát** (propriá: *Andy, Antily, Dardanely, Himaláje, Karpaty, Pieniny, Pyreneje, Tatry; Bermudy, Kurily, Bahamy; Benátky, Delfy, Helsinki, Pompeje*, porov. aj toponymy *-ovce, -ice, -any*). Propriá majú **jedinečné číslo**, a to jedinečný singulár (*Prešov*) alebo jedinečný plurál (*Piešťany*), čo vyplýva z ich základnej identifikačnej funkcie (Blanár, 1996). Vždy konkrétne propriá označujú osoby (antroponymá), geografické objekty (toponymá), vodstvá (hydronymá), objekty vytvorené ľuďmi, nefixované v teréne (chrématonymá) atď., porov. *Karpaty, Tatry, Alpy, Michalovce, Váh, Volvo/volvo*. Pri singuláriách tantum (*veľa múky, ľud*) a pri pluráliách tantum (*jedny okuliare*) je nesúlad medzi formou a obsahom.

Tabuľka 2. Vzťah medzi číslom a klasifikáciou substantív

Spájanie s číslovkou	Mimojazyková skutočnosť		SG	PL	Realizácia	Príklady
+	objekty existujúce jednotlivo		+	+	sg aj pl	singulatívne: <i>dieťa</i>
–	jeden denotát	propriá	+	(+)	sg ⊥ pl	<i>Slovensko, Košice</i>
– ⊥ +	kompaktný denotát	abstraktá	+	(+)	sg > pl	<i>práca; rozpaky</i>
– ⊥ + ⁵	kompaktný denotát	materiáliá	+		sg/pl	<i>voda</i>
–	súborný denotát	kolektíva	+		sg	<i>ľudstvo, klientela</i>
+	výskyt v množstve	viazaný pl	(+)	+	sg < pl	<i>oči, vlasy</i>
–	zložený denotát	PLT	–	+	pl	<i>okuliare, dvere</i>

Singulár sa používa aj vo všeobecnom význame ako **všeobecný singulár** (*Občan SR má právo voliť a byť volený.*) a tiež v **distributívnom význame** (*Všetci prítomní zdvihli hlavu ako na povel. – Každému doniesol fľašu.*), porov. Miko, 1962. Plurálové formy pri singuláriách tantum znamenajú metonymický posun k druhovosti či merateľnosti (*tri vody, tri kávy*). Frekvencia v korpuse síce potvrdzuje, že pri počítateľných substantívach sú frekventovanejšie tvary singuláru a pri viazanom pluráli je singulár nefrekventovaný, ale, ako sa ukázalo aj pri hľadaní prototypových vzorov, odklony medzi pomerom singulárových a plurálových tvarov pri jednotlivých singulatívnych substantívach sú značné, preto si vyžadujú nový výskum (sg < pl: *krik, kvet, zvierá*; sg > pl: *plot, generál, posteľ*), porov. Dziak – Rabatinová, 2005).

Duál, ktorý sa zachoval v úplnosti v slovinčine a lužickej srbčine, sa stopovo vyskytuje v poľštine (*plecoma, rękoma, oczu, uszu*) alebo češtine (*v ramenou, kolenou, na rukou, bez nohou, nohama, očima*). V slovenčine okrem typov *oči, uši* zanikol (*očí, uší*), porov. aj poslednú kodifikáciu inštrumentálneho tvaru *dvomi* popri duálovej forme *dvoma*.

Gramatická kategória menného rodu (genus – generá) je morfosyntakticky nekonštitutívnou gramatickou kategóriou, ktorá vznikla pôvodne ako odrazová kategória; synchrónne sa to prejavuje pri prirodzenom rode (*muž – žena*).

Pri neživotných substantívach, resp. pri neosobných feminínach či neutrách je menný rod len klasifikačnou kategóriou. O čisto klasifikačnej funkcii gramatického rodu svedčí aj existencia synonymných substantív s rozličným rodom (*skala, kameň, bralo*), rodových variantov (*náruč – náručie, zámok – zámka, mol' – moľa, pyžamo – pyžama*) a rodových homoným (*červeň, zeleň, zver, družba, kura*), porov. Miko, 1962. Gramatická kategória menného rodu je centrálnym členom sémantickej kategórie genus/sexus (funkčno-sématická kategória rodovosti), kam patria substantíva s prirodzeným rodom, pri maskulínach substantíva so životnosťou (pomenovania osôb a pomenovania zvierat), feminatíva (*učiteľka*), maskulinatíva (*vdovec*) a rodové zámená (*on, ona, ono*).

Formou na vyjadrenie gramatickej kategórie rodu je gramatická morfa (koncovka). Ak je rod gramatický, je signalizovaný rodovo typickou relačnou morfou Nsg: maskulína -, feminína -a, neutrá -o, -e, -ie alebo morfou iného pádu (Dsg a Lsg

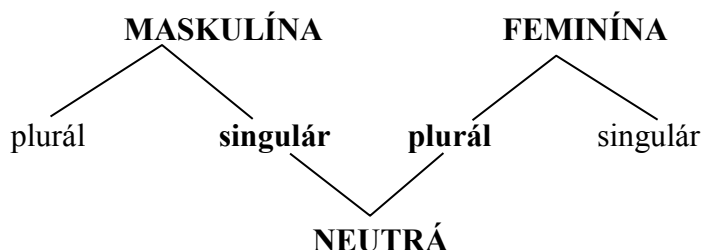
⁵ Len s neurčitými numeráliami.

-ovi). Rodovo atypické sú morfy maskulín *-a*, *-o*, feminín *-*, neutier *-a* (Miko, 1962). Slovanské jazyky využívajú na rodovú klasifikáciu predovšetkým formu, v slovenčine sa využíva formálne kritérium veľmi dôsledne (porov. slovenskú podobu grécizmov *tá téma*, *tá dráma* s českou formou *to téma*, *to drama* a poľskou formou *ten temat*, *ten dramat*). Nemčina využíva napríklad na rodové rozlíšenie substantív viac význam (maskulína – dni týždňa, mesiace, ročné obdobia; feminína – kvety, rastliny; neutrá – mestá, krajiny). Silné rodové povedomie slovenčiny ako rodového jazyka podporuje morfosyntaktická kategória zhody: *pekný kôň*, *pekná realita*, *pekné pole*, *on bol*, *ona bola*, *ono bolo*, *ktorý muž*, *ktorá žena*, *ktoré pole*. Sila rodovo typických koncoviek sa prejavuje aj v prechode množstva toponým od feminín (SSJ, 1968) k maskulínam (PSP, 1991), porov. *Dobroč*, *Okoč*, *Poproč*, *Proč*, *Zábrež*, *Zeleneč*.

Gramaticky sa prirodzený rod vyjadruje zhodou gramatických koncoviek akuzatívu (porov. Horecký, 1966). Prirodzený rod sa prejavuje pri maskulínach prostredníctvom **kategórie životnosti**, v slovenčine pri maskulínach aj personálnosti, pretože životnosť sa vyjadruje zhodou genitívu a akuzatívu v obidvoch číslach len pri osobných maskulínach (Miko, 1962; Horecký, 1966). Pri zvieracích nepersonifikovaných substantívach sa životnosť takto prejavuje iba v singulári (hovor. často aj v pluráli, SSSJ, 2006); v pluráli sa substantíva pomenúvajúce zvieratá správajú ako neživotné s výnimkou prípadov s variantmi *vtáci/vtáky*, *vlci/vlky*, *psi/psy*. Ani pri životných maskulínach nie je rod vždy odrazovou kategóriou (gramaticky životné substantíva: *nebožtík*, *obesenec*; gramaticky neživotné substantíva: *mikrób*, *vírus*). Okrem toho existuje pohyb medzi životnými a neživotnými substantívami pri personifikácii (*medvedi*, *orli*, *dvaja kohúti na smetisku*) a pri depersonifikácii (*činitele*, *Martin*, *Liptovský Mikuláš*), porov. Kačala, 1997.

Na základe rodu sa klasifikujú substantíva ako maskulína, feminína a neutrá. Sekundárnosť neutier sa prejavuje v tom, že slová s oslabenou substantívnosťou (*bé*, *cé*), resp. nesklonné substantíva (*klišé*, *tabu*, *matiné*, *interview*) sú predovšetkým neutrá. Sekundárne a najmenej frekvencované neutrá fungujú tiež ako neosobný rod (*to a*, *to krásno*, *tvoje áno*), porov. imaginárnosť neutier (Žigo, 2003).

Neutrá, ktoré sa v slovanských jazykoch konštituovali po maskulínach a feminínach, preberajú ich koncovky v obidvoch číslach, porov. v češtine deklináciu neutier podľa maskulín, kým v slovenčine aj v slovinčine preberajú neutrá v singulári deklináciu podľa maskulín a v pluráli deklináciu podľa feminín.

Schéma 3. Kombinovaná deklinácia neutier v slovenčine a slovinčine

V porovnaní so skupinou apelatív, kde sa uplatňujú všetky existujúce rodové formy, každá trieda proprií je v tomto ohľade na základe svojej sémantiky obmedzená (antroponymá sú bez neutier, toponymá sú bez životných maskulín). Najvýraznejší rozdiel medzi SKMS a SCS je pri neživotných maskulínach, pretože slovná zásoba slovenčiny sa obohacuje hlavne o prevzaté termíny, a medzi SKMS a PROP je pri osobných maskulínach feminínach, najnižšie zastúpenie vo všetkých lexikálnych zdrojoch majú neutrá:

Tabuľka 3. Frekvencia M, F a N v troch lexikálnych zdrojoch

	M	%	F	%	N	%	Spolu	%
SKMS	11 732	40,8	13 854	48,1	3 198	11,1	28 784	100
SCS	16 707	48,0	15 242	43,7	2 891	8,3	34 840	100
PROP	105 332	49,5	107 250	50,4	429	0,1	213 011	100

Pragmaticko-morfologické aspekty menného rodu

Štylisticky príznakovo pôsobí kríženie rodových významov pri prenášaní názvov z jedného rodu na iný. Ide tu o substantíva, pri ktorých existuje len pomenovanie v príslušnom rode, to sa však referenčne môže vzťahovať na príslušníkov oboch pohlaví. Tento jav sa týka predovšetkým hodnotiacich substantív s príznakom expresívnosti, a to tak maskulín (*miláčik, rojko, bojko, chudák*), ako aj feminín (*dušička, sirota, ozruta*) a neutier (*trdlo, motovidlo*). Rodové štúdiá (gender studies), ktoré sú zastúpené predovšetkým v americkej, anglickej a nemeckej lingvistike (genderová/gendrová či feministická lingvistika), poukázali na to, ako jazyk odráža sociálnu skutočnosť a je prostriedkom aj na konštituovanie mocenských pomerov v spoločnosti (Sokolová, 1998).⁶

Nadradenie maskulín v zastupujúcej, generalizujúcej funkcii (všeobecný mužský rod) sa v systéme slovenčiny uplatňuje v **lexike**, **derivácii**, ba aj v **gramatike**:

a) Pomenovanie *človek* malo a v zásade aj má význam *muž*, porov. *Tento človek mi lezie na nervy!* a *Táto osoba mi lezie na nervy!* O sociálnom statuse žien vypovedá

⁶ Opisuje sa niekoľko spôsobov sexistického používania jazyka: spôsob, ktorý ženy ignoruje (v právnických textoch, vo formulároch, v tlači, napríklad pri inzercii voľných miest sa používajú len mužské podoby pomenovania); spôsob predstavujúci ich závislosť na mužoch (*Ján Novák s manželkou, rodina Jána Nováka*, ale aj prechýlené priezviská typu *Anna Nováková* pomocou sufixu *-ová* ako pôvodne posesívneho adjektíva) a spôsob, ktorý ženy degraduje (*slabé pohlavie, dievča pre všetko*).

aj nerovnaká motivácia pri pomenovaní *oženit' sa* a *vydat' sa*, rozdiel vo vyjadreniach *Je to profesionál./Je to profesionálka*. a rozdiely v expresívnych lexémach⁷. V lexike možno uviesť stereotypné roly referentov: *šéflekár, miliardár, hrobár, baník, poľovník, rytier, hudec, guvernér, sekretár* ako *tajomník – upratovačka, chyžná, modistka, balerína, guvernantka, sekretárka*. V jadre slovnej zásoby sa pri pomenovaní jedincov mužského a ženského pohlavia využívajú často **heteronymné pomenovania** (*otec – matka, dedko – babka, mládenec – deva, zať – nevesta, syn – dcéra, brat – sestra, bratanec – sesternica, strýko/ujko – teta, sir – lady, býk – krava, kohút – sliepka*). Neskôr sa na pomenovanie ženských jedincov využívala derivačná kategória prechýľovania, ktorá v súlade so sociálnym statusom mužov a žien⁸ znamená predovšetkým **tvorenie feminatív**. V ostatných rokoch je aj v slovníkoch nezanedbateľný pohyb smerujúci k zvýšenému uvádzaniu feminatív (1997, 1998), kým v predchádzajúcich vydaniach slovníkov a pravidiel pravopisu feminatíva často chýbali. Doteraz sa len v mužskej podobe uvádzajú neologizmy *boss, kouč*.

b) Slovenčina patrí k jazykom s výrazným odlišovaním foriem podľa prirodzeného rodu. Systém slovenčiny poskytuje možnosť prechýľovať ženské názvy pomocou viacerých sufixov: najfrekvencovanejší sufix *-ka* (*absolventka, cyklistka, mliekarka, choreografka, kapitánka, občianka, učiteľka, speváčka, pracovníčka, epileptička, kmotrička, beloška, družka*); sufix *-ička* (*chirurgička, filologička*), ktoré sú vysvetlením vysokej receptivity vzoru *žena*; sufix *-yňa* (*bežkyňa, sudkyňa, otrokyňa, svedkyňa*) sa využíva na tvorenie feminatív menej – pri type *darca* s alternáciou *c/k*; sufix *-ica* (*čertica, chovanica, snúbenica, zverenica, samopašnica, klebetnica – s*

-ec/

-i, ik/-); málo sú produktívne sufixy *-iná, -ovná, -ezná, -ná* (*švagrína, gazdína, kráľovná, princezná, šľachticná*); zriedkavé sú sufixy *-aňa, -era, -anda* (*hlupaňa, chudera, fešanda – s redukciami -ák/-*); transflexné prechýľovanie (*kmotra, suseda, svokra, blondína, bruneta, magistra, markíza, doňa, hluchaňa, skupaňa, vedúca, domáca, predstavená, známa*). Existujú aj dvojtvary feminatív: *domovnica/domovnička, chovanica/chovanka, chudera/chuderka, tanečnica/tanečníčka, zverenica/zverenka*. Opačný smer derivácie je zriedkavý⁹, na označenie maskulinných derivátov z feminín používame termín maskulinitiva, porov. Sokolová, 2006a: *strigôň, vdovec, srnec, bosorák, ježibábel, opičiak, žabiak, moriak*, hovorové slovo *baleťák*, resp. nárečové maskulinitívum *cetoš* (manžel tety). Priezviská sú často adjektíváliá (v PROP 100 550 priezvisk), ide o 98,9 % adjektíválnych feminínnych antroponým s formou pôvodného posesívneho adjektíva na *-ova*,

⁷ Pri označeniach tých istých vlastností sú pre mužov eufemistickejšie vyjadrenia *casanova, donchuan, frajerár, prelietavý vtáčik, sukničár, zmyselník; švihák, pašák, elegán, fičúr, štramák, džentlmen* a pejoratívnejšie pomenovania pre ženy *cundra, flandra, koketa, lahká žena, pobehlica, šľapka, štetka, šľampa; cifruľa, cifruša, fíflena, frnda, frnduľa, kočka, kosť, pipka, sexica*.

⁸ Fakt, že bežne sa ako feminatíva odvodzujú ženské pomenovania od mužských pomenovaní, nie opačne, vypovedá tiež o sociálnom statuse žien. Navyše, feminatívum od priezvisk (*Nováková*) malo pôvodne formu posesívneho adjektíva.

⁹ Na tieto javy, ktoré sa vyskytujú vo všetkých jazykoch, porov. bežné tvorenie v nemčine *Lehrer – Lehrerin*, raritne maskulinitívum *Braut – Bräutigam*, poukázala feministická lingvistika.

vyjadrujúceho vzťah príslušnosti k nadradenému mužskému priezvisku, z ktorého vznikla dnešná forma *-ová*.

c) Mužský rod je aj referenčným (zastupujúcim, nadradeným) rodom (*obyvatelia Slovenska, člen SAV*)¹⁰. V gramatike sa mužský rod používa aj ako nadradený všeobecný rod na označenie súhrnného pomenovania v pluráli (*študenti fakulty*); plurál od väčšiny maskulín značí muž + muž aj muž + žena, napríklad *študenti* = *študent* + *študent* aj *študent* + *študentka*. Výnimočne existujú plurálové formy v obrátenom poradí, nepríznakovo muž + žena, príznakovo muž + muž, porov. *milenci, snúbenci, manželia, starí rodičia, zaľúbenci*. Zriedkavo sú v jazyku jednoznačné odlišenia typov muž + žena (*svokrovci, kmotrovci, testovci*) a muž + muž (*svokrovia, kmotrovia, testovia*). Zástupná funkcia mužského rodu sa často využíva v osloveniach. Feministická lingvistika upozornila na príznakovosť oslovení typu *vážení čitateľ, milí poslucháči, vážení priatelia, vážení prítomní*, najmä pri prevahe žien medzi adresátmi. To, že spoločnosť 99 študentiek sa prítomnosťou *jedného študenta* musí jazykovo vyjadriť ako spoločnosť 100 študentov, je iste zaujímavé, ale lingvisticky vysvetliteľné a na pozadí jazykovej ekonómie aj pochopiteľné. Výskumy feministickej lingvistiky opierajúce sa viac o sociologické a psychologické aspekty však naznačujú, že ľudia sú pri percepcii objektívnej reality ovplyvnení jazykovými štruktúrami a prostredníctvom uprednostňovania maskulín sa v jazyku posilňujú aj tendencie uprednostňovať zastúpenie žien mužmi v spoločnosti, t. j. za rovnako prirodzené sa pokladá existencia kolektívov zložených z 90 % žien a 10 % mužov, v ktorých sú vo vedúcich funkciách len muži, resp. prevažne muži. V písaných textoch sa preto navrhuje viac využívať formu *splittingu* (rozlišovania), najmä pri formulároch, kde to nenarúša plynulosť textu (*žiadateľ/ka, čitateľ/ka, klient/ka, pacient/ka, učiteľ/ka, účastník/níčka*).¹¹

Gramatická kategória pádu (kázus – kázusu/kázusy) je morfosyntakticky konštitutívnou kategóriou.

¹⁰ V zákone o matrikách, o priezvisku paragraf 7 nájdeme takúto formuláciu: *Manžel, ktorý prijal priezvisko druhého manžela pri uzavretí manželstva...* Vzhľadom na heterosexuálnu formu manželstva v SR je komunikantom jasné, že jeden *manžel* je žena, jeden muž, keďže najčastejšie prijíma priezvisko žena, môžeme pokladať *manžela 1* za ženu a *manžela 2* za muža. Ide o právnický text, preto je to mimoriadne nepresná formulácia, teda aj uvedený text možno spresniť: *Manželka, ktorá prijala priezvisko manžela, a manžel, ktorý prijal priezvisko manželky*. Aj na základe upozornení feministickej lingvistiky zareagovali vo viacerých vyspelých krajinách na túto skutočnosť oficiálne na najvyšších miestach, napríklad v r. 1979 nariadilo nemecké spolkové ministerstvo pre vzdelanie a vedu používanie ženských foriem popri mužských formách na pomenovanie povolání a funkcií, v r. 1987 vydalo podobný príkaz rakúske ministerstvo práce a sociálnych vecí.

¹¹ Rodovo zamerané výskumy (gender studies), ktoré sa na západných univerzitách študujú ako samostatný odbor, zisťujú, že sexizmus sa prejavuje ešte viac v používaní jazyka (parole) než v jeho systéme (langue). V textoch je vo všetkých jazykoch vyššia frekvencia zámena on než zámena ona, hoci pri apelatívnych substantívach je frekvencia feminatív väčšia než frekvencia maskulín.

Tabuľka 4. Charakteristika pádov a slovné druhy

S	Ss	intenčné pády S, O	Ps		Ns	človek myslí (<i>on</i> myslí)
Adj	Sadj	adnominálny G	Padj		Nadj	kniha <i>otca</i> , (<i>jeho</i> kniha, <i>prvá</i> kniha)
Adv	Sadv	okolnostný L, pP	Padv	Pnum	Nadv	v sobotu, (<i>vtedy</i> , <i>dvakrát</i> , <i>toľko</i>)
V	Sv	obsahový N, I	Pv		Nv	Ten pán je <i>otec</i> , (<i>to je on</i>)

Pád je základnou gramatickou kategóriou substantív, spolu s prepozíciami a subjunkciami (hypotaktickými konjunkciami) vyjadruje v rámci funkčno-sémantickej kategórie relácie vzťah medzi substantívami, resp. ďalšími komponentmi výpovede. Zároveň je to spolu s valenciou verba morfosyntaktický prostriedok spájajúci verbá a substantíva. Úlohu a „silu“ valencie možno demonštrovať na nesklonných substantívach, pri ktorých bez ohľadu na neflektívnu formu vieme určiť ich pád: *Ráchel stojí pri stole*, *vrátil sa od Ráchel*, *prišiel k Ráchel*, *Ráchel tam nevidel*, *o Ráchel nechcel ani počuť*, *prišiel s Ráchel*. Princíp pádového filtra znamená, že každá nominálna fráza musí obsahovať minimálne jeden pád (Mayerthaler, 1998).

Tabuľka 5. Morfosyntaktická charakteristika pádov

Pád	Charakteristika	Valenčná pozícia	Syntaktické funkcie
N	nesignalizuje účasť na deji – aktívny participant	pravovalenčný, nevalenčný, adnominálny	ZF: subjekt, OSF ¹² : verbálno-nominálny predikát, nominálna fráza, adverbiale, komplement, (ne)kongruentný atribút;
A	neobmedzená zasiahnutosť – neaktívny participant	pravovalenčný, nevalenčný, adnominálny	ZF: priamy objekt OSF: adverbiale, nekongruentný atribút
D	okrajová účasť na deji – neaktívny cieľový participant	pravovalenčný, nevalenčný, adnominálny	ZF: nepriamy objekt OSF: adverbiale, nekongruentný atribút
G	obmedzuje rozsah účasti na deji – (ne)aktívny participant	adnominálny, pravovalenčný, nevalenčný	ZF: nekongruentný atribút OSF: objekt, subjekt, adverbiale
I	prechodná účasť na deji – (ne)aktívny participant	nevalenčný (pravovalenčný, adnominálny)	ZF: adverbiale OSF: verbálno-nominálny predikát, objekt, nekongruentný atribút
L	neúčasť v intencnej štruktúre – neaktívny participant	nevalenčný (pravovalenčný, adnominálny)	ZF: adverbiale OSF: objekt, nekongruentný atribút

Pádová hierarchia vymedzuje N ako nezávislý, ostatné pády ako závislé (akuzatív je najviac závislý, ostatné sú obmedzene závislé: datív okrajovo, genitív obmedzuje rozsah, inštrumentál vyjadruje prechodnú závislosť, lokál a iné predložkové pády sú často voľné). V slovanských jazykoch sa v singulári vytvorila špecifická forma vokatívu, ktorá sa zachovala v češtine, poľštine, ukrajinčine, srbčine či chorvátčine. Vokatív bol nahradený nominatívom v ruštine, slovinčine a slovenčine, v ktorej ako petrefakt zostali pri životných maskulinách tvary *Vykupiteľu*, *Hospodine*, *človeče*,

¹² ZF – základná syntaktická funkcia, OSF – ostatné syntaktické funkcie.

porov. Běličová (1998). Syntaktická dimenzia substantívnych gramatických tvarov pádov (Sokolová, 1995) je predstavená v tabuľke 5.

Frekvencia pádov podľa J. Mistrika (1969) v tabuľke 6 nevystihuje reálnu situáciu distribúcie pádov v paradigme jednotlivých substantív, pretože tá závisí od sémantiky substantíva.

Tabuľka 6. Frekvencia pádov podľa J. Mistrika (1969)

Frekvencia	%	Frekvencia	%
Nsg 57 000	35,5	Npl 18 500	31,25
Asg 33 350	20,8	Apl 13 500	26,18
Gsg 33 350	20,8	Gpl 15 500	22,8
Isg 13 000	9,6	Ipl 3 700	8,1
Dsg 8 500	8,1	Dpl 3 200	6,2
Lsg 15 500	5,3	Lpl 4 800	5,4

Frekvenciu gramatických tvarov ovplyvňuje množstvo rozličných faktorov, porov. frekvenciu Lsg a Asg v korpuse pri lexéme Slovensko (*na Slovensko 6 000 – na Slovensku 66 000*),¹³ ktorá nezodpovedá bežným percentuálnym pomerom zastúpenia pádov. Pri počítateľných substantívach je v závislosti od sémantiky viac zastúpený singulár (*plot, generál, posteľ, srdce*), resp. plurál (*krík, kvet, zvierá*).

Pri singuláriách tantum absentuje v základnom význame plurál (*hlina, maslo, komunizmus, romantizmus, zber, stredovek, odpor, nenávisť, láskavosť, nadanie, vedomie*), použitie plurálu posúva význam (druh: *hlina, maslo*, konkrétne prejavy: *láskavosť*). Nepravé abstraktá sa správajú ako konkrétna (*povaha, milosť, umenie, množstvo, prvenstvo*), porov. termín konkrétoïd (Dziak – Rabatinová, 2005). Substantíva s významom miesta majú najfrekventovanejší pád lokál.

Gramatické a sémantické vlastnosti substantív a ich deklinácia

Pri deklinácii substantív zohráva úlohu ich charakteristika na základe sémantickej klasifikácie (rozdielne koncovky proprií a apelatív, konkrét a abstrákt či materiálií) aj na základe ich gramatických kategórií (predovšetkým rodu a čísla). Prechýľovanie a vznik feminatív je príčinou mimoriadne vysokej receptívnosti vzoru *žena*, resp. feminatíva od priezvisk spôsobujú nárast adjektíválií pri feminínach (94,7 % všetkých proprií v rámci feminín).

Substantíva sú autoparadigmatickým slovným druhom, ich menná deklinácia v pomere k adjektíválnej deklinácii (vrátane pronomínálnej deklinácie pri substantivizovaných typoch *môj, tvoj, svoj moja, tvoja, svoja, moji*) či k indeklinábiliam tvorí až 91 %. V druhej kapitole predstavujeme zásady nového deklinačného systému a návrh na nové deklinačné vzory. Pre mennú deklináciu slovanských jazykov je charakteristická tendencia k unifikácii na báze rodového princípu (vrátane životnosti a personifikosti), stieranie rozdielov medzi tvrdým

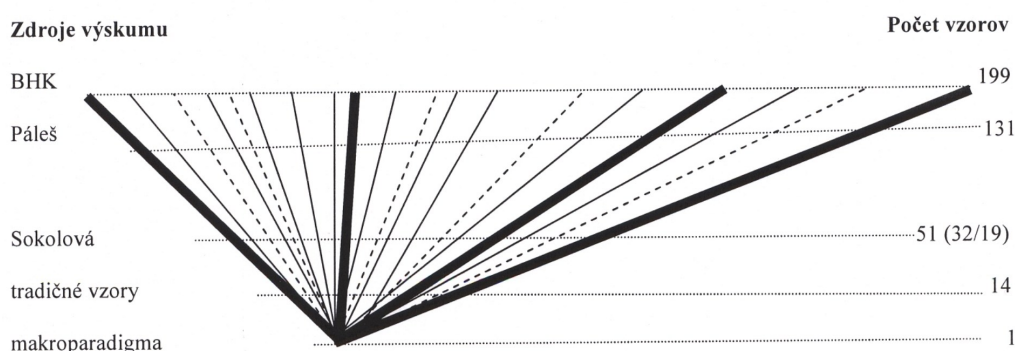
¹³ Prepozícia *na* sa používa v spojení s toponymami *Slovensko* a *Ukrajina* ako jazykový odraz týchto krajín, ktoré boli dlhé obdobie bez vlastnej štátnosti, porov. rozdielne vyjadrenie *na Slovensku*, ale v *Slovinsku*.

a mäkkým skloňovaním, výraznejšia unifikácia v pluráli než v singulári, tvarový synkretizmus a redukcia alternácií (Běličová, 1998). Deklinácia na báze rodového princípu je však v slovanských jazykoch pokračovaním niektorej zo starých foriem deklinačných typov, bližšie s. 39 – 40.

2 NOVÝ DEKLINAČNÝ SYSTÉM SLOVENSKÝCH SUBSTANTÍV

Pri novom návrhu na usporiadanie deklinačných tried a vzorov, ktorý je oproti klasickému deklinačnému systému roztvorený ako vejár, t. j. vychádza z makroparadigmy a zahŕňa všetky typy ako tradičný systém, len sa nachádza na vyššej úrovni roztvorenia, vychádzame z teoretických zásad, ktoré sme predstavili na konferencii v roku 1994, porov. Sokolová, 1994/1995; 1995; 2005b. Nadväzujeme v nich predovšetkým na výskumy J. Sabola (1968a, 1976, 1977). Cieľom tohto prístupu je na základe hierarchicky usporiadaného súboru pravidiel „začleniť slovenské substantíva do jednoznačných typov bez výraznejších výnimiek“ (Sokolová, 1994/1995, s. 137), t. j. redukovať konkurenčné gramatické koncovky. Na podobnom princípe, ktorý sa aplikoval v akademicknej gramatike poľštiny¹⁴, sme sa pokúsili začleniť všetky slovenské substantíva do jednoznačne definovaných deklinačných typov.

Schéma 1. Štruktúrované rozpätie makroparadigmy vo výskumoch deklinácie

Štyri algoritmy s päťdesiatjedem vzormi a podvzormi (32 vzormi bez podvzorov) v menšej deklinácii sú kompromisom medzi tradičným systémom štrnástich vzorov a systémom v počítačovom spracovaní (cca 200 vzorov, porov. BHK, 1998). Takýto kompromisný návrh zohľadňuje viac než napríklad návrh počítačových odborníkov (Páleš, 1995; BHK, 1998) vnútorné sily jazykového systému, vzťah symetrie a asymetrie obsahu a formy či súčinnosť viacerých jazykových rovín (fonologickej, morfonologickej, morfolologickej a derivačnej roviny).

¹⁴ *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia.* (1984, s. 229 – 272) uvádza 28 tried a 71 vzorov. S istou modifikáciou je táto klasifikácia aj v učebniciach poľštiny a – čo je pre naše uvažovanie dôležité – nerobí problémy ani v jazykovej praxi, ani vo vyučovaní.

Makroparadigma

Makroparadigma ako sústava všetkých paradigiem v rámci substantív sa dá úspešne používať aj pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka (pomáha napríklad cudzincom vidieť mantinely medzi gramatickými formami). Vzhľadom na zložitosť zaraďovacích pravidiel s množstvom atribútov však ťažko pomôže bežným používateľom slovenského jazyka, porov. tabuľku 1.

Tabuľka 1. Prehľad gramatických morŕ pri mennom skloňovaní – makroparadigma

Pád	Rod		
Sg	maskulínium	neutrum	feminínium
N	-, -o, -us, -as, -es, -os, -s, -a (u)	-o, -e, -a/-ä, -um, -on, -ie	-a, -, -ä
G	-a, -u, -ia, -ho		-y, -e, -i, -ej
D	-u, -iu, -ovi, -mu		-e, -i, -ej
A	-, -a, -u, -ho	A=N	-u, -, -ú
L	-e, -u, -i, -í; -ovi, -m		-e, -i, -ej
I	-om, -im, -m		-ou
V singulári majú spoločné koncovky neživotné maskulína a neutrá, v pluráli neutrá a feminína.			
Pl	maskulínium	neutrum	feminínium
N	-i, -ovia, -ia, -y, -e	-ä (-a), -ia (-a)	-y, -e, -i, -é
G	-ov, (-i), -		-, -í
D	-om	-ám (-am), -iam, (-am)	
A	-y, -e; -ov (-i)	A=N	A=N
L	-och	-ách (-ach), -iach (-ach)	
I		-mi, -ami, -iami	

Maximálne zložený vejár deklinačného systému slovenčiny môže byť pre odborníkov dokonca zrozumiteľnejší než tradičný systém (vrátane spojenia vzorov *chlap* a *hrdina* na základe determinujúcej morŕy Apl -ov, resp. spojenia vzorov *mesto* a *srdce*), lebo v ňom prehľadne vidieť tendenciu k unifikácii (výraznejšiu v pluráli), pádový synkretizmus, izomorfizmus, homomorfizmus, stieranie rozdielov medzi tvrdým a mäkkým skloňovaním a iné charakteristiky slovenskej deklinácie (porov. aj termín aglutinačná flexia, Pauliny, 1990). Z tabuľky 1 vidieť charakteristické prvky slovenskej deklinácie:

a) vyrovnanie gramatických koncoviek (medziparadigmatická analógia: inštrumentál plurálu v celej makroparadigme -ami/-mi/-iami, Dpl -om a Lpl -och pri všetkých maskulínach, Dpl -ám/-iam/-am a Lpl -ách/-iach/-ach pri feminínach a neutrách; vnútroparadigmatická analógia: Lsg pri osobných maskulínach podľa Dsg, porov. Žigo, 2006); vyrovnanie akuzatívu a nominatívu v pluráli okrem životných maskulín, v singulári pri neutrách a pri substantívach s nulovou koncovkou; vyrovnanie akuzatívu s genitívom pri životných maskulínach v singulári a pri osobných maskulínach v pluráli; vyrovnanie Dsg a Lsg pri feminínach, pri vzore *možnosť* je koncovka -i dokonca v Gsg, Dsg, Lsg, Npl a Apl.

b) skloňovanie neutier v singulári podľa singuláru maskulín, v pluráli podľa plurálu feminín;

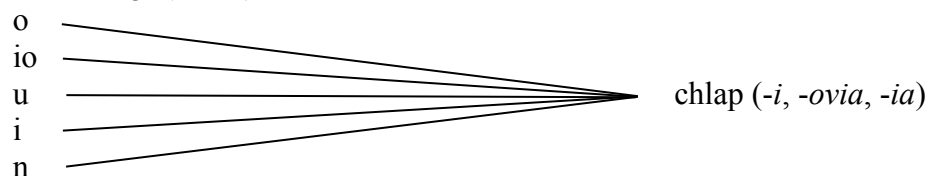
c) tendenciu uprednostniť rovnaký tvarotvorný základ (ďalej aj TZ) pred rovnakými koncovkami (variantnosť koncoviek: Lsg *-e -u*; Npl *-i, -ovia*, resp. posilnenie koncoviek so zadnými vokálmi *-u, -ovia*, ktoré nevyvolávajú alternácie);

d) rodovú jednoznačnosť a unifikáciu morf inštrumentálu singuláru feminín a datívu plurálu či lokálu plurálu maskulín.

Priradovanie k paradigme sa riadi princípom analógie, pri ktorom ide o porovnanie a hierarchizáciu tried so zreteľom na stupeň zložitosti zaraďovacieho pravidla – čím menej príznakov, tým jednoduchšie pravidlo na sumarizáciu slov, ktoré sa vymykajú jednoznačnej prediktabilite (doplňkové pravidlo), porov. Dolník, 2005. V zásade platí konštatovanie, že čím viac vzorov vyčleníme (čím viac roztvoríme pomyselný vejár deklinačného systému), tým je zaraďovacie pravidlo presnejšie (má menej atribútov, pomer medzi základnými a doplnkovými pravidlami je jasnejší). Samozrejme, pri rozšírení počtu vzorov sa znižuje prehľadnosť, preto na ich sprehládnenie využívame algoritmy, ktoré sa osvedčili vo vysokoškolskej praxi (1994 – 2007). Existujúci deklinačný systém štrnástich vzorov preceňuje tradíciu a výrazne podceňuje receptivitu vzorov¹⁵. V tradičnom jednoduchom systéme sa okrem toho preceňuje symetria, kým roztvorený vejár skloňovacích typov odкрýva v deklinácii aj výnimky skryté v definíciách tradičných 14 vzorov.¹⁶

Diachrónny aspekt berieme do úvahy, keď pomáha pochopiť a vysvetliť súčasný stav (Žigo, 2003a, b; 2005, 2006). Napríklad diachrónne pozadie o-kmeňov (io-kmeňov), u-kmeňov a n-kmeňov (i-kmeňov) pri vzore *chlap* pokladáme za jeden z argumentov na opodstatnenie jeho roztvorenia podľa Npl *-i, -ovia, -ia* (porov. Pauliny, 1990: *Slov'ěne, učitel'e, rybar'e*):

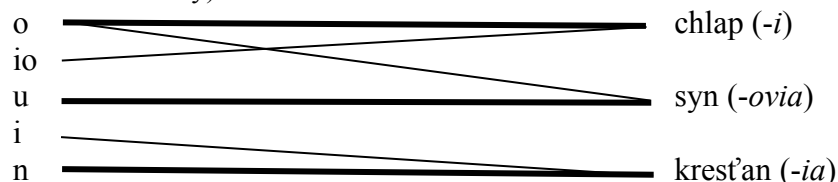
Podľa P. Žiga (2003a):

¹⁵ Termín receptivita používame podľa J. Furdíka (2002), ktorý odlišuje v rámci frekvencie produktivitu slovotvorných modelov a receptivitu deklinačných vzorov. Podľa neho rozlišujeme produktivitu afixov (afixy produkujúce nové lexémy) a receptivitu deklinačných vzorov (vzory prijímajúce lexémy na základe relevantných faktorov).

¹⁶ Za samostatný typ budeme pokladať rovnako sa skloňujúce substantíva do počtu 10, teda aj *gazdiná*.

Vzťah medzi pôvodnými kmeňmi a roztvoreným deklinačným systémom (tučne sú naznačené dominanty):

K potrebe brať do úvahy diachrónny aspekt podobne ako P. Žigo (2003a, b; 2005, 2006) sme dospeli aj pri morfematickom výskume slovenčiny (v súvislosti s minimálnou segmentáciou lexikálnych jednotiek, Sokolová, 1999, Sokolová et al., 2005a), ale aj pri porovnávaní západoslovanských jazykov (Sokolová et al., 2005b), resp. pri dialektologickom výskume zemplínskych nárečí, v ktorých je napríklad pádový synkretizmus ešte výraznejší než v spisovnom jazyku (Semjanová, 1976a, b; Sokolová, 1982). Okrem diachrónneho aspektu sa v monografii využíva aj slavistický aspekt (Běličová, 1998; Sokolová et al. 2005b).

Do celkovej receptivity vymedzených vzorov sme zahrnuli aj internacionalizmy a propriá v súlade s trendmi vlastných výskumov, v ktorých na jednej strane na domáce a prevzaté slová aplikujeme rovnaké kritériá (Sokolová, 1999), na druhej strane chceme ukázať špecifikum deklinácie internacionalizmov a proprií (Sokolová, 1996). Do úvahy berieme deklináciu apelatív, ale aj skloňovanie proprií, pretože ide aj o početne významnú skupinu substantív v slovnej zásobe slovenčiny, ktorá sa práve na základe protikladu apelatívnot' – propriálnost' môže deklinačne funkčne odlišovať (*hudca – Hudeca, hudci – Hudecovia*), porov. Sokolová, 1996.

Vymedzené vzory sa odlišujú svojím zastúpením – receptivitou, napríklad vzory či podvzory *idea, dielňa, srdce, práca, gazdiná* sú deklinačne nereceptívne¹⁷, kým vzory *žena, situácia, možnosť, stretnutie* sú deklinačne receptívne, pretože sa pri nich vyskytujú produktívne sufixy.

2.1 Skloňovanie – deklinácia

Deklinácia je obmieňanie gramatických významov rodu, čísla a pádu substantíva v rámci jednej lexémy. Skloňovanie zahŕňa domáce substantíva (*ostrov, sused*) a substantíva cudzieho pôvodu (*ekonóm, definícia, génus, dátum*), apelatíva (*ruka, ostrov, meno*) aj propriá (*Goethe, Bratislava, Rodos*). Väčšina prevzatých substantív sa skloňuje (*idea, situácia*), menšia časť so zakončením netypickým pre daný rod zostáva nesklonná, porov. *taxi, Niké, Inge, Ingeborg, Rachel, Sapfo, harakiri, matiné, whisky, madam, Salome, Karin, Manon*.

¹⁷ Hranica roztvorenia vejára je iná v pedagogickej praxi než pri počítačovom spracovaní, ktoré musí rátať aj so „vzorom“ s jedným predstaviteľom (*paholok, hosť, ľudia, Pyrrhos, Otec, apo, buržoa, koník, vól, kokus, meniskus, rádius, ansámbel, peniaze, boršč, žiara, zora, jamka, pomyje, česť, tvár, myseľ, kader, pani, lajno, auto, eso, nebo, oko, ucho, ojko, adagio, oje, dieťa*); porov. Benko et al. 1998.

Tri typy deklinácie

Okrem dominantnej mennej deklinácie vyčleňujeme adjektívnu deklináciu, ktorú nemožno stotožňovať s deklináciou adjektív, lebo na rozdiel od deklinácie adjektív (48 – 108 gramatických tvarov) má redukovanú paradigmu (dvanásť, resp. len šesť gramatických tvarov). Adjektívne substantíva sa podľa slovenských gramatík síce skloňujú podľa vzorov adjektív (*pekný, cudzí*), pretože však ide o deklináciu s redukovanou adjektívnou paradigmou, navrhujeme aj pre adjektíviá vlastné vzory. Koncovky v adjektívnej deklinácii nenesú význam kategórie zhody, ale majú samostatné významy rodu, čísla a pádu ako ostatné substantíva. Celkový podiel menného skloňovania v dvoch lexikálnych zdrojoch je takýto:

Tabuľka 2. Zastúpenie typov deklinácie v SKMS a PROP

Typ deklinácie	Menná deklinácia		Adjektívna deklinácia		Indeklinábilá	
Zdroj	SKMS	PROP	SKMS	PROP	SKMS	PROP
životné maskulína	97,6 %	91,3 %	1,3 %	8,7 %	1,1 %	0,001 %
neživotné maskulína	99,2 %	99,2 %	0,1 %	0,4 %	0,7 %	0,4 %
feminína	98,9 %	4,7 %	0,4 %	94,7 %	0,7 %	0,6 %
neutrá	87,8 %	63,7 %	1,5 %	35,6 %	10,7 %	0,7 %

Percentuálny podiel menného skloňovania je najvyšší v každej makroskupine vyčlenenej podľa kategórie menného rodu, ale predovšetkým v domácej lexike neživotných maskulín. Percentuálny podiel adjektívneho skloňovania je najvyšší pri antroponymách (pri mužských priezviskách cca 9 %, avšak pri ženských priezviskách až cca 95 %) a podiel indeklinábilí je najvyšší pri internacionalizmom stredného rodu (cca 11 % v SKMS).

Indeklinábilá

Najmenej sú zastúpené indeklinábilá, pretože väčšina substantív cudzieho pôvodu sa skloňuje a nesklonná zostáva len malá časť. Základnou tendenciou pri prevzatí internacionalizmov je zaradenie do deklináčného systému podľa formy – rodovo typickej koncovky, tá ovplyvňuje aj zmenu rodu (*dráma, téma, album, štadión*). Substantíva, ktorých zakončenie je iné, než sú **rodovo typické koncovky** slovenčiny (*e, é, i, í, y, u, ú, ť, oe, au*), zostávajú nesklonné, napríklad - pri osobných feminínach (*miss, Rúť*). Pri častejšom používaní sa však indeklinábilá môžu zaradiť do systému ako flektívne, porov. *Hanoi, Oslo* (MSJ), dnes *Hanoj – do Hanoja, do Osla*, resp. vzniknú dvojtvary: *Miriam/Miriama*. Okrem rodovo netypického zakončenia hrá pri nesklonnosti úlohu aj monosylabickosť (*Ra*) a viacslovnosť pomenovania (*credit card*), bližšie o indeklinábilách 3.1.2.

Nesklonné substantíva vytvárajú lexikálno-sémantické skupiny, napríklad povolania, tituly: *chargé d'affaires, lady, monsieur, madame, miss, missis*; nápoje: *bordeaux, brandy, cherry, chianti, martini*; jedlá: *dražé, hašé, karé, kari, chilli, čili, maggi, maté, soté, suši, sauce*; rastliny: *aloe, alhagi, akašu, kivi, kešu*; zvieratá: *emu*,

kakadu, kivi, marabu, karibu, zebu; platidlá: *afgání, aes, grave, gorde, imádi, lei, leva, maravedí, penny, penni, para, pengö, pu, sou*; látky a oblečenie: *glace, kombiné, lamé, negliže, plisé*; fyzikálne jednotky: *bale, fermi, galigei, giorgi, mache, abhenry, monohenry, stathenry, mu, pu*; pomenovanie písmen abecedy: *a, ä, b, c, č, d, d', e, f, g; á, bé, cé, če, dě, d'e, ef, gé; fi* atď.

Indeklinábiliá sú okrem apelatív aj pri antroponymách, porov. feminína s nulovou koncovkou: *Abigail, Agnes, Birgit, Dagmar, Deborah, Edith, Elisabeth, Evelin, Felicitas, Henriett, Hannad, Inéz, Ingrid, Jennifer, Karmen, Kim, Miriam, Manon, Mercedes, Nemezis, Nikol/Nicol, Rúť, Ráchel, Sarah, Sulamit, Chantal, Sharon, Scarlet, Žanet; Beatrice, Michele, Jane, Jacqueline, Catherine, Yvonne*; so zakončením na *e*: *Annaliese, Gertrude, Inge, Liselotte, Charlotte, Penelope, Renate, Tünde*; so zakončením na *é*: *Chaldiké, Niké*; so zakončením na *[i]*: *Amy, Rosemary, Heidi, Noemi, Nancy, Cindy*; so zakončením na *-o*: *Sapfo, Alekto, Loto, Léto*; antroponymá v pluráli: *Ján a Anna Novákovie, Petrovie, Nezdobovie; Petrú, Martinú, Janú, Pavlú, Petrú, Vencú; Martinú, Janú, Pavlú, Petrú, Vencú*. Indeklinábiliami sú aj toponymá: so zakončením na *e, í, i, u, ú, ó, au*: *Chile, Karlsruhe, Labe, Chalkidiké, Skopje; Bengázi, Bali, Bari, Burundi, Brijoni, Batumi, Džibuti, Fudži, Fidži, Fukui, Gobi, Chari, Inari, Karáci, Mali, Mississippi, Nairobi, Poti, Rimini, Skutari, Suchumi, Soči, Tibesti, Tivoli, Togliatti; Sydney, Cluny, Vichy; Buru, Baku, Honolulu, Kinabolu, Korfu, Maseru, Peru, Timbuktu; Dien-bien-phú, Honšú, Kjušú, Rjúkjú; Waterloo, Dachau*.

Adjektiválna deklinácia

Špeciálne typy substantív, adjektiváliá (*hlavný, vedúci, Groznyj, hádzaná, Kováčová, cestovné*), sú najčastejšie pri antroponymách (pri mužských priezviskách: 8 752 cca 9 %, **pri ženských antroponymách ako dominantný typ**: 101 622 cca 95 %). Nevyskytujú sa pri pomenovaniach zvierat a zriedkavé sú pri neživotných maskulínach (*zlatý, bicie*). Adjektiválne skloňovanie má pri substantívach zástupcov vo všetkých štyroch algoritmoch: životné maskulína, neživotné maskulína, feminína a neutrá, bližšie 3.1.1. V slovanských jazykoch je známe aj kombinované substantívno-adjektívne skloňovanie, napríklad v poľštine *sędzia* v singulári *sędziego, sędziemu*, v pluráli *sędziowie*. V slovenčine má takého zmiešané skloňovanie vzor *kuli* (*kuliho, kulimu; kuliovia*), vzor *gazdiná* (*gazdinej, gazdinú; gazdín, gazdinám*) alebo feminínium *pani* (*panej, paniam*).

Menná deklinácia

Deklináčny systém slovenčiny sa v rámci dominantnej **mennej deklinácie** delí na štyri makroskupiny: životné maskulína, neživotné maskulína, feminína a neutrá. Hoci životnosť vznikla ako odrazová kategória, gramatikalizovaná životnosť nie je vždy identická so skutočnosťou. Gramatická životnosť sa s prirodzeným rodom najčastejšie zhoduje, výnimočne sa ako životné substantíva skloňujú neživé entity (*nebožtík, obeseneč, snehuliak; sprievodca, spravodajca*) a živé entity sú gramaticky neživotné (*vírus, koral, bacil, mikrób*). Gramaticky sú maskulína životné vždy, keď

majú zhodný akuzatív s genitívom v singulári aj pluráli, t. j. životné sú aj substantíva typu *vodník*. Gramaticky sú maskulína neživotné vždy, keď majú zhodný akuzatív s nominatívom v singulári aj pluráli, t. j. gramaticky neživotné sú aj substantíva typu *anaerób* (Gsg *anaeróba*; SSSJ, 2006), *mikrób* (Gsg -a/-u: 16/3, Asg=Gsg: *zaviest' do organizmu usmrteného mikróba*, Asg=Nsg: *Koch identifikoval mikrób spôsobujúci cholera*), *brojler* a pod.

Slovenská substantívna deklinácia má šesť pádových koncoviek v každom čísle a má pôsobením pádového synkretizmu najjednoduchšiu paradigmu zo západoslovenských jazykov (Sokolová et al. 2005b), napríklad Isg pre maskulína a neutrá (-om), Isg len pre feminína (-ou), Ipl pre všetky rody (-mi/-ami), Gpl pre maskulína (-ov) či Dpl a Lpl maskulín (-om, -och). Pri životných maskulínach sa vyrovnal akuzatív s genitívom v singulári aj v pluráli: *videla tam kolegov*.

Zvieracie substantíva v neprenesenom význame sa v spisovnej slovenčine skloňujú v singulári ako životné, ale v pluráli ako neživotné: *motýle, kohúty, pstruhy, zajace, pavúky, leopardy* (okrem substantív s paralelnou deklináciou *pes, vlk, vták*). Takéto skloňovanie nie je vo východoslovenskej ani západoslovenskej variete, pretože vo väčšine slovenských nárečí sa pomenovania zvierat skloňujú v obidvoch číslach ako životné (Pauliny, 1990). Keďže aj v spisovnom jazyku často dochádza ku kolísaniu, porov. hovor. *videl tam dvoch medved'ov, zastrelil dvoch diviakov, v bloku máme netopierov, choval doma zajacov, dravcov; slimáci sú výborným vývozným artiklom*¹⁸, vytvorili sme pre používateľov slovenčiny osobitnú deklinačnú triedu (IV. trieda pri životných maskulínach). Odlišovanie kategórie životnosti a personickosti nie je v češtine, v ktorej sa zvieracie pomenovania skloňujú ako osobné (*špačci, tchoři*), v poľštine je situácia ako v slovenčine a pre pomenovania zvierat sa tiež vyčleňujú samostatné deklinačné vzory (*pies, kotek, zajac, osioł, karp, gołąb, paw*). V ruštine sa životnosť gramaticky manifestuje v pluráli aj pri feminínach a neutrách (Apl pri životných substantívach sa rovná Gpl *učiteľnic, teliat*, ale pri neživotných substantívach sa Apl rovná Npl *školy, slova*), porov. Běličová, 1998.

Na rozdiel od množstva nárečí sa v slovenskom spisovnom jazyku stratil osobitný tvar vokatívu. Vo funkcii vokatívu je oslovovalý nominatív (Slančová – Sokolová, 1998). P. Žigo (2006) upozornil na súvislosť straty vokatívu a vytvorenia tvaru Nsg pri osobných maskulínach na -o. Aj synchrónne ide pri maskulínach na -o často o hypokoristické rodné mená so silnou oslovovacou funkciou (*Janko, Jožko*). Podobné kríženie funkcií, ale s opačným poradím (oslovovocej a hypokoristickej) je v súčasnosti pri ženských formách *Broni, Jani, Soni, Martuš, Miluš, Danuš* (Slančová – Sokolová, 1998).

Termín **paralelné skloňovanie** používame na pomenovanie rozdielnej deklinácie, ktorá vznikla protichodným pôsobením ortografického a ortoepického faktora predovšetkým pri anglicizmoch (Ološtiak, 2006; Kráľ, 1978, 1996, 2005), ale aj pri personifikácii zvieracích pomenovaní (I. trieda *medvedi*, IV. trieda *medvede*), pri

¹⁸ Životné plurálové skloňovanie pri niektorých zvieracích (frekvencia a spätosť so životom človeka – psi) sa v SSSJ1 hodnotí ako štylisticky príznakové, hovorové: *chovať bernardínov*.

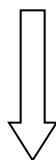
deklinácii domácich priezvisk na *-o Krasko* (I. trieda//II. trieda), resp. pri homonymách (*družba* ako F a M). Okrem paralelnej deklinácie vyčleňujeme **kombinovanú deklináciu**. V singulári a v pluráli sa substantíva skloňujú podľa rozličných typov, napríklad *numerále* je v singulári nesklonné, v pluráli sa skloňuje podľa vzoru *médium* – *numeráliá*; dokonca sa nemusia zhodovať ani v rode, napríklad v singulári sú substantíva *genus*, *tempus* maskulína, v pluráli sú neutrá (*generá*, *temporá*).

2.2 Deklinačná makroskupina, deklinačná trieda, deklinačný vzor a podvzor

Klasifikujúce koncovky mennej deklinácie sú vo vzťahu jednostrannej dependencie, porov. tabuľku 3.

Tabuľka 3. Klasifikujúce koncovky mennej deklinácie vo vzťahu jednostrannej dependencie

Menný deklinačný typ:	Klasifikujúca koncovka
deklináčna makroskupina	rod, životnosť
deklináčna trieda	determinujúca morfa
deklináčny vzor	diferencujúca morfa
deklináčny podvzor	variantná morfa

jednostranná dependencia

Deklináčnou makroskupinou sú životné personálne maskulína, neživotné maskulína, feminína a neutrá. Základná klasifikácia do týchto štyroch deklinačných makroskupín sa zakladá na viacerých hierarchicky usporiadaných klasifikátoroch: a) na gramatickom kritériu rodu (maskulína, feminína, neutrá); b) pri maskulínach na sémantickom kritériu životnosti a personálnosti, ktoré sa morfológicky realizuje zhodou akuzatívu s genitívom (životné personálne maskulína – *manžel*) alebo akuzatívu s nominatívom (neživotné maskulína – *vlak*), a podľa kritéria personálnosť/nepersonálnosť (s odlišným singulárom a plurálom): životné nepersonálne maskulínne pomenovania zvierat (so zhodou akuzatívu s genitívom v singulári a zhodou akuzatívu s nominatívom v pluráli).

Deklináčna trieda je množina slov s rovnakou deklináciou, ktorá sa od inej triedy odlišuje tzv. determinujúcou gramatickou morfológiou, t. j. pádovou koncovkou, relevantnou pre začlenenie substantíva do danej triedy. Termín determinatívna/determinujúca morféma zaviedol do slovakistiky na základe zistenia stupňa entropie¹⁹ pri jednotlivých typoch J. Sabol (1968a, b; 1976, 1977). Základná klasifikácia do deklinačných tried sa zakladá na jednoznačných determinujúcich morfách. Relevantné je aj zakončenie substantíva v Nsg (najčastejšie podľa posledných dvoch hlások) a pri maskulínach a feminínach v Gsg. Koncovky genitívu sú pravidelne uvádzané v slovníkoch, aby sa používateľovi uľahčilo priradenie slova k príslušnému

¹⁹ Nulovú entropiu (nulovú neurčitost', teda maximálnu jednoznačnosť) majú koncovky so statusom determinatívnej morfy (Sabol, 1968b).

deklináčnemu vzoru. Treba však poznamenať, že pri neutrách je bežné uvádzanie Gsg v slovníkoch zväčša redundantné, lebo nejde o determinujúcu gramatickú morfu, preto okrem lexém na *-um*, *-on* nemá veľký zmysel uvádzať pri neutrách v slovníkoch tvar Gsg.

Deklináčny vzor tvorí množina slov s rovnakou determinujúcou gramatickou morfou (Sabol, 1976, 1977), ale aj rovnakou diferencujúcou morfou, ktorou sa daný vzor odlišuje v rámci tej istej triedy od iného vzoru, t. j. pádovou koncovkou, ktorá je relevantná pre začlenenie substantíva do vzoru, napríklad v prvej triede je to morfa Npl (*-i/-ovia/-ia*). V novom deklináčnom systéme sa na základe odstupňovaných diferencujúcich koncoviek vyčleňuje 32 vzorov. V danej triede sú najfrekvencovanejšie vzory (v prvej triede vzor *chlap*) dominantné.

Deklináčny podvzor je množina slov s rovnakou determinujúcou a rovnakou diferencujúcou subklasifikujúcou morfou, ako má jeho dominantný vzor, ale odlišuje sa od neho jednou variantnou morfou, napríklad pri vzore *chlap* je to podvzor *chlapec*, ktorý má v Ipl morfu *-ami*, pri feminínach a neutrách sú to variantné koncovky v Dpl a Lpl, ktoré vznikli neutralizáciou kvantity (*ženám*, ale *dámam*, *o ženách*, ale *o dámach*). V novom systéme vyčleňujeme na základe variantných morf 19 podvzorov.

a) **Determinujúce koncovky** vymedzujú triedy (15 tried, ktoré sa v zásade zhodujú s tradičnými vzormi). Je to tvar Gsg životných maskulín a feminín, Nsg neutier, Apl maskulín, zhoda medzi Asg a Gsg pri životných maskulínach, resp. zhoda medzi Asg a Nsg pri neživotných maskulínach.

b) **Diferencujúce koncovky** vymedzujú vzory v rámci 15 tried (32 vzorov). Sú to tvary Gsg neživotných maskulín, Dsg a Lsg feminín, Lsg neživotných maskulín a neutier, Npl životných maskulín. V prípade viacerých diferencujúcich koncoviek sa používajú termíny hyperdiferencujúca a subdiferencujúca koncovka.

c) **Variantné koncovky** vymedzujú podvzory (19 podvzorov). Sú to tvary Ipl maskulín (11 podvzorov), resp. tvary Npl neutier, Dpl a Lpl feminín a neutier (7 podvzorov). Na základe variantnosti všetkých tvarov plurálu sa odlišujú vzory *dievča* a *zvíra*.

Ostatné koncovky sú klasifikačne indiferentné: Gsg neutier, Dsg a Lsg životných maskulín (okrem variantov *pánu/pánovi*), Isg, Ipl feminín a neutier, Dpl a Lpl maskulín.

Klasifikujúce koncovky plurálií tantum

Tabuľka 4. Klasifikujúce koncovky pri pluráliách tantum

Makroskupina	Klasifikujúce koncovky	Príklady
životné maskulína	Npl	<i>susedovci</i>
neživotné maskulína	kombinácia Npl+Lpl (Dpl)	<i>Kapušany</i> – v <i>Kapušanoch</i> , <i>Karpaty</i> – v <i>Karpatoch</i> , <i>Matliare</i> – v <i>Matliaroch</i> , <i>Leváre</i> – v <i>Levároch</i>
feminína	kombinácia Npl+Lpl (Dpl)	<i>Tatry</i> – v <i>Tatrách</i> , <i>Alpy</i> – v <i>Alpách</i> , <i>Michalovce</i> – v <i>Michalovciach</i> , <i>Košice</i> – v <i>Košiciach</i>
neutrá	Npl	<i>plúca</i> , <i>Košariská</i>

Pri osobných maskulínach so sufixom *-ovci* a pri neutrách je klasifikujúcou koncovkou koncovka Npl *-i*. Iná situácia je však pri neosobných maskulínných a feminínných pluráliách tantum, pri ktorých je jednoznačne klasifikujúcou až kombinácia Npl s koncovkami Lpl, resp. Dpl, porov. rozdiel medzi deklináciou toponým *Karpaty* a *Tatry*.

2.3 Faktory pôsobiace pri substantívnej mennej deklinácii

O všeobecných faktoroch pôsobiacich pri zaradovaní substantív do deklinačných vzorov sme uvažovali od počiatočných pokusov o nový deklinačný systém (Sokolová, 1995). Formálna morfológia je podľa J. Dolníka (2005) založená na týchto princípoch: princíp opozičného homomorfizmu (ako kvalitatívna analógia: príznakové tvary sú nákladnejšie)²⁰, princíp analógie (kvantitatívna analógia ako rozšírená reprodukcia) a princíp ekonómie. Medzi princípmi je kooperačný vzťah (*strom* – *stromy*) aj konfliktný vzťah (*orly* – princíp ekonómie/„*oroly*“ – princíp opozičného homomorfizmu), pričom podľa hierarchie je najvyššie princíp ekonómie, potom princíp analógie a princíp opozičného homomorfizmu. Rovnako sa správajú aj faktory, ktoré pôsobia v deklinacom systéme substantív v službách homogenizácie. Vo všetkých slovanských jazykoch je v deklinácii substantív tendencia k unifikácii na báze rodovosti (Běličová, 1998).

•**Sémantický faktor** (ďalej aj SF) chápeme široko ako všeobecný lexikálny faktor slúžiaci na homogenizáciu skloňovania významovo rovnorodých skupín (Žigo, 2003b). Je to napríklad **apelatívnosť**²¹, ktorá je relevantná pri životných maskulínach (Npl *-i*, Npl *-ia*), a **propriálnosť**²¹, ktorá je relevantná pri maskulínach s Npl *-ovia* (vzor *kuli*) a pri vzoroch *Topoľčany*, *Leváre*. Na základe sémantiky sa osobitne

²⁰ Princíp opozičného homomorfizmu sa delí na: segmentálny, modifikačný, segmentálno-modifikačný, neutralizovaný, inverzný (*žien*) a defektný homomorfizmus (suplet. formy), preto opisy majú zahŕňať údaje o typovej frekvencii, údaje o motivácii z perspektívy segmentálneho homomorfizmu (interné konflikty, napríklad Lsg maskulín *-e/-u/-i*, interno-externé konflikty, napríklad Npl maskulín *-ovia/-i*, porov. Dolník, 2005).

skloňujú aj maskulínne pomenovania zvierat. Ďalej je to **abstraktnosť**, ktorá je relevantná pri neživotných maskulínach s Gsg *-u*, rovnako ako pre sémanticky vyčlenené materiáliá či kolektíva na pozadí pôvodných u-kmeňov (Žigo, 2006), kým **počítateľné konkrétna** sú kompatibilné s koncovkou Gsg *-a* (pôv. o-kmene, Žigo, 2006). Pri sémantickom faktore uvádzame aj pôvod substantíva, napríklad cudzí pôvod je relevantný pre vzory *materiál*, *hotel*, *futbalista*, *kuli*. Často ide o kombináciu sémantických faktorov, porov. propriálnosť a pôvod (domáce toponymá Gsg *-a*, cudzie toponymá Gsg *-u*). Sémantický a foneticko-fonologický faktor sa kombinovane uplatňuje pri Gsg typov *dub* a *stroj*. Identifikačná funkcia pri propriách je často v protiklade s gramatikalizujúcou funkciou (porov. *Hudeca/Hudca* podľa apelatíva *hudca*) alebo adaptačnou funkciou (porov. *Hegela/Hegla*). Odlišnosť variantných koncoviek je v Npl *-i* a *-ovia* sa využíva v mene rozlíšenia (dištinktivná funkcia) nedeminutívnych a deminutívnych lexém (*žiaci*, ale *žiačikovia*), apelatív a proprií (*lazári*, ale *Lazárovia*), neživotných a životných maskulín (*tvory*, ale *tvorovia*).

•**Derivačný faktor** (ďalej aj DF) patrí medzi relevantné a pomerne jednoznačné kritériá, porov. pri maskulínach kompatibilitu derivačných sufixov *-tel'*, *-an*, *-čan* a koncovky Npl *-ia*; deminutívnych sufixov *-ček*, *-ko*, *-ce* a koncovky Npl *-ovia*; sufixov *-ista*, *-ík*, *-ár*, a koncovky Npl *-i*; sufixu *-ta* a koncovky Npl *-i* aj Ipl *-mi*; sufixov či zakončení *-ál*, *-el*, *-er*, *-ér* a koncovky Lsg *-i*; sufixu *-ec* a koncovky Ipl *-ami*;

sufixov
-ov, *-ín* a koncovky Gsg *-a*; *-izmus* a koncovky Gsg *-u*. Základné poučky o zaraďovaní substantív do deklinačných typov sa dôsledne dokladajú slovotvornými sufixmi, pretože derivačný faktor spravidla vždy významne podporuje sémantický faktor, porov. aj Furdík, 2002. Pri type *delitel'* pôsobí derivačný faktor proti sémantickému faktoru a spôsobuje výskyt koncovky *-a* v Asg aj pri neživotných maskulínach.

•**Gramatický faktor** (ďalej aj GF), vychádzajúci z kvality gramatických morf, sa využíva pri maskulínach zakončených v Nsg na *-o*, pretože koncovka *-o* jednoznačne indikuje kompatibilitu s koncovkami Npl *-ovia* a Ipl *-ami*. GF je relevantný pri feminínach, napr. Nsg s rodovo typickou koncovkou *-a* (VII. a VIII. trieda, a-kmene a ja--kmene) a - s rodovo atypickou koncovkou (IX. a X. trieda), porov. Miko, 1962. Tvar Nsg je pri neutrách determinujúci. Okrem domácich koncoviek sa v Nsg vyčleňujú ako gramatické koncovky segmenty *-us*, *-os*, *-as*, *-es*, *-s*, *-um*, *-on*, ak sú v internacionalizmoch nositeľmi významu Nsg (*úzus*).

•**Foneticko-fonologický faktor** (ďalej aj fonologický faktor, FF) sa realizuje vo viacerých triedach, vzoroch a podvzoroch, porov.:

a) rozlišovanie tzv. tvrdých a mäkkých vzorov využívajúce rozdiely konsonantov na základe kompaktnosti – difúznosti je relevantné pri feminínach

²¹ Propriálnosť ako relevantný sémantický faktor sa prejavuje: v neprítomnosti proprií pri niektorých deklinačných typoch (*dievča*, *gazdiná*, *kocúr*, *oroľ*) alebo v ústupe z niektorých typov (*kost'*); v samostatných typoch pre propriá (*Topoľčany* 2 : 350), *Leváre* (0 : 19), *Michalovce* 1 : 350), alebo vo využívaní typu najmä pri propriách – *kuli*/Škultéty (5 : 100), *hlavná* : *Nováková/Jesenská* (25: vyše 100 000), podobne *hlavný* : *Jesenský*, *šampanské* : *Bystré*, *ocko* : *Jano*; okrem toho v preferovaní jednej z variantných koncoviek pri propriách, často sekundárnej (*-ovia*), porov. Sokolová, 1996, Žigo, 2006.

a maskulínach na odlišenie deklinačných typov s koncovkami *-y* kompatibilnými s tvrdými konsonantmi a s koncovkami *-e* kompatibilnými s mäkkými konsonantmi (porov. tradičné vzory *žena* a *ulica*, *dub* a *stroj*);²²

b) zakončenie TZ na vokál, napríklad pri type *idea* zakončenie základu na *-e* vplýva na koncovky v Dsg, Lsg *-i* a Gpl *-í* (*ee); pri type *situácia* zakončenie základu na *-i*, *-y* vplýva na koncovky v Dpl, Lpl a Gpl; pri type *médium* zakončenie základu na vokál *-i*, *-y*, *-a*, *-u*, *-o* vplýva na koncovky v Lsg, Npl, Dpl, Lpl a Gpl; pri type *jazyk/vzťah* zakončenie základu na vokál vplýva na koncovku v Lsg *-u* (*Pireus* – v *Pireu*); pri ďalších maskulínach s TZ zakončeným na vokál (Ipl *-ami*, porov. *skarabeus*);

c) zakončenie TZ na velárne konsonanty (*g/h*, *k ch*), resp. na *m* je jednoznačné; konsonant *m* je nekompatibilný s Ipl *-mi*; zakončenie na veláry je relevantné pre Lsg vzorov *vzťah*, *jazyk* a *stredisko*, ale aj pri životných maskulínach, porov. zakončenie na *g*, *h* a Npl *-ovia*, porov. odstraňovanie tvarotvorných anomálií, ktoré by nastali v pozícii velára + *e/*i (*vzťah* + e = *vzťaze, *vrah* + i = *vrazi);

d) zakončenie TZ na jeden konsonant (okrem *m*) je kompatibilné s Ipl *-mi*; zakončenie TZ na konsonantické skupiny CsCs, CCs, CCC je relevantné pre formu Ipl *-ami*, porov. aj slabičný model „oko“ u J. Sabola (1997), Sokolová, 2006a;²³

e) variantnosť pod vplyvom neutralizácie kvantity (Dpl, Lpl pri neutrách a feminínach, prípadne aj Npl pri neutrách) znamená vyčlenenie siedmich podvzorov pri feminínach a neutrách; v datíve a lokáli plurálu pri všetkých feminínach a pri neutrách; v Npl, Dpl a Lpl je variantnosť koncoviek spôsobená okrem neutralizácie kvantity aj vlastnosťami konsonantu *j* (*alejach*);

f) monosylabickosť základu hrá dôležitú úlohu pri vzniku dubliet v Ipl maskulín (*lordami/lordmi*, *mostami/mostmi*), resp. aj pre koncovku Npl *-ovia* nemeniacu TZ (*Dákovia/Dáci*).

•**Ortoepický faktor** je relevantný pri nezhode výslovnosti a pravopisu, napríklad ako faktor, ktorý je silnejší než ortografický faktor, sa realizuje v typoch *Bologna*, *loggia*, *Misha*, *Graz* (v *Grazi*), *capriccio*, *cachucha*, *adagio*, *bambino*, *Kálay*, ale aj pri substantívach, ktoré majú paralelnú deklináciu: *Stallone* – *Stallona* pri výslovnosti [steloun], *Stallone* – *Stalloneho* pri výslovnosti [stalone].

•**Ortografický faktor** patrí medzi relevantné faktory napríklad pri menej známych anglicizmoch, pretože pri konflikte s výslovnostným faktorom spôsobuje paralelné skloňovanie, porov. *Leeds* (*zápas*), ale [líc] (*žiaľ*), porov. Ološtiak, 2006.

•**Morfonologický faktor** (ďalej aj MF) vychádzajúci z alternácií pod vplyvom gramatických morf pôsobí pri zaradení substantív do deklinácie ako relevantný alebo

²² Preceňovanie tohto faktora je často v učebniciach, porov. zaradenie maskulín zakončených na *r*, *l* do vzoru *dub* (Oravec et al., 1984) a nerešpektovanie pôvodnej opozície *r* a *r'*. H. Běličová (1998) upozorňuje na všeobecnú tendenciu v slovanských jazykoch stierať rozdiely medzi tvrdým a mäkkým skloňovaním.

²³ Uzavreté fonematické štruktúry sú vhodné na spájanie s gramatickými morfémmi, porov. aj výsledky prieskumu J. Sabola (1979; 1989). V štruktúrach s viacerými konsonantmi prevláda na konci radixov kombinácia s prvým a posledným sonórnym konsonantom (**tendencia po zostupnej sonorite** typu vokál, sonóra, nie sonóra, napríklad zakončenie TZ v maskulíne *špurt*).

ako sprievodný faktor. Alternačné prejavy pri skloňovaní zodpovedajú súčasným vývinovým tendenciám v slovenskom morfonologickom subsysteme (Sokolová, 2000).

a) Ako sprievodný, následný faktor, ktorý nemá priamy vplyv na koncovku, je napríklad pri Npl *-i*, Vsg a Gpl feminín. Možno pritom rozlišovať výrazné alternácie (ortoepické aj grafické) a nevýrazné (len ortoepické) alternácie (porov. aj Dvonč, 1984, s. 27):

Sprievodné výrazné alternácie		Sprievodné nevýrazné alternácie	
ch – s	<i>Čech – Česi</i> (Npl)	d [d] – d [dʰ]	<i>lord – lordi</i> (Npl) [lordʲi]
k – c	<i>vojak – vojaci</i> (Npl)	d [d] – d [dʰ]	<i>hrad – na hrade</i> (Lsg) [hradʲe]
c – č	<i>otec – oče!</i> (Vsg)	n [n] – n [ɲ]	<i>klaun – klauni</i> (Npl) [klaɲni]
h – ž	<i>Boh – Bože!</i> (Vsg)	t [t] – t [ʈ]	<i>adept – adepci</i> (Npl) [adepʈi]
k – č	<i>človek – človeče!</i> (Vsg)	l [l] – l [ɭ]	<i>generál – generáli</i> (Npl) [generálʲi]

K sprievodným vokalickým alternáciám dochádza aj v Gpl feminín a neutier, porov.:

– o	<i>fajka – fajok</i>	a – á	<i>mama – mám, lano – lán</i>
– ie	<i>hra – hier</i>	e – ie	<i>žena – žien, mesto – miest</i>
– e	<i>výhra – výhier/výher</i>	o – ô	<i>noha – nôh, kolo – kôl</i>

b) Ako rozhodujúci faktor pôsobí pri zaradení substantív do deklinácie podvzorov maskulín, pretože pre podobu Ipl *-ami* sú relevantné predovšetkým zánikové alternácie vokálov (*e, o, ie, á*), ktoré sú relevantné aj pri zaradení do tried (*hotel – hotelmi*, ale *bicykel – bicyklami*), porov. C + VC po zánikovej alternácii = CC + *ami*, Cs + VCs po zánikovej alternácii = CsCs + *ami*, Cs + VC po zánikovej alternácii = CsC + *mi*. K zánikovým alternáciám ovplyvňujúcim koncovku Ipl dochádza pri maskulínach, ktoré majú sufix *-ec, -ok, -er*, porov.:

Výrazné klasifikujúce alternácie			
o –	<i>svedok – svedka</i>	ie –	<i>koniec – konca</i>
e –	<i>otec – otca, minister – ministra</i>	á –	<i>chrbát – chrbta</i> ²⁴

c) Hoci konsonantické alternácie velárnych konsonantov *k, ch* nemajú priamy vplyv na gramatickú morfu (*Slovák, Čech*), negatívne možno formulovať definíciu, že pri veláre *g* a hláske *h* je inkompatibilita s koncovkou *-i* (*mágovia, vrahovia, samovrahovia*), ale čiastočne aj v maskulínach na *k, ch* (*sokovia, šachovia*). Podobná inkompatibilita s relačnou morfolou Lsg *-e* je pri tradičnom type *dub*, a to dôsledne pri *g, k, h, ch* (*smogu, prachu, roku, liehu*), to isté platí pre singulár typu *mesto* (*egu, echu, oku, blahu, etniku*).

•Do úvahy berieme aj prepojenie synchrónneho a diachrónneho pohľadu pri interpretácii pôsobenia faktorov (Žigo, 2006). **Diachrónny faktor** môže byť v súčasnosti nahradený inými podpornými faktormi, napríklad v súvislosti s Npl *-ia* a n-kmeňmi (*kresťan*) je synchrónne dôležitejšie vymedzovať vzor *priateľ* derivačným sufixom obyvateľských mien *-an/-čan* než n-kmeňmi, porov. však upozornenie P. Žiga (2006), že pri koncovke *-ia* (*bratia*) sa pôvodne vyjadrovala skupinovosť. To dopĺňa

²⁴ V súčasnosti badať ústup alternácií *á/, a/, i/*, ale aj */á/, /ô/, /e/*, porov. Dvonč, 1984.

synchronne vysvetlenie faktu, že pri vzore *priateľ* ide hlavne o skupinovú antroponymá (Sokolová, 1995), ktoré sa vyskytujú podobne ako maskulínium *rodíč* predovšetkým v pluráli (porov. Žigo, 2003b, 2005, 2006; Pauliny, 1990), pozri tabuľku 5. Pri koncovke v datíve a lokáli sg vzoru *idea* ide o pôsobenie fonologického faktora (vyhýbanie sa vokálom s malou dištinkciou na morfémovej hranici *ee).

Tabuľka 5. Vzťah pôvodných kmeňov k štyrom makroskupinám

KMEŇ	Životné maskulína	Neživotné maskulína	Neutrá	Feminína
o	<i>chlap; magister, legát, nuncius, medik</i>	<i>plod, dub, hrad; fakt, numerus, -izmus, -azmus</i>	<i>mesto, blato, žito, číslo, rebro, vedro; verbum, publikum, impérium, víno</i>	
io	<i>muž, brat</i>	<i>stroj, kraj, meč, olej, zdroj</i>	<i>vnútro, pole, lože, plece</i>	<i>dreň</i>
u	<i>syn; majordómus</i>	<i>list, hlas, súd, pot, čas, mráz, strom, hlad, mach, med, ľad, dom, vrch, pol, sad, dar, stoh, rok, pluk, buk, čaj; magistrát, senát, úzus, kázus</i>		
a	<i>sluha, gazda, vladyka, panoš, Siniša, junoša; -ista, -asta, -ita</i>		<i>leto</i>	<i>žena, ruka, noha, voda; -úra, kapitola; gladiola, ambulancia</i>
ja				<i>duša, koža, vôľa, večera; ulica</i>
i	<i>host', test', zat', ľudia, medveď</i>	<i>oheň, bôľ, lakeť, oheň, požiar</i>		<i>kosť, pečať, zver, daň, pieseň, ves, med', myš, soľ, plť, pec, tvár, jasle, dvere, husle</i>
ű				<i>mrkva, rakva, ostrva, svokra, cirkev, krv</i>
6jo			<i>zdravie, znamenie, kameň, trnie</i>	
n	<i>kresťan, zeman, krajan, Slovan, jeleň</i>	<i>kameň, deň, koreň, plameň, remeň, stupeň</i>	<i>bremä/bremeno, semä, písmo, plemä, vemä, temä</i>	
s			<i>sloveso, nebesá, čudo, koleso</i>	
r				<i>dcéra, mať, mater</i>
nt			<i>dievča, jahňa, zvierä</i>	

Vo všeobecnosti v slovanských jazykoch platí, že súčasný rodový deklinálny systém je pokračovaním niektorého zo starých deklinálnych typov. Zo spoločných tendencií v slovanských jazykoch sú to: tendencia k unifikácii (výraznejšia v pluráli), stieranie rozdielov medzi tvrdým a mäkkým skloňovaním (Isg *dubom, strojom*),

tvárový synkretizmus, redukcia alternácií najmä v pluráli, kategória životnosti a personickosti a strata vokatívu, porov. Běličová (1998). Pôvodné korelované konsonanty na základe kompaktnosti – difúznosti sa prehodnotili v západoslovanských jazykoch rôzne, napríklad v češtine je v súčasnosti korelácia *r – ř*, ale splynula korelácia *l – l'*, v slovenčine zostala korelácia *l – l'*, ale splynula korelácia *r – r'*. Dôsledkom toho je synchronne zakončenie na *r, l* nejednoznačné, a to predovšetkým pri prevzatých maskulínach, porov. osobitné pravidlá aj pre životné maskulína s týmto zakončením, predovšetkým zvieracie (4.1), porov. kompatibilitu Npl *-e* a sufixu *-ár, -iar* (*mravčiare*); prejavuje sa aj pri pôvodných toponymách zakončených na *-áre*. Z tabuľky 5 vidieť aj vysvetlenie súvislosti neexistencie iu-kmeňov a malej receptivity vzorov s koncovkou

-u v Gsg v rámci VI. triedy. Pri adaptácii internacionalizmov hrajú úlohu aj pôvodné a-kmene z latinčiny a gréčtiny (*-ista, -ita, -úra; gladiola, ambulancia*), resp. u-kmene *majordómus, senzus, proces, magistrát, senát, úzus, kázus, kurz, defekt, status, kontakt, progres*.

Jednotlivé faktory sa využívajú na charakteristiku vzorov väčšinou pozitívne, len pri receptívnych vzoroch ako *chlap, zápas, žena* sa v pedagogickej praxi osvedčilo aj negatívne vymedzenie vzoru.

2.4 Paradigma

Paradigma je súbor všetkých gramatických tvarov lexémy, substantíva sú autoparadigmatické, lebo majú vlastnú paradigmu. V závislosti od sémantiky možno rozlišovať niekoľko variantov paradigmy substantív:

a)úplná paradigma, ktorá je bežná pri počítateľných konkrétnych, obsahuje dvanásť gramatických tvarov, napríklad *žena*;

b)neúplná paradigma má šesť gramatických tvarov singuláru (singuláriá tantum, ďalej aj SGT), napríklad *Bratislava*, alebo šesť gramatických tvarov plurálu (pluráliá tantum, ďalej aj PLT), porov. *Košice*;

c)neúplná vznikajúca paradigma je pri frekventovaných indeklinábiliách s náznakom deklinácie v ďalšej forme, najčastejšie v inštrumentáli (torzovitá paradigma: *promile, promilami, atašem*; porov. aj pri verbách *predsaviať si*);

d)slová s jediným reprezentantom lexémy sú aparadigmatické indeklinábiliá, porov. *madam*.

Okrem toho existujú okrajové zanikajúce gramatické tvary (vokatív), napríklad pri substantívach *otec, syn, člověk, chlapec*.

Tvarotvorný základ v paradigme

Morfotaktická transparentnosť paradigmy (Dolník, 2005) sa týka TZ. Okrem najčastejšej pravidelnej deklinácie bez zmien v TZ existujú menej pravidelné vnútroparadigmatické zmeny v TZ, ktoré sú spôsobené: alternáciami *k/c, ch/s, d/d', t/t', n/ň, l/l'*, (*Česi, Slováci, študenti*), rozšírením základu (*Neróna, Anakreonta*), prispôbovaním sa podobe domácich substantív (*Herkulesa, Júliusa; asparágusy*) a

supletívnosťou (*človek/lúdia, Zeus/Dia*). Pre slovenčinu je v porovnaní s ostatnými západoslovanskými jazykmi charakteristická tendencia po jednotnom TZ – posilnenie aglutinačného typu jazyka, porov. uniformitu/unifikáciu TZ (*k ruke, o ruke, v roku, vrahovia, pedagógovia*), ktorá sa dosahuje väčším počtom či väčším vytážením variantných koncoviek nevyvolávajúcich alternácie (*-u, -ovia: o rýchliku, kolegovia*), porov. aj Kačala, 1999b.

Tvarotvorné základy paradigmy sú nemenné, alomorfné, rozšírené či supletívne:

a) **nemenné TZ** sú najčastejšie (*chlap, dub, stroj, laba, dom*), a to podstatne častejšie než napríklad v češtine či poľštine, pričom nemennosť TZ sa dosahuje variantnosťou koncoviek v danom páde a často je sprevádzaná aj zvýšením ich homonymie, porov. Dsg a Lsg *-u (jazyku, roku)*;

b) **alomorfné zmeny TZ** sa delia na nevýrazné alebo výrazné:

ab) pri alternáciách korelovaných konsonantov vznikajú morfonologicky nevýrazné alomorfy (*generáli, žene, tete, Jarmile*), pričom miera nevýraznosti je najvyššia pri l/r;

bb) pri alternáciách nekorelovaných konsonantov vznikajú morfonologicky **výrazné alomorfy** (*žiak – žiaci, mních – mnísi*); nezvyčajná je alternácia s/d (*Paris – Parida*), ktorá sa najviac realizuje pri feminínach typu *Artemis – Artemidy (Izis, Elis, Tetis, Charibdis, Semiramis)*;

c) **rozšírené TZ** vznikli po prehodnotení pôvodných n-kmeňov (*bremä/bremeno, semä/semeno, kameň*), s-kmeňov (*sloveso, koleso, nebesia/nebesá*), r-kmeňov (*dcéra, mater, neter*), ale aj v súčasnosti existujú rozšírené TZ (*Noema, Neróna, Anakreonta*²⁵), resp. infigované koncovky (*dievčaťa, žriebätá, dievčence*), porov. dve ekvivalentné riešenia morfematickej segmentácie (rozšírenie TZ: *dievč:at-á, dievč:enc-e*; rozšírenie TF: *dievč-at:á, dievč-enc:e*)²⁶;

d) najviac príznakové sú **supletívne TZ** (*človek/lúdia, Zeus/Dia*).

Tvarotvorný formant v paradigme

Všetky tvarotvorné formanty jazykov dominantného syntetického (flektívneho) typu sú polysémne (jedna substantívna morfa má tri gramatické významy – rod, číslo, pád; napríklad koncovka *-ou* signalizuje ženský rod, jednotné číslo aj pád – inštrumentál). Okrem toho charakterizuje deklinačný systém homonymia koncoviek a tvarový synkretizmus, napríklad koncovka *-y* pri neživotných maskulínach vyjadruje viac rovnorodých gramatických významov (Npl a Apl), nulová gramatická morfa v Nsg sa vyskytuje pri skloňovacích typoch maskulín aj feminín (*zápas, dub, možnosť, dlaň*). V rámci makroparadigmy sa nachádzajú: jednoznačné tvarotvorné formanty (Lpl maskulín *-och*, Isg feminín *-ou*); homonymné tvarotvorné formanty (Dpl a Isg

²⁵ L. Dvonč (1984) predpokladá ústup týchto rozšírených tvarov, napríklad *Kalchas/Kalchasa* namiesto *Kalchanta*.

²⁶ Ako o výhodnejšom variantnom riešení s rozšírením TF uvažujeme pri type *dievčaťa* napríklad v Morfematickom slovníku slovenčiny (1999), porov. aj Běličová (1998), ktorá v súvislosti s koncovkami *-ovi, ovia, ové, -owie, -ovci* poukazuje na možnosť interpretovať ich ako rozšírenie TZ, resp. rozšírenie TF.

maskulín

-om); synonymné tvarotvorné formanty (Lsg neživotných maskulín -e, -u, -i; v Nsg životných maskulín vzoru *svedok* -, -o, -us, -as, -es, -os, -s, -u; Npl osobných maskulín)²⁷; variantné tvarotvorné formanty (Ipl maskulín -mi a -ami).

Tvarový synkretizmus je charakteristický pre všetky slovanské jazyky a v slovenčine sa realizuje ako zhoda A a N okrem životných osobných maskulín, kde je zhoda A a G; okrem toho ako zhoda Dsg a Lsg pri feminínach a osobných maskulínach. Tendencia po jednotnom TZ zvyšuje tvarový synkretizmus (porov. vyrovnanie Dsg a Lsg -u pri vzoroch *vzťah*, *výsledok*, *jazyk*, *kúsok*, *stredisko*, *vajíčko*).

Variantnosť je podmienená hlavne fonologicky (pri maskulínach Ipl -mi/-ami, pri feminínach a neutrách Dpl a Lpl -ám/-am, -ách/-ach; pri neutrách je variantnosť aj v Npl, porov. *mestá*, ale *čísla*).

Substantíva s nepravidelnou deklináciou

Nepravidelnú deklináciu, ktorú nemožno vysvetliť morfonologickými zmenami, spôsobuje:

a) supletívnosť a morfonologicky nepodmienené rozšírenie TZ:

aa) Osobitný prípad predstavujú supletívne tvary maskulína *človek* (*ľudia*) a jeho motivátov *pračlovek*, *opočlovek*, *nadčlovek*, ktoré sa v singulári skloňujú podľa vzoru *chlap*, v pluráli majú supletívnu podobu TZ *človek/ľudia* (*ľudí*, *ľuďom*, *ľudí*, (o) *ľuďoch*, *ľuďmi*; porov. aj *praľudia*, *nadľudia*).

ab) Z ostatných nepravidelností skloňovania je časté prevzaté rozšírenie TZ, porov. rozšírenie niektorých gréckych a latinských mien: *Cicero* – *Ciceróna/Cicerona*, *Nero* – *Neróna/Nerona*, *Scípio* – *Scipióna/Scipiona*, *Noe* – *Noema*, *Xenofón* – *Xenofonta*, *Anakreón* – *Anakreonta* atď. Typy s rozšírením sú diferencované sémanticky (*slovo*, *sloveso*; *kolo*, *koleso*), štylisticky diferencované s dubletnosťou v Nsg (*bremä/breme-no*), resp. štylisticky diferencované s dubletnosťou v pluráli (*dievčatá/dievčence*).

b) syntaktická determinovanosť gramatických tvarov: osobitný prípad v I. triede predstavuje syntakticky podmienená distribúcia tvarov Dsg a Lsg pri substantíve *pán* (*don*) a podobne pri substantíve *pani*;

c) frazeologická determinovanosť gramatických tvarov, porov. Krošláková, 1993 (s. 239 – 243), Dvonč, 1978; frazeologicky podmienená konkurencia je v tvare substantíva *čert* (vo frazeologizmoch *o čertu*, *ísť v čerty*), *kôň*, *bok*, *rok* (*na koni*, *na koníku*, *z boka na bok*, *z roka na rok*, *ani v snách*, *zubami-nechtami*);

²⁷ Synonymia pádových morfém je podmienená fonologicky (Lsg -e, -u, -i, napríklad vokály a velárne konsonanty *g*, *k*, *h*, *ch* podmieňujú morfu -u: *o nukleu*, *v roku*), sémanticky (počítateľné konkréta pri neživotných maskulínach podmieňujú morfu -a, abstraktá, deverbatíva, kolektíva a materiáliá morfu -u v Gsg: *dub*, *let*, porov. aj koncovku Npl -i pre apelatíva, -ovia pre apelatíva a propriá), pôvodom (prevzaté neživotné maskulína zakončené na -ál, -el, -er, -ér podmieňujú koncovku -i v Lsg: *v hoteli*) alebo derivačne (napríklad prítomnosť derivačného formantu -an a -tel' pri životných maskulínach podmieňuje koncovku

-ia v Npl: *Prešovčania*, *učitelia*).

d) textová/štýlová determinovanosť v Dsg a Lsg (-ovi/-u) je pri substantívach *pán/Pán, Otec, Boh, Syn, Duch* (okrem substantíva *pán* predovšetkým v náboženských textoch: *o pánu Bohu, v Duchu Svätom*).

2.5 Prieniky medzi deklinačnými typmi, makroskupinami, triedami, vzormi a podvzormi

Prieniky medzi deklinačnými typmi, triedami, vzormi a podvzormi vyplývajú z konfliktov medzi faktormi pôsobiacimi v deklinačnom systéme, z rodovej synonymie či rodovej homonymie (lexikálnogramatické a gramatické homonymá, porov. Kačala, 1997). Pozoruhodné sú paralely s ostatným slovanskými jazykmi (Běličová, 1998).

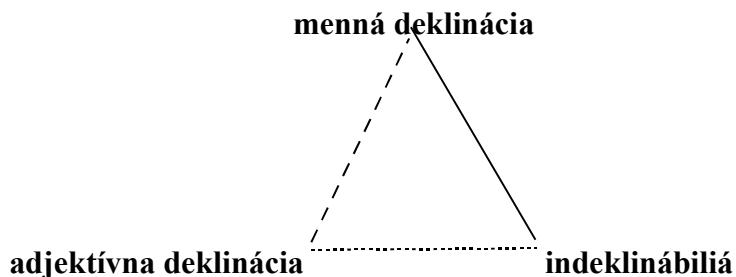
Tak ako pri princípoch (Dolník et al., 2003b) dochádza aj pri faktoroch pôsobiacich v deklinačnom systéme k podobným vzťahom – súčinnosti, hierarchii a konfliktom. Faktory majú nerovnakú účinnosť, napríklad silnými faktormi sú sémantický či derivačný faktor, k slabším faktorom patrí morfonologický faktor. Častejšie než izolovane pôsobia dané faktory znásobene v kombinácii $\rightarrow\rightarrow\rightarrow$ (porov. FF: 1C a DF: -ár/-iar/-ar pri Ipl -ami), a to často hierarchizovane $\rightarrow\rightarrow\rightarrow$ (SF: identifikačná funkcia a FF: CC ovplyvňujú tvar *Končeka*, nie **Končka*), porov. *bójam* (pre krátku koncovku -am je relevantné okrem konsonantu *j* aj dlhé *ó*). Čím viac je rovnako pôsobiacich faktorov, tým jednoznačnejšie je základné pravidlo s málo atribútmi a bez dopĺňujúcich pravidiel. Pri stretnutí faktorov s protichodným účinkom $\rightarrow\leftarrow$ dochádza dočasne alebo trvalo k vytváraniu dubliet (*mostami/mostmi, Ciceróna/Cicera*: – identifikačná funkcia/+identifikačná funkcia), resp. dochádza až k paralelnej deklinácii (*sokoly/sokoli, Hudeca/hudca*).

V jazyku existuje vnútroparadigmatické a medziparadigmatické vyrovnávanie (Žigo, 2003b). Prieniky sú:

- a) výnimočne medzi typmi deklinácie (menná deklinácia – adjektívna deklinácia – indeklinabiliá);
- b) medzi štyrmi základnými makroskupinami: životné maskulína – neživotné maskulína – feminína – neutrá;
- c) prieniky medzi triedami (determinujúca morfa): *Kraska/Krasku*;
- d) medzi vzormi v rámci tried (diferencujúca morfa Gsg pri neživotných maskulínach);
- e) medzi vzormi a ich podvzormi (dubletnosť spôsobená variantnou morfou -mi/-ami).

Paralelná deklinácia (ako typ variantosti) je častá pri prieniku typov deklinácie (2.6.1) a prieniku medzi makroskupinami (2.6.2), kombinovaná deklinácia (sg *zápas* + pl *mesto*: *tempus* + *temporá*, *sestercius* + *sestercie*) je pri prieniku medzi makroskupinami a triedami (2.6.2; 2.6.3), variantnosť je charakteristická pre prienik medzi vzormi v rámci triedy (2.6.4) a medzi vzormi a podvzormi (2.6.5).

2.5.1 Medziparadigmatický pohyb medzi typmi deklinácie

Ide hlavne o pohyb pri internacionalizmoch a propriách, najčastejšie sa realizuje ako paralelná paradigma, zriedkavo ako kombinovaná paradigma:

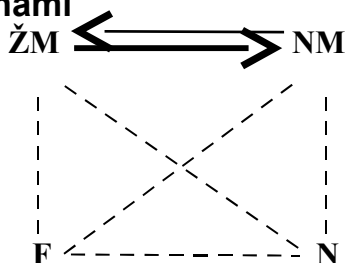
a) Medzi **substantívnou mennou deklináciou a indeklinábiliami** je paralelná deklinácia napríklad pri konflikte ortografického a ortoepického faktora (*Chelsea* – vzor *idea*, [čelzi] – neflektívne). Na základe grafickej podoby sa napríklad toponymum *Middlesbrough* zaraďuje k maskulínam (*vzťah*), podľa výslovnosti sa zaraďuje k neutrám a zostáva nesklonné [midlzbɔr], porov. Ološtiak, 2006.

Kolísanie je aj medzi neflektívnosťou a substantívnou deklináciou (III. trieda: *kuli*), napríklad *André Agassi* (*André Agassiho* alebo *Andrého Agassiho*). Pri feminínach existujú paralelné formy antroponým: *Dagmar/Dagmara*, *Miriam/Miriama*. Substantívum *pani* má dve formy: nesklonnú v syntactickej pozícii atribútu (*pani Anna*) a sklonnú v samostatnom syntaktickom postavení (*mladá pani*). Kombinovaná paradigma je pri neutrách typu *numerále*: v sg sú nesklonné (*numerále*), v pl sa skloňujú podľa vzoru *médium* (*numeráliá*).

b) Medzi **substantívnou a adjektívnou deklináciou** je kolísanie napríklad medzi substantívnym vzorom (III. trieda *kuli*) a adjektívnym vzorom (*Starší*): *Dolejšieho/Dolejšího*.

c) Medzi **adjektívnou deklináciou a indeklinábiliami** existujú pri feminínach paralelné formy antroponým, a to potenciálne pri každom neslovenskom ženskom priezvisku: *Figuli/Figuliová*, *Graf/Grafová*, *Merkel/Merkelová*, *Armbrust/Armbrustová*.

2.5.2 Medziparadigmatický pohyb medzi štyrmi makroskupinami

Prieniky medzi štyrmi makroskupinami vznikajú na pozadí homonymie, rodovej variantnosti, personifikácie, depersonifikácie. Najčastejšie sa realizujú ako paralelná paradigma a ako kombinovaná paradigma.

Paralelná deklinácia podľa rozličných makroskupín je pri homonymii a rodovej dubletnosti:

Homonymia (F/M, M/F, ŽM/NM, F/ŽM, NM/ŽM) vzniká pri sémantickej derivácii, napríklad pri depersonifikácii, porov. gramatická homonymia (Kačala, 1997): *tenori* a *tenory*, *škodcovia* a *škodce*; lexikálna homonymia: *červeň*//*červeň*, *zeleň*//*zeleň*. O paralelnú deklináciu medzi rodmi (transgenderizácia) ide napríklad pri propriálizácii apelatív (*lasica*//*Lasica*, *smrek*//*Smrek*²⁸), resp. pri rodových homonymách (*zver*//*zver*, *dožinky*//*dožinky*); na úrovni variet F/M: *pištoľ*, M/F: *Litomyšľ*; o paralelnú deklináciu medzi makroskupinami ide pri apelativizácii proprií (*Newton*//*newton*). Paralelná deklinácia vzniká pri potrebe rozlíšiť homonymá (N: *centrum*//M: *Centrum*).

Paralelná deklinácia je aj pri gramatických homonymách na základe personifikácie a častejšej depersonifikácie (Kačala, 1997):

Depersonifikácia je napríklad pri vzťahu ŽM/NM: človek → stroj, nástroj: *triediči*//*triediče*, *nosiči*//*nosiče*, *radikáli*//*radikály*, *exponenti*//*exponenty*, resp. zviera → vec: *kohútik*//*vodovodný kohútik*.

Personifikácia je napríklad pri pomenovaniach osôb na základe vlastností (NM/ŽM): vec → človek: *výrastky*//*výrastkovia*, *sucháre*//*suchári*, *tenory*//*tenori*, resp. zviera → človek: *slony*//*sloni*.

Rodové dublety sú v spisovnej variete, napríklad F/N: *pyžama*//*pyžamo*, NM/F: *masaker*//*masakra*, ŽM/F: *mol'*//*moľ'a*; resp. častejšie na úrovni variet: M/F: *variant*//*varianta*, F/M: *sála*//*sál*, *snímka*//*snímok*.

Kríženie tvarov (hybridná paradigma) je pri napätí medzi gramatickým a prirodzeným rodom (N/ŽM: *knieža*, *chlapčisko*). Pri neživotných maskulínach a feminínach sa v augmentatívnych formách nekříži paradigma, nezhoda medzi formou je len v kongruencii (*zlá babisko*, *babisko bola* popri *zlé babisko*, *babisko bolo*), len pri životných maskulínach preniká nezhoda medzi formou neutier a prirodzeným rodom maskulín aj do paradigmy (*chlapčísk/chlapčískov*). Varianty s hybridnou paradigmou sú pri konflikte sémantického faktora (neživotnosť) a derivačného faktora, porov. pri neživotných maskulínach derivačný sufix charakteristický pre osobné maskulína *-tel'* (12 substantív) či *-ec* (6 substantív), napríklad *napísať menovateľa*, *násobiť delenca*, resp. pre depersonifikáciu pôvodných pomenovaní osôb v propriálnej nominácii v názvoch časopisov, sviatkov zo životných substantív, napríklad v Lsg v *Hlásnikovi/Hlásniku*, v *Bojovníkovi/Bojovníku*.

Kombinovaná deklinácia vzniká pri potrebe rozlíšiť slová, ktoré vznikli z toho istého neutra: v sg podľa vzoru zápas: *tempus* (Npl *temporá*) a v sg aj pl podľa vzoru mesto: *tempo* (Npl *tempá*), ale aj pri depersonifikácii maskulín s koncovkou *-a* (sval v sg podľa vzoru *futbalista*: *antagonista* – v pl podľa vzoru *zápas*: *antagonisty*).

²⁸ Životnosť pri maskulínach chápeme ako štvrtý rod.

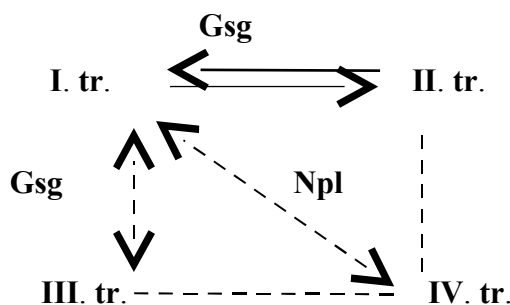
O variantnosť tvarov na základe kolísania medzi životnosťou a neživotnosťou ide pri príznakovej personifikácii s izolovanými tvarmi (Asg podľa životných maskulín je napríklad v typoch: *mat' bojového ducha*). Variantnosť tvarov môže byť podmienená textovo (*Synu/synovi*), resp. aj syntagmaticky (*pánu/pánovi*) či frazeologicky (*o čertu/čertovi*).

2.5.3 Medziparadigmatický pohyb medzi triedami makroskupiny

Roztvorením deklinačných typov sa z tradičných vzorov stali hierarchicky vyššie deklinačné triedy, napr. I. trieda – chlap, II. trieda – hrdina, III. trieda kuli, IV. trieda had.

a) Prieniky sú medzi I. a II. triedou (Gsg -a/-u), I. a III. triedou (Gsg -a/-ho), I. a IV. triedou (Npl -y/-i).

Paralelná deklinácia je medzi I. triedou (*syn*) a II. triedou (*hrdina*) v Gsg, porov. prechod domácich priezvisk zakončených na -o od vzoru *hrdina* k vzoru *syn*: *Hečko – Hečku//Hečka*, *Ferko – Ferku//Ferka*, *Krasko – Krasku//Kraska*²⁹. Paralelná deklinácia môže byť aj pri anglicizmoch, napríklad antroponymum *Kilrea* sa na základe výslovnosti [kilrej] skloňuje podľa vzoru *syn* a na základe ortografie podľa typu *hrdina* (*Kilrea – Kilreu*), porov. Ološtiak, 2006.

Paralelná deklinácia je zriedkavo aj medzi II. triedou (*hrdina*) a III. triedou (*kuli*), napríklad prechod prevažne cudzích priezvisk zakončených na -e, -ě, -i, -í zo vzoru *hrdina* k vzoru *kuli*: *Purkyněho*, ale častejšie medzi I. triedou (*syn*) a III. triedou (*kuli*). Pohyb medzi vzormi *kuli* a *syn* je **na základe rozdielov v ortoepii** ([trojslabičné: *má-ra-i*/dvojslabičné: *má-raj*]: *Máraiho//Máraia*).

Najčastejšie je paralelná deklinácia medzi I. triedou (*chlap*) a IV. triedou (*had/medved'*), napríklad **pri personifikácii** na základe vlastnosti zvierat (*kohúty* → *kohúti*, *sokoly* → *sokoli*, *parazity* → *paraziti*, *dravce* → *dravci*) a pri depersonifikácii (človek → zviera: *Holand'ania//holand'any*, *rybári//rybáre*). Kríženie tvarov (hybridná paradigma) je pri deminutívnych zvieracích substantívach *vtáčik*, *zajačik* v IV. triede pri ±V/ (pri realizácii alternácie i/ ide o vzor *orol*: *vtáčky*, *zajačky*; pri absencii alternácie ide o vzor *had*: *vtáčky*, *zajačky*); pri zvýraznení deminutívnosti, ktorá

²⁹ V poľštine sa priezviská typu *Moniuszko* skloňujú ako a-kmeňové maskulína typu *kolega*, *poeta*, napríklad *Moniuszki*, *Moniuszke*, *Moniuszka*, *Moniuszko*, *Moniuszka*.

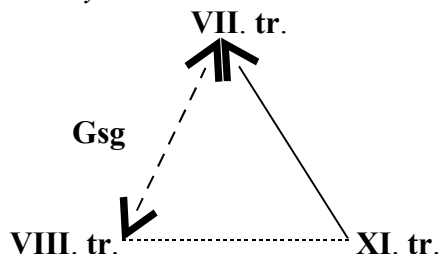
podporuje personifikáciu aj v I. triede, je však častejšie skloňovanie podľa vzoru *syn* (*zajačikovia*).

b) Zriedka je pohyb medzi V. a VI. triedou (Npl -y/-e):

V. tr. ----- VI. tr.

Paralelná deklinácia vzniká pri konflikte medzi ortoepickým a ortografickým faktorom: *aids*. Kombinovaná deklinácia je zriedkavá: Lsg -u *sestercius* + Npl -e *sestercie*. Varianty vznikajú na pozadí substantív zakončených na konsonant *r*, *l* (*kanál*, *cól*), resp. pri ±V/: *diesel*.

c) Pohyb medzi VII. a VIII. triedou je pri antroponymách typu *Soňa*, pri apelatívach zakončených na *r*: *žiara*, *zora* (diachrónny faktor), ďalej medzi VII. a XI. triedou na úrovni variet: *princezny*.

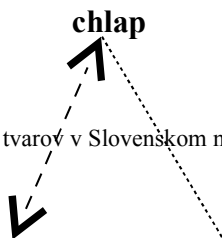

Medzi IX. a X. triedou vznikol začiatkom 20. storočia pohyb, keď vyše 50 feminín prešlo zo vzoru *kost'*/*možnosť* (IX. trieda) do vzoru *dlaň* (X. trieda) ako optimalizácia deklinačného typu na základe sémantického faktora (Dolník, 1993). Okrem úplného prechodu tu existuje aj kombinovaná deklinácia: sg *hrst'*/*hrsti* + pl *hrste*. Porov. pohyb medzi VII. a VIII. triedou (Gsg -y, Npl -e), IX. a X. triedou (Gsg -i, Npl -e), VII. a XI. triedou (Npl -y/-é):

d) Pohyb medzi XII. a XIII. triedou (Nsg -o, Lsg -i) je pri neutrách *nebo*, *vnútro* (diachrónny faktor), porov. *o vnútre/vo vnútri* (100/4194)³⁰.

2.5.4 Pohyb medzi vzormi v rámci tej istej triedy

Pri tomto type ide o triedy s väčším počtom vzorov: I. (5 vzorov: Npl -i/-ovia), V. (11 vzorov: Gsg -u/-a, Lsg -e/-i, -e/-u, Gpl -ov/-), VI. (5 vzorov: Gsg -u/-a, Gpl -ov/-), VII. (3 vzory: Gpl), VIII. (5 vzorov: Gpl -i/-), XII. (5 vzorov: Gpl -i/-). Ide predovšetkým o vznik dubliet, paralelná deklinácia je zriedkavá, napríklad pri proprializácii apelatív (*hudec*//*Hudec*), pri apelativizácii proprií bez zmeny rodu a životnosti (*Lazár*//*lazár*, *Judáš*//*judáš*). Kríženie tvarov (-i/-ovia v Npl pri vzore *chlap* a *syn*: *fotograf*: 53/5) je pri konkurencii koncoviek v tej istej triede častejšie než paralelná deklinácia.

³⁰ Čísla v zátvorke zobrazujú výskyt daných tvarov v Slovenskom národnom korpuse (SNK).

Npl

syn priateľ

Pohyb medzi diferencujúcimi morfami **v rámci I. triedy** sa prejavuje v konkurencii koncoviek *-i* a *-ovia* v Npl pri vzore *chlap* a *syn*, a to na základe rozdielov v ortografii (*playboyovia* a *plejboji*) a pri sémantickej diferenciacii (*cynici* a *cynikovia*, *stoici* a *stoikovia*, *klasici*/*klasikovia* (164/4); v SNK nie je pri maskulíne *epik* dvojtvár *epici*/*epikovia* len tvar *epici*: 2).

Konkurencia medzi diferencujúcimi morfami **v rámci V. triedy** v tvaroch Gsg *-a/-u*, *-u/-a* (*bazéna*/*bazénu*) je veľmi častá (165 prípadov), zriedkavejšie je konkurencia v Lsg *-e/-i* (na úrovni variet *teplomer*), *-e/-u* (*asparágus*) a Gpl *-ov/-* (pri sémantickej diferenciacii: *čas*; bez sémantickej diferenciacie: *Donovaly*, *Vlachy*).

Konkurencia medzi diferencujúcimi morfami **v rámci VI. triedy** je v tvaroch Gsg *-a/-u*, *-u/-a*, zriedkavo aj v tvare Gsg *-ov/-* (*Vráble*, *Matliare*).

Konkurencia medzi diferencujúcimi morfami **v rámci VII. triedy** sa realizuje ako kombinovaná paradigma: sg *žena* + pl *idea* (*aloe*, *kongrua*).

Konkurencia medzi diferencujúcimi morfami **v rámci VII. a VIII. triedy** sa prejavuje v tvaroch Gpl *-í/-* (porov. *mašlí*/*mašiel*) a je častá.

Pohyb medzi diferencujúcimi morfami **v rámci XV. triedy** je v tvaroch plurálu a prejavuje sa ako redukcia dubliet typu *dievčence* vo východoslovenskej variete.

Dublety sa delia na častejšie štýlovo neutrálné a zriedkavejšie štýlovo diferencované (*dievčatá*/*dievčence*, *Herkula*/*Herkulesa*).

2.5.5 Dubletnosť medzi vzormi a podvzormi

a) Najviac podvzorov (11) sa vyčleňuje pomocou variantných koncoviek **Ipl maskulín** (*chlapec*, *svedok*, *husita*, *orol*, *dravec*, *problém*, *vietor*, *výsledok*, *kúsok*, *koniec*, *manéver*), pričom medzi vzormi a podvzormi dochádza pri danom maskulíne predovšetkým pri monosylabických maskulínach ku kríženiu tvarov **Ipl -ami/-mi**, porov. monosylabické TZ zakončené na skupinu konsonantov: *princ* (-ami/-mi: 56/6), resp. **-mi/-ami klient** (-mi/-ami: 592/39). Indikátorom dubletnosti Ipl pri maskulínach je monosylabickosť TZ a jeho zakončenie na konsonantickú skupinu. Pri deminutívnych zvieracích substantívach *vtáčik*, *zajačik* je pri realizácii alternácie *i/* skloňovanie v IV. triede podľa podvzoru *orol* (*vtáčky*, *zajačky*) či podľa vzoru *had* (*vtáčky*, *zajačky*).

b) Indikátorom dubletnosti pri feminínach a neutrách je zakončenie TZ na konsonant *j*, resp. prehodnotenie vokalickej skupiny *i+e* na diftong. Vyčleňovanie podvzorov pri feminínach (*otázka*, *dielňa*, *práca*) a neutrách (*miesto*, *líce*) súvisí s koncovkami Gpl, Dpl a Lpl, pri neutrách aj v Npl. Dublety vznikajú pri zakončení na *j* v VIII. triede (*aleja*), X. triede (*esej*), v XII. triede (*jojo*), v XIII. triede (*oje*). Paralelná deklinácia je pri konflikte ortoepického faktora: *klientka*, *pacientka* [i-e] – vzor *žena* (SSJ: *klientiek*, *pacientiek*), *klientka*, *pacientka* [je] – vzor *otázka* (KSSJ: *klientok*, *pacientok*). Ako pseudovariantnosť sa javí nekodifikované skracovanie

koncoviek s vokálom *á* vo vzore *situácia* a *médium* na základe grafiky (Npl **kritéria*, Lpl **o kritériach*) a neuvedomovania si slabičnosti a morfémovej hranice (*kri-té-ri-um*, *kri-té-ri-*
-*á*, o *kri-té-ri-ách*).

Sporadická dubletnosť

Sekundárnymi vkladnými hláskami *á*, *ô* vznikajú sporadické štylovo príznakové varianty tvarov Gpl: *sliviek/slivák*, *kvapiek/kvapôk/kvapák*.

Štylisticky príznaková dubletnosť je pri konkurencii Nsg a Vsg (*otec/Otče*, *Jana/Jani*). V tvarotvornom formante je synonymia koncoviek a kolísanie medzi vzormi, ktoré sa prejavujú sporadicky ako diachrónne aj štylisticky podmienená konkurencia – **dubletnosť** (*človeku/človekovi*, *čertu/čertovi*, *Duchu/Duchovi*, *Bohu/Bohovi*, *Otcu/Otcovi*, *Synu/Synovi*, *hostí/host'ov*), resp. syntagmaticky podmienená konkurencia (*pánu/pánovi*). Sporadická je aj frazeologická determinovanosť tvarov: *o čertu*; *ísť v čerty*; *urob čertu/diablu dobre*; *besnému psu sa vyhni*; *hlad psu brat*; *beda tomu dvorovi*, *kde rozkazuje krava volovi*; *vo dne v noci*; *v potu tvári*; *čertovo semä*; *dobrá psu mucha*, *chlapu*, *človeku repa*; *krása do časa*; *kto chce s vlky žiť...*; *vo snách*; *v peklích*; *v trápiech*; *nechaj pánov pány byť*. Frazémy s archaickými morfológickými osobitosťami skúmali E. Krošláková (1993) a L. Dvonč (1978).

2.6 Deklinačné vzory

Vývoj opisu deklinácie substantív v slovenských gramatikách (Štúr, 1846 – MSJ, 1966) ilustrujeme tabuľkami 6, 7 a 8, ktoré sme prevzali od L. Gianitsovej (2004, 2005).

Tabuľka 6. Vývoj opisu deklinácie maskulín v slovenských gramatikách

Pramene/Vzory	CHLAP	HRDINA	KULI	DUB	STROJ
Štúr (1846)	král	sluha	—	dvor	dvor
Hattala (1864)	chlap, muž	chlap, muž	—	dub	meč
Krátka mluvnica (1871)	chlap, muž	chlap, muž	—	dub	meč
Czambel (1919)	kráľ	sluha	Goethe	dvor	dvor
Damborský (1935)	chlap	sluha	chlap	dub	meč
Broul – Janoška (1935)	chlap	sluha	—	sud	meč
Macht (1938)	chlap	sluha	chlap	dub	meč
Orlovský – Arany (1947)	chlap	sluha	Škultéty, Lilge	dub	meč
Letz (1950)	chlap	chlap	Škultéty	dub	dub
Pauliny – Ružička – Štolc (1953); MSJ (1966)	chlap	hrdina	kuli	dub	stroj

Z prehľadu vidieť, ako bol napríklad M. Hattala ovplyvnený deklinačným systémom češtiny (v slovenčine nefunkčné rozlišovanie vzorov *chlap*, *muž*), resp. ako sa výber vzorov ideologizoval (vzor *sluha* nahradený vzorom *hrdina*, vzor *meč* vzorom *stroj*).

Tabuľka 7. Vývoj opisu deklinácie feminín (Štúr, 1846 – MSJ, 1966)

Pramene/Vzory	ŽENA	ULICA	DLAŇ	KOŠŤ	GAZDINÁ
Štúr (1846)	ruka	ulica	cirkev	noc	ruka

Hattala (1864)	ryba	duša	dlaň	kosť	ryba
Krátka mluvnica (1871)	ryba	ulica	zem	kosť	—
Czambel (1919)	ryba	ulica	dlaň	kosť	—
Damborský (1935)	ryba	ulica	dlaň	kosť	kňažná
Broul – Janoška (1935)	žena	ulica	dlaň	kosť	—
Macht (1938)	ryba	duša	dlaň	kosť	—
Orlovský – Arany (1947)	ryba	ulica	dlaň	kosť	kráľovná
Letz (1950)	ryba	ulica	dlaň	kosť	gazdiná
Pauliny – Ružička – Štolc (1953); MSJ (1966)	žena	ulica	dlaň	kosť	gazdiná

Tabuľka 8. Vývoj opisu deklinácie neutier (Štúr, 1846 – MSJ, 1966)

Pramene/Vzory	MESTO	SRDCE	VYSVEDČENIE	DIEVČA
Štúr (1846)	d'elo	pole	staveňje	káča
Hattala (1864)	delo	pole	znamenie	kurä, semä
Krátka mluvnica (1871)	slovo	pole	umenie	knieža, plemä
Czambel (1919)	delo	plece	obilie	jahňa
Damborský (1935)	mesto	srdce	vysvedčenie	dievča
Broul – Janoška (1935)	mesto	pole	znamenie	kurča
Macht (1938)	mesto	pole	umenie	kura
Orlovský – Arany (1947)	mesto, gymnázium	srdce	vysvedčenie	dievča
Letz (1950)	mesto, gymnázium	srdce	vysvedčenie	dievča
Pauliny – Ružička – Štolc (1953); MSJ (1966)	mesto	srdce	vysvedčenie	dievča

Výsledný počet deklinačných typov v prácach E. Páleša (1993), M. Sokolovej (1994, 2005b), K. Furdíka (1997), V. Benka et al. (1998) a autorov projektu *Nový deklinačný systém slovenčiny* (NDSS, 2007), rozširujúcich počet tradičných štrnástich vzorov, prináša tabuľka 9. Vzorové slová pre nový deklinačný systém sa vyberali na základe týchto kritérií: základné kritériá – frekvencia v SNK, úplnosť morfolologickej paradigmy, tradícia a kontinuita, sémantika, derivačná relevantnosť, pôvod; okrajové kritériá – lexikálna paradigmatica, pragmatika (bližšie Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007). Kvôli nadväznosti na tradíciu sa však uprednostnili vzory *hrdina*, *kuli*, *dub*, *stroj*, *dlaň* pred frekventovanejšími substantívami *predseda*, *báči*, *svet*, *mesiac*, *lod'*, ale vzory *kosť* a *vysvedčenie* boli napriek tradícii nahradené vzormi *možnosť* a *stretnutie*, pretože vlastnosti tradičných vzorových slov *kosť*, *vysvedčenie* stoja proti dominantným faktorom pôsobiacim v týchto deklinačných typoch (porov. SF abstraktnosť a DF sufix *-osť*).

Tabuľka 9. Počet deklinačných typov v prácach po r. 1993

Deklinačný typ	Páleš	Sokolová		Furdík	Benko – Hašanová – Kostolanský	NDSS
	(1993)	(1994)	(2005 b)	(1997)	(1998)	(2007)
<i>chlap</i>	23	6	5	7	28	5
<i>kuli</i>	1	1	1	—	1	1
<i>hrdina</i>	4	3	3	3	6	3
<i>dub</i>	19	13	11	10	31	11
<i>stroj</i>	10 (–1)	6	5	5	15	5
(zvieracie maskulína)	5	4	4	5	13	4
adjektíválne maskulínium	2	2	2	2	—	4
nesklonné maskulínium	1	1	1	—	2	1
<i>žena</i>	14	7	4	3	21 (–4)	3
<i>ulica</i>	10 (–2)	6	5	5	9	5
<i>dlaň</i>	6 (–1)	2	2	3	8	2
<i>košť</i>	2	1	1	1	4	1
<i>gazdina</i>	2	výnimka	1	1	2	1
nepravideľné skloňovanie (<i>pani, mať, mati</i>)	2	výnimky	výnimka	1	3	3
adjektíválne feminínium	1	2	2	1	—	4
nesklonné feminínium	1	—	1	1	1	1
<i>mesto</i>	14 (–1)	9	5	7	36	5
<i>srdce</i>	7	4	2	3	10	2
<i>vysvedčenie</i>	1	1	1	1	1	1
<i>dievča (mláďa)</i>	5	2	2	1	7	2
adjektíválne neutrum	1	1	1	—	—	4
nesklonné neutrum	—	—	—	—	1	1
spolu	131	71	59	60	199	67

Pre propriá sa môžu vytvoriť špecifické vzory, porov. tabuľku 10, 11 (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007).

Tabuľka 10. Prehľad deklinačných typov pre propriá (antroponymá)

Životné maskulína	Neživotné maskulína	Feminína	Neutrá
•menná deklinácia Ján/Jano Varga Škultéty •adjektíválna deklinácia Novotný/Čierny Starší/Rýdzi •indeklinábiliá Petrú		•menná deklinácia Zuzana/Kristína Andrea Mária Soňa/Dáša Alica •adjektíválna deklinácia Kováčová/Čierna Staršia/Rýdza •indeklinábiliá Mary	

Tabuľka 11. Prehľad deklinačných typov pre *propria* (toponymá)

Životné maskulína	Neživotné maskulína	Feminína	Neutrá
	•menná deklinácia SGT Poprad Prešov Ružomberok Kežmarok Lučenec Žiar •menná deklinácia PLT Topoľčany Vinohrady (Zámky) Leváre Sliače (Hámre) •adjektívna deklinácia Groznyj/Krátky Vlčí •indeklinábiliá Dachau	•menná deklinácia SGT Bratislava Kórea Bystrica (Brazília) Radvaň Ves •menná deklinácia PLT Michalovce Bane/Stráže Tatry/Topoľčianky •adjektívna deklinácia Belá Revúca Svinia •indeklinábiliá Chelsea	•menná deklinácia SGT Slovensko Gabčíkovo Hradište Podhradie •menná deklinácia PLT Košariská Revištia •adjektívna deklinácia Humenné Partizánske •indeklinábiliá Chile

Tabuľka 12. Prehľad deklinačných typov *apelatív* v NDSS

Životné maskulína	Neživotné maskulína	Feminína	Neutrá
•menná deklinácia osobné chlap/chlapec syn/svedok priateľ futbalista/husita hrdina kuli neosobné had/orol medveď/dravec •adjektívna deklinácia hlavný/známy starejší/vedúci •indeklinábiliá osobné/neosobné Petrú/emu	•menná deklinácia zápas/problém dub/vietor jazyk/kúsok vzťah/výsledok materiál hotel Topoľčany stroj/koniec žiaľ/manéver Leváre •adjektívna deklinácia zlatý/rýnsky (bicie) •indeklinábiliá lei	•menná deklinácia žena/otázka idea situácia poisťovňa/dielňa ulica/práca možnosť dlaň/elektrárň gazdiná •adjektívna deklinácia hlavná/známa starejšia/vedúca •indeklinábiliá madam	•menná deklinácia mesto/miesto riziko/vajíčko médium srdce/líce stretnutie dievča/zviera •adjektívna deklinácia šampanské/hriate hovädzie (astrovité) •indeklinábiliá finále

3. DEKLINÁCIA SUBSTANTÍV

Pri deklinácii substantív rozlišujeme tri jej typy. V tejto tretej kapitole sa osobitne analyzujú dva typy deklinácie (adjektíválna deklinácia 3.1.1 a indeklinábilná 3.1.2), menná deklinácia sa rozoberá v kapitolách štyri až sedem.

3.1 Zastúpenie typov deklinácie

Na základe gramatického rodu sa substantíva mennej deklinácie (v SKMS zastúpené 97,2 %) delia do štyroch základných makroskupín, pretože maskulína gramaticky stvárňujú aj tzv. štvrtý rod, životnosť (porov. životné maskulína: kapitola 4, neživotné maskulína: kapitola 5, feminína: kapitola 6, neutrá: kapitola 7).

Maskulína sa v rámci substantívnej (mennej) deklinácie delia do šiestich tried, adjektíválna deklinácia a indeklinábilná sú zastúpené málo. Adjektíválna deklinácia je pri životných maskulínach zastúpená 2 %, avšak pri mužských priezviskách až 9 % (*Jesenský*), indeklinábilná je pri životných maskulínach veľmi málo (0,8 %), porov. 3.1.2.

Typy deklinácie substantív v SKMS

MENNÁ DEKLINÁCIA	ADJEKTÍVÁLNA DEKLINÁCIA	INDEKLINÁBILNÁ
ŽM: 5 028	122	39
NM: 6 525	6	12
F:13 752	83 (101 56 v PROP)	19
N: 2 965	81	152
SPOLU: 28 270	SPOLU: 292	SPOLU: 222
98,5 %	0,7 %	0,8 %

3.1.1 Adjektíválna deklinácia

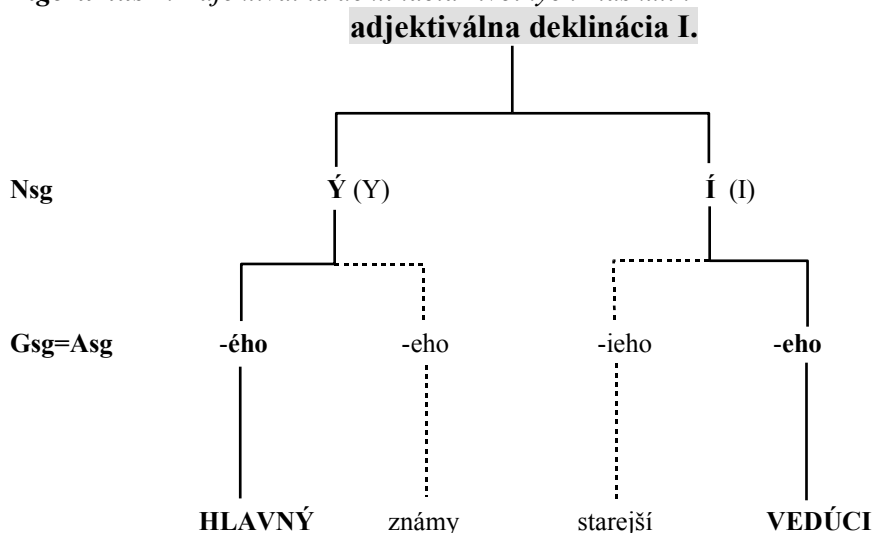
Okrem dominantnej mennej deklinácie vyčleňujeme adjektíválnu deklináciu, ktorá má na rozdiel od deklinácie adjektív (48 – 108 gramatických tvarov) paradigm redukovánú na dvanásť, resp. len šesť gramatických tvarov. Adjektíválne substantíva sa skloňujú podľa vzorov adjektív (*pekný, krásny, cudzí, svieži*), majú však redukovánú paradigm a vlastné kategórie rodu, čísla a pádu. Adjektíválna deklinácia sa nachádza v rozličnom zastúpení pri každej makroskupine substantív, ale najčastejšie ide o singuláriá tantum. Najmenej sa vyskytuje forma substantívnych adjektíválií pri

neživotných maskulínach, pretože homonymia adjektívnej formy medzi životnými a neživotnými maskulínami je mimoriadne vysoká. Najviac sa vyskytuje forma substantívnych adjektíválií pri feminínach, pretože ženské priezviská vznikli z pôvodne privlastňovacích adjektív, porov *Kováčova žena* → *Kováčová* (vyše 100 000), menej prípadov (vyše 8 000) je pri mužských priezviskách. Pri toponymách sú adjektíváliá hlavne v makroskupine feminín a neutier (univerbizované typy pomenovaní so substantívami *osada, dedina, obec, dolina*), napríklad *Východná, Podbrezová, Dobšiná, Turecká, Nemecká, Jahodná, Trstená, Ochtiná, Dlhá, Lopusná; Humenné, Okružle, Zakopané*. Univerbizované typy apelatív sa vyskytujú v makroskupine životných maskulín (122), feminín (77) aj neutier (82). Zo štyroch základných deklinačných vzorov sa najviac vyskytuje typ s tvrdým zakončením a krátkou poslednou slabikou TZ ako pri adjektívach (vzor *hlavný*). Vo všeobecnosti sú adjektíválne substantíva predovšetkým singuláriá tantum (propriá), zriedkavo sú počítateľné a vyskytujú sa pluráli, keďže plurálová forma sa vyznačuje podstatne vyššou mierou homonymie.

Adjektíválne skloňovanie pri životných maskulínach

Adjektíválne substantíva sú pri životných osobných maskulínach, ale predovšetkým pri propriách (79 apelatív a až 8 752 antroponým, porov. *Jesenský, Novomeský*), nie sú pri pomenovaniach zvierat. Okrem vzorov substantívneho menného skloňovania existujú teda pre osobné životné maskulína aj špeciálne typy adjektíválií (*hlavný*, zriedka *známy*, *vedúci*, raritne *starejší*).

Algoritmus 1. Adjektíválna deklinácia životných maskulín

(1) Vzory hlavný/známy

Konfigurácia gramatických morfi:

	N	G	D	A	L	I
SG	-Y (tvrdý C + y, i, í, ij, yj, oj)	-ého	-ému	-ého	-om	-ým
PL	-í	-ých	-ým	-ých	-ých	-ými
SG	-Y (ý)	-eho	-emu	-eho	-om	-ym
PL	-i	-ych	-ym	-ych	-ych	-ymi

SG	Ý	Y	PL	Ý	Y
N	hlavn-ý [Podrack-y Lask-í Vask-i Dostojevsk-ij Tolst-oj]	znám-y [Bystriansk-ý Krátk-i Tichánszk-í]	N	hlavn-í	znám-i
G	hlavn-ého	znám-eho	G	hlavn-ých	znám-ych
D	hlavn-ému	znám-emu	D	hlavn-ým	znám-ym
A	hlavn-ého	znám-eho	A	hlavn-ých	znám-ych
L	hlavn-om	znám-om	L	hlavn-ých	znám-ych
I	hlavn-ým	znám-ym	I	hlavn-ými	znám-ymi

Receptivita životných adjektíválnych maskulín:

Typ	SKMS	SCS	PROP	Príklady
hlavný	85...	5	7907	starý, bývalý, drahý; Jesenský, Novomeský, Novotný
známy	3...	2	-y/-ý: 529/ 314	známy, mŕtvy, triedny; Krátky, Sliacky; Vážny
vedúci	32...		1	veriaci, cestujúci; Rýdži
starejší	2		10	peši; Starší
SPOU	122	7	8 752	

Príklady podľa frekvencie v SNK³¹: starý, hlavný, známy, bývalý, drahý, postihnutý, svätý, mŕtvy, dospelý, zodpovedný, zdravý, prítomný, podozrivý, chorý, duchovný, zamestnaný, Čarnogurský, príbuzný, vinný, zranený, poškodený, obžalovaný, spravodlivý, farebný, obvinený, menovaný (iba pl mladí).

Vznikli univerbizáciou adjektíva a feminína, porov. chorý; zranený človek → chorý; zranený; triedny učiteľ → triedny; generálny riaditeľ → generálny. Tvrdý adjektíválny typ hlavný/známy (79 apelatív a 8 752 proprií) zahŕňa substantivizované adjektíva (hostinský, dospelý, postihnutý, hluchonemý, hluchý, slepý, zdravý; mŕtvy), ale najmä priezviská typu Hrabovský, Dostojevskij, Čierny, Želinský, Korčinský, Veselý (8 752). V type hlavný pre adjektívaliá sú frekventovanejšie propriá, a to predovšetkým slovanské priezviská so zakončením na -ský³², -oj, -ij/-yj, -skij, -ski/-

³¹ Pri apelatívnych adjektívaliách ide vždy o homonymiu s príslušnými tvarmi adjektív: dvaja naši známi; známi ľudia.

³² Podľa typu hlavný sa skloňujú propriá s antropoforantmi: -ský (Hrabovský), -cký (Horecký) a grafickými variantmi -szký (Porubský, Veselovský), -skí (Laskí, Grajský, Kotonský, Sebelepeckí), -szkí (Bukovszkí, Radvanskí), -sky (Porubský, Hrabovský, Veselovský), -ski (Vaski, Vereski, Suski); -czký (Lehoczký), -tzký (Lehotzký), -ckí (Bereckí, Gembickí), -czkí (Maliczki, Lehoczki), -cky (Berecky), -czky (Bereczky, Lehoczky), -tzky (Zavatzky, Závatzky), -cki (Berecki, Gembicki).

sky [ski] **a** **-cki/-cki/-tzki/-tzky** [cki]; **-ný, -ny**: *Kisely; Novotný; Jesenský; Koševoj, Polevoj, Sedoj, Tolstoj, Trubeckoj; Berezovskij, Čajkovskij, Dubrovskij, Dykij, Gorkij, Kaminskij, Nikitinskij, Petrušinskij, Podol'skij, Voznesenskij; Kolodyj; Baczinski, Lewandowski, Milewski, Niezgodzki, Rozwadowski, Vranicki, Vranitzky, Wranitzki; Gretzky, Vesely, Czerny, Pokorny, Krajsky*; porov. *Chomsky* [čomski] – *Chomsk-ého*, *Tolst-oj* – *Tolst-ého*, *Krasicki* – *Krasick-ého*.

Variety antropoformantov v Nsg nemajú vplyv na deklináciu, porov. *Žilinský, Zsilinský, Zsilinský; Gembický, Gembickí, Gembicki; Hrabovský, Hrabovsky*. Skloňujú sa podľa vzoru *hlavný*, ak je posledná slabika TZ krátka (*Czerny*), a podľa podvzoru *známy*, ak je posledná slabika TZ dlhá (*Vážný*).

Podvzor *známy* je zriedkavý (*triedny, mŕtvy*), porov. aj *propriá: Vážný – Vážn-ého, Jízdný – Jízdn-ého, Biedn-yy, Biel-y, Čiern-y, Horánsky-y*. Podľa typu *známy* sa skloňujú *propriá* s adjektívnou formou a **TZ zakončeným na dlhú slabiku** a tzv. tvrdé alebo obojaké spoluhlásky, a to bez ohľadu na dĺžku v antropoformantoch: **-sky** (*Bystriansky, Muránsky*), **-ský** (*Bystrianský, Belianský*), **-szky** (*Vodnyánszky*), **-szki** (*Ribárszki*), **-szkí** (*Tichánszki*), **-szký** (*Belánszky*); **-cky** (*Sliacky*), **-cký** (*Sliacký, Modrócký*),

-cki (*Dobócki*), **-csky** (*Bányácsky*), **-czki** (*Szirácski*), **-czkí** (*Rugócskí*), **-czky** (*Benkócsky*), **-czký** (*Vadócský, Rugócský*), **-cski** (*Bányácski*), **-tzky** (*Kútzky*). Keď dĺžka neoznačuje kvantitu, priezvisko sa skloňuje podľa vzoru *hlavný*: *Górny* [gurni], *Górneho* [gurného], porov. Ološtiak, 2007.

(1.1) Vzory starejší/vedúci

Konfigurácia gramatických morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-Í (mäkký C + i)	-ieho	-iemu	-ieho	-om	-ím
PL	-í	-ích	-ím	-ích	-ích	-ími
SG	-I (mäkký C + i)	-eho	-emu	-eho	-om	-im
PL	-i	-ich	-im	-ich	-ich	-imi

SG	Í	I	PL	Í	I
N	starejš-í	vedúc-i	N	starejš-í	vedúc-i
G	starejš-ieho	vedúc-eho	G	starejš-ích	vedúc-ich
D	starejš-iemu	vedúc-emu	D	starejš-ím	vedúc-im
A	starejš-ieho	vedúc-eho	A	starejš-ích	vedúc-ich
L	starejš-om	vedúc-om	L	starejš-ím	vedúc-im
I	starejš-ím	vedúc-im	I	starejš-ími	vedúc-imi

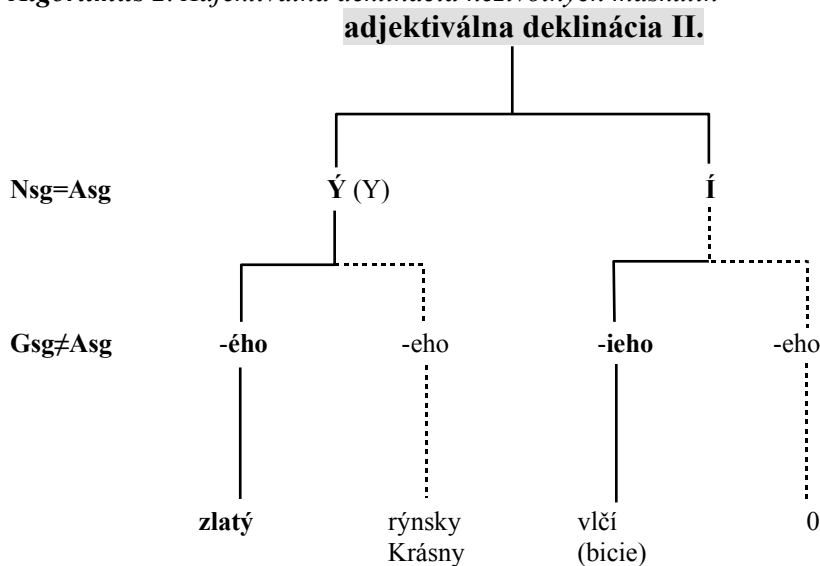
Príklady podľa frekvencie v SNK: *budúci, vedúci, cestujúci, veriaci/neveriaci, hostujúci, pracujúci, súťažiaci, peší*.

Mäkký typ *vedúci/starejší* predstavujú hlavne substantivizované aktívne participiá na *-ci* (*vedúci, cestujúci*) a zriedkavo iné (*peší, starejší*), porov. aj priezviská typu *Starší, Lepší, Rýdzi, Golubničij – Golubničieho*. V receptívnejšom type *vedúci* sú

hlavne apelatíva: *budúci, cestujúci, domáci* (vo význame *pán domáci*, ale okrem toho *domáci* v pl ako rodinní príslušníci a športový kolektív), *idúci, neveriaci, protiidúci, prisediaci, pracujúci, spolubývajúci, spolutrpiaci, účinkujúci, umierajúci, vyučujúci; Všemohúci*. Zriedkavý je typ *Ján Menší – starejší*, ale pri strate znakov typických pre adjektíva, napríklad *Hans Menschy, Dolejší*, sa skloňujú pôvodné adjektíváliá podľa vzoru *kuli* (Dvonč, 1984, s. 30, 82). Podľa nereceptívneho typu *starejší* sa skloňujú antroponymá s adjektívnou formou a TZ zakončeným na krátku slabiku a mäkké konsonanty: *Zlejší, Dolejší, Mladší, Hrubší, Hořejší, Starší, Hluší, Lepší*. Varianty koncoviek v Nsg nemajú vplyv na deklináciu, porov. *Rýdzi, Rydží, Ridží*. Skloňujú sa podľa vzoru *starejší*, ak je posledná slabika TZ krátka (*Starší, Menší*), a podľa podvzoru *vedúci*, ak je posledná slabika TZ dlhá (*Rýdži*). Čím nezreteľnejšia je súvislosť priezviska so slovanskými adjektívami, tým častejšie sa takéto priezviská skloňujú podľa vzoru *kuli* (*Menschy, Hořejší*).

Adjektíválne skloňovanie pri neživotných maskulínach

Algoritmus 2. Adjektíválna deklinácia neživotných maskulín

Okrem vzorov menného skloňovania existujú zriedkavo aj pre neživotné maskulína špeciálne typy adjektíválií s redukovanou paradigmou (*zlatý, zlotý, strieborný, Lomnický, Slavkovský, Groznyj, Daľnyj, Malý, Krásny; rýnsky, drobné; Vlčí, Jahňací; bicie*). Objavujú sa v zemepisných názvoch ako univerbizované pomenovania, napríklad štíty Vysokých Tatier: *Slavkovský* alebo *Jahňací*; potoky: *Vlčí, Krásny, Malý* (Ološtiak, rkp.), resp. univerbizované pomenovania v pluráli (peniaz: *drobné*; nástroje: *bicie*).

(2) Vzory *zlatý/rýnsky, bicie*

Konfigurácia gramatických morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-Ý (tvrdý C + yj)	-ého	-ému	-ý	-om	-ým
PL	-é	-ých	-ým	-é	-ých	-ými
SG	-Y (ý)	-eho	-emu	-y	-om	-ym
PL	-e	-ych	-ym	-e	-ych	-ymi

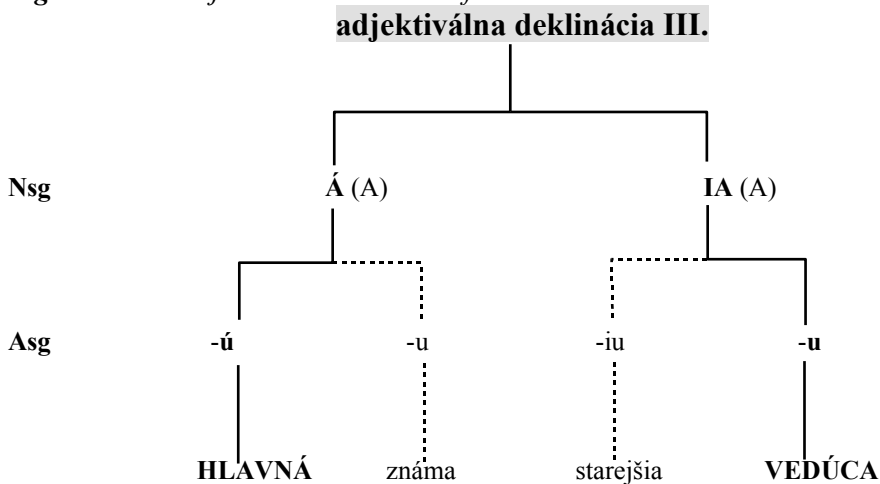
	SG	SGT	PL	PLT
N	zlat-ý [Groznyj]	Jahňac-í	zlat-é (drobné)	bic-ie
G	zlat-ého	Jahňac-ieho	zlat-ých	bic-ích
D	zlat-ému	Jahňac-iemu	zlat-ým	bic-ím
A	zlat-ý [Groznyj]	Jahňac-í	zlat-é	bic-ie
L	zlat-om	(o) Jahňac-om	zlat-ých	bic-ích
I	zlat-ým	Jahňac-ím	zlat-ými	bic-ími

Receptivita neživotných adjektíválnych maskulín:

Typ	SKMS	SCS	PROP	Príklady
zlatý/rýnsky	5	2	2...	Lomnický, Slávkovský; pl drobné, strieborný
Jahňací	1		1	pl bicie
SPOLU	6	2	3	

Adjektívne skloňovanie pri feminínach

Algoritmus 3. Adjektívna deklinácia feminín

Aj feminína s adjektíválnym skloňovaním sa delia do dvoch typov: tvrdý adjektívny vzor (*hlavná/známa*) a mäkký adjektívny vzor (*starejšia/vedúca*). Vznikli univerbizáciou adjektíva a feminína, porov. *triedna učiteľka* → *triedna*; *sviečková pečienka* → *sviečková*; *škótska whisky* → *škótska*; *rozlúčková slávnosť* → *rozlúčková*; *celá jednotka* → *celá*. Sú to napríklad ženské profesie a tituly (*chyžná*, *komorná*, *hostinská*, *hlavná*, *domáca*, *predstavená*, ktoré sa odlišujú od vzoru *gazdiná* v Gpl,

Dpl, Lpl, Ipl), okrem toho jedlá a nápoje (*sekaná, škótska, ražná*), spoločenské akcie (*stužková, tanečná, rozlúčková*), pomenovania typu športu (*hádzaná*) a pomenovania miesta (*hostovská, hradská*).

(3) Vzory hlavná/známa

Konfigurácia gramatických morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-Á/-aja (tvrdý C, krátka slabika TZ)	-ej	-ej	-ú	-ej	-ou
PL	-é	-ých	-ým	-é	-ých	-ými
SG	-A (tvrdý konsonant, dlhá slabika TZ)	-ej	-ej	-u	-ej	-ou
PL	-e	-ych	-ym	-e	-ych	-ymi

SG		PL	
N	hlavn-á kamarinsk-aja [znám-a]	N	hlavn-é [znám-e]
G	hlavn-ej	G	hlavn-ých [znám-ych]
D	hlavn-ej	D	hlavn-ým [znám-ym]
A	hlavn-ú [znám-u]	A	hlavn-é [znám-e]
L	(o) hlavn-ej	L	(o) hlavn-ých [znám-ych]
I	hlavn-ou	I	hlavn-ými [znám-ymi]

Receptivita adjektívnych feminín:

Typ	SKMS	SCS	PROP (A)	PROP (T)	Príklady
hlavná	56...	7	100 550	349	<i>Kováčová; Východná, komorná, bývalá</i>
známa	7...	1	993		<i>Biela, Čierna, Stránska, Mýtna, Driečna</i>
vedúca	13		2	21	<i>budúca, domáca; Rýdza, Revúca</i>
starejšia	2		11	4	<i>pešia, Staršia, Dolejšia; Svinia</i>
SPOLU	78	8	101 556	374	

Označujú často osoby ako ekvivalenty maskulín *známy* → *známa*, ale hlavne všetky prechýlené ženské priezviská sa skloňujú podľa adjektívnych vzorov: *Nováková, Jesenská, Čierna*. Výrazne sa tu prejavuje determinovanosť derivačným faktorom (formanty **-ná, -ová, -ká/-ka**, rus. **-skaja**). Keď dĺžka neoznačuje kvantitu, priezvisko sa skloňuje podľa vzoru *hlavná*: *Gorná* [gurná].

Špeciálne typy na skloňovanie feminín, ktoré sú adjektívami, a to singulármi tantum, sú vzory *hlavná, známa, vedúca, starejšia*. Apelatívne adjektíviá sú relatívne zriedkavé (56/7), porov.: *bývalá, drahá, chybná, hostinská, hlavná* (časnica aj cesta), *chorá, komorná, majstrová, obvinená, obžalovaná, poškodená, postihnutá, predstavená, produkčná, recepčná, svätá; hádzaná, hostovská, hradská, ražná, rozlúčková, sviečková, sekaná, stužková, tanečná, červená, oranžová, zelená* (v doprave); *známa, neznáma, mŕtva*.

Frekvenciu ženských adjektíválií však na rozdiel od mužských adjektíválií podstatne zvyšujú systémové feminatíva – ženské priezviská so suffixom **-ová** resp. so zakončením **-á**, porov. až 100 550 feminatívnych adjektíválnych antroponým (*Nováková, Jesenská*) v súbore P. Ďurča (1998), výnimočne v Nsg bez označenia

kvantily: *Glemboczka, Répászka, Porubszka, Zilinszka, Dunajszka*. Okrem antroponým existujú v slovenčine aj toponymá typu (330) *Banská, Belá, Dlhá, Dobšiná, Jahodná, Jasenovská, Jastrabá, Kalná, Komjatná, Lopusná, Nemecká, Ochtiná, Podbrezová, Pohorelá, Stratená, Šebastová, Turecká, Trstená, Vidiná, Valaská, Vysoká, Východná, Zlámaná; Biela, Čierna, Driečna, Kostiviarska, Lúžna, Mýtina, Stránska, Podhájska, Vrátna*.

(3.1) Vzory *starejšia/vedúca*

Konfigurácia gramatických morfov:

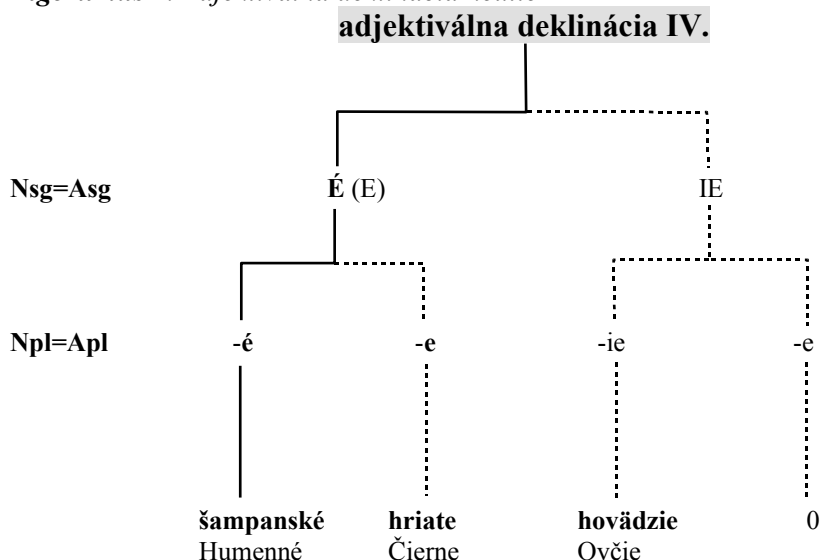
	N	G	D	A	L	I
SG	-IA (mäkký C, krátka slabika TZ)	-ej	-ej	-iu	-ej	-ou
PL	-ie	-ích	-ím	-ie	-ích	-ími
SG	-A (mäkký C, dlhá slabika TZ)	-ej	-ej	-u	-ej	-ou
PL	-e	-ich	-im	-e	-ich	-imi

SG		PL	
N	vedúc-a [starejš-ia]	N	vedúc-e [starejš-ie]
G	vedúc-ej	G	vedúc-ich [starejš-ích]
D	vedúc-ej	D	vedúc-im [starejš-ím]
A	vedúc-u [starejš-iu]	A	vedúc-e [starejš-ie]
L	(o) vedúc-ej	L	(o) vedúc-ich [starejš-ích]
I	vedúc-ou [starejš-ou]	I	vedúc-imi [starejš-ími]

Mäkký typ *vedúca/starejšia* predstavujú apelatívne adjektívá (13/1), porov. substantivizované verbálne adjektíva na *-úca* (*domáca*, často pôvodne aktívne participiá *vedúca, budúca, vyučujúca*). Okrem zriedkavých antroponým (*Zlejšia, Mladšia, Staršia, Dolejšia, Rýdza*) existujú v slovenčine aj toponymá typu *Kňažia, Svinia, Revúca*.

Adjektiválne skloňovanie neutier

Algoritmus 4. Adjektiválna deklinácia neutier

(4) Vzory šampanské/hriate, hovädzie

Konfigurácia gramatických morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-É (tvrdý C)	-ého	-ému	-é	-om	-ým
PL	-é	-ých	-ým	-é	-ých	-ými
SG	-E (tvrdý C)	-eho	-emu	-e	-om	-ym
PL	-e	-ych	-ym	-e	-ych	-ymi
SG	-IE (mäkký C)	-ieho	-iemu	-ie	-om	-ím

SG		PL	
N	šampansk-é [Pust-ô]	N	šampansk-é
G	šampansk-ého	G	šampansk-ých
D	šampansk-ému	D	šampansk-ým
A	šampansk-é	A	šampansk-é
L	(o) šampansk-om	L	šampansk-ých
I	šampansk-ým	I	šampansk-ými

SG		SG	
N	Čiern- e [hriat- e , hriat- ô]	N	hovädz- ie
G	Čiern- eho	G	hovädz- ieho
D	Čiern- emu	D	hovädz- iemu
A	Čiern- e	A	hovädz- ie
L	(o) Čiern- om	L	hovädz- om
I	Čiern- ym	I	hovädz- ím

Receptivita adjektívnych neutier:

Typ	SKMS	SCS	PROP	Príklady
šampanské	79	11	132	<i>tvrdé, tokajské, Humenné</i>
Partizánske/hriate	1	2	12	<i>rýnske, ideálne, materiálne, Okružle, Čierne</i>
hovädzie	2		9	<i>teľacie, Medvedie, Medvedzie, Vranie, Srňacie</i>
SPOLU	82	13	153	

Príklady na adjektíváliá zo slovníkov³³: Apelatívne adjektíváliá: *balné, bolestné, cestovné, ciachovné, členské, dobré, doplatné, dopravné, dovozné, funkčné, hovorné, horké, invalidné, jarmočné, kilometrové, komické, kurzovné, manipulačné, nájomné, nálezné, nemocenské, nocľážné, obslužné, odlučné, odstupné, odškodné, ostatné, ostré, pálené, panské, pánske, plzenské, portské, pohrebné, posledné, poštovné, príručné, predplatné, prepitné, poistné, prepravné, prievozné, prospechové, ražné, starobné, skladné, sladké, služné, stočné, stojné, stravné, svedočné, šampanské, školné, šartovné, tvrdé, tuhé, tragické, tokajské, úschovné, ubytovné, úložné, vložné, vreckové, vodné, výchovné, výživné, výučné, výkonnostné, vernostné, výpalné, všimné, výkupné, vstupné, zápisné, Zakopané, zdržné, živé; dámske, ideálne, materiálne, reálne, rýnske; pluráliá tantum: mladé; dudkovité, atrovité, egrešovité. Na rozdiel od adjektíválií mužského a ženského rodu, ktoré sú väčšinou singulátiva, len niektoré neutrá nie sú singuláriá tantum: *šampanské, plzenské, tokajské*. Propriálne adjektíváliá: *Brodské, Bystré, Čemerné, Humenné, Jesenské, Lipové, Lieskové, Malé Borové, Orechové, Osadné, Skalité, Suché, Trstené, Udavské, Veselé, Viničné, Vinné, Višňové, Zlaté, Zakopané; Čierne, Mútne, Vyšné Opátske, Okružle, Partizánske, Strážske, Stránske; Babie, Baranie, Medvedie, Medvedzie, Ovčie, Srňacie, Vranie*.*

Neutrá s adjektíválnym skloňovaním sa delia do dvoch typov: **tvrdého** (adjektívny vzor *šampanské/rýnske*, porov. *vstupné, vreckové, prepitné*) a **mäkkého** (adjektívny vzor *hovädzie*, napríklad *teľacie*).

K tvrdému typu sa radia tiež názvy poplatkov (*nájomné, poštovné*) a početné miestne mená (*Podbanské, Humenné, Strážske*). Sú to najčastejšie singuláriá tantum (*vstupné, zápisné, vernostné*), zriedkavo sú to pluráliá tantum (*má mladé*).

Špeciálne typy na skloňovanie neutier, ktoré sú adjektíváliami, sa vyskytujú zriedkavejšie v rámci apelatív, porov. typy *cestovné, stravné* (univerbizované: cestovný poplatok), častejšie sú to toponymá typu *Bystré, Čierne, Podbanské, Strážske, Hájske, Strážne*, a podľa SSJ (1968) aj *Pustô, Železnô, Krnô*; z neproprií je to len lexéma *onô*, ktorá sa skloňuje podľa adjektívneho vzoru *šampanské* a lexéma *hriato/hriatô*, ktorá sa skloňuje podľa adjektívneho vzoru *hriate*.

³³ V SNK sú najčastejšie adjektíválne neutrá *Humenné* a *vstupné*.

3.1.2 Indeklinábilíá

Indeklinábilíá nie sú typické pre flektívne jazyky, v nasledujúcich schémach sa šípkou vyjadruje klesajúca miera typickosti formálneho zakončenia v danom rode a s tým súvisiaca existencia indeklinábilíí v slovenčine.

Tabuľka 1. Zoradenie substantív podľa klesajúcej miery typickosti zakončenia

Maskulína

rodovo typická nulová koncovka -	<i>chlap, chlap, zápas, mesiac</i>
rodovo atypické koncovky -o, -a	<i>dedo, futbolista, hrdina</i>
prevzaté koncovky -us, -es, -os, -as	<i>génus, Achilles, Ikaros, Eneas</i>
zakončenie na -ó, -eau [-ó], -ě, -u (rum.)	<i>Szabó, Purkyně, Rousseau [rusó], Jonsescu</i>
zakončenie na -i, -e, -é, -oe, -ue	<i>báči, abbé, Tommy, Dante, Jenoe</i>
zakončenie na -é, -i, -í, -y, -ovie, -ove, -eje, -oviech, -ových, -ech	<i>chargé d'affaires, monsieur [mesjé], afgání, penny, Guy, Petrovie, Petrove, Mišeje</i>
zakončenie na -ú, -ũ [ú], -u, -á, [ü], [ö]	<i>Petrů, sou [sú], poilu [pualü], monsieur [mösjö]</i>

Feminína

rodovo typická koncovka -a po C	<i>žena, ulica, duša, práca</i>
rodovo typická koncovka -a po V	<i>idea, situácia, harpya</i>
atypická koncovka - (nie osoby)	<i>vlastnosť, loď, možnosť</i>
zakončenie na - (osoby), -o	<i>Artemis/Artemidy, Dido/Didóny</i>
netypické zakončenie na - (osoby), -e [-], -é, -ue [i], -i, -y, (-o)	<i>madame, miss, missis, Manon; Susanne, Salome, Niké, revue, whisky, story, lady, Sapfo</i>

Neutrá

rodovo typické koncovky -o, -ie	<i>mesto, bendžo, hlásenie</i>
rodovo atypická koncovka -a	<i>mláďatá: leviča, zviera</i>
prevzaté koncovky -um, -on	<i>gymnázium, epiteton, endozoon</i>
mäkký konsonant + e: C'e	<i>srdce, pole, učilište</i>
nemäkký konsonant, vokál + e: Ce	<i>forte, skóre, numerále, aloe</i>
netypické zakončenie na -é, -i, -y, -, -u, -a (okrem mláďat)	<i>negližé, bé, martini, chianti, baby, Calgary, rekviem, amen, pronomen, sudoku, leva</i>

Nesklonné životné maskulína

Pri životných maskulínach sú indeklinábilíá zriedkavé (*emu, Jakubovje*), porov. cca 900 nesklonných substantív v SCS, z toho len 46 životných maskulín.

Sú to predovšetkým propriá *Ra, Lee, Ty, Petrů, Petrú, Jakubove, Jakubovje, Starých*; povolania, tituly, prezývky: *chargé d'affaires, monsieur* [mesjé]; pomenovania zvierat: *emu, kakadu, zebu, marabu, karibu*. Nesklonné maskulína sú maskulína so zakončením na *a, á* (papagáj *kea, ara*; športovec *Kaká*); *e, é, ie* (*mesjé*); *i* (málo frekventované typy: *vapiti, indri, čikarí, argali, jaguarundi*); *u* (*emu, kudu, kakadu, jabiru, tulu, teju, zebu, marabu, karibu*); *ú, ů* (*Petrů, Petrú, Lou* [lú]); [ü] (*poilu* [pualü]); [ö] (*monsieur* [mösjö]):

Zakončenie	Príklady
<i>é, i, uy</i> [i], -ovie, -ove, -eje, -oviech, -ových, -ech	<i>Guy</i> [gi], <i>Paľovie, bailli</i> [baji], <i>afgání,</i>
<i>ú, ů</i> [ú], <i>á, [ü], [ö]</i>	<i>Lou</i> [lú], <i>Kaká, poilu</i> [pualü], <i>monsieur</i> [mösjö]

Receptivita nesklonných životných maskulín:

Typ	SKMS	SCS	PROP	Príklady
Petrú, emu	39*	47**	74	<i>chargé d'affaires, monsieur, Petrovie, Petrove, Mišeje; kakadu, jabiru, zebu, marabu, karibu</i>
KOMBINÁCIE		14		Petrú ↔ kuli, syn ↔ Petrú, svedok ↔ Petrú

*26+13; **15+32

Lexikálno-sémantické skupiny indeklinábilií pri životných maskulínach:

- propriá: *Petrú, Petru, Nezdobovie*, porov. antropoforanty *-ovie* (28: *Matejovie*), *-eje* (23: *Michaleje*), *-ove* (46: *Michalove*), *-u* (*Matějů*); menej časté sú typy: *Balažoviech, Jankových, Jankech, Petrech*;
- povolania, tituly: *chargé d'affaires, monsieur* [mesjé]/[mösjö]; úradníci: *gabbe, genró*; prezývky: *parvenü, poilu*; málo frekventované: *ikai, bailli; papparazzi* (nesklonné, resp. ako pl k sg *papparazzo*), *kamikadze* (158, *kamikadzeho* 1);
- pomenovania zvierat: *hoko, emu, kudu, kakadu, jabiru, tulu, teju, zebu, marabu, karibu, čau-čau*; málo frekventované zakončené na *i, í*: *vapiti*³⁴, *indri, čikarí, argali, angoni, jaguarundi*;
- viacslovné názvy: *Agnus Dei, homo sapiens*.

Nesklonné neživotné maskulína

Pri neživotných maskulínach sú indeklinábiliá v SKMS zriedkavé (prototyp *lei*), ale v SCS je až 157 indeklinábilií tejto makroskupiny. Nesklonné sú maskulína so zakončením na *e* (48), *i, í* (28), *y* (6), *u, ú* (20), *a, o* (*leva, zoo* – 4), *oo, au, [ü], ö*:

Zakončenie	Príklady
<i>e, i, í, y</i>	<i>mache, bale, gorde; penny, penni, afgání, lei, maravedí, imádí, abhenry</i>
<i>ú, u, a, ö, o</i>	<i>sou [sú], pu, mu, para, leva, pengö, moio, trullo</i>

Receptivita nesklonných neživotných maskulín:

Typ	SKMS	SCS	PROP	Príklady
lei	12	158	6...	<i>sou, pu, pengö, Dachau</i>
KOMBINÁCIE		27		lei ↔ finále, lei ↔ zápas, lei ↔ mesto, lei ↔ madam ↔ finále

Lexikálno-sémantické skupiny indeklinábilií pri neživotných maskulínach:

- platidlá (vplyv rodu podľa substantíva *halier, peniaz*): *para, gorde, penny, penni, afgání, pengö, lei, leva, maravedí, imádí, pu, sou [sú], aes grave*;
- fyzikálne jednotky: *mache, bale, moio, abhenry, monohenry, stathenry, mu, pu, fermi, galigei, giorgi*;
- potraviny: *sauce [sós], ale [ejl], jaggery, table [tejbl]*; rastliny: *alhagi, akašu, kešu*;

³⁴ Častejšie je použitie v textoch SNK s lexikálnou špecifikáciou: *jeleňa vapiti, vtáka kivi, papagája kakadu*.

- rozličné termíny, napríklad *caliche* (hornina), *swenny* (druh skoku podľa antroponyma); *dhau*, *dingi-dingi* (plachetnica, čln), *lamassu* (plastiky) a iné *kung-fu*, *tchaj-ti*, *beffroi*, *necuke* (jap. gombík), *trullo* (dom), *padrao* (stĺp);
- toponymá: *Dachau* (podľa koncentračného tábora);
- viacslovné názvy: *action painting*, *air condition*, *ancien régime*, *aes grave*, *pars orationis*.

Nesklonné feminína

Pri feminínach sú indeklinábilii v SKMS tiež zriedkavé, ale až 229 nesklonných feminín je v SCS a 655 v PROP. Nesklonnosť je podmienená netypickým zakončením (nulová relačná morfa pri osobných feminínach a zakončenie na -y, -ü, -é v singulári). Niektoré z antroponým majú dvojtvary (*Ingrid/Ingrida*, *Dagmar/Dagmara* (2289/31), *Miriam/Miriama* (1754/37), *Izis/Izida* (57/3), *Artemis/Artemida* (575/1), *Nikol/Nicole/Nikola*, *Karin/Karina*). Nesklonné feminína sú substantíva so zakončením , e, é, ue [ü], y, o:

Zakončenie	Príklady
-C (osoby), e[, e, é, ue [ü], y, o	<i>Karin</i> , <i>Manon</i> ; <i>madame</i> , <i>Salome</i> ; <i>Niké</i> ; <i>lady</i> ; <i>Sapfo</i>

Receptivita nesklonných feminín:

Typ	SKMS	SCS	PROP	Príklady
madam	19	229	655	<i>Scarlet</i> , <i>Žanet</i> , <i>Ingrid</i> , <i>Rút</i> , <i>Sarah</i> ; <i>Mississippi</i>
KOMBINÁCIE	1	8		madam ↔ finále, Chelsea ↔ idea

Lexikálno-sémantické skupiny feminínnych indeklinábilii:

a) Antroponymá

- osoby s nulovou koncovkou: *Agnes*, *Brigit*, *Birgit*, *Dagmar*, *Deborah*, *Evelin*, *Edith*, *Elisabeth*, *Felicitas*, *Henriett*, *Chantal*, *Inéz*, *Ingrid*, *Jennifer*, *Karin*, *Karmen*, *Kim*, *Manon*, *Mercedes*, *Miriam*, *Nemesis*, *Nikol*, *Ráchel*, *Rút*, *Sarah*, *Sulamit*, *Sharon*, *Scarlet*, *Žanet*; *Beatrice* [beatris], *Jane* [džejn], *Susanne*;
- osoby s netypickým zakončením e, é, y, i, o, porov. *Anne*, *Annaliese*, *Gertrude*, *Charlotte*, *Inge*, *Liselotte*, *Penelope*, *Renate*, *Tünde*; *Chalekdiké*, *Niké*; *Mary*, *Rosalie*, *Rosemary*, *Heidi*, *Noemi*, *Nancy*, *Cindy*; *Alekto*, *Loto*, *Léto*, *Sapfo*;
- zakončenie ženských priezvisk ako pri maskulínach: *Martinů*, *Janů*, *Pavlu*, *Petrů*, *Venců*; *Martinů*, *Janů*, *Pavlu*, *Petrů*, *Venců*; -ovie a všetky neprechýlené priezviská na -i/-y (*Figuli*, *Vadkertí*); výnimočne iné neprechýlené priezviská (*Kirschner*, *Rollins*).

b) Toponymá

Na základe zhody v rode so sémanticky usúvzťažneným substantívom sú feminína, porov. rieka *Labe* (die Elbe), *Mississippi*; ale aj iné: *Chelsea* [čelzi].

c) Apelatíva

Z 216 nesklonných apelatívnych feminín je 56 anglického pôvodu, 35 francúzskeho pôvodu, 11 anglického/francúzskeho, 36 latinského pôvodu, 15 gréckeho pôvodu:

- povolania, tituly, označenia žien podľa prirodzeného rodu: *garde, dauphine* [dofin], *kale, mamá, madame, miss, vicemiss, missis, mademoiselle, mamzel, girl, callgirl, rání, maharáni, lady, milady, barbie, squaw* [skvó], *mater, star, megastar*;
- nápoje (podľa usúvzťažneného feminína *pálenka*): *brandy*; rastliny (*kalanchoe*); zvieratá (podľa usúvzťažneného substantíva *mucha tse-tse*);
- hudobné či tanečné termíny (podľa usúvzťažneného feminína *hudba*: *kantry, šimmy, glee* [glí]; *chaconne* [šakon], *jarabe* [cha-ve]);
- iné termíny (*parole, story, jury, rely/rally, párty/party, galapárty, džentry, hadž, nengó, fashion, liberty, military, loby, revue, avenue, prix* [pri], *arché, ananké, menarché, búlé*); časové obdobia: *nenó, li*; lekárske termíny (*karies, rabies*); športové termíny (*lyže: ski, monoski*);
- viacslovné: *high society, credit card* (kreditná karta, kreditka), *eau de Cologne* [ó d koloň], *grand prix, pop-music*.

Nesklonné neutrá

Pri neutrách sú indeklinábiliá najčastejšie zo všetkých makroskupín, v SKMS je 152 a v SCS až 479 neutier (*bienále, trienále, finále, semifinále, osemfinále, polofinále*).

Receptivita nesklonných neutier:

Typ	SKMS	SCS	PROP	Príklady
finále	152	479	2+13	<i>skóre, baby, taxi, turné, promile, show, alfa, iglu</i>
KOMBINÁCIE		83		<i>madam ↔ finále, žena ↔ finále</i>

Príklady na nesklonné neutrá podľa frekvencie zo SNK: *bé, cé, dé, ef...*; *finále, semifinále, skóre, CD, derby, štvrtfinále, turné, Ferrari, Jerse*.

Nesklonnosť je podmienená netypickým zakončením (zakončenie *-e, -é, -i, -y*, nulová koncovka, *-u, -ü, -ö*):

-e	-é	-i, -y	C, -a, -o, -u, -ö, -ü
<i>rande</i>	<i>doublé</i>	<i>alibi</i>	<i>rekviem</i>
<i>garde</i>	<i>relé</i>	<i>čevapčiči</i>	<i>amen</i>
<i>faksimile</i>	<i>defilé</i>	<i>ražniči</i>	<i>bordeaux</i>
<i>forte</i>	<i>komuniké</i>	<i>cyankáli</i>	<i>Marseille</i>
<i>penále</i>	<i>varieté</i>	<i>harakiri</i>	<i>ef, f</i>
<i>aloe</i>	<i>renomé</i>	<i>dementi</i>	<i>gé, g</i>
<i>pastorále</i>	<i>resumé</i>	<i>taxi</i>	<i>portefeuille</i>
<i>kanoe</i>	<i>koiné</i>	<i>kivi</i> (aj M)	<i>Abú Zabí</i>
<i>dvojkanoe</i>	<i>matiné</i>	<i>tally</i>	<i>menü</i>
<i>skóre</i>	<i>akné</i>	<i>brandy</i> (aj F)	<i>leva</i>
<i>karate</i>	<i>kupé</i>	<i>baby</i>	<i>sudoku</i>
<i>parte</i>	<i>klišé</i>	<i>Calgary</i>	<i>Malmö</i>

Lexikálno-sémantické skupiny indeklinábilií pri neutrách:

a) Apelatíva

- nápoje: *neskafé, frapé, bowle, bordeaux, cherry, martini, chianti*; jedlá: *dražé, filé, frikasé, hašé, karé, maté, pyrre, soté, želé, žervé; suši, maggi, kari, chilli, čili; gofry*;
- rastliny: *aloe, kivi*; zvierá: *gnu*;
- látky a oblečenie: *kombiné, neglizé, glace, lamé, plisé, boa, makramé*;
- jednotky: *promile, deci, poldeci*;
- pomenovanie písmen abecedy: *á, bé, cé, dé, gé, ef, chá; fi*; variantne (N/F) aj *alfa, beta, gama, delta, omega*;
- pomenovania tónov a stupníc: *ais, des, dis, des, dis, do, fa, forte, eis, es, eses; G dur*;
- skratky: *emdžét, eštébé, emenvé, eróhá, esenbé*;
- viacslovné: *artes mechanicae, chambre séparée*.

b) Toponymá

- *Alicante, Albacete, Belize, Dušanbe, Chile, Čile, Gaborone, Harare, Horizonte, Lilongwe, Male, Skopje, Tampere, Zimbabwe; Lomé, San José*;
- *Bairiki, Bissau, Buenos Aires, Dili, Dili, Nagasaki; Bali, Bangui, Bari, Bikini, Burundi, Capri, Džibuti, Fidži, Gobi, Haiti, Karáči, Kigali, Kiribati, Lahti, Malawi, Mali, Nairobi, Sydney, Tbilisi, Abú Zabí*;
- *Palau, Peru, Tuvalu, Vanuatu, Honšú*;
- *Malmö, Chamonix, Le Mans, Marseille, Toulouse; Cannes, Buenos Aires*;
- *Bordeaux*.

Najmenej sa vyskytuje forma apelatívnych indeklinábilií pri životných maskulínach, kde je najviac prechodov k flektívnym tvarom (*kamikadze*), naviac sa vyskytuje forma apelatívnych adjektíválií v rámci neutier.

Pri propiách sa nesklonná forma vyskytuje predovšetkým pri feminínach, a to pri antroponymách s nulovou koncovkou (*Rút*). Gramatický rod indeklinábilií vzniká okrem prevzatia rodu z východiskového jazyka aj na základe analógie s usúvzťažneným slovenským pomenovaním, napríklad *peniaz, halier (para, gorde, afgání, pengö, lei, leva, maravedí, imádí, pu, sou [sú], aes grave)*; hudba (*country/kantry, shimmy/šimy, glee [glí]; jarabe [cha-ve], pop-music*).

Väčšinou sú indeklinábiliá vždy nesklonné v rámci jedného rodu (*cé*), ale vyskytujú sa aj typy nesklonné v rámci dvoch rodov (*brandy, galapárty*), resp. paralelne existujúce formy nesklonné aj sklonné v rámci jedného rodu (*ego*), ba aj paralelne existujúce formy nesklonné aj sklonné v rámci dvoch rodov (*gama, beta*), Balážová – Zamborová, 2002.

Rovnaká tendencia, ako je v poľštine pri všetkých neutrách zakončených na *-um*, je v slovenčine pri neutrách typu *numérale*. V poľštine sú neutrá zakončené na *-um* v singulári nesklonné (*idę do muzeum, rybki pływają w akwarium, lubimy to gimnazjum*) a v pluráli sa pravidelne skloňujú, pričom v genitíve majú koncovku *-ów*:

tych muzeów, akwariów, gimnazjów. Substantíva typu *numerále*, ktoré vznikli z latinských adjektív (*nomen numerale, nomen singulare*), sú v singulári nesklonné (*plurále tantum, singuláre tantum*) a v pluráli sa pravidelne skloňujú podľa vzoru *médium*: *numeráliá, pluráliá tantum, singuláriá tantum*.

4 DEKLINÁCIA ŽIVOTNÝCH MASKULÍN

V nasledujúcich kapitolách sa uvádzajú štyri algoritmy mennej (substantívnej) deklinácie so vzormi a podvzormi (v 4. kap. je deklinácia životných maskulín, v 5. kap. deklinácia neživotných maskulín, v 6. kap. deklinácia feminín a v 7. kap. deklinácia neutier), v ktorých podrobne predstavujeme deklinačný systém substantív s uvádzaním frekvencie na základe troch lexikálnych zdrojov s pragmaticko-morfologickými aspektmi. Kapitoly sa členia na deskriptívnu a interpretačnú časť. Za každým zo štyroch algoritmov sú komentáre s frekvenciou deklinačných vzorov zo SKMS. Podľa J. Furdíka (2002) rozlišujeme v rámci frekvencie produktivitu afixov (afixy produkujúce nové lexémy) a receptivitu deklinačných vzorov (vzory prijímajúce lexémy na základe relevantných faktorov). Konfigurácia relačných morfov pri vzoroch a podvzorochoch sa uvádza s deklináciou prototypových vzorov. Za receptivitou sa pri jednotlivých vzoroch uvádzajú príklady zoradené podľa frekvencie len zo *Slovenského národného korpusu* (porov. Garabík, 2005). Receptivita kombinovaných typov relevantná pre pragmaticko-morfologické komentáre sa uvádza pri nich. Po receptivite nasleduje uvedenie faktorov pôsobiacich pri zaradení substantív do daného deklinačného systému a interpretácia daného typu s príkladmi. Na konci triedy sa uvádza relevantné zhrnutie tvorenia problémových tvarov (Ipl pri maskulínach, Gpl pri feminínach a neutrách), resp. pravidlá na zaraďovanie substantív do vzorov (zakončenie na *r*, *l*).

Pragmaticko-morfologické aspekty na základe údajov o paralelnej deklinácii, kombinovanej deklinácii, dubletnosti a výskyte v SNK sa interpretujú osobitne po každej makroskupine.

4.1 Deskripcia deklinačných typov v makroskupine životných maskulín

Pri **životných maskulínach** sa v substantívnej deklinácii vyčleňujú štyri triedy, z toho tri triedy pre osobné životné maskulína, ktorých Asg sa zhoduje s Gsg a Apl sa zhoduje s Gpl. **Osobné maskulína** patria do I. triedy, ak majú v Gsg determinujúcu morfu *-a*, do II. triedy, ak majú v Gsg determinujúcu koncovku *-u*, a do III. triedy, ak majú v Gsg determinujúcu koncovku *-ho*. Substantíva IV. triedy sú apelatívne pomenovania zvierat, ktorých Asg sa zhoduje s Gsg ako pri osobných maskulínach, ale Apl sa zhoduje s Npl ako pri neživotných maskulínach, t. j. v singulári sa maskulínne pomenovania zvierat skloňujú podľa I. triedy, v pluráli podľa V. a VI. triedy, porov. termín zvierací rod u J. Horeckého (1966).

Počet jednotlivých vzorov pri mennej deklinácii možno rozšíriť na trinásť vzorov s podvzormi alebo zúžiť na osem vzorov bez podvzorov podľa koncovky v Ipl. Vzhľadom na opakovanie lexém v uvedených výskumných zdrojoch nemožno vylúčiť prekrývanie materiálu z jednotlivých lexikálnych zdrojov (porov. 27 % internacionalizmov v SKMS), to však podstatne neskresľuje pomer medzi receptivitou vymedzených deklinačných vzorov.

Komentár k algoritmu mennej deklinácie č. 1

1. Ak má maskulínium zhodu A_{sg} a G_{sg} (A_{sg} ≡ G_{sg}), je gramaticky životné.
2. Ak po splnení prvej podmienky má životné maskulínium zhodu aj v A_{pl} a G_{pl}, ide o pomenovanie osoby (I., II., III. trieda).
3. Ak má však maskulínium zhodu A_{pl} a N_{pl}, ide o neosobné pomenovanie zvierat (IV. trieda).
4. Ak má po splnení druhej podmienky maskulínium v G_{sg} determinujúcu morfu *-a*, ide o skloňovanie v I. triede (vzory *chlap*, *syn*, *priateľ*), ak má maskulínium v G_{sg} determinujúcu koncovku *-u*, ide o skloňovanie v rámci II. triedy (vzory *futbalista*, *hrdina*), ak má maskulínium v G_{sg} determinujúcu morfu *-ho*, ide o skloňovanie v III. triede (vzor *kuli*).
5. Ak má po splnení štvrtej podmienky maskulínium v G_{sg} koncovku *-a*, ide v rámci I. triedy o zaradenie do vzorov na základe diferencujúcej koncovky N_{pl}: vzor *chlap* (-i), *syn* (-ovia) a *priateľ* (-ia).
6. Ak má po splnení štvrtej podmienky maskulínium v G_{sg} koncovku *-u*, ide v rámci II. triedy o zaradenie do vzorov na základe diferencujúcej koncovky N_{pl}: vzor *futbalista* (-i) a *hrdina* (-ovia).
7. Ak po splnení tretej podmienky ide o pomenovanie zvierat, v rámci IV. triedy sa substantíva zaraďujú do vzorov na základe diferencujúcej morfy N_{pl}: vzor *had* (-y) a *medveď* (-e)³⁵.
8. Variantnosť koncovky *-mi/-ami* v Ipl pri vzoroch *chlap/chlapec*, *syn/svedok*, *had/orol*, *medveď/dravec* spôsobujú (okrem typov *futbalista/husita*) v zásade rovnaké fonetické a morfonologické faktory (inkompatibilita s koncovkou *-mi*: m, CCs, mC, zániková alternácia VC/C).

³⁵ Ako osobitné deklinačné typy sa maskulínne pomenovania zvierat vyčleňujú aj v poľštine (*pes*, *kotek*, *zajac*, *osioł*, *karp*, *gółb*, *paw*), v ktorej je situácia pri ich skloňovaní, na rozdiel od češtiny, rovnaká ako v slovenčine.

Tabuľka 2. Receptivita skloňovacích typov I. až IV. triedy bez kombinácií

Zdroj:	SKMS		SCS		PROP – antroponymá	
Vzor/podvzor	Počet	%	Počet	%		%
chlap/chlapec	2 051/395		2 065/154		—	
syn/svedok	400/179		321/102		62 576/4 160	
priateľ	768		7		—	
I. trieda ŽM	3 793	82,3	2 649	69,4	66 736	68,9
futbalista/husita	332/13		690/53		—	
hrdina/Varga	104		50		12 621	
II. trieda ŽM	449	9,7	793	20,8	12 621	13,0
kuli/Škultéty	8		23		8 619	
III. trieda ŽM	8	0,2	23	0,6	8 619	8,9
had/orol	254/21		270/25		—	
medveď/dravec	60/27		40/16		—	
IV. trieda ŽM	362	7,8	351	9,2	—	
SD spolu	4 612	100	3 816	100	87 976	100
nepravidelné	5					
kombinácie	411		83		4 160	
SD	5 028	96,9	3 899	98,6	92 136	91,3
adjektíváliá	121	2,3	7	0,2	8 752	8,7
Petrú/emu	26/13	0,8	47	1,2	74	0
ŽM spolu	5 188	100	3 957	100	100 962	100

Najväčší rozdiel medzi zdrojmi je pri vzoroch *syn/svedok* (62 576/4 160 proprií), *hrdina* (12 621 proprií), *kuli* (8 619 proprií) a pri adjektíválnej deklinácii maskulín (8 752 proprií).

Tabuľka 3. Receptivita deklinačných vzorov (zostupné zoradenie)

P.	Vzor	SKMS		Vzor	SCS		Vzor	PROP
1.	chlap	2 051		chlap	2 067		syn	62 576
2.	priateľ	768		futbalista	690		hrdina	12 621
3.	syn	400		syn	321		kuli	8 619
4.	chlapec	395		had	270		svedok	4 160
5.	futbalista	332		chlapec	154			
6.	had	254		svedok	102			
7.	svedok	179		husita	53			
8.	hrdina	104		hrdina	50			
9.	medveď	60		medveď	40			
10.	dravec	27		orol	25			
11.	orol	21		kuli	23			
12.	husita	13		dravec	16			
13.	kuli	8		priateľ	7			

Najreceptívnejším vzorom v jednom zdroji je vzor *syn* pri propriách (58 416 antroponým – predovšetkým priezvisk). Poradie tried v SKMS je takéto: I. (81,8 %), II. (9,8 %), IV. (8,2 %). Najväčší rozdiel medzi zdrojmi SKMS : SCS : PROP je pri vzoroch *syn*, *priateľ*, *hrdina*, *kuli*. Receptivita vzorov *chlap*, *syn*, *futbalista*, *had*,

medveď je vždy vyššia než receptivita ich podvzorov *chlapec*, *svedok*, *husita*, *orol*, *dravec*.

Receptivita a charakteristika vzorov na základe dominantných faktorov

Typ *chlap/chlapec* má pri apelatívach najvyššiu receptivitu (v SKMS: 2 446) a je pre neho charakteristické spolupôsobenie faktorov, porov. –propriálnosť (vrátane nepravých proprií – etnoným).

Typ *syn/svedok* s relatívne vysokou receptivitou v rámci bežnej lexiky (v SKMS: 579) je dominantný pri propriách (+propriálnosť: 68,9 %) a pri substantívach so zakončením nekompatibilným s GM -i (FF: zakončenie na *g*, *h*), menej pri internacionalizmoch (7,7 %).

Vzor *priateľ* s relatívne vysokou receptivitou (v SKMS: 768) je dominantný pri apelatívnych substantívach so zakončením na sufíxy *-an/-čan*, *-teľ*. Nevyskytuje sa pri propriách a minimálne je zastúpený v SCS (0,21 %).

Typ *futbalista/husita* s relatívne vysokou receptivitou (v SKMS: 345, ktorá je v SCS ešte vyššia 18,54) je dominantný pri substantívach so zakončením na sufíxy *-ista*, *-asta*, *-ta*.

Vzor *hrdina* s nízkou receptivitou pri apelatívach (v SKMS: 104, v SCS ešte menej: 1,34 %), a to hlavne so zakončením na sufík *-ca*, je najviac zastúpený pri propriách (13 %).

Vzor *kuli* má vysokú receptivitu len pri propriách (8 apelatív a 8 619 proprií).

Typ *had/orol* s relatívne vysokou receptivitou (v SKMS: 275) je dominantný pri pomenovaniach zvierat s fonologickým zakončením na nie mäkké konsonanty, vrátane *r*, *l*.

Typ *medveď/dravec* s nízkou receptivitou (v SKMS: 87) je dominantný pri pomenovaniach zvierat s fonologickým zakončením na mäkké konsonanty a *r*, *l*.

Tabuľka 4. Dominantné deklinačné vzory menného skloňovania životných maskulín

SG	I. trieda	II. trieda	III. trieda	IV. trieda	IV. trieda
N	chlap- [ded- o Jonesc- u géni- us Pytagor- as Sofokl- es Ikaros- os héro- s]	futbalist- a [hrdin- a , husit- a , Bott- o]	kuli-	had- orol- dinosaur- us	medveď- dravec- koň-
G	chlap- a	futbalist- u	kuli- ho	had- a	medveď- a
D	chlap- ovi (k pánu L. N.)	futbalist- ovi	kuli- mu	had- ovi	medveď- ovi
A	chlap- a	futbalist- u	kuli- ho	had- a	medveď- a
L	o chlap- ovi (o pánu L. N.)	o futbalist- ovi	kuli- m	o had- ovi	o medveď- ovi (o koň- ovi /na kon- i)
I	chlap- om	futbalist- om	kuli- m	had- om	medveď- om

PL					
N	chlap- i [ded- ovia] [priatel- ia]	futbalist- i [hrdin- ovia]	kuli- ovia	had- y	medved- e
G	chlap- ov (host'-ov/host-i)	futbalist- ov	kuli- ov	had- ov	medved'- ov (koň-ov/kon-i)
D	chlap- om	futbalist- om	kuli- om	had- om	medved'- om
A	chlap- ov	futbalist- ov	kuli- ov	had- y	medved- e
L	o chlap- och	o futbalist- och	o kuli- och	o had- och	o medved'- och
I	chlap- mi [ded- ami géni- ami]	futbalist- ami [husit- mi]	kuli- ami	had- mi [orl- ami]	medved'- mi [dravc- ami]

I. trieda

Do I. triedy patria všetky osobné životné maskulína so zhodou akuzatívu a genitívu v obidvoch číslach, ktoré majú v Gsg determinujúcu koncovku *-a* (*doktor, priateľ, Ján*). Sú to substantíva s koncovkami *-, -o, -u (-us, -es, -os, -as, -s)* v Nsg (*muž, dedo, Jonescu, génius, Aristoteles, Sifyfos, Anaxagoras, héros*). Dominantným vzorom I. triedy je pri apelatívach vzor *chlap*, pri propriách vzor *syn*.

Diferencujúcou koncovkou tejto triedy s piatimi vzormi a podvzormi (*chlap/chlapec, syn/otec, priateľ*) je koncovka Npl s tromi variantmi: *-i, -ia, -ovia*:

• **Koncovka *-i*** je v Npl osobných maskulín I. triedy základná (*muži, páni, študenti*), majú ju apelatíva a etnonymá, pri ktorých neplatia pravidlá pre koncovky *-ia*,

-ovia. Ako najfrekvencovanejšia koncovka je nepríznačková, preto substantíva, pri ktorých treba posilniť príznaky ako úcta, resp. pri propriách jedinečnosť, ale aj personickosť (porov. malú len grafickú diferenciáciu medzi *-i* a *-y* (*supi* a *supy*)) niekedy so sprievodnými nevýraznými alternáciami), majú variant *-ovia* (*sir, otec, emir, Ján*), a to aj pri foneticko-fonologickej kompatibilite s nepríznačkovým variantom *-i* (*vznešení mužovia*).

• **Koncovka *-ovia***, ktorá nemení TZ, nevyvoláva alternácie, signalizuje jedinečnosť a príznak úcty. Je aj v Npl všetkých maskulín zakončených na konsonanty *g, h* a na vokál (*chirurgovia, vrahovia, géniovia*), pri všetkých pravých propriách (antroponymách) a pri všetkých maskulínach zakončených na *-o* (*dedovia*). Táto koncovka je aj pri maskulínach zakončených na sufixy so zánikovou alternáciou, napríklad *-ok* (*svedkovia*), pri deminutívach so sufixom *-ek* (*chlapčekovia*), resp. pri menej známych etnonymách (*Azték, Olmék*), pri maskulínach s príznakom úcty, honoru (*otec, ujec, emir, patricij*) a pri monosylabických maskulínach (*mím, gnóm, earl, jarl*), často znásobene, porov. menej známe jednoslabičné etnonymá (*Dák*), resp. jednoslabičné maskulína s príznakom +honor (*sir, ded*).

• **Koncovka *-ia***, ktorá mení TZ nevýrazne (*d/d', l/l', n/n', t/t'*), je v Npl životných osobných maskulín zakončených hlavne na sufixy *-an, -tel'* (*občania, učelia*;

manželia, susedia, bratia, rodičia, Židia). Pozoruhodné je, že všetky obyvateľské mená tvoriace väčšinu pri tomto type sú plurálové kolektíva s príznakovým singulárom (porov. termín skupinové antroponymá, Sokolová, 1995).

(1) Deklinačný typ *chlap/chlapec*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morfov:

	N	G	D	A	L	I
SG	-, -us	-A	-ovi	-a	-ovi	-om
PL	-i	-ov	-om	-ov	-och	-mi/-ami

SG		PL	
N	chlap- [chlapec-, prefekt-us]	N	chlap-i [žiac-i, mnis-i]
G	chlap-a	G	chlap-ov
D	chlap-ovi [pán-ovi/pán-u]	D	chlap-om
A	chlap-a	A	chlap-ov
L	(o) chlap-ovi [pán-ovi/pán-u]	L	(o) chlap-och
I	chlap-om	I	chlap-mi/chlapc-ami

1. Vzor *chlap*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
chlap	1975	2051	2065	—	<i>prezident, muž</i>
chlapec	335	395	154	—	<i>minister, poslanec</i>
Kombinácie vzoru chlap		104...	58		chlap ↔ syn, chlap ↔ stroj, chlap ↔ had, chlap ↔ medveď, chlap ↔ chlapec, chlap ↔ dub, chlap ↔ svedok, chlap ↔ zápas, chlap ↔ hotel, chlap ↔ vzťah, priateľ ↔ chlap, jazyk ↔ chlap, husita ↔ chlap

Príklady na vzor *chlap* podľa frekvencie zo SNK (130 lem)³⁶: *prezident, muž, hráč, tréner, divák, premiér, pán, súper, pracovník, autor, lekár, policajt, politik, kandidát, Slovák, víťaz, novinár, partner, brankár, vojak, primátor, študent, žiak, účastník, volič, odborník, klient, útočník, režisér, pacient, investor, reprezentant, organizátor, kráľ, príslušník, manažér, Rus, tajomník, vodič, zákazník, návštevník, funkcionár, kapitán, akcionár, Čech, vlastník, pretekár, junior, profesor, demokrat, expert, favorit, spevák, prokurátor, úradník, baník, asistent, generál, kamarát, Maďar, obchodník, právnik, spoluhráč, Švéd, sponzor, Srb, zlodej, redaktor, biskup, rodák, Francúz, analytik, doktor, kormidelník, kritik, námestník, chlap, pápež, pilot, delegát, uchádzač, mladík, Brit.*

Podľa vzoru *chlap* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

• **Sémantický faktor:** [–propriálnosť, –honor, –deminutívnosť] → Npl -i.

³⁶ Po odfiltrovaní skratiek (*MUDr., dr., Ing.*) a po oprave chybných foriem (malé písmená: *kováč, kočiš*) je 130 z 5200 najfrekvencovanejších lem v SNK.

Koncovku *-i* majú životné apelatívne substantíva *anjel, viceprezident, robotník, spolupracovník, biskup, farizej, nomád* (vrátane nepravých proprií³⁷, skupinových antroponým – etnoným: *Avar, Armén, Apač, Bavor, Bulhar, Búr, Čech, Francúz, Grék, German, Kirgiz, Maďar, Nemčúr, Rus, Slovák, Talian*, porov. Npl Arkádi, Arméni, Bitýni, Briti, Edóni, Germáni, Gréci, Huni, Chetiti, Churriti, Ilýri³⁸, Kelti, Kikóni, Ligúri, Maióni, Mauri, Mongoli, Sardi, Semiti, Skýti, Sumeri, Tochari, Tráci (Semjanová, 1980; Sokolová, 1995).

•**Gramatický faktor:** Nsg *-*, *-us* (*senior, veterán, diplomat, dôstojník, rybár, náčelník, výtvarník, interpret, respondent, advokát, Nór, šéfredaktor, vicepremiér, záchranár, architekt, maliar, aktér, konkurent, matador, legionár, rektor, náhradník, cisár, šampión, kanonier, prefektus*). Maskulína vzoru *chlap* nemajú v Nsg koncovky *-o, -as, -es, -os*.

•**Fonologický faktor** (zakončenie a sylabickosť TZ):

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
jeden konzant: C (okrem <i>g, h, m</i>)	Npl -i Ipl -mi	<i>Švéd, ženích, najdúch, hajdúch, buržuj, kapitán, patrón, pestún, dlháň, rektor, autor, teenager, trkvas, hundroš</i>
dva konzanty s prvou sonórou okrem <i>m</i> : CsCš (<i>nc, nd, nt, rd, rt, jt, ut</i> [üt]) okrem monosylabických TZ		<i>financ, konfirmand, prezident, agent, producent, študent, stevard, policajt, expert, kozmonaut, psychoterapeut</i>
konzonantické skupiny <i>cht, st, št, kt, pt</i>		<i>lancknecht, ancikrist, vierozvest, prepošt, architekt, prefekt, adept</i>

a) TZ je zakončený na konzanty: **b** (*Arab*), **c** (*novic, igric*), **č** (*poslucháč, hasič, drevorubač*), **d** (*grand, maród, vševod, lodivod*), **f** (*fotograf, gróf*), **ch** (*slaboch, divoch, hajdúch, mladoženích, Čech*), **j** (*táraj, zlodej, plebej, kovboj, farizej*), **k** (*hudobník, bojovník, žiak, Grék, otrok*), **l** (*profesionál, rival, generál*), **ľ** (*nosál, kráľ*), **n** (*šklban, fagan, faraón, grobian, velikán, Armén, kameraman*), **ň** (*strigôň, chvastúň*), **p** (*pop, biskup*), **r** (*kancelár, komisár, murár, frézar, pretekár, premiér*), **s** (*Rus, fíškus*), **š** (*tovariš, primáš*), **t** (*advokát, prelát*), **v** (*detektív, primitív*), **z** (*kňaz, Kirgiz, Francúz*), **ž** (*muž*).

b) viacslabičný TZ je zakončený na konzanty s prvou sonórou okrem *m* CsCš (*nc, nd, nt, rd, rt, jt, ut* [üt]): *financ, ordonanc, konfirmand, kozmonaut, argonaut, stevard, policajt, študent, expert, psychoterapeut*, resp. konzonantické skupiny *st, št, kt, pt*: *ancikrist, vierozvest, prepošt, architekt, prefekt, adept*.

•**Morfonologický faktor:** bez zánikových alternácií → Ipl **-mi**; sprievodné alternácie v Npl pred *-i*:

a) nevýrazné (ortoepické) alternácie korelovaných konsonantov: *d/d', t/t', n/ň, *l/l'*: *doktorand – doktorandi, asistent – assistenti, pán – páni, generál – generáli*, porov

³⁷ Skupinové etnonymá majú pravidelné tvorenie sg a pl; skloňujú sa podľa dvoch vzorov *chlap* a *chlapec* odlišených koncovkou Ipl.

³⁸ Pri menej známych, hlavne monosylabických etnonymách vznikajú dvojtvary *-ovia/-i* (*Ind, Dák, Méd, Kazach, Lach*), pri známych etnonymách, pri ktorých sa v príručkách uvádza dvojtvár, o dvojtvary vlastne nejde, porov. frekvenciu pri *Nór* (*-i/-ovia*: 519/2).

sufixy: *-al, -ál, -ín, -ún, -ýn, -ot, -ant, -ent, ient, -naut, -eut*; sufixy s alomorfami: *-án/-an, -on/-ón, -at/-át, -et/-ét*, resp. komponenty: *-fil, -man, -péd*;

b) výrazné (ortoepické aj ortografické) alternácie nekorelovaných konsonantov sú zriedkavé. Pri prevzatých maskulínach predstavujú vyšší stupeň morfonologickej adaptácie s vplyvom na formálnu jednoliatosť tvarotvorného základu (*genetik, katolík*): *ch/s, k/c*, napríklad *vojak – vojaci, beloch – belosi*, porov. zakončenia *-ík/-ik, -ník, -ák/-iak/-ak, -och/-ích*, resp. v koreňovej morféme: *Čech, valach, hajdúch; žiak, otrok, mních*³⁹.

•**Derivačný faktor**: nedeminutívne sufixy bez pohyblivých vokálov → Npl **-i**, Ipl **-mi**. Receptivita vzoru sa výrazne zvyšuje pod vplyvom produktívnych modelov s domácimi aj prevzatými slovotvornými či systemizačnými sufixmi: **-č** (*verbovač*), **-áč** (*brucháč*), **-ák/-iak/-ak** (*druhák, hipisák, tretiak, blondiak, piatak*), **-ník/-nik** (*robotník, námestník, agrárnik, požiarnik, milovník, rehoľník*), **-ik** (*historik, chemik, grafik, fanatik, genetik*), **-ík** (*opozičník, spoločník*), **-čík** (*regulovčík*), **-ál** (*intelektuál, generál, admirál*), **-an** (*trhan*), **-án** (*velikán, mafán*), **-áň** (*dlháň*), **-ín** (*blondín, jogín*), **-ón** (*maďarón, ufón*), **-úň** (*špehúň, šplhúň*), **-ár/-iar/-ar** (*odborár, murár, pretekár, maliar, frézar*), **-átor** (*operátor, programátor*), **-or** (*editor, senátor, inšpektor*), **-er/-ér** (*tréner, guvernér, kaskadér*), **-áš** (*kontráš*), **-át** (*advokát*), **-ant** (*maturant, gratulant*), **-ent** (*študent, pacient*), **-eut** (*terapeut, farmaceut*), **-at** (*Aziat/aziat*); transflexne utvorené substantíva (*technik, filantrop, demokrat, literát, autokrat, interpret, primitív, prostitút*); kompozitá (*poloprofesionál, vicekráľ, kameraman, pansláv*).

•**Ortoepický faktor** je relevantný, ak sa nezhoduje s podradeným ortografickým faktorom: *monsignore* [monsíñor] → *monsignor-a*.

•**Diachrónny faktor**: pôvodné o-kmene, io-kmene → Npl **-i**, porov. *chlap, muž*.

1.1 Podvzor *chlapec*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
chlap	1 975	2 051	2 065	—	<i>prezident, muž</i>
chlapec	335	395	154	—	<i>minister, poslanec</i>
Kombinácie podvzoru chlapec		34	2		chlapec ↔ chlap, chlapec ↔ svedok, chlapec ↔ dravec, chlapec ↔ orol, chlapec ↔ koniec, chlapec ↔ syn

Príklady na podvzor *chlapec* podľa frekvencie v SNK (25 lem): *minister, poslanec, majster, zamestnanec, chlapec, strelec, herec, líder, Nemec, umelec, jednotlivec, veľvyslanec, zverenec, center, priaznivec, športovec, utečenec, vedec, cudzinec, jazdec, dorastenec, znalec, povstalec, spojenec, Albánec, Turek, bežec, chodec*.

³⁹ Pri maskulíne *rarach* je podľa zistení z korpusu len koncovka *-ovia*, pri *hajdúch* len *-i*, pri *najdúch* *-i/-ovia*: 3/1.

Distribúciu koncoviek pri **podvzore** *chlapec* podmieňujú tie isté sémantické charakteristiky ako pri vzore *chlap* (domáce apelatívne osobné maskulína a nepravé propriá), ale faktory podmieňujúce morfu Ipl -ami sú iné.

•**Sémantický faktor**: ako pri vzore *chlap* [–propriálnosť, –honor, –deminutívnosť] → Npl -i.

•**Gramatický faktor**: koncovka Nsg -.

•**Fonologický faktor**: zakončenie na **m, mC, CsCs** → Ipl -ami.

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
<i>m</i>	Npl -i, Ipl -ami	<i>bohém</i>
VC/C		<i>poslanec, majster, zamestnanec, strelec, herec, líder, Nemec, umelec, obor, diabol, Turek</i>
CsCs, mCš		<i>faun, lump</i>

Zakončenie TZ na konsonant **m** alebo spoluhláskovú skupinu s konsonantom *m*: *bohém* (-i/-ovia: 15/3), resp. na dve sonóry CsCs (*kentaurus* v personifikovanom význame), ale aj konsonantické skupiny sú nekompatibilné s morfolou -mi.⁴⁰ Používanie koncovky -ami podporuje jednoslabičnosť TZ, porov. *ševcami, lumpami, žencami*. TZ je zakončený na konsonanty: **c** (*drobec, domorodec, žnec, zverenec, pevec, svokrovcí*), **k** (*Turek, parobok, paholok, holomok*), **l** (*diabol, posol, fízel, grázel*), **ř** (*pochábel'*), **n** (*blázon*), **ň** (*väzeň*), **p** (*lump*), **r** (*minister, líder, center, obor, lotor*).

•**Morfonologický faktor**: zánikové alternácie *e/*, *o/* → Ipl -ami.

Vokál zaniká predovšetkým pred jednou spoluhláskou, čím vzniká konsonantická skupina nekompatibilná s koncovkou -mi: CCs (*páter, grázel, diabol, lotor, neger, pediater, psychiater, foter, špicel'*), zriedkavejšie trojkonsonantová a raritne viackonsonantová skupina CCCs (*hypochondri, magistri, ministri, šustri; majstri*). Alternácia prebieha predovšetkým v derivačných alebo systemizačných sufixoch (porov. derivačný faktor) predovšetkým v skupine latinizmov, germanizmov, zriedkavo anglicizmov (*líder – lídrami*, ale bez alternácie sú anglicizmy *tréner – trénermi*, porov. aj *boxer, gauner, dispečer, tínedžer, díler*). Najčastejšie zaniká v sufixoch pred jedným konsonantom vokál *e*, porov. -**ec/-c** (okrem *otec, ujec*), -**er/-r**, -**el/-l**, -**el'/-ř**, -**eň/-ň**, -**ek/-k** (len 1x), -**ok/-k** (len 2x): *macher, neger, páter, líder, pochábel'* (ale CC *vyvrhel'* je bez alternácie), *grázel, väzeň, učeň*, etnonymum *Turek*; zriedkavejšie zaniká v sufixoch pred jedným konsonantom vokál *o*, napríklad -**or/-r**, -**on/-n**, -**ok/-k**⁴¹, -**ol/-l**: *obor, lotor, blázon, parobok, paholok, diabol, posol*. Pred koncovkou Npl -i dochádza zriedkavo k nevýrazným alternáciám *n/ň*, *l/ř* (*blázon, grázel*) a zriedkavá je aj výrazná alternácia *k/c* (*Turek, parobok, paholok*). K vokalickej vyrovnaniu (vokalickej harmónii, k termínu porov. Sokolová, 1999)

⁴⁰ Pretože sufixy pri vzore *chlapec* okrem -*ec* (-*ok*, -*ek*) sa končia na sonóru (-*er*, -*el'*, -*el*, -*eň*, -*or*, -*on*, -*ol*), po zániku vokálu *e*, *o* by v spojení s morfolou -*mi* hrozila konsonantická skupina dvoch sonór CsCs za sebou. Zdanlivá konsonantická skupina je v maskulínach typu *mudrc* (s prehodnoteným slabikotvorným *r*: CVC) z adjektíva *múdry*.

⁴¹ Sufix -*ok* sa nachádza 25 ráz pri životných maskulínach (len 2x pri vzore *chlapec*), 459 ráz pri neživotných maskulínach.

dochádza medzi koreňovou a derivačnou morférou v typoch *švec*, *žnec* (*švec* – *ševca*, *žnec* – *ženca*: hrozba troch konsonantov s poslednou sonórou CCCs).

•**Derivačný faktor:** sufixy a zakončenia s pohyblivým vokálom → Ipl **-ami**. Najfrekventovanejší je sufix **-ec/-ovec** (všetky okrem *otec*, *ujec*) najmä v desubstantívnych derivátoch obyvateľských mien a etnoným, porov. *Kapušanec*, *Drážďanec*, *Piešťanec* (až vyše 344 takých potenciálnych prípadov od toponým na *-any*), porov. aj etnonymá *Aramejci*, *Filištínci*, *Egejci*, *Chaldejci*, *Iránci*, *Japonci*, *Kanaánci*, *Kartáginci*, *Mezopotámci*, *Pelištejci*, *Núbijci*, *Nabatejci*; ďalej v desubstantívnych pomenovaniach príslušníkov hnutia (*štúrovec*, *heglovec*, *habsburgovec*, resp. iné desubstantíva *synovec*), okrem toho v deadjektívnych derivátoch (*starec*, *slepec*, *chamtivec*, *zvedavec*), resp. aj v deverbatívnych derivátoch (*jazdec*, *chodec*, *strelec*) a v kompozitách (*bruchovravec/bruchomluvec*: 13/20). Ďalšími sufixmi (derivačnými či systemizačnými) so zánikovou alternáciou sú: **-el'** (*pochábel'*), **-eň** (*väzeň*, *učeň*), **-er** (*majster*, *minister*, *neger*, *páter*, *líder*, *arbitér*, *bookmaker*, *magister*, *macher*), zakončenie **-iater** (*pediater*, *psychiater*) a v pluráli sa podľa vzoru *chlapec* skloňujú všetky typy zakončené na sufix **-ovci** (*štúrovci*, *svokrovci*, *švagrovci*, *susedovci*, ale potenciálne aj skupinové pomenovania od každého priezviska: *Novákovci*, *Mojmírovci*, *Jesenskovi*, porov. Jacko, 1974).

Indikátory dubletnosti medzi vzorom *chlap* a podvzorom *chlapec*:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
CsC, CsCs, CšCš	Ipl -ami/-mi	<i>bard</i> , <i>grand</i> (okrem <i>elf</i> , <i>lord</i> , <i>klaun</i>)

Dvojtvary v Ipl **-ami/-mi** môžu mať aj tie jednoslabičné maskulína, ktoré majú zakončenie kompatibilné pri viacslabičných substantívach s Ipl **-mi**. Ide tu o konflikt faktorov: monosylabickosť (podporujúca koncovku **-ami**) a konsonantická skupina CsCš a CšCš *cht* (kompatibilné s koncovkou **-mi**): *hind*, *Kelt*, *knecht*.

Podľa typu *chlap/chlapec* sa skloňujú aj personifikované zvieracie substantíva (*ťarbaví medvedi*, *odporní hadi*, *tvrdohlaví barani*, *obludní kentauri*) a tri dubletné zvieracie maskulína v pôvodnom význame *psi*, *vtáci*, *vlci*, ktoré majú paralelnú deklináciu so vzormi IV. triedy, porov. aj typy so zmenou významu: *Španieli* a *španiely*, *Arabi* a *araby*.

(2) Deklinačný typ *syn/svedok*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-, -o, -u, -us, -as, -es, -os, -s	-A	-ovi	-a	-ovi	-om
PL	-ovia	-ov	-om	-ov	-och	-mi/-ami

SG		PL	
N	syn-	N	syn-ovia

	ded- o Jonesc- u → Jonesc-a majordóm- us → majordóm-a géni- us → géni-a Pythagor- as → Pythagor-a Aristotel- es → Aristotel-a Ikaros- os → Ikar-a Dumas- → Dumas-a héro- s → héro-a/héros- → héros-a		
G	syn- a ⁴²	G	syn- ov
D	syn- ovi [Syn- u]	D	syn- om
A	syn- a	A	syn- ov
L	(o) syn- ovi [Syn- u]	L	(o) syn- och
I	syn- om	I	syn- mi [svedkami, dedami, géniami]

2. Vzor syn

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
syn	210	400	321	62576	šéf, druh
svedok	169	179	102		otec, potomok
Kombinácie vzoru syn		96	119		chlap ↔ syn, syn ↔ kuli, had ↔ syn, syn ↔ svedok, syn ↔ jazyk, medveď ↔ syn, stroj ↔ syn, zápas ↔ syn, chlapec ↔ syn, priateľ ↔ syn, vzťah ↔ syn, možnosť ↔ syn, koniec ↔ syn, syn ↔ Petrú, dravec ↔ syn, dub ↔ syn, syn ↔ hrdina

Príklady na vzor syn podľa frekvencie v SNK (10 apelatív, 98 antroponým): člen, šéf, syn, fanúšik, duch, boh, nováčik, pedagóg, vrah; Ján, Jozef, Martin, Mečiar, Vladimír, Ivan, Milan, Mikuláš, Štefan, Michal, Marián, Juraj, Miroslav, Ladislav, Jaroslav, Dušan, Tomáš, Rudolf, Jan, Karol, Roman, John, Richard, Igor, Róbert, Ľubomír, Michael, Andrej, Schuster, Boris, David, Anton, Stanislav, Jel'cin, Daniel, Václav, Robert, Miloš, George, Július, Paul, Tibor, Bush, Viktor, Gabriel, Weiss, Eduard, Arafat, Jean, Migaš, Černák, Tóth, Ľudovít, Zeman, Moravčík, Mikloš, Rastislav, Klaus, Lukáč, Kristus, Havel, Ľuboš, Gajdoš, Horváth, Sergej, Adam, Vojtech, Lipták, Németh, Emil, Schumacher, Rusnák, Hviezdoslav, Marcel, Ježiš, Bugár, Jakub, Urban, Patrik, Matej, Dominik, Gašparovič, Kozlík, Thomas, Matúš.

Vzor syn má širokú paletu koncoviek v Nsg najmä pri propriách (-, -us, -os, -es, -as). Podľa vzoru syn sa skloňujú predovšetkým antroponymá zakončené na koncovky -, -us, -os, -es, -as, pred ktorými je jeden konsonant okrem *m*. Z apelatív sú to tie, ktoré majú pred koncovkou konsonant *g*, *h*, ale sú bez vokalickej zánikovej alternácie (nemajú pohyblivú samohlásku), porov. jeho výskyt v SKMS, v SCS a v PROP. Na zaradenie životných maskulín do **vzoru syn** sú relevantné tieto faktory:

• **Sémantický faktor:** [+propriálnosť, +honor, +deminutívnosť] → Npl **-ovia**.

⁴² Zriedkavá je alternácia *s/d* Paris – Parida.

a) Npl -ovia majú všetky pravé propriá, porov. *Lazárovia* – *lazári*, *Hudecovia* – *hudci*, *Černochovia* – *černosi*. Najčastejšie ide o propriá zakončené pred nulovou koncovkou na jednu spoluhlásku okrem *m*, ktoré sú bez pohyblivej hlásky, porov. *Werner*, *Demeter*, *Jupiter* (ale *Peter*, *Silvester*, *Alexander*), z priezvisk sú to napríklad *Krasnec*; *Jankovič*, *Jurkovič*; *Janík*; *Urbančok*; *Nobel*, *Hegel*; *Herder*, *Zechenter*, *Fischer*; *Fedor*; *Lichardus*, *Paulus*, *Petrus*, *Rúfus*, *Rufínus*; *Zacharides*, *Gonzáles*, *Michalides*; *Glezos*; *Lukáš*, *Jeremiáš* (ale *Berac*, *Vrchovac*), *Kozlov*, *Smirnov*, *Mladenov*, *Pavlov*; *Félix*. Ide tu aj o antroponymá s komponentmi -*bert* (*Róbert*), -*slav* (*Miroslav*), -*mil* (*Bohumil*), -*mír* (*Slavomír*); mená *zvierat* (*Lapaj*, *Zahraj*, *Rex*, *Bodrík*). Depropriálne maskulína si tiež zachovávajú koncovku -ovia: *satyr*, *belzebub*.

Jednou z tendencií pri propriách je oslabenie alternácií (*Jellineka*, *Kubitscheka*, *Herdera*, *Nobela*, *Hudeca*, *Mareca*, *Šveca*, *Jelenek*, *Baránka*, *Fereca*, *Boboka*), pretože tvary bez alternácie slúžia lepšie identifikačnej funkcii propriá, porov. Sokolová, 1996. Prítomnosť či neprítomnosť zánikovej alternácie sa využíva na odlišenie mien *Karel/Karla* a *Karol/Karola* (ale *Pavol* aj *Pavel/Pavla*, kde hrá úlohu aj nežiaduca konotácia). Na diferenciáciu možno využívať dvojtvary pri menách *Marek*, *Marko*, *Markus*. Výskum v korpuse potvrdzuje tendenciu zachovávať pri propriách zakončenie -*el*, -*er* (*Mendel*, *Wolker*, *Reisel*) bez alternácií: *Schneidera/Schneidra* (231/86), *Hegela/Hegla* (556/202). Dvojtvary proprií so zánikovou alternáciou *V*/signalizujú vyšší stupeň udomácnenia, čo však znamená aj oslabenie identifikačnej funkcie pri tvaroch s alternáciou: *Hegel* – *Hegela/Hegla*; pri hrozbe nejednoznačnosti či nežiaducej konotácie sa dvojtvary redukujú v prospech tvarov bez alternácie: *Schustera/Schustra* (2890/12), *šustera/šustra* (0/12).

b) Npl -ovia majú ďalej väčšinou monosylabické životné osobné apelatívne pomenovania rodinných príslušníkov (príznač *úty* → Npl -ovia), porov. *ded*, *praded*, *syn*, *zať*, *svat*, *kmeť*, *člen*, *starík*), apelatíva ako pomenovania titulov, funkcií, božstiev, majstrov s vyjadrením *úty* (sprievodný pragmatický faktor) → Npl -ovia, porov. *šeríf*, *šéf*, *šejk*, *kalif*, *bej*, *beg*, *cárovič*, *patricij* (ale –honor, –úcta: *buržuji*, *farizeji*, *ancijáši*, *antikristi*), *sir*, *Sire*, *emir*, *ajatoláh*, *padišach*, *sahib*, *mogul*.

c) Npl -ovia majú aj deminutíva, aby sa výraznejšie odlišili od nedeminutív: *žiaci* – *žiačikovia*; *chlapec* – *chlapček*, *starec* – *starček*, *boháč* – *boháčik*, *chudák* – *chudáčik*, *spevák* – *speváčik*, *blondiak* – *blondiačik*, *fešák* – *fešáčik*, *fagan* – *faganček*.

d) V Npl majú koncovku -ovia, ktorá nespôsobuje alternácie sťažujúce identifikáciu formy, výnimočne aj niektoré etnonymá, a to hlavne menej známe etnonymá (*Asýr*), etnonymá zakončené na veláru (*Fryg*, *Dák*) alebo monosylabické etnonymá (*Chod*, *Lýk*), porov. *Olmék*, *Italík*, *Kazach*, *Dajak*, *Tutong*, *Čuang*, *Avarak*, *Azték* (-ovia/-ci: 34/3).

•Gramatický faktor: Nsg -, -us, -as, -es, -os → Npl -ovia.

V latinských a gréckych menách s koncovkami *-us*, *-es*, *-as*, *-os* koncovky okrem Nsg zanikajú (*Oidipus* → *Oidipa*, *Anaxagoras* → *Anaxagora*, *Aristoteles* → *Aristotela*, *Ikaros* → *Ikara*), v menej známych a menej frekventovaných novogréckych menách sa segmenty *-as*, *-es*, *-is*, *-os* zachovávajú v celej paradigme (*Plastiras*, *Boas*, *Zacharides*, *Menderes*, *Karamanlis*, *Glezos*). Pri zdomácnení *propria*, resp. pri depropializácii dochádza k prehodnoteniu gramatickej koncovky *-us* na rozširujúci segment (*Petrus/Petra*, *Petrus/Petrusa*, *Július/Julia*; *cerberus/Cerbera*).

•**Fonologický faktor:** [+velárnosť, +monosylabickosť] → Npl **-ovia**.

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
jeden konsonant: okrem <i>m</i>	Npl -ovia Ipl -mi	<i>člen</i> , <i>šéf</i> , <i>syn</i> , <i>faniúšik</i> , <i>duch</i> , <i>boh</i> , <i>nováčik</i> , <i>pedagóg</i> , <i>vrah</i> ; <i>Ivan</i> , <i>Milan</i> , <i>Štefan</i> , <i>Michal</i>
dva konsonanty s prvou sonórou: CsCš (<i>lf</i> , <i>rd</i> , <i>nc</i>)		<i>Richard</i> , <i>Edmund</i> , <i>Bernard</i> , <i>Eduard</i> , <i>Rudolf</i> , <i>dramaturg</i> , <i>Vincent</i> , <i>Róbert</i> , <i>Descartes</i> , <i>Alfonz</i>
konsonantické skupiny <i>st</i> , <i>kt</i>		<i>Ernest</i> , <i>Benedikt</i>

a) TZ *proprii* je zakončený na konsonanty okrem *m* bez obmedzenia (*Ján*, *Jozef*, *Vladimír*, *Mikuláš*, *Arnold*, *Žigmund*, *Norbert*, *Alojz*), TZ *apelativ* je zakončený predovšetkým na veláry: **g** (*biológ*, *archeológ*, *mineralóg*, *pedagóg*, *stratég*, *metalurg*, *chirurg*, *teurg*, *demiurg*), **h** (*súduh*, *vrah*, *druh*, *felah*, *ajatolláh*, *padišah*); sčasti aj na veláru **ch** (*padišach*, *šach*, *Kazach*, *moloch*, *zloduch*, *vydriduch*, *vetroplach*, *eunuch*: *-ovia/-i*⁴³, ale *Čech*, *mních*), menej sú zakončené na veláru **k** (jednoslabičné a neznáme etnonymá *Lýk*, *Olmék*, *Italik*, rodinní príslušníci *svák*, deminutíva *synáčik*), iné typy *zmok*, *pontifex* (pontifikovia/pontifici: 6/0), *haruspex* (haruspikovia/haruspici: 12/2). Lexémy (často jednoslabičné s príznakom +honor) zakončené na neveláry sú tu zriedkavejšie: **d** (*zved*, *ded*, *praded*), **f** (*šéf*, *šerif*, *kalif*), **j** (*bej*, *patricij*), **n** (*džin*, *syn*, *člen*), **r** (*emir*), **t** (*svat*), **t'** (*zat'*, *kmeť*).

b) Pri maskulínach s dvojslabičnou koncovkou Npl **-ovia** hrá rolu aj monosylabickosť v kombinácii s ďalšími faktormi, napríklad pôvodné u-kmene (*syn*), fonologický faktor: +veláry (*mág*, *vrah*, *Boh*, *druh*, *zbeh*, *šach*, *duch*) a sémantickopragmatický faktor +úcta (*ded*, *praded*, *zat'*, *kmeť*, *člen*, *svák*, *šéf*, *Sire*, *bos*, ale *králi*, *cári*, *cisári*, *popolvár* analogicky podľa maskulín na *-ár*: *murár*), +cudzí pôvod (*gój*, *džin*, *fric*).

•**Morfonologický faktor:** neprítomnosť zánikovej vokalickej alternácie → Ipl **-mi**: *faniúšik* – *faniúšikmi*, porov. paralelnú deklináciu *syn/svedok*: *vojačikovia/vojačkovia*, ale *nováčikovia* (zriedka *nováčkovia*).

•**Derivačný faktor:** deminutívne sufixy a komponenty **-lóg**, **-urg** zakončené na *g* → Npl **-ovia**. Receptivita vzoru sa zvyšuje pod vplyvom produktivity slovtvorných typov: deminutívne sufixy **-ik** (*žiačik*), **-ík** (*starík*), **-čik** (*boháčik*, *chudáčik*, *speváčik*),

⁴³ Pri slove *eunuch* KSSJ uvádza tvar *eunusi*, SSJ a SSSJ len tvar *eunuchovia*, ktorý je v súlade so všeobecnou adaptačnou tendenciou vyhnúť sa alternáciám. Potvrdzuje to aj SNK (*eunuchovia/eunusi*: 32/8).

-ček (*chlapček*), pred ktorými sú CC ($\rightarrow$ Npl *-ovia*), ale apelatíva so sufixom *-ek* (*starček*) sa zriedkavo skloňujú podľa typu *syn*, a to len vtedy, ak ide o sufix s infixom *-č:ek* (*blázonček*) alebo o alternáciu *c/č* (*chlapček*, *starček*). Spolu s fonologickým faktorom je derivačný faktor pri maskulínach s komponentmi *-lóg* (177), *-urg* (7), *-agóg* (4), ktoré si vyžadujú koncovku *-ovia*. Sú to konateľské substantíva utvorené transflexným slovotvorným postupom (*teológia* $\rightarrow$ *teológ*), porov. *pedagóg*, *geológ*, *archeológ*, *speleológ*, *anestéziológ*, *röntgenológ*, *sinológ*, *fonológ*, *futurológ* a i. Zriedkavé sú lexémy s adaptačným sufixom **-ik/-úšik** (*báčik*, *fanúšik*).

• **Ortografický faktor**: pri anglicizmoch na *-oy* $\rightarrow$ Npl *-ovia*. Pri ortograficky adaptovaných anglicizmoch na *-oy*, ktoré sa v postsonantickej pozícii vyslovuje ako [j], napríklad *boy*, *playboy*, *liftboy*, sa prejavuje tendencia pridávať koncovku Npl *-ovia* (*boyovia*, *playboyovia*, *liftboyovia*, *gayovia*, *jockeyovia*), čím sa utlmuje nezvyčajná ortografická kombinácia *-yi* (*-boyi*), ale v adaptovaných podobách *liftboy*, *plejboy*, *džokej* sú dominantnejšie tvary Npl *plejboji*, *liftboji* (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007).

Pri francúzskych propriách zakončených na *s*, *z*, *t* (*Dumas*, *Thorez*, *Maurois*, *Rabelais*, *Prévert*) sa deklinácia riadi podľa grafickej podoby, porov. *Dumas* [duma] a Gsg *Dumasa* [Dumasa], porov. Sekvent, 2002; Orgoňová, 1998. Pri týchto menách práve grafické zakončenie bráni skloňovaniu podľa typu *kuli*/Škultéty: *Rabelais* [rablé] – **Rabelais-ho* [rablého] – *Rabelais-a* [rablésa].

• **Ortoepický faktor**: graféma *e* neoznačujúca fónu $\rightarrow$ Npl *-ovia*, Ipl *-mi*. V propriách typu *Shakespeare*, *Voltaire*, *Molière*, *Lamaitre*, *Wilde*, *Apollinaire*, *Baudelaire* je pred nulovou koncovkou konsonant, graféma *e* sa v ďalších pádoch vynecháva (od *Shakespeara*), *e* zostáva na označenie výslovnosti v typoch *ce* [s] (*Laplace* – *Laplacea* [laplása], *Joyce* – *Joycea*), *ge* [ž] (*Le Sagea*), *gy* [dʲ], *ny* [ň] (*Nagya* [naďa], *Aranya* [araňa], ale *Király* *-a/-ho*: 37/17).

• **Diachrónny faktor** – pôvodné u-kmene $\rightarrow$ Npl *-ovia*, porov. *syn*.

2.1 Podvzor svedok

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
syn	210	400	321	62 576	<i>šéf, druh</i>
svedok	169	179	102		<i>otec, potomok</i>
Kombinácie podvzoru svedok		82	17	4 160	svedok $\leftrightarrow$ hrdina, stredisko $\leftrightarrow$ svedok, svedok $\leftrightarrow$ syn, chlapec $\leftrightarrow$ svedok, výsledok $\leftrightarrow$ svedok, orol $\leftrightarrow$ svedok, dravec $\leftrightarrow$ svedok, svedok $\leftrightarrow$ Petrú, mesto $\leftrightarrow$ svedok

Príklady na podvzor svedok podľa frekvencie v SNK (5 apelatív): *otec*, *svedok*, *ekonóm*, *princ*, *moslim*; *Peter*, *Pavol*, *František*, *Róm*, *Marek*, *Alexander*, *Pavel*, *Šimko*, *Leško*, *Fico*, *Miro*, *Viliam*, *Timko*.

Podvzor svedok má širokú paletu koncoviek v Nsg predovšetkým pri propriách: nulová koncovka, koncovky *-o* (95 apelatív), *-us* (10), *-os*, (4), *-es* (14), *-as* (2), *-s* (1).

Napriek nízkej frekvencii v SNK je typ *svedok/dedo* častý v neoficiálnej komunikácii pri pomenovaní rodinných príslušníkov (*oco, ocino, tatko, ocko, ujo, strýko*), pri hypokoristikách (*Miško, Mišo, Jožo, Jožko, Rast'o, Pet'o, Pa'o, Pa'l'ko, Ďuro, Jurko*), ale aj pri priezviskách (4 160 priezvisk na -o), pri ktorých predpokladáme paralelnú deklináciu *svedok//hrdina*. Interpretáciou substantív s gramatickou koncovkou -o u P. Žiga (2006) ako pôvodne vokatívnych tvarov možno vysvetliť ich malú frekvenciu v SNK, keďže ide často o deminutíva, hypokoristiká, rodinné pomenovania, vyskytujúce sa v neverejných ústnych prejavoch.

Pri distribúcii pádových koncoviek pri podvzore *svedok* sú relevantné faktory (sémantický a sčasti fonologický) ako pri vzore *syn* (hlásky *g, h* podmieňujú morfu -ovia), porov. *Mandžu, Keču*, resp. na posilnenie príznaku vážnosti, úcty (*kum, moslim, majordómus* – lat. u-kmeň). Odlišný je však gramatický faktor (koncovka -o) a fonologický faktor (monosylabickosť a vokál pred koncovkou podmieňujú morfu -ovia, porov. *Sindh; Miao, génius*), ktoré podmieňujú morfu -ami. V Npl majú koncovku -ovia výnimočne aj niektoré etnonymá, a to menej známe etnonymá, zakončené na veláru: *Etrusk, Bask*.

Podľa podvzoru *svedok* sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

•**Sémantický faktor:** ako pri vzore *syn* [+propriálnosť, +honor, +deminutívnosť] → Npl -ovia.

•**Gramatický faktor:** Nsg -o, -u → Npl -ovia, Ipl -ami.

a) Osobné životné maskulína s frekventovanou vokalicou koncovkou -o v Nsg majú v Npl -ovia a Ipl -ami, porov. *ujo* okrem *apo, tato, Botto* (*bojko, bucko, burattino, gadžo, geľo, gigolo, gringo, kubo, libero, mefisto, mafiózo, miesiželezo, oco, ocino, plačko, pradedo, quasimodo, rambo, ša'lo, šuhajko, smejo, tučko, trul'o*), vrátane početných deminutív (*apko, báčinko, capko, farárko, gašparko, chmul'ko, Ježiško, ocko, otecko, páňko, priateľ'ko, susedko, trul'ko, tatuško, zlatuško*), všetky hypokoristiká na -o (*Belo, Jano, Jožko, Juro, Jarko, Mišenko, Robino*), rozprávkové mená (*Miesiželezo, Lomidrevo*), zvieracie maskulína (*maco, macko, dunčo, Dingo, Rexo, zajo*⁴⁴), neslovenské mená a priezviská na -o (spolupôsobenie faktorov: *Bruno, centúrio, dekúrio, Galileo, Hugo, Christo, impresário, Leonardo, Rómeo, Ševčenko, Kovalenko, Makarenko, Marko Polo, Michelangelo, Mefisto, Mao, Oteló, Pablo Picasso, Potapenko, Quido, Rinaldo, Rómeo, Tasilo*). Jednoslabičné japonské meno si však vokál o zachováva v celej paradigme: *So – Soa, Soovi, Soa, Soovi, Soom*.

V slovanských jazykoch sa maskulína zakončené na -o skloňujú ako maskulína, ale aj ako feminína (v chorvátčine ako feminína *striko, medo, Danilo*; v poľštine ako maskulína *Jaško, wujcio*, porov. skloňovanie typu *Moniuszko* podľa typu *kolega: Moniuszki, Moniuszce, Moniuszkę, o Moniuszce, s Moniuszką*). V slovenčine majú

⁴⁴ Je pozoruhodné, že kým pomenovania zvierat zakončené na -o sa podľa príručiek skloňujú podľa vzoru *svedok* (*maco*), pri ich deminutívnych formách sa nedôsledne kodifikovali dvojtvary sumelými nepoužívanými tvarmi *macky, zajky, pejky* (PSP, 2000). Korpusové zistenia aj sociolingvistické sondy potvrdzujú tézu o personifikácii pri deminutívnych pomenovaniach a ich skloňovanie podľa vzoru *svedok: čučko, zajko, pejko, krtko, sivko, ježko*, a to bez dvojtvarov.

s feminínami spoločnú koncovku Ipl -ami (*dedami, strýkami, Janami*), čiastočne ako variant pri priezviskách Gsg, Asg -u (*Kraska/Krasku*).

b) Osobné životné maskulína s vokalicou koncovkou -u v rumunských, gréckych, tureckých či albánskych antroponymách, ktoré sa skloňujú pravidelne, akoby boli zakončené na -o (rum. *Jonescu – Jonesca, Stancu – Stanca, Petrascu – Petrasca, Ceausescu – Ceausesca, Iliescu – Iliesca*; iné typy: *Papandreu – Papandrea, Saradžoglu – Saradžogla, Spahehu – Spaheha*. Vokál -u sa zachováva pri antroponymách *Netanjahu – Netanjahua, Manitou – Manitoua*).

c) Priezviská zakončené na [ó, ú] majú nulovú koncovku Nsg -, pretože ó, ú zostávajú v celej paradigme (*Rousseau* [rusó], *Cocteau*; *Sabó, Bacsó, Szántó, Zsigó, Buczkó, Jencsó* (porov. *Jenč, Jenčo*), *Tomkó, László, Shaw* [šó], *Crashaw* [krešó], na -oe [ó] (*Defoe* [difó], *Daddoe* [dadó], *Sillitoe* [silitó]), na -ú (*Néhrú, Varjú*). Skupina -oe si ponecháva koncové -e takmer pravidelne. Výnimočne majú nulovú koncovku antroponymá zakončené na -o, porov. jednoslabičné japonské meno *So* (*Soa*).

•**Fonologický faktor:** zakončenie na **m, mC, CsCs** → Ipl -ami.

a) zakončenie na *m*, atypické zakončenie CsCs *rl* → Ipl -ami (*agronóm, anatóm, anonym, ekonóm*⁴⁵, *generalisimus, gnóm, golem, intimus, kum, matuzalem, moslim, mím, otčím, pobratim; earl, jarl; Adam, Anzelm, Erasmus, Hume* [hjúm], *Hieroným, Chryzostom, Ibrahim, Klimus, Matuzalem, Maxim, Naum, Nikodém, Radim, Remus, Viliam, Volfrám*);

b) zakončenie TZ na vokál je vždy nekompatibilné s morfou -mi, porov. zakončenie na **i**, raritne na **e, a** pred koncovkou -us, -s, -as, -os: *géníus, nunciús, ordinárius, primárius, héroš/héroa*, v pôvodnom význame *Celzius/Celsius, Eusébius, Ovidíus, Horatíus, Oktávius, Petrónius; Amadeus, Odyseus, bazileus; Aeneas, Melenaus, Helios*;

c) kombinácie viacerých konsonantov nekompatibilných s morfou -mi, napríklad s druhou sonórou CCs (*Perikles, Patrokles, Temistokles, Damokles*); konsonantické skupiny dvoch nesonórnych konsonantov CC (*cht, kch, sk*), porov. *Albrecht, Bakchus, Etrusk*, a zakončenie na tri konsonanty CCC, porov. *Bacon* [bejkn], *Sartre, Sixtus, Xerxes*. Pri zakončení jednoslabičných maskulín na *st', sk, šk* je koncovka Ipl -ami (*test', Volsk, Košk*).

Maskulína s jednoslabičným TZ zakončeným na konsonantickú skupinu majú v Ipl dvojtvár -ami/-mi: *hind, princ, bard, šejk, half*, porov. aj etnonymá *Ind, Šang, Chalch, Gurk, Bask*.

•**Morfonologický faktor:** výnimočné zánikové alternácie → Npl -ovia, Ipl -ami. Najčastejšie má zánikovú alternáciu sufix -ok/-k (*predok, bezzemok, potomok*, a to pri všetkých maskulínach okrem substantív *paholok, parobok, holomok*), zriedkavo je pri deminutívnych sufixoch -ik, -čik (ako variant: *nováčik*), -ek/-k (*anjeliček, mužiček, maršalek*), ale aj -or/-r (*švagor, kmotor, svokor*), zriedkavo -ec/-c (*otec, ujec*), -ak len pri substantíve *synak* (*synkovia*).

⁴⁵ Výsledky sociolingvistického výskumu, porov. Bosák, 1992, 1993: *ekonómia* 63 %, *ekonómi* 34 %.

•**Derivačný faktor:** sufixy s pohyblivým vokálom **-ok** (všetky okrem *paholok*, *parobok*, *holomok*), **-ek** (okrem *Turek*), **-ec** (len *otec*, *ujec*) → Npl **-ovia**, Ipl **-ami**, porov. *svedkami*, *holobriadkami*, *predkami*, *anjeličkami*. Apelatíva s deminutívnym sufixom **-ek** sa častejšie skloňujú podľa typu *syn*. Ak je však pred **-ek** jeden konsonant a alternácia k/č (*anjeliček*, *mužiček*), vzniká alternácia V/C: *bubeníček*, *honelníček*.

•**Diachrónny faktor:** pôvodné u-kmene → Npl **-ovia**, porov. *majordóm*.

Indikátory dubletnosti medzi vzorom *syn* a podvzorom *svedok*:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
CsC, ČŠCv (sk)	Ipl -mi/-ami	<i>princ</i> , <i>Bask</i>

(3) Vzor *priateľ*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-A	-ovi	-a	-ovi	-om
PL	-ia	-ov	-om	-ov	-och	-mi (-ami)

SG		PL	
N	priateľ-	N	priateľ-ia
G	priateľ-a	G	priateľ-ov (hostí)
D	priateľ-ovi	D	priateľ-om
A	priateľ-a	A	priateľ-ov
L	(o) priateľ-ovi	L	(o) priateľ-och
I	priateľ-om	I	priateľ-mi [host'-ami]

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
priateľ	207	768 ⁴⁶	7	—	<i>brat</i> , <i>čítateľ</i> , <i>učiteľ</i> , <i>manžel</i> , <i>sused</i>
Kombinácie vzoru priateľ	23				priateľ ↔ stroj, priateľ ↔ had, priateľ ↔ syn, priateľ ↔ chlap (<i>pohan</i>), priateľ ↔ medveď

Príklady na vzor *priateľ* podľa frekvencie v SNK (35 najfrekvencovanejších lemm): *občan*, *riaditeľ*, *predstavitel'*, *Slovan*⁴⁷, *obyvateľ*, *priateľ*, *majiteľ*, *rodič*, *podnikateľ*, *páchatel'*, *Američan*, *vyšetrovateľ*, *brat*, *čítateľ*, *učiteľ*, *manžel*, *sused*, *spisovateľ*, *činiteľ*, *zamestnávateľ*, *veliteľ*, *dodávateľ*, *pozorovateľ*, *žid/Žid*, *spotrebiteľ*, *veriteľ*, *skladateľ*, *Bratislavčan*, *užívateľ*, *Košičan*, *Prešovčan*, *žiadateľ*, *zakladateľ*, *vydavateľ*, *krajan*, *Rakúšan*, *Angličan*, *odberateľ*, *kresťan*, *konateľ*, *usporiadateľ*, *hostiteľ*;

host'

(-ami/-mi: 345/1).

Vzor *priateľ* sa realizuje predovšetkým v domácich apelatívnych maskulínach, porov. jeho veľký výskyt v SKMS (762), zanedbateľný výskyt v SCS (8) a nulový výskyt v PROP. Na zaradenie životných maskulín do derivačne pomerne ľahko definovateľného vzoru *priateľ* s jedným variantom (*host'*: *hostí*, *host'ami*) sú relevantné dva faktory:

⁴⁶ V seminárnych prácach o obyvateľských menách je až 1 163 maskulín tohto typu.

⁴⁷ Vysoká frekvencia v SNK súvisí s nepersonálnym propriom *Slovan Bratislava*.

•**Sémantický faktor:** [–propriálnosť] → Npl -ia.

V tomto type ide o obyvateľské mená a etnonymá so sufixom -an/-čan → Npl -ia, porov. *Spartania, Aténčania, Babylončania, Peržania, Trójanania, Líbyjčania, Kréťania, Feničania, Asýrčania, Egyptčania, Židia, Čiňania*.

•**Derivačný faktor:** sufix -an/-čan a sufix -tel' → Npl -ia.

Receptivita vzoru sa zakladá na produktívnych sufixoch -tel' a -an/-čan:

a) najčastejší je sufix -an/-čan pri obyvateľských menách⁴⁸ (-an: *Američan, Afričan, Angličan, Kambodžan, krajan, Maročan, mešťan, mimozemšťan, občan, Parížan, pozemšťan, Rakúšan, vidiečan*; -čan: *Bordeauxčan, Bakučan, dedinčan, Dušanbečan, Osločan, Prešovčan*), k tvoreniu obyvateľských názvov pozri aj Sokolová, 2006b;

b) sufix -tel' tvoriaci činiteľské a konateľské mená (*činiteľ, čitateľ, dodávateľ, hlásateľ, hostiteľ, kazateľ, konateľ, majiteľ, obyvateľ, odberateľ, podnikateľ, páchatel', pozorovateľ, skladateľ, spotrebiteľ, spisovateľ, učiteľ, usporiadateľ, užívateľ, veliteľ, veriteľ, vydavateľ, vyšetrovateľ, zamestnávateľ, žiadateľ, zakladateľ*);

c) Zriedkavo sú to iné historicky vysvetliteľné substantíva: *brat, polobrat, sused, manžel, rodič, prarodič, Žid, kresťan* (-ia/-i: 675/1), *pohan* (-ia/-i: 85/18), *dvoran, svadobčan* (Pauliny, 1990). Výnimku v skloňovaní predstavujú tvary jednoslabičného substantíva *host'* (Gpl pôvodného i-kmeňa: *od hostí/host'ov*: 22 896/164, Ipl *s host'ami*).

•**Diachrónny faktor:** tvary pôvodných n-kmeňov (*krajan*) → Npl -ia. Ide tu o tvar na vyjadrenie príznaku kolektívnosti (*bratia, susedia, rodičia, Židia*), porov. Žigo, 2006. Pozoruhodné je, že všetky obyvateľské mená, tvoriace väčšinu príkladov pri tomto type, sú tiež plurálové kolektíva s príznakovým singulárom, porov. termín skupinové antroponymá (Sokolová, 1995).

•**Morfonologický faktor:** sprievodné alternácie v Npl pred koncovkou -ia.

Keďže TZ je zakončený na konsonanty: **č** (*rodič, prarodič*), **d** (*sused, Žid*), **l** (*manžel*), **l'** (*riaditeľ, predstaviteľ*), **n** (*Američan, Bratislavčan, Košičan, Prešovčan, krajan, Rakúšan, Angličan, občan*), **t** (*brat*), **t'** (*host'*), pred koncovkou Npl -ia vznikajú len nevýrazné alternácie *d/d', l/l', n/n', t/t'*.

Životné osobné maskulína s nepravidelnou deklináciou

Supletívnosť a rozšírenie TZ

SG		PL	
N	človek	N	ľudia
G	človeka	G	ľudí
D	človekovi (človeku)	D	ľuďom
A	človeka	A	ľudí
L	(o) človekovi (človeku)	L	(o) ľuďoch
I	človekom	I	ľuďmi

Osobitný prípad predstavujú supletívne tvary *človek (ľudia)* a jeho motiváty *pračlovek, opočlovek, nadčlovek*. V singulári sa skloňujú podľa vzoru *chlap*, v pluráli

⁴⁸ Substantíva iného typu *fagan, trhan, pijan, ožran, narkoman, Germán, župan* patria k vzoru *chlap*.

majú supletívnu podobu *ľudia* (*ľudí, ľud'om, ľudí, (o) ľud'och, ľud'mi*), *praľudia*, *nadľudia*.

Špecifický prípad predstavuje supletívne skloňovanie substantíva *Zeus/Dia*⁴⁹.

Rozšírené TZ fungujú popri nerozšírených, často sú sémanticky odlišené: boh *Pluto* (*Pluta/Plutóna/Plutona*: (873/9/2), planéta, resp. pes *Pluto* (*Pluta*: 242); dokonca pod vplyvom ostatných tvarov paradigmy sa vytvorila aj podoba Nsg *Plutón* (14).

SG		SG	cisár	pes
N	Zeus	N	Ner-o	Ner-o
G	Dia	G	Ner-on:a/Ner-ón:a	Ner-a
D	Diovi	D	Ner-on:ovi/Ner-ón:ovi	Ner-ovi
A	Dia	A	Ner-on:a/Ner-ón:a	Ner-a
L	(o) Diovi	L	Ner-on:ovi/Ner-ón:ovi	Ner-ovi
I	Diom	I	Ner-on:om//Ner-ón:om	Ner-om

Syntaktická determinovanosť tvarov

Syntakticky podmienená distribúcia v tvaroch Dsg a Lsg je pri substantíve *pán*:

SG		PL	
N	pán	N	páni
G	pána	G	pánov
D	pánovi (pánu)*	D	pánom
A	pána	A	pánov
L	(o) pánovi (pánu)*	L	(o) pánoch
I	pánom	I	pánmi

*Tvary *donu, šoru* sú v MSJ (1966), ale nie sú už uvedené v SSSJ (2006) a nevyskytujú sa ani v SNK.

a) v atributívnej pozícii sú v Dsg a Lsg krátke tvary *pánu doktorovi, pánu Novákovi* (porov. aj *pani* vo všetkých formách *k pani učiteľke, pani učiteľky*);

b) v objektivej pozícii sú pravidelné dlhé tvary *k tomuto pánovi, o mladom pánovi* (porov. aj *mladú paniu, mladé panie*).

Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní maskulín

Variantná koncovka Ipl *-mi/-ami* má rovnaké podmienky pre vzory v I. a IV. triede pre životné maskulína, resp. pre vzory v V. a VI. triede pre neživotné maskulína.

Pre frekventovanejšiu koncovku Ipl *-mi* sú relevantné podmienky vyhovujúce kompatibilitě s *-mi*:

a) nepohyblivý vokál a jeden konsonant C okrem *m*, porov. *vojakmi, pánmi, mužmi, rektormi, zloďmi; stolmi, zdrojmi, krkmi* (*-mi/-ami*: 49/0)⁵⁰;

b) kombinácie CsCš (okrem *mC*) pri viacslabičných TZ, napríklad *policajtmí, študentmi, chirurgmi; konsonantmi*;

⁴⁹ L. Dvonč (1984) predpokladá aj pravidelné tvary *Zeus/Zeus* ako *Jupiter/Jupitera* namiesto *Jupiter/Jova*, situácia v SNK (*Dia/Zeus*: 521/12) jeho predpoklad nepotvrdzuje, ale slovenské internetové stránky (prehľadávače Google, Morfeo) ho ani nevyvracajú).

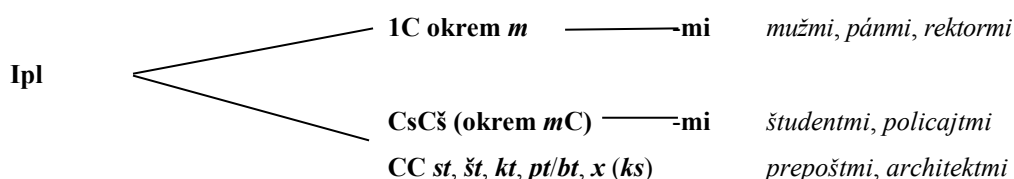
⁵⁰ Výnimkami sú frazeologizmy (*zubami, dolami*), bližšie 4.2.3.5.

c) z iných konsonantických skupín sú to vo viacslabičných maskulínach kombinácie: *st, št, zd, kt, pt/bt, sg, x (ks)*: *vierozvestmi, prepoštmí, architektmi, adeptmi, vešebtmí; objektmi, suffixmi*.

Tabuľka 5. Distribúcia koncoviek Ipl -mi/-ami

	Podmienky pre koncovku		
Príklady na Ipl -mi	-mi	-ami	Príklady na Ipl -ami
<i>chlap, muž</i>	1C -m	m	<i>mím, ekonóm</i>
<i>murár, právák; rektor, sponzor</i>	VC/VC (-ár, -or, -ák)	VC/C (-ec, -or, -ok)	<i>otec/otca; lotor, obor, švagor, kmotor, svokor, svedok</i>
ang. <i>tréner, gauner, frajer (*jr)</i>	VC/VC (-er)	VC/C (-er)	nem./lat. <i>majster, minister</i>
viacsylabické: <i>policajt, kozmonaut</i>	TZ na CsCš	TZ na CsCš	monosylabické <i>princ ±</i>
		VCsCs	<i>dinosaur (ami/-mi: 102/8)</i>
<i>prepoštmí, architektmi, adeptmi</i>	<i>st, št, kt, pt, bt</i>	<i>sk</i>	<i>Bask, Etrusk⁵¹</i>
		-o	<i>dedo, Jano, oco</i>
		+VV	<i>génus, nuncius</i>

Schéma č. 1. Podmienky vyhovujúce fonologickej kompatibilite s koncovkou -mi

Pre koncovku Ipl -ami sú relevantné podmienky nevyhovujúce kompatibilite s -mi:

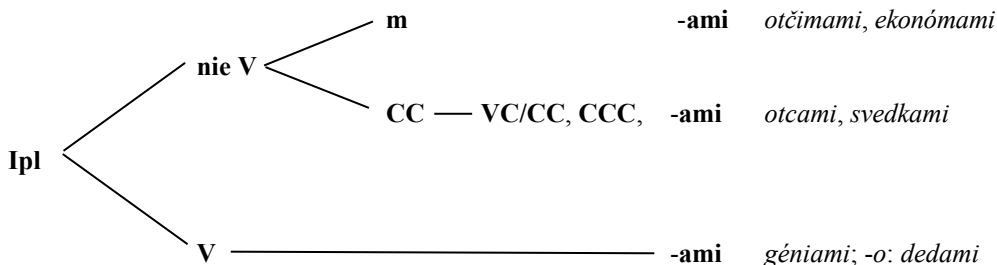
a) konsonant *m* (*otčimami, ekonómami, domami*);
 b) pohyblivý vokál pred jedným konsonantom V/C, zániková alternácia spôsobujúca vznik skupiny CC nekompatibilnej s -mi (*otcami, svedkami, prvkami, žánrami*); porov. ČŠČ (*otec/otcami*), CsCš (*starec/starcami*; všetky obyvateľské mená so sufixom -*anec/-ancami*), CsCs (*orol/orlami*), CCs (*blázon/bláznami*);

c) koncovka Nsg -o je kompatibilná bez ohľadu na zakončenie TZ len s koncovkou Ipl -ami (*dedami, Dunčami*), čo tiež svedčí o vplyve pôvodu maskulín zakončených na -o (porov. *Jánmi*, ale *Janami* Ipl -ami ako pri vzore *hrdina*).

Jednoslabičnosť TZ a CC podporuje používanie koncovky -ami, porov. *hostami* dokonca aj pri vzore *priateľ*, kde je vždy -mi.

⁵¹ Varianty -ami/-mi, -mi/-ami sú pravidelné pri zakončení na skupinu konsonantov a pri jednoslabičných TZ, výnimočne aj viacslabičných zakončených na *sk*: *Etruskami*.

Schéma č. 2. Podmienky vyhovujúce fonologickej kompatibilite s koncovkou -ami

II. trieda

Do málo frekvencovanej II. triedy pôvodných a-kmeňov (a-kmene slovanských lexém, ale aj latinské a grécke a-kmene), ktorá má dva vzory (*futbalista*, *hrdina*) a jeden podvzor (*husita*), patria osobné životné maskulína so zhodou Asg a Gsg, Apl a Gpl, ktoré majú v Gsg determinujúcu morfu -u, viazané na substantíva s rodovo netypickou koncovkou -a (-o, -ě) v Nsg. Na rozdiel od ruštiny, ukrajinčiny, srbčiny či chorvátčiny, kde sa tieto maskulína ani synchronne neodlišujú od deklinácie feminín (*starosta*, *od starosty*), v slovenčine okrem Asg a Ipl prebrali deklináciu ostatných osobných maskulín (*od starostu*, *k starostovi*, *so starostom*). V poľštine a češtine je kombinovaná deklinácia. V poľštine sa maskulína typu *starosta* skloňujú v singulári ako feminína, v češtine okrem Dsg a Lsg (*starostovi*) sa tiež skloňujú ako feminína, ale v pluráli sa v oboch jazykoch skloňujú ako ostatné maskulína. V slovinčine a lužickej srbčine je variantná deklinácia takýchto maskulín (Běličová, 1998). Klasifikačnou diferencujúcou morfou II. triedy je koncovka Npl -i/-ovia, podmienky na distribúciu možno nájsť na osi prevzaté – domáce substantíva (*futbalista* – *hrdina*). Dominantným typom II. triedy pre apelatíva je vzor *futbalista*. Npl -i majú apelatívne prevzaté substantíva s koncovkou -a zakončené na sufixy -ist, -ast, -it, -ot, -ét, -t. Ide tu o dva vzory odlišné variantnou koncovkou Ipl *futbalista* (na pozadí sufixov -ist, -ast, -t) a *husita* (so zakončením -it, -ot, -ét).

(4) Deklinačný typ *futbalista/husita*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-a	-U	-ovi	-u	-ovi	-om
PL	-i	-ov	-om	-ov	-och	-ami/-mi

SG		PL	
N	futbalist-a	N	futbalist-i*
G	futbalist-u	G	futbalist-ov
D	futbalist-ovi	D	futbalist-om
A	futbalist-u	A	futbalist-ov
L	(o) futbalist-ovi	L	(o) futbalist-och
I	futbalist-om	I	futbalist-ami [husit-mi]

*Pred koncovkou *-i* je nevýrazná alternácia *t/t'*.

4. Vzor *futbalista*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
futbalista	251	332	< 690 ⁵²	—	<i>hokejista, turista</i>
husita	11	13	< 53	—	<i>bandita, jezuita</i>
Kombinácie vzoru futbalista		2	1		hrdina ↔ futbalista, husita ↔ futbalista, futbalista ↔ zápas

Príklady na vzor *futbalista* podľa frekvencie v SNK (9 najfrekvencovanejších lemm): *futbalista, hokejista, turista, terorista, tenista, aktivista, špecialista, cyklista, gitarista*.

Vzor *futbalista* je v II. triede substantív s úplnou paradigmou najfrekvencovanejší. Na zaradenie životných maskulín do motivačne vyhraneneho vzoru *futbalista* sú relevantné tieto faktory:

•**Sémantický faktor:** prevzaté apelatíva, výnimočne hybridné typy s prevzatým sufixom (*huslista, fujarista, zborista*). Počet v SCS (690) je relevantný, lebo v sebe zahŕňa aj počty z ostatných lexikálnych zdrojov. Nepatria sem pravé propriá okrem názvov časopisov a spolkov (v singulári: *Traktorista, Filatelista*).

•**Gramatický faktor:** Nsg *-a* → Gsg a Asg *-u*.

•**Derivačný faktor:** sufixy *-ista* → Npl *-i*, Ipl *-ami*. Vzor *futbalista* možno spoľahlivo vyčleniť derivačne a pôvodom sufixu, lebo ide o substantíva s prevzatou príponou *-ista* (v SCS až 682: *idealista, esejista, hebraista, freudista, optimista, pesimista, basketbalista, huslista, fujarista, zborista*), *-(as)ta* (*fantasta, dynasta, gymnasta*), *-ta* (*tenista*). Je motivačne ideálne optimalizovaný, pretože takmer výlučne (98,8 %) majú lexémy formant *-ista*: *sólista, pučista, nacista, arabista, džudista, gitarista*.

•**Diachrónny faktor:** latinské a grécke a-kmene.

4.1 Podvzor *husita*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
futbalista	251	332	690	—	<i>hokejista, turista</i>
husita	11	13	53	—	<i>bandita, jezuita</i>
Kombinácie podvzoru husita		5...	1		husita ↔ futbalista, husita ↔ žena

Príklady na vzor *husita* podľa frekvencie v SNK: *jezuita, bandita, antisemita, kozmopolita*.

Pre distribúciu pádových koncoviek pri nereceptívnom podvzore *husita*, ktorý sa od vzoru *futbalista* odlišuje iba Ipl *-mi*, sú relevantné faktory (cudzí pôvod, koncovka *-a*) ako pri vzore *futbalista*. Podľa periférneho podvzoru *husita* sa skloňujú prevzaté apelatíva zakončené na *-ita, -éta/-eta, -ta, -óta* → Npl *-i* a Ipl *-mi* (*akolyta, antisemita*,

⁵² Počet < v SCS v sebe zahŕňa aj počty z ostatných zdrojov.

apostata, apologéta (-i/-ovia: 41/0, v SSSJ s. 151 len -ovia, čo je proti definícii vzoru *husita* aj *hrdina*), *askéta, adamita, bandita, barnabita, cenobita, eremita, filosemita, glagolita, jezuita, husita, Johanita; kozmopolita, konvertita, metropolita, transvestita; helóta, katechéta, despota, poeta* a nepravé proprium *Elamita*)⁵³. Pri vysvetlení netypickej koncovky a-kmeňov Ipl -mi pri vzore *husita* treba brať do úvahy možný vplyv dvojtvarov typu *poeta/poet* (139/205), *askéta* a *askét* (31/46), porov. aj ďalšie varianty: *akolyta* a *akolyt*, *apolyta* a *apolyt*, *proféta* a *profét*, *katechét* a *katechéta*, ale aj *vierozvesta* a *vierozvest*.

Ostatné maskulína II. triedy, ak nie sú zakončené na prevzaté sufixy -ist, -ast, -it, -ot, -ét, majú v Npl koncovku -ovia a skloňujú sa podľa vzoru *hrdina*.

(5) Vzor *hrdina*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-a (-o, -ě)	-U	-ovi	-u	-ovi	-om
PL	-ovia	-ov	-om	-ov	-och	-ami

SG		PL	
N	hrdin-a [Bott-o, ap-o, Bechyn-ě]	N	hrdin-ovia
G	hrdin-u	G	hrdin-ov
D	hrdin-ovi	D	hrdin-om
A	hrdin-u	A	hrdin-ov
L	(o) hrdin-ovi	L	(o) hrdin-och
I	hrdin-om	I	hrdin-ami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
hrdina	87	104	50	12 621	<i>predseda, zástupca</i>
Kombinácie vzoru hrdina		12	3	4 160 (-o)	hrdina ↔ kuli, hrdina ↔ svedok, žena ↔ hrdina, ulica ↔ hrdina, otázka ↔ hrdina, poisťovňa ↔ hrdina, zviera ↔ hrdina, práca ↔ hrdina, hrdina ↔ dravec, hrdina ↔ futbalista, syn ↔ hrdina, hrdina ↔ lei

Príklady na vzor *hrdina* podľa frekvencie v SNK (29 najfrekventovanejších lemm): *predseda, zástupca, hovorca, starosta, podpredseda, rozhodca, kolega, sudca, výrobca, obranca, záujemca, vodca, Dzurinda, prednosta, hrdina, dôchodca, tvorca, správca, poradca, Varga, obhajca, Slota, predchodca, odporca, Lexa, nástupca, Bondra, ochranca, darca*.

Na zaradenie životných maskulín do **vzoru *hrdina*** sú relevantné tieto faktory:

• **Sémantický faktor:** apelatíva, ale najmä propriá, porov. 104 apelatív, ale až 12 621 priezvisk utvorených často z apelatívnych feminín (*Breza, Bomba, Brázda, Bryndza, Čajka, Hruška, Hlava, Kačka, Kvočka, Koza, Lopata, Lipka, Liška, Lasica, Mucha, Pravda, Plávka, Slaninka, Slivka, Straka, Streda, Zima, Zelina, Žilka*) a 62

⁵³ Pri vzore *husita* sa začínajú objavovať varianty -mi/-ami (jezuita: 43/6, bandita: 37/12, husita: 34/1).

rodných mien (*Saša*), ktoré sú však v pluráli len príznakovo. Okrem toho sú to antroponymá z apelatív, ktoré vznikli proprializáciou neutier (*Knieža*, *Kurča*), ale hlavne proprializáciou feminín (*Breza*).

•**Gramatický faktor:** koncovky **-a** (-o, -ě/-e) → morfy Gsg **-u** a Ipl **-ami**: *družba*, *gazda*, *hodža*.

•**Derivačný faktor:** sufixy **-ca**, **-osta**; antropoformanty: **-ica**, **-ca**, **-enda**, **-anda**, **-ka**, **-ura**, **-sta**, **-uľa** → Gsg a Asg **-u**. Najpočetnejšiu skupinu apelatív (72) tvoria maskulína zakončené na sufix **-ca** (*dopravca*, *mravokárca*, *nálezca*, *obžalobca*, *poradca*, *pôvodca*, *predchodca*, *sprievodca*, *tvorca*, *výherca*, *vynálezca*, *zradca*, *záchranca*, *záujemca*, *žalobca*), **-osta** (*starosta*, *prednosta*), zriedkavo **-uška** (*báťuška*), porov. aj priezviská *Đurica*, *Pavlenda*, *Hlavanda*, *Ondruška*, *Đurista*.

•**Diachrónny faktor:** bývalé a-kmene slovanských lexém (*junoša*, *vладыка*, *sluha*), ale aj iné najmä latinské a grécke a-kmene (*aga*, *kolega*, *oligarcha*, *patriarcha*, *monarcha*, *šarha*, *inka*, *pária*, *buržoa*, *radža*, *maharadža*, *nindža*, *hodža*, *baša*, *paša*, *láma*, *dalajláma*, *papa*, *šerpa*, *casanova*) → Gsg a Asg **-u**.

Npl **-ovia** majú ako bývalé a-kmene apelatívne a propriálne osobné maskulína:

a) apelatíva zakončené na **-a** (*vojvoda*, *vajda*, *predseda*, *tata*, *bača*, *paša družba*, *gazda*, *sluha*, *predseda*, *satrapa*, *starosta*, *prednosta*, *mešťanosta*, *aga*, *šarha*, *radža*) a apelatíva *apo* (od *apa/apu*: 1/1), *tato* (od *tata/tatu*: 1/28);

b) priezviská na **-a** (*Varga*, *Fulla*, *Benka*) a iné propriá s koncovkou **-a** (*Pribina*, *Júda*), domáce priezviská na **-o** (*Botto*, *Jenčo* na odlišenie od *Jentsch*, *Jenča*) a ako variant s prevahou vzoru *kuli* aj pri českých priezviskách na **-ě/-e** (*Purkyně* – *Purkyněho/Purkyňu*). Z antroponým ide o rodné mená z maďarčiny (*Gejza*, *Attila/Atila*), z ruštiny (*Il'ja*, *Nikita*), iné (*Budha*), hypokoristiká (*Saša*, *Serioža*, *Koľa*, *Riša*, *Volod'a*, *Aľoša*, *Il'ja*, *Vasia*, *Kost'a*), pôvodné priezviská (*Tatarka*), priezviská z maďarčiny (*Kasza*, *Káša*, *Matta*, *Tisza*, *Sokola/Szokola* ako maď. podoba antroponyma *Sokol*), z češtiny (*Mácha*, *Neruda* – *hrdina*). Pri českých priezviskách *Purkyně*, *Bechyně*, *Večeře*, *Krehule* je kolísanie *kuli/hrdina*, typ *Hrabě*, *Poupě* sa skloňuje podľa *kuli* a *Bičístě* podľa *svedok*. Výnimočne má koncovku **-a** etnonymum *Inka* či titul *inka* a zriedkavá je pri vzore *hrdina* depersonifikácia (*antagonisty*, *škodce*).

III. trieda

Do dynamickej III. triedy, ktorá má jeden vzor *kuli/Škultéty* s adjektívno-substantívnou paradigmou patria životné prevzaté maskulína (najmä propriá) so zhodou Asg a Gsg aj Apl a Gpl, ktoré majú v Gsg determinujúcu koncovku **-ho**. V Nsg je nulová koncovka, pred ktorou sú pre slovenskú deklináciu netypické vokály *i* (y), *í* (ý), *e*, *é*, *ě*, *ä*, *ö*, *ü*. V tradičných gramatikách sa uvádza vzor *kuli*, J. Orlovský a A. Arany (1947) majú vzory *Škultéty* a *Lilge*.

(6) Vzor *kuli*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-HO	-mu	-ho	-m	-m
PL	-ovia	-ov	-om	-ov	-och	-ami

SG		PL	
N	kuli- [dandy-, abbé-]	N	kuli-ovia
G	kuli-ho	G	kuli-ov
D	kuli-mu	D	kuli-om
A	kuli-ho	A	kuli-ov
L	(o) kuli-m	L	(o) kuli-och
I	kuli-m	I	kuli-ami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
kuli	11	8	23	8 619	<i>yeti, Yankee, Charlie, Freddy, Tony</i>
Kombinácie vzoru kuli		44	10	23	kuli ↔ syn, kuli ↔ starejší, kuli ↔ Petró, kuli ↔ hlavný, kuli ↔ hrdina

Príklady na vzor *kuli* podľa frekvencie v SNK: *Charlie, Jiří; abbé* (v sg), *yeti, báči, dandy; Yankee/yankee* [jenkí].

Na zaradenie životných maskulín do vzoru *kuli* sú relevantné faktory:

•**Sémantický faktor:** +cudzí pôvod, prevažne propriá⁵⁴, z prevzatých osobných apelatív len *abbé, ahi, báči, dandy, duce, efendi, ensi, hadži, kádi, kuli, mahdí, mufti, rabbi, yankee, yeti*; pri prevzatých zvieracích apelatívach (*aguti, grizly, gundi, husky, pekari, pony, puli, pumi*) sa ich špecifickosť v pluráli rieši aj ich nesklonnosťou, pretože koncovka *-ovia* je typická pre osoby (*tie pony, tie husky*). Patrí sem málo apelatív, frekventované sú však propriá (8 619 priezvisk a 153 rodných mien).

•**Fonologický faktor:** netypické zakončenie maskulín na *i, y, í, ý, e, é, ě, ä, ö, ő, ü* → Gsg/Asg *-ho*, porov. priezviská *Dohnányi, Fándly, Holuby, Maróthy, Petöfi, Škultéty*; maďarské rodné mená *Feri, Laci, Miki, Rudi*; anglické propriá *Freddy, Charlie, Harry, Henry, Johnny, Lee, McCartney, Monte, Monty, Stanley, Shelley, Tommy, Tony, Yankee; Agassi; André*; francúzske, nemecké, talianske a iné propriá *René; Dante, Duce, Goethe, Heine, Hesse, Greule, Jahve, Nietzsche, Uwe; Alligieri, Medici, Vivaldi, Verdi, Rossini, Machiavelli, Selätä, Sillanpää, Mäkelä, Heikkilä, Kivelä Inönü, Jenö*; v súčasnosti sa takto skloňujú ako varianty aj typy *Dolejší, Menschy* (Dvonč, 1984). Pronominálne koncovky vzoru *kuli* nedeformujú TZ, preto vyhovujú identifikačnej funkcii proprií, porov. prevahu tohto vzoru aj pri type *Purkyně – Purkyněho/Purkyňu*. V singulári majú maskulína vzoru *kuli* posesívne skloňovanie (porov. pronomen *můj*, adjektívum *otcov*), t. j. *Verdi – Verdiho, Verdimu*, v pluráli sa skloňujú ako vzor *hrdina*. Ide o vzor, ktorý nijako nedeformuje TZ maskulín, preto

⁵⁴ Len v telefónnom zozname Košíc sa nachádza okolo 250 priezvisk podľa vzoru *kuli*, napríklad *Ablonczy, Adamondy, Adamy, Aélassy, Andahazy, Andrássy, Adrašházy, Audy, Azary, Baffy, Balazsházy, Bally, Adami, Azari, Baffi, Baráti, Beli, Csurdi, Dolejší, Horejší, Kočí, Piovarčí, Zebegney, Adame, Bencze, Czeke, Gebe, Hacke, Hake, Laube, Máte, Michale, Oberle, Mathé, Ollé*.

ideálne vyhovuje identifikačnej funkcii proprií (až 8 772 priezvisk), pri apelatívach však s narastajúcou frekvenciou silnie tendencia zaradiť maskulína s netypickým zakončením pomocou adaptačných sufixov do prvej triedy (*báči* → *báčik*; *hipie* → *hipík*). Pri antroponymách slúžia tvary Gsg miesto posesívnych adjektív v preponovanej pozícii zhodného atribútu, preto ich frekvencia mimoriadne stúpa (*Máraiho dielo*, *Fándlyho postoje*, *Verdiho opera*).

Náznyky pronomínálnej deklinácie, nedeformujúcej formu, sú aj pri iných rodoch, a to pri netypickom zakončení (*cyankálim*, *promilem*).

IV. trieda

Nepersonifikované apelatívne maskulínne pomenovania zvierat sa v singulári skloňujú ako životné, v pluráli sa skloňujú ako neživotné, a to na základe zakončenia na tvrdú spoluhlásku podľa vzoru *zápas* (*hady*, *kohúty*) či na mäkkú spoluhlásku a *r*, *l* podľa vzoru *stroj* (*medvede*, *dravce*); okrem substantív *pes*, *vlk*, *vták* s dvojtvarmi aj v nepersonifikovanom význame. Podobná situácia je v poľštine, v ktorej sa vzory pre neosobné životné maskulína vyčleňujú (*pies*, *kotek*, *zajac*, *osiol*, *karp*, *gołąb*, *paw*), Gajda et al., 2007. Slovakistika nekriticky prebrala deklinačný model z bohemistiky, kde je však situácia odlišná a zvieracie maskulína sa ani v pluráli ničím neodlišujú od deklinácie osobných maskulín, preto špecifické deklinačné vzory pre pomenovania zvierat v rámci českých maskulín nie sú potrebné (*tygři*, *hadi*, *kohouti*, *tchoři*, *špačci*, *mravenci*, *savci*, *medvědi*, *hroši*), porov. české tvary *lidoopi*, *antropoidi* a slovenské tvary *ľudoopy*, *antropoidy*.

Ako vzory IV. triedy sa nesklonujú žiadne pravé propriá (porov. zoonymá *Zahraj*, *Bodrik*, *Lapaj*, *Sultán*, *Rex*, *Orech*, *Brok* – vzor *syn*; *Rexo*, *Nero*, *Dunčo Muro*, *Pejo* – podvzor *svedok*), ale ani apelatíva zakončené na *-o* (*pejo*, *zajo*, *maco*, *fako*, *beo*, *havko* – podvzor *svedok*) a v zásade niet ani argumentov na kodifikáciu tvarov *pejky*, *zajky*, *bravky*, *havky*, *capky*, *čučky*, lebo keďže pri deminutívnosti sa zároveň posilňuje aj personifikácia, sú tieto tvary len umelým konštruktom.

Pomenovania zvierat sa zriedka skloňujú aj podľa III. triedy, porov. *pony* (v pluráli nesklonné), *grizly*, *husky*, pretože napríklad GF (potenciálna koncovka Npl *-ovia*) je v kontraste so SF a GF ostatných pomenovaní zvierat IV. triedy (Npl *-y*, *-e*). Pri netypickom zakončení sú maskulínne pomenovania zvierat nesklonné (*emu*, *kakadu*; v pl sú nesklonné *husky*, *pony*). Pomenovania zvierat zakončené na *a* sa skloňujú podľa vzoru II. triedy *hrdina* (*kea* – papagáj, *anoa* – byvol) alebo sú nesklonné.

Do IV. triedy so štyrmi vzormi patria apelatívne maskulína, ktoré pomenúvajú zvieratá, majú zhodu Asg a Gsg a v Gsg koncovku *-a*, v Nsg majú koncovky *-*, *-o*, *-us*, ale na rozdiel od I. triedy v Apl je zhoda s Npl. V Npl je determinujúcou morfolou koncovka *-y* (vzory *had/orol*) ako v V. triede, resp. *-e* (vzory *medved'*/*dravec*) ako v VI. triede. Dominantné sú vzory *had* a *medved'*, subklasifikačnou morfolou je

koncovka
-mi/-ami.

Ipl

Príklady na celú IV. triedu podľa frekvencie v SNK: *pes, kôň, los, lev, vták, had, medveď, sokol, býk, zajac, baran, škorpión, tiger, vlk.*

(7) Deklinačný typ *had/orol*

Npl -y majú substantíva, ktoré majú pred koncovkou Nsg -, -us tzv. tvrdý konsonant vrátane *r* (okrem zakončenia -ár/-iar/-ar, -ier). Subklasifikačnou morfológiou odlišujúcou vzor *had* a variantný podvzor *orol* je Ipl -mi/-ami.

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-, -us	-A	-ovi	-A	-ovi	-om
PL	-Y	-ov	-om	-Y	-och	-mi/-ami

SG		PL	
N	had- [dinosaur-us]	N	had-y
G	had-a	G	had-ov
D	had-ovi	D	had-om
A	had-a	A	had-y
L	(o) had-ovi [vlk-ovi/vlk-u]	L	(o) had-och
I	had-om	I	had-mi [orl-ami]

Pri substantívach *koník, koniček, vlk* je v Lsg dvojtvár -ovi/-u (vo frazeologizmoch *o koníkovi/na koníku, my o vlku*).

7. Vzor *had*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
had	254	254	270	—	<i>aligátor, kondor, jašter, káčer</i>
orol	45	21	25	—	<i>škrečok, svrček, kapor, bobor, zubor</i>
Kombinácie vzoru had		31	16		had ↔ syn, had ↔ chlap, had ↔ orol, priateľ ↔ had, had ↔ jazyk, had ↔ zápas, had ↔ možnosť, výsledok ↔ had, dravec ↔ had

Príklady: *aligátor, aportér, bernardín, bocian, bulteriér, bylomor, byvol, cap, cyklopter, drevokaz, dikobraz, drop, delfín, foxteriér, chameleón, gaviál, hadožrút, holub, hroch, hrúz, chrt, jastrab, jeseter, jašter, káčer, karas, krab, klokan, kocúr, kondor, krokodíl, krt, kojot, kohút, lev, lemur, los, muflón, nezmar (ale vírus, koral, bacil, mikrób – väčšinou v pluráli maskulína s viazaným plurálom), ocelot, orlík, páv, pavol, potkan, pelikán, panter, pavián, piskor, plaz, plch, pstruh, pštros, rys, sokol, sup, šťúr, šváb, sob, šakal, teriér, tur, tchor, trúď, úhor, vodomor, vól (ô/o), výr, zver, žltohlav.*

Podľa najreceptívnejšieho zvieracieho **vzoru *had*** sa skloňujú maskulína na základe týchto faktorov:

•**Sémantický faktor:** +apelatívne pomenovania zvierat → **Asg=Gsg, Apl=Npl**.

•**Fonologický faktor:** zakončenie TZ na nemäkké konsonanty → **Npl -y**, zakončenie TZ na jeden konsonant okrem *m* bez zánikovej alternácie, zakončenie TZ na CsČš → **Ipl -mi**.

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Priklady
jeden nemäkký konsonant okrem <i>m</i> : <i>b, d, f, g, ch, h, k, l, p, r, s, t, v, z</i> CsČš (<i>rd, ng, nt, nz</i>) skupiny <i>st, ks</i> (x)	Npl -y Ipl -mi	<i>trúd, bulldog, pstruh, plch, hroch, valach, mlok, šakal, kokeršpaniel, doberman, škorpión, bizón, drop, albatros, chrt, krt, termít, parazit, gaviál</i> <i>leopard, gepard, mustang, bažant, šimpanz</i> <i>vidlochvost, fénix, archeopterix</i>

a) Podľa vzoru *had* sa skloňujú apelatívne pomenovania zvierat hlavne domáceho pôvodu s koncovkou *-*, pred ktorou je jeden tzv. **tvrdý konsonant** okrem *m*, ak nemajú pohyblivý vokál (zánikovu alternáciu: *plaz*), porov. aj nederivačné zakončenie: **-ok**, porov. *žralok, prvok*.

b) S Ipl *-mi* sú kompatibilné aj zakončenia na dve spoluhlásky, z ktorých je predchádzajúca sonórna CsČš okrem *mC* (*leopard, gepard, šimpanz, haring, mustang, bažant*). Okrem toho môžu byť zakončené na dve spoluhlásky CC *st, sk, zg, ks* (x), porov. *vidlochvost, trasochvost, žltchvost, vrtichvost, vtákopysk, glezg, fénix, archeopterix*.

Maskulína s jednoslabičným TZ zakončeným na skupinu ČsČš majú v Ipl dvojtvár *-ami/-mi*: *drozd* (2/3), *chrúst* (4/1).

•**Morfonologický faktor:** bez zánikovej alternácie → Ipl **-mi**. Koncovku Ipl *-mi* podmieňuje absencia zánikovej alternácie v poslednej slabike TZ, porov. *žralok, prvok*.

•**Derivačný faktor:** slová s adaptačnými či derivačnými sufixmi **-an/-án/-ian, -ik/-ík, -nik/-ník, -ín, -iak, -ák**: *poník, kolibrík, mopslík, ratlík, kanárik, orlík, panciernik, štajerák, osmorák*; deproprializované etnonymá a obyvateľské názvy s formantmi **-(č)an, -ák**: *andalúzian, angličan, patagónčan, novofundland'an, amazoňan, štajerák*; názvy podľa príslušnosti *dalmatín, bernardín*. Podľa tohto typu sa skloňuje aj substantívum *španiel* a kompozitá s druhým komponentom *-španiel*: *špringeršpaniel, kokeršpaniel*; *-hlav*: *žltohlav* a *-chvost*: *žltchvost*. Maskulína zakončené na deminutívny sufix *-ek* majú dvojtvár v Npl (*mravčeka/mravčekovia*: 15/13).

Z typov zakončených na *r, l* ide o zakončenie **-ál, -al, -íl** (*šakal, gaviál, krokodíl*), nederivačné **-er/-ér** s nepohyblivým vokálom (*panter, rotvajler, aportér, teriér, jašter, káčer, cyklopter, jeseter*), **-átor** (*aligátor, predátor*), na **-or**, pred ktorým je skupina CC (*tchor, piskor, kondor*) alebo *m* *vodomor, bylomor* (*CsCs) a substantívum *úhor* (*úhory*).

7.1 Podvzor orol

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	<i>-</i> , <i>-us</i>	<i>-A</i>	<i>-ovi</i>	<i>-A</i>	<i>-ovi</i>	<i>-om</i>

PL	-Y	-ov	-om	-Y	-och	-ami
-----------	-----------	------------	------------	-----------	-------------	-------------

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
had	254	254	270	—	<i>aligátor, kondor, jašter, káčer</i>
orol	45	21	25	—	<i>škrečok, svrček, kapor, bobor, zubor</i>
Kombinácie podvzoru orol	25...	5...			orol ↔ had, orol ↔ svedok, orol ↔ chlapec

Príklady: *baránok, bobor, červ, dinosaur, dudok, holúbok, kapor, škrečok, zubor*.

Pre distribúciu pádových koncoviek pri málo frekventovanom podvzore orol sú relevantné **sémantické a fonologické faktory ako pri vzore had** (apelatívne pomenovania zvierat, nie mäkké konsonanty podmieňujúce morfu -y), iné sú fonologické, morfológické a derivačné. Podľa podvzoru orol sa skloňujú maskulina na základe týchto faktorov:

•**Fonologický faktor:** zakončenie TZ na **m, mC, CsCs** → Ipl **-ami**.

Koncovku Ipl *-ami* podmieňuje zakončenie TZ na konsonant *m* (*plakoderm*), zakončenie TZ na vokály (*skarabeus*), výnimočne zakončenie TZ na konsonantickú skupinu CCs (*axolotl*), zakončenie CsCs (*červ, dinosaur – dinosaurami/dinosaurmi*: 102/8; *brontosaurus, brachiosaurus, gigantosaurus, ichtyosaurus, mosasaurus, notosaurus, pterosaurus, stegosaurus, tyranosaurus*), t. j. substantíva so zakončením nekompatibilným s koncovkou Ipl *-mi*.

•**Morfonologický faktor:** zániková alternácia → Ipl **-ami**. Koncovku Ipl *-ami* podmieňujú zánikové alternácie v poslednej slabike TZ, porov. zakončenie s pohyblivým vokálom na *-ok/-k, -ek/-k, -or/-r, -ol/-l, -es/-s*, pred ktorým je jeden konsonant: *dudok, škrečok, svrček, kapor, bobor, zubor, osol, pes, buldodžek, bazilišok*.

•**Derivačný faktor:** pôvodné deminutívne sufixy (pri zvieracích substantívach sa pôvodná deminutívnosť neutralizuje) s pohyblivým vokálom **-ek/-k**: *buldodžek – buldodžka* i *buldoček – buldočka, králiček, cvrček, pustovníček, -ok/-k*: *baránok, škovránok, holúbok*.

Indikátory dubletnosti medzi vzorom *had* a podvzorom *orol*:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
CsC, CsCs	Ipl -mi/-ami	<i>červ, skunk, scink, glezg, vtákopysk</i>
CŠCŠ (zg, sk, st)		

Jednoslabičné pomenovania zvierat so skupinou CsCŠ a so zakončením na *sk*, *zg*: *skunk, scink, glezg* a kompozitá s jednoslabičným komponentom *vtákopysk/pysk* (*-ami/-mi*: 38/1), *trasochvost/chvost* (*-ami/-mi*: 96/35) majú dublety.

(8) Deklinačný typ *medveď/dravec*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-A	-ovi	-A	-ovi	-om
PL	-E	-ov	-om	-E	-och	-mi/-ami

SG		PL	
N	medved'-	N	medved-e
G	medved'-a	G	medved'-ov [kon-í]
D	medved'-ovi	D	medved'-om
A	medved'-a	A	medved-e
L	(o) medved'-ovi [koň-ovi/kon-i]	L	(o) medved'-och
I	medved'-om	I	medved'-mi [mravc-ami]

Pri substantívach *koň* je v Lsg dvojtvar *-ovi/-i* (o koňovi/na koni), v Gpl *koní/koňov*: 5151/164.

8. Vzor *medved'*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
medved' ⁵⁵	78	60	40	—	<i>papagáj, sobol', jež</i>
dravec	41	27	16	—	<i>cicavec, d'atel', sršeň</i>
Kombinácie vzoru medved'		12....	4...		medved' ↔ syn, medved' ↔ chlap, dravec ↔ medved', medved' ↔ stroj, medved' ↔ poisťovňa

Príklady: *jež, homár, hraboš, hýľ, jaguár, kazuár, komár, mäkkýš, mrož, ostriež, plž, somár*.

Npl *-e* majú pomenovania zvierat, ktoré majú pred koncovkou - tzv. mäkký konsonant alebo *r* (predovšetkým v sufixe *-ár*). Variantnou morfológiou odlišujúcou vzor *medved'* a *dravec* je Ipl *-mi/-ami*.

Na zaradenie zvieracích maskulín do vzoru *medved'* sú relevantné tieto faktory:

• **Sémantický faktor:** +apelatívne pomenovania zvierat najmä domáceho pôvodu → **Asg=Gsg, Apl=Npl** (*goliáš, hraboš, jež, mrož, tátoš, mäkkýš, plž, ostriež*).

• **Fonologický faktor:** zakončenie TZ na mäkké konsonanty alebo *r* → **Npl -e**; na jeden konsonant → **Ipl -mi**.

Podľa vzoru *medved'* sa skloňujú apelatívne pomenovania zvierat, ktoré majú pred koncovkou jeden mäkký konsonant a konsonant *r*, a to bez pohyblivej samohlásky, porov. *jazvec* (*jazvc *CCC DF →← FF), *zajac*; *slieď*, *črvotoč/červotoč*, *roztoč* – väčšinou v pluráli (viazaný plurál); *sleď*; *papagáj*, *hranostaj*; *chriaštel'*, *mol'*, *sobol'*, *hýľ*, *motýľ*; *jeleň*, *tuleň*, *lieň*, *mlieň*, *hlucháň*, *pakoň*; *hraboš*, *tátoš*, *mäkkýš*; *plž*, *ostriež*, *jež*.

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
jeden mäkký konsonant alebo <i>r</i>	Npl -y Ipl -mi	<i>čuvač, mol', tuleň, lieň, mlieň, pakoň, hlucháň, vorvaň, jaguár, mečiar, zdochlinár</i>

Z typov zakončených na *r*, *l* ide o maskulína *mravčiar*, *dromedár*, *homár*, *komár*, *somár*, *jaguár*, *kazuár*, *mečiar*, *zdochlinár*, *kožiar*, *netopier*. Pri týchto maskulínach je vypadnutie vokálu blokové hroziacimi tromi konsonantmi (*chriaštel'*, *jazvec*) alebo hroziacou skupinou CsCs *ľň* (*jeleň*, *tuleň*).

⁵⁵ V analýze sa využíva materiál rozšírený o seminárne práce o pomenovaniach zvierat na FF PU, v ktorých bolo navyše analyzovaných 117 pomenovaní pri vzore *medved'* a 69 maskulín pri vzore *dravec*.

•**Morfonologický faktor:** neprítomnosť zánikovej alternácie → **Ipl -mi**.

•**Derivačný faktor:** slová s adaptačnými či derivačnými sufixmi **-ač** (*čuvač, fúzač, chochláč, pleskáč, potápač, filtrovač*), **-áň** (*hlucháň, okáň, ploskáň*), ostatné sufixy sú: **-ál'** (*nosál', okál'*), **-oň** (*krasoň, ostroň, sivoň, tvrdoň, zlatoň*), **-úň** (*okúň, strehúň*), **-ár/-iar** (*brehár, brlohár, gunár, dromedár, hadiar, kožiar, lastúrnečiar, lastovičiar, mečiar, múčiar, malinár, muchár, mravčiar, parochniar, prhl'aviar, rybár, skalár, skaliar, včelár, zdochlinár, zrnár*), zakončenie **-oš** (*hraboš, strakoš, pestroš*), sufix **-ýš** (*mäkkýš*). Pri kompozitách ide o komponent **-toč** (*červotoč, drevotoč*).

•**Diachrónny faktor:** pôvodné mäkké *r* v zakončení **-iar, -ár** → **Npl -e**.

8.1 Podvzor *dravec*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-A	-ovi	-A	-ovi	-om
PL	-E	-ov	-om	-E	-och	-ami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
medveď	78	60	40	—	<i>papagáj, sobol', jež</i>
dravec	41	27	16	—	<i>cicavec, d'atel', sršeň</i>
Kombinácie podvzoru dravec	7...	6...			dravec ↔ chlapec, dravec ↔ medveď, dravec ↔ svedok, hrdina ↔ dravec, had ↔ dravec

Príklady: *šimeľ', cicavec, hlodavec, kanec, kozorožec, myšiakovce, dravec, krkavec, papagájec, dalmatínek, koralovec, perlovec*.

Distribúciu pádových koncoviek pri podvzore *dravec* podmieňujú faktory ako pri vzore *medveď* (pomenovania zvierat, tzv. mäkké konsonanty podmieňujúce *-e*). Iné sú faktory ovplyvňujúce koncovku Ipl *-ami*:

•**Fonologický faktor:** zakončenie TZ na mäkké konsonanty (*šimeľ', cicavec, kanec*) a spoluhlásky *r, l* (porov. derivačný faktor) → **Npl -e**: *pudel, alexander, tiger, koker*.

•**Morfonologický faktor:** prítomnosť zánikovej alternácie **V/** → **Ipl -ami**: **-ec/-c** (*žrebec, samec, mravec, cicavec, kanec, vrabec, srnec*), **-el'/-l'** (*d'atel', sysel'*), **-eň/-ň** (*sršeň, lípeň*), **-er/-r** s pohyblivým vokálom (*tiger*), **-el/-l** s pohyblivým vokálom (*bígel*). Ide tu o zakončenie, pred ktorým je jeden nesonórny konsonant, t. j. substantíva so zakončením nekompatibilným s koncovkou Ipl *-mi*.

•**Derivačný faktor:** substantíva so sufixom **-(ov)ec**, pred ktorým je jeden konsonant (okrem substantíva *jazvec*) → **Ipl -ami**: *kozorožec, myšiakovce, dravec, krkavec, papagájec, dalmatínek, terčovec, koralovec, perlovec, orgánovec, delfínovec, polypovec, placentovec*.

Indikátory dubletnosti medzi vzorom *medveď* a podvzorom *dravec*:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
CsC, CsCs, ČSCŠ (šř)	Ipl -mi/-ami	<i>pinč, svišť, kliešť</i>

Maskulína s jednoslabičným TZ zakončeným na skupinu CC majú v Ipl dvojtvar *-ami/-mi*: *svišť, pinč, kliešť*.

Deklinácia pri pomenovaní zvierat, ktorá je špecifická v singulári zhodou s osobnými maskulínami a v pluráli s neživotnými maskulínami, vylučuje adjektíválne skloňovanie. Relatívne zriedkavé (SCS: 31) sú tu aj indeklinábiliá (*emu, kakadu, kivi, zebu, marabu, karibu*).

Pomenovania zvierat zakončené na *r*⁵⁶

Nejednoznačnosť fonologického faktora je badateľná pri zakončení zvieracích substantív na konsonant *r*, preto podstatne presnejší než fonologický faktor je derivačný faktor.

a) Sufix či morfematické zakončenie *-ár/-iar/-ar, -ier*, pred ktorým je nepohyblivý vokál, signalizuje skloňovanie podľa vzoru *medveď* (*komár, kožiar, mravčiar, netopier*).

b) Zakončenie *-or* signalizuje skloňovanie podľa *had* (pred *-or* je viac konsonantov: *kondor, tchor, piskor*). Ak však majú maskulína zakončené na *-or* zánikovou alternáciu, skloňujú sa podľa vzoru *orol* (pred *-or* je jeden C: *bobor, zubor, kapor*).

c) Zakončenie *-ér, -ír, -r* pri zvieracích maskulínach signalizuje skloňovanie podľa vzoru *had* (*teriér, tapír, legúr*).

d) Substantíva so zakončením na *-er*, pred ktorým je viac konsonantov, sa skloňujú podľa vzoru *had* (pred *-er* je viac konsonantov: *jašter*). Ak majú zánikovou alternáciu, skloňujú sa podľa vzoru *dravec* (pred *er* je jeden C: *tiger*).

4.1.2 Alternácie v skloňovaní životných maskulín

Alternácie sa vyskytujú pri skloňovaní v Npl (typy *chlap*) a v II. triede (*futbalista/husita*) a ako synchronne chápané zánikové alternácie⁵⁷ v celej paradigme vzorov *chlapec, svedok, orol, dravec*.

Alternácie sa delia na: nevýrazné (ortoepické) a výrazné (ortoepické aj ortografické) alternácie. Alternačné prejavy pri skloňovaní zodpovedajú súčasným vývinovým tendenciám v slovenskom morfonologickom subsysteme (Sokolová, 2000); do alternačných vzťahov vstupujú fonémy z centra fonologického systému. Ide predovšetkým o alternácie korelovaných konsonantov *d/d', t/t', n/n', l/l'* (*lordi, študenti, páni, generáli*) a zánikové alternácie vokálu s nulou *e/, o/* v celej paradigme okrem Nsg. Utlmuje sa alternácia *l/l'* (*generáli, orli* [generáli, orli] miesto [generál'i, orl'i]).

⁵⁶ Zakončenie *-ár/-iar/-ar, -átor, -ér* aj pri životných substantívach signalizuje skloňovanie podľa *chlap* (*notár, maliar, diktátor, inkvizitor, premiér*). Zakončenie *-or/-ór, -er* pri životných substantívach nie je jednoznačné, napríklad maskulína cudzieho pôvodu *rektor, doktor, sponzor, tréner, diler, gauner, boxer, surfer* sa skloňujú podľa vzoru *chlap*; *minister, majster, líder* sa skloňujú podľa *chlapec*; maskulína *švagar, svokor, kmotor* sa skloňujú podľa vzoru *svedok*.

⁵⁷ Diachrónne ide o vznikové alternácie v Nsg, avšak gramatickým opisom lepšie vyhovuje chápanie tohto javu ako zánikovej alternácie v celej paradigme.

Tabuľka 6. Alternácie v skloňovaní životných maskulín

Typ alternácií	Deklinačné typy	Tvar	Alter.	Príklady
sprievodné nevýrazné (ortoepické)	(a) chlap (b) chlapec (c) futbalista (d) husita (e) priateľ (f) svedok (g) dravec	Npl Vsg	t/t' t'/t d/d' d'/d n/ň ň/n l/l'	(a) prezidenti, piloti, kohúti (c) hokejisti (d) jezuiti (e) bratia (f) Kriste (b) letec/letca (g) d'ateľ/d'atľa (a) lordi, maródi, hadi (e) Židia, susedia (b) vedec/vedca (a) páni, Dáni, kapitáni; Pane (e) občania, krajanania (g) kanec/kanca (a) generáli, kapráli, sokoli (b) orli (personifikované) (e) manželia
sprievodné výrazné (ortoepické a grafické)	(a) chlap (b) chlapec (c) svedok (d) syn	Npl Vsg	k/c ch/s k/č h/ž c/č	(a) vojaci, pracovníci, žiaci, Slováci (b) divosi, ženísi, Česi (c) človeče (d) Bože (b) Otče, chlapče
klasifikujúce výrazné (ortoepické a grafické)	(a) chlapec (b) svedok (c) orol (d) dravec (e) medveď (f) had	okrem Nsg všade	e/ o/ i/ ô/o s/d	(a) chlapca, rytca, chodca (b) Petra, Pavla (Pavel) (c) psa (d) dravca (b) svedka, posla, Pavla (Pavol) (c) orla, kapry (b) vojačka (c) vtáčka, letáčka (e) kôň/koňa (f) vól/vola (b) Paris/Parida

4.2 Interpretácia variantov životných maskulín

4.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory životných maskulín

I. trieda

- **Vymedzenie I. triedy:** Sú to životné osobné maskulína s determinujúcou koncovkou *-a* v Gsg.

1. Vzor *chlap*

- Sémantický faktor: [+personickosť, –propriálnosť, –honor, –deminutívnosť] → Npl *-i*.
- Gramatický faktor: koncovky Nsg *-*, *-us*; neprítomnosť koncoviek *-o*, *-as*, *-es*, *-os*.
- Fonologický faktor: zakončenie na jeden C okrem *m*; zakončenie na CsCš a zakončenie na *cht*, *st*, *št*, *kt*, *pt* → Ipl *-mi*.
- Morfologický faktor: neprítomnosť zánikových alternácií → Ipl *-mi*; sprievodné alternácie v Npl pred *-i*.
- Derivačný faktor: nedeminutívne sufixy bez pohyblivých vokálov → Npl *-i*, Ipl *-mi*.
- Ortoepický faktor: zaradovanie do vzoru podľa výslovnosti (graféma *e* neoznačujúca fónu *monsignore* [monsiňor]).
- Diachrónny faktor: pôvodné o-kmene, io-kmene → Npl *-i*, porov. *legát*, *muž*.

1.1 Podvzor *chlapec*

- Sémantický faktor: ako pri vzore *chlap* [+personickosť, –propriálnosť, –honor, –deminutívnosť] → Npl *-i*.
- Gramatický faktor: ako pri vzore *chlap* – koncovky Nsg *-*.
- Fonologický faktor: zakončenie na *m*, mC, resp. dve sonóry CsCs → Ipl *-ami*.
- Morfologický faktor: zánikové alternácie *e/*, *o/* → Ipl *-ami*.
- Derivačný faktor: sufixy a zakončenia s pohyblivým vokálom → Ipl *-ami*.
- **Negatívne vymedzenie vzoru *chlap* s podvzorom *chlapec*:** Nie sú to pravé propriá, nie sú zakončené na sufixy *-tel'*, *-an/-č:an* ani na spoluhlásky *g*, *h*, nemajú deminutívne sufixy *-ik*, *-ček* ani koncovky Nsg *-o*, *-as*, *-es*, *-os*, pred koncovkou nemajú vokál (V-*us*). Podľa vzoru *chlap* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál a nie sú zakončené na *m*, mC, podľa vzoru *chlapec* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ majú pohyblivý vokál *e/*, *o/* alebo sú zakončené na *m*, resp. mC.

2. Vzor *syn*

- Sémantický faktor: [$\pm$ propriálnosť, $\pm$ honor, $\pm$ deminutívnosť] $\rightarrow$ Npl -*ovia*.
- Gramatický faktor: koncovky Nsg -, -*us*, -*as*, -*es*, -*os* $\rightarrow$ Npl -*ovia*.
- Fonologický faktor: [$\pm$ velárnosť] $\rightarrow$ Npl -*ovia*; zakončenie na jeden C okrem *m*; zakončenie na CsCš a zakončenie na *st*, *kt* $\rightarrow$ Ipl -*mi* (*Ernest*, *Benedikt*).
- Morfonologický faktor: neprítomnosť zánikovej vokalickej alternácie $\rightarrow$ Ipl -*mi*.
- Derivačný faktor: deminutívne sufixy -*ik*, -*ček* a komponenty -*lóg*, -*urg* $\rightarrow$ Npl -*ovia*.
- Ortografický faktor: pri anglicizmoch na -*oy* $\rightarrow$ Npl -*ovia*, porov. *boy*, *play-boy*, *gay*.
- Ortoepický faktor: graféma *e* neoznačujúca fónu $\rightarrow$ Npl -*ovia*, Ipl -*mi*.
- Diachrónny faktor: pôvodné u-kmene $\rightarrow$ Npl -*ovia*, porov. *syn*.

2.1 Podvzor *svedok*

- Sémantický faktor: [$\pm$ propriálnosť, resp. $\pm$ honor či $\pm$ deminutívnosť] ako pri vzore *syn*.
 - Gramatický faktor: Nsg -*o*, -*us*, -*u* $\rightarrow$ Npl -*ovia*, Ipl -*ami* (*dedo*, *génus*, *Stancu*).
 - Fonologický faktor: [$\pm$ velárnosť, $\pm$ monosylabickosť] $\rightarrow$ Npl -*ovia*; zakončenie na *m*, *mC*; vokál (V-*us*); CsCs $\rightarrow$ Ipl -*ami*.
 - Morfonologický faktor: zánikové alternácie *e/*, *o/* $\rightarrow$ Npl -*ovia*, Ipl -*ami*.
 - Derivačný faktor: sufixy s pohyblivým vokálom -*ok*, -*ek* $\rightarrow$ Npl -*ovia*, Ipl -*ami*.
 - Diachrónny faktor: pôvodné u-kmene $\rightarrow$ Npl -*ovia*, porov. *majordóm*, *majordómus*.
- **Vymedzenie vzoru *syn* s podvzorom *svedok*:** Sú to často pravé propriá, apelatíva nie sú zakončené na sufixy -*tel'*, -*an/-č:an*, sú zakončené na spoluhlásky *g*, *h*, resp. majú deminutívne sufixy -*ik*, -*ček* alebo koncovky Nsg -*as*, -*es*, -*os*. Podľa vzoru *syn* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál, podľa vzoru *svedok* sa skloňujú maskulína, ktoré majú v TZ pohyblivý vokál *e/*, *o/*, sú zakončené na *m*, vokál (V-*us*); CsCs alebo majú koncovky Nsg -*o*, -*u*, -*us*.

3. Vzor *priateľ*

- Sémantický faktor: [$\pm$ propriálnosť] obyvateľské mená a etnonymá $\rightarrow$ Npl -*ia*.
 - Derivačný faktor: sufixy -*an/-č:an* pre obyvateľské mená a etnonymá a -*tel'* pre činiteľské mená $\rightarrow$ Npl -*ia*, Ipl -*mi*.
 - Diachrónny faktor: tvary pôvodných n-kmeňov (*krajan*).
 - Morfonologický faktor: sprievočné alternácie *n/ñ*, zriedka *t/t'*, *d/d'*, *l/l'* v Npl pred koncovkou -*ia*.
- **Vymedzenie vzoru *priateľ*:** Nie sú to pravé propriá, sú zakončené na sufixy -*tel'*, -*an/-č:an*, pred konsonantmi nemajú pohyblivý vokál.

II. trieda

- **Vymedzenie II. triedy:** Sú to životné osobné maskulína s determinujúcou koncovkou *-u* v Gsg.

4. Vzor *futbalista*

- Sémantický faktor: +prevzaté apelatíva →Npl *-i*.
- Gramatický faktor: Nsg *-a* →Gsg/Asg *-u*.
- Derivačný faktor: sufixy *-ista*, *-(as)ta* →Npl *-i*, Ipl *-ami*.
- Diachrónny faktor: a-kmene →Gsg/Asg *-u*, Ipl *-ami*.

4.1 Podvzor *husita*

- Sémantický faktor ako pri vzore *futbalista*: +prevzaté apelatíva →Npl *-i*.
- Gramatický faktor: Nsg *-a* →Gsg/Asg *-u*.
- Derivačný faktor: zakončené na *-ita*, *-éta/-eta*, *-ta*, *óta* →Npl *-i* a Ipl *-mi*.
- Diachrónny faktor: a-kmene →Gsg/Asg *-u*.
- **Vymedzenie vzoru *futbalista* s podvzorom *husita*:** Sú to prevzaté apelatíva pri vzore *futbalista* zakončené na sufixy *-(as)ta*, *-ista*, pri vzore *husita* zakončené na *-ita*, *-éta/eta*, *-ta*, *óta*.

5. Vzor *hrdina*

- Sémantický faktor: domáce apelatíva, ale najmä propriá →Npl *-ovia*.
- Gramatický faktor: koncovka Nsg *-a* →Gsg/Asg *-u* a Ipl *-ami*.
- Derivačný faktor: sufixy *-ca*, *-osta*; antropoforantny *-ica*, *-ca*, *-enda*, *-anda*, *-ka*, *-ura*, *-sta*, *-ul'a*.
- Diachrónny faktor: a-kmene (*vľadyka*, *vajda*, *sluha*) →Gsg/Asg *-u*, Ipl *-ami*.
- **Vymedzenie vzoru *hrdina*:** Sú to apelatíva alebo pravé propriá, v Nsg majú *-a* (*-o*), ale nie sú zakončené na *-ista*, *-(as)ta*, *-ita*, *-éta/-eta*, *-ta*, *óta*.

III. trieda

- **Vymedzenie III. triedy:** Sú to životné osobné maskulína s determinujúcou koncovkou *-ho* v Gsg.

6. Vzor *kuli*

- Sémantický faktor: cudzí pôvod, prevažne propriá →Npl *-ovia*.
- Fonologický faktor: netypické zakončenie na *i*, *y*, *e*, *é*, *ě*, *ä*, *ö*, *ü* →Gsg/Asg *-ho*.
- **Vymedzenie vzoru *kuli*:** Sú to prevzaté pravé propriá alebo zriedkavo aj prevzaté apelatíva, ktoré majú v Nsg netypické zakončenie na *i*, *y*, *í*, *y*, *e*, *é*, *ě*, *ä*, *ö*, *ö*, *ü*.

IV. trieda

- **Vymedzenie IV. triedy:** Sú to životné neosobné maskulína s determinujúcou koncovkou *-a* v Gsg a Asg a so zhodou Apl a Npl.

7. Vzor *had*

- Sémantický faktor: apelatívne pomenovania zvierat → Asg=Gsg, Apl=Npl.
- Fonologický faktor: zakončenie na nemäkký konsonant → Npl *-y*; zakončenie na jeden C okrem *m*; CsCš a skupiny *st, x* → Ipl *-mi*.
- Morfologický faktor: neprítomnosť zánikovej alternácie → Ipl *-mi*.
- Derivačný faktor: adaptačné či derivačné sufixy bez pohyblivých vokálov → Npl *-y*, Ipl *-mi*.

7.1 Podvzor *orol*

- Sémantický faktor: apelatívne pomenovania zvierat ako pri vzore *had*.
- Fonologický faktor: zakončenie na *m*; mC, vokál a sonóry CsCs → Ipl *-ami*.
- Morfologický faktor: zániková alternácia → Ipl *-ami*.
- Derivačný faktor: sufixy s pohyblivým vokálom *-ek/-k, -ok/-k* → Ipl *-ami*.
- **Vymedzenie vzoru *had* s podvzorom *orol*:** Sú to nepersonifikované apelatívne pomenovania zvierat, ktoré majú TZ zakončený na nemäkké konsonanty, vrátane *r, l*. Podľa vzoru *had* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál, podľa vzoru *orol* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ majú pohyblivý vokál *e/*, *o/* alebo sú zakončené na *m* či vokál (V-us: *skarabeus*).

8. Vzor *medveď*

- Sémantický faktor: +apelatívne pomenovania zvierat → Asg=Gsg, Apl=Npl.
- Fonologický faktor: zakončenie TZ na mäkký konsonant alebo *r* → Npl *-e*; zakončenie TZ na jeden konsonant → Ipl *-mi*.
- Morfologický faktor: neprítomnosť zánikovej alternácie → Ipl *-mi*.
- Derivačný faktor: adaptačné či derivačné sufixy *-ač, -áň, -ál', -oň, -úň, -ár/iar, -oš, -ýš* → Npl *-e*.

8.1 Podvzor *dravec*

- Sémantický faktor: +apelatívne pomenovania zvierat ako pri vzore *medveď*.
- Fonologický faktor: zakončenie TZ na mäkké konsonanty alebo *r* → Npl *-e*.
- Morfologický faktor: prítomnosť zánikovej alternácie V/ → Ipl *-ami*.
- Derivačný faktor: sufix *-(ov)ec* → Npl *-e*, Ipl *-ami*.
- **Vymedzenie vzoru *medveď* s podvzorom *dravec*:** Sú to nepersonifikované apelatívne pomenovania zvierat, zakončenie TZ je na mäkké konsonanty a na *r, l*. Podľa vzoru *medveď* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál, podľa vzoru *dravec* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ majú pohyblivý vokál *e/*, *o/*.

4.2.2 Frekvencia variantov vo vzoroch životných maskulín

(1) Vzor *chlap*, podvzor *chlapec*

Typ	SKMS	Príklady
chlap	2 051	<i>prezident, muž, hráč, tréner, divák, premiér, pán, súper, pracovník, autor</i>
chlapec	395	<i>minister, poslanec, majster, zamestnanec, strelec, herec, líder, Nemec</i>
KOMBINÁCIE V TYPE CHLAP A CHLAPEC		
Npl -i/-ovia: 60		
chlap/ ⁵⁸ syn	44...	Npl -i/-ovia: <i>kováč//Kováč, Slovák//Slovák, Mlynár, Kuchár, Drotár, Husár, Mäsiar, Cisár, Vladár, Doktor, Baník, Mýtnik, Kočíš, Gajdoš, Tkáč, Kapitán, Čatár, Dekan, Zeman, Boháč, cynik, stoik</i>
chlap/syn;	10...	Npl -i/-ovia: <i>vnuk, apoštol, Lach, Valach</i>
chlap (syn)		Npl -i (-ovia): <i>fotograf, stenograf, muž</i>
chlapec/svedok	4...	Npl -i/-ovia: <i>strelec//Strelec, Nemec, Chovanec, Oravec</i>
chlapec/svedok	2...	Npl -i/-ovia: <i>posol, Maur</i>
Npl -ovia/-i (Npl -ia/-i): 32		
syn/chlap	15...	Npl -ovia/-i: <i>svat, pápež, veľmož, kominárik, starík, pastierik, kmotrik</i>
syn/chlap	7...	Npl -ovia/-i: <i>Judáš//judáš, Lazár//lazár, kalvín, benjamín, lucifer</i>
svedok/chlapec	6...	Npl -ovia/(-i): <i>Róm, moslim, mím, ekonóm, agronóm</i>
syn/chlap	3...	Npl (-ovia)/-i: <i>playboy/plejboj, líftboy/líftboj, gay/gej</i>
priateľ/chlap	1...	Npl -ia/-i: <i>pohan</i>
Npl -y/-i (Npl -e/-i): 50		
had/chlap	16...	Npl -y/-i: <i>pavián, chameleón, sup, cap, tchor, škorpión, ale voľy</i>
dravec/chlapec	12....	Npl -e/-i: <i>krkavec, tiger, samec, žrebec, kanec, sysel, ale len zajace</i>
had/chlap	5	Npl -y/-i: <i>vták, vlk, tvor</i>
koniec/chlapec	4...	Npl -e/-i: <i>rapel, štopel, štupeľ, center</i>
orol/chlapec	4...	Npl -y/-i: <i>osol, orol, červ, pes</i>
zápas/chlap	3...	Npl -y/-i: <i>talent, subjekt, smrad</i>
jazyk/chlap	2...	Npl -y/-i: <i>panák, pamätník</i>
medveď/chlap	2...	Npl -e/-i: <i>medveď, mäkkýš, ale len kone</i>
medveď/chlap	1....	Npl -e/-i: <i>pajác</i>
dub/chlap	1...	Npl -y/-i: <i>robot</i>
Npl -i/-e (y): 66		
chlap/stroj	31...	Npl -i/-e: <i>zberač, nosič, sekretár, vodič, sušič, čistič</i>
chlap/medveď	9...	Npl -i/-e: <i>fuzáč, sliedič, rybár, fúzán, požierač, bacilonosič</i>
chlap/dub	7...	Npl -i/-y: <i>veterán, patrón, tenor, gigant, exponent</i>
chlapec/koniec	6...	Npl -i/-e: <i>delenec, sčítanec, mocnenec, násobenec; //: jazdec, bežec</i>
chlap/had	6...	Npl -i/-y: <i>strašiak, snehuliak, štajerák, valach, španiel, križiak</i>
chlap/zápas	3...	Npl -i/-y: <i>radikál, civil, fenomén</i>
chlap/hotel	2...	Npl -i/-y: <i>štartér, mixér</i>
chlap/jazyk	1...	Npl -i/-y: <i>žolík</i>
chlap/vzťah	1...	Npl -i/-y: <i>cvok</i>
Ipl -ami/-mi (-mi/-ami): 14		

⁵⁸ Pri interpretácii pohybu medzi skloňovaním maskulín používame na rozlíšenie medzi paralelnou paradigmou dve lomky //, kombinovanou paradigmou zápis sg + pl a pádovou dubletnosťou jednu lomku /.

chlapec/chlap	7...	Ipl -ami/-mi: <i>bard, lord, Kelt, Kurd, lump, čert</i>
chlap/chlapec	6...	Ipl -mi/-ami: <i>spíker, adept, lord, grand, tramp, klient</i>
chlapec (chlap)	1...	Ipl -ami/-mi: <i>gangster</i>
Iné: 13		
pl chlapec	8...	-ovci: <i>susedovci, štúrovci, Novákovci</i>
chlap/husita	4...	Gsg -a/-u: <i>poet, askét, katechét, vierozvest</i>
jazyk/chlap	1...	Asg -a: <i>zrádnik</i>
Znásobené varianty: 4		
chlapec//syn	2...	Npl -i/-ovia, Ipl -ami/-mi: <i>hudec//Hudec, šuster//Šuster...</i>
chlap/materiál/chlap/hotel	1...	Npl: -i/-y: <i>solitér</i>
svedok/chlapec//syn/chlap	1...	Npl -ovia/-i, Ipl -ami/-mi: <i>Ind</i>

(2) Vzor syn, podvzor svedok

Typ	SKMS	Príklady
syn	400	<i>člen, šéf, syn, fanúšik, duch, boh, nováčik, pedagóg, princ, vrah; Ján, Jozef</i>
svedok	179	<i>68: otec, svedok, zbojníček; tučko, priateľko, susedko, šéfko; Peter</i>
KOMBINÁCIE V TYPE SYN A SVEDOK		
Npl -i/-ovia (Npl -ia/-ovia): 62		
chlap//syn	44...	Npl -i/-ovia: <i>kováč//Kováč, Slovák//Slovák, cynik, stoik...</i>
chlap/syn;	10...	Npl -i/-ovia: <i>vnuk, apoštol, Lach, Valach</i>
chlap (syn)		Npl -i (-ovia): <i>fotograf, stenograf, muž, Brit</i>
chlapec/svedok	4...	Npl -i/-ovia: <i>strelec//Strelec, Nemec, Chovanec, Oravec</i>
chlapec/svedok	2...	Npl -i/-ovia: <i>posol, Maur</i>
priateľ//syn	1	Npl -ia/-ovia: <i>brat/Brat</i>
možnosť//syn	1	Npl -i/-ovia: <i>Hus</i>
Npl -ovia/-i: 29		
syn/chlap	15	Npl -ovia/-i: <i>veľmož, kominárik, starík, pastierik, kmotrik; eunuch</i>
svedok/chlapec	7...	Npl -ovia/-i: <i>Judáš//Judáš, Lazár//Lazár, donkichot, donchuan, kalvín</i>
svedok/chlapec	6...	Npl -ovia (-i): <i>moslim, ekonóm, Ind, agronóm, mim</i>
syn/chlap	1...	Npl -ovia/-i: <i>playboy/plejboj</i>
Npl -y/-ovia (Npl -e/-ovia; Npl -á/-ovia): 78		
had//syn	20...	Npl -y/-ovia: <i>Kohút, Baran, Holub, Pavúk, Čížik, Králik</i>
stredisko/svedok	19...	Npl -á/-ovia: <i>chlapčisko, tuláčisko, hadisko</i>
orol//svedok	8...	Npl -y/-ovia: <i>Drozd, Orol; baránok, holúbok; býček, skunk</i>
had/syn	5...	Npl -y/-ovia: <i>psík, tvorček, mravček, chrobáček</i>
medved//syn	4...	Npl -e/-ovia: <i>Medved', Zajac, Komár, Jeleň</i>
stroj//syn	4...	Npl -e/-ovia: <i>čardáš//Čardáš, Remeň, Lúč, Suchár</i>
zápas//syn	4...	Npl -y/-ovia: <i>Cmar, Mráz, Šalát, Pór</i>
výsledok/svedok	3...	Npl -y/-ovia: <i>anonym, nedorobok, nepodarok</i>
dravec/svedok	3...	Npl -e/-ovia: <i>Sršeň, Vrabec, Mravec</i>
jazyk//syn	2...	Npl -y/-ovia: <i>smrek//Smrek, Dusík</i>
vzťah//syn	2...	Npl -y/-ovia: <i>Cesnak, šach</i>
mesto//svedok	2...	Npl -á/-ovia: <i>Zrno, Rebzo</i>
stredisko/svedok	1...	Npl -á/-ovia: <i>Sitko</i>
dub//syn	1...	Npl -y/-ovia: <i>hribo//Hribo</i>
Npl -ovia/-y (e): 13		
syn/dub	5...	Npl -ovia/-y: <i>newton, pascal, ampér, watt, salchov</i>

syn//had	2	Npl -ovia/-y: <i>zmok, antropofág (ľudojed)</i>
syn/jazyk	1...	Npl -ovia/-y: <i>moloch</i>
syn//vzt'ah	1...	Npl -ovia/-y: <i>druh</i>
syn/chlap//had	1	Npl -ovia/-i//y: <i>tvor (trojtvar)</i>
svedok/orol	1	Npl -ovia/-y: <i>škriatok</i>
syn//dub	1...	Npl -ovia/-y: <i>člen</i>
syn//zápas	1...	Npl -ovia/-y: <i>džin</i>
Gsg/Asg -a/-u (Gsg/Asg -ho/-a; -a/-u): 4 181		
svedok/hrdina	4162	Gsg/Asg -a/-u: <i>apo, tato; Hečko, Šimko, Leško, Fico, Timko, Krasko</i>
kuli//syn	18...	Gsg/Asg -ho/-a: <i>Buday, Butkay, Businkay, Čabay, Foray, Forray, Garay;</i>
syn//kuli		Gsg -a/-ho: <i>Stallone</i>
syn//hrdina	1...	Gsg/Asg -a/-u: <i>Kilrea</i>
Ipl -mi/-ami (-ami/mi): 16		
syn/svedok	9...	Ipl -mi/-ami: <i>pasáčik, nováčik, synáčik, hlupáčik, nováčik, vojačik, Wolker</i>
svedok/syn	7...	Ipl -ami/-mi: <i>hind, princ, Bask, Ind; Etrusk svedok (syn)</i>
Iné: 3		
syn/Petrú	2...	Gsg/Asg -a/-: <i>mister, monsieur</i>
svedok/Petrú	1...	Gsg/Asg -a/-: <i>tennó</i>
Znásobené varianty: 13		
had/orol//syn/svedok	6	Npl -y/-ovia Ipl -ami/-mi: <i>panáčik vtáčik, vlčík, pavúčik, zajačik</i>
koniec//syn/svedok	4...	Npl -e/-ovia, Ipl -ami/-mi: <i>Marec, Jarec, Korec, Kopec</i>
chlapec//syn	2...	Npl -i/-ovia, Ipl -ami/-mi: <i>hudec//Hudec, šuster//Šuster...</i>
dravec//syn	1....	Npl -e/-ovia, Ipl -ami/-mi: <i>Mravec</i>

(3) Vzor priateľ

Typ	SKMS	Príklady
priateľ	768	<i>občan, riaditeľ, predstaviteľ, Slovan⁵⁹, obyvateľ, majiteľ, rodič, podnikateľ</i>
KOMBINÁCIE VZORU PRIATEĽ		
Npl -ia/-e (-y; -ovia;-i): 14		
priateľ/stroj	9...	Npl -ia/-e: <i>činiteľ, deliteľ, menšiteľ, mocniteľ, násobiteľ, umorovateľ</i>
priateľ//had	2...	Npl -ia/-y: <i>holand'an, angličan</i>
priateľ//syn	1...	Npl -ia/-ovia: <i>Brat</i>
priateľ/chlap	1...	Npl -ia/-i: <i>pohan</i>
priateľ/medveď	1...	Npl -ia/-e: <i>rozširovateľ</i>
Iné: 1		
ľudia	1...	<i>praľudia, nadľudia</i>

⁵⁹ Vysoká frekvencia v SNK súvisí s nepersonálnym propriom *Slovan Bratislava*.

(4) Vzor *futbalista*, podvzor *husita*

Typ	SKMS	Príklady
futbalista	332	<i>hokejista, turista, terorista, tenista, aktivista, špecialista, huslista, fujarista</i>
husita	13	<i>bandita, antisemita, kozmopolita, transvestita, metropolita</i>
KOMBINÁCIE V TYPE FUTBALISTA A HUSITA		
Npl -ovia/-i (Npl -i/-y): 5		
hrdina/futbalista	2	Npl -ovia/-i: <i>záujemca, výherca</i>
futbalista+zápas	2...	Npl -i/-y: <i>antagonista (sval), agonista (liečivo)</i>
husita/žena	1	Npl -i/-y: <i>minorita</i>
Gsg/Asg -u/-a: 5		
husita/chlap	4...	Gsg/Asg -u/-a: <i>poeta//poet, askéta//askét, katechéta//katechét</i>
futbalista+zápas	1	Gsg/Asg -u: <i>antagonista</i> (aj ako sval v sg podľa futbalista)
Ipl -mi/-ami: 2		
husita/futbalista	2...	Ipl -mi/-ami: <i>jezuita, bandita</i>

(5) Vzor *hrdina*

Typ	SKMS	Príklady
hrdina	104	<i>predseda, zástupca, hovorca, starosta, rozhodca, kolega, sudca, Varga</i>
KOMBINÁCIE VZORU HRDINA		
Gsg/Asg -ho/-u (-a/-u): 13 + 4162		
kuli/hrdina	7...	Gsg/Asg -ho/-u: <i>Purkyně, Bechyně, Homole, Nevole, Večeře, Váně, Pečeně</i>
svedok/hrdina	5...	Gsg/Asg -a/-u: <i>apo, tato</i> ; 4 162 v PROP: <i>Hečko, Krasko</i>
syn/hrdina	1...	Gsg/Asg -a/-u: <i>Kilrea</i>
Npl -y/-ovia (-e/-ovia; -á/-ovia): 68		
žena/hrdina,	25...	Npl -y/-ovia: <i>Breza, Koza, Slivka, Hruška, Lipa, Brada, Sobota, Bašta</i>
ulica/hrdina	23...	Npl -e/-ovia: <i>Lasica, Borovica, Dyňa, Jarabica, Holubica, Horčica, Hlohýňa, Kačica, Krupica, Kukurica, Riečica, Škorica, Veverica, Živica</i>
otázka/hrdina	10...	Npl -y/-ovia: <i>Liška, Sviečka, Pipiška, Chvála, Dúha, Hlista, Múka, Hlávka</i>
poist'ovňa/hrdina	7...	Npl -e/-ovia: <i>Kaňa, Huňa, Čerešňa, Višňa, Predajňa, Baňa</i>
zvíra/hrdina	2	Npl -atá/-ovia: <i>Knieža, Kurča</i>
práca/hrdina	1...	Npl -e/-ovia: <i>Chviľa</i>
Npl -ovia/-y; -ovia/-e, -ovia/-i: 11		
hrdina/žena	3...	Npl -ovia/-y: <i>družba, šerpa, lama</i>
hrdina/poist'ovňa	2	Npl -ovia/-e: <i>paša, rikša</i>
hrdina/futbalista	2	Npl -ovia/-i: <i>záujemca, výherca</i>
hrdina/hrdina	2...	Npl -ovia/-ovia: <i>sprievodca, spravodajca</i> (aj ako neživ. podľa hrdina)
hrdina/dravec	1	Npl -ovia/-e: <i>škodca</i>
hrdina/lei	1...	Npl -ovia/-0: <i>tesla</i>

(6) Vzor kuli

Typ	SKMS	Príklady
kuli	8... 8 772	<i>abbé, báči, dandy, duce, efendi, hadži, kádi, kuli, mufti, rabbi, Y/yankee, yeti, Morse, Jahve, Škultéty, Dohnányi, Maróthy, Fándly, Holuby, Petöfi</i>
KOMBINÁCIE VZORU KULI		
Gsg/Asg -ho/-a (-ho/-ieho; -ho/-u; -ho/-; -a/-ho): 44		
kuli/syn syn/kuli	18...	Gsg/Asg -ho/-a: <i>Buday, Butkay, Businkay, Čabay, Foray, Forray, Garay</i> ; Gsg -a/-ho: <i>Stallone</i>
kuli/starejší hlavný/kuli	10...	Gsg/Asg -ho/-ieho: <i>Hořejší, Dolejší</i> ; Gsg/Asg -ho/-ého: <i>Gretzky, Lakomy</i>
kuli/hrdina	7...	Gsg/Asg -ho/-u: <i>Purkyně, Bechyně, Homole, Nevole, Večeře, Váně, Pečeně</i>
Petrú/kuli	6...	Gsg/Asg -/-ho: <i>zombie, padre, padrone, kamikadze, Ossi, Wessi</i>
kuli+pl Petrú	3...	Gsg/Asg -ho/: <i>pony, grizly, husky</i>

(7) Vzor had, podvzor orol

Typ	SKMS	Príklady
had	254	<i>krab, holub, sob, plch, hroch, pstruh, orlík, vól, byvol, pavol, krokodíl</i>
orol	21	<i>dudok, zubor, osol, pes, buldodžek, bazilišok, baránok, škvránok, holúbok</i>
KOMBINÁCIE V TYPE HAD A OROL		
Npl -y/-i (Npl -y/-ovia): 58		
had/syn	20...	Npl -y/-ovia: <i>Slimák, Holub, Pavúk, Čížik, Králik, Chrobák</i>
had/chlap	16...	Npl -y/-i: <i>šváb, jastrab, trúď, šakal, potkan</i> , ale len <i>voly, byvoľy</i>
orol/svedok	8...	Npl -y/-ovia: <i>Drozd, Orol, baránok, holúbok, býček, skunk</i>
had/syn	5...	Npl -y/-ovia: <i>psík, tvorček, drobček, chrobáček</i>
had/chlap	5...	Npl -y/-i: <i>vták, vlk, tvor, bujak, býk</i>
orol/chlapec	4...	Npl -y/-i: <i>osol, orol, pes, červ</i>
Npl -i/-y (Npl -ovia/-y; -ia/-y): 11		
chlap/had	6...	Npl -i/-y: <i>strašiak, snehuliak, štajerák, valach, španiel, križiak</i>
syn/had	2	Npl -ovia/-y: <i>zmok, antropofág (ľudojed)</i>
priateľ/had	2	Npl -ia/-y: <i>holand'an, angličan</i>
svedok/orol	1	Npl -ovia/-y: <i>škriatok</i>
Ipl -mi/-ami (-ami/-mi): 4		
orol/had	4	Ipl -ami/-mi: <i>drozd, skunk, chrúst, červ</i>
Asg -a/-: 5		
had/jazyk	2...	Asg -a/-: <i>kohútik, roháčik</i>
zápas/had	1...	Asg -/-a: <i>gaštan</i>
had/dub	1...	Asg -a/-: <i>koral</i>
had/možnosť	1...	Asg -a/-: <i>zver</i>
Znásobené varianty: 9		
had/orol/syn/svedok	6	Npl -y/-ovia, Ipl -ami/-mi: <i>zajačík, panáčik, vtáčik, vlčík, pavúčík</i>
syn/chlap/had	1	Npl -ovia/-i/-y, Ipl -ami/-mi: <i>tvor</i>
výsledok/had	1...	Asg -/-a; Ipl -ami/-mi: <i>prvok</i>
dravec/had	1	Npl -e/-y; Ipl -ami/-mi: <i>seter</i>

(8) Vzor medveď, podvzor dravec

Typ	SKMS	Príklady
medveď	60 (54)	<i>sleď, papagáj, sobol', hýľ, jeleň, tuleň, hlucháň, hraboš, mäkkýš, plž</i>
dravec	27	<i>tiger, žrebec, samec, mravec, cicavec, kanec, vrabec, srnec</i>
KOMBINÁCIE V TYPE MEDVEĎ A DRAVEC		
Npl -e/-i (Npl -e/-ovia): 24		
dravec//chlapec	12....	Npl -e/-i: <i>dravec, krkavec, tiger, samec, žrebec, kanec, sysel', kríženec</i>
medveď//syn	4...	Npl -e/-ovia: <i>Medveď, Zajac, Komár, Jeleň</i>
dravec//svedok	3...	Npl -e/-ovia: <i>Sršeň, Vrabec</i>
dravec/syn	2....	Npl -e/-ovia: <i>mravec</i>
medveď//chlap	2...	Npl -e/-i: <i>medveď, mäkkýš, ale len kone (!)</i>
medveď/chlap	1...	Npl -e/-i: <i>pajác</i>
Npl -i/-e (Npl -ovia/-e): 10		
chlap//medveď	9...	Npl -i/-e: <i>fúzač, sliedič, bacilonosič</i>
hrdina/dravec	1	Npl -ovia/-e: <i>škodca</i> (nie osoba)
Ipl -ami/-mi: 3		
dravec/medveď	3	Ipl -ami/-mi: <i>svišť, pinč, kliešť</i>
Iné: 3		
medveď//poist'ovňa	1	Gsg -a/-e: <i>mol'/moľa</i>
medveď//stroj//syn	1...	Asg -a/-: <i>roháč, Roháč</i>
dravec/had	1	Npl -e/-y: <i>seter</i>

4.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty životných maskulín

4.2.3.1 Prienik paradigiem medzi tromi deklinačnými typmi

Deklinácie	Typy a triedy	Vzory	Spolu	Príklady
MD//IND	I./NESKL	syn/Petrú svedok/Petrú	3...	<i>mister, monsieur tennó</i>
MD//IND	III./NESKL	kuli/Petrú	30	typ: <i>André Agassi</i>
MD//AD	MD/AD	kuli/starejší hlavný/kuli	10 – 98	<i>Hořejší, Dolejší Gretzky, Lakomy, Chromy</i>
MD+IND		sg kuli+ pl emu	2...	<i>pony, husky</i>
IND/MD	NESKL/III.	Petrú/kuli	6...	<i>zombie, padre, padrone, kamikadze, Ossi</i>
IND/MD	NESKL/II.	emu/sg hrdina	2..	<i>kea (papagáj), anoa (byvol)</i>

V rámci zriedkavého prieniku medzi typmi deklinácií (menná deklinácia – MD, adjektívna deklinácia – AD a indeklinábilnosť – IND) ide o pohyb najmä pri internacionalizmoch.

Najčastejšie ide o kolísanie medzi indeklinábiliami a vzorom *kuli*: *Petrú/kuli* (lema *zombie* sa nachádza v SNK 68 ráz v tvare Nsg, raz v pluráli *podaktorí zombie*, päťkrát v tvare *zombieho* a trikrát v tvare *zombiem*), *padre* (padreho: 10, padrem: 2), *padrone* (Nsg: 16), *kamikadze* (kamikadzeho: 1, kamikadzech: 1), *Wessi* (4), *Ossi* (6). Pri pomenovaní zvierat (*pony, grizly, husky*) je tendencia k plurálovej nesklonnosti, porov. kombinovanú paradigmu sg podľa *kuli* + pl podľa *emu*. Lexéma *pony* sa v pluráli neskloňuje vôbec (*fascinujúci svet koní a pony*); lexéma *grizly* sa

v samostatnej syntaktickej plurálovej pozícii zväčša skloňuje, v prívlastkovej pozícii sa správa ako nezhodný (nesklonný) atribút (*rýchle tlapy medved'ov grizly*); pri lexéme *husky* prevažuje plurálová nesklonnosť: *husky/huskovia*. Príčinou nesklonnosti je konflikt SF (pomenovanie zvierat s neživotnými koncovkami v Npl) a gramatického faktora (koncovka Npl -ovia pri vzore *kuli* zvýrazňujúca personickosť). Pri adaptácii substantív sa v prvej fáze pred morfológickou adaptáciou využíva lexikálna a syntaktická usúvzťažnenosť typu *v meste Tbilisi: pes husky, s psom husky, s medved'om grizly, viáka emu, papagáje kakadu*, porov. Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007. Pomocou usúvzťažneného substantíva alebo pomocou kategórie kongruencie sa odstraňuje aj indiferentnosť medzi nesklonnými maskulínami a feminínami (*pani atašé, pán kultúrny atašé/pani kultúrna atašé; Anna je povolaním kultúrny atašé/Anna je kultúrna atašé*), porov. aj *Jano je povolaním zdravotná sestra/Jano je zdravotná sestra*.

Osobitný problém predstavuje deklinácia proprií. Kolísanie je medzi vzorom *kuli* a nesklonnými formami proprií (*Petrú*), porov. s *André Agassim/s André*m Agassim. Pri prevzatých antroponymách existuje niekoľko možností skloňovania, napríklad sa skloňuje len rodné meno (*Lopeho de Vega; Róberta z Anjou, Tycha de Brahe*). Častejšie sa skloňujú priezviská než rodné mená, porov. *Guy de Maupassanta, Giuseppe Verdiho, s Charlie Chaplinom*. Ak však tieto propriá stoja samostatne, väčšinou sa skloňujú (*od Andrého, Andyho; s Charliem; životopis de Vegu*), porov. Zauner, 1973. Pri menách s tromi komponentmi sa niekedy nesklonujú prostredné časti: *Edgara Lawrence Doctorowa, Luiza Felipe Scolariho*. Asymetria medzi grafickou a zvukovou formou sa môže tiež riešiť nesklonnosťou priezviska: *s Mariom Lemieux*. Zriedka aj pri apelatívach pri protipôsobení ortoepického a ortografického faktora vzniká kolísanie *Petrú//syn (monsieur)*.

Kolísanie je zriedkavo aj medzi substantívnou a adjektívnou deklináciou pri propriách, porov. prienik medzi vzorom *kuli* a adjektívnou deklináciou *hlavný/starejší*. Výhodou vzoru *kuli* je na rozdiel od adjektívnej deklinácie (*Dolejšíeho, Menschieho*) zachovanie formy propria (*Dolejší/Dolejšího, Menschy/Menschyho*), preto sa tento typ objavuje napríklad aj pri priezviskách bez diakritiky *Gretzky: výrok Wayna Gretzkyho* (častejšie: *Gretzkého*), *trénoval s Gretzkym* (častejšie: *Gretzkým*), bližšie Ološtiak, 2006. V nedeformovaní formy proprií pri deklinácii možno vidieť aj príčinu jeho expanzie aj pri adjektívnych propriách⁶⁰ (*Hořejší, Dolejší*), 98 prípadov s výraznou prevahou adjektívnej deklinácie (89,4 %), ktorú možno identifikovať z podoby príslušného feminatíva, porov. pri podobe *Širýova* sa predpokladá skloňovanie *Širý* podľa *kuli* (*Širýho*), pri podobe *Širá* sa predpokladá skloňovanie podľa adjektívne *hlavný* (*Širého*). Čím je súvislosť s adjektívom jasnejšia, tým častejšie je deklinácia priezvisk podľa adjektívnych vzorov, a naopak.

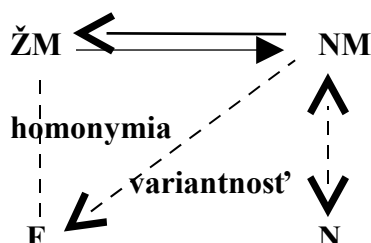
⁶⁰ Porov. *Lakomy/Lakomý* (5/25) – *Lakomyová/Lakomá* (2/24), *Čulý/Čulý* (1/12) – *Čulyová/Čulá* (5/5), *Hromy/Hromý* (27/107) – *Hromyová/Hromá* (10/112), *Chromy/Chromý* (20/411) – *Chromyová/Chromá* (1/435); *Kusýová/Kusá* (4/461), *Hollýová/Hollá* (2/1200), *Tvrďýová/Tvrďá* (1/345), *Širýová/Širá* (1/33), *Kiseľýová/Kiselá* (1/5).

4.2.3.2 Paralely a variantnosť medzi makroskupinami (životné maskulína, neživotné maskulína, feminína, neutrá)

Najčastejšie tu ide o paralelnú deklináciu v rámci **rodovej homonymie** (*Lasica, paša, zver*), výnimočne homografie (*step*) a **rodovej variantnosti** (*mol'//mol'a*). Okrem paralelnej deklinácie vzniká medzi makroskupinami aj kríženie paradigiem napríklad pri napätí medzi formou a významom (*deliteľ, knieža, chlapčisko*).

Paradigma	Makro-skupiny	Vzory	SKMS	Príklady
paralelná	F//ŽM ŽM//F	žena//hrdina; hrdina//žena ulica//hrdina medveď//poist'ovňa hrdina//poist'ovňa had//možnosť možnosť//syn husita//žena	14...	Slivka...; družba, šerpa, lama Lasica, Hlohyňa mol'/mol'a paša, rikša zver Hus minorita
	N//ŽM	zvíra//hrdina mesto//svedok stredisko//svedok	55...	Knieža, Kurča Zrno, Rebzo Sitko
	ŽM//NM	chlap//stroj chlap//dub chlap//zápas chlap//hotel chlap//vzťah; chlap//jazyk chlapec//koniec syn//jazyk syn//zápas; syn//dub syn//jazyk; syn//vzťah medveď//stroj had//jazyk; had//dub	60...	zberač, nosič, sekretár ikonograf, gigant radikál, fenomén, civil mixér, štartér cvok; žolík bežec, jazdec; štopel' molocho, pascal, newton džin; člen miláčik; druh roháč, špic kohútik, roháčik, koral
	NM//ŽM	zápas//syn výsledok//svedok stroj//syn koniec//chlapec zápas//chlap problém//chlapec jazyk//syn; vzťah/syn jazyk//chlap problém//svedok; hotel//chlap dub//chlap; dub//syn koniec//syn; dub//had výsledok//had	34	Cmar, Mráz, Šalát, Pór výrastok, nedorobok, nepodarok Čardáš, Remeň, Lúč, Suchár rapel', štopel', štupeľ, center talent, subjekt, smrad špunt, tramp Smrek, Dusík, Cesnak, šach panák, pamätník anonym; solitér robot, Hríb Marec, Korec; gaštan prvok
variantná	N//ŽM	stredisko/svedok	30...	dobráčisko, tuláčisko
	ŽM//NM	priateľ/stroj chlapec/koniec	11...; 6...	deliteľ, čitateľ, nositeľ delenec, sčítanec, mocnenec

personifikácia/depersonifikácia

I. **Paralelná deklinácia** vzniká pri lexikálnej aj gramatickej homonymii (Kačala, 1997). Popri sebe existujú lexémy s dvoma významami (apelatíva, propriá, neosoby a osoby), ktoré majú paralelnú deklináciu (IV. tr./I. tr.).

a) V I. triede **pri propriálizácii neživotných apelatív** (NM/ŽM: *smrek*//*Smrek*, *dusík*//*Dusík*; *čardáš*//*Čardáš*, *remeň*//*Remeň*; *boršč*//*Boršč*; *šalát*//*Šalát*, *pór*//*Pór*, *cesnak*//*Cesnak*, *cmar*//*Cmar*, *mráz*//*Mráz* – v propriu bez alternácie á/a, porov. Isg *mrazom*//*Mrázom*; *mach*//*Mach*, *Lúč*); v rámci II., zriedka I. triedy (*Hus*) pri propriálizácii feminín a neutier (F/ŽM: *Breza*, *Koza*, *Huba*, *Lasica*, *Margita*, *Ružička*, *Streda*, *Zima*; *Brázda*, *Líška*; N/ŽM: *Sitko*; *Rebro*, *Zrno*; *Knieža*, *Kurča*), pričom rodová homonymia medzi vzormi *hrdina* a *žena* vzniká na pozadí bývalých a-kmeňov. Pri propriálizácii apelatív (*Slivka*, *Bryndza*, *Lasica*, *Knieža*, *Rebro*) je rod jednoznačne mužský. Pri apelatívach *kníža*, *páža* môže rod kolísať.

b) Pri typoch **rodových homonym** ŽM/F (*zver*//*zver*, *družba*//*družba*, *paša*//*paša*, *rikša*//*rikša*) je paralelná deklinácia medzi vzormi: *had*//*možnosť*, *hrdina*//*žena*, *hrdina*//*poistovňa*.

c) Pri gramatických homonymách ide o homonymiu:

ca) **na základe personifikácie**: vec → človek (NM/ŽM: jazyk/chlap: *panáky* a *panáci*, ale *panáčikovia* a *panáčky*, *panáčkovia* a *panáčky*, *výsledok*//*svedok*: *výrastky* a *výrastkovia*, zápas/chlap: *smraď* a *smraď*; dub/chlap: *patróny* a *patróni*, *roboty* a *roboti*; stroj/chlap: *sucháre* a *suchári*; medveď/chlap: *pajáce* a *pajáci*, koniec/chlapec: *štuple* a *štupli*);

cb) **na základe depersonifikácie** ŽM/NM: človek → stroj, nástroj, resp. deanimizácie zviera → vec. Paralelná deklinácia medzi I. triedou a V. triedou je pri depersonifikácii, napríklad chlap//dub: *radikáli* → *radikály*, *exponenti* → *exponenty*, *Bavoráci* → *bavoráky*, chlap//stroj: *triediči* → *triediče*, *nosič* → *nosiče*, syn//dub: *členovia* → *členy* (20133/540); pri homonymie *prvok*, porov. *prvky*//*prvky*; syn//jazyk: *moloch*. Môže ísť aj o pomenovanie typu objaviteľ → objav *Newton*//*newton*, *Pascal*//*pascal*. Paralelná deklinácia je na základe podobnosti pri pomenovaní zvierat a predmetov, porov. had/jazyk: *kohútik*, zápas/had: *gaštan*. V II. triede sa pri pomenovaní človek → vec *antagonista* (sval), *spravodajca* (hrdina//hrdina) sa depersonifikácia v singulári gramaticky neprejavuje, v pluráli sa uvádza tvar Npl *antagonisty* (SSSJ, 2006). Pri substantíve *miláčik* (-ovia/-y: 213/3) ide o zástupnú

funkciu: *to sú moji miláčikovia – moje miláčky* (zvieratá), *prosím si dvoch miláčikov// dva miláčky* (mliečny výrobok); *dvojkolesové miláčky* (motocykle), pozri aj *drak* (draci/draky: 110/93)⁶¹.

d) Pri rodových variantoch ide o paralelný vzťah medzi ŽM a F: *moľ//moľa*.

II. **Križenie tvarov** (hybridná paradigma) vzniká pri napätí medzi gramatickým a prirodzeným rodom (*knieža, chlapčisko*), raritné je interparadigmatické kolísanie medzi životnosťou/neživotnosťou ako prienik tvarov Dsg a Lsg (pri konflikte sémantického faktora neživotnosť a derivačného faktora, napr. pri depersonifikácii maskulín s výraznou formou životných maskulín *-tel', -ec*).

Kolísanie napríklad medzi životným vzorom *priateľ* a *chlapec* a neživotným vzorom *stroj* a *koniec* sa prejavuje nejednoznačne. Kým v pluráli je častejšia deklinácia ako pri neživotných maskulínach, v Asg je koncovka životných maskulín *-a* a v Dsg či Lsg sú varianty. Sufix charakteristický pre osobné maskulína svojou kompatibilitou s koncovkami *-ovi, -ia* je v protiklade s neživotnosťou (DF →← SF) a spôsobuje dubletnosť medzi životným vzorom *priateľ* či *chlapec* (I. tr. – Asg, prípadne Dsg, Lsg) a neživotným vzorom *stroj* či *koniec* (V. tr. Dsg, Lsg, Npl, Apl), porov. *napísať menovateľa, násobiteľa*. Substantíva *činitel', delitel', menšitel', mocnitel', násobitel', ukazovateľ, umorovateľ; násobenec, sčítanec, mocnenec* majú aj vo význame neživotných maskulín v Asg koncovku *-a*. Variantný je tvar Dsg a Lsg: *činitel'ovi/činitel'u, činitel'ovi/činiteli*, pretože najmä sufix *-tel'* je mimoriadne silná prípona typická pre osobné maskulína a formálne ovplyvňuje tvar akuzatívu aj v neživotnom význame, porov. substantíva *činitel'* – Dsg *činitel'ovi/činitel'u* (43/3), Lsg *činitel'ovi/činiteli* (21/9), Npl=Apl *činitelia/činiteli* (1944/817); *delenec*: Asg *delenec/delenca* (2/2, napr. *zadaj delenca a delitel'a*), Dsg *k delencu*, Lsg *o delenci*, Npl *delence*. Raritne sa vyskytujú dvojtvary Npl *-i/-e* v lexéme *blíženec*, pri ktorej popri neutrálnom tvare *blíženci* sa vyskytuje tvar *blížence* (vo vzťahu k deťom).

Zmiešaná paradigma je medzi životnými maskulínami a neutrami ako konflikt prirodzeného a gramatického rodu, rodová homonymia medzi vzormi vzniká na pozadí bývalých o-kmeňov, napríklad pri type *hadisko, chlapčisko*⁶². Augmentatíva typu *faganisko* sú väčšinou neutrá v Npl: *faganiská*, nie *faganiskovia* (0), *sprostáčisko* (0), *mládenčisko* (0), *chudáčisko*, ale varianty sú pri type *chlapčisko* v iných pádoch, hlavne v Gpl (porov. *-ovia/-á*: 2/121, ale Gpl *chlapčiskov/chlapčísk*: 10/9, *-om/-ám*: 5/6). Interparadigmatické kolísanie medzi životnými maskulínami a neutrami ako konflikt prirodzeného a gramatického rodu je aj pri apelatívach *knieža, páža* (*hrdina//zvíra*), porov. Dvonč, 1984: *Knieža Rastislav sa vyslovil/vyslovilo.*, prípadne medzi feminínami a maskulínami: *Jeho Magnificencia s tým súhlasila// s tým súhlasil*. Príslušnosť k skloňovaniu podporujú aj kolokácie (porov. Dvonč, 1984): *chlapčisko mizerné, tuláčisko akési, dobráčisko* (*veľké/veľký/známy dobráčisko*: 6/6/1, *bolo to*

⁶¹ Odporúčanie: v tom istom kontexte používať rovnaké tvary: buď *rozprávkoví draci a šarkani*, buď *papierové draky a šarkany*.

⁶² Aj v ostatných slovanských jazykoch sa pri neutrách objavuje v Dsg a Lsg koncovka personálnych maskulín *-ovi*, napríklad v češtine a ukrajinčine aj pri type *telátko* (*telátku/telátkovi*), *telátko* (*teljatku/teljatkovi*), porov. Běličová 1998.

dobráčisko/bol to dobráčisko: 0/1); porov. aj výskyt v SNK: *knieža* (2038), adjektívum či pronomen v tvare neutra je častejšie (306), kým v maskulínnom tvare menej časté (102). Pri type *chlapčisko* (378), je častejšie rozvíjajúce adjektívum či pronomen v tvare neutra (163), kým v maskulínnom tvare je 53 ráz. Výraznejší rozdiel v prospech neutier je aj v tvare Npl (*chlapčiská*: 121, *chlapčiskovia*: 2).

Interparadigmatické kolísanie ako dôsledok protichodnosti derivačného a sémantického faktora je pri maskulínach so sufixom typickým pre životné maskulína: *chlap/jazyk* (*chlap/had*): *horník* (-ci/-ky: 0/0), *dolník* (-ci/-ky: 2/0), a to aj bez sémantickej derivácie: *snehuliak* (-ci/-ky: 21/8). Konflikt prirodzeného a gramatického rodu pri depersonifikácii s dvojakou paradigmou sprevádza aj deminutívnosť posilňujúca personifikáciu *miláčik* (-ovia/-y: 213/1 – zvieratá): *to sú moji miláčikovia* – *moje miláčiky*, *hnevala sa na tých dvoch diablov/dva diablíky* (12/0), *na čertíkov/na čertíky* (17/1), porov. aj *snehuliáčik* (-ovia/-ky). V prípade *bes*, *d'as*, kde derivačný faktor chýba, sa varianty podľa životných maskulín uvádzané v PSP ako *d'asi/d'asy*, *besi/besy* nevyužívajú (porov. výskyt v SNK: len *besy*: 21, *besov*: 20, *besa*: 2).

Viazaný plurál majú pomenovania pre nižšie druhy živočíchov, netypické a bežne neregistrovatelné prejavy existencie týchto živočíchov sú príčinou ich chápania ako neživotných maskulín: *vírus*, *prvok* (prvky 52), *nezmar*, *koral*, *aerób*, *anaerób*, *mikrób*, *polyp*, *červotoč*, *roztoč*. Porov. *jeho výskumný tím zase našiel nejaký nový vírus*; *priniesol si domov mŕtvy koral*; *diagnostikovali bacil*.

Štýlovo príznakové varianty

Varianty životných maskulín

a) Depersonifikácia (deanimalizáciu) pôvodných **pomenovaní zvierat** v propriálnej nominácii, napríklad v názvoch časopisov, a depersonifikácia v pomenovaniach reštaurácií, krčiem, kín a pod. sa prejavuje gramaticky jednoznačne, porov. v *Roháči*, v *Krokodíle*, v *Dikobraze*, v *Čiernom Orle*.

b) Depersonifikácia ako sémantická derivácia pôvodných **pomenovaní osôb** v propriálnej nominácii v názvoch časopisov a sviatkov zo životných substantív sa prejavuje vznikom dvojtvarov, napríklad v Lsg v *Hlásnikovi*/v *Hlásniku*, v *Bojovníkovi*/v *Bojovníku* (1/1), resp. prechodom k neživotným maskulínam bez dubletnosti: v *Baníku*, v *Slovane*, v *Partizáne*; o *Jáne*, po *Jáne*, v *Mikuláši*. Napríklad *nový článok v Bojovníku/Bojovníkovi*, *získal dvoch Oscarov/dva Oscary* (1/3), *dostala troch Aurelov/tri Aurely*. Porov. *Technik*, *Kamzík*, *Jánošík*, *Filatelista*, *Včelár*, *Černokňažník*.

Protichodnosťou dvoch prístupov dochádza u používateľov k rozkolísanosti tvarov aj pri propriálizácii pomenovaní zvierat, porov. príklady *promócie sa konajú v Čiernom Orle/Čiernom Orlovi* (17/2), *Štúr tento článok uverejnil už v septembri 1845 v Orle tatranskom (Orlovi tatranskom – Orli tatranskom)*, *noviny písali o Zlatom sláviku (Zlatom slávikovi)*.

Varianty neživotných maskulín

O dubletnosť na základe kolísania medzi neživotnosťou a životnosťou ide pri príznakovej personifikácii s izolovaným tvarom *Asg -a* napríklad v typoch: *sťat' duba; nájsť kozáka, dubáka; dávať bacha, mať dolníka, tromfa, žolika; dostať vrede; mať konička; dostať zrádnika, kúpiť si mercedesa, mať bojového ducha, dať si frťana, ja tvojho elementa, zatancovať si kozačka/kazačka, skočiť salchova, axla, tulupa*, porov. štylisticky podmienenú konkurenciu: *kúpili si nového opela/opela – nový opel*. Vo všeobecnosti sa táto tendencia registruje aj v ďalších slovanských jazykoch pri maskulínach označujúcich huby, automobily, karty či tance (Běličová, 1998).

Štylová determinovanosť zriedkavých tvarov

a) Vokatív zostal popri oslovovanom nominatíve (porov. *Otec!/Otče!*) ako petrefakt pri substantívach *Syn, Duch, Boh, Otec, Kristus, Pán* v náboženskej komunikácii a pri maskulínach *človek, pán, chlapec, otec, synak, majster*.

b) Výnimočne – ako celková tendencia k nemenným pôvodným tvarom v rituáloch, resp. v prípade náboženských textov evanjelikov aj vplyv češtiny *bratia a sestry v Kristu* – sú krátke tvary Lsg a Dsg pri maskulínach *Syn, Duch, Boh* v náboženskej komunikácii: *k Bohu, Otcu, Duchu, Synu, o pánu Bohu, v Duchu Svätom*. Variantnosť tvarov Lsg a Dsg *-u/-ovi* je podmienená textovo (*človek, čert, Duch, Boh, Otec, Syn*), resp. syntagmaticky podmienená konkurencia (*pán*): *k pánu Kováčovi/k tomuto pánovi*.

c) Zriedkavá je **frazeologická determinovanosť tvarov**: *o čertu; ísť v čerty; urob čertu/diablu dobre; besnému psu sa vyhni; hlad psu brat; dobrá psu mucha, chlapu, človeku repa; kto chce s vlky žiť..., nechaj pánov pány (pánmi) byť*. Frazémy môžu obsahovať tvary s archaickými morfológickými osobitosťami, porov. tvary substantíva *čert, diabol, človek*.

Tabuľka 7. Pomer tvarov Lsg na koni/na koňovi a Dsg/Lsg pánu/pánovi

Tvar	-i/-u	-ovi	PSP	Návrh
na koni/ na koňovi	2 594	22	o -ovi; na -i	o -ovi; na -i
o koni/o koňovi	0	25		
na/o koničku/ na koničkovi	39	0	0	o -ovi; na -u
pánu/pánovi farárovi	85	25	pánu	pánu, subštandardne pánovi
pánu/pánovi prezidentovi	65	46	pánu	
pánu/pánovi ministri	55	33	pánu	

Výnimku v skloňovaní možno pozorovať pri tvaroch Lsg substantív *kôň (jazdiť, cválať, ísť na koniku, na koni⁶³)*, ale *o koňovi, o koničku*; okrem Lsg výnimku v skloňovaní predstavujú pri maskulíne *kôň* aj tvary Gpl s koncovkou *-i* (*bez koní/koňov*).

⁶³ L. Dvonč predpokladá aj takéto tvary pri synonymách *cválať na vraníku, tátošiku, mustangu, žrebci, tátoši*, v MSJ (1966) sa uvádzal aj už neexistujúci tvar *na somári*.

Tabuľka 8. Pomer tvarov Npl

Lexéma	-e, -y	-i	PSP	Návrh
<i>pes</i>	8 642	4 019	-y/-i	-y/-i
<i>vták</i>	2 944	1 120	-y/-i	-y/-i
<i>vlk</i>	307	647	-i/-y*	-y/-i
<i>červ</i>	354	6	-y/-i	-y/-i

*V PSP (1991), v PSP (2000) už -y/-i.

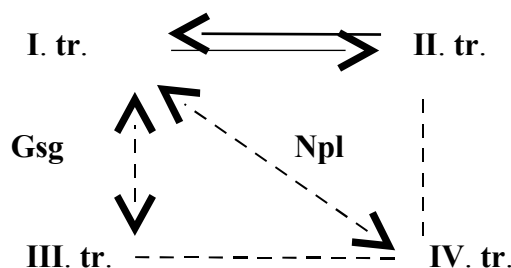
Tvar Npl -y (*psy*, *vtáky*, *vlky*) sa využíva viac v odbornom štýle, kým tvar Npl -i (*psi*, *vtáci*, *vlci*) zasa viac v hovorovom a umeleckom štýle; výskyt dubliet v SNK *psy/psi*, *vtáky/vtáci* je v súlade s týmto tvrdením (tabuľka 8). Hoci pri dublete *vlky/vlci* je výskyt opačný (-y/-i: 307/647), vzhľadom na častú metaforickú personifikáciu pri tejto lexéme v základnom význame sa dané pravidlo nenarúša. Napriek odlišnej frekvencii tvarov Npl pri lexéme *vlk* odporúčame v neprenesenom význame poradiť -y/-i ako pri ostatných lexémach.

4.2.3.3 Paralely medzi I. až IV. triedou životných maskulín

Paradigma	Triedy	Vzory	SKMS	Príklady
paralelná	IV/I	had//chlap, orol//chlapec medveď//chlap dravec//chlapec	51	<i>škorpión, orol</i> <i>jeleň</i> <i>vrabec</i>
		had/syn, medveď//syn	18... 4...	<i>Slávik, medvedík</i> <i>Zajac</i>
		had/orol//syn/svedok	6	<i>zajačik, panáčik, letáčik, vtáčik, vlčík</i>
		had/chlap	5	<i>vták, vlk</i>
	I/IV	chlap//had chlap//medveď priateľ//had	18	<i>Španiel/španiel, križiak, štajerák</i> <i>rybár, fúzač, sliedič, bacilonosič</i> <i>Holand'an/holand'an</i>
		syn//had	1	<i>antropofág (ľudojed)</i>
		orol//svedok	8	<i>cvrček, svrček, býček; Orol, Drozd</i>
		svedok//hrdina	2	<i>Kilrea</i>
	I/II	husita//chlap		<i>poeta/poet, askéta/askét</i>
		syn//kuli	1 – 18	<i>Stallone; Márai, Jókai, Duray</i>
	II/IV	hrdina//dravec	1	<i>škodca</i> (nie osoba Npl -e)
variantná	I/II	svedok//hrdina	4 160	<i>Hečko</i>
	I/IV	svedok/orol syn/had	5	<i>škriatok</i> <i>zmok</i>
	II/III	hrdina/kuli	7...	<i>Purkyně, Večeře, Bechyně</i>

Pohyb medzi I. a II. triedou (Gsg -a/-u), I. a III. triedou (Gsg -a/-ho), I. a IV. triedou (Npl -y/-i) naznačuje nasledujúca schéma:

Gsg

Kým prienik medzi I. a IV. triedou je častý, kolísanie medzi II. a III. triedou, II. a IV. triedou a III. a IV. triedou je výnimočné.

a) Medzi I. triedou (*syn* a *svedok*) a IV. triedou je bezproblémová paralelná deklinácia **pri proprializácii apelatív** (*Zajac*, *Sokol*, *Kohút*, *Baran*, *Holub*, *Slávik*, *Pavúk*, *Čížik*, *Vlk*, *Slimák*, *Králik*, *Chrobák*; *Drozd*, *Orol*; *Sršeň*, *Vrabec*, *Komár*, *Jeleň*), porov. *mravce*//*Mravecovia*: 750/7; *zajace*/*Zajacovia*: 710/13.

b) Medzi I. triedou (*svedok*) a II. triedou (*hrdina*) je paralelná deklinácia **pri domácich priezviskách na -o**⁶⁴: *Hečko* – *Hečku*//*Hečka*, *Krasko* – *Krasku*//*Kraska*, okrem *Botto*, *Jenčo* – *Jentsch*, pri ktorých hrá rolu aj regionálna determinovanosť (v Turci sa preferuje sekundárna koncovka *-u*: *od Miklošku*, *od Kršku*). Ide tu o 4 160 priezvisk zakončených na *-o*, pri ktorých treba rozlišovať pragmaticky a sémanticky nediferencovaný dvojtvár *-a/-u*, ak neexistuje paralelné priezvisko s koncovkou *-a* (*Beťko*, *Cako*). Ak existuje paralelné priezvisko s koncovkou *-a*, ponúka sa jeho funkčné využívanie v mene identifikačnej funkcie pri frekventovaných priezviskách typu *Miko* a *Mika*, *Bago* a *Baga*, ale aj *Vašek* a *Vaško*, *Marek* a *Marko*, pretože hoci synchronne je tendencia uprednostňovať koncovku *-a* (*svedok*) pred *-u* (*hrdina*), je tu možnosť využívať tieto dublety zámerne na posilnenie identifikačnej funkcie proprií a odlišenie antroponým pri hroziacej nejednoznačnosti, porov. *Benko* (len *Benka*), *Benka* (len *Benku*), hypokoristikum *Ferko* (len *Ferka*), priezvisko *Ferko* (*Ferku*/*Ferka*).

Tabuľka 9. Podiel tvarov Gsg/Asg *-a/-u* vo vybratých mužských priezviskách

Priezvisko	-a	-u	Priezvisko	-a	-u
<i>Šimko</i>	522	22	<i>Botto</i>	26	113
<i>Lacko</i>	63	11	<i>Krasko</i>	67	215
<i>Beňo</i>	44	18	<i>Leško</i>	53	7

⁶⁴ V poľštine majú priezviská typu *Konowalenko*, *Moniuszko* v Asg ako feminína koncovku *-ę*.

Tabuľka 10. Využívanie deklinácie na identifikáciu proprií typu Benko/Benka

Lexéma	Frekvencia	-a	-u	Návrh
<i>Benko</i>	1441	1 125	340	-a
<i>Benka</i>	Nsg + Gsg menej než Nsg Benko			-u
<i>Beňo</i>	868	347	41	-a
<i>Beňa</i>	Peter Beňa			-u
<i>Miko</i>	459	1 203	138	-a
<i>Mika</i>	Nsg + Gsg viac než Nsg Miko			-u
<i>Šimko</i>	5 509	1 413	54	-a
<i>Šimka</i>	Nsg + Gsg menej než Nsg Šimko			-u

Vzhľadom na vysokú homonymiu sa ťažko skúma v SNK výskyt tvarov *-a/-u*, preto stav ilustrujeme na konkrétnych menách *Ivan Šimko* (*-a/-u*: 439/16) a *Dušan Šimka* (*-a/-u*: 14/4), *František Miko* (*-a/-u*: 4/6), *Václav Mika* (*-a/-u*: 1/2).

Paralelná deklinácia môže byť aj pri anglicizmoch, napríklad (*Kilrea* [kilrej] – *Kilrea* [kilreja]) a paralelne *Kilrea* – *Kilreu* [kilreu], *McShea* [mekšej/mekšea], *McShea* [mekšēja]/*McSheu* [mekšeu], porov. Ološtiak, 2006.

c) Medzi II. triedou (*hrdina*) a III. triedou (*kuli*) sa registruje dubletnosť pri českých priezviskách typu *Purkyně* (*Purkyněho/Purkyňu*), porov. z pohľadu identifikácie nejednoznačné tvary: Gsg *Bechyňu* od *Bechyňě* aj od *Bechyňa*; *Homole/Homola*, *Nevole/Nevola*, *Váně/Váňa*, *Pečeně/Pečeňa*. Tvary lepšie identifikujúce východiskové propriá sú pri vzore *kuli*: *Bechyňě* – *Bechyňěho*, *Homole* – *Homoleho*, *Nevole* – *Nevoleho*, *Večeře* – *Večeřeho*, *Váně* – *Váněho*, *Pečeně* – *Pečeněho*, na druhej strane skloňovanie podľa vzoru *hrdina* bude jednoznačné pri typoch na *-a* (*Bechyňa* – *Bechyňu*, *Váňa* – *Váňu*).

d) Medzi I. a IV. triedou je kolísanie veľmi frekventované. Pri gramatických homonymách **na základe personifikácie** zvierat → človek (*kohúty//kohúti*, *sokoly//sokoli*, *parazity//paraziti*, *cudzopasníky//cudzopasníci*, *samce//samci*, *orly//orli*) je kolísanie medzi vzorom *chlap* a vzormi *had*, resp. *medveď*.

da) Základná personifikácia sprevádzaná zmenou paradigmy je pri pomenovaniach zvierat *had//chlap* (16: *kohúty* → *kohúti*, *sokoly* → *sokoli*, *parazity* → *paraziti*, *cudzopasníky* → *cudzopasníci*, *bažanty* → *bažanti*, *chameleóny* → *chameleóni*), *medveď//chlap* (8: *medvede* → *medvedí*), *orol//chlapec* (*orly* → *orli*), *dravec//chlapec* (*samce* → *samci*). Personifikácia je pri pomenovaniach osôb na základe vlastnosti zvierat (*kohúty* → *kohúti*, *sokoly* → *sokoli*, *parazity* → *paraziti*, *dravce* → *dravci*), preto je potenciálne možná pri ďalších pomenovaniach zvierat. Od paralelnej deklinácie pri personifikácii sa odlišuje sémanticky neodlíšená dubletnosť na úrovni spisovná a subštandardná varieta (Buzássyová, 1991): *začali predávat kaprov/kapry*.

Paralelná deklinácia, a to personifikované podľa I. triedy//nepersonifikované podľa IV. triedy (*had//chlap*, *medveď//chlap*, *orol//chlapec*, *dravec//chlapec*) je pri personifikácii frekventovaných pomenovaní (49), ktoré sa skloňujú pravidelne podľa

vzoru osobných maskulín (*ako dvaja kohúti, ťarbaví medvedi, traja hadi, smelí orli, bezohľadní dravci*).

Zvieracie maskulína *pes, vlk, vták* majú stylisticky rozlíšené paralelné skloňovanie aj v nepersonifikovanom význame (*had//chlap, orol//chlapec*), napriek tomu sa tvar Npl -y (*psy, vtáky, vlky*) využíva viac v odbornom štýle, porov. tabuľku 8.

db) Pri deminutívnych zvieracích maskulínach so sufixom -ik/-ik je kríženie tvarov (hybridná paradigma: *vtáčik, zajačik*). Pri ±realizácii alternácie *i/* je skloňovanie v IV. triede podľa podvzoru *orol* (*vtáčiky, zajačky*) či podľa vzoru *had* (*vtáčiky, zajačiky*), ale na základe deminutívnosti podporujúcej personifikáciu aj v rámci I. triedy podľa vzoru *syn* a *svedok* (*zajačikovia/zajačkovia*).

Tabuľka 11. Npl pri nepersonifikovaných a personifikovaných lexiách v SNK

Lexéma	-y	-ovia	PSP	Návrh
<i>macík</i>	0	5	-ovia	-ovia (-y)
<i>panáčik</i>	6	16	-y* ⁶⁵	-ovia/-y
<i>vtáčik</i>	350	14	-y*	-y/-ovia
<i>baránok</i>	146	46	-y*	
<i>psík</i>	91	36	-y/-ci*	
<i>cvrček</i>	80	11	-y*	
<i>holúbok</i>	79	41	-y/-ovia	
<i>svrčky</i>	69	15	-y*	
<i>zajačik</i>	70	11	-y*	
<i>pavúčík</i>	24	5	-y*	
<i>mravček</i>	17	13	-y*	
<i>tvorček</i>	5	3	-y/-ovia	
<i>býček</i>	30	1	-y*	

Deminutíva a zvieracie maskulína so sufixmi typickými pre osobné maskulína majú v Npl častejšie podobu životných osobných maskulín (*macík, maciček*), resp. majú dvojtvary *had/syn* (*mravčeka* a *mravčekovia*, *psíky* a *psíkovia*, *tvorčeka* a *tvorčekovia*, *drobčeka* a *drobčekovia*, *chrobáčiky* a *chrobáčikovia*). Niektoré sa skloňujú len ako nepersonifikované: *hadíky* (9/0), resp. odlišne podľa kontextu: *koníky* (lúčne) či *koníkovia* (moji vrani). Deminutíva so sufixom -čík, napríklad *zajačik, letáčik, vtáčik, vlčík, pavúčík* majú v pluráli dvojtvary v Npl aj Ipl (častejšie však -mi): *zajačikovia* a *zajačkovia* (7/4), *zajačiky* a *zajačky* (53/10), *zajačikmi* a *zajačkami* (19/0), porov. aj *vtáčikovia* a *vtáčkovia*, *vlčíkovia* a *vlčkovia*, *pavúčíkovia* a *pavúčkovia* a podoby *vtáčiky* a *vtáčky*, *vlčíky* a *vlčky*, *pavúčíky* a *pavúčky*, *pavúčikmi* a *pavúčkami* (3/0).

Deminutívnosť zároveň takmer vždy posúva význam k personifikácii pomenovania zvierat, napríklad *čučko, capko, havko, ježko, krtko, pejko, sivko, zajko*, preto sa deminutíva skloňujú podľa vzoru *svedok* (*čučkovia, capkovia, ježkovia, krtkovia, pejkovia, sívkovia, vlčkovia, zajkovia*) a tvary *čučky, capky, ježky, krtky, pejky, sívky, vlčky, zajky* sú v zásade nefunkčné. Pri deminutívnych substantívach

⁶⁵ Znakom * sa v tabuľkách naznačuje nezhoda medzi kodifikáciou (PSP) a frekvenciou v SNK.

zakončených na *-o* navrhujeme skloňovanie len podľa vzoru *svedok*. To isté (len podľa vzoru *svedok*) platí o pomenovaniach s koncovkou *-o* (*dingo, pejo, havo*).

dc) Na základe zriedkavej **depersonifikácie** človek → zviera vznikajú paralelné deklinácie *rybári//rybáre* (druh vtákov), porov. (chlap//medveď *rybári//rybáre*: 1068/12) aj pri pomenovaní obyvateľov a zvierat, porov. vzor priateľ/had: *Holand'ania//holand'any, Angličania//angličany* (2478/0), vzor chlap/had: *Štajeráci//štajeráky* (1/6), *Španieli//španiely* (psia rasa), *valasi//valachy* (druh koňa). Patria sem aj homonymné dvojice *bernardíni* (rehoľníci)/ *bernardíny* (psy); *drevári* (pracovníci)/*dreváre* (hmyz), dokonca trojice: *boxer, Albín/albín, tvor*.

dd) Osobitným typom je kolísanie medzi vzormi *svedok/orol*, napríklad *škriatok* (-ovia/-y: 178/5), resp. *chlap/had: strašiak, snehuliak; svedok/had: zmok*, porov. nepersonifikované tvary: *strašiaky, bubáky, snehuliaky, zmoky* a personifikované tvary: *tvori, strašiaci, bubáci, snehuliaci, zmokovia* (-ovia/-y: 0/1), ale aj trojtvár: *tvory/tvori/tvorovia* (-y/-i/-ovia: 984/239/98).

e) Kolísanie podľa II. a IV. triedy je v Npl pri lexéme *škodca*; vo vzťahu k ľuďom je tvar *škodcovia* (120), ale pri depersonifikácii z druhu zvierat a rastlín je tvar *škodce* (11).

f) Prienik medzi životnými a neživotnými maskulínami sa prejavuje v posilnení koncovky Gsg *-a* pri depersonifikácii antroponým: *newton, weber, ampér, watt, pascal, röntgen, axel, rittberger, salchov*; resp. pri deanimálnosti *mustang* (druh koňa)// *mustang* (typ auta); ale pri depersonifikácii antroponým podľa vzoru *kuli* a *hrdina* vznikajú indeklinábiliá *henry, tesla*.

g) Paralelnú deklináciu medzi I. triedou (*syn*) a III. triedou (*kuli*) ovplyvňuje **ortoepický faktor**: *Stallone* (*Stallona//Stalloneho*).

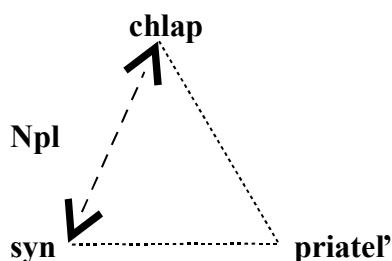
Tabuľka 12. Pomer tvarov Gsg/Asg *-a/-ho* (*syn – kuli*)

Lexéma	Gsg/Asg	Gsg/Asg	Poznámka	Návrh
	<i>-a</i>	<i>-ho</i>		
<i>Disney</i>	19	496		<i>-ho/-a</i>
<i>Jókai</i>	6	152	Jókaiovi:2	
<i>Márai</i>	33	115		
<i>Molayi</i>	5	50		
<i>Stallone</i>	13	48	ale Isg <i>-om/-m</i> : 26/12	
<i>Murray</i>	92	31		<i>-a/-ho</i>
<i>Szalai</i>	17	5		
<i>Rónai</i>	45	2		
<i>Szalay</i>	34	1		
<i>Duray</i>	290	1		
<i>.*ay</i>	5 037	326		
<i>.*ai</i>	2 042	461		
<i>.*ey</i>	999	8054		<i>-ho/-a</i>

Kolísanie je medzi I. triedou (*syn*) a III. triedou (*kuli*), na základe rozdielov v ortoepii [*jó-ka-i//jó-kaj*] sa registrovalo už v MSJ (1966) či v praktických príručkách (Zauner, 1973), porov. typy *Arvai, Bakai, Bäckzai, Garai*, napríklad *Máraiho/Máraia*

(115/33, najčastejšie v kolokácii *Máraiho dielo*), *Jókaiho/Jókaia* (152/6, najčastejšie v kolokácii *Jókaiho divadlo*), *Trimai*; *Belay*, *Buday*, *Butkay*, *Businkay*, *Čabay*, *Foray*, *Forray*, *Ganonay*, *Garay*, *Hazay*, *Holvay*, *Horvay*, *Iglay*, *Jaray*, *Klempay*, *Klussay*, *Kállay* (*Kállaya/Kállayho*), *Karay*, *Matulay* (*Matulaya/Matulayho*), *Salay* (*Salaya/Salayho*). Výnimočne sú dvojtvary pri iných typoch, napríklad *Noe* (*Noema/Noeho*).

4.2.3.4 Paralelná deklinácia a dubletnosť na základe diferencujúcich morfov v rámci vzorov tej istej triedy

Paradigma	Vzory	Npl	SKMS	Príklady
paralelná	chlap//syn	-i/-ovia	48...	<i>kováč//Kováč; hudec//Hudec</i>
	chlapec//svedok		2...	<i>cynici//cynikovia, stoici//stoikovia</i>
	priateľ//syn	-ia/-ovia	1...	<i>brat//Brat</i>
	syn//chlap	-ovia/-i	23	<i>playboy/plejboj; lazár, kalvín; kmotrik</i>
variantná	chlap/syn	-i/-ovia	10	<i>vnuk, apoštol, nestor</i>
	chlapec/svedok		2...	<i>posol, Maur</i>
	syn/chlap	-ovia/-i	19	<i>Gal, Ión; svat, markíz, pápež, veľmož</i>
	priateľ/chlap	-ia/-i	1...	<i>pohan</i>

V tejto skupine ide o triedy s väčším počtom vzorov: I. trieda (5 vzorov: Npl -i/-ovia), II. trieda a IV. trieda.

A) Dubletnosť na základe diferencujúcich morfov pri vzoroch I. triedy

Kríženie tvarov je pri konkurencii koncoviek v tej istej triede častejšie než paralelná deklinácia: -i/-ovia v Npl pri vzore *chlap* a *syn*.

Npl -i/-ovia

I. Paralelná deklinácia, keď popri sebe existujú lexémy s dvoma významami, je medzi vzormi zriedkavá. Pohyb medzi diferencujúcimi morfovami sa prejavuje v kolísaní v rámci tej istej triedy, napríklad konkurencia koncoviek -i a -ovia v Npl pri vzore *chlap* a *syn*: *chlap*//*syn* (48 lexém), *syn*//*chlap* (23 lexém):

a) pri proprializácii apelatív (chlap//syn: *kováč//Kováč, Slovák//Slovák, Čech//Čech; Maďar, Mlynár, Poliak, Talian; Baník, Boháč, Bradáč, Cisár, Čatár, Dekan, Doktor, Drotár, Gajdoš, Husár, Kapitán, Kočíš, Kuchár, Mäsiar, Mýtnik, Rybár, Tkáč, Vladár, Zeman*; chlapec/svedok: *strelec//Strelec, Nemec, Chovanec, Oravec*; chlapec/syn: *hudec//Hudec*; priateľ//syn: *brat//Brat*);

b) opačný smer apelativizácia proprii (deproprializácia) je zriedkavejší, napríklad medzi životnými maskulínami *Judáš//judáš, Lazár//lazar, Ahasvér/ahasvér, donkichot, donchuan, kalvín, benjamín, lucifer*;

c) na základe rozdielov v ortografii syn/chlap: *playboyovia//plejboji*, porov. 4.2.1.4;

d) **pri sémantickej diferenciácii** (*chlap//syn: cynik, stoik*). Pri slovách latinského pôvodu zakončených na *-ik* sa tvary *-i//ovia* diferencujú sémanticky: *stoik – stoici* (vyrovnaní, pokojní ľudia)//*stoikovia* (stúpenci stoizmu); *cynik – cynici* (bezcitní ľudia)//*cynikovia* (stúpenci cynizmu).

II. Dubletnosť bez štylistického či sémantického využívania je pri konkurencii koncoviek, porov. tabuľku 13.

V PSP sa uvádza až 59 dvojtvarov typu *chlap/syn*, z toho 22 má však komponenty *-graf, 7 -fil*, pri ktorých sa dubletnosť stráca, napríklad pri vzore *chlap/syn: fotograf* (v SNK *-i/-ovia*: 53/5, v Google: 52 800/1 690), *stenograf* (v SNK *-i/-ovia*: 7/0); *pedofil* (v SNK *-i/-ovia*: 1/0). Dubleta *-i/-ovia* sa drží pri maskulíne *vnuk, Maur, zlatokop, bohém*.

Na vznik funkčných dvojtvarov majú vplyv predovšetkým tieto faktory: **príznak úcty**, vznešenosti, veľkosti, honoru (tituly, rodinní príslušníci), ale aj **známe** → **neznáme** (predovšetkým pri jednoslabičných etnonymách). Známe etnonymá tvoria Npl pomocou koncovky *-i* (*Fíni, Rusi, Kelti, Nóri, Íri*, porov. *-i/-ovia*: 101/1), resp. majú dvojtvár *-i/-ovia*: *Arab, Brit, Búr, Maur, Kurd*.

Korpusové zistenia umožňujú spresniť aj existenciu dvojtvarov Npl *-ovia/-i* medzi vzormi *syn/chlap, svedok/chlapec*.

V PSP sa uvádza dvojtvár pri lexéme *buržuj (-i/-ovia)*, nie je pri *imbecil, mameluk*; výskyt v SNK *buržuj (-i/-ovia*: 17/0), *imbecil (-i/-ovia*: 9/1), *mameluk (-i/-ovia*: 11/1) potvrdzuje tendenciu vyjadrovať gramaticky príznak –honor, napr. *pedofil* (*-i/-*

-ovia: 1/0), *farizej (-i/-ovia*: 64/1). Koncovka *-ovia* je kompatibilná s príznakmi úcta, vznešenosť, veľkosť, honor ako komponentmi sprievodného pragmatického faktora (napríklad maskulínium *patricij* s príznakmi +úcta, +vznešenosť, +veľkosť, +honor má iba koncovku *-ovia patricijovia*), preto maskulína bez príznaku úcty a s negatívnou konotáciou *buržuji, farizeji* majú koncovku *-i*. Na základe uvedených faktov by sa aj pri substantívach typu *buržuj, imbecil* malo uvažovať len o skloňovaní podľa vzoru *chlap*.

Ak sa rozlišuje ±úcta, ±vznešenosť, ±veľkosť, ±honor zámerne, ide o štylisticky diferencované dublety⁶⁶. Koncovka *-i* ako centrálna a základná sa aj pri iných lexémach

⁶⁶ Porov. pravidlo v češtine *muži/mužové*, Sokolová et al., 2005b.

dá nahradiť v tejto funkcii koncovkou *-ovia*: *muž* (-i/-ovia: 4 035/27 – *veľkí mužovia*), *apoštol* (-i/-ovia: 160/6 – *Boží apoštolovia*). Tento aspekt sa však nevyužíva vždy, porov. len *králi*, *cári* (-i/-ovia: 14/0), *nestori* (SNK: -i/-ovia: 17/0; ale Google obsahuje tieto tvary v pomere až 162/1).

Korpusové zistenia naznačujú potrebu prehodnotiť existenciu dvojtvarov Npl -i/-ovia medzi vzormi *chlap/syn* v prospech vzoru *chlap* pri kompozitách s komponentom *-graf*, *-fil*, *-péd*: *litograf*, *paleograf*, *fotograf*; *anglofil*, *bibliofil*, *slavianofil*, *germanoofil*, *rusofil*; *logopéd*, *ortopéd*.

Tabuľka 13. Konkurencia Npl -i/-ovia, -ovia/-i vo vybraných lexémach

Vzory	Lexéma	-i	-ovia	PSP	Návrh
chlap	<i>Brit</i>	392	2	-i	-i
	<i>Arab</i>	214	1		
	<i>cár</i>	31	2	-i/-ovia*	
	<i>buržuj</i>	17	0	-i/-ovia*	
	<i>nestor</i>	17	0	-i/-ovia*	
	<i>gej</i>	13	51		
	<i>Búr</i>	11	1	-i/-ovia*	
	<i>mameluk</i>	11	1	-ci	
chlap (syn)	<i>muž</i>	4 035	27	-i/-ovia	-i (-ovia)
chlap (syn)	<i>apoštol</i>	160	6		
chlap (syn)/chlapec (svedok)	<i>Kurd</i>	56	3	-i	
chlap (syn)	<i>fotograf</i>	53	5		
chlapec (svedok)	<i>bohém</i>	15	3		
chlap (syn)	<i>zlatokop</i>	9	4	-i/-ovia	-i/-ovia
chlap/syn	<i>vnuk</i>	318	86	-ci/-ovia	
chlapec/chlap/svedok/syn	<i>Maur</i>	75	25		-ovia/-i
svedok/chlapec	<i>posol</i>	134	431	-i/-ovia*	
syn/chlap	<i>eunuch</i>	11	36	-si	
svedok/chlapec	<i>agronóm</i>	9	30	-i/-ovia*	
	<i>mím</i>	3	19	-ovia*	
syn/chlap	<i>samouk</i>	5	21	-ovia*	
	<i>Gal (Gál)</i>	7	9	-i/-ovia*	
	<i>pastierik</i>	7	7	-i/-ovia*	
svedok (chlapec)	<i>Róm</i>	16	4 953	-ovia	-ovia (-i)
	<i>ekonóm</i>	40	1 449	-i/-ovia*	
	<i>moslim</i>	32	963	-ovia	
	<i>Ind</i>	1	60	-ovia	-ovia
syn	<i>don</i>	0	3	-i/-ovia*	
	<i>gay</i>	1	50		

Npl -ovia/-i

a) Dubletnosť Npl -ovia/-i medzi vzormi *syn/chlap* je pri substantívach *svat*, *starosvat*, *markíz*, *pápež*, *veľmož*, *don*, pretože koncovka *-ovia* je kompatibilná s

príznakmi úcta, vznešenosť, veľkosť, honor. Porov. aj dubletu pri lexéme *posol* (-ovia/-i: 431/134, porov. kontext kompatibilný s koncovkou -ovia: *vznešení/Boží poslovia*)⁶⁷.

b) Synchronne sú diskutabilné dvojtvary pri maskulínach *Lach*, *eunuch*, *Kazach*, porov. tvary *Lasi*, *eunusi* (napríklad KSSJ), pretože výskumy ukazujú, že pri zakončení na konsonant *ch* sa pri neskôr prevzatých maskulínach (*šach*, *padišach*) presadzuje koncovka -ovia (porov. SSSJ, 2006: len *eunuchovia*). Koncovku -ovia podporuje zakončenie na veláry (hroziaca deformácia menej známych či menej frekventovaných tvarotvorných základov pred koncovkou -i): *Bask*, *Etrusk*, *Azték* (-ovia/-i: 34/3), *Kazach*. Pri deminutívach typu *kominárik* (-ovia/-i: 1/0), *pastierik* (7/7), *starík*, *kmotrik* je však tvar Npl aj podľa vzoru *chlap*, čo je v rozpore s existujúcou tendenciou skloňovať deminutíva hlavne podľa vzoru *syn*.

c) Menej známe a často monosylabické etnonymá tvoria Npl častejšie pomocou koncovky -ovia, resp. majú dvojtvár: *Ind* (-ovia/-i: 60/1), *Gál* (-ovia/-i: 9/7), *Dák* (-ovia/-i: 1/1), *hind*, *Ión*, *Dór*, *Asýr*, *Chod*, *Méd*, porov. aj iné monosylabické maskulína: *mím* (-ovia/-i: 19/3), *don* (-ovia/-i: 3/0).

d) Diskutabilné a v SNK vzhľadom na nulový výskyt neoveriteľné je konštatovanie v gramatikách a príručkách o dubletnosti pri kompozitách, porov. -ovia/-i: 0/0 pri lemach *rodomil*, *valibuk*, *rodolub*, *gastronóm*, *hrdopysk*.

e) Dubletnosť Npl -ovia/-i, resp. -ovia/(-i) sa vyskytuje častejšie pri kompozitách s komponentom -nóm: *ekonóm*, *agronóm*, *astronóm*, porov. aj *perohryz* (-ovia/-i: 4/2), *samouk* (-ovia/samouci: 21/5), ale opačné poradie je pri lexéme *zlatokop* (-i/-ovia: 9/4).

Npl -ovia/-i/-y

Zriedkavo je v Npl možný trojtvár -ovia/-i/-y medzi vzormi *syn/chlap/had* pri substantívach *Albín* (proprium), *albín* (človek), *albín* (zvíra), *Belko* (proprium), *belko* (apelatívum), *behúň* (človek), *behúň* (zvíra), *behúň* (koberec).

B) Variantnosť tvarov na základe diferencujúcich morf v rámci II. triedy

Paradigma	Trieda	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	II	futbalista/hrdina	2	<i>záujemca</i> , <i>výherca</i>

Variantnosť paradigiem medzi vzormi II. triedy je v domácich substantívach so slovotvornou príponou -ca, už v MSJ (1966) sa spomína presadzovanie koncovky -i na úkor koncovky -ovia v slovách *záujemca*, *výherca*, porov. však ich výskyt v SNK v prospech tvarov *záujemcovia* (-i/-ovia: 80/2 404), hoci výsledky socioligvistického prieskumu sú v prospech tvarov s -i 72 %/26 %), Bosák, 1992.

C) Variantnosť tvarov na základe diferencujúcich morf v rámci IV. triedy

Npl -e/-y

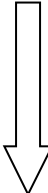
V KSSJ sa pri slove *seter* uvádza dvojtvár *setera/setra*, *setery/setre* (had/dravec), v SNK sa nachádzajú tvary *setra/setera* (52/3), v Npl je len tvar *setre*

⁶⁷ Výsledky sociolingvistického výskumu, porov. Bosák, 1992, 1993: *poslovia* 67 %, *posli* 31 % respondentov.

(13). Z toho vyplýva odporúčanie radiť varianty podľa poradia *dravec/had* (resp. len *dravec*). Z domácich maskulín je to kolísanie pri *kapor* (*kapry/kapre*: 124/52), kodifikovaný tvar s *-y* je proti tendencii *V/* pri neživotných maskulínach (*kufor – kufre*), porov. aj situáciu v poľštine, kde v Npl koncovka *-e*: *karpie*.

4.2.3.5 Variantnosť tvarov medzi vzormi a podvzormi maskulín na základe Ipl -mi/-ami⁶⁸

Tabuľka 14. Kompatibilita zakončenia TZ, zánikovej alternácie a koncoviek Ipl

Koncovka	Fonologický typ	Príklad	klesajúca kompatibilita s koncovkou -mi
-mi	jeden konsonant okrem <i>m</i>	<i>chlap</i> (chlapami: 0), <i>muž</i> , <i>had</i>	
	bez zánikovej alternácie –V/	<i>famúšik</i> ; <i>murár</i> , <i>rektor</i> , <i>tréner</i> ; <i>propriá</i> : <i>Hudec</i> ; <i>propriá</i> : <i>Bobok</i>	
-mi (-ami)	viacslabičné + CsCš, x, ks	<i>študent</i> , <i>parlament</i> , <i>policajt</i> , <i>chirurg</i> , <i>kozmonaut</i> ; <i>index</i>	
-mi /-ami	viacslabičné + <i>st</i> , <i>kt</i> , <i>pt</i> , <i>bt</i> ±V/ (i)	<i>adept</i> , <i>prepošt</i> , <i>architekt</i> , <i>biceps</i> <i>vojačik</i> , <i>vtáčik</i>	
	jednoslabičné + CsC, x, ks	<i>Kelt</i> , <i>bard</i> , <i>box</i> , <i>keks</i> , <i>fax</i> , <i>host'</i>	
-ami/-mi	sk	<i>Bask</i> , <i>Etrusk</i> , <i>blesk</i> , <i>záblesk</i>	
	mC	<i>lump</i> , <i>trombus</i> , <i>nimbus</i>	
	viacslabičné + CsCs	<i>dinosaurius</i>	
-ami (-mi)	+V/ (á)	<i>chrbtami</i> (* <i>chrbátmi</i>)	
	CCC	<i>boršč</i>	
	CCs	<i>cyklus</i> , <i>Herakles</i>	
	+V/* (okrem i): VC/C	apelatíva: <i>otec</i> , <i>minister</i> , <i>svedok</i> , <i>svokor</i> , <i>bicykel</i>	
	s koncovkou -o	<i>dedo</i> , <i>strýko</i> , <i>ujo</i> , <i>oco</i> , <i>Jano</i> , <i>Peto</i>	
	TZ na vokál +V-V	<i>géni-us</i> , <i>nunci-us</i> , <i>sesterci-us</i>	
	TZ na <i>m</i>	<i>ekonóm</i> , <i>mím</i> , <i>dom</i> , <i>rytmus</i> , <i>film</i> , <i>žalm</i>	

Paradigma	Ipl	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	-mi/-ami	syn/svedok	9	<i>pasáček</i> , <i>nováček</i> , <i>miláčik</i> , <i>synáčik</i> , <i>hlupáčik</i> , <i>vojačik</i> , <i>Marek</i> , <i>Wolker</i>
		had/orol/syn/svedok	6	<i>zajačik</i> , <i>panáčik</i> , <i>vtáčik</i> , <i>vlčík</i> , <i>pavúček</i>
		chlap/chlapec	8	<i>spíker</i> , <i>adept</i> , <i>klaun</i> , <i>grand</i> , <i>klient</i>
		husita/futbalista	2	<i>jezuíta</i> , <i>bandita</i>
	-ami/-mi	chlapec/chlap	7	<i>grand</i> , <i>bard</i> , <i>lord</i> , <i>Kelt</i> , <i>Kurd</i> , <i>čert</i>
		svedok/syn	7	<i>hind</i> , <i>princ</i> , <i>šejk</i> , <i>Bask</i> , <i>Ind</i> , <i>Etrusk</i>
		orol/had	4	<i>drozd</i> , <i>skunk</i> , <i>chrúst</i> , <i>červ</i>
		dravec/medved'	3	<i>svišť</i> , <i>pinč</i> , <i>kliešť</i>

Medzi vzormi a podvzormi dochádza v danom maskulíne (predovšetkým pri monosylabických maskulínach) ku kríženiu tvarov Ipl: *-ami/-mi*. Pretože variantná

⁶⁸ Sonda do problematiky reálneho používania variantných koncoviek *-mi*, *-ami* v inštrumentáli plurálu maskulín (Karčová – Majchráková, 2006) svedčí o oveľa väčšej variantnosti, než akú pripúšťajú kodifikačné príručky.

koncovka Ipl *-mi/-ami* má rovnaké podmienky pre vzory v I. a IV. triede pre životné maskulína, ale aj v V. a VI. triede pre neživotné maskulína, vysvetľujeme problematiku Ipl všetkých maskulín spoločne.

4.2.3.5.1 Dubletnosť tvarov Ipl v I., IV., V. a VI. triede v TZ s jedným konsonantom

Dubletnosť tvarov s jedným konsonantom v TZ je minimálna a súvisí s realizáciou zánikovej alternácie: $\pm V/$.

Ipl *-mi/-ami*

Dublety *-mi/-ami* môžu mať aj typy deminutív so sufixom *-áčik*, pri ktorých je skloňovanie podľa vzoru *svedok* príznakové vzhľadom na zriedkavú zánikovú alternáciu *i/* a navyše sa pri tvaroch *miláčka* a *miláčkami*, *maznáčka* a *maznáčkami*, *synáčka* a *synáčkami*, *hlupáčka* a *hlupáčkami* neutralizuje deminutívnosť, kým tvary *miláčika* a *miláčikmi*, *maznáčika* a *maznáčikmi*, *synáčika* a *synáčikmi*, *hlupáčika* a *hlupáčikmi* akoby deminutívnosť zdôrazňovali (podporovali), porov. aj *miláčikovia* > *miláčkovia*, *maznáčikovia* > *maznáčkovia*, *synáčikovia* > *synáčkovia*, *hlupáčikovia* > *hlupáčkovia*. Dublety *-mi/-ami* môžu mať aj ďalšie typy deminutív s derivačnou morférou *-ik*: *nováčikovia* > *nováčkovia*, *vojačikovia* > *vojačkovia*. Deminutíva *zajačik*, *vtáčik*, *vĺčik*, *pavúčik* majú v pluráli aj dvojtvary v Ipl *-mi/-ami*, porov. Ipl *zajačikmi* a *zajačkami*, *vtáčikmi* a *vtáčkami*, *vĺčikmi* a *vĺčkami*, *pavúčikmi* a *pavúčkami*.

Tabuľka 15. Konkurencia Ipl *-mi/-ami*, *-ami/-mi* vo vybraných lexémach

Zakončenie	Lexéma	-V/ = -mi	+V/ = -ami	Návrh
(č)ik: -V/	<i>fanúšik</i>	1 044	1	-mi
	<i>nováčik</i>	444	1	
	<i>miláčik</i>	123	1	
	<i>hlupáčik</i>	6	0	
	<i>pavúčik</i>	3	0	
	<i>vĺčik</i>	2	0	
	<i>synáčik</i>	1	0	
	<i>pasáčik</i>	0	0	
(č)ik: $\pm V/$	<i>vtáčik</i>	36	3	-mi (-ami)
	<i>vojačik</i>	317	178	-mi/-ami
	<i>zajačik</i>	79	14	-mi/-ami
er $\pm V/$	<i>gangster</i>	17	28	-ami/-mi
	<i>spíker</i>	1	13	-ami (-mi)
er +V/	<i>šuster</i>	0	12	-ami
	<i>macher</i>	0	10	

Ipl *-ami/-mi*

Variant *chlapec/chlap* je pri maskulínach aj v závislosti od prítomnosti či neprítomnosti zánikovej alternácie: *gangstrami* a *gangstermi* (12/11, ale len *gangstri*), *spíkrami* a *spíkermi* (12/1), ale len *machrami*, *šustrami*. Prítomnosť či neprítomnosť zánikovej alternácie sa vyskytuje aj pri propriách: *Schneidera* a *Schneidera* (231/86),

Hegela a *Hegla* (556/202), *Schustera* a *Schustra* (2 890/12). Variant *dub/vietor* je pri maskulíne *chrbát* (chrby/chrбаты: 476/95, Lsg chrby/chrбаты: 5 221/92). Podobne je to aj v derivátoch: *chrbtový*, ale v deminutíve zostáva á: *chrbátik*, nie *chrbtík*.

4.2.3.5.2 Dubletnosť Ipl v I., IV., V. a VI. triede s TZ zakončeným na skupinu konsonantov

Na základe napätia medzi dvoma faktormi, napríklad monosylabickosti podmieňujúcej morfu Ipl *-ami* a konsonantických skupín podmieňujúcich morfu *-mi* (CsC), vznikajú dvojtvary medzi vzormi a podvzormi v Ipl *-mi/-ami*, *-ami/-mi*.

Koncovka	Fonologický typ TZ	Príklad
-mi (-ami)	viacslabičné + CsCš	<i>študent, parlament, policajt</i>
	viacslabičné + x, ks	<i>index, paradox</i>
-mi/-ami	viacslabičné + CšCš	<i>st, kt, pt, bt: adept, prepoš, architekt, biceps</i>
-ami/-mi	jednoslabičné + x, ks	<i>box, keks, fax</i>
	jednoslabičné + CsCš	<i>Kelt, princ, fald, bard</i>
	jednoslabičné + CšCš	<i>host'</i>
	CšCv sk	<i>Bask, Etrusk, blesk, záblesk</i>
	mC	<i>lump, trombus, nimbus</i>
-ami (-mi)	CsCs	<i>dinosaur, klaun</i>
-ami	Cm	<i>rytmus, eufemizmus</i>

Pravidlá na používanie variantných koncoviek Ipl treba spresniť hlavne pri monosylabických maskulínach. Maskulína s jednoslabičným TZ zakončeným na skupinu CsCš majú koncovku Ipl *-ami/-mi*: *princ* (-ami/-mi: 56/6), *bard* (-ami/-mi: 2/1). Monosylabickosť podmieňuje morfu *-ami* a fonologický faktor (CsC) podmieňuje morfu *-mi*. V bežnej štandardnej variete sa pri takýchto monosylabických maskulínach uprednostňuje morfa *-ami*.

A) Zakončenie TZ na sonórny a šumový konsonant CsCš okrem kombinácie sonóry s velárou CsCv: nt/nd, rt/rd, kt, lc, lf, lp, lt, lz; nc/nš, ns/nz; rb, rč, rš, rz, jt

Ipl -mi/-ami

V tabuľke 16 neuvádzame prípady s nízkym výskytom v textoch SNK: *maturant, šimpanz*. Pri tvorení tvarov Ipl v lexémach so zakončením TZ na CsCš (nt/nd, rt/rd, kt, lc, lf, lp, lt, lz; nc/nš, ns/nz; rb, rč, rš, rz, jt) možno pri viacslabičných TZ odporúčať tvar *-mi*, pri jednoslabičných TZ odporúčať tvar *-ami*.

a) Viacslabičné frekventované maskulína zakončené na CsCš okrem mC majú Ipl *-mi*, resp. *-mi (-ami)*, porov. *agent, demonštrant, konkurent, pacient, reprezentant; nímmand, vagabund; expert; policajt* (poradie podľa zastúpenia: nt/nd, najmä -ent/-ant, rt/rd, lt/ld, jt/jd, nc/nč, rc/rč, ut, lz, rz, nz/ns). Viacslabičné maskulína majú prevahu tvarov s koncovkou *-mi* (*šimpanz*: 17/4, *maturant*: 50/2), ale majú aj vyrovnané dublety *-mi/-ami*: *kozmonaut, financ*.

b) Výnimočne majú variant *-mi/-ami* **jednoslabičné maskulína**, napríklad *čert*, dokonca len *-mi lord*: 10/0 (pod vplyvom *milord*).

Tabuľka 16. Konkurencia koncoviek Ipl -mi/-ami v maskulínach s TZ na CsCš

Zakončenie	Lexéma	-mi	-ami	Návrh
CsCš	<i>študent</i>	1 895	267	mi (-ami)
	<i>policajt</i>	1 047	86	
	<i>klient (ie/i-e)</i>	942	101	
	<i>pacient (ie/i-e)</i>	535	50	
	<i>reprezentant</i>	486	20	
	<i>expert</i>	392	30	
	<i>konkurent</i>	360	13	
	<i>agent</i>	238	23	
	<i>demonštrant</i>	183	18	
	<i>asistent</i>	169	14	
	<i>kozmonaut</i>	31	11	-mi/-ami

Ipl -ami/-mi

A) **Jednoslabičné maskulína** zakončené na skupinu CsCš majú v Ipl častejšie štylisticky nediferencované dvojtvary *-ami/-mi*, porov. *verš*, *kurz*, *pulz*, *šilt*, *fald*, *princ*, *ranč*, *vinš* (26/4), *erb*; len teoreticky možno Ipl predpokladať aj v singuláriách tantum, porov. *tranz*, *Hont*, *hold*, *smalt*, *Balt*, *bronz*.

Tabuľka 17. Konkurencia Ipl -ami/-mi vo vybraných maskulínach s TZ na CsCš

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-ami	-mi	Návrh
CsCš	koniec/stroj	<i>verš</i>	387	7	-ami (-mi)
		<i>ranč</i>	4	1	
	problém/zápas	<i>kord</i>	11	1	
		<i>kemp</i>	4	1	
		<i>fald</i>	3*	0	
	chlapec/chlap	<i>bard</i>	3	1	-ami/-mi
	problém/zápas	<i>trend</i>	280	50	
		<i>kurz</i>	95	87	
		<i>erb</i>	40	29	
	koniec/stroj	<i>terč</i>	59	31	
	vietor/dub	<i>tromf</i>	29	9	
	svedok/syn	<i>princ</i>	22	11	
CmCš (ie/i-e)	zápas/problém	<i>triumf</i>	22	7	

V tabuľke neuvádzame prípady s nízkym výskytom v textoch SNK, porov. *-ami/-mi*: *pulz* (7/4), *pinč* (0/0), *flirt* (3/3), *lump* (3/3), *bronz* (2/2), *sejf* (1/0).

B) **Zakončenie TZ na sonórny a velárny konsonant CsCv: *nk/ng*, *rk/rg*, *lk*, *jk*, *vk* a skupiny *sk*, *zk*, *zg***

Pri kombinácii sonóry a veláry sú vylúčené kombinácie s velárou *h* a *ch* a zakončenie na veláru má bez ohľadu na slabičnosť TZ častejšie variant s prevahou koncovky *-ami*: *drink* (6/2), *kalk* (3/2), *gong* (2/1), *Bask* (10/4), *obelisk* (8/4), *Etrusk* (17/1), *fašiangy* (9/2), *šiling* (14/2), *tomahavk* (10/1).

Tabuľka 18. Konkurencia koncoviek Ipl vo vybraných lexémach s TZ CsCv a sk, zk

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-ami	-mi	Návrh
CsCv	vzťah/výsledok	<i>gang</i>	25	53	-mi/-ami
	syn/svedok	<i>chirurg</i>	15	25	
	vzťah/výsledok	<i>brejk</i>	45	49	
	syn/svedok	<i>šejk</i>	4	6	
	výsledok/vzťah	<i>šperk</i>	346	40	-ami/-mi
		<i>tank</i>	226	40	
		<i>tréning</i>	80	64	
		<i>park</i>	60	26	
		<i>štrajk</i>	51	30	
		<i>míting</i>	27	21	
		<i>frank</i>	20	12	
		<i>song</i>	18	8	
sk	výsledok/vzťah	<i>blesk</i>	124	29	
		<i>disk</i>	113	47	
		<i>zisk</i>	101	34	
		<i>záblesk</i>	66	49	
		<i>vosk</i>	12	7	
zk	výsledok/vzťah	<i>bozk</i>	316	17	-ami (-mi)
sk	výsledok	<i>pysk(y)*</i>	38	0	-ami

Ipl -ami/-mi

Jednoslabičné maskulína zakončené na skupinu CsCv majú v Ipl štylisticky nediferencované dvojtvary *-ami/-mi*, napríklad *výsledok/vzťah* (10): *šperk, tank, park, štrajk, kalk, gong*; len teoreticky možno predpokladať variant pri singuláriách tantum: *folk, bank, cajg, slang, cveng, štrng*, resp. maskulína majú vyrovnané dublety *-mi/-ami*, porov. *gang, šejk, brejk*.

Poradie *-ami/-mi* je aj pri **viacslabičných** maskulínach: *tréning, míting, šiling, fašiang*, analogicky aj maskulína s malým alebo nulovým výskytom: *haring, kemping, holding, mustang, popsong, katafalk, tajbrejk, vercajk, lunapark*. V prospech *-ami* je aj pomer variantov pri viacslabičných maskulínach zakončených na skupinu *sk*: *kiosk, obelisk, záblesk, meniskus*.

Pluráliá tantum, resp. maskulína s viazaným plurálom majú často len koncovku *-ami*: *drobky, tračky, paberky, odpustky, prístupky, výpalky, volky, okolky*. Porov. aj **pysk, fašiang*, ale častejšie PLT *pysky, fašiangy*.

Ipl -mi/-ami

Vyrovnané poradie -mi/-ami je pri viacslabičných maskulínach: chirurg, tringelt, puding, dramaturg, metalurg; zriedka je poradie -mi/-ami pri jednoslabičných TZ. Viacslabičné málo frekventované maskulína zakončené na sk (zk) majú výnimočne dublety s poradím -mi/-ami: odlesk, výprask, resp. s poradím -ami/-mi: kiosk, obelisk, odblesk. Pri tvorení tvarov Ipl v lexémach so zakončením TZ na CsCv a sk možno pri viacslabičných TZ odporúčať tvar -mi/-ami, pri jednoslabičných TZ odporúčať tvar -ami/-mi.

C) Zakončenie TZ na CšCš *kt, st, zd, št, (st'), št', žd, (žd')*; *pt/bt/bd, ps/bs***Ipl -mi/-ami**

Viacslabičné frekventované maskulína zakončené na CšCš majú Ipl -mi/-ami, napríklad (*kt*) *aspekt, efekt, konflikt, kontakt, objekt, produkt, projekt*. Ide hlavne o viacslabičné prevzaté maskulína, domáce maskulína zakončené na *kt, st, zd, št, (st'), št', žd, (žd')*, *pt, ks, x, sk (zk)* nemajú frekventované typy, preto nemajú ani variant: -mi (-ami), okrem *nájazd, zájazd, nerast*. Nefrekventované maskulína sa priradujú k variantom analogicky: *ametyst*. Viacslabičné málo frekventované maskulína zakončené na *st, zd, št, (st'), št', žd, (žd')*, *pt* majú častejšie dublety s poradím -mi/-ami: *balast, kontrast, letorast, leukoplast, nárast, nerast, protest, priepust, vierozvest; podjazd, prejazd, výjazd, zájazd, zjazd; adept, koncept*. Výnimočne majú variant -mi (-ami) jednoslabičné maskulína s CšCš: *akt, plast, zjazd, plást, rest, zrast, chrúst*.

Tabuľka 19. Konkurencia Ipl -mi/-ami vo vybraných lexémach s TZ na CšCš

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-mi	-ami	Návrh
CšCš	zápas/problém	<i>produkt</i>	746	129	-mi/-ami
		<i>objekt</i>	577	129	
		<i>subjekt</i>	822	441	
		<i>projekt</i>	424	94	
		<i>kontakt</i>	306	31	
		<i>efekt</i>	283	64	
		<i>aspekt</i>	232	68	
		<i>konflikt</i>	223	58	
		<i>protest</i>	163	29	
		<i>chlap/chlapec</i>	138	16	
	zápas/problém	<i>nájazd</i>	136	20	
	chlap/chlapec	<i>adept</i>	84	15	
	zápas/problém	<i>artefakt</i>	48	17	
		<i>akt*</i>	80	37	
		<i>kontrast</i>	37	5	
		<i>zájazd</i>	28	9	
		<i>plast</i>	18	7	
		<i>zjazd</i>	16	6	
		<i>biceps</i>	9	5	
		<i>rest</i>	7	6	

*Na frekvenciu má vplyv aj homonymia Ipl lexém *akty, aktá*.

Viacslabičné málo frekventované maskulína zakončené na *st*, *zd*, *št*, (*st'*), *št'*, *žd*, (*žd'*), *pt* majú častejšie dublety s poradím *-mi/-ami*, ale môžu mať aj poradie *-ami/-mi*: *porast*, *manifest*, *rozjazd*, *recept*, *afekt*, *verdikt*.

V tabuľke neuvádzame prípady s nízkym výskytom v textoch SNK, porov. *-mi/-ami*: *koncept* (20/3), *plást* (12/1), *nerast* (9/4), *zrast* (6/3), *chrúst* (4/1).

Ipl -ami/-mi

Tabuľka 20. Konkurencia Ipl -ami/-mi vo vybraných lexémach ČSČS

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-ami	-mi	Návrh
ČSČS	vietor/dub//problém/zápas	<i>prst</i>	4 081	284	-ami (-mi)
	priateľ	<i>host'</i>	1 828	146	
	vietor/dub//problém/zápas	<i>list</i>	1 476	34	
	problém/zápas	<i>fakt</i>	584	223	-ami/-mi
	problém/zápas	<i>test</i>	251	130	
	problém/zápas	<i>trest</i>	199	36	
	vietor/dub	<i>most</i>	263	19	
	problém/zápas	<i>recept</i>	104	28	
	problém/zápas	<i>chvost</i>	96	35	
	problém/zápas	<i>verdikt</i>	72	59	
	problém/zápas	<i>post</i>	44	9	
	koniec/stroj	<i>plášť</i>	51	5	
	problém/zápas	<i>skvost</i>	34	16	
		<i>piest</i>	31	13	
		<i>zips</i>	15	5	
		<i>kšeft</i>	12	9	
		<i>takt</i>	7	7	

Jednoslabičné maskulína zakončené na *st*, *zd*, *št*, (*st'*), *št'*, *žd*, (*žd'*), *pt* majú častejšie dublety s poradím *-ami* (*-mi*), napríklad *chvost*, *list*, *most*, *prst*, *test*, *trest*; *host'*; *kliešť*, *plášť*, resp. vyrovnané varianty *-ami/-mi*: *brest*, *chrúst*, *piest*, *post*, *pôst*, *plást*, *rest*, *skvost*, *vpust*, *zrast*; analogicky možno takéto tvorenie Ipl predpokladať aj v málo frekventovaných typoch: *rošt*, *lept*, *krst*, *drozd*, *hvizd* (1/1), *vjazd* (1/1). Len teoreticky možno predpokladať variant pri singuláriách tantum: *rast*, *šust*, *chvast*, *vzrast*, *chľast*, *takt*, *taft*, *šnaps*, *plebs*. V tabuľkách neuvádzame prípady s nízkym výskytom v textoch SNK, porov. *-ami/-mi*: *rozjazd* (19/2), *drozd* (7/3), *krst* (6/2), *rošt* (4/4), *hvizd* (1/1), *vjazd* (1/1), *lept* (2/0). Hoci je ťažké interpretovať výsledky SNK pri niektorých lemmách: *zjazd* (*-mi/-ami*: 16/6), *rozjazd* (*-ami/-mi*: 19/2), *vjazd* (*-mi/-ami*: 1/1), väčšina skúmaných príkladov dovoľuje zovšeobecnenie, že pri viacslabičných TZ možno odporúčať dubletu *-mi/-ami*, pri jednoslabičných TZ dubletu *-ami/-mi*. Ak existuje jednoslabičné maskulínium a má viacslabičné deriváty, v jeho derivátoch sa Ipl tvorí často analogicky ako pri jednoslabičnom maskulíne *-ami* (*-mi*): *psychotest*, *pršiplášť* (3/1), *rast*, *nárust*, *štvortakt*, *dvojlist*, *telemost*, *trasochvost*, *vrtichvost*, *milord*, *katapult*, *letorast*. Okrem dvojtvarov (*mostami/mostmi*, *piestami/piestmi*, *prstami/prstmi*) majú niektoré jednoslabičné maskulína len koncovku *-ami*, napríklad *dažd'ami* (249/0), *svišťami* (8/0), *vpustami* (7/0), porov. Karčová – Majchráková, 2006.

Frekvenciu ovplyvňuje homonymia, napr. Nsg *sekt* a Gpl od *sekta*, resp. Ipl *sektami* od *sekta* aj *sekt* (-ami/-mi: 43/1), porov. aj tvary Ipl⁶⁹ od maskulína *kliešť* aj feminína *kliešte* (-ami/-mi: 261/6).

D) Zakončenie TZ na dve sonóry CsCs okrem CsCm: *rn, ur* (fonémy VR), *il* (fonémy JL), *jn, rv*

Vylúčené sú kombinácie sonóry a druhej sonóry *j, l'*.

Ipl -ami/-mi

Tabuľka 21. Konkurencia foriem Ipl vo vybraných lexémach s TZ na CsCs

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-ami	-mi	Návrh
CsCs	problém	<i>nerv</i>	368	0	-ami
	orol/had	<i>dinosaurius</i>	102	8	-ami (-mi)
	orol/had	<i>červ</i>	72	7	
	problém/zápas	<i>faul</i>	46	9	-ami/-mi
	problém/zápas	<i>mail</i>	51	25	
	problém/zápas	<i>koncern</i>	27	18	
	problém/zápas	<i>kombajn</i>	25	8	
	zápas/problém	<i>detail</i>	141	310	-mi/-ami
	zápas/problém	<i>koktejl/koktail</i>	8	22	
	chlap/chlapec	<i>klaun</i>	9	11	

Zakončenie TZ na dve sonóry CsCs zvyčajne indikuje kompatibilitu s koncovkou *-ami*, a to v jednoslabičných aj viacslabičných TZ. Analogicky možno predpokladať varianty *-ami/-mi* aj v málo frekventovaných lexémach: *western, faun, kentaurus* (4/3). Zriedkavé je poradie *-mi/-ami* (*detail, koktail/koktejl, klaun*).

E) Zakončenie TZ na *ks, x*.

Ipl -mi/-ami

Tabuľka 22. Konkurencia foriem Ipl vo vybraných lexémach s TZ na *x, ks*

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-mi	-ami	Návrh
ks	problém/zápas	<i>kiks</i>	0	12	-ami
		<i>komiks</i>	5	19	-ami/-mi
		<i>fax</i>	10	19	
x	zápas/problém	<i>komplex</i>	62	48	-mi/-ami
		<i>index</i>	54	22	
		<i>reflex</i>	14	10	
		<i>paradox</i>	54	9	-mi (-ami)

Viacslabičné typy majú častejšie variant *-mi/-ami*, vyrovnané typy variantov majú aj maskulína *prefix, suffix, xerox*. Pri ortografii *ks* (viditeľná rozloženosť grafém) sa uprednostňuje koncovka *-ami*: *komiks* (19/5), pri graféme *x* je koncovka *-mi*.

⁶⁹ Číslo neodlišuje tvar lexém *kliešť* a *kliešte*.

Ak existuje jednoslabičné maskulínium a má deriváty, v jeho derivátoch sa Ipl tvorí často analogicky ako pri jednoslabičnom maskulíne, porov. *fax* a *telefax*.

Ipl -ami/-mi

Jednoslabičné typy maskulín zakončené na CC x (*ks*) môžu mať dvojitvar, častejšie však majú len alebo prevažne koncovku *-ami*, napríklad *keks* (47/3), *koks*, *kiks*; len teoreticky možno predpokladať variant pri singuláriách tantum: *koks* a v nefrekventovaných typoch (*lux*, *mix*). V jednoslabičných maskulínach sú varianty častejšie v prospech koncovky *-ami*, monosylabickosť je silnejším faktorom než kombinácie kompatibilné pri viacsylabickosti tvarotvorného základu s koncovkou *-mi*, porov. tie isté skupiny pri monosylabických základoch v SNK: *kódex* (-mi/-ami: 15/2), ale *fax*

(-ami/-mi: 12/10).

Variantnosť tvarov Ipl v rámci II. triedy

Pri vzore *husita* sa začínajú objavovať v Ipl varianty, porov. *jezuíta* (-mi/-ami: 43/6), *bandita* (-mi/-ami: 37/12), *husita* (-mi/-ami: 34/1). Raritná je vnútroparadigmatická zmena v TZ *o/u* podmienená fonologicky (*oovia): *buržo* – *buržuovia*.

Tabuľka 23. Konkurencia foriem Ipl vo vybraných lexémach vzoru *husita*

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-mi	-ami	Návrh
-ita	husita/futbalista	<i>bandita</i>	37	12	-mi/-ami
		<i>jezuíta</i>	43	6	
	husita	<i>husita</i>	34	1	

Pravidlá na používanie dubletných koncoviek Ipl maskulín treba spresniť hlavne vzhľadom na sylabickosť ich TZ. Väčšina skúmaných príkladov dovoľuje zovšeobecnenie, že pri viacslabičných TZ zakončených na skupinu konsonantov možno odporúčať dubletu *-mi/-ami*, pri jednoslabičných TZ dubletu *-ami/-mi*.

Štýlovo diferencované varianty pri životných maskulínach

Štýlovo diferencované varianty typu *Herkula/Herkulesa* súvisia s koncovkami *-us/-es/-os/-as*. Variantnosť tvarov so zachovávaním koncoviek *-us/-es/-os/-as*, resp. pôvodného TZ, je pri skloňovaní gréckych a latinských mien, pričom tu možno pozorovať nasledujúce tendencie:

a) veľmi frekventované grécke a latinské antroponymá sa vyskytujú v zdomácnenej podobe bez koncovky *-os* v Nsg: *Homér*, *Ikar* (Ikara/Ikarosa: 93/2; pôvodný tvar so zachovaním *-os* zostal len v spojení *Daidalos* a *Ikaros*);

b) menej frekventované grécke a latinské antroponymá majú koncovky *-es/-as/-us* len v Nsg ako nositele významu Nsg: *Aristoteles* – *Aristotela*, *Oidipus* – *Oidipa*, *Pytagoras* – *Pytagora*, *Archimedes* – *Archimeda*, *Euklides* – *Euklida*; porov. aj posesívne adjektíva: *Damoklov meč*, *Archimedov zákon*;

c) pri niektorých maskulínach predchádzajúcej skupiny existujú dvojtvary – paralelná deklinácia *syn/svedok* (*Háda/Hádesa*, *Herkula/Herkulesa*, *Bakcha/Bakchusa*), pričom tvary so zachovávaním koncovky *-as/-es/-os/-us* v celej paradigme sa hodnotia ako hovorové (*Hádesa*, *Herkulesa*, *Bakchusa*), porov. *Laurusa/Laura*, *Magnusa/Magna*, *Máriusa/Mária*, *Piusa/Pia*, *Priskusa/Priska*, *Paternusa/Paterna*, *Markusa/Marka*;

Tabuľka 24. Pomer tvarov typu *Herkula/Herkulesa*

Lexéma	-sa	-a (bez -es, -us)	Návrh pre nižší štýl	Návrh pre vyšší štýl
<i>Herkules</i>	36	168	<i>Herkulesa</i>	<i>Herkula</i>
<i>Hádes</i>	18	31	<i>Hádesa</i>	<i>Háda</i>
<i>Bakchus</i>	8	40	<i>Bakchusa</i>	<i>Bakcha</i>

d) v novogréckych menách sa *-as*, *-es*, *-is*, *-os* vždy zachováva (*Plastirasa*, *Zacharidesa*, *Karamanlisa*, *Glezosa*);

e) tvary so zachovaním zakončenia slúžia lepšie identifikačnej funkcii propria, ale signalizujú zároveň aj vyšší stupeň udomácnenia (porov. *Julius Ceasar*/*Július Satinský*);

f) špecifický prípad predstavuje skloňovanie niektorých mien: so supletívnymi koreňmi (*Zeus – Dia*), s najvýraznejšími alomorfami (*Paris – Parida*, ale len *Eros – Erosa*, nie *Erota*), infigované typy (*Cicero – Ciceróna*, *Nero – Neróna*, *Scipio – Scipióna*, *Noe – Noema*, *Xenofón – Xenofonta*, *Anakreón*) atď.

Podľa L. Dvonča (1984) však možno pripustiť varianty *Nera/Nerona/Neróna*, *Xenofón/Xenonta/Xenóna* (6/1). Tvary typu *Cicera* slúžia používateľom bez klasického vzdelania z pohľadu identifikačnej funkcie pre proprium *Cicero* lepšie než rozšírené tvary *Ciceróna*, porov. aj *Plutón – Pluta* namiesto *Pluto – Plutóna/Plutona*, porov. typ *Eros – Erosa* namiesto *Eros – Erota*. Aj pri skloňovaní apelatív je tendencia nahrádzať pôvodné tvary novými pravidelnými tvarmi, napríklad *pontifex – pontifexa* namiesto *pontifika*; *farynx – farynxu* namiesto *faryngu* (porov. Dvonč, 1984).

Tabuľka 25. Pomer tvarov typu *Nera/Nerona/Neróna*

Lexéma	-a	-ona	-óna	Návrh pre nižší štýl	Návrh pre vyšší štýl
<i>Nero</i>	126	91	49	<i>Nera</i>	<i>Neróna/Nerona</i>
<i>Cicero</i>	39	20	54	<i>Cicera</i>	<i>Ciceróna/Cicerona</i>
<i>Pluto</i>	242	2	9	<i>Pluta</i>	<i>Plutóna/Plutona</i>

Rozšírené TZ fungujú popri nerozšírených, často sú sémanticky odlišné: boh *Pluto/Plutóna/Plutona*, planéta, resp. pes *Pluto/Pluta*, *Nero/Nera*; dokonca pod vplyvom ostatných tvarov sa vytvorila aj podoba Nsg *Plutón* (14).

4.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti životných maskulín

Indikátory dubletnosti v Npl životných maskulín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
proprializácia apelatív	Npl -i/-ovia	<i>Mlynár, Kuchár, Kapitán, Čatár, Boháč, Bradáč; Strelec, Nemec, Oravec, Hudec</i>
±úcta, ±honor		<i>apoštol, posol; svat, markíz, pápež, veľmož</i>
sémantická diferenciácia		<i>cynik, stoik</i>
známe →← neznáme		<i>Maur, Kurd, Gál, Ión, Dór</i>
OEF →← OGF		<i>plejboj/playboy</i>
derivačná diferenciácia (±deminutíva)	Npl -ovia/-i	<i>kominárik, starík, pastierik, kmotrik</i>
MF –alternácie →← MF +alternácie (archaickosť)		<i>Lach, Valach, Kazach; samouk, eunuch</i>
apelativizácia proprií		<i>donkichot, donchuan, kalvín, benjamín</i>
proprializácia zvieracích apelatív a feminín	Npl -y (-e)/-ovia	<i>Holub, Pavúk; Drozd, Orol; Breza, Slivka; Medveď, Zajac, Jeleň; Sršeň, Vrabec; Lasica</i>
personifikácia	Npl -y/-i; -y/-ovia	<i>šváb, jastrab, had, trúd, šakal, potkan, pavián, chameleón; skunk</i>
	Npl -e/-i	<i>dravec, kanec, sysel; medveď, mäkkýš</i>
depersonifikácia	Npl -i/-y; -ovia/-y	<i>štajerák, križiak; valach</i>
	Npl -i/-e; -ovia/-e	<i>rybár, fuzán, bacilonosič; škodca</i>
GF forma neutier →← SF prirodzený mužský rod	Npl -á/-ovia	<i>chlapčisko, tuláčisko</i>

Ide predovšetkým o funkčne využívané varianty (*kováč//Kováč; cynici//cynikovia; Judáš//judáš*), zriedka o funkčne nevyužívané dublety (*playboy/plejboj; Lach, Valach, Kazach, eunuch; samouk*).

A) sémantická diferenciácia (príznačnosť koncovky Npl -ovia)

SF osobné apelatíva →← SF propriá = Npl -i/-ovia (*kováč* → *kováči* // *Kováč* → *Kováčovia*, *Slovák* → *Slováci* // *Slovák* → *Slovákovia*, porov. aj *Čech, Maďar, Poliak, Talian; Baník, Boháč, Bradáč, Cisár, Čatár, Dekan, Doktor, Drotár, Gajdoš, Husár, Kapitán, Kočíš, Kuchár, Rybár, Mlynár, Mäsiar, Mýtnik, Vladár, Tkáč, Zeman; hudec* → *hudci* // *Hudec* → *Hudecovia*, *šuster* // *Šuster; Strelec, Nemec, Chovanec, Oravec*).

SF nepríznačnosť (–úcta) →← SF +úcta, honor = Npl -i/-ovia (*vnuk; apoštol; muž, posol; svat, starosvat, markíz, pápež, moslim, veľmož*), ale SF –úcta, –honor →← SF menej frekventované = Npl -i (-ovia), napr. *imbecil, farizej, buržuj, mím*.

SF nositelia vlastnosti →← SF stúpeni smeru = Npl -i/-ovia (*cynici//cynikovia, stoici//stoikovia*).

SF nepríznačnosť (+známe a frekventované etnonymá) →← SF príznakovosť (menej frekventované etnonymá) = Npl -i/-ovia (*Maur, Kurd, Gall, Gál, Ión, Ír, Dór*).

SF propriá →← SF depropriálne apelatíva = Npl -ovia/-i (*Judáš//judáš, Lazár//lazár, donkichot, donchuan, kalvín, benjamín, lucifer*).

SF nepríznačnosť zvieracích a feminínnych apelatív, resp. neutier →← SF +proprializácia, +personifikácia = Npl -y//ovia; Npl -e/-ovia; Npl -á/-ovia (*Baran, Čížik, Holub, Chrobák, Kohút, Králik, Pavúk, Slávik, Slimák, Vlk; Drozd, Orol; Breza, Koza, Slivka; Jeleň, Komár, Medveď, Zajac; Sršeň, Vrabec; Borovica, Dyňa, Jarabica, Holubica, Horčica, Hlohyňa, Kačica, Krupica, Kukurica, Lasica, Riečica, Škorica, Veverica, Živica; Zrno, Rebzo*). Rozdiel medzi apelatívami a propriami je taký výrazný, že vylučuje kolísanie a prieniky vo formách.

SF prirodzený mužský rod →← GF a DF forma neutier augmentatívneho sufixu -isko = Npl -ovia/-á (*chlapčisko, tuláčisko, hadisko*).

SF nepríznačnosť (pomenovanie osôb) →← SF depersonifikácia (pomenovanie zvierat) = Npl -i/-y; -ovia//y; Npl -i/-e; -ovia//e (*štajerák, španiel, križiak, valach, fuzáč, sliedič, rybár, fuzáň, požierač, bacilonosič, škodca*).

SF nepríznačnosť (pomenovanie zvierat) →← SF +príznačová personifikácia = Npl -y/-i; Npl -e/-i; Npl -y/-ovia (*capi, jastrabi, hadi, chameleóni, potkani, paviáni, slávici, supi, šakali, škorpioni, švábi, trúdi, tchori; osli, orli, červi; dravci, kanci, krkavci, samci, sysli, tigri, žrebci; medvedi, mäkkýši; skunkovia, ale len kone, voly*).

B) derivačná diferenciácia

DF nepríznačnosť (nemotivované) →← DF príznakovosť (deminutíva) = Npl -ovia/-i (*kominárik, starík, pastierik, kmotrik*).

C) morfonologická diferenciácia

MF nepríznačová absencia alternácií →← MF výrazné alternácie (archaickosť) = Npl -ovia/-i (*Lach, Valach, Kazach; samouk, eunuch*).

D) fonologická a ortoepická diferenciácia

OGF príznakový pôvodný pravopis y →← OEF nepríznačový pravopis podľa výslovnosti j = Npl -i/-ovia (*plejboj/playboy, liftboj/liftboy, gej/gay*), s y je koncovka -i menej kompatibilná než s j.

Poznámky pre jazykovú prax

Pri štylisticky a sémanticky diferencovaných dvojtvaroch, v ktorých je tvar Npl -i nepríznačový, možno tvar Npl -ovia využívať na posilnenie významu +úcta, +honor (*otec, apo, apuš*); zvýraznenie etnoným na osi známe – menej známe (*Aztékovia, Dórovia, Kazachovia*), na zvýraznenie, resp. potlačenie deminutívnosti (*pastierikovia/pastierici*), porov. aj *ašpirantikovia* a *ašpirantici*. Na rozdiel od SSSJ by sme navrhovali koncovku Npl -i/-ovia, aj pri lexéme *asistentík* (nie iba *asistentíci*). Koncovky možno zámerne používať pri lexémach typu *august* (šašo), pri ktorom by sme na rozdiel od SSSJ (s. 184) navrhovali koncovku Npl -i, resp. -ovia/-i a *augustus* (titul), pri ktorom by sme zhodne so SSSJ (s. 184) navrhovali koncovky -i/-ovia.

Štylisticky a sémanticky diferencované dvojtvary na zvýraznenie propriálnosti možno využívať zámerne nerealizovaním alternácií (*Hudeca, Hudecovia, Mraveca, Mravecovia*), porov. aj nezachovávanie alternácií v ženských priezviskách: *Hronecová, Strelecová, Oravecová, Kupecová, Nemecová, Drobecová, Sumecová, Vrabecová, Krahulecová, Slovincová*, popri častejšej forme so zánikovou alternáciou *Hroncová, Strelcová, Oravcová, Kupcová, Nemcová, Drobcová, Sumcová, Vrabcová, Krahulcová*,

Slovincová. Napríklad pomer medzi formou *-cová/-ecová* je pri priezviskách *Hronec* 705/55, *Oravec* 3898/52, *Nemec* 2022/5, *Krahulec* 322/14, *Sumec* 3/3 a možno ho predpokladať aj pri tvorení gramatických tvarov priezvisk okrem Nsg (*Hudeca*, *Sumeca*).

V tejto skupine ide aj o funkčne využívané varianty (*švábi*, *jastrabi*, *hadi*, *trúdi*, *šakali*, *potkani*, *paviáni*, *chameleóni*), ale aj o funkčne nevyužívané varianty, ktoré by bolo možné využívať na zvýraznenie, resp. potlačenie personickosti (*chrobáčik*; *vtáčik*, *vĺčik*, *pavúčik*; *baránkovia*, *holúbky/holúbkovia*; *svrček*, *cvrček*, *býček*). Nie všetky pomenovania zvierat menia pri personifikácii formu (*kôň*, *vôl*).

Zvyčajne ide o dvojakú konkurenciu (*Bobík*, *bobík*; *bomdardér*), len výnimočne ide o trojakú konkurenciu pri homonymách *behúň*, *boxér*, *Albín/albín*.

Na rozdiel od kodifikačných príručiek sa nepotvrdili výrazné dvojtvary v Npl pri typoch s komponentmi *-fíl* (Npl *-i*), *-nóm* (Npl *-ovia*), porov. *.*-fili/-filovia*: 99/19, *.*-nómovia/-nómi*: 2134/76, nazdávame sa, že je to práve preto, lebo nemajú vlastnosti indukujúce dubletnosť.

Indikátory dubletnosti v Npl neživotných maskulín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
personifikácia	Npl <i>-y/-i</i> ; <i>-y/-ovia</i>	<i>robot</i>
	Npl <i>-e/-i</i>	<i>štopel'</i> , <i>štupel'</i> ; <i>pajác</i>
depersonifikácia	Npl <i>-i/-y</i>	<i>veterán</i> , <i>gigant</i> ; <i>štartér</i> , <i>mixér</i> ; <i>radikál</i> , <i>antagonista</i>
	Npl <i>-i/-e</i> ; <i>-ovia/-e</i>	<i>delenec</i> , <i>sčítanec</i> ; <i>jazdec</i> , <i>bežec</i> ; <i>škodca</i>
	Npl <i>-ia/-e</i>	<i>činiteľ</i> , <i>deliteľ</i> , <i>menšiteľ</i> , <i>mocniteľ</i> , <i>násobiteľ</i>
deproprializácia	Npl <i>-ovia/-y</i>	<i>newton</i> , <i>pascal</i>
proprializácia apelatív	Npl <i>-y (-e)/-ovia</i>	<i>Smrek</i> , <i>Hrib</i> ; <i>čardáš</i> // <i>Čardáš</i>

A) sémantická diferenciácia

SF nepríznačnosť neživotných maskulín → ← SF +príznačnosť personifikácia = Npl *-y/-i*; Npl *-e/-i* (*robot*; *rapel'*, *štopel'*/*štupel'*, *pajác*).

SF nepríznačnosť → ← SF depersonifikácia, DF zakončenie ako pri životných maskulínach = Npl *-i/-y*, Npl *-i/-e*; Npl *-e/-ia* (*veterán*, *patrón*, *tenor*, *gigant*, *exponent*; *štartér*, *mixér*; *radikál*, *civil*, *fenomén*, *bas*, *barytón*; *panák* (*-i/-y/-ovia*: 28/16/0); *zberač*, *nosič*, *sekretár*, *vodič*, *sušič*, *čistič*; *jazdec*, *bežec*; *delenec*, *sčítanec*, *mocnenec*, *násobenec*; *činiteľ*, *deliteľ*, *menšiteľ*, *mocniteľ*, *násobiteľ*, *ukazovateľ*, *umorovateľ*).

SF nepríznačnosť → ← SF deproprializácia, depersonifikácia = Npl *-ovia/-y*; Npl *-ovia/-e* (*newton*, *pascal*, *ampér*, *watt*, *salchov*; *škodca* – rastlinného pôvodu).

SF nepríznačnosť neživotných maskulín → ← SF +proprializácia, +personifikácia = Npl *-y//ovia*; Npl *-e/-ovia* (*Smrek*, *Hrib*; *Breza*, *Slivka*; *čardáš*//*Čardáš*, *Marec*). Rozdiel medzi apelatívami a propriami je taký výrazný, že vylučuje kolísanie a prieniky vo formách.

B) sémantická a derivačná diferenciácia

SF neživotnosť → ← DF zakončenie ako pri životných maskulínach = Npl *-y/-i*; *-y/-ovia*; Npl *-e/-i* (*strašiak*, *snehuliak*; *škriatok*).

C) sémantická a gramatická diferenciácia

SF rozpor medzi výrazným signalizovaním životnosti v koncovke Npl *-ovia* →← SF plurálová formálna neživotnosť zvieracích pomenovaní = plurálová neflektivnosť zvieracích pomenovaní III. triedy (*pony, husky*).

Poznámky pre jazykovú prax

V tejto skupine ide o funkčne nevyužívané varianty (*delenec, sčítanec, mocnenec, násobenec; strašiak, bubák, snehuliak; škriatok*), hoci by ich bolo možné využívať (zvýraznenie, resp. potlačenie personickosti: *strašiak, snehuliak; škriatok; tvorček, drobček, panáčik, letáček*).

Štylisticky a sémanticky diferencované dvojtvary možno využívať na zvýraznenie identifikačnej funkcie pomocou nerealizovania alternácií (*Marecovia*), porov. aj nezachovávanie alternácií v ženských priezviskách: *Korecová, Jarecová, Kopecová*, popri častejšej forme so zánikovou alternáciou *Korcová, Jarcová, Kopcová*. Napríklad pomer medzi formou *-cová/-ecová* je pri priezviskách *Korec* (*-cová/-ecová*: 397/129), *Krajec* (*-cová/-ecová*: 39/16), *Kopec* (*-cová/-ecová*: 158/26), *Marec* (*-cová/-ecová*: 155/18), *Jarec* (*-cová/-ecová*: 12/7) a možno ho predpokladať aj pri tvorení gramatických tvarov priezvisk okrem Nsg (*Mareca, Koreca*).

Pri spojení deminutívnosti a personifikácie možno využívať koncovku *-ovia* pri maskulínach s nulovou koncovkou v Nsg na zvýraznenie personifikácie. Kým koncovka *-ovia* personickosť a deminutívnosť zvýrazňuje (*zajačikovia*), koncovky *-y/-e* pri tej istej lexéme personickosť a deminutívnosť potláčajú (*zajačiky/zajačky*). Pri maskulínach na *-o* by sa však mala používať vždy koncovka *-ovia* (*zajkovia, pejkovia*), nie *zajky, pejky*, keďže ide o znásobenie rovnako pôsobiacich faktorov v prospech *-ovia* (SF, GF, DF), porov. aj *pejo, zajo*.

V tom istom kontexte by sa však mali používať rovnaké tvary: *rozprávkoví draci a šarkani*, resp. *papierové draky a šarkany*, nie však *rozprávkoví draci a šarkany* (SNK).

Indikátory dubletnosti v Ipl medzi vzormi a podvzormi maskulín

Zakončenie a sylabickosť TZ	Realizácia morf	Príklady
FF monosylabickosť TZ →← FF dva konsonanty CsC	Ipl -ami/-mi	<i>bard, grand, princ, pinč, Kelt, Kurd, čert; skunk; kentaurus</i>
FF monosylabickosť TZ →← FF dva nesonórne konsonanty		<i>svišť, kliešť, Bask, Etrusk, drozd</i>
FF monosylabickosť TZ →← FF dve sonóry		<i>klaun, červ</i>
FF ±sylabickosť TZ →← FF dva konsonanty	Ipl -mi/-ami	<i>klient</i>
FF viacsylabickosť TZ →← FF <i>ft, cht, st, št, št', kt, pt</i>		<i>prefekt, adept</i>
MF ±zániková alternácia →←		<i>nováčik, miláčik; Wolker, Hegel</i>
DF sufix -ik, resp. propriá		
GF Nsg -a →← FF jeden konsonant	Ipl -mi (-ami)	<i>bandita, jezuita</i>

A) fonologická diferenciácia

FF monosylabickosť TZ →← FF CsCš = Ipl -ami/-mi (*grand, bard, Kelt, Kurd, lump, pinč čert; hind, princ, Ind*); zriedkavo -mi/-ami: *lord, grand, tramp, skunk; šejk*.

FF monosylabickosť TZ →← FF CšCš *zd, st, št, št' = Ipl -ami/-mi (drozd, chrúst)*; zriedka -mi/-ami: *svišť, kliešť*.

FF monosylabickosť TZ →← FF CšCv *sk = Ipl -ami/-mi (Bask, Etrusk)*.

FF monosylabickosť TZ →← FF CsCs = Ipl -ami/-mi (*klaun, červ*).

FF ±sylabickosť TZ/±difftongizácia →← FF CsCš = Ipl -mi/-ami (*kli-ent/klient*).

FF viacsylabickosť TZ →← FF CšCš *st, št, št', kt, pt = Ipl -mi/-ami (adept, vierozvest)*.

B) morfonologická a derivačná diferenciácia

MF ±zániková alternácia →← DF deminutívny sufix -ik = Ipl -mi/-ami (*fanúšik, vojačik; zajačik, panáčik, vtáčik*).

MF ±zániková alternácia →← DF zakončenie -er, -el = Ipl -mi/-ami (*Hegel, Wolker, Schuster, Schneider*).

C) gramatická diferenciácia

GF Nsg -a →← FF jeden konsonant = Ipl -ami/-mi (*bandita, jezuita*).

Poznámky pre jazykovú prax

Pravidlá na používanie dubletných koncoviek Ipl treba spresniť hlavne pri monosylabických maskulínach. Väčšina skúmaných príkladov dovoľuje zovšeobecnenie, že pri viacslabičných TZ zakončených na skupinu konsonantov možno odporúčať -mi alebo dubletu -mi/-ami, pri jednoslabičných TZ -ami alebo dubletu -ami/-mi. Prax, ktorá sa realizuje v SSSJ (2006), že pri maskulínach s TZ zakončeným na konsonantickú skupinu *nt* sa uvádzajú tvary Ipl, by bolo potrebné rozšíriť na všetky prípady, ktoré indikujú dubletnosť. Monosylabickosť podmieňuje morfu -ami a fonologický faktor (CsC) podmieňuje morfu -mi. Ide tu o funkčne

nevyužívané dvojtvary Ipl a vo všeobecnosti platí, že pri zakončení TZ na konsonantickú skupinu je predpoklad vzniku tvaru s koncovkami *-mi/-ami*, ktorý sa využíva v závislosti od ďalších faktorov (sylobickosť, deminutívnosť, zániková alternácia).

Indikátory dubletnosti v Gsg (Asg) životných maskulín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
GF Nsg -o →← DiF	Gsg -a/-u	<i>apo, tato; Hečko, Krasko, Šimko, Leško, Benko, Timko</i>
OEF -a →← OGF -u		<i>Kilrea</i>
GF Nsg - →← GF Nsg -a	Gsg -a//u	<i>askét//askéta</i>
ortoepická a ortografická diferenciácia (podmienená regionálnym úzom, resp. „známostou“, frekvenciou)	Gsg -ho/-a	<i>Foray, Forray, Holvay, Horvay, Iglay, Jaray, Karay, Garay, Klempay, Bakai; Disney</i>
OGF -ě/-e, SF propriálnosť →← OEF, DiF -e		<i>Purkyně, Bechyně, Homole, Nevole, Večeře, Váně, Pečeně</i>
OEF →← OEF e	Gsg -a/-ho	<i>Stallone</i>
posilnená identifikácia pri vzore <i>kuli</i> →← oslabená propriálnosť pri adjektíválnej deklinácii	Gsg -ho/-ieho	<i>Dolejší, Hořejší; Lakomy, Chromy</i>

A) Gramatická a diachrónna diferenciácia

GF Nsg -o →← DiF = Gsg -a/-u (*apo, tato; Hečko, Krasko, Šimko, Lacko, Beňo, Marko, Macko, Danko, Sabo, Vaško, Blaško, Bučko, Zaťko, Tomko, Blaho, Ferko, Miko, Bartko, Leško, Benko, Petro, Oračko, Jacko, Vaňo, Filo, Fico, Vančo, Stanko, Belko, Franko, Sopko, Valko, Lauko, Vavro, Šimo, Balco, Balko, Jančo, Jurčo, Palko, Michalko, Timko*).

GF Nsg -, Gsg -a →← GF Nsg -a, Gsg -u = Gsg -a//u (*poet, askét, katechét, vierozvest; poeta, askéta, katechéta, vierozvesta*).

B) Ortoepická a ortografická diferenciácia

OEF [Kilrej] →← OGF = Gsg -a/-u (*Kilrea*).

OEF *i, y* →← OEF *j* = Gsg -ho/-a (*Márai: Máraiho/Máraia, Salay (Salayho/Salaya), Matulay (Matulaya/Matulayho), Kállay (Kállaya/Kállayho), Disney (Disneyho/Disneya), Zebegney (Zebegneyho/Zebegneya); ďalej Belay, Buday, Butkay, Businkay, Čabay, Foray, Forray, Ganonay, Hazay, Holvay, Horvay, Iglay, Jaray, Karay, Garay, Klempay, Klussay, Bakai, Bączkai, Arvai, Duray*).

OGF -ě, SF propriálnosť →← OEF -e, DiF a-kmene = Gsg -ho/-u (*Purkyně (Purkyněho/Purkyňu), Bechyně, Homole, Nevole, Večeře, Váně, Pečeně*).

OEF [steloun] →← OEF [stalone] = Gsg -a/-ho (*Stallone*).

C) Sémantická a gramatická diferenciácia

SF deklinácia proprií podľa vzoru *kuli* →← GF adjektívale = Gsg/Asg/-ho/-ieho (-ého (*Hořejší, Dolejší; Gretzky, Lakomy, Chromy*)).

Poznámky pre jazykovú prax

Pri tvorení pádových foriem možno využívať štylisticky a sémanticky diferencované dvojtvary na zvýraznenie identifikačnej funkcie proprií (*Dolejšího* miesto adjektívnej deklinácie *Dolejšieho*), prípadne potlačenie nežiaducej konotácie (*Lakomyho, Chromyho*).

V tejto skupine ide aj o funkčne nevyužívané varianty, hoci je možnosť využívať gramatiku v službách identifikačnej funkcie a gramaticky rozlišovať Gsg -u od priezvisk typu *Benka* (*Beňa, Vaška, Bartka, Fica, Mika, Šimka*) a Gsg -a od priezvisk typu *Benko* (*Beňo, Fico, Miko, Šimko*) a posilniť tak identifikačnú funkciu proprií, porov. propriá *Šimko, Lacko, Beňo, Macko, Danko, Vaško, Blaško, Bučko, Zát'ko, Tomko, Blaho, Miko, Bartko, Leško, Benko, Petro, Vaňo, Filo, Fico, Stanko, Belko, Franko, Sopko, Valko, Lauko, Vavro, Šimo, Jančo, Jurčo, Palko, Michalko, Timko, Žigo* a propriá *Šimka, Lacka, Beňa, Macka, Danko, Vaška, Blaška, Bučka, Zát'ka, Tomka, Blaha, Mika, Bartka, Leška, Benka, Petra, Vaňa, Fila, Fica, Stanka, Belka, Franka, Sopka, Valka, Lauka, Vavra, Šima, Janča, Jurča, Palka, Michalka, Timka, Žiga*.

Používanie koncovky Gsg -u pri type *Benko* a *Benka* je proti identifikačnej funkcii propria, podobne aj identifikačná funkcia ženských antroponým od týchto priezvisk sa prechýľovaním deformuje (*Benková* od *Benko* aj *Benka*). Paralela medzi deklináciou a deriváciou je aj pri deklinačnej diferenciácii medzi formou *Garaj* (*Garaja*) a *Garai/Garay* (*Garaiho/Garayho*) a podobou ženských priezvisk *Garajová* a *Garaiová/Garayová*. Forma *Máraiho* sa vyskytuje najčastejšie vo funkcii preponovaného atribútu (*Máraiho dielo, Disneyho dielo*).

Indikátory dubletnosti Asg medzi vzormi maskulín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
personifikácia	Asg -/-a	<i>zrádnik, gaštan, dubák</i>
depersonifikácia	Asg -a/-	<i>kohútik, roháč, koral</i>

A) sémantická diferenciácia

SF neživotnosť →← SF personifikácia, DF -ik = Asg -/-a (*zrádnik, gaštan*).

SF životnosť →← SF depersonifikácia = Asg -a/- (*kohútik, roháč, koral; turek*).

B) sémantická a gramatická diferenciácia

SF zvieracie pomenovania →← GF Gsg -ho = Gsg/Asg -ho/- (v sg sklonné *pony, grizly, husky*, ale nesklonné *jeleňa wapiti, vtáka kivi*).

GF Nsg -a →← SF depersonifikácia = Gsg/Asg -u/-u (aj pri depersonifikácii je Asg -u: *antagonista, spravodajca, škodca*).

Poznámky pre jazykovú prax

Nesklonné formy pomenovaní zvierat sa používajú v pozícii atribútu častejšie s flektívnym špecifikátorom: *jeleň wapiti*, *vták kivi*, *papagáj kakadu*.

Aj pri depersonifikácii sa v Asg objavujú koncovky ako pri životných maskulínach: *uvaríš turka*, *dám si ju namiesto turka*.

5 DEKLINÁCIA NEŽIVOTNÝCH MASKULÍN

5.1 Deskripcia deklinačných typov

Menné skloňovanie neživotných maskulín má dve základné triedy (V. a VI.) s najvyšším počtom vzorov a podvzorov – s desiatimi vzormi a šiestimi podvzormi.

Tabuľka 1. Deklinačné typy neživotných maskulín

Domáca aj prevzatá lexika	Prevzatá lexika	Propriá – toponymá	
•menná deklinácia zápas/problém dub/vietor jazyk/kúsok vzťah/výsledok _____ _____ _____ stroj/koniec žiaľ/manéver _____ •adjektívna deklinácia zlatý (rýnsky) •indeklinábiliá _____	•menná deklinácia +/ +/ +/ +/ materiál hotel _____ +/ +/ _____ •adjektívna deklinácia + •indeklinábiliá lei	•menná deklinácia SGT Poprad Prešov Ružomberok Kežmarok _____ _____ _____ Lučenec Žiar _____ •adjektívna deklinácia +j (+) •indeklinábiliá Dachau	•menná deklinácia PLT Vinohrady _____ _____ _____ _____ Topoľčany Sliače _____ Leváre •adjektívna deklinácia _____ •indeklinábiliá _____

5.1.1 Algoritmizácia a deskripcia V. a VI. triedy

Neživotné maskulína tvoria V. a VI. triedu so zhodou Asg a Nsg a Apl a Npl, determinujúcou morfológiou odlišujúcou obidve triedy je Npl -y, resp. Npl -e. Koncovky -y/-e sú kompatibilné s tzv. tvrdými či mäkkými konsonantmi (okrem indiferentných konsonantov *r, l*), preto sa gramatiky pri začlenení do tried často odvolávajú zjednodušene a nepresne len na foneticko-fonologické kritérium (Oravec et al., 1984, 1988). Počet jednotlivých vzorov pri mennej deklinácii v V. a VI. triede triade možno rozšíriť na šesťnásť alebo zúžiť na desať podľa koncovky v Ipl.

7. Ak po splnení štvrtej podmienky má maskulínium V. triedy v Gpl koncovku *-ov*, na základe sémantických faktorov majú počítateľné konkréta koncovku Gsg *-a*: vzory *dub, jazyk, hotel*.

8. Ak po splnení piatej podmienky má maskulínium VI. triedy v Gpl koncovku *-ov*, zaraďuje sa do vzorov na základe koncovky Gsg a sémantických faktorov: vzor *stroj* (Gsg *-a*: počítateľné konkréta), *žiaľ* (Gsg *-u*: abstraktá, materiáliá).

9. Ak po splnení šiestej podmienky má maskulínium V. triedy v Gsg koncovku *-u*, na základe koncovky v Lsg *-e* zaraďuje sa do vzoru *zápas*, na základe koncovky v Lsg *-u* (zakončenie TZ na veláru) zaraďuje sa do vzoru *vzťah* a na základe koncovky Lsg *-i* (zakončenie TZ na *ál, el, er, ér*) zaraďuje sa do vzoru *materiál*.

10. Ak po splnení siedmej podmienky má maskulínium V. triedy v Gsg koncovku *-a*, na základe koncovky v Lsg *-e* zaraďuje sa do vzoru *dub*, na základe koncovky v Lsg *-u* (zakončenie TZ na veláru) zaraďuje sa do vzoru *jazyk* a na základe koncovky Lsg *-i* (zakončenie TZ na *ál, el, er, ér*) zaraďuje sa do vzoru *hotel*.

11. Variantnosť koncoviek v Ipl je pri vzoroch *zápas/problém, dub/vietor, jazyk/kúsok, vzťah/výsledok, stroj/koniec, žiaľ/manéver* a spôsobujú ju v zásade rovnaké faktory (inkompatibilita s relačnou koncovkou *-mi*: m, CCs, mC, zániková alternácia VC/C s hrozbou CCC).

Najväčší rozdiel medzi zdrojmi je pri vzoroch *zápas/problém* (len 74 toponým) a *vzťah/výsledok* (len 54 toponým, porov. kompatibilitu domácich toponým s koncovkou Gsg *-a*, prevzatých toponým s *-u*).

Tabuľka 2. Receptivita skloňovacích typov V. až VI. triedy

Zdroj:	SKMS		SCS		PROP – toponymá	
Vzor/podvzor	Počet	%	Počet	%	Počet	%
<i>zápas/problém</i>	2 344/498		7 186/1882(termíny)		74	
<i>vzťah/výsledok</i>	463/217		562/29(-átor)		54	
<i>materiál</i>	92		371			
<i>hotel</i>	49		214			
<i>jazyk/kúsok</i>	906/193		219/18		139	
<i>dub/vietor</i>	294/27		677/20		476	
Topoľčany	7 (242)		–		344	
V. trieda	5 086 (5 338)	85,8	11 178	87,6	1 087	76
<i>stroj/koniec</i>	505/317		279/509 (-meter)		307	
<i>žiaľ/manéver</i>	48/4		90/33		11	
Leváre	(13)		–		25	

VI. trieda	885 (897)	14,2	911	7,49	343	24
SD spolu	5 971	100	12 094	100	1 430	100
kombinácie	552		498			

nepravidelné	2					
SD spolu	6 525	99,7	12 592	98,7	1 430	94,7
zlotý/bicie	6	0,1	2	0,1	3+3	0,4
lei	12	0,2	158	1,2	74	4,9
NM spolu	6 543	100	12 752	100	1 510	100

Receptivita a charakteristika vzorov na základe dominantných faktorov

Typ *zápas/problém* má medzi apelatívami najvyššiu receptivitu (2 344/498 v SKMS a až 7 186/1 882 v SCS), je pre neho charakteristické spolupôsobenie faktorov: najčastejšie abstraktnosť a prevzatie z iných jazykových systémov.

Typ *vzťah/výsledok* s relatívne vysokou receptivitou je dominantný pri abstraktách so zakončením Lsg nekompatibilným s koncovkou *-e* (zakončenie TZ na vokál alebo na veláry).

Vzor *materiál* s relatívne nízkou receptivitou je výlučne pri prevzatých abstraktách a materiáliách so zakončením na *-ál, -el, -ér, -iér*, porov. SCS: 371.

Vzor *hotel* s nízkou receptivitou je výlučne pri prevzatých počítateľných konkrétach so zakončením na *-ál, -el, -ér, -iér*, porov. SCS: 214.

Typ *dub/vietor* s relatívne nízkou receptivitou je dominantný pri počítateľných konkrétach, a to predovšetkým pri domácich toponymách (31,5 % z počtu 1 087 toponým).

Typ *jazyk/kúsok* s relatívne vysokou receptivitou v domácej lexike je dominantný pri konkrétach so zakončením Lsg nekompatibilným s *-e* (zakončenie TZ na vokál alebo na veláry), vrátane toponým (9,2 % z počtu 1 087 toponým).

Vzor *Topoľčany* s relatívne vysokou receptivitou je dominantný pre toponymá so zakončením na topoformant *-any* (22,8 % z počtu 1 087 toponým).

Typ *stroj/koniec* s relatívne vysokou receptivitou je dominantný pri počítateľných konkrétach so zakončením na mäkký konsonant, resp. *r, l*, a to aj pri toponymách (porov. topoformanty *-enec, -ovec*).

Typ *žiaľ/manéver* s nízkou receptivitou je dominantný pri abstraktách a materiáliách so zakončením na mäkký konsonant.

Vzor *Leváre* s nízkou receptivitou je pri pomnožných toponymách zakončených na topoformanty *-áre, -aše* (1,7 %).

Najreceptívnejším vzorom v jednom zdroji je vzor *zápas* (SCS: 7 186). Pomer v zastúpení tried: SKMS: V. (85,8 %), VI. (14,2 %). Najväčší rozdiel medzi zdrojmi je pri vzoroch *zápas, jazyk, problém, materiál*. Propriá majú samostatné vzory *Topoľčany* a *Leváre*. Nízky výskyt sufixu *-ok* v internacionalizmoch znamená nízkú receptivitu podvzorov *výsledok, kúsok* v SCS. Receptivita vzorov je vyššia než receptivita podvzorov okrem vzoru *koniec* v SCS. Vysoký výskyt internacionalizmov pri podvzore *koniec* spôsobuje výskyt kompozít s komponentom *-meter* (128), resp. produktívny sufix *-izmus* pri vzore *problém*.

Tabuľka 3. Receptivita deklinačných vzorov mennej deklinácie (zostupné zoradenie)

P.	Vzor	SKMS		Vzor	SCS		Vzor	PROP
1.	zápas	2 344		zápas	7 186		dub	476
2.	jazyk	901		problém	1 882		Topoľčany	344
3.	stroj	505		dub	677		koniec	335
4.	problém	498		vzťah	562		kúsok	139
5.	vzťah	463		koniec	533		vzťah	89
6.	koniec	317		materiál	371		zápas	74
7.	dub	294		stroj	261		Leváre	25
8.	výsledok	217		jazyk	223		stroj	11
9.	Topoľčany	242		hotel	214			
10.	kúsok	193		sou	168			
11.	materiál	92		žiaľ	115			
12.	žiaľ	48		vietor	20			
13.	hotel	49		kúsok	18			
14.	vietor	27		výsledok	29			
15.	Leváre	13		manéver	33			
16.	sou	12		zlotý	2			
17.	zlatý/bicie	8		Topoľčany	1			
18.	manéver	5		Leváre	0			

Tabuľka 4. Dominantné deklinačné vzory menného skloňovania neživotných maskulín

SG	V. trieda	V. trieda	V. trieda	VI. trieda	VI. trieda
N	zápas-	vzťah-	hotel-	stroj-	žiaľ-
G	zápas- u [dub- a]	vzťah- u [jazyk- a]	hotel- a [materiál- u]	stroj- a	žiaľ- u
D	zápas- u	vzťah- u	hotel- u	stroj- u	žiaľ- u
A	zápas-	vzťah-	hotel-	stroj-	žiaľ-
L	o zápas- e	vzťah- u	hotel- i [materiál- i]	stroj- i	žiaľ- i
I	zápas- om	vzťah- om	hotel- om	stroj- om	žiaľ- om
PL					
N	zápas- y	vzťah- y	hotel- y	stroj- e	žiaľ- e
G	zápas- ov [Karpát-]	vzťah- ov	hotel- ov	stroj- ov	žiaľ- ov [Matliar-] (dn-i)
D	zápas- om	vzťah- om	hotel- om	stroj- om	žiaľ- om
A	zápas- y	vzťah- y	hotel- y	stroj- e	žiaľ- e
L	o zápas- och	o vzťah- och	o hotel- och	o stroj- och	žiaľ- och
I	zápas- mi [problém- ami] [vetr- ami]	vzťah- mi [poriadk- ami] [kúsk- ami]	hotel- mi [materiál- mi]	stroj- mi [konc- ami]	žiaľ- mi [manévr- ami]

V. trieda

Do V. triedy, ktorá má jedenásť vzorov s podvzormi (resp. sedem vzorov bez podvzorov), patria neživotné maskulína so zhodou A_{sg} a N_{sg}, A_{pl} a N_{pl}. V N_{pl} je determinujúcou morfolou koncovka *-y*, diferencujúce sú v L_{sg} koncovky *-e/-u/-i* (3000/2000/130), v G_{sg} koncovky *-u/-a* (3550/1550), v G_{pl} koncovky *-ov/-*. Dominantným vzorom je vzor *zápas*. Pre distribúciu pádových koncoviek v V. triede sú relevantné tieto faktory: sémantický, fonologický, derivačný, morfonologický a diachrónny faktor.

•**Determinujúcu morfu N_{pl} -y** majú neživotné substantíva (pre neživotnosť je charakteristická zhoda N a A v obidvoch číslach), ktoré majú pred koncovkou *-y* nie mäkký konsonant (+kompaktnosť, –difúznosť), vrátane *l*, *r* pri prevzatých substantívach (okrem typov s pôvodne mäkkým *r*, *l*, napríklad *Leváre*, resp. okrem internacionalizmov s pohyblivým vokálom, ktoré majú deklináciu podľa VI. tr., porov. *kufre*, *metre*).

•**Hyperdiferencujúcou morfolou** vzorov v algoritme je G_{pl} *-ov* a *-*, ktorou sa vyčlení propriálny vzor *Topoľčany* s pôvodnou nulovou koncovkou (pre osobitný skloňovací typ *Topoľčany* je relevantná propriálnosť okrem dvoch apelatív plurále tantum *časy/čias* a maskulína *raz/ráz*, najčastejším topoformantom je formant *-any*) proti ostatným desiatim vzorom s koncovkou *-ov* (pôvodne koncovka u-kmeňov).

•**Diferencujúcou morfolou** je aj G_{sg} *-u/-a*, ktorá je podmienená sémanticky (abstraktá majú *-u* a počítateľné konkrétna *-a*), derivačne (transflexné deverbatíva majú *-u*) a podľa pôvodu (cudzie toponymá majú častejšie v G_{sg} *-u*, domáce toponymá *-a*). Na rozdiel od tradičných gramatík výskum frekvencie koncovky *-a* a *-u* ukázal jednoznačnú prevahu koncovky *-u*, pretože až 75,3 % substantív V. triedy má GM *-u*, 4,45 % má dvojtvary *-a/-u*, *-u/-a* a len 20,2 % *-a* (Puškášová, 1999). Prevaha koncovky *-u* súvisí s intelektualizáciou a internacionalizáciou slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, v ktorej sa abstraktá a prevzaté slová dostávajú do centra slovnej zásoby a s nimi pôvodná koncovka u-kmeňov. Pre koncovku *-a* je okrem domáceho pôvodu relevantná podoba derivačnej morfémy (*-or*, *-ík*, *-ek*).

•**Subdiferencujúcou morfolou** je koncovka L_{sg} *-e* (*zápas*, *problém*, *dub*, *viator*), L_{sg} *-u* (*vzťah*, *výsledok*, *jazyk*, *kúsok*), L_{sg} *-i* (*materiál*, *hotel*). Ich distribúcia je podmienená fonologicky (veláry a vokál majú *-u*) a pôvodom slov (prevzaté substantíva zakončené na *r*, *l* majú L_{sg} *-i*, skloňovacie typy *materiál*, *hotel*). Najčastejšiu koncovku L_{sg} *-e* majú neživotné maskulína zakončené na konsonant C okrem *k*, *g*, *h*, *ch* a okrem substantív zakončených na vokál, ktoré majú koncovku *-u*, a okrem prevzatých substantív zakončených na *l*, *r* typov *materiál*, *hotel*, ktoré majú morfu *-i*.

Pre zakončenia na *r*, *l* platia obmedzenia, napríklad zakončenie *-mer*, *-ar*, *ir*, *ír*, *or* (*teplomer*, *meteor*, *gejzír*) signalizuje kompatibilitu s L_{sg} *-e*, ale substantíva na *ál*, *-el*, *-er*, *-ér* sa skloňujú podľa *materiál/hotel* s L_{sg} *-i*.

•Variantnou morfolou vzorov v algoritme **Ipl -mi/-ami** sa vyčleňujú vzory a podvzory v I., IV. životných, V. a VI. triede neživotných maskulín, v ktorých sú na ich distribúciu rovnaké podmienky (morfonologický faktor: pre *-ami* je relevantný pohyblivý vokál pred jednou spoluhláskou VC/C).

Pomocou Gsg *-u* a rovnakých sémantických vlastností (abstraktá, materiáliá, kolektíva) sa vyčleňujú vzory *zápas*, *vzťah* a *materiál*, ktoré sa odlišujú subdiferencujúcimi koncovkami Lsg (*o zápase*, *vzťahu*, *materiáli*).

(9) Deklinačný typ *zápas/problém*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-, -us, -os -es	-u	-u	-, -us, -os, -es	-e	-om
PL	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi/-ami

SG		PL	
N	zápas- [problém-, cykl-us, diabet-es, kozm-os]	N	zápas-y
G	zápas-u	G	zápas-ov
D	zápas-u	D	zápas-om
A	zápas-	A	zápas-y
L	(o) zápas-e	L	(o) zápas-och
I	zápas-om	I	zápas-mi [problém-ami]

9. Vzor *zápas*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
zápas	2 155	2 344	7 186	74	<i>prípád, štát, klub, úrad, bod, súd, spôsob</i>
problém	521	498	1 882		<i>film, program, záujem, počet, rozpočet</i>
Kombinácie vzoru zápas		122	367	0	zápas ↔ dub, zápas ↔ problém, zápas ↔ výsledok, zápas ↔ vzťah, zápas ↔ materiál, zápas ↔ žiaľ, zápas ↔ syn, chlap ↔ zápas, had ↔ zápas, zápas ↔ mesto, zápas ↔ žena, zápas ↔ finále

Príklady na vzor *zápas* podľa frekvencie zo SNK (320 lem): čas, zápas, prípad, štát, klub, úrad, bod, súd, spôsob, stav, dôvod, výkon, projekt, priestor, základ, názor, Poprad, byt, záver, smer, okres, futbal, postup, proces, rozdiel, rozhovor, hlas, vstup, šport, obchod, pohľad, čin, výbor, náklad, orgán, región, titul, rad, odbor, koncert, pocit, zväz, pár, plán, telefón, podiel, vplyv, festival, úver, obraz, výber, typ, termín, východ, víkend, subjekt, dokument, odchod, pokus, Washington, návrat, prístup, inter, prejav, polčas, kontakt, internet, tovar, spor, ústav, objekt, pomer, zbor, konflikt, zámer, šampionát, pobyt, predmet, princíp, pokles, rekord, západ, osud, dres, produkt, príklad, súbor, pohyb, štýl, stred, súhlas, predpoklad, priemer, charakter, ľad, cit, dôkaz, tábor, nákup, príchod, plat, automobil, magazín, moment, úvod, nárast, rezort.

Podľa vzoru *zápas* sa skloňujú neživotné maskulína na základe týchto faktorov:

•**Sémantický faktor:** abstraktá, materiáliá, kolektíva → Gsg **-u**, neživotné maskulína → **A=N**. Podľa najfrekvencovanejšieho vzoru *zápas* sa skloňujú pravé aj nepravé abstraktá (*hlad, jasot, chichot, cengot, hmat, let, jav, pozdrav*), materiáliá (*alkohol, batist, bromid, cement, cmar, fenol, hodváb, ľad, med, petržlen, sacharín, síran, škrob*), kolektíva (*dav, hmyz, hyd, chrup, kolektív, komparz, ľud, riad*). Patrí sem veľa internacionalizmov (7186) okrem prevzatých substantív zakončených na *ál, el, er, ér* –typy *materiál, hotel*. Porov. prevzaté aj domáce termíny: *summit, derivát, interval, mýtus, štatút, akuzatív, datív, genitív, lokatív, nominatív, vokatív, atribút, objekt, predmet, predikát, subjekt, podmet, vetný člen, pád, rod, spôsob, čas; casus/kázus, genus, modus*⁷⁰. Vysoká frekvencia v SCS súvisí s internacionalizáciou a intelektualizáciou slovnnej zásoby. Okrem toho sa takto skloňujú cudzie toponymá, pri ktorých je cudzí pôvod dôležitejšie kritérium než konkrétnosť (*Washington, Boston, Bonn, Dallas, Madrid, Bospor, Ural, Trevír, Agadír, Air, Hvar, Belehrad, Montreal*), porov. Sokolová, 1996. Podľa vzoru *zápas* sa skloňujú cudzie toponymá nezakončené na veláry (*Boston, Ural, Hvar*), porov. aj apelatívum *z mosta* – *z Mostu*. Z domácich toponým sem patria pomenovania z deverbatívnych apelatív (*Brod, Svit*) a zakončené na *d* (*Poprad, Sigord*). V pluráli sa takto skloňujú názvy z apelatív (*Balvany, Čakany, Dvory, Klasy, Kúty, Lazy, Sady, Sebechleby, Vinohrady, Zruby, Žľaby*).

•**Fonologický faktor:** zakončenie na jeden nemäkký konsonant C okrem velár a okrem *m* a zakončenie na skupiny CsCš, resp. *st, zd, kt, pt, x* → Ipl **-mi**.

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
1 nemäkký C (okrem <i>k, g, h, ch, m</i> a zakončenia na <i>-ál, -el, -er, -ér</i>)	Npl -y Ipl -mi	<i>dôvod, výkon, projekt, priestor, základ, názor, fond, Poprad, byt, záver, smer</i>
dva konsonanty s prvou sonórou okrem <i>m</i> : CsCš (<i>nc, nd, nt, rd, rn, rt, jt, út</i>) okrem monosylabických TZ		<i>parlament, štandard, argument, konkurz, incident, talent, kontinent, horizont</i>
konsonantické skupiny <i>st, zd, kt, pt, ps, x</i>		<i>protest, aspekt, recept, kolaps, index</i>

Fonologický faktor podmieňuje determinujúcu koncovku *-y* v Npl (nemäkké konsonanty: okrem *k, g, h, ch* a *m* a okrem prevzatých maskulín zakončených na *-ál, -el, -er, -ér*); pre koncovku Ipl *-mi* je relevantný nepohyblivý vokál a jeden konsonant okrem *m*, okrem toho sú to kombinácie CsC, z CC *st, št, zd, žd, kt, pt, zg, x* (*ks*), napríklad (*dojazd, efekt, delikt, paradox, xerox, appendix*).

a) TZ je zakončený na jeden konsonant: **b** (*žľab, pohyb, klub, štáb*), **d** (*Poprad, dohad, vodopád, pád, vinohrad, hrad, vodovod*), **f** (*epitaf, húf*), **l** (*vrchol, hlahol, omyl, symbol, gól, štýl, alobal, futbal, metal, fenol, fenyľ*), **n** (*chlórečnan, etylén, tatraplán, úškrn, jen, telefón*), **p** (*čap, prešľap, vstup, násyp, princíp*), **r** (všetky domáce *dar, kar, výber, zmier, náter* a prevzaté maskulína okrem vzorov *materiál* a *hotel*, napríklad *tumor, elixír, gejzír*), **s** (*bas, des, zápas, lis, tenis, zápis, mínus*), **t** (*kobalt, internát, derivát, šarlát, granát, substrát, kabinet, štát*), **v** (*genitív, komparatív, statív, aperitív*,

⁷⁰ Porov. odlišnú deklináciu apelatíva *modus* – *modu* a propria *Modus* – *Modusu*.

kolektív), **z** (*maz, jazz*), vrátane typov so slabikotvornými hláskami *r, ř, l, í* (*hrb, klb, srd, spln, úhrn, škrt, vrt, hlt*).

b) TZ je zakončený na dva konsonanty, z ktorých predchádzajúci je sonórou (CsČš) okrem kombinácie mC (*biliard, rekord, štandard; koncert, transport, export, import, jogurt, rezort; argument, forint, front, horizont, incident, inštrument, experiment, konsonant, kontinent, koeficient, présent, talent, variant; impulz; ofsajd, víkend, stíplčejš, precedens, tringelt, knokaut; averz, exkurz, konkurz, komparz*), t. j. substantíva so zakončením kompatibilným s koncovkou Ipl -mi. Z iných skupín ČSČš sú to *st, št, zd, ks/x, kt, pt, ps, ft: protest, dorast, drevoplast, nárast, šelest, zájazd* (-mi/-ami: 7/9)⁷¹, *podjazd, prejazd; afix, index, klimax, komplex, Phoenix, prefix, reflex, suffix; aspekt, efekt, rešpekt, abstrakt, kontrakt; koncept, recept; kolaps; Slovnafit, CCC: kontext*.

•**Derivačný faktor:** korene a sufíxy bez pohyblivých vokálov → Ipl -mi. Derivačný faktor vysvetľuje vysokú receptivitu vzoru *zápas*, morfa Gsg -u je pri transflexných deverbatívach (*príchod, let, záhyb, lov*, porov. aj komponenty kompozít -met, -pád, -var, -hrad, -mer), v derivátoch so sufíxmi (*falzifikát, dusičnan*). Derivačný faktor je často silnejší než sémantický, porov. *sad, hrad, obchod*, ako upozornil P. Žigo (2006), pôvodné transflexné deverbatíva v rámci u-kmeňov sú preto s Gsg -u aj konkrétna, resp. nepravé abstraktá *list, hlas, súd*.

a) Receptivita vzoru sa výrazne zvyšuje pod vplyvom derivačného faktora, porov. v domácej lexike najfrekvencovanejšie transflexné deverbatíva: *bod, cit, čin, dar, diel, doklad, dovoz, dôkaz, hovor, chod, jav, kop, let, náklad, nákup, nápad, nárast, nástup, názor, návrat, obrat, obzor, odhad, odkaz, odchod, odpad, odpor, ohľad, pád, plat, postup, prípad, príklad, preklad, prístup, pohľad, prehľad, pocit, podiel, prechod, príchod, prejav, pokles, pohyb, pôvod, predpoklad, preukaz, podnet, podpis, predpis, prúd, rozdiel, rozpor, sľub, smer, spor, súlad, úder, úver, úsmev, úvod, vklad, vstup, výkon, vzor, vplyv, výber, východ, výnos, základ, západ, záver, zber, závod, zákaz, zápas*.

b) Podľa vzoru *zápas* sa skloňujú maskulína domáceho, ale predovšetkým cudzieho pôvodu s veľkým množstvom derivačných či systemizačných sufíxov bez pohyblivých vokálov, napríklad -id (*chlorid*), -oid (*sufixoid*), -ol (*hranol, vrchol*), -an/-ečnan/-ičitan (*síran, chlorečnan, dusičnan, uhličitan*), -án (*sulfán*), -én (*terén, etylén*), -ín (*termín, pektín, sacharín*), -on/-ón (*sulfón*), -úr (*mechúr*), -or (*horor*), -as (*cirkas*), -át (*šampionát*), -et (*kabinet*), -it (*summit*), -ot (*chichot, cengot*), -os (*epos*), -ent/-ant/-ment (*parlament, dokument, moment*), -ívl/-itív (*kolektív, archív, motív, genitív*).

c) Typické komponenty v domácich kompozitách sú: -met, -pád, -var, -hrad, -pis (*d'alekohľad, vodovod, vodopád, zemepis, časopis, dlhopis, zločin*); v prevzatých

⁷¹ Neočakávaný pomer medzi -mi/-ami je pri existencii TZ v jednoslabičnej a viacslabičnej lexéme (*zjazd, zájazd, rast, nárast*).

kompozitách -klub, -hrad, -hend, -fond, -fón, -graf, -park, -bal, -mobil, -alkohol, -pól, -mér, -lit, -plán, -mán, -typ (futbal, vikend).

•**Morfonologický faktor:** TZ bez zánikových alternácií → Ipl -mi; sprievodné alternácie v Lsg pred -e. Morfonologický faktor sa realizuje ako sprievodný faktor (alternácie *t/t'*, *n/n'*, *d/d'*, *l/l'* pred Lsg -e), ale aj ako relevantný faktor definovaný negatívne (Lsg -e majú substantíva nezakončené na veláry, pre distribúciu koncovky Ipl -mi je relevantný nepohyblivý vokál). Podľa vzoru *zápas* sa skloňujú substantíva so zakončením -or, -er, ak je toto zakončenie súčasťou koreňovej morfémy a je bez pohyblivej samohlásky *o* alebo *e*: *výbor*, *nápor*, *výber*, *zber*, *fosfor*, resp. zreteľné domáce derivačné morfémy: *hranol*, *vrchol*.

•**Gramatický faktor:** Nsg -, -us, resp. pri pluráliách tantum Npl -y a Lpl -och. V Nsg je najčastejšie nulová koncovka a zriedkavo morfa -us, (-es), porov. *modus*, *tetanus*, *klérus*, *habitus*, *rítus*, *eukalyptus*, *mýtus*, *úzus*, *sylabus*; *diabetes* (nulová koncovka je však v maskulínach typu *aut-o-bus*-, porov. *trolejbus*, *bambus*, *turnus*, *vírus*, *týfus*, *papyrus*, *Vilnius*); zriedkavejšie sú tu pomnožné substantíva: *boby*, *slipy*, *hemoroidy*, *trópy*, *alimenty*.

•**Ortografický faktor a ortoepický faktor:** zaradovanie do vzoru podľa výslovnosti → Lsg -e. Ortoepický faktor je relevantný predovšetkým pri anglických toponymách: *Biddulph* [bidalf], *Redheugh* [redjef]; relevantná je výslovnosť, napríklad [f] (v písme *ph*, *gh*), [t] (v písme *t*, *tt*, *th*, *te*, *dt*), porov. *Plymouth* [plimut], *Watergate* [votrgejt] a lexémy s tzv. nemým *e* *joule* [džaül], bližšie Ološtiak, 2006.

•**Diachrónny faktor:** pôvodné u-kmene → Gsg -u, porov. *mráz*, *list*, *hlas*, *súd*. Diachrónny faktor vysvetľuje a dopĺňa (kompletizuje) predchádzajúce faktory, napríklad bývalé u-kmene (*čas*, *mráz*) boli väčšinou deverbatíva, v súčasnej intelektualizovanej slovnej zásobe sa deverbatívne abstraktá a prevzaté abstraktá stali rozhodujúcim vysvetlením pre vysokú receptivitu vzoru *zápas*, resp. pôvodné vyjadrovanie partitívnosti koncovkou Gsg -u pri u-kmeňoch (Žigo, 2006) má odraz v sémantickej skupine materiálií vo vzore *zápas* (*med*), porov. aj prevzaté u-kmene (*proces*, *úzus*, *magistrát*, *senát*, *status*, *kurz*, *kontakt*).

9.1 Podvzor problém

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
zápas	2 155	2 344	7 186	74	<i>prípád, štát, klub, úrad, bod, súd, stav</i>
problém	521	498	1 882		<i>dom, záujem, počet, rozpočet, tím</i>
Kombinácie podvzoru problém		25	207	4	problém ↔ zápas, problém ↔ víťaz, svedok ↔ problém, mesto ↔ problém, problém ↔ chlapec

Príklady na podvzor problém podľa frekvencie zo SNK (57 lem): *problém*, *film*, *program*, *dom*, *záujem*, *počet*, *rozpočet*, *tím*, *systém*, *názov*, *zmysel*, *príjem*, *objem*, *album*, *gram*, *režim*, *prieskum*, *význam*, *zoznam*, *výskum*; *text*, *účet*, *strom*, *dojem*, *úmysel*, *cukor*; *záznam*, *snem*, *dátum*, *pojem*, *rozum*, *prenájom*, *chrám*, *kilogram*,

prelom, team, cyklus, triumf; terorizmus, mechanizmus, organizmus, socializmus, rytmus.

Podľa **podvzoru *problém*** sa skloňujú substantíva domáceho aj cudzieho pôvodu, najfrekventovanejšie zakončenie TZ je na *m* (435 z 498), najfrekventovanejší je sufix *-izmus* (278). Na zaradenie substantív do vzoru *problém* sú relevantné sémantické faktory a fonologický faktor (tzv. tvrdé konsonanty okrem *k, g, h, ch* a okrem prevzatých substantív zakončených na *l, r*, ktoré majú morfu Lsg *-i*) ako pri vzore *zápas* (podľa pôvodu – domáce abstraktá, kolektíva, materiáliá (význam, dym) majú v Gsg *-u*; prevzaté propriá).

•**Sémantický faktor**: ako pri vzore *zápas*; okrem abstrákt sú to však aj konkréta, porov. pôvodné u-kmene: *dom, strom*.

Iné faktory sú:

•**Fonologický faktor**: zakončenie na **m, mC, CsCs** → Ipl **-ami** (konsonant *m, mC, CsCs, CC cht, kch, CCC*) alebo morfonologický faktor (pohyblivý vokál pred spoluhláskou) a derivačný faktor (sufixy *-or/-r, -ell/-l, -oll/-l, -izmus/-azmus*), ktoré podmieňujú morfu *-ami*.

a) Patria sem všetky maskulína zakončené na konsonant *m*, napríklad *pokrm, pojem, dátum, Cetrum*⁷², *hlavolam, videozáznam, seabaklam, vodojem, kameňolom, program, algoritmus, kozmos, bohemizmus*.

b) Pri viacerých konsonantoch sú to kombinácie *Cm* (*kozmos, logaritmus, rytmus*), s druhou ďalšou sonórou okrem *m* CCs (*cyklus, metanefros*), kombinácia *mCs* (*Olymp, jamb, nimbus, trombus, kemp*) a dve sonóry *CsCs*: *email, sejm, dizajn, film, žalm, chloroform, hymnus, koncern, nerv, kilojoule, faul, kraul*; porov. aj dublety *e-mail, mail* (*-ami/-mi*: 51/25), *detail* (*-ami/-mi*: 141/310; Lsg *-e/-i*: 203/6).

c) Ďalej to sú substantíva zakončené na tri spoluhlásky CCC: *mumps, punkt, excerpt, kumšt, holokaust, podtext, syrinx*, pri ktorých možno predpokladať potenciálny dvojvar v Ipl, z ostatných typov so zakončením nekompatibilným s koncovkou Ipl *-mi* ide o kombinácie dvoch konsonantov CC *cht, ft, gd*: *checht, decht, manšaft, taft, kšeft, lift, luft, smaragd*.

•**Morfonologický faktor**: zánikové alternácie *e/, o/* → Ipl **-ami**. Morfonologicky ide o maskulína s pohyblivým vokálom *V/*, napríklad zdomácnené *-or/-r* (*cukor*) a domáce maskulína na *-ell/-l* (*priemysel, dvojzmysel, výmysel, nezmysel*), ale prevzaté maskulína (*bicykel, motocykel*) sa skloňujú podľa *koniec*; *-ov/-v* (*názov*); *-et/-t* (*počet, letopočet, kmitočet, počet, súčet, účet*); *-om/-m* (*prenájom*); *-em/-m* (*pojem, dojem*).

•**Gramatický faktor**: Nsg *-, -us, -os*: *zoznam, trombus, mechanizmus, cyklus, kozmos*. Podľa podvzoru *problém* sa skloňujú aj pomnožné substantíva (*targúmy*).

•**Derivačný faktor**: sufix **-izmus** a komponenty so zakončením na **m** → Ipl **-ami**. Derivačne ide hlavne o produktívny sufix *-izmus/-azmus*, ktorý zvyšuje receptivitu vzoru (až 1883 lexém v SCS), napríklad *organizmus, dadaizmus, orgazmus, sarkazmus* a kompozitá s komponentmi **-gram, -dróm, -jem, -film, -form**.

⁷² Apelatívum *centrum/centra* má iný rod než proprium *Centrum/Centrumu*.

•**Ortoepický faktor:** na základe výslovnosti sa sem zaraďujú lexémy s tzv. nemým *-e* [], ktoré sa nevyslovuje: *halftime* [halfťajm] → Lsg *-e*.

•**Diachrónny faktor:** pôvodné u-kmene → Gsg *-u*, napríklad *dym* (vrátane počítateľných konkrét ako bývalých u-kmeňov *dom*, *strom*). Diachrónny faktor vysvetľuje a dopĺňa predchádzajúce faktory.

Indikátory dubletnosti medzi vzorom *zápas* a podvzorom *problém*:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
CsCš, CsCs ; CšCš (<i>st</i>)	Ipl <i>-ami/-mi</i>	<i>pulz, erb, mail, faul, test, most, fakt</i>
CsCš; CšCš (<i>ft, cht, st, št, kt, pt</i>)	Ipl <i>-mi/-ami</i>	<i>fond, akt</i>

Maskulína s jednoslabičnými tvarotvornými základmi zakončenými na skupinu CC majú v Ipl a) dvojtvar *-ami/-mi*: *trend, erb, grant, front, kurz, bronz, ford, pulz; test, twist, most, mix, fax, box; mail, faul*; b) dvojtvar *-mi/-ami*: *akt, fond, kord, kurz, štart, zjazd, post*.

(11) Deklinačný typ *vzťah/výsledok*

Subdiferencujúcu koncovku Lsg *-u*, ktorá nevyvoláva alternácie, majú neživotné maskulína zakončené pred koncovkou *-, -us* na veláry *k, g, h, ch* alebo na vokál.

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	<i>-, -us</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>	<i>-, -us</i>	<i>-u</i>	<i>-om</i>
PL	<i>-Y</i>	<i>-ov</i>	<i>-om</i>	<i>-y</i>	<i>-och</i>	<i>-mi/-ami</i>

SG		PL	
N	<i>vzťah- [výsledok-, menisk-us]</i>	N	<i>vzťah-y</i>
G	<i>vzťah-u</i>	G	<i>vzťah-ov</i>
D	<i>vzťah-u</i>	D	<i>vzťah-om</i>
A	<i>vzťah-</i>	A	<i>vzťah-y</i>
L	<i>(o) vzťah-u [výsledk-u]</i>	L	<i>(o) vzťah-och</i>
I	<i>vzťah-om</i>	I	<i>vzťah-mi [výsledk-ami]</i>

10. Vzor *vzťah*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
<i>vzťah</i>	464	463	562	54	<i>podnik, krok, útok, úspech, tréning</i>
<i>výsledok</i>	265	217	29		<i>prostriedok, majetok, dôsledok, výrobok</i>
Kombinácie vzoru <i>vzťah</i>		41	78	3	<i>vzťah ↔ jazyk, vzťah ↔ výsledok, vzťah ↔ syn, zápas ↔ vzťah, chlap ↔ vzťah</i>

Príklady podľa frekvencie zo SNK (86 lem): *rok* (s dubletným Gsg, *polrok, štvrťrok*), *trh*, *návrh*, *vzťah*, *podnik*, *krok*, *útok*, *úspech*, *pretek*, *príbeh*, *druh*, *York*, *tlak*, *vek*, *priebeh*, *vznik*, *dlh*, *vzduch*, *liek*, *prospech*, *zásah*, *obsah*, *strach*, *blok*, *tréning*, *Irak*, *nárok*, *sneh*, *juh*, *Aupark*, *náskok*, *kruh*, *vlak*, *úsek*, *rozsah*, *beh*, *okruh*, *výrok*, *výbuch*, *míting*, *znak*, *dialóg*, *styk*, *breh*, *zvuk*, *ruch*, *úrok*, *skok*, *bok*, *povrch*, *rock*, *zvyk*, *bank*, *smiech*, *ťah*, *zázrak*, *krk*, *únik*, *zánik*, *pokrok*, *zárok*, *tok*, *zrak*, *protiútok*,

marketing, holding, Peking, roh, okamih, vrch, šok, dosah, veľtrh, puk, opak, hriech, prach, náznak, dotyk, svah, Váh, nátlak.

Podľa **vzoru vzťah** s homonymiou Gsg, Dsg a Lsg (-u) sa skloňujú predovšetkým maskulína domáceho pôvodu, najfrekvencovanejšie zakončenie je na konsonant k (*útok, tlak, vek, vznik, liek, kľuk*).

Na zaradenie neživotných maskulín do vzoru *vzťah* sú relevantné tieto faktory:

•**Sémantický faktor**: abstraktá, materiáliá, kolektíva ako pri vzore *zápas* → Gsg -u.

Sémantický faktor podmieňuje morfu Gsg -u, porov. apelatíva (abstraktá: *povlak, smiech, strach, šľah, ľah, glg, strečing, biľag, amok, rozsah, ťah*; deverbátiva: *skok, tok, trh, odsek, rozvrh, vrh, návrh, úspech*; materiáliá: *vzduch, mach, plech, koňak, cesnak, aspik, tonik, hrach, vzduch*; kolektíva: *drobizg, bank*; výnimočne konkréta: *vrch, vlak* – pôvodne deverbatívum od verba *vliecť*), resp. propriá, a to hlavne cudzie toponymá (*Irak, Peking, Eisenach, Balog, Séplak, Lég*: maď. pôvod), z domácich toponým *Prieloh, Blh, Hronsek, Váh*, z apelatívnych toponým *Vrch*. Podľa vzoru *vzťah* sa tiež skloňujú pluráliá tantum: *preteky, tepláky, dostihy, dozvuky*; toponymá z apelatív *Brehy, Rozbehy*.

•**Fonologický faktor** podmieňuje determinujúcu koncovku -y v Npl a diferencujúcu koncovku -u v Lsg (zakončenie na veláry), skupina CsCš podmieňuje Ipl -mi:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
jeden velárny konsonant Cv: <i>k, g, ch, h</i>	Npl -y	<i>trh, príbeh, druh, York, tlak, vek</i>
spoluhláskové skupiny CsCv	Lsg -u Ipl -mi	<i>katafalk, lesopark, wartburg, huriavk, fašiang, diftong, windsurfing, dabing</i>

a) TZ je zakončený na jednu veláru: **g** (*biľag, gag, monológ*), **h** (*sneh, prah, svah, výťah, beh, kruh, nábeh, krčah, beh*), **ch** (*mach, rozmach, prach, posmech, bronchus*), najčastejšie na **k** (*brejk, tlak, mrak, mak, šok, vek, cesnak, Aupark, rock, bank, protiútok*; kompozitá s komponentmi -rok, -vek, -tok, -park);

b) viacslabičný TZ je zakončený na dva konsonanty CsCv: *katafalk, wartburg, huriavk, fašiang, diftong, windsurfing, dabing, dispečing*, t. j. substantíva so zakončením kompatibilným s koncovkou Ipl -mi.

•**Derivačný faktor**: deverbátiva → Gsg -u. Derivačný faktor podporuje morfu Gsg, ide o transflexné deverbátiva (*vrh, podnik, šplh, výkrik*), prevzatý deverbatívny sufix -ing (*tréning*), typické komponenty v kompozitách -lóg (*monológ, dialóg*), -ftong (*diftong, monoftong*) a propriálne topoformanty v prevzatých toponymách (-burg, -borg, -berg, -ng: *Peterburg, Hamburg, Wartburg, Mekong, Peking, Bandung*). Podľa vzoru *vzťah* sa skloňujú maskulína pôvodu s prevzatými sufixmi -ing (SCS: 155, *míting, marketing, holding*), -ung (*mišung, hemung*), s domácim sufixom -ák (*nervák* – rozrušenie).

Receptivitu vzoru najviac ovplyvňuje derivačný faktor, porov. v domácej lexike najfrekvencovanejšie **transflexné deverbátiva**: *beh, blok, dlh, dotyk, druh, hriech, kruh, liek, náskok, návrh, náznak, obsah, okruh, podnik, pokrok, prach, príbeh*,

priebeh, prospech, rozsah, ruch, skok, smiech, strach, ťah, tlak, tok, trh, únik, úsek, úspech, útok, vzťah, vznik, vlak, výbuch, zásah, znak, zánik, zákrok.

•**Morfonologický faktor:** neprítomnosť zánikovej alternácie → koncovka Ipl -mi. Sprievodné alternácie sú raritné (alternácia ks/g: *larynx/laryngu*).

•**Ortoepický faktor:** zaradovanie do vzoru podľa výslovnosti [k, g]: lexémy s tzv. nemým -e: *superbike* [-bajk] → Lsg -u.

•**Diachrónny faktor:** vysvetľuje spojitosť koncovky Gsg -u s u-kmeňmi, pretože ako upozornil P. Žigo (2006), aj maskulína *stoh, rok, pluk* sú pôvodné deverbátiva → Gsg -u.

10.1 Podvzor *výsledok*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
vzťah	464	463	562	54	<i>podnik, krok, útok, úspech, tréning</i>
výsledok	265	217	29		<i>prostriedok, majetok, dôsledok, výrobok</i>
Kombinácie podvzoru výsledok		80	61	3	výsledok ↔ kúsok, výsledok ↔ vzťah, výsledok ↔ svedok, výsledok ↔ had

Príklady podľa frekvencie zo SNK (40 lem): *výsledok, začiatok, prostriedok, majetok, dôsledok, poriadok, nedostatok, výrobok, článok, celok, poplatok, príspevok, lístok, záväzok, výdavok, následok, sviatok, Kežmarok, pozemok, zvyšok, prvok, zámok, dôchodok, dostatok, účinok, mozog, rozsudok, zážitok, poznatok, stánok, spolok, skutok, nábytok, pasienok, smútok, zväzok, spánok, piesok, meniskus.*

Podľa **podvzoru výsledok** sa skloňujú predovšetkým abstraktné maskulína s domácim sufixom -ok, preto má podvzor *výsledok* mimoriadne nízku receptivitu v SCS (29). Na zaradenie substantív do vzoru *výsledok* sú relevantné faktory ako pri vzore *vzťah*. Pokiaľ ide o sémantický faktor relevantný pre Gsg -u, podľa vzoru *výsledok* sa skloňujú neživotné abstraktá (*mozog, spánok, zlomok, úryvok, dôvažok*), materiáliá (*piesok*), kolektíva (*nábytok, statok*), deverbátiva (*rozsudok, zárobok, násobok, výrobok, výrastok* (útvár), *výdobytok, výťažok, záševok, zväzok, vánok, prístavok, prívlastok, doplnok*), deadverbiá, denumeráliá a desubstantíva (*predok, zadok, spodok, spolok, celok, deviatok, náprotivok, náramok, priehlavok*), toponymá z apelatív (*Piesok, Hrádok, Sádok, Kežmarok, Podzámok*, ale len *Podzámčoka*). Pokiaľ ide o Lsg -u, podľa podvzoru *výsledok* sa skloňujú neživotné maskulína zakončené pred koncovkou na veláry *k, g, h, ch* (*výrobok, násobok, prísudok, článok, stánok, počiatok, chládok, mozog*).

Iné sú tieto faktory:

•**Morfonologický faktor:** +zánikové alternácie V/ → Ipl -ami, napríklad: *zinok, korok*, t. j. substantíva so zakončením nekompatibilným s koncovkou Ipl -mi. Pred konsonantickým zakončením tvarotvorného základu je pohyblivý vokál **o** (*výrobok, násobok, prísudok, článok, liadok, trúnok, stánok, počiatok, chládok, mozog*), resp. **e** (199 abstraktných či látkových deminutív so sufixom -ek: *piesoček*).

•**Derivačný faktor:** derivačný formant so zánikovou alternáciou *V/* (spolupráca s morfonologickým faktorom) → Ipl **-ami**, porov. deverbátiva, ale aj deadverbiá, denumeráliá, desubstantíva a toponymá na **-ok** (*výrobok, trojnásobok, titulok, Piesok*), deminutíva od motivantov so zakončením *-ok/-k, -og/-g*, ktoré majú v Gsg *-u* (*chládoček, mozoček, piesoček, mozog*)⁷³; kompozitá s druhým základom domáceho pôvodu so sufixom *-ok*: *termočlánok (fotočlánok, monočlánok, makročlánok), bioprípravok, diavýrobok, mikrosprávok, superliadok, záhumienok* (*-a/-u:1/3*).

Indikátory dubletnosti medzi vzorom *vzťah* a podvzorom *výsledok*:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
CsCv, ČŠCv (sk)	Ipl -ami/-mi	<i>šperk, park, song, disk, blesk, bozk</i>
CsCv	Ipl -mi/-ami	<i>gang</i>

Jednoslabičné maskulína zakončené na skupinu CsCv (jk: *štrajk, brejk*; lk: *kalk, folk*; nk: *bank, frank, tank*; rk/rg: *park, kvark, šperk*; jg/jk: *cajg, štrajk*; ng: *gang, slang, cveng, štrng*) majú v Ipl dvojtvar *-ami/-mi*, porov. aj CCv sk: *blesk, zisk, disk*. Okrem toho majú varianty *-ami/-mi* aj viacslabičné maskulína zakončené na dve spoluhlásky CC sk, zg: *damask, výprask, záblesk, obelisk, meniskus, drobizg, kiosk*, hoci s menším rozdielom, porov. *blesk* (*-ami/-mi*: 124/29, *záblesk* (*-ami/-mi*: 66/49).

(11) Vzor *materiál*

Diferencujúcu morfu Lsg **-i** majú len prevzaté maskulína, ktoré sú zakončené na *-el, -er, -ér, -ál*, ale aj v týchto jednotlivých slovách: *jún, júl, apríl, klavír, Alžír*. Ide tu o dva vzory *materiál* a *hotel* s rovnakými vlastnosťami, líšiacimi sa len tvarom Gsg.

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-u	-u	-	-i	-om
PL	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi

SG		PL	
N	materiál-	N	materiál-y
G	materiál-u	G	materiál-ov
D	materiál-u	D	materiál-om
A	materiál-	A	materiál-y
L	(o) materiál-i	L	(o) materiál-och
I	materiál-om	I	materiál-mi

⁷³ Hoci deminutívnosť pôsobí protichodne k materiálnosti, v Gsg je koncovka *-u*, porov. *z piesočku*, nie *z piesočka*.

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS ⁷⁴	PROP	Príklady
materiál	86	92	371	5...	<i>model, areál, signál, muzikál, interiér</i>
hotel	53	49	214		<i>fotel, skalpel, apríl, jún, júl, triler</i>
Kombinácie vzoru materiál		16	34	2...	materiál ↔ hotel, materiál ↔ zápas, vietor ↔ materiál

Príklady podľa frekvencie zo SNK (17 lem): *seriál, materiál, duel, model, Brusel, areál, kapitál, signál, žurnál, škandál, rádiožurnál, muzikál, potenciál, personál, Inter, interiér.*

Na zaradenie neživotných maskulín do **vzoru materiál** sú relevantné tieto faktory:

• **Sémantický faktor:** prevzaté pravé aj nepravé abstraktá, materiáliá, kolektíva → Gsg **-u**. Sémantický faktor podmieňuje koncovku Gsg **-u** (prevzaté abstraktá a materiáliá, cudzie toponymá⁷⁵). Podľa vzoru *materiál* sa skloňujú prevzaté pravé a nepravé abstraktá zakončené na **-ál** (*areál, arzenál, bengál, ceremoniál, diferenciál, duál, graduál, ideál, inštrumentál, kondicionál, lokál* – lingv. termín, *manuál, memoriál, plurál, potenciál, recitál, seriál, signál, špeciál, vokál*), a to všetky okrem *pedál, sandál* (vzor *stroj*); *šál, bál, paušál* (-e/-i: 14/3), *paškál, personál* (vzor *materiál/zápas*); prevzaté maskulína zakončené na **-el** (*apel, barel, duel, pastel, akvarel, model, naturel*); na **-ér/-er** (*ateliér, belvédér, bikavér, dimér, exteriér, fotopolymér, malér, hardvér, softvér*). Sémanticky ide aj o materiáliá (*bešamel, karamel, ementál, flanel, tmel, éter, gél, likér, kondicionér, mohér, polymér*), kolektíva (*personál, kapitál*), resp. pomenovania priestorov (*areál, exteriér, interiér, fotoateliér*), napr. *ateliér* (-u/-a: 789/10, -i/-e: 954/1); *foyer* (-u/-a: 51/3, vo foyeri/-e: 193/1; Npl foyery/-e: 3/1).

• **Fonologický faktor:** podmieňuje pri internacionalizmoch subdiferencujúcu koncovku **-i** v Lsg (zakončenie na *r, l* pred koncovkou podmieňujú koncovku Npl **-y** a Lsg **-i**), porov. *materiály* – o *materiáli*, *lokály* – v *lokáli*, *inštrumentály* – v *inštrumentáli*, v *Hannoveri*.

• **Derivačný faktor:** prevzaté derivačné a systemizačné sufixy alebo zakončenie **-ál, -ér, -er, -el** → Npl **-y**, Lsg **-i**. Podľa vzoru *materiál* sa skloňujú maskulína cudzieho pôvodu s prevzatými derivačnými a systemizačnými sufixmi: **-ál** (149: *duál, diferenciál, potenciál, špeciál, ceremoniál, vokál, signál, kondicionál, recitál*), **-el** (85: *model, barel, bordel, karamel, bešamel, apel, befel, flanel, tmel*), **-ér** (50: *ateliér, interiér, polymér, izomér, monomér*), **-er** (73: *eger, parter, ester*), vrátane komponentov:

-gél (*hydrogél*), **-mér** (*polymér, izomér, monomér*), **-vér** (*hardvér, softvér*), **-ester** (*polyester, ortoester*).

⁷⁴ Počet v SCS (371/214) v sebe zahŕňa aj počty z ostatných zdrojov.

⁷⁵ Systémovo na základe potenciálnych tvarov plurálu sem patria aj cudzie toponymá *Brusel, Münster, Hannover, Montpellier, Babel, Brusel, Kessel, Bruntál, Ompitál*, avšak vzhľadom na to, že ide o singuláriá tantum, dajú sa zaradiť aj k vzoru *žial*.

•**Ortoepický faktor**: zaradovanie do vzoru podľa výslovnosti, lexémy s tzv. nemým **-e**: *brumaire* [brümér], *numéraire* [nümerér], resp. iné *bundeswehr* [bundesvér] → Npl **-y**, Lsg **-i**.

Pomocou diferencujúcej koncovky **Gsg -a** a rovnakých sémantických vlastností (počítateľné konkréta) sa vyčleňujú vzory *hotel*, *dub* a *jazyk*, ktoré sa odlišujú subdiferencujúcimi koncovkami Lsg (*o hoteli*, *dube*, *jazyku*).

(12) Vzor *hotel*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-a	-u	-	-i	-om
PL	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi

SG		PL	
N	hotel-	N	hotel-y
G	hotel-a	G	hotel-ov
D	hotel-u	D	hotel-om
A	hotel-	A	hotel-y
L	(o) hotel-i	L	(o) hotel-och
I	hotel-om	I	hotel-mi

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS ⁷⁶	PROP	Príklady
materiál	86	92	371	5...	<i>model, areál, signál, muzikál, interiér</i>
hotel	53	49	214		<i>fotel, skalpel, apríl, jún, júl, triler</i>
Kombinácie vzoru hotel		16	34	2...	hotel ↔ materiál, hotel ↔ koniec, hotel ↔ chlap, stroj ↔ hotel materiál ↔ hotel/žiaľ ↔ stroj, zápas ↔ dub/materiál ↔ hotel

Príklady podľa frekvencie zo SNK (5 lem): *apríl, jún, júl, hotel, triler/thriller*.

Na zaradenie prevzatých neživotných maskulín do vzoru *hotel* sú relevantné fonologické a derivačné faktory ako pri frekventovanejšom vzore *materiál* (zakončenie na *r*, *l* pred koncovkou podmieňujú koncovku Npl **-y** a Lsg **-i**, sufixy **-ér**, **-er**, **-el**, porov. *likéry* – v *likéri*, *krátery* – v *kráteri*: 176/122), ale iný je sémantický faktor.

Sémantický faktor: prevzaté počítateľné konkréta → Gsg **-a**. Podľa vzoru *hotel* sa skloňujú prevzaté počítateľné konkréta (*cirkumzenitál, enter, fotel, futrál, tunel, hotel, motel, skalpel, Bábel; cmiter, bestseller, kráter, klavír*), mená mesiacov (*apríl, jún, júl*). Ide tu o cudzie substantíva bez zánikovej vokalickej alternácie zakončené na **-ér/-er** (nástroje, prístroje: *enter, mixér, adaptér, bombardér, buldozér, remorkér, etažér, transportér, kontajner, revolver, laser, tester*), **-el** (*fotel, hotel*), **-ír** (*klavír*).

•**Fonologický faktor**: podmieňuje pri internacionalizmoch diferencujúcu koncovku **-i** v Lsg (zakončenie TZ na *r*, *l* podmieňujú koncovku Npl **-y** a Lsg **-i**; raritné je zakončenie na *n*), porov. *revolvery* – o *revolverí*, *apríl* – v *apríli*, *júl* – v *júli*, *jún* – v *júni* (bez alternácie *n/ň, l/l'*).

⁷⁶ Počet v SCS (371/214) v sebe zahŕňa aj počty z ostatných zdrojov.

•**Derivačný faktor:** prevzaté derivačné a systemizačné sufixy alebo zakončenie na **-ér, -er, -el** → Npl **-y**, Lsg **-i**. Podľa vzoru *materiál* sa skloňujú maskulína cudzieho pôvodu s prevzatými derivačnými a systemizačnými sufixmi: **-ál** (*futrál*), **-el** (*tunel, skalpel, barel, fotel*), **-ér** (*absorér, akvalizér, adaptér, amortizér, ampér, audiorekordér, bombardér, kodér, dekodér, difuzér, etažér, štartér, transportér, trenážér*), **-er** (*barter, enter, toner, kontajner, laser, revolver*), výnimočne **-ír** (Npl *klavíry* – Lsg *na klavíri*) a plurále tantum anály.

Medzi vzormi *materiál/hotel* kolíše deklinácia maskulín *kriminál, kvartál, rituál, pasionál*; kolísanie s opačným poradím vzorov *hotel/materiál* je pri typoch *mantinel, necesér, kráter, triler, bestseller, solitér, buldozér, Alžír, Izrael*.

(13) Deklinačný typ *dub/vietor*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morfov:

	N	G	D	A	L	I
SG	-, -us, -os	-a	-u	-, -us, -os	-e	-om
PL	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi/-ami

SG		PL	
N	dub- [vietor-, nautil- us , thésaur- os]	N	dub-y
G	dub-a	G	dub-ov
D	dub-u	D	dub-om
A	dub-	A	dub-y
L	(o) dub-e	L	(o) dub-och
I	dub-om	I	dub-mi [vetr-ami]

13. Vzor *dub*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
dub	401	294	677	476	<i>zákon, svet, milión, Prešov, večer, kus</i>
vietor	13	27	20		<i>víchor, uhol, sen, ker, tucet</i>
Kombinácie vzoru dub		103	170	4	dub ↔ zápas, dub ↔ vietor, dub ↔ stroj, chlap ↔ dub, dub ↔ syn, dub ↔ had, zápas ↔ dub/materiál

Príklady podľa frekvencie zo SNK (55 lem): *Trenčín, august, zákon, svet, milión, člen, Prešov, večer, národ, Bardejov, Zvolen, kus, štadión, stôl, ostrov, Londýn, les, sektor, Trebišov, život, domov, Devín, nos, motor, Tatran, Púchov, televízor, kláštor, kút, faktor, dvor, Berlín, cintorín, Zemplín, Kubín, Vranov, kostol, Stropkov, Ružinov, Mníchov, Sabinov, zub, Hron, chlieb, obed, Kyjev, syr, kamión.*

Podľa **vzoru dub** sa skloňujú neživotné maskulína na základe týchto faktorov:

•**Sémantický faktor:** domáci pôvod, počítateľné konkréta → Gsg **-a**. Sémantický faktor podmieňuje koncovku Gsg **-a** (*zvon, komín, domov, dvor, les*). Podľa vzoru *dub* sa skloňujú sémanticky počítateľné domáce konkréta (*rukáv, javor, kút, stôl, chlieb, kôl, zub*), pomenovania miesta (*kravín, pitvor, dvor, les, chliev, domov, ostrov, včelín, kurín, kostol*) a domáce toponymá (*Prešov, Bardejov, Medzev, Trenčín, Palín, Ložín, Zemplín*), z cudzích proprií je to len 69 toponým, a to najmä

slovanské toponymá na *-ov* (*Sokolov, Prostějov, Rozwadów; Mníchov, Glasgow*), toponymá so zakončením na *-ín, -yn, -ýn, -in* (*Kolín, Berlín, Olsztyn, Londýn, Rýn, Lublin*), známe toponymá (*Náchod, Egypt, Beroun, Solún, Babylon*), cudzie toponymá z antroponým (*San Salvador, San Sebastián, Lot*) a deapelatíva (*Tábor, Praděd, Oriol*). Okrem toho sú to depropriálne maskulína: *ampér, kelvin, newton, salchov, kalašnikov*, depropriálne názvy spolkov, časopisov typu *Detvan, Tatran* zo životných substantív.

•**Fonologický faktor:** TZ –velára, –vokál, –mäkký konsonant podmieňuje determinujúcu koncovku *-y* v Npl a koncovku Lsg *-e*, ktorá vylučuje zakončenie na veláry a na vokál; koncovka Ipl *-mi* je podmienená spoluhláskovým zakončením na jeden konsonant okrem *m*, konsonantická skupina CsCš okrem *mC* a na konsonantické skupiny *st, kt, zd, pt*.

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
l nemäkký C (okrem <i>k, g, h, ch, m</i> a okrem prevzatých maskulín zakončených na <i>ál, el, er, ér</i>)	Npl -y Ipl -mi	<i>štadión, život, domov, nos, motor, televízor, kláštor, faktor, dvor, cintorín, milión, zub, chlieb, obed, syr</i>
CsCš (<i>nc, nd, nt, rd, rn, rt, jt, út</i>) okrem monosylabických TZ		<i>agens, paciens, kredenc, trabant</i>
konsonantická skupina <i>st</i>		<i>august, telemost</i>

a) TZ je zakončený na jeden nemäkký konsonant okrem *g, k, h, ch, m*: **b** (*dub, chlieb*), **d** (*obed, pôjd*), **l** (*drdol, stôl*), **n** (*člen, zákon, zvon*), **p** (*flip – skok*), najfrekvencovanejší konsonant **r** (*televízor, kláštor, faktor, dvor*), **s** (*les*), **t** (*kút, august*), **v** (*chliev, domov*), **z** (*bajúz*);

b) TZ je zakončený na dve spoluhlásky, z ktorých predchádzajúca je sonórna CsCš okrem kombinácie *mC* a posledná nie je *g, k, h, ch, m* (*agens, paciens, kredenc, trabant, bachant*), t. j. substantíva so zakončením kompatibilným s koncovkou Ipl *-mi*. Z iných konsonantických skupín je to zakončenie TZ na *st*: *august, telemost*.

•**Derivačný faktor:** sufixy *-ov/-ev, -ín* a sufixy bežné pre osobné maskulína: *-or, -átor, -ón, -ent/-ant* → Gsg *-a*. Suffixy *-ov/-ev, -ín* a derivačné či systemizačné sufixy bežné pre osobné maskulína: *-or, -átor, -ón, -ent/-ant* sú kompatibilné s koncovkou Gsg *-a*, napríklad *motor, analyzátor, akcelerátor, konštituent, trabant*. Derivačne sa dá pri vymedzení vzoru *dub* oprieť najmä o sufixy *-or/-átor* (*kompresor, reflektor, korektor, stimulátor, radiátor, generátor, ventilátor, semafor, motor, kláštor*), *-ón* (*lampión*), *-ín* (*včelín, kurín*), *-ov* (*válov*), porov. aj všetky domáce toponymá zakončené na topoformanty *-ov/-ev, -ín*: *Bardejov, Medzev, Trenčín, Palín, Zemplín*.

•**Morfonologický faktor:** sprievodné alternácie v Lsg pred *-e* (*na obe, drdole, v zákone, v kúte*); neprítomnosť zánikovej alternácie → koncovka *-mi* v Ipl. Pri substantívach *stôl, kôl, chlieb* dochádza okrem Nsg vždy ku kvantitatívnej vokalickej alternácii *ô/o*, resp. *ie/e* (*stoly, koly, chleby*).

•**Diachrónny faktor:** vysvetľuje spojitost' koncovky Gsg *-a* s o-kmeňmi (*dub, zub*), porov. aj latinské o-kmene (*motor, analyzátor*).

13.1 Podvzor *vietor*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
dub	401	294	677	476	<i>zákon, svet, milión, Prešov, večer, kus</i>
vietor	13	27	20		<i>víchor, bubon, uhol, sen, ker, ovos, tucet</i>
Kombinácie podvzoru vietor		13	5	4	vietor ↔ dub, vietor ↔ problém, vietor ↔ materiál

Príklady podľa frekvencie zo SNK (5 lem): *vietor, sen, Rím, Jeruzalem, chrbát*.

Pre distribúciu pádových koncoviek pri málo zastúpenom podvzore *vietor* sú relevantné: sémantický faktor ako pri vzore *dub*, kým fonologický faktor (spoluhlásková skupina inkompatibilná s koncovkou Ipl *-mi*) a morfonologický faktor (prítomnosť zánikovej vokalickej alternácie, napr. *-ol/-l uhol, kotel*) sú odlišné → Ipl *-ami*.

Podľa periférneho podvzoru *vietor* sa skloňujú konkrétna domáceho pôvodu a domáce toponymá (*Abrahám*) s pohyblivou samohláskou V/ o, e, á (*víchor, vietor, uhor, bahor, bubon, uzol, uhol, kotel, ovos; kel, šev, sen, ker, poloker, tucet; chrbát*) a substantíva so zakončením na konsonant *m* (známe toponymá *Rím, Ostrihom, Jeruzalem, Betlehem*) alebo na dve spoluhlásky, z ktorých posledná nie je velára: CC (*necht, paznecht, tromf*). Ďalšou kombináciou je kombinácia dvoch sonór CsCs (*Saturn*). Pri substantíve *vietor* dochádza aj ku kvantitatívnej vokalickej alternácii v základe slova (*vetra*).

Indikátory dubletnosti medzi vzorom *dub* a podvzorom *vietor*:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
CsC, CsCs; CŠCŠ (cht)	Ipl <i>-ami/-mi</i>	<i>pôjd, pánt, cent, prst, necht</i>

Maskulína s jednoslabičnými tvarotvornými základmi zakončenými na skupinu CC majú v Ipl dvojtvár *-ami/-mi*: *pôjd, pánt, cent, prst* (*-ami/-mi*: 5375/6).

(14) Deklinačný typ *jazyk/kúsok*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-, -us	-a	-u	-, -us	-u	-om
PL	-Y	-ov	-om	-y	-och	-mi/-ami

SG		PL	
N	jazyk- [kúsok-, nukle-us]	N	jazyk-y
G	jazyk-a	G	jazyk-ov
D	jazyk-u	D	jazyk-om
A	jazyk-	A	jazyk-y
L	(o) jazyk-u [v Pire-u]	L	(o) jazyk-och
I	jazyk-om	I	jazyk-mi [kúsk-ami]

Subdiferencujúcu koncovku **Lsg -u**, ktorá nevyvoláva alternácie, majú neživotné maskulína zakončené pred koncovkou *-, -us* na veláry *k, g, h, ch* alebo na vokál.

14. Vzor *jazyk*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
jazyk	908	906	219	139	<i>denník, ročník, balík, slovník</i>
kúsok	267	193	18		<i>vnútrajšok, dnešok, záhumienok, rebriček</i>
Kombinácie vzoru jazyk		37	56	3	jazyk ↔ vzťah, jazyk ↔ kúsok, had ↔ jazyk, chlap ↔ jazyk, syn ↔ jazyk

Príklady podľa frekvencie zo SNK (20 lem): *denník, ročník, jazyk, balík, trávnik, Svidník, týždenník, chodník, vrtuľník, zákonník, slovník, potok, darček, vidiek, Spartak, zemiak.*

Na zaradenie neživotných maskulín do vzoru *jazyk* sú relevantné tieto faktory:

• **Sémantický faktor:** domáci pôvod a počítateľné konkréta, deminutíva, domáce toponymá ako pri vzore *dub* → Gsg -a. Vzor *jazyk* je najfrekventovanejším vzorom domácich maskulín zakončených na veláru. Skloňujú sa podľa neho počítateľné konkréta (*smrek, kožuch, pampúch, orech, budík, dáždnik*), deminutívne formy (*čepček, franforček, valček, hlúčik, kľúčik, zemiacik, darček*), domáce toponymá (zakončené na -ík, -ik, -ník, -nik, -čík, -čik, -čok: *Kamzík, Podzámčok*) a slovanské toponymá (*Dubrovník, Jeseník, Keprník, Orlík, Rakovník, Sněžník, Javorník*). Okrem toho sem patria toponymá v pluráli, ktoré vznikli z apelatív (*Zbehy, Mlynčeky, Potoky*) a názvy spolkov, časopisov a pod. zo životných maskulín typu *Technik, Kamzík, Jánošík, Bojovník, Černokňažník*.

• **Fonologický faktor:** podmieňuje determinujúcu koncovku -y v Npl (nemäkké veláry) a subdiferencujúcu koncovku -u v Lsg (zakončenie TZ na jednu veláru g, k, h, ch → Lsg -u), ale fonologický faktor podmieňuje aj koncovku Ipl -mi (spoluhláskové skupiny kompatibilné s Ipl -mi CsCv).

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
velárne konsonanty Cv: k, g, ch, h	Npl -y, Lsg -u	<i>denník, piroh, barak, kalich, zobák</i>
spoluhláskové skupiny CsCv	Ipl -mi	<i>wartburg</i>

a) TZ je zakončený na jednu veláru: **g** (*wartburg*), **h** (*rároh, piroh*), **ch** (*kalich, žoch, posúch, pampúch, orech, lopúch*), **k** (*cuciak, dáždnik, chlebič, nákladiak, obežník, ostrovček, pijak, pásak, plúcnik, pohárik, vodík, téglík, uzlík, zobák, zubček, žlčník*);

b) TZ je zakončený na dva konsonanty, z ktorých predchádzajúci je sonórny CsCš a posledný je g, k, h, ch (*wartburg*), t. j. maskulína so zakončením kompatibilným s koncovkou Ipl -mi.

• **Derivačný faktor:** sufixy bežné aj pre osobné maskulína: **-(n)ík/-(n)ik, -č:ek/-ček/-tek, -ák/-iak** → Gsg -a, Lsg -u. Derivačný faktor výrazne podporuje predchádzajúce faktory (domáce sufixy *-ík/-ik, -č:ek/-ček/-tek, -ák/-iak*, toponymá zakončené na *-ík/-ik, -ník/-nik, -čík/-čik*).

Vysoká receptivita vzoru *jazyk* (906 v SKMS) je podmienená derivačne, keďže koncovka Gsg -a je kompatibilná s produktívnymi domácimi derivačnými sufixmi

-ák/-iak, -ík/-ik, -ník/-nik ako pri osobných maskulínach: konkréta *budík, bicyklík, rebrik, pľúcník, trojuholník, obdĺžnik, umieračik, žľčník, dáždňik, obežník, téglík, bodák, leták, padák, pomník, chodník, slovník* (derivačný faktor je silnejší než sémantický faktor, porov. aj látkové maskulína: *dusík, hodvábičik, vodík, kyslík*). Ide aj o adaptačné sufixy *hoblík, gombík, téglík, taxík*; sufix -ák/-iak majú napríklad názvy podľa pôvodu *gumák, slamenák, vlniak*; deverbatíva *škrabák, šibák, cuciak, vešiak, ležiak, pijak, nabíjak*; univerbizované názvy *dvojdecák, severák, táborák*; deadjektíva *vrchnák, širák, špičiak, okruhliak*; názvy podľa účelu *perinák, zobák, nákladiak*; slová motivované životnými substantívami *panák*; názvy rastlín *malinčiak, rajčiak, bodliak*. Takto sa skloňujú aj deminutíva so zakončením na CCek: *stĺpček, darček, valček, mlynček, zubček, ostrovček, venček*, resp. -ík/-ik: *chlebičik, uzlík, poháričik*.

•**Morfonologický faktor**: neprítomnosť zánikovej alternácie → Ipl -mi. Morfonologický faktor podporuje koncovku Ipl -mi. Podľa vzoru *jazyk* sa skloňujú maskulína s deminutívnym sufixom -ek/-ček/-t:ek, pred ktorým je skupina hlások. Zániková alternácia je blokovaná hrozbou kombinácie CCC (*stolček, zubček, ostrovček, pršteč, nošteč, stĺpček, darček, valček, mlynček, venček*). Na druhej strane maskulína s deminutívnym sufixom -ek/-ok (*dáždiček, hájiček, kúštiček, košíček, chlebiček, gombíček, oriešok*), pred ktorým stojí konsonant ako výsledok alternácie nekorelovaných konsonantov (k/č, ch/š...), majú zánikovú alternáciu V/ a skloňujú sa podľa podvzoru *kúsok*.

•**Ortoepický faktor**: zaradovanie do vzoru podľa výslovnosti, napr. *cadillac* → Npl -y, Lsg -u.

14.1 Podvzor kúsok

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
jazyk	908	906	219	139	<i>denník, ročník, balík, slovník</i>
kúsok	267	193	18		<i>vnútrajšok, dnešok, záhumienok, rebriček</i>
Kombinácie podvzoru kúsok		37	10	5	kúsok ↔ výsledok, kúsok ↔ jazyk, kúsok ↔ mesto, kúsok ↔ koniec, kúsok ↔ vajíčko

Príklady podľa frekvencie zo SNK (8 lem): *pondelok, utorok, štvrtok, piatok* (s dubletným Gsg), *Ružomberok, lístok, obrázok, kúsok, Pezinok, rebriček, Večerníček, Síríus, Celzius*.

Na zaradenie neživotných maskulín do **podvzoru kúsok** sú relevantné faktory:

•**Sémantický faktor**: ako pri vzore *jazyk* → Gsg -a. Ide predovšetkým o neživotné počítateľné apelatíva: *náramok*; domáci pôvod (porov. 193 maskulín v SKMS a len 46 maskulín v SCS); počítateľné konkréta s deminutívnou príponou (*kliček, maliček, jazýček, kríček, ohniček, kvietok, kúsok, rožok, členok, oriešok, kolíček*); v singulári aj hromadné (*dobytok*); nepravé abstraktá a konkréta vyjadrujúce časopriestorové významy (*vnútrajšok, dnešok, záhumienok, prístrešok*); deverbatíva (*odštiepok, obtlačok*), deadjektíva (*bielok, žltok*), kompozitá (*kolovrátok*), deminutíva so

sufixom *Cek/Cok* (-ek/-k: *čajíček*; -ok/-k: *briežok*), toponymá na -ok často motivované apelatívami (*Jarok*).

•**Fonologický faktor**: ako pri vzore *jazyk* → Lsg -u. Spoločný je fonologický faktor, ktorý podmieňuje determinujúcu koncovku -y v Npl a diferencujúcu koncovku -u v Lsg: substantíva zakončené na veláry alebo vokál, porov. v singulári *Sírius*, *Maurícus*, *nukleus*, *Celzius*, *Pireus*⁷⁷. TZ je často zakončený na veláru **k** (*vnútrajšok*, *dnešok*). Teoreticky sú to v singulári aj slovanské toponymá zakončené na CsCC – *Gdansk*, *Minsk*, *Novosibirsk*, *Archangelsk*, *Krasnojarsk*.⁷⁸

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
velára k a vokál	Npl -y, Lsg -u, Ipl -ami	<i>altánok</i> , <i>štočok</i> , <i>škopok</i> , <i>Pireus</i>

Iné faktory sú morfonologický (prítomnosť zánikovej alternácie) a derivačný faktor (sufixy -ok, -ek).

•**Morfonologický faktor**: zániková alternácia **V/** → Ipl -ami. Morfonologický faktor podporuje koncovku Ipl -ami, napríklad substantíva so sufixom *Cek/Cok*, ak je pred ním alternácia *k/č*, *ch/š* (*dáždiček*, *hájiček*, *kúštiček*, *košíček*, *chlebiček*, *gombíček*, *rebríček*; *oriešok*).

•**Derivačný faktor**: sufixy bežné aj pre osobné maskulína: -ek, -ok → Gsg -a, Ipl -ami. Derivačný faktor výrazne podporuje predchádzajúce faktory, porov. *balíček*, *cumlíček*, *jazyček*, *kliček*, *kriček*, *malíček*, *ohníček*; *bielok*, *členok*, *dnešok*, *kvietok*, *kúsok*, *listok*, *odštiepok*, *oblačok*, *oriešok*, *prístrešok*, *púčok*, *rožok*, *vrúbok*, *vĺčok*, *večierok*, *vnútrajšok*, *záhumienok*, *žltok*; kompozitá (*kolovrátok*). Okrem toho sú to toponymá v pluráli z apelatív (*Zámky*, *Mlynky*, *Majeríčky*, *Potôčky*), resp. domáce toponymá (s dvojtvárom: *Ružomberok*, *Jarok*, *Lalinok*, *Pezinok*, *Pondelok*).

Pri zakončení na -ok sú v Gsg veľmi často dublety -a/-u: *pondelok* (3467/13), *utorok* (1789/9), *štvrtok* (1640/285), *piatok* (1858/1844), *listok* (1718/84), porov. 5.2.3.4.

(15) Vzor *Topoľčany*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
PL	-Y	-	-om	-y	-och	-mi

PL	
N	Topoľčan-y
G	Topoľčian- [Piešťan-/Voján-/ráz-/čias-]
D	Topoľčan-om
A	Topoľčan-y
L	(o) Topoľčan-och
I	Topoľčan-mi

Receptivita:

⁷⁷ Okrem singulárií tantum existujú aj počítateľné maskulína (*sestercius* – *sestercie*, *nónius* – *nónie*), ktoré sa v singulári skloňujú podľa vzoru *kúsok*, v pluráli podľa vzoru *koniec*.

⁷⁸ Pri všetkých toponymách, ktoré sú singuláriami tantum a možno ich priradiť k vzoru aj podvzoru, ide v zásade o pseudokritérium.

Typ	SP	SKMS	SCS	PROP	Príklady
Topoľčany	242	7 (242)		344	<i>Vojany, Vozokany, Ordzoviany, Drážďany</i>
Kombinácie		2		2	pl dub ↔ Topoľčany

Príklady podľa frekvencie zo SNK: *Topoľčany, Piešťany, Nováky, Kapušany, Lipany, Vlasy*.

Ako samostatné podtypy pri vzoroch *dub* a *stroj* uvádza už J. Jacko (1974) propriálne deklinačné vzory *Petrovany* a *Dechtáre*. Početné sú predovšetkým toponymá s topoformantom *-any*, z apelatív sa takto skloňujú len maskulina *čas* a *raz*.

odľa *Slovníka slovenského jazyka* VI (1968) sa podľa vzoru *Topoľčany* skloňuje 198 toponým (v PROP až 344 toponým), ktoré sú ako pluráliá tantum zakončené najmä na topoformant *-any* a majú v Gpl pôvodnú nulovú morfu, ale okrem toponým, ktoré vznikli z apelatív: *Čakany* – z *Čakanov*, *Balvany* – z *Balvanov*. Ide vlastne o samostatný vzor pre propriá, porov. iba dve apelatíva (*čas* – *čias/časov*⁷⁹, *raz* – *ráz*), napríklad z *Kapušan*, *Piešťan*, *Vozokán*, ktoré sa správajú špecificky aj pri tvorení obyvateľských mien a adjektív, Sokolová, 2006b. Toponymá vznikli často deanimizáciou (Žigo, 2006) a slúžia na odlišenie osôb *Moravania* – *Moravanov*, *Bulhari* – *Bulharov*, *Chorváti* – *Chorvátov*, *Novákovia* – *Novákov*, *Novákovci* – *Novákov*, resp. na odlišenie pomenovaní zvierat *diviaky* – *diviakov*, *vlky* – *vlkov* a toponým *Moravany* – z *Moravian*, *Bulhary* – z *Bulhár*, *Chorváty* – z *Chorvát*, *Nováky* – *Novák*, *Diviaky* – z *Diviak*, *Vlky* – z *Vlk*. Okrem topoformantu *-any* sú to topoformanty *-iky/-iky* (*Sokolníky*, *Hájniky*), *-áky* (*Nováky*, *Smrdáky*, *Diviaky*), radix *-bachy* (*Ružbachy*, *Krompachy*, *Kubachy*, *Veľbachy*), z iných toponým sú to: *Bulhary*, *Brezolupy*, *Donovaly*, *Galapágy*, *Gbely*, *Chorváty*, *Jergaly*, *Karpaty*, *Kolameny*, *Košúty*, *Kristy*, *Klatovy*, *Lurdy*, *Nesvady*, *Necpaly*, *Nedožery*, *Pešeňady*, *Prestavky*, *Prievaly*, *Prusy*, *Rakoľuby*, *Vajnory*, *Veľaty*, *Vlasy*, *Vlky*, *Žabokreky*, porov. rozdiel obec *Čechy/Čiech*, v *Čechoch* ako maskulínium a krajina *Čechy/v Čechách* ako feminínium.

Na zaradenie neživotných maskulín do vzoru **Topoľčany** sú relevantné faktory:

•**Sémantický faktor:** propriálnosť.

•**Derivačný faktor:** hlavne topoformant *-any*.

•**Morfonologický faktor:** sprievodné alternácie v Gpl (*a/ia*, *a/á*). Pred nulovou koncovkou Gpl vznikajú sprievodné alternácie: najčastejšie *a/ia* *Herlian*, *Petrovian*, *Lipian*, *Michalian*; ale aj *a/á* *Donovál*, *Karpát*, *Bulhár*, *Necpál*, *Forbár*, *Voján*, *Vozokán*; *u/ú* *Prús*, *Brút*, *Šterús*; *e/ie* *Gbiel*, *Kaľamien*, *Nedožier*, *Žabokriek*; *o/ô* *Roztók*; *l/ľ* *Vlk*. Pri dlhej slabike alebo predchádzajúcej dlhej slabike alternácie nie sú (*Košút*, *Rakús*, *Mišút*, *Diviak*, *Novák*, *Galapág*; *Prieval*, *Piešťan*, *Komáran*).

•**Diachrónny faktor:** nulová koncovka v Gpl.

V súčasnosti sa vytvárajú sporadicky dublety pod vplyvom homogenizácie tvarov Gpl pri maskulínach: *Donovaly*, *Vlasy* (*Vlách/Vlachov*: 414/29). Nulovú

⁷⁹ Ide o sémanticky odlišené dvojtvary.

koncovku Gpl majú ako variantnú koncovku popri -ov. Zriedka je dvojtvar v Ipl (*Kapušanmi/Kapušanami*: 120/13, *Piešťanmi/Piešťanami*: 177/1).

Neživotné maskulína zakončené na konsonant *r, l*

Vzhľadom na to, že kompatibilitu koncoviek Npl -y s tvrdými konsonantmi a Npl -e s mäkkými konsonantmi narušajú TZ maskulín zakončené na *r, l*, venujeme sa na tomto mieste zhrnutiu podmienok na zaraďovanie takýchto maskulín do V. alebo VI. triedy. Nejednoznačnosť fonologického faktora je badateľná predovšetkým pri zakončení substantív na konsonant *r*. Presnejší než fonologický je derivačný faktor, ale rozhodujúcu úlohu hrá **pôvod** (domáce – prevzaté).

a) **Domáce maskulína** so zakončením na *r, l* sa skloňujú podľa vzorov V. triedy (okrem historicky vysvetliteľných výnimiek *Žiar, Ždiar, končiar, Gemer*). Podľa vzoru *zápas* sa skloňujú substantíva so zakončením -or, -ol, -er, -el, ak sú súčasťou koreňov *výbor, nápor, výber, zber, fosfor*, resp. ak ide o zreteľné domáce derivačné morfémy *hranol, vrchol*. Podľa vzoru *problém* sa skloňujú substantíva s Gsg -u a so zánikovou alternáciou V/: -or/-r (*cukor, bahor*), -el/-l (*priemysel, nezmysel*). Podľa vzoru *vietor* sa skloňujú substantíva s Gsg -a a so zánikovou alternáciou V/: -or/-r (*víchor, uhor*) a -ol/-l (*uhol*). Podľa vzoru *dub* sa skloňujú domáce konkréta *dvor, pitvor, javor, gágor, sochor*.

Tabuľka 5. Domáce a zdomácnené neživotné maskulína zakončené na *r, l*

	Príklady	Npl -y	Npl -e	Príklady
Domáce⁸⁰	<i>pitvor, dvor, javor, buchar, hranol, vrchol</i>	+	–	_____
	<i>víchor, vietor, ker, uhol, nezmysel, tlakomer</i>			
Zdomácnené	<i>cukor, šál, bál</i>	+	–	_____

b) **Prevzaté maskulína** so zakončením na *r, l* sa skloňujú v závislosti od typu zakončenia podľa vzorov V. triedy (-ér, -ál, -al, -ír) alebo podľa VI. triedy (-ár, -iar, -ier).

Pri zakončení na -or, -er, -el pôsobí morfonologický faktor: maskulína bez alternácie sa skloňujú podľa vzorov V. triedy, maskulína so zánikovou alternáciou sa skloňujú podľa vzorov VI. triedy.

V rámci V. triedy sa podľa vzoru *dub* skloňujú substantíva (o-kmene) zakončené na -or/-átor: *traktor, radiátor, motor*. Podľa vzoru *materiál* sa skloňujú prevzaté substantíva zakončené na -ál, -er, -ér, -el, predovšetkým abstraktá či materiáliá (*likér, mohér, interiér, exteriér*) a podľa vzoru *hotel* predovšetkým singulatívne konkréta (*mixér, difuzér, trenažér, belvédér*).

⁸⁰ Problémom sú domáce kompozitá s komponentom -mer, ktoré sa chápu u časti používateľov ako internacionalizmy s Lsg -i: *časomer, teplomer* (-el-i: 15/107).

Tabuľka 6. Prevzaté neživotné maskulína zakončené na r, l

	Príklady	Npl -y	Npl -e	Príklady
Prevzaté	materiál, hotel: <i>likér, ateliér, malér, softvér, hardvér, kondicionér, polymér, mohér, interiér, exteriér; mixér, difuzér, trenažér, belvedér</i>	-ér		
	materiál, hotel: <i>muzikál, kapitál, seriál, bengál, duál, inštrumentál; zápas: paškál, šál, bál, škandál, komunál</i> materiál/zápas: <i>personál</i>	-ál		stroj: <i>sandál, pedál</i>
	materiál, hotel: <i>klavír, Alžír</i>	-ír		
	zápas: <i>festival, karneval</i>	-al		
			-ár/-iar	stroj: <i>exemplár, kalendár, seminár, január, február, dolár, toliar, grajciar; Betliar, Bočiar, Lančár, Tuhár</i>
			-ier	stroj: <i>papier, tanier, halier; Ďumbier, Filier</i>
	materiál, hotel: <i>éter, thriller, polyester, trajler, server, brojler, hamburger, tanker</i>	-er	-er/-r	koniec, manéver: <i>liter, meter, bunker, fliter, flajster, semester, sveter, žáner, november</i>
	materiál, hotel: <i>akvarel, model, becquerel, betel, bešamel, duel; skalpel, fotel, motel, botel</i>	-el	-el/-l	koniec, manéver: <i>bicykel, fascikel, fenikel, kábel, binokel, motocykel, artikel, debakel</i>
	zápas, dub: <i>fosfor; ventilátor, semafor, generátor, stimulátor, traktor, radiátor, motor</i>	-or	-or/-r	koniec, manéver: <i>kufor, šiator, gáfor, kôpor, hámor</i>

Maskulína so zánikovou alternáciou sa skloňujú podľa vzorov VI. triedy (*koniec* a *manéver*): *kufor, bicykel, motocykel*.

Derivačná morféma a zakončenie *-er*, *-el* pri neživotných maskulínach signalizuje skloňovanie takto: maskulína anglického pôvodu s nepohyblivým *e* sa skloňujú podľa *hotel* (*trajler, server, boxer, brojler, hamburger, tanker*), maskulína latinského pôvodu s pohyblivým *e* s Npl *-e* a so zánikovou alternáciou *V/* sa skloňujú podľa *koniec* (*november, december, sveter, bager, céder, oleander, skafander, kufor, gáfor, šiator, liter, meter, bunker, register, filter, bicykel*).

Derivačné morfémy a zakončenie *-ár/-iar/-ar* a *-ier* signalizujú pri neživotných maskulínach skloňovanie podľa *stroj*, porov. *tanier, pohár, halier, toliar*.

VI. trieda

Do VI. triedy, ktorá má päť vzorov, patria neživotné maskulína so zhodou Asg a Nsg a Apl a Npl; v Npl je determinujúcou morfolou koncovka *-e*. Npl *-e* majú substantíva, ktoré majú pred koncovkou tzv. mäkký konsonant, ale aj *l*, *r*. Druhou klasifikujúcou morfolou vzorov v algoritme je Gpl *-ov*, -, ktorou sa vyčlení periférny vzor *Leváre*, nasledujúcou klasifikujúcou morfolou je koncovka Gsg *-u/-a* a variantnou morfolou je Ipl *-mi/-ami*. Dominantným vzorom triedy je vzor *stroj*.

(16) Deklinačný typ *stroj/koniec*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-a	-u	-	-i	-om
PL	-E	-ov	-om	-e	-och	-mi/-ami

SG		PL	
N	stroj-	N	stroj-e
G	stroj-a	G	stroj-ov (peňaz-i)
D	stroj-u	D	stroj-om
A	stroj-	A	stroj-e
L	(o) stroj-i	L	(o) stroj-och
I	stroj-om	I	stroj-mi/konc-ami

16. Vzor *stroj*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
stroj	517	505	276	307	<i>mesiac, cieľ, pohár, dolár, zdroj, predaj</i>
koniec	302	317	513		<i>november, meter, liter, register, parameter</i>
Kombinácie vzoru stroj		25	30		stroj ↔ koniec, stroj ↔ žiaľ, chlap ↔ stroj, priateľ ↔ stroj, dub ↔ stroj, stroj ↔ syn, stroj ↔ hotel, stroj ↔ dľaň, stroj ↔ možnosť

Príklady podľa frekvencie zo SNK (78 lem): *mesiac, cieľ, pohár, dolár, peniaz, máj, zdroj, predaj, boj, turnaj, vývoj, rozvoj, súboj, kraj, február, papier, postoj, hokej, Paríž, počítač, nástroj, scenár, seminár, komentár, kalendár, Korzár, hektár, január, kmeň, prameň, prsteň, stroj, spoj, prístroj, kúpeľ, nápoj, stoj, nepokoj, palác, pokoj, kameň, raj, nôž, kôš, kľúč, kríž, tieň, verš, terč, kolotoč, olej, Šariš, okraj, koreň, Spiš*.

Na zaradenie neživotných maskulín do vzoru *stroj* sú relevantné tieto faktory:

• **Fonologický faktor:** mäkké konsonanty a *r* (*-ár, -ier*) → Npl *-e*, Lsg *-i*; jeden konsonant a spoluhlásková skupina CsCš → Ipl *-mi*.

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
---------------	-----------------	----------

jeden mäkký konsonant: C (+ ár, -ier)	Npl -e Ipl -mi	vývoj, rozvoj, postoj, hokej, Paríž, počítač, nástroj, scenár, komentár, kalendár, tanier
CsCš		pomaranč, polverš

Fonologický faktor (mäkký konsonant⁸¹ a pôvodne mäkké *r* pred koncovkou, výnimočne je pred koncovkou konsonant *z* – *peniaze*) podmieňuje determinujúcu koncovku Npl -e, spoluhlásková skupina CsCš podmieňuje koncovku Ipl -mi.

•**Sémantický faktor**: konkréta, nepravé abstraktá, domáce aj cudzie toponymá → Gsg -a. Sémantický faktor podmieňuje diferencujúcu morfu Gsg -a, ale je aj pri materiáliach *olej, loj, jačmeň* (-u/-a: 7/398), resp. pri deverbatívach: *vývoj, rozvoj, zdroj* (-a/-u: 4 155/8). Podľa najfrekventovanejšieho vzoru *stroj* sa skloňujú konkréta (*bonsaj, bridž, dereš, hektár, honorár, kameň, kríž, kúkol, koštial, lampáš, mesiac, okraj, oltár, otvárač, palác, plameň, plavúň, remeň, slíž, topol, údaj, údenáč, vrkoč, vetroň*; mená mesiacov *január, február*; len výnimočne maskulína so zakončením na -ál: *pedál*), nepravé abstraktá a deverbatíva (*postoj, postroj, kúpeľ, chodúl, hrebeň, lutz, hertz*), domáce aj cudzie toponymá (*Betliar, Bočiar, Dunaj, Ďumbier, Filier, Galac, Gemer, Choč, Jenisej, Kanaš, Kerč, Kluž -a/-u, Klíž, Lančár, Ortáš, Pereš, Paríž, Peder, Skároš, Šariš, Šumiac, Tuhár*).

•**Derivačný faktor**: sufixy či zakončenie -áč/-áč, -ár/-iar, -ier → Npl -e, Lsg -i. Derivačný faktor (sufixy či zakončenie -áč/-áč, -ár/-iar, -ier: *otvárač, končiar, močiar, tanier, golier, plúzgier, halier*) podporuje determinujúcu koncovku Npl -e, diferencujúcu morfu Gsg -a. Ide tu o derivačné morfémy: -áč/-ovač (deverbatíva *dierkovač, nitovač*), -áč (*údenáč, sekáč, cengáč*), -ič (*chladič, istič, varič*), -ár (*adresár, herbár, chotár, január, február, kalamár, oltár, pohár, repertuár/repertoár* (-a/-u: 101/1177), *seminár* (-a/-u: 2931/61), *šlabikár, talár, vejár*), -iar (*grajciar, kočiár, končiar*), -ier (*golier, halier, tanier*), porovnaj distribúciu sufixov -ár, -iar, -ier: neživotné sa skloňujú podľa *stroj*, životné podľa *chlap*, zvieracie podľa *medveď*.

•**Morfonologický faktor**: neprítomnosť zánikovej alternácie → Ipl -mi.

•**Ortografický faktor**: je slabší než ortoepický, ktorému sa prispôsobuje (*spray, sprej*) → Npl -e.

•**Diachrónny faktor**: vysvetľuje spojitosť koncovky Gsg -a s jo-kmeňmi (*stroj, kraj, meč*), okrem toho sa po prehodnotení takto skloňujú niektoré n-kmene (*kameň, remeň*) → Gsg -a, Lsg -i.

V pluráli sú to názvy z apelatív, ktoré majú v Lpl -och (*Majere*, porov. *majere/-y*: 39/1, *Grúne, Križe, Kúpele, Močiare*) a pomnožné názvy (*Tlmače, Sliache, Bláže, Roháče, Hadoše, Tále, Štále*). Z apelatívnych pomnožných substantív sú to: *pančucháče, korále, kúpele, okuliare, memoáre, peniaze* (Gpl *peňazí*), *kríže*. Pri skloňovaní substantív *kôš* a *nôž* dochádza ku kvantitatívnej vokalickej alternácii *ô/o*.

⁸¹ Porov. c/č 184, d/1, j 91, f 25, ň 39, š 34, ť 2, ž 5.

16.1 Podvzor koniec

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
stroj	517	505	276	307	<i>mesiac, cieľ, pohár, dolár, zdroj, predaj</i>
koniec	302	317	513		<i>november, meter, liter, register, parameter</i>
Kombinácie podvzoru koniec		16	41		koniec ↔ stroj, koniec ↔ manéver, kúsok+ koniec, hotel ↔ koniec, chlapec ↔ koniec, koniec ↔ syn

Príklady podľa frekvencie zo SNK (32 lem): *týždeň, koniec, rámeč, stupeň, stĺpec, marec, Lučenec, tanec, Senec, Hlohovec, kopec, bicykel, november, december, október, meter, kilometer, káder, mililiter, liter, manchester, orchester, centimeter, register, parameter, tender, oheň*.

Podľa relatívne frekventovaného podvzoru *koniec* sa skloňujú predovšetkým substantíva domáceho pôvodu alebo s domácou derivačnou morféomou, najfrekventovanejšie zakončenie je *c* so sufixom *-ec*, okrem toho zakončenie na *r* s derivačnou morféomou *-er*, resp. zakončenie na *l*, *l'*, *ň*.

Pre podvzor *koniec* sú relevantné sémantické a fonologické faktory ako pri vzore *stroj*, morfonologické faktory a derivačné faktory sú iné (prítomnosť zánikovej alternácie: *-ec/-c*, *-er/-r*, *-eň/-ň*, *-or/-r*, *-el'/-l'*). Podľa vzoru *koniec* sa skloňujú konkréta a nepravé abstraktá (*tanec, rubel', krádel', šmirgel', kýpeť, lpeľ, osteň, týždeň, lakeť, peceň, ražeň*, internacionalizmy zakončené na *r*, *l* s pohyblivým vokálom: *šiator, kufor*;

-liter, -meter, bunker, cviker, december, november, október, pulóver, blejzer, register, semester, september, sveter, artikel, bicykel) a toponymá zakončené na tzv. mäkký konsonant a *r*, *l* (*-ovec*: *Rakovec, Moškovec*; *-evac/-ovac*: *Kragujevac/Kragujevca, Kruševac/Kruševca, Petrovac/Petrovca, Karlovac/Karlovca, Leskovac/Leskovca*⁸²; *-ec*: *Turiec, Žatec, Šturec, Dunajec, Sosnowiec, Rozsutec, Laborec*; *-ivec*: *Plešivec*; *-er*: *Dnester, Dneper, Jáger, Pôter*).

•**Derivačný faktor**: sufixy či zakončenie *-ec*, *-iec*, *-el*, *-er*, *-or* → Npl *-e*, Ipl *-ami*.

Pri tomto faktore ide o derivačné či systemizačné sufixy či zakončenia s pohyblivou samohláskou *e* (*-ec/-c*, *-iec/-c*: *štvorec, tanec, čepiec, veniec, l'adoborec, koberec*; *-er/-r*: *september, október, liter, meter, amfiteáter, teáter* Gsg *-a/-u*; *-el'/-l'*: *hobel', šmirgel', kvapel', cumel', vrúbel', krádel'*; *-eň/-ň*: *oheň, osteň, peceň, ražeň, rezeň, vozeň, s'ážeň*; *-el/-l*: *bicykel, fascikel, binokel*; *-et'/-ť*: *kýpeť*), s pohyblivou samohláskou *o* (*-or/-r*: *šiator, kufor*), výnimočne s pohyblivým *a* (*desaterac/desaterca*). Frekvenciu podvzoru *koniec* pri internacionalizmoch (533 v SCS), ktorá je vyššia než pri vzore *stroj* (261), vysvetľuje zastúpenie typov s komponentom **-meter** (až 286 prípadov, porov. *kilometer, barometer*).

⁸² Alternácie sú proti identifikačnej funkcii, napríklad pri toponyme *Zadar* sa nerealizujú. Na posilnenie identifikačnej funkcie sa môžu vytvárať tvary bez alternácie aj pri topoformantoch *-ovac* (*Petrovac/Petrovaca*), aby sa odlišili od tvarov toponyma *Petrovec*.

•**Morfonologický faktor:** prítomnosť zánikovej alternácie → Ipl **-ami**. Sekundárna makulínna koncovka **-ami** je v Ipl pri zánikovej alternácii *e/*, *ie/*, *o/*, a to hlavne v zakončeníach na **-el**, **-er**, **-iec**, **-or** (*bicykel* → *bicyklami*, *meter* → *metrami*, *koniec* → *koncami*, *kufor* → *kuframi*), bližšie tabuľka 6.

•**Diachrónny faktor:** niektoré i-kmene (*oheň*) → Gsg **-a**, Lsg **-i**.

Podľa typu *koniec* sa skloňujú toponymické názvy z apelatív v pluráli (*Kopce*, *Šance*, *Hámre*). Pri skloňovaní substantíva *dážď* dochádza ku kvantitatívnej vokalickej alternácii *á/a*.

Indikátory dubletnosti medzi vzorom *stroj* a podvzorom *koniec*:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
CsCš; ČSCš (št)	Ipl -ami/-mi	<i>verš</i> , <i>terč</i> , <i>vinš</i> , <i>ranč</i> ; <i>plášť</i>

Jednoslabičné maskulína *hertz*⁸³, *waltz*, *terč*, *ranč*, *terc*, *verš*, *vinš*, *plášť*, ale aj *pršíplášť* majú dvojtvár v Ipl **-ami/-mi**; porov. aj viacslabičné maskulínium *lister* (**-mi/-ami**).

(17) Deklinačný typ *žiaľ/manévr*

Sekundárnu a v rámci VI. triedy podstatne menej frekventovanú koncovku **-u** majú v Gsg nepočítateľné materiálie (*čaj*, *kôpor*) a abstraktá (*žiaľ*).

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-u	-u	-	-i	-om
PL	-E	-ov	-om	-e	-och	-mi/-ami

SG		PL	
N	žiaľ-	N	žiaľ-e
G	žiaľ- u	G	žiaľ- ov
D	žiaľ- u	D	žiaľ- om
A	žiaľ-	A	žiaľ-e
L	(o) žiaľ-i	L	(o) žiaľ- och
I	žiaľ- om	I	žiaľ- mi/manévr-ami

17. Vzor *žiaľ*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
žiaľ	59	48	94	11	<i>truc</i> , <i>inotaj</i> , <i>taj</i> , <i>plač</i> , <i>bôľ</i> , <i>ošiaľ</i>
manévr	13	4	33		<i>púder</i> , <i>kôpor</i> , <i>alabaster</i> , <i>boršč</i> , <i>flauš</i>
Kombinácie vzoru žiaľ		20	32	0	žiaľ ↔ stroj, manévr ↔ žiaľ, žiaľ ↔ dlaň, zápas ↔ žiaľ

Príklady podľa frekvencie zo SNK (7 lem): *žiaľ*, *imidž*, *čaj*, *údaj*, *Žiar*.

Na zaradenie maskulín do málo frekventovaného vzoru *žiaľ* sú relevantné tieto faktory:

⁸³ V MSJ je tvar *hertz* (SNK **-u/-a**: 1/3), keďže ide o deproprializáciu antroponyma, odporúčame tvar *hertza*.

•**Sémantický faktor:** abstraktá, materiáliá, kolektíva → Gsg -u.

Sémantický faktor podmieňuje koncovku Gsg -u. Podľa vzoru *žiaľ* sa skloňujú predovšetkým abstraktá a prevzaté substantíva (pravé abstraktá *truc, žiaľ, inotaj, taj, plač, ból, ošiaľ*; prevzaté maskulína *imidž, filc, skeč, flash/fleš, finiš, bulvár, exemplár, singulár*), materiáliá (*kaviár, peľ, krištál, plyš, semiš, tuš, rúž, čaj, moč, chmeľ*), deverbátiva (porov. nové deverbátiva *údaj, výdaj -u/-a*, ale pri starších derivátoch je len -a: *rozvoj, vydaj, predaj*).

•**Fonologický faktor:** mäkké zakončenie → koncovka Npl -e, jeden konsonant a spoluhlásková skupina CsCš → Ipl -mi:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
jeden mäkký konsonant: C (+ r)	Npl -e	<i>žiaľ, imidž, čaj</i>
CsCš	Ipl -mi	<i>dištanc, revanš, alonž</i>

TZ zakončený na mäkký konsonant a pri internacionalizmoch *r, l*: *singulár, pedál* podmieňuje morfu Npl -e, jeden konsonant a skupina CsCš podmieňuje Ipl -mi.

a) TZ je zakončený na konsonant: **c** (*plác, glanc, filc*), **č** (*skeč, puč*), **dž** (*bridž*), **j** (*čaj, taj*), **ľ** (*peľ, ból*), **r** (*jantár, požiar*), **š** (*finiš, tuš*), **ž** (*rúž*), len výnimočne maskulína so zakončením na -ál (*sandál* Gsg -a/-u);

b) Prevzaté viacslabičné tvarotvorné základy sú zakončené aj na skupinu CsCš (okrem CmC): *dištanc, revanš, alonž*; v singulári aj toponymá *Graz, Koblenz, Ždiar, Žiar*.

•**Morfonologický faktor:** neprítomnosť zánikovej alternácie → Ipl -mi.

•**Ortografický a ortoepický faktor** pôsobia aj protichodne, vtedy je silnejší ortoepický faktor, napríklad [c] v písme z, ds (*Graz, Bregenz, Leeds*); [dž] v písme dge, ge (*Cambridge* [kembridž]/v *Cambridgei, bridge* [bridž], *change* [čejndž]); [š] v písme sh (*flash* [fleš], *squash* [skvoš]); [č] v písme ch, che, tch (*Greenwich* [grínvič], *Roche* [rouč], *match* [meč/mač]); [j] v písme y, i: *survey* [survej], *Upway* [apvej]; *Ojai* [ouhaj], porov. Ološtiak, 2006. Na rozdiel od anglických maskulín písomná ani výslovnostná podoba nemeckých mien nespôsobuje používateľom väčšie problémy (v *Grazi*).

•**Diachrónny faktor:** nízka receptivita vzorov s Gsg -u v VI. triede súvisí s neexistenciou ju-kmeňov, preto aj deverbátiva, ktoré majú v V. triede Gsg -u, v VI. triede majú často Gsg -a (*vývoj, rozvoj*), i-kmene (*požiar*) → Lsg -i.

17.1 Podvzor manéver

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
žiaľ	59	48	94	11	<i>truc, inotaj, taj, plač, ból, ošiaľ</i>
manéver	13	4	33		<i>púder, kôpor, alabaster, boršč, flauš</i>
Kombinácie podvzoru manéver		9	27		manéver ↔ koniec, manéver ↔ žiaľ

Príklady podľa frekvencie zo SNK: *manéver, žáner*.

Na zaradenie častejšie prevzatých maskulín do najmenej frekventovaného typu VI. triedy **podvzoru manéver** sú relevantné sémantické a fonologické faktory v zásade ako pri vzore *žiaľ*, morfonologický faktor (prítomnosť zánikovej alternácie) je iný.

Podľa vzoru *manéver* sa skloňujú abstraktá (*žáner, kaliber, lynč, šmrnc*), materiáliá (*púder, kôpor, alabaster, boršč, flauš, filc, gáfor, punč*, v SNK -u/-a: 63/3), prevzaté maskulína zakončené na derivačnú morfému s pohyblivou samohláskou (-er/-r: *kaliber, manéver, alabaster*; -el/-l: *debakel*; -or/-r: *kôpor*, ale *hámor* -a/-u) a substantívum zakončené na tri konsonanty CCC (*boršč*), t. j. maskulína so zakončením nekompatibilným s koncovkou Ipl -mi. Okrem toho sa podľa typu *manéver* v singulári skloňujú toponymá anglického pôvodu: *Lancaster, Leister, Worcester, Manchester*.

Indikátory dubletnosti medzi vzorom *žiaľ* a podvzorom *manéver*:

Zakončenie TZ	Realizácia morf	Príklady
CsČš	Ipl -ami/-mi	<i>marš</i>

Jednoslabičné maskulína majú dvojtvár -ami/-mi: *marš*.

(18) Vzor *Leváre*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich:

	N	G	D	A	L	I
PL	-E	-	-om	-e	-och	-mi

PL	
N	Levár-e
G	Levár-/Tlmáč-/Ladiec-/Vrábeľ-
D	Levár-om
A	Levár-e
L	(o) Levár-och
I	Levár-mi

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
Leváre	15	13	0	25	<i>Rybáre, Tesáre, Matliare, Holiare</i>
stroj/Leváre				1	<i>Tlmače</i>
koniec/Leváre				2	<i>Ladce, Vráble</i>

V tejto skupine ide o osobitný, hoci málo zastúpený typ pre propriá s periférnou diferencujúcou koncovkou Gpl -, ktorá vznikla na odlišnú gramatickú prezentáciu apelatív a proprií (*rybárov//Rybár, včelárov//Včelár*) s deanimizáciou (Žigo, 2006). Majú topoformanty -áre (*Čifáre, Strháre, Štitáre, Leváre, Rybáre, Tesáre, Včeláre, Dechtáre*), -iare (*Psiare, Žemliare, Matliare, Holiare*), -áše (*Ortáše, Repáše*). Tri toponymá sú s dvojtvarmi *Ladce, Tlmače, Vráble*, pretože centrálnne postavenie koncovky -ov pri neživotných maskulínach spôsobuje, že tvary s periférnou diferencujúcou koncovkou - ustupujú v prospech tvarov s koncovkou -ov: *Tlmáč/Tlmačov, Ladiec/Ladcov, Vrábeľ/Vrábľov*. Potenciálne sa koncovka -ov presadzuje v hovorených prejavoch aj pri ďalších toponymách, napr. *Matliare, Dechtáre*.

Neživotné maskulína s nepravidelnou deklináciou

a) **Frazeologická determinovanosť tvarov:** Výnimku zo skloňovania VI. tr. predstavuje substantívum *deň*, ktoré má v Npl koncovku *-i* a v Gpl periférnu koncovku *-í*. V Lsg sa popri základnej koncovke *-i* objavuje aj koncovka *-e*, ale iba v spojení *vo dne*.

Skloňovanie substantíva *deň* (*poldeň*):

SG		PL	
N	deň	N	dni
G	dňa	G	dní
D	dňu	D	dňom
A	deň	A	dni
L	(o) dni/vo dne	L	(o) dňoch
I	dňom	I	dňami

V niektorých prípadoch sa rozdiel medzi tvarmi javí ako rozdiel medzi „nefrazeologickými“ tvarmi, napríklad *o tomto dni*, ale v ustálených spojeniach je *-e*: *vo dne v noci*. Periférna koncovka *-í* sa vyskytuje v niekoľkých prípadoch popri koncovke *-ov* (*groš, peniaz*). Ide tu o sémanticky diferencované dvojtvary: *peniazov* (Nsg *peniaz*) – *peňazí* (pomnožné substantívum *peniaze*): *-í/-ov*: 29260/9.

5.1.2 Alternácie v skloňovaní neživotných maskulín

Alternácie sa vyskytujú v Lsg (*-e, -i*), a to nevýrazné (ortoepické) alternácie a zriedkavejšie výrazné (ortoepické aj ortografické) alternácie. Ide predovšetkým o alternácie korelovaných konsonantov *d/d', t/t', n/ň, l/l'* (*o plode, pri páde, na plote, v pláne, na póle*), ale okrem Nsg v celej paradigme aj inverzné typy *d'/d, t'/t, ň/n/, l'/l* (*bodec/bodca, deň/dňa, štetec/štetca, veniec/venca, palec/palca*). Vzhľadom na utlmovanie výslovnosti *l'*, utlmujú sa aj alternácie *l/l'* a *l'/l* (*póle, palec* [póle, palec] miesto [póle, paľec]). Hlavne pri vzoroch *materiál* a *hotel* možno pochybovať o realizácii alternácie *l/l'* v Lsg pred *-i*, keďže sa tu nerealizuje ani alternácia *n/ň* [v júni]. Zánikové alternácie *e/, o/, ie/* môžu byť sprevádzané inverznými typmi *ň/n* (*zvonca, spodku, konca*). Okrem toho sú tu základné kvantitatívne alternácie (*do Lipian, z Nedožier, z Vozokán*), ale zriedka aj inverzné kvantitatívne alternácie (*dážď, mráz, vietor, stôl, kôš, kôl, nôž*).

5.2 Interpretácia variantov neživotných maskulín

5.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory neživotných maskulín

V. trieda

- **Vymedzenie V. triedy:** Zahŕňa typy ohýbania neživotných maskulín so zhodou akuzatívu a nominatívu, ktorých TZ je zakončený na nemäkký konsonant → Npl -y.

9. Vzor *zápas*

- Sémantický faktor: abstraktá, materiáliá, kolektíva → Gsg -u.
- Gramatický faktor: koncovky Nsg -, -us.
- Fonologický faktor: nemäkký konsonant okrem velár a *m*; sonórny a šumový konsonant CsČ; konsonantické skupiny *st, zd, kt, pt, x* → Npl -y, Ipl -mi.
- Morfonologický faktor: sprievodné nevýrazné alternácie v Lsg neovplyvňujúce koncovky; bez zánikových alternácií → Ipl -mi.
- Derivačný faktor: sufixy a komponenty bez pohyblivých vokálov → Ipl -mi.
- Ortoepický faktor: zaradovanie do vzoru podľa výslovnosti.
- Diachrónny faktor: u-kmene (*čas, mráz, proces*) → Gsg -u.

9.1 Podvzor *problém*

- Sémantický faktor: abstraktá, materiáliá, kolektíva ako pri vzore *zápas* → Gsg -u.
- Gramatický faktor: Nsg -, -us, -os: zoznam, cyklus, kozmos.
- Fonologický faktor: TZ na nemäkký konsonant ako pri vzore *zápas* → Npl -y; m, mC; dve sonóry CsCs; konsonantické skupiny *cht, kch, CCC* → Ipl -ami.
- Morfonologický faktor: zánikové alternácie *e/, o/* → Ipl -ami.
- Derivačný faktor: sufixy s pohyblivým vokálom a sufix -izmus → Ipl -ami.
- Ortoepický faktor: zaradovanie do vzoru podľa výslovnosti.
- Diachrónny faktor: u-kmene (*dom, strom, dym*).
- **Vymedzenie vzoru *zápas* s podvzorom *problém*:** Patria sem neživotné maskulína, a to abstraktá, materiáliá, kolektíva s koncovkami Nsg -, -us zakončené na nemäkký konsonant okrem velár, *m* a okrem internacionalizmov skloňujúcich sa podľa vzoru *materiál*. Ich charakteristické koncovky sú Gsg -u, Lsg -e, Npl -y, Ipl -mi/-ami. Podľa vzoru *zápas* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál a nie sú zakončené na *m*, podľa vzoru *problém* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ majú pohyblivý vokál *e/, o/* alebo sú zakončené na *m*, resp. mC.

10. Vzor *vzt'ah*

- Sémantický faktor: abstraktá, materiáliá, kolektíva →Gsg -u.
- Fonologický faktor: velára Cv →Lsg -u, Npl -y; sonóra a velára CsCv →Ipl -mi.
- Morfonologický faktor: neprítomnosť zánikovej alternácie →Ipl -mi.
- Derivačný faktor: sufixy a komponenty bez pohyblivých vokálov →Ipl -mi.
- Ortoepický faktor: zaraďovanie do vzoru podľa výslovnosti *superbike* [-bajk]; Npl *cadillac* [kadilaki].
- Diachrónny faktor: vysvetľuje spojenosť koncovky Gsg -u s u-kmeňmi.

10.1 Podvzor *výsledok*

- Sémantický faktor: abstraktá, materiáliá, kolektíva ako pri vzore *vzt'ah* →Gsg -u.
- Fonologický faktor: veláry a vokál →Lsg -u, Npl -y; sonóra a velára CsCv a skupiny *sk, zg* →Ipl -ami.
- Morfonologický faktor: zániková alternácia →Ipl -ami.
- Derivačný faktor: sufix -ok/-k- →Ipl -ami.
- **Vymedzenie vzoru *vzt'ah* s podvzorom *výsledok*:** Patria sem neživotné maskulína, a to abstraktá, materiáliá, kolektíva s koncovkami Nsg -, -us, zakončené na velárny konsonant. Ich charakteristické koncovky sú Gsg -u, Lsg -u, Npl -y, Ipl -mi/-ami. Podľa vzoru *vzt'ah* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál, podľa vzoru *výsledok* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ majú pohyblivý vokál *e/, o/*.

11. Vzor *materiál*

- Sémantický faktor: prevzaté abstraktá, materiáliá, kolektíva →Gsg -u.
- Fonologický faktor: zakončenie na *r, l* pri internacionalizmoch →Npl -y a Lsg -i.
- Derivačný faktor: derivačné sufixy a zakončenie -ál, -ér, -er, -el →Npl -y, Lsg -i.
- Ortoepický faktor: zaraďovanie do vzoru podľa výslovnosti: *software* [softvér].
- **Vymedzenie vzoru *materiál*:** Predstavuje typ ohýbania pre neživotné maskulína, a to prevzaté abstraktá, materiáliá, kolektíva s nulovou koncovkou Nsg zakončené na -ál, -ér, -er, -el, ktoré sú bez zánikových alternácií. Ich charakteristické koncovky sú Gsg -u, Lsg -i, Npl -y, Ipl -mi.

12. Vzor *hotel*

- Sémantický faktor: prevzaté počítateľné konkréta →Gsg -a.
- Fonologický faktor: zakončenie na *r, l* pri internacionalizmoch →Npl -y a Lsg -i.
- Derivačný faktor: zakončenie -ér, -er, -el →Npl -y, Lsg -i.
- **Vymedzenie vzoru *hotel*:** Sú to neživotné maskulína, a to prevzaté počítateľné konkréta s nulovou koncovkou Nsg zakončené na -ér, -er, -el, ktoré sú bez zánikových alternácií. Ich charakteristické koncovky sú Gsg -a, Lsg -i, Npl -y, Ipl -mi.

13. Vzor *dub*

- Sémantický faktor: predovšetkým domáce počítateľné konkréta →Gsg -a.
- Fonologický faktor: TZ na nemäkký konsonant (C) okrem velár, okrem internacionalizmov na *ál, el, er, ér* a okrem maskulín zakončených na *m*; CsCs; *st* → Npl -y, Ipl -mi.
- Morfologický faktor: sprievodné nevýrazné alternácie v Lsg neovplyvňujúce koncovky; bez zánikových alternácií →Ipl -mi.
- Derivačný faktor: sufixy -ov/-ev, -ín bez pohyblivých vokálov a sufixy bežné pre osobné maskulína: -or, -átor, -ón, -ent/-ant →Gsg -a.
- Diachrónny faktor: spojitosť koncovky Gsg -a s o-kmeňmi (*les, dvor*).

13.1 Podvzor *viator*

- Sémantický faktor: počítateľné konkréta ako pri vzore *dub* →Gsg -a.
- Fonologický faktor: zakončenie na *m*, mC; CsCs; *cht* →Ipl -ami.
- Morfologický faktor: zánikové alternácie *e/, o/, ál* →Ipl -ami.
- **Vymedzenie vzoru *dub* s podvzorom *viator***: Patria sem neživotné maskulína, a to počítateľné konkréta zakončené na nemäkký konsonant okrem velár, *m* a okrem internacionalizmov skloňujúcich sa podľa vzoru *hotel*. Ich charakteristické koncovky sú Gsg -a, Lsg -e, Npl -y, Ipl -mi/-ami. Podľa vzoru *dub* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál a nie sú zakončené na *m*, podľa vzoru *viator* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ majú pohyblivý vokál *e/, o/* alebo sú zakončené na *m*.

14. Vzor *jazyk*

- Sémantický faktor: počítateľné konkréta, deminutíva, domáce toponymá →Gsg -a.
- Fonologický faktor: velára →Lsg -u, Npl -y; sonóra a velára CsCv →Ipl -mi.
- Morfologický faktor: neprítomnosť zánikovej alternácie →Ipl -mi.
- Derivačný faktor: sufixy typické aj pre osobné maskulína →Gsg -a.

14.1 Podvzor *kúsok*

- Sémantický faktor: konkréta, deminutíva ako pri vzore *jazyk* →Gsg -a.
- Fonologický faktor: ako pri vzore *jazyk* velára →Lsg -u, Npl -y; skupina CsCv a vokál →Ipl -ami.
- Morfologický faktor: zániková alternácia -ek/-k, -ok/-k →Ipl -ami.
- Derivačný faktor: sufixy typické aj pre osobné maskulína, porov. -ek, -ok →Gsg -a.
- **Vymedzenie vzoru *jazyk* s podvzorom *kúsok***: Patria sem neživotné maskulína, a to počítateľné konkréta zakončené na velárny konsonant. Ich charakteristické koncovky sú Gsg -a, Lsg -u, Npl -y, Ipl -mi/-ami. Podľa vzoru *vzťah* sa skloňujú

maskulína, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál, podľa vzoru *výsledok* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ majú pohyblivý vokál *e/*, *o/*.

15. Vzor Topoľčany

- Sémantický faktor: domáce toponymá →Gpl -.
- Gramatický faktor: pluráliá tantum →Npl -y, Lpl -och.
- Morfologický faktor: neprítomnosť zánikovej alternácie →Ipl -mi.
- Derivačný faktor: topoformant -any →Gpl -.
- **Vymedzenie vzoru Topoľčany:** Sú to neživotné maskulína, a to toponymá s koncovkou Npl -y, zakončené na mäkký konsonant, ktoré sú bez zánikových alternácií. Ich charakteristické koncovky sú Gpl -, Lpl -och, Ipl -mi.

VI. trieda

- **Vymedzenie VI. triedy:** Zahŕňa typy ohýbania neživotných maskulín so zhodou akuzatívu a nominatívu zakončené na mäkký konsonant a pri internacionalizmoch aj na *r*, *l*.

16. Vzor stroj

- Fonologický faktor: zakončenie na mäkký konsonant C + *r*, *l*; CsCš →Npl -e, Ipl -mi.
- Morfologický faktor: neprítomnosť zánikovej alternácie →Ipl -mi.
- Sémantický faktor: konkréta, nepravé abstraktá, toponymá →Gsg -a.
- Derivačný faktor: sufixy či zakončenie -ač/-áč, -ár/-iar, -ier →Npl -e.
- Ortoepický faktor: zaradovanie do vzoru podľa výslovnosti (*lutz*).
- Diachrónny faktor: spojitosť koncovky Gsg -a s jo-kmeňmi (*stroj*, *kraj*, *meč*), niektoré n-kmene (*kameň*, *remeň*) →Lsg -i.

16.1 Podvzor koniec

- Fonologický faktor: ako pri vzore *stroj* (mäkký C + *r*, *l*) →Npl -e.
- Morfologický faktor: prítomnosť zánikovej alternácie (-ec/-c, -iec/-c, -el/-l, -er/-r, -or/-r) →Ipl -ami.
- Sémantický faktor: konkréta, nepravé abstraktá, toponymá →Gsg -a.
- Derivačný faktor: sufixy či zakončenie s pohyblivým vokálom -ec, -iec, -el, -er, -or →Npl -e, Ipl -ami.
- Diachrónny faktor: niektoré i-kmene (*ohieť*) →Lsg -i.
- **Vymedzenie vzoru stroj s podvzorom koniec:** Patria sem neživotné maskulína, a to počítateľné konkréta s koncovkami Nsg -, ktoré sú zakončené na mäkký konsonant a pri internacionalizmoch aj na *r* (v sufixoch -ár, -ier). Ich charakteristické koncovky sú Gsg -a, Npl -e, Ipl -mi/-ami. Podľa vzoru *stroj* sa

skloňujú maskulina, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál, podľa vzoru *koniec* sa skloňujú maskulina, ktoré majú v TZ pohyblivý vokál *e/*, *o/*.

17. Vzor *žial'*

- Fonologický faktor: zakončenie na jeden mäkký C (+ *r*, *l*); CsCš → Npl -*e*, Ipl -*mi*.
- Morfonologický faktor: neprítomnosť zánikovej alternácie → Ipl -*mi*.
- Sémantický faktor: abstraktá, materiáliá, kolektíva → Gsg -*u*.
- Ortoepický faktor: zaradovanie do vzoru podľa výslovnosti (*Graz*).

17.1 Podvzor *manéver*

- Fonologický faktor: ako pri vzore *žial'* (mäkký konsonant a *r*) → Npl -*e*.
- Morfonologický faktor: prítomnosť zánikovej alternácie → Ipl -*ami*.
- Sémantický faktor: ako pri vzore *žial'* (abstraktá, materiáliá, kolektíva) → Gsg -*u*.
- **Vymedzenie vzoru *žial'* s podvzorom *manéver*:** Patria sem neživotné maskulína, a to abstraktá, materiáliá, kolektíva s koncovkami Nsg -, ktoré sú zakončené na mäkký konsonant a pri internacionalizmoch aj na *r* (v sufixoch a zakončeníach -*ár*, -*ier*). Ich charakteristické koncovky sú Gsg -*u*, Npl -*e*, Ipl -*mi/-ami*. Podľa vzoru *žial'* sa skloňujú maskulína, ktoré v TZ nemajú pohyblivý vokál, podľa vzoru *manéver* sa skloňujú maskulína, ktoré majú v TZ pohyblivý vokál.

18. Vzor *Leváre*

- Sémantický faktor: domáce toponymá → Gpl -.
- Gramatický faktor: pluráliá tantum → Npl -*e*.
- Morfonologický faktor: neprítomnosť zánikovej alternácie → Ipl -*mi*.
- Derivačný faktor: topoformanty -*áre/-iare*, -*áše* → Gpl -.
- **Vymedzenie vzoru *Leváre*:** Patria sem toponymá s koncovkou Npl -*e*, zakončené na mäkký konsonant a *r*, ktoré sú bez zánikových alternácií. Ich charakteristické koncovky sú Gpl -, Lpl -*och*, Ipl -*mi*.

5.2.2 Frekvencia variantov medzi vzormi neživotných maskulín

(9) Vzor zápas, podvzor problém

Typ	SKMS	Príklady
zápas	2 344	<i>čas, prípad, štát, klub, úrad, bod, súd, spôsob, stav, dôvod, výkon</i>
problém	498	<i>problém, film, program, dom, záujem, počet, rozpočet, tím, názov</i>
KOMBINÁCIE V TYPE ZÁPAS A PROBLÉM		
Gsg -u/-a (Gsg -a/-u): 127		
zápas/dub	66 (*32)	Gsg -u/-a: <i>múr, hrb, encián, vavrín, medailón, žetón, štít, šíp, gól; Tiber, Niger, Sachalin, Davos; vred, schod, črep, koeficient</i>
dub/zápas,	54 (*6)	Gsg -a/-u: <i>obrus, záchod, talón, banán⁸⁴, krókus, oceán, termofor</i>
problém/vietor	6 (*2)	Gsg -u/-a: <i>šilt, kolt, Osvienčim, Postupim, list, strom</i>
vietor/problém	1...	Gsg -a/-u: <i>tezaurus</i>
Ipl -ami/-mi (Ipl -mi/-ami): 84		
problém/zápas	63 (*11)	Ipl -ami/-mi: <i>prst, list, test, piest, trest, chvost, post; keks, fax, zips, fakt; pulz, kurz, erb, trend, tromf; mail, faul; koncern, kombajn</i>
zápas/problém	21 (*7)	Ipl -mi/-ami: <i>objekt, produkt, kontakt, aspekt, konflikt; protest, kontrast, nerast; biceps; droby, hody</i>
Lsg -i/-e (Lsg -e/-i; Lsg -e/-u): 13		
*materiál/zápas	5...	Lsg -i/-e: <i>ideál, portál, personál, žurnál, rádiožurnál</i>
*zápas/materiál	5...	Lsg -e/-i: <i>škandál, globál, normál, šál, paušál</i>
zápas/vzt'ah	2...	Lsg -e/-u: <i>asparágus, farynx</i>
zápas//žiaľ	1...	Lsg -e/-i: <i>aids</i>
Iné: 18		
zápas//syn	4...	Npl -y/-ovia: <i>Cmar, Mráz, Šalát, Pór</i>
chlap/zápas	3...	Npl -i/-y: <i>radikál, civil, fenomén</i>
zápas//chlap	3...	Npl -y/-i: <i>talent, subjekt, smrad</i>
zápas+mesto	2...	Npl -á: <i>tempus+temporá, genus+generá</i>
futbalista+zápas	2...	Npl -i/-y: <i>antagonista (sval), agonista (liečivo)</i>
syn/zápas	1...	Npl -y/-ovia: <i>džin</i>
problém//svedok	1...	Npl -y/- ovia: <i>anonym</i>
mesto//problém	1...	Npl -á/-y: <i>centrum/Centrum</i>
zápas//finále	1...	Gsg -u/-: <i>mol</i>
Znásobené varianty: 6		
dub/zápas//vietor/problém	2...	Gsg, Ipl: <i>pánt, cent</i>
problém//chlapec	2...	Npl, Ipl: <i>špunt, tramp</i>
vietor/dub//problém/zápas	2...	Gsg, Ipl: <i>most, prst</i>

* Hviezdička označuje výskyt tvaru v SNK v rozpore s kodifikačnými príručkami.

⁸⁴ Deminutíva majú Gsg -a: *banánika, interiérika, múrika, žetónika*.

(10) Vzor *vzťah*, podvzor *výsledok*

Typ	SKMS	Príklady
vzťah	463	<i>trh, návrh, podnik, útok, úspech, preteky, príbeh, druh</i>
výsledok	217	<i>začiatok, prostriedok, majetok, dôsledok, poriadok, nedostatok, výrobok</i>
KOMBINÁCIE V TYPE VZŤAH A VÝSLEDOK		
Gsg -a/-u (Gsg -u/-a): 94		
kúsok/výsledok, kúsok/výsledok*	58 (*8)	Gsg -a/-u: <i>prúžok, smiešok, štitok, vlások, kvások, žliabok, bloček, chládoček, prúžik, smiešik</i> ; Gsg -a (-u): <i>pondelok, utorok, piatok</i>
jazyk/vzťah	17	Gsg -a/-u: <i>pelech, brloh, barak, bok, rok, krok</i>
výsledok/kúsok	15	Gsg -u/-a: <i>prístenok, výklenok, rázporok, privesok, desiatok, úlomok, oškvarok; hrášok, schodok</i>
vzťah/jazyk	4...	Gsg -u/-a: <i>sústruh, nervák, piknik, Zürich</i>
lpl -ami/-mi (lpl -mi/-ami): 52		
výsledok/vzťah *výsledok/vzťah	46... (*2)	lpl -ami/-mi: <i>blesk, disk, lesk, zisk; šperk, tank, park, frank, song, dring, kalk, štrajk; kiosk; tréning, míting, fašiang</i> -ami (-mi): <i>bozk; tomahavk, obelisk</i>
vzťah/výsledok	6...	lpl -mi/-ami: <i>puding, potlesk, odlesk, výprask; tajbrejk, brejk</i>
Iné: 11		
výsledok/svedok	3...	Npl -y/-ovia: <i>nedorobok, nepodarok, výrastok</i>
vzťah/syn	3...	Npl -y/-ovia: <i>Cesnak; šach; druh</i>
zápas/vzťah	2...	Lsg -e/-u: <i>asparágus, farynx</i>
výsledok/žena	1...	Lpl -och/-ách: <i>dožinky</i>
chlap/syn/vzťah	1...	Npl -i/-ovia/-y: <i>cvok</i>
výsledok/had	1...	Asg -/-a: <i>prvok</i>

(11 – 12) Vzor *materiál*, vzor *hotel*

Typ	SKMS	Príklady
materiál	92	<i>seriál, materiál, duel, model, Brusel, areál, kapitál, signál, žurnál</i>
hotel	49	<i>apríl, jún, júl, hotel, triler/thriller</i>
KOMBINÁCIE VO VZOROCH MATERIÁL A HOTEL		
Gsg -a/-u (Gsg -u/-a): 15		
hotel/materiál	10...	Gsg -a/-u: <i>kráter, špitál, buldozér; regál, panel, mantinel</i>
materiál/hotel	5...	Gsg -u/-a: <i>ateliér, kriminál, kvartál, rituál, pasionál</i>
Npl -y/-e (-y/-i): 5		
hotel/koniec	2...	Npl: -y/-e: <i>laser, maser (masery//mezre)</i>
hotel/chlap	3...	Npl: -y/-i: <i>solitér; štartér, mixér</i>
Lsg -e/-i: 11		
materiál/zápas	6...	Lsg -i/-e: <i>ideál, portál, personál, žurnál, kumbál, rádiožurnál</i>
zápas/materiál	5...	Lsg -e/-i: <i>škandál, globál, normál, šál, paušál</i>
Znásobené varianty: 2		
vietor/materiál	1...	Gsg -a/-u, Lsg, lpl: <i>kel</i>
materiál/hotel/žiaľ/stroj	1...	Npl-y/-e; Gsg: -u/-a <i>foyer</i>

(13) Vzor *dub*, podvzor *vietor*

Typ	SKMS	Príklady
dub	294	<i>Trenčín, august, zákon, svet, milión, člen, Prešov, večer, Bardejov</i>
viator	27	<i>viator, sen, Rím, Jeruzalem, chrbát</i>
KOMBINÁCIE V TYPE DUB A VIATOR		
Gsg -a/-u (Gsg -u/-a): 127		
zápas/dub	66 (*32)	Gsg -u/-a: <i>múr, hrb, encián, vavrín, medailón, žetón, štít, šíp, gól; Tiber, Niger, Sachalin, Davos; -mer, vred, schod, črep, koeficient</i>
dub/zápas	54 (*6)	Gsg -a/-u: <i>obrus, zošit, záchod, talón, banán, krókus, oceán</i>
problém/viator	6... (*2)	Gsg -u/-a: <i>šilt, kolt, list, Postupim</i>
viator/problém	1	Gsg -a/-u: <i>tezaurus</i>
Ipl -ami/-mi (Ipl -mi/-ami): 10		
viator/dub	7...	Ipl -ami/-mi: <i>zub; pôjd; piest, brest, tromf</i>
dub/viator	3...	Ipl -mi/-ami: <i>hrant</i>
Iné: 17		
chlap//dub	7...	Npl -i/-y: <i>gigant, patrón, veterán, manipulátor, tenor</i>
syn//dub	6...	Npl -ovia/-y: <i>člen; newton, pascal, ampér, watt, salchov</i> (pôvodne Ulrich Salchow; Asg <i>skočiť salchova</i>)
dub//chlap	1...	Npl -y/-i: <i>robot</i>
dub//syn	1...	Npl -y/-ovia: <i>hrib//Hrib</i>
dub//had	1...	Asg -/-a: <i>gaštan</i>
had//dub	1...	Asg -a/-: <i>koral</i>
Znásobené varianty: 12		
dub/zápas//hotel/materiál	6...	Gsg, Lsg -e/-i: <i>teplomer, -mer</i>
dub/zápas//viator/problém	2...	Gsg, Ipl: <i>pánt, cent</i>
viator/dub//problém/zápas	2...	Gsg, Ipl: <i>most, prst</i>
dub/stroj	1...	Lsg -e/-i; Npl -y/-e: <i>cól</i>
viator//materiál	1...	Gsg -a/-u, Lsg -e/-i: <i>kel</i>

(14) Vzor jazyk, podvzor kúsok

Typ	SKMS	Príklady
jazyk	906	<i>denník, ročník, balík, trávnik, Svidník, týždenník</i>
kúsok	193	<i>Pezinok, rebríček, Večerníček; *výčnelok</i>
KOMBINÁCIE V TYPE JAZYK A KÚSOK		
Gsg -a/-u (Gsg -u/-a): 92		
kúsok/výsledok	58 (*8)	Gsg -a/-u: <i>prúžok, smiešok, lístok, štítok, vlások, kvások, žliabok, bloček, chládoček, prúžik, smiešik</i> ; Gsg -a (-u): <i>pondelok, utorok, Ružomberok</i>
jazyk/vzťah	17	Gsg -a/-u: <i>pelech, brloh, barak, bok, rok, krok</i>
výsledok/kúsok	13 (*2)	Gsg -u/-a: <i>výklenok, rázporok, privesok, desiatok; hrášok, schodok</i>
vzťah/jazyk	4...	Gsg -u/-a: <i>sústruh, nervák, piknik, Zürich</i>
Ipl -ami/-mi (Ipl -mi/-ami): 16		
jazyk/kúsok	13 (*5)	Ipl -mi/-ami: <i>mráček, kriačik, oblúček; oblôčik</i>
kúsok/jazyk	3...	Ipl -ami/-mi; -ami (-mi): <i>fliáčik; frank, rôčik</i>
Npl: 7		

syn/jazyk	1...	Npl -ovia/-y: <i>moloch</i>
jazyk/syn	2...	Npl -y/-ovia: <i>smrek//Smrek, Dusík</i>
jazyk/chlap	2...	Npl -y/-i: <i>panák, pamätník</i>
syn/jazyk	1...	Npl -ovia/-y: <i>miláčik</i>
chlap/jazyk	1...	Npl -i/-y: <i>žolík</i>
Iné: 5		
had/jazyk	2...	Dsg a Lsg, Asg -a/-: <i>kohútik, roháčik</i>
kúsok + koniec	1...	Lsg -u + Npl -e: <i>sestercius</i>
kúsok + mesto	1	Npl -á: <i>nukleus/nukleá</i>
kúsok/vajíčko	1	Npl -y/-a: <i>bielok/bielko</i>

(15) Vzor Topoľčany

Typ	SKMS	Príklady
Topoľčany	7+242	<i>Nováky, Kapušany, Lipany, Petrovany, Piešťany, Vozokany</i>
Gsg -/-ov: 4		
Topoľčany/dub	3...	Gsg -/-ov: <i>Donovaly, Vlasy</i>
Topoľčany/had	1...	Gsg -/-ov: <i>Diviaky</i>

(16) Vzor stroj, podvzor koniec

Typ	SKMS	Príklady
stroj	505	<i>mesiac, cieľ, pohár, dolár, máj, zdroj, predaj, boj, turnaj, vývoj, rozvoj</i>
koniec	317	<i>týždeň, koniec, rámec, stupeň, stĺpec, marec, Lučenec, tanec, Senec</i>
KOMBINÁCIE V TYPE STROJ A KONIEC		
Gsg -a/-u (Gsg -u/-a): 18		
stroj/žiaľ	8...	Gsg -a/-u: <i>seminár, sandál, hangár, kuloár, repertoár</i>
žiaľ/stroj	5...	Gsg -u/-a: <i>pedál, obyčaj, džerzej, krištál, Kľuž</i>
koniec/manéver	3...	Gsg -a/-u: <i>triangel, teáter, hámor</i>
manéver/koniec	2...	Gsg -u/-a: <i>žáner, kaliber</i>
Ipl -ami/-mi (Ipl -mi/-ami): 8		
koniec/stroj	6...+1*	Ipl -ami/-mi: <i>terč, ranč, plášť, pršiplášť, -ami (-mi): verš</i>
stroj/koniec	1...	Ipl: -mi (-ami): <i>pomaranč</i>
Lsg -ovi/-u (Dsg -ovi/-u): 17		
priateľ/stroj	9...	Dsg -ovi/-u; Lsg -ovi/-i: <i>činiteľ, čitateľ, nositeľ, deliteľ</i>
chlapec/koniec	6...	Dsg -ovi/-u; Lsg -ovi/-i: <i>delenec, sčítanec, mocnenec</i>
medveď/stroj	2...	Dsg -ovi/-u; Lsg -ovi/-i, Asg -a/-: <i>roháč, špic</i>
Npl -i/-e, (-e/-i; -y/-i, -ia/-e): 55		
chlap/stroj	31...	Npl -i/-e: <i>zberač, nosič, sekretár, hľadač, vykladač</i>
priateľ/stroj	9...	Npl -ia/-e: <i>činiteľ, deliteľ, menšiteľ, mocniteľ, násobiteľ, umorovateľ</i>
chlapec/koniec	6...	Npl -i/-e: <i>delenec, sčítanec, mocnenec, násobenec</i>
koniec/chlapec	4...	Npl -e/-i: <i>rapel, štopel, štupeľ, center</i>
stroj/syn	4...	Npl -e/-ovia: <i>čardáš//Čardáš, Remeň, Lúč, Suchár</i>
stroj/hotel	1...	Npl: -e/-y: <i>majer</i>

Iné: 4

stroj//dlaň	2...	červeň, zeleň
stroj//možnosť	1...	pípeť
stroj//dlaň	1...	Litomyšľ
Znásobené varianty: 18		
dub/zápas//hotel/materiál	6...	Gsg -a/-u, Lsg -e/-i: <i>teplomer, -mer</i>
koniec//syn/svedok	4...	Npl -e/-ovia, Ipl -ami/-mi: <i>Marec, Jarec, Korec, Kopec</i>
chlapec//koniec	2...	Dsg -ovi/-u; Lsg -ovi/-i; Npl -i/-e: <i>jazdec, bežec</i>
hotel//koniec	2...	Npl, Ipl: -y/-e: <i>laser, maser (masery//mejzer)</i>
kúsok + koniec	1...	Lsg -u + Npl -e: <i>sestercius</i>
dub/stroj	1...	Lsg -e/-i; Npl -y/-e: <i>cól</i>
koniec/manéver//stroj/žiaľ	1...	Gsg, Ipl -ami/-mi: <i>vinš</i>
materiál/hotel//žiaľ/stroj	1...	Npl: -y/-e, Gsg -u/-a: <i>foyer</i>

(17) Vzor žiaľ, podvzor manéver

Typ	SKMS	Príklady
žiaľ	48...*2	žiaľ, imidž, čaj, údaj, Žiar
manéver	4	manéver, púder, gáfor, kôpor
KOMBINÁCIE V TYPE ŽIAĽ A MANÉVER		
Gsg -a/-u (Gsg -u/-a): 18		
stroj/žiaľ	8...	Gsg -a/-u: <i>seminár, kuloár, honorár, bulvár, repertoár</i>
žiaľ/stroj	5...	Gsg -u/-a: <i>pedál, obyčaj, džerzej, krištál, Kluž</i>
koniec/manéver	3...	Gsg -a/-u: <i>triangel, teáter, hámor</i>
manéver/koniec	2...	Gsg -u/-a: <i>žáner, kaliber</i>
Ipl -ami/-mi: 3		
manéver/žiaľ	3...	Ipl -ami/-mi: <i>terc, marš, demarš</i>
Iné: 2		
zápas//žiaľ	1...	Lsg -e/-i: <i>aids</i>
žiaľ//dlaň	1...	<i>falc</i>
Znásobené varianty: 2		
materiál/hotel//žiaľ/stroj	1...	Npl -y/-e; Gsg: -u/-a <i>foyer</i>
koniec/manéver//stroj/žiaľ	1...	Gsg -a/-u; Ipl -ami/-mi: <i>vinš</i>

(18) Vzor Leváre

Typ	SKMS	Príklady
Leváre (Ladce)	13 (2)	Čífare, Strháre, Štitáre, Rybáre, Tesáre, Včeláre, Dechtáre, Psiare
Gsg -/-ov: 7		
Leváre//chlap	4...	Rybáre//rybári, Tesáre, Psiare, Včeláre
Ladce//koniec	2...	Gsg -/-ov: <i>Ladiec/Ladcov, Vrábel/Vrábľov</i>
Leváre//stroj	1...	Gsg -/-ov: <i>Tlmáč/Tlmačov</i>

5.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty neživotných maskulín

5.2.3.1 Prienik paradigiem medzi tromi typmi (menná deklinácia, adjektíválna deklinácia a indeklinábilnosť)

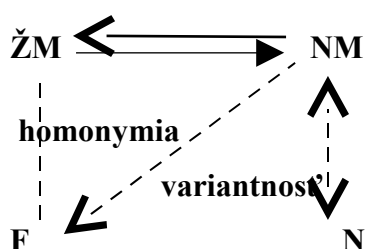
Prienik medzi typmi deklinácií je vzhľadom na nízke zastúpenie adjektíválnej deklinácie a indeklinábilii pri neživotných maskulínach zriedkavý.

5.2.3.2 Paralely a variantnosť paradigiem medzi makroskupinami (životné maskulína, neživotné maskulína, feminína, neutrá)

Ku kolísaniu medzi životnými a neživotnými maskulínami pozri bližšie 4.2.3.2. V tejto skupine ide o homonymiu, ktorá vznikla personifikáciou či častejšou depersonifikáciou (Kačala, 1997).

Npl -y/-i:

personifikácia/depersonifikácia

Komentár k personifikácii a depersonifikácii je uvedený v 4.2.3.2.

Zriedkavé je kolísanie v rode pri rodových homonymách: *pípet'* M/F (*stroj/možnosť*), *červeň*, *zeleň* (*stroj/dlaň*). Existujú aj rozdiely v homonymách, napríklad pri apelatívne a propriu v type (N) *centrum*//(M) *Centrum*, kde je aj posun v rode. Paralelná deklinácia podľa rozličných tried je pri rodových variantoch: *zámok/zámka*, *fald/falda*, *patrón/patróna*. V rámci nespisovných variet je kolísanie medzi feminínami a maskulínami častejšie (Sokolová, 1991), porov. interlingválne kontaktové formy *varianta* – *variant*, *rada* – *rad*, *šála* – *šál*, *fronta* – *front*, *artičok* – *artičoka*, *baroko* – *barok*; *Litomyšl* (z *Litomyšle*/z *Litomyšla*: 10/3).

Zvláštnym prípadom je deklinácia v singulári podľa maskulín, v pluráli podľa neutier, porov. *zápas/mesto*: (m) *tempus* – (n) *temporá* (príčinou je rozdelenie pôvodnej lexémy na dve *tempus* a *tempo*), *kúsok/mesto*: (m) *nukleus* (3) – o *nukleu*/ (n) *nukleá* – analogicky podľa *jadrá* na základe stotožňovania lexém podľa významu *nukleus* a *jadro*; *dátum* (sémantická diferenciácia: (m) *dátumy*//(n) *dáta*: 556/2 704), *fakt* (-y/*-á: 3 401/2), *album* -y/*-á (1 276/1).

Paradigma	Makro-skupiny	Vzory	SKMS	Príklady
paralelná	ŽM//NM	chlap//stroj chlap//dub chlap//zápas chlap//hotel chlap//vzťah; chlap//jazyk chlapec//koniec priateľ//stroj syn//jazyk; syn//dub syn//zápas syn//jazyk; syn//vzťah medveď//stroj had//jazyk; had//dub	77	hl'adač, vykladač, zberač, nosič gigant, patrón, veterán radikál, civil, fenomén štartér, mixér cvok, žolík rapel', štopel', jazdec, bežec činiteľ, čitateľ, nositeľ, deliteľ moloch; pascal, newton; člen džin miláčik; druh roháč, špic kohútik, roháčik, koral
	NM//ŽM	zápas//syn výsledok//svedok stroj//syn koniec//chlapec zápas/chlap problém//chlapec jazyk//syn; vzťah/syn jazyk//chlap problém//svedok; hotel//chlap dub//chlap; dub//syn koniec//syn; dub//had výsledok//had	34	Cmar, Mráz, Šalát, Pór výrastok, nedorobok, nepodarok Čardáš, Remeň, Lúč, Suchár rapel', štopel', štupeľ, center talent, subjekt, smrad špunt, tramp Šmrek, Dusík; Cesnak, šach panák, pamätník anonym; solitér robot; Hríb Marec, Korec; gaštan prvok
	NM//F	stroj//dlaň; výsledok//žena stroj//možnosť; žiaľ//dlaň stroj//dlaň	8...	červeň, zeleň; homonymum: dožinky pípeť; falc Litomyšľ; rodové varianty: zámok, fald
	N//NM	mesto//problém; kúsok//vajčko	2...	centrum//Centrum; bielok, bielko
variantná	ŽM//NM	priateľ//priateľ/stroj	17...	deliteľ, čitateľ, nositeľ
		chlapec//chlapec/koniec	6...	delenec, sčítanec, mocnenec
		jazyk/Asg chlap	1...	zrádnik
kombinovaná	NM+N	sg zápas + pl mesto	2...	tempus/temporá, genus/generá, numerus/numera
		sg kúsok + pl mesto	1...	nukleus/nukleá

Frazeologická determinovanosť tvarov

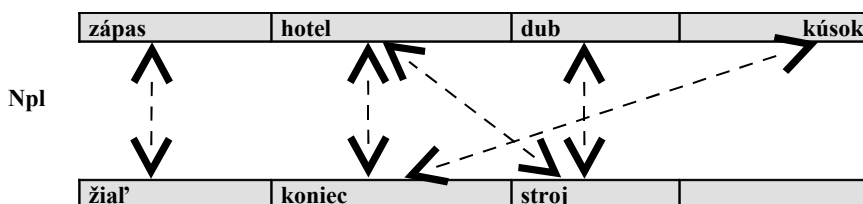
V niektorých prípadoch sa rozdiel medzi tvarmi javí ako rozdiel medzi „intrafrazeologickými“ a „nefrazeologickými“ tvarmi Lpl: O funkčnej špecializácii možno hovoriť pri tvare *snách* v Lpl, ktorý sa vyskytuje vo frazéme *nezdalo sa mu to ani vo snách*, porov. aj frazémy s archaickými morfológickými osobitosťami: *beda tomu dvorovi, kde rozkazuje krava volovi, vo dne v noci, v potu tvári, čertovo semä, krása do časa, v peklích, v trápiach*. Okrem toho je možná štylisticky príznaková personifikácia neživotných maskulín: *kúpiť si skútra, spartaka, dať góla, zoťat' bučka* (Dvonč, 1984).

Pozoruhodné je používanie formy životných maskulín aj pre neživotné významy – pri významovom posune (*antagonista* – v pl *antagonisty*). Životné maskulína *spravodajca*, *sprievodca* a ich homonymné dvojice (neživotné maskulína) sú ako neživotné maskulína v singulári bez zmeny paradigmy, resp. formy neživotných maskulín sa používajú aj pre životné významy: *káder* – *stranícke kádre* (len raz: *čínski komunistickí < kádri>*).

5.2.3.3 Paralely a variantnosť tvarov medzi V. – VI. triedou

Pri prieniku medzi V. a VI. triedou (Npl -y/-e) vznikajú všetky typy dubletnosti:

Paradigma	Triedy	Vzory	SKMS	Príklady
paralelná	V//VI	hotel/koniec	4...	<i>diesel, laser, maser</i>
		zápas/žiaľ		<i>aids, Leeds</i>
kombinovaná	V+VI	sg kúsok + pl koniec	3...	<i>sestercius, mauricius, nónius</i>
variantná	V/VI	hotel/materiál/žiaľ/stroj; dub/stroj; stroj/hotel	3...	<i>kanál; cól; majer</i>

Paralelná deklinácia je zriedkavá a vzniká pri konflikte medzi pravopisom a výslovnosťou, podmieňuje napríklad deklináciu *aids* (*aidse/aidsi* [ajci]: 22/1), porov. Považaj, 2007; *Leeds* [líc]: v *Leeds-i* [líci]/v *Leeds-e*.

Kolísanie medzi typmi *hotel/koniec* je spôsobené stupňom adaptácie, ktorý sa prejavuje morfonologicky: ak nastáva zániková alternácia, lexéma sa skloňuje podľa typu *koniec* (Npl -e), ak k zánikovej alternácii nedochádza, realizuje sa deklinácia typu *hotel*: *diesely, dieselmi* – *diesle, dieslami*; *lasery, lasermi* – *lejzre, lejzrami*, porov. aj SSSJ: *fičer*, Gsg *fičru/fičeru* a *fičra/fičera*, Lsg *fičri/fičeri*, Npl *fičre/fičery*.

Kombinovaná paradigma *sestercius* sg+pl (paradigmatická rozštiepenosť: Lsg -u *sesterciu* + Npl -e *sestercie*) v singulári podľa vzoru *kúsok* (*o sesterciu*), v pluráli podľa vzoru *koniec* je pri substantíve *sestercius* – *sesterci-e, sesterci-ami* (*Sírius, Mauricius* bez plurálu), porov. aj depropriálne maskulína *mauríci-us, nóni-us*.

Variantnosť tvarov medzi V. a VI. triedou vzniká na pozadí substantív zakončených na konsonant *r, l*. Substantíva *kanál, majer, cól* majú tvary kolíšuce medzi ich vzormi: Npl *kanály/kanále, regály/regále, cólly/cóle*. Maskulínium *cól* má dvojtvar v v Npl -y/-e, *kanál* má dvojtvar v Gsg -a/-u a v Npl -y/-e, takže ho možno zaradiť k typom *hotel/materiál*, resp. k typom *stroj/žiaľ*. Dublety pri maskulíne *majer* sa už v súčasnosti vlastne nevyskytujú (Npl -e/-i: 39/1). Štylisticky nerozlíšené dvojtvary prekračujúce hranice tried (*hotel/koniec*) sú podľa PSP aj pri substantíve

bunker, avšak korpusové zistenia (Npl len *bunkre*/Lsg v *bunkri*: 134) to nepotvrdzujú, pretože tvar Npl *bunkry* sa nepoužíva).

Tabuľka 8. Konkurencia tvarov Npl (-e, -y)

Lexéma	-e	-y	PSP	Návrh
<i>kanál</i>	142	1303	-e/-y*	-y (-e)
<i>regál</i>	52	181	-y	-y (-e)
<i>cól</i>	3	8	-y/-e	-y (-e)
<i>laser</i>	178	3	-y*	-e/-y
<i>diesel</i>	4	4	-	-e/-y
<i>majer</i>	39	1	-e	-e

5.2.3.4 Variantnosť a dubletnosť tvarov na základe diferencujúcich morf v rámci tej istej triedy

Konkurencia medzi diferencujúcimi morfami v V. triede je v tvare Gsg -a/-u, -u/-a, zriedkavejšie je konkurencia v tvare Lsg -e/-i (na úrovni variet aj v type *teplomer*), -e/-u (*asparáguse/asparágu*) a Gpl -ov/ (*čas*, *Donovaly*, *Vlachy*). Konkurencia medzi diferencujúcimi morfami v VI. triede je len v tvare Gsg -ov/ (*Vráble*, *Ladce*). Determinujúcimi koncovkami pri maskulínných pluráliách tantum je kombinácia Npl a Lpl.

Množstvo maskulín má štylisticky nerozlíšené dvojtvary v Gsg, napríklad *bazén/bazénu*; monosylabické majú znásobené dvojtvary aj v Ipl: *prst*, *chvost*, *brest*, *piest*, *most*, gramatickým tvarom s dvojtvarmi pri neživotných maskulínach je aj Lsg.

Variantnosť tvarov medzi vzormi v V. triede

Paradigma	Gsg	Vzory	SKMS	Príklady
paralelná		<i>vietor//materiál</i>	1	<i>kel/kla</i> , <i>kel/kelu</i>
variantná	-a/-u	<i>kúsok//výsledok</i>	2...	<i>hrášok</i> , <i>schodok</i>
		<i>kúsok//výsledok</i>	58	<i>prúžok</i> , <i>smiešok</i> , <i>listok</i> , <i>vlások</i> , <i>bloček</i> , <i>chládoček</i> , <i>prúžik</i> , <i>smiešik</i> ; Gsg -a (-u): <i>pondelok</i> , <i>piatok</i>
		<i>dub/zápas</i>	54	<i>obrus</i> , <i>záchod</i> , <i>talón</i> , <i>banán</i> , <i>krókus</i> , <i>oceán</i>
		<i>jazyk/vzťah</i>	17	<i>pelech</i> , <i>brloh</i> , <i>barak</i> , <i>bok</i> , <i>rok</i> , <i>krok</i>
		<i>hotel/materiál</i>	10	<i>kráter</i> , <i>špitál</i> , <i>buldozér</i> , <i>regál</i> , <i>panel</i> , <i>mantinel</i>
		<i>dub/zápas</i>	1	<i>balón</i>
		<i>vietor/problém</i>	1	<i>tezaurus</i>

A) Dvojtvary Gsg -a/-u: 152

Paralelná deklinácia využívaná funkčne, keď popri sebe existujú lexémy s dvoma významami, je v tejto skupine zriedkavá, porov. **sémanticky odlišené homonymá** skloňujúce sa podľa *vietor//materiál*: *kel/kla* (zub cicavcov) – *kel/kelu* (druh zeleniny). Dublety Gsg medzi vzormi môžu byť sémanticky odlišené pri dvoch lexiách, porov. *hrášok* v kontexte ako počítateľné konkrétum (*kúsok*) či materiálne konkrétum (*výsledok*): *hráška* – *hrášku*, *schodok* ako počítateľné konkrétum či

abstraktum *schodka* – *schodku*, porov. aj *balón* – *balóna* ako počítateľné konkrétum či materiále *balón* – z *balónu*.

Variantnosť koncoviek v rámci tej istej lexie je častejšia než paralelná deklinácia a pri konkurencii koncoviek Gsg môžu vznikáť **funkčne nevyužívané varianty**

-a/-u, resp. *-u/-a*. Sémanticky či funkčne neodlíšený variant Gsg *-a/-u* podmieňuje zaradenie substantív predovšetkým k vzorom *dub/zápas* a *kúsok/výsledok*.

Poradie *dub/zápas* je vtedy, keď ide o protichodné faktory, napríklad na jednej strane **prevzaté** (→ Gsg *-u*), ale na druhej strane **počítateľné maskulína** (→ Gsg *-a*): *termofor*, *turbokompresor*, *talón*, *klaksón*, *pontón*, *perón*, *banán*, *oceán*, *tulipán*, *magazín*, *kaktus*, *krókus*, *hubertus*, *bajonet*, *bazén*, *bršlen*, *cimbal*, *dvojskif*, *džber*, *húf*, *chalát*, *idol*, *monzún*, *obrus*, *pánt*, *platan*, *ribstol*, *rigol*, *skanzen*, *stôš*, *špagát*, *tis*, *turban*, *ženšen*, *župan*. Okrem toho dublety *-a/-u* majú počítateľné pôvodne deverbatívne maskulína *záčin*, *záchod*, *zošit* a aj dve toponymá: *Babindol*, *Ružindol*⁸⁵. Dublety *-a/-u* majú aj počítateľné kompozitné maskulína (*svetadiel*, *šesťhran*, *štvorhran*) a zriedkavý je dvojtvar *-a/-u* medzi vzormi *viator/problém*: *tezaurus*. Frekventovaný dvojtvar *-a/-u* je aj medzi vzormi *kúsok/výsledok*, keď ide o **počítateľné deverbatíva** (počítateľnosť → Gsg *-a*, deverbatívnosť → Gsg *-u*): *odstrižok*, *opalok*, *opasok*, *útržok*, *výhonok*, *výpestok*, *vývratok*, *závitok*, *zvratok*, resp. ak ide o **deminutíva motivantov** s Gsg *-u* (deminutíva sú kompatibilné s Gsg *-a*, porov. *baru*, ale *baríka*): *prúžok*, *smiešok*, *štítok*, *štvorlístok*, *vlások*, *žliabok*, *bloček*, *majetoček*, *chládoček*, *plátok*. A. Zauner (1973) uvádza dublety aj pri *klások*, *oštiepok*. Dubletu *-a/-u* majú aj domáce maskulína so sufixom či zakončením na *-ok*: *náhubok*, *nátrubok*, *náustok*, *ocieľok*, *opäťok*, *podbradok*, *podpäťok*, *zátylok*, *zovňajšok*, *zvršok* (49 ráz: *pondelok*, *utorok*, *štvrtok*, *piatok*, *Ružomberok*, *bitúnok*, *lístok*), na *-ek* (1), resp. na *-ik* (1). Zriedkavejší je dvojtvar *-a/-u* medzi vzormi *jazyk/vzťah*, keď ide o prevzaté počítateľné maskulína: *bodyček*, *cóľstok*, *koncentrák*, *krosček*, *pelendrek*, *šašlík*, *tepich*; resp. **deminutíva motivantov** s Gsg *-u*: *smiech* – *smiešika*/*smiešiku*; porov. aj Gsg *aparátu* – *aparátika*, *ateliéru* – *ateliérika*, *bodu* – *bodíka*, *bonbónu* – *bonbónika*, *boku* – *bôčika*, *citu* – *citíka*, *bôru* – *bôrika*. Medzi *hotel/materiál* vznikajú dvojtvary, keď ide o prevzaté (*-u*), ale počítateľné maskulína (*-a*): *regál*, *panel*, *mantinel*, *necesar*, *kráter*, *solitér*, *buldozér*; prevzaté toponymá s vysokým výskytom *Alžír*, *Izrael*.

Pri stanovení poradia v návrhoch berieme do úvahy aj analógiu s homogénnymi frekventovanými javmi a relevantné faktory, porov. *pondelok* (v PSP *-a*), *utorok* (v PSP *-a*), *štvrtok* (v PSP *-a*), *piatok* (v PSP *-a/-u*), pre túto sémanticky a morfológicky homogénnu skupinu navrhujeme rovnaký prístup a variant *-a/-u*. Pri porovnaní výskytov s SNK je medzi formami dvojtvaru vyrovnaný pomer *-a/-u*: *ihlan*,

⁸⁵ Domáce toponymá majú v Gsg *-a*, výnimkami s Gsg *-u* sú toponymá iného pôvodu – *Báb*, *Láb*, *Lél* (maď.), *Grob* (chorv.), *Bindt* (nem.), toponymá z deverbatívnych apelatív: *Brod*, *Diel*, *Zádiel*, *Svetodiel*, *Lom*, *Priechod*, *Prievoz*, *Sad*, *Solivar*, *Krám*, *Závod*, *Svit*, toponymá zakončené na *d* – *Hamušad*, *Mad*, *Neded*, *Kunerad*, *Poprad*, *Šíd*, *Újazd*, *l* – *Vinodol*, *Hul* a iné (*Vihorlat*, *Boleráz*).

piatok, kamión, ale aj nevyrovnaný pomer *-a>-u*: *zošit, stĺp, pondelok*. Výraznejšie rozdiely medzi PSP a SNK sú pri maskulínach *cent, špitál, piest, porov. tabuľku 9*.

Tabuľka 9. Konkurencia tvarov Gsg (*dub/zápas*)

Vzory	Lexéma	-a	-u	PSP	Návrh
kúsok/výsledok	<i>Ružomberok</i>	1 942	32	-a	-a (-u)
	<i>lístok</i> ⁸⁶	1 592	78	-a	
dub/zápas	<i>chvost</i>	783	85	-a	
	<i>stĺp</i>	474	44	-a/-u	
	<i>zošit</i>	441	20	-a/-u	-a/-u
kúsok/výsledok	<i>pondelok</i>	3 467	13	-a*	
	<i>utorok</i>	1 789	9	-a*	
	<i>piatok</i>	1 858	1 844	-a/-u	
	<i>štvrtok</i>	1 640	285	-a*	
dub/zápas	<i>pás</i>	1 601	597	-a/-u	
	<i>bazén</i>	981	541	-a/-u	
	<i>kamión</i>	381	317	-a*	
hotel/materiál	<i>kráter</i>	301	84	-a/-u	
dub/zápas	<i>záchod</i>	276	196	-u/-a*	
	<i>cent</i>	80	57	-a*	
hotel/materiál	<i>špitál</i>	78	40	-a*	
dub/zápas	<i>piest</i>	71	57	-a*	
hotel/materiál	<i>buldozér</i>	35	11	-a/-u	
dub/zápas	<i>ihlan</i>	30	26	-a/-u	
	<i>tulipán</i>	9	8	-a/-u	
	<i>moped</i>	7	6	-a/-u	

B) Dvojtvary Gsg -u/-a: 92

Paradigma	Gsg	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	-u/-a	zápas/dub	66	<i>hrb, encián, vavrín, medailón, žetón, štít, šíp, gól; Tiber, Niger, Sachalín, Davos; vred, schod, črep</i>
		výsledok/kúsok	11	<i>rinok, cipok, príštipok, oškvarok, rázporok, privesok, odliatok, desiatok, zámotok, podväzok</i>
		problém/vietor	6	<i>šilt, kolt, Osvienčim, Postupim, list</i>
		materiál/hotel	5	<i>ateliér, kriminál, kvartál, rituál, pasionál</i>
		vzťah/jazyk	4	<i>sústruh, nervák, piknik, Zürich</i>

Sémanticky neodlíšené dublety **Gsg -u/-a** sú medzi vzormi *zápas/dub, výsledok/kúsok, vzťah/jazyk, problém/vietor, materiál/hotel*.

Poradie *zápas/dub* je pri **prevzatých počítateľných** maskulínach: *amplión, autosolón, lexikón, rajón, encián, radián, vulkán, vavrín, trolejbus, autobus, mikrobús, aerobus, airbus, bambus, forint, kabanos, klystír, kombajn, koráb, volant, plagát, sklep, štít, žaket*; nepravé abstraktá so sufixom typickým pre životné maskulína: *koeficient, kvocient, homonymné prezent* (darček a ako prítomný čas), **transflexné deverbátiva** ako **sémanticky počítateľné konkrétna**: *hrb, kľb, vred, štep* a analogicky *oštep, praslen*.

Tabuľka 10. Konkurencia vybraných tvarov Gsg

⁸⁶ PSP: *štvorlístok -a/-u*.

Vzory	Lexéma	-u	-a	PSP	Návrh
problém/vietor	<i>album</i>	4 791	0	-u	-u
	<i>strom</i>	4 024	3	-u	
vzťah – jazyk ⁸⁷	<i>rok</i>	113 741	74 486	-a/-u*	-u/-a
	<i>krok</i>	1 716	136	-a/-u*	
	<i>bok</i>	762	351	-a/-u*	
	<i>brloh</i>	139	69	-a/-u*	
	<i>pelech</i>	39	13	-u*	
zápas/dub	<i>salón</i>	939	742	-a/-u*	
	<i>múr</i>	1 204	371	-u*	
	<i>panel</i>	337	305	-a/-u*	
	<i>šíp</i>	127	32	-a/-u*	
	<i>autobus</i>	3 801	89	-u/-a	
	<i>zrub</i>	110	12	-a/-u*	
výsledok/kúsok	<i>prístenok</i>	8	5	-u/-a	
zápas/dub	<i>črep</i>	37	2	-a/-u*	-u (-a)
	<i>pas</i>	785	32	-u	
	<i>koeficient</i>	412	56	-u/-a*	
	<i>list</i>	4 357	34	-u/-a*	
	<i>gól</i>	4 052	40	-u/-a*	
	<i>benzín</i>	1 986	3	-u	
	<i>vred</i>	117	4	-a/-u*	
vzťah/jazyk	<i>piknik</i>	39	3	-u/-a	

Analogicky ako vo vzoroch *zápas/dub* je zriedkavé kolísanie medzi vzormi *problém/vietor*, ide o prevzaté počítateľné jednoslabičné maskulína *šilt*, *kolt*; z domácich je to maskulínium *list* (u-kmeň → Gsg -u a počítateľnosť → Gsg -a, porov. -u/-a: 4357/34). Poradie *výsledok/kúsok* je pri počítateľných deverbatívnych maskulínach: *úlomok*, *ústrižok*, *oškvarok*, *podväzok*, *rázporok*, *odliatok*, *zámotok*, *prívesok*, *výklenok*; iné motiváty so sufixom -ok (počítateľnosť), ktoré majú dublety -u/-a: *prístenok*, *desiatok*, *deviatok*, *posledok*, *rínok*. Medzi vzormi *materiál/hotel* vznikajú dvojtvary, keď ide o prevzaté, ale počítateľné nepravé abstraktá: *kriminál*, *kvartál*, *rituál*, *pasionál*. Výskyt v SNK je často v rozpore s kodifikačnými príručkami, resp. medzi variantmi je výrazný nepomer (raz prevažujúce a raz vyrovnané varianty).

Kodifikácia niektorých variantov je však nelogická, napríklad niet logického zdôvodnenia na rozličné menej frekventované poradie *výsledok/kúsok* a frekventovanejšie poradie *kúsok/výsledok* pri lexémach rovnakého typu, napríklad *ústrižok* (-u/-a) a *odstrižok* (-a/-u), deverbatívum → Gsg -u, počítateľnosť → Gsg -a, porov. *ústrižok* a *odstrižok* v SNK (*ústrižku/ústrižka*: 30/1, *odstrižku/odstrižka*: 0/0). Rovnako diskutabilné je uvádzanie variantov pri *dvojskif* (-a/-u), kým pri *skif* je iba -u, resp. -a/
poradie
-u pri počítateľných deverbatívach: *krok*, *polrok*, *rok*, *štvrtrok*, resp. rozličné poradie *vzťah/jazyk* pri lexémach *sústruh*, *nervák* či poradie *jazyk/vzťah* pri maskulínach *koncentrák*, *šašlík*.

⁸⁷ Pri získaní počtu homonymných tvarov Gsg s morfolou -u sme používali negatívny filter na odstránenie tvarov Dsg a Lsg.

Iné výsledky v SNK než poradie v PSP, kde sa odporúča poradie Gsg -a/-u, je pri substantívach *rok, krok, pás, bok, panel, brloh, šíp, zrub, regál, črep, vred*, resp. s dubletou pri maskulínach, pri ktorých sa v PSP dubleta nepredpokladá: *pelech, mír*, porov. tabuľku 10. Pri rozhodnutí o poradí variantov v Gsg používame viacero kritérií, okrem frekvencie v SNK (výnimočne Google) aj vplyv relevantných faktorov a porovnanie s analogickými príkladmi. Naše návrhy sa preto nezhodujú vždy s poradím v KSSJ, PSP či SCS.

Rozličné poradie medzi vzormi *materiál* a *hotel* je pri nepravom abstrakte *pasionál* (-u/-a: cudzí pôvod → Gsg -u, počítateľnosť → Gsg -a) a *regál, kráter* (-a/-u: cudzí pôvod → Gsg -u, počítateľnosť → Gsg -a). Pri látkovom maskulíne *decht*, pri ktorom sa v PSP uvádza dvojtvár, niet argumentov na variant s koncovkou -a (je to materiálne maskulínium → Gsg -u, má cudzí pôvod → Gsg -u).

Tabuľka 11. Konkurencia tvarov Gsg v lexémach na -mer

Vzory	Lexéma	-u	-a	PSP	Návrh
dub/zápas//hotel/materiál	<i>teplomer</i>	68	195	-u/-a*	Gsg -a/-u
zápas/dub//materiál/hotel	<i>elektromer</i>	18	19	-u/-a*	
	<i>otáčkomer</i>	3	13	-u/-a*	
	<i>tlakomer</i>	13	12	-u/-a	
	<i>časomer</i>	13	0	-u/-a	
	<i>plynomer</i>	12	0	-u/-a	

V príručkách sa napríklad kompozitá s komponentmi -mer, -hran uvádzajú raz ako dvojtvary -a/-u, inokedy ako -u/-a, nazdávame sa, že pri odporúčaní pre kodifikáciu by sa mala brať do úvahy analógia, aby sa pravidlá vytvárali prehľadnejšie, teda rovnako pre všetky rovnorodé typy s komponentom -mer. Pri maskulíne *polomer*, ktoré nemá význam prístroja, je navrhnutý Gsg -u (-u/-a: 151/0). Keďže pri ostatných lexémach s deverbatívny komponentom -mer ide zväčša o rovnaký typ, a to o singulatívne konkréta (prístroje *brázdomer, hĺbkomer, hustomer, obrátkomer, rýchlomer, silomer, sklonomer, svetlomer, uhlomer, vlhkomer, vodomer, výškomer, zrážkomer, zvukomer*), niet dôvodov uvádzať ich s rozličným poradím. Z pohľadu sémantických faktorov (konkrétum) lepšie vyhovuje poradie -a/-u, ktoré je pri *teplomer* (-a/-u: 195/68), *elektromer* (-a/-u: 19/18) a *otáčkomer* (-a/-u: 13/3), hoci z pohľadu derivačného faktora deverbatívny komponentu -mer lepšie vyhovuje poradie -u/-a, ako sa odporúča v PSP, porov. pri *tlakomer* (-u/-a: 13/12), *časomer* (-u/-a: 13/0), SSSJ -u/-a, *plynomer* (-u/-a: 12/0). Zjednotene ako -u/-a by sa mali uvádzať varianty aj pri typoch *sedemhran* (0/0), *trojhran* (-u/-a: 2/0).

d) Dvojtvary -u/-a majú aj toponymá⁸⁸, napríklad zakončené na: **m** (*Osvienčim, Postupim, Kouřim, Betlehem*), **n** (*Jordán, Sachalín, Hostýn, Aberdeen, Inn, Mohan, Falun, Muchison*), **v** (*Plovdiv, Triglav, Botev*), **s**, **z** (*Davos, Vadaluz*), **l** (*Kitzbühel*,

⁸⁸ Porov. -u pri *Štokholm, Notingen, Bytom, Chartum, Ulm, Pobedim, Salem, Sriem, Amsterdam, Roterdam, Surinam*, ale -a pri *Ostrihom, Rím, Jeruzalem*. Koncovku -a majú toponymá, ktoré sa v jazyku používajú už dávnejšie – efekt udomácnenia (*Rím, Ostrihom, Jeruzalem*), rovnako zakončené novšie toponymá majú koncovku -u (*Štokholm, Arnhem*).

Neapol, Nikopol), **r** (*Maisúr, Bajkonur, Amur, Pamír, Ruhr, Žitomir, Kotor*). Dvojtvary vznikajú, ak pri propriu pôsobia dve tendencie, porov. cudzí pôvod (-u) a topoformant -ín (typický pre -a) pri toponyme *Sachalín, Hostýn*. Dvojtvary -u/-a majú aj toponymá *Izrael, Popokatépetl, Alžír, Tiber, Tanger, Niger, Stavanger, resp. Frýdek, Zürich, Bodrog*.

Tabuľka 12. Konkurencia tvarov Gsg pri propriách

Vzory	Lexéma	-u	-a	PSP	Návrh
problém	<i>Postupim</i>	16	1	-u	-u
problém/vietor	<i>Osvienčim</i>	341	42	-u	-u/-a
výsledok/kúsok	<i>Frýdek</i>	97	20	-a/-u*	
vietor/problém	<i>Betlehem</i>	98	421	-a/-u	-a/-u
dub/zápas	<i>Neapol</i>	163	274	-a/-u	
	<i>Alžír</i>	61	180	-a/-u	
dub	<i>Izrael</i>	21	4 454	-a/-u	-a

Pri prevzatých toponymách navrhujeme **Gsg -u**, resp. poradie **-u/-a**, pri domácich toponymách **-a**, resp. poradie **-a/-u**. Aj pri type -u/-a sú nevyrovnané pomery medzi formami, porov. -u>-a: *gól* (4052/40), *benzín* (1986/3), *múr* (1204/371)⁸⁹.

Štýlovo diferencované varianty sú medzi vzormi *dub/zápas, jazyk/kúsok* alebo *zriedka vzťah/výsledok*. V niektorých prípadoch sa rozdiel medzi tvarmi na -u a -a javí ako rozdiel medzi „nefrazologickými“ tvarmi, porov. *strom – stromu, schod – schodu, tohto roku, tohto stromu, z boku* a ustálenými spojeniami na -a: *skákal zo stroma na strom, zo schoda na schod, z roka na rok, z boka na bok* (Žigo, 2006 – syntaktický, resp. frazeologický faktor).

Podľa štatistických výskumov M. Ološtiaka (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007) je pomer medzi koncovkami Gsg pri neživotných maskulínach v SCS jednoznačne v prospech koncovky -u: -u (82,9 %), -a (15,8 %), variant -u/-a (1,1 %), variant -a/-u (0,2 %), porov. aj podobné výsledky Jany Puškášovej v rámci V. triedy (1999): 75,3 % maskulín má koncovku -u, 4,45 % má dvojtvary -a/-u, -u/-a a len 20,2 % má koncovku -a.

⁸⁹ Ideálne by bolo stanoviť hranice vyjadrené v percentách, čo sa bude pokladať za variant, napríklad ako dubletné označovať len lexémy s maximálnym pomerom 85 % : 15 %.

C) Dvojtvary v Lsg

Lsg -e/-i: 19

Paradigma	Lsg	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	-e/-i	zápas/materiál	13	škandál, globál, normál, šál, paušál
		vietor//mater iál		kel
		dub/stroj		cól
		dub/zápas//hotel/mater iál		Lsg -e/*-i: teplomer, mail
	-i/-e	mater iál/zápas	6...	ideál; kumbál, portál, žurnál, kumbál

V subštandardnej variete sa objavujú tvary podľa vzoru *materiál/hotel* pre internacionalizmy aj pri domácich kompozitách s komponentom *-mer*, ktoré sa podľa kodifikačných príručiek skloňujú podľa vzoru *zápas*: *časomer*, *teplomer* (-e/-i: 15/1114), *elektromer* (8/0), *hlbkomer* (0/0), *hustomer*, *obrátkomer*, *otáčkomer* (1/3), *plynomer* (2/0), *rýchlo mer*, *silomer*, *krokomer*, *muštomer*, *sklonomer*, *svetlo mer*, *tlakomer* (5/2), *uhlomer*, *vlhkomer*, *vodomer*, *výškomer*, *zrážkomer*, *zvukomer*.

Tabuľka 13. Konkurencia tvarov Lsg v lexémach na *-mer*

Vzory	Lexéma	-e	-i	PSP	Návrh	POZNÁMKA
dub/zápas//hotel/mater iál	<i>teplomer</i>	15	114	-e	-e	subštandardne -e/-i
zápas/dub//mater iál/hotel	<i>časomer</i>	3	0			-e
	<i>tlakomer</i>	5	2			
	<i>elektromer</i>	8	0			
	<i>plynomer</i>	2	0			
	<i>otáčkomer</i>	1	3			
	<i>uhlomer</i>	0	0			
zápas/mater iál	<i>mail</i>	96	46			
zápas	<i>diel⁹⁰</i>	391	3			
	<i>Prior</i>	15	0			

Príčinou vzniku dvojtvarov v Lsg je neuvedomovanie si morfémovej hranice druhého komponentu kompozít (*mer*) a perintegrácia tejto koreňovej morfémy *m-er*, pôsobenie analógie *-mer//meter*, napríklad *tlakomer* a *barometer*. Navyše treba rátať aj s diachrónnym faktorom, a to pôv. palatalizované *r* v koreňovej morféme *mer*, porov. výnimku aj pri konjugácii verba *merat' – meria*, rovnako ako aj pri *večerať – večeria* a s tými súvisiace tvary pri substantíve *večera/večere*.

Tendenciu tvoriť Lsg variantne koncovkami *-e/-i* potvrdzuje aj sociolingvistický výskum (Bosák, 1993), porov. *uhlomer* (-e/-i: 49,6 %/48,4 %) ⁹¹.

Pri niektorých prevzatých maskulinách zakončených na *-ál* skloňujúcich sa pôvodne podľa typu *materiál* preniká v súvislosti s vysokou frekvenciou a stupňom udomácnenia skloňovanie podľa vzoru *zápas*, čo sa prejavuje v nahrádzaní pádovej koncovky *-i* v Lsg koncovkou *-e*: v *globáli/globále* (porov. aj Dvonč, 1984), v *portáli/portále*; v *lokáli/lokále*

⁹⁰ Výsledky sociolingvistického výskumu, porov. Bosák, 1992, 1993: *oddiele* 50 %, *oddieli* 49 %, *Priore* 58 %, *Priori* 40 %.

⁹¹ Výsledky sociolingvistického výskumu, porov. Bosák, 1992, 1993: *uhlomere* 49,6 %, *uhlomeri* 48,4 %.

(aj sémanticky odlišené), *bál, škandál, komunál; paušál, šál, paškál* (0/1), *normál, žurnál, neutrál, ideál, rádiožurnál, kumbál* (tu aj variantnosť *zápas/dub*).

Tabuľka 14. Konkurencia tvarov Lsg -e/-i, -i/-e

Vzory	Lexéma	-e	-i	PSP	Návrh
zápas	<i>komunál</i>	10	0	-e	-e
zápas/materiál	<i>globál</i>	209	4	-e	-e (-i)
	<i>mail</i>	96	46	-e	
	<i>škandál</i>	365	18	-e	
	<i>normál</i>	32	3	-	-e/-i
	<i>šál</i>	27	3	-	
	<i>paušál</i>	15	3	-	
	<i>neutrál</i>	10	1	-	
materiál/zápas	<i>server</i>	30	885	-i	-i (-e)
	<i>R/rádiožurnál</i>	36	109	-e	-i/-e
	<i>portál</i>	21	208	-i	
	<i>personál</i>	12	40	-i	
	<i>ideál</i>	32	45	-i	
	<i>kumbál</i>	19	20	-	
	<i>žurnál</i>	14	19	-e	
žiaľ/materiál/zápas	<i>bazár</i>	69*	114	-i	
materiál/zápas	<i>klavír**</i>	1	1320	-i	-i

* Npl a Apl bazáre/bazáry: 49/8. **Lsg -i vplýva na rozkolísanosť Npl a Apl *klavíry/klavíre*: 62/14.

Lsg -e/-u: 2

Paradigma	Lsg	Vzory	SKMS	SCS	Príklady
variantná	-e/-u	zápas/vzťah	1	2	<i>asparágus, farynx</i>

Dubletnosť pramení z toho, že v TZ sa zachováva alebo nezachováva pôvodná gramatická morfa Nsg -us (*asparág-us, asparág-u* [vzťah] proti *asparágus-, asparágus-e* [zápas]). Okrem toho je relevantné zachovanie/nezachovanie pôvodnej alternácie ks/g: *farynx, faryngu* (vzor *vzťah*), ale *farynx, farynxe* (vzor *zápas*).

D) Dvojtvary v Gpl -ov/-

Pri substantíve *čas* sa popri koncovke -ov v Gpl objavuje aj periférna koncovka -. Ide o sémanticky diferencovaný dvojtvár (porov. *predminulý čas má v sústave časov v slovenčine špecifické postavenie a od tých čias žil sám*). Centrálné postavenie koncovky -ov pri neživotných maskulinách spôsobuje, že tvary s periférnou koncovkou -, ktorá sa vytvorila pri toponymách práve za účelom diferenciácie pomenovaní osôb a toponým (*Moravia/Moravanov – Moravany/Moravian*⁹², *Vlachovia/Vlachov – Vlachy/Vlách, Česi/Čechov – Čech/Čiech, diviaky/diviakov – Diviaky/Diviak, Prusi/Prusov – Prusy/Prús, vlky/vlkov – Vlky/Vlk*), ustupujú v prospech tvarov s koncovkou -ov: *Krompách/Krompachov* (702/2), *Donovál/Donovalov* (89/38), *Vlách/Vlachov* (414/29). Dublety však nevznikajú od frekvencovaných toponým

⁹² Porov. formy Gpl pri obyvateľských menách v poľštine: *warzawianin*.

zakončených na *-any*, kde zostávajú tvary s nulovou koncovkou (z *Lipian* (-/-ov: 332/1), *Herlian* (-/-ov: 15/0), *Kapušan* (-/-ov: 545/1).

Variantnosť tvarov medzi vzormi v VI. triede

Dvojtvary Gsg -a/-u: 17

Paradigma	Gsg	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	-a/-u	stroj/žiaľ	8...	<i>seminár, sandál, hangár, kuloár</i>
		koniec/manéver	2...	<i>triangel, teáter</i>
	-u/-a	žiaľ/stroj	5	<i>repertoár, obyčaj, krištál, džerzej...</i>
		manéver/koniec	2	<i>hámor, kaliber</i>

Dublety *-a/-u* sú aj medzi vzormi *koniec/manéver*, *stroj/žiaľ*, a to sémanticky neodlíšené, porov. *koniec/manéver*: *triangel, teáter*; *stroj/žiaľ*: *Brač, smeč, preš, imidž, vinš, hangár, kuloár, honorár, bulvár*. Okrem toho ide aj o toponymá s dvojtvarmi *-a/-u*: *Brač, Hindúkuš, Marákeš, Koblenz, Remeš, Niegoš*.

Tabuľka 15. Konkurencia tvarov Gsg pri vybraných maskulínach VI. triedy

Vzory	Lexéma	-u	-a	PSP	Návrh
manéver/koniec	<i>žáner</i>	1 963	25	-u/-a	-u (-a)
	<i>kaliber</i>	1 289	29	-u/-a	
žiaľ/stroj	<i>pedál</i>	80	40	-a*	-u/-a
manéver/koniec	<i>hámor</i>	16	7	-a/-u*	
stroj/žiaľ	<i>seminár</i>	83	1 965	-a	-a/-u
	<i>repertoár</i>	101	1 239	-u/-a*	
	<i>repertuár</i>	39	53	-u/-a*	
	<i>sandál</i>	3	6	-a*	

Dvojtvary Gsg -u/-a: 4

Sémanticky neodlíšené dublety *-u/-a* sú medzi vzormi *manéver/koniec*, *žiaľ/stroj*, porov. *manéver/koniec*: *kaliber*; *žiaľ/stroj*: *obyčaj, džerzej, krištál, repertuár*.

Naše návrhy sa ani v VI. triede (*stroj – žiaľ*, *koniec – manéver*) nezhodujú vždy s poradím v KSSJ, PSP či SCS (*hámor, smeč, repertuár, repertoár, bulvár, imidž*).

Dvojtvary v Gpl -ov/-

Paradigma	Gpl	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	-ov/-	stroj/Leváre	3	<i>Leváre, Tlmače, Vráble, Ladce</i>

Dublety málokedy vznikajú pri málo receptívnom vzore *Leváre* s periférnou koncovkou *-*, ktorá sa vytvorila pri toponymách práve za účelom diferenciácie pomenovaní osôb a toponým (*rybári/rybárov, Rybáre/Rybár*): z *Ladiec/Ladcov* (29/5), *Vrábel/Vrábl'ov* (258/45), *Tlmáč/Tlmačov* (27/3).

5.2.3.5 Variantnosť tvarov medzi vzormi a podvzormi V. a VI. triedy v Ipl

Medzi vzormi a podvzormi dochádza za rovnakých podmienok pri maskulíne I., IV., V. a VI. triedy (predovšetkým pri monosylabických maskulínach) ku križeniu tvarov Ipl.

Na základe napätia medzi dvoma faktormi, napríklad monosylabickosť podmieňujúca morfu Ipl *-ami* a faktory podmieňujúce morfu *-mi* (CsCš, x), vznikajú dvojtvary medzi vzormi a podvzormi v Ipl, porov. situáciu pri životných maskulínach, kde je častejšie poradie tvarov *-mi/-ami* (17 dubliet), *-ami/-mi* (14 dubliet), a pri neživotných maskulínach, kde je častejšie poradie tvarov *-ami/-mi* (114 dubliet), *-mi/-ami* (27 dubliet).

Tabuľka 16. Kompatibilita zakončenia TZ a koncoviek Ipl maskulín

Koncovka	Fonologický typ TZ	Príklad
-mi	C okrem <i>m</i>	<i>dub</i> *okrem <i>zub</i> , <i>schod</i>
-mi (-ami)	viacsylabičné + CsCš, x	<i>parlament</i> , <i>dokument</i> ; <i>index</i> , <i>paradox</i>
-mi/-ami	viacsylabičné + CsCš	st, kt, pt, ps, bt: <i>projekt</i> , <i>biceps</i>
-ami/-mi	jednosylabičné + x, ks; CsCš; CsCš	<i>box</i> , <i>keks</i> , <i>fax</i> ; <i>kurz</i> , <i>verš</i> , <i>vinš</i> , <i>fald</i> , <i>kord</i> ; st, kt, pt, ps, bt: <i>prst</i> , <i>list</i>
	CšCv <i>sk</i>	<i>blesk</i> , <i>záblesk</i>
	mC	<i>trombus</i> , <i>nimbus</i>
-ami (-mi)	CsCs	<i>email</i> , <i>faul</i>
-ami	CCs	<i>cyklus</i>
	+V/* (okrem i)	<i>štvorec</i> ; <i>chrbát</i> (<i>oblôčikmi/oblôčkami</i>)
	VV	<i>sesterciami</i>
	<i>m</i>	<i>dom</i> , <i>film</i> , <i>žalm</i> , <i>rytmus</i> , <i>eufemizmus</i>

Varianty sa delia na časté štýlovo neutrálné (Ipl) a zriedkavé štýlovo príznakové (Ipl *-ami* vo frazeologizmoch). V niektorých prípadoch sa rozdiel medzi tvarmi javí ako rozdiel medzi „frazologickými“ a „nefrazologickými“ tvarmi neživotných maskulín, napríklad v malom množstve prípadov môže koncovka signalizovať rozdiel medzi základným a frazeologicky viazaným významom: *zubmi/zubami* (*držať jazyk za zubami*, *zubami-nechtami*), v základnom význame navrhujeme poradie *zubmi/zubami*. Frazeologizmy *držať jazyk za zubami*, *zubami-nechtami* sú príčinou vysokého výskytu tvaru *zubami* v SNK.

Tabuľka 17. Konkurencia Ipl *-mi/-ami* vo vybraných lexémach z frazeologizmov

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-mi	-ami	Návrh
1 C	zápas//problém	<i>schod</i>	3 384	127	-mi/-ami
		<i>cepy</i>	36	21	
		<i>arašid</i>	20	12	
	vzťah/výsledok	<i>úrok</i>	702	20	-ami/-mi
	jazyk/kúsok	<i>orech</i>	201	205	
	dub//vietor	<i>zub</i>	264	3259	
	zápas	<i>pomer</i>	438	2	

Koncovka *-ami* je aj pri neživotných maskulínach, ktoré sa častejšie používajú v pluráli (viazaný plurál), napriek tomu, že sú zakončené na jeden konsonant, napríklad *pomer – pomerami*, *schody – schodami*, *fúzy – fúzami* (Dvonč, 1984), porov. *cepmi/cepami*, *hody – hodmi (hod)*, *hody – hodami/hodmi* (18/9), ale *pomer – pomermi/pomerami* (438/2) a len *drobami* (*-ami/-mi*: 5/0).

Tabuľka 18. Variantnosť v Ipl

Paradigma	Ipl	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	-ami/-mi	problém/zápas	74...	<i>test, trest, krst, chvost, post; keks, fax, zips, kšeft, fakt, sekt, pulz, kurz, erb, trend, tromf, mail, faul, koncern, kombajn; zázjad</i>
		výsledok/vzťah	46...	<i>blesk, disk, zisk; šperk, tank, park, frank, song, dring, kalk, štrajk; kiosk, záblesk; tréning, míting, fašiang; tomahavk, obelisk</i>
		vietor/dub	9...	<i>zub; pôjd; brest; cent, most, chvost; chrbát</i>
		koniec/stroj	7	<i>terč, ranč, plášť, pršiplášť, verš</i>
		manéver/žiaľ	5...	<i>terc; marš, demarš, punč, lynč</i>
		kúsok/jazyk	2...	<i>rôčik</i>
		koniec/manéver/stroj/žiaľ	1	<i>vinš</i>
		koniec/hotel	1	<i>lister</i>
	-mi/-ami	zápas/problém	28...	<i>produkt, kontakt, efekt, aspekt, konflikt; protest, nerast; detail, kokteil; front, žart, kurt, flirt; index; -mi (-ami): dokument, tringelt, vikend; droby, hody; infarkt</i>
		jazyk/kúsok	13...	<i>tabačik, zemiačik, mráčik, kriačik, oblúčik; oblôčik</i>
		vzťah/výsledok	6...	<i>puding, potlesk (30/2), odlesk (9/3), výprask; gang, brejk, tajbrejk</i>
		dub/vietor	3...	<i>hrant</i>
		zápas/problém	2...	<i>cepy, hody</i>
		dub/zápas/vietor/problém	2...	Gsg, Ipl: <i>pánt, cent</i>
		stroj/koniec	1...	<i>pomaranč</i>

Dubletnosť v Ipl je pri neživotných maskulínach častejšia než pri životných maskulínach, ale podmienky na jej vznik sú rovnaké. Frekventovanejší je dvojtvar *-ami/-mi* než dvojtvar *-mi/-ami* (tabuľka 18). Variant *koniec/hotel* je pri maskulínach v závislosti od prítomnosti či neprítomnosti zánikovej alternácie: *lister* (*listrel/listery*: 2/1).

5.2.3.5.1 Dubletnosť tvarov V. a VI. triedy v TZ s jedným konsonantom

Ak je TZ zakončený na jeden konsonant okrem *m*, je kompatibilný s koncovkou *-mi*, avšak okrem frazeologických použití, kde fonologický faktor neplatí. Dubletnosť tvarov s jedným konsonantom v TZ je minimálna a súvisí s realizáciou zánikovej alternácie: $\pm V/$.

Tabuľka 19. Konkurencia Ipl vo vybraných lexémach

Zakončenie	Lexéma	-V/ = -mi	+V/ = -ami	PSP	Návrh
-V/	<i>chochol</i>	26	0	-a/-chla*	-mi
	<i>puchor</i>	0	0	-a/-chra*	neoveriteľné -mi
± V/	<i>fľiačik</i>	69	20	-a/-čka	-mi/-ami
	<i>rôčik</i>	8	64	-a/-čka	-ami (-mi)
	<i>chrbát</i>	95	476	-bta	-ami (-mi)

Varianty medzi typmi *jazyk/kúsok* sa uvádzajú pri deminutívnych maskulínach: *tabačik*, *zemiačik*, *kriačik*, *mráčik*, *máčik*, *tráčik*, *oblôčik* (-čika: 10), *potôčik*, *křčik*, *oblúčik* (-čika: 11), avšak aj na základe výsledkov zo SNK pri maskulínach so sufixom -čik možno odporúčať kodifikovať tvary so zánikovou alternáciou aj bez zánikovej alternácie: *fľiačik* (-čiky/-čky: 93/87), ak je potrebné vyzdvihnúť deminutívnosť, ale inokedy len tvary so zánikovou alternáciou: *rôčik* (-čky/-čiky: 64/8).

5.2.3.5.2 Dubletnosť Ipl v TZ zakončených na skupinu konsonantov

Dvojtvary Ipl -ami/-mi

Dvojtvary v Ipl -ami/-mi vznikajú na základe napätia medzi monosylabickosťou → Ipl -ami a fonologickým faktorom podmieňujúcim morfu -mi: *terč* (-ami/-mi: 59/34). Pri zakončení TZ na CsCv: *nk/ng*, *rk/rg*, *lk*, *jk*, *vk* a na ČšCv: *sk*, *zk* je častejšie variant -ami/-mi, porov. jednoslabičné maskulína *šperk*, *tank*, *park*, *štrajk*; len teoreticky možno predpokladať variant pri singuláriách tantum: *folk*; *bank*, *čajg*, *slang*, *cveng*, *štrng*; *lesk*, *stisk*, resp. vyrovnané dublety -mi/-ami sú v typoch *gang*, *brejk*. Zriedkavejšie je poradie -ami/-mi pri viacslabičných maskulínach: *tréning*, *mítng*, *šiling*, *fašiang*, analogicky aj maskulína s malým alebo nulovým výskytom: *holding*, *kemping*, *popsong*, *katafalk*, *tajbrejk*, *vercajk*, *lunapark*; *kiosk*, *meniskus*, *obelisk*, *záblesk*, ale *potlesk* (30/2). Porov. iba -ami pri pluráliách tantum: *drobky*, *tračky*, *paberky*, *odpustky*, *prístupky*, *výpalky*, *okolky*.

Pri zakončení TZ na CsCs okrem CsCm: *rv*, *ul*, *il*, *rn*, *jn* je kompatibilita s koncovkou -ami, a to v jednoslabičných aj viacslabičných TZ: *červ*, *faul*, *mail*, *koncern*, *kombajn*. Niet iného zdôvodnenia než ±monosylabickosť TZ pri rozličnom poradí variantov s TZ na CsCs: *mail* (-ami/-mi: 51/25), *detail* (-ami/-mi: 130/257).

Pri ortografii *ks* sa uprednostňuje koncovka -ami: *komiks* (19/5). Jednoslabičné typy maskulín zakončené na CC x (*ks*) môžu mať dvojtvár (*fax*), častejšie však majú len koncovku -ami, porov. *keks*, *kiks*; len teoreticky možno predpokladať Ipl pri singuláriách tantum: *koks* a v nefrekventovaných typoch (*lux*, *mix*).

V Ipl sú vyrovnané pomery, napríklad *podjazd*, *tringelt* (-ami/-mi: 1/1), resp. výsledky v prospech koncovky -mi: *nadjazd*, *nájazd* (127/19), *prejazd*, *výjazd*, *zájazd*, *odlesk*, *potlesk*, *výprask*, *záblesk*, *koncept*, *abstrakt*, *konflikt* (223/58), *objekt* (456/104), *produkt* (746/129), *projekt* (424/94), *aspekt* (232/98), *subjekt* (822/441), *kontakt* (306/31), *efekt* (283/64).

Dvojtvary Ipl -mi/-ami

Tabuľka 20. Konkurencia koncoviek Ipl

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-mi	-ami	Návrh
CsCš	zápas (problém)	<i>argument</i>	836	160	-mi (-ami)
		<i>dokument</i>	581	94	
		<i>diamant</i>	302	38	
		<i>koncert</i>	241	52	
		<i>štandard</i>	206	75*	
		<i>rezort</i>	168	10	
		<i>moment</i>	124	37	
		<i>pult*</i>	26	7	
		<i>fond</i>	263	65	-mi/-ami
		<i>impulz</i>	110	29	
		<i>rekord</i>	85	20	
		<i>šport</i>	70	28	
		<i>štart</i>	60	15	
	stroj/koniec	<i>pomaranč</i>	47	19	
	zápas/problém	<i>akord</i>	47	9	
		<i>kurt</i>	30	16	
		<i>žart</i>	29	14	
		<i>front</i>	19	12	
		<i>fjord</i>	11	6	
CsCs	zápas/problém	<i>detail</i>	257	130	
CšCš	zápas/problém	<i>subjekt</i>	822	441	
		<i>produkt</i>	746	129	
		<i>objekt</i>	456	104	
		<i>konflikt</i>	223	58	
		<i>nájazd</i>	127	19	
CsCš	koniec/stroj	<i>terč</i>	34	50	-ami/-mi
CsCs	problém/zápas	<i>mail</i>	25	51	
CšCš		<i>komiks</i>	5	19	

Dvojtvary v Ipl -mi/-ami vznikajú na základe napätia medzi dvoma faktormi, napríklad viacsylabickosť → Ipl -mi a faktory podmieňujúce morfu -ami (CC → Gsg -ami), porov. *prospekt*.

Pri zakončení TZ na CsCš: *nt/nd, rt/rd, lc, lf, lk, lp, lt, lz; nc/nš, ns/nz; rb, rč, rk, rš, rz, jt* je najčastejšie poradie koncoviek Ipl -mi/-ami, ak ide o viacsylabičné maskulína (*argument, dokument, diamant, víkend*). Výnimočne majú variant -mi (-ami) jednosylabičné maskulína *kult, pult (katapult), trend*. Jednosylabičné maskulína zakončené na skupinu CsCš majú v Ipl častejšie stylisticky nediferencované dvojtvary -ami/-mi, napríklad *verš, kurz*; resp. vyrovnané dublety: -mi/-ami, porov. *front, žart, flirt, terč*.

Zriedkavé je poradie -mi/-ami pri zakončení TZ na CsCs: *detail, kokteil*.

Pri zakončení TZ na CšCš okrem *x, ks: st, zd, št, (st'), št', žd, (žd')*; *pt/bt/bd, ps/bs (plebs)* je častejšie variant Ipl -mi/-ami, porov. viacsylabičné frekventované maskulína, napríklad (*kt*) *produkt, objekt, projekt, kontakt, efekt, aspekt, konflikt*. Ide

predovšetkým o prevzaté maskulína, domáce maskulína zakončené na *st, zd, št, (st'), št', žd, (žd'), pt, ks, x, sk (zk)* nemajú frekventované typy, preto nemajú ani variant: *-mi (-ami)*, okrem *nájazd, zázazd, nerast*. Výnimočne majú variant *-mi (-ami)* jednoslabičné maskulína: *akt, plast, zjazd, plást*, pretože jednoslabičné maskulína majú častejšie dublety s poradím *-mi (-ami)*, porov. *prst, list, test, trest, most, chvost, hvizd, vjazd, plášť*, resp. vyrovnané varianty *-mi/-ami*: *brest, krst, vpust, piest, post, skvost, pôst, plást, rest, zrast*; analogicky aj málo frekventované typy majú *-ami/-mi*: *rošt (4/4), lept (2/0), krst (6/2), hvizd (1/1), vjazd (1/1)*. Len teoreticky možno predpokladať variant pri singuláriách tantum: *rast, šust, chvast, vzrast, chl'ast, takt, taft, šnaps*. Ak existuje jednoslabičné maskulínium a jeho deriváty, v derivátoch sa Ipl tvorí analogicky ako pri jednoslabičnom maskulíne *-mi (-ami)*: *psychotest, pršiplášť (3/1), štvortakt, dvojlist, telemost*. Okrem dvojtvarov, napríklad *mostmi/mostami, piestmi/piestami, prstmi/prstami*, niektoré jednoslabičné maskulína majú len koncovku *-ami*, porov. *dažd'ami (249/0), vpustami (7/0)*. Viacslabičné málo frekventované maskulína zakončené na *st, zd, št, (st'), št', žd, (žd'), pt* majú častejšie dublety s poradím *-mi/-ami*, ale môžu mať aj poradie *-ami/-mi*: *porast, manifest, rozjazd (19/2), recept (104/28), afekt, verdikt (72/59)*.

Pri zakončení TZ na ČSČS: *ks, x* je častejšie variant *-mi/-ami (paradox, index, kódex)*, vyrovnané typy variantov majú aj maskulína *komplex, prefix, suffix, xerox*.

Viacnásobné varianty

Pri monosylabických maskulínach sú často viacnásobné varianty v Gsg aj Ipl (*stroj/koniec* aj *manéver/žial'*, *hotel/materiál* aj *stroj/žial'*, *zápas/dub* aj *materiál/hotel*, *dub/hotel* aj *stroj*), napríklad *cent (-u/-a: 57/80, -mi/-ami: 7/5), piest (-u/-a: 57/71, -mi/-ami: 13/30), chvost (-u/-a: 85/783, -mi/-ami: 34/96), prst (-u/-a: 90/1030, -mi/-ami: 7/4081)*.

Dubletnosť so zachovávaním či prehodnotením koncoviek *-us/-es/-os/-as*

Pri skloňovaní neživotných maskulín gréckeho alebo latinského pôvodu je tiež tendencia obmedzovať používanie zakončení *-es, -os, -us* ako pádových koncoviek v Nsg (*úzus/úzu, diabetes/diabetu*). Tento stav sa rieši v jazyku tak, že koncové *-us* sa stáva ako infix súčasťou TZ, porov. *rádus – rádiusu*.

Existujú aj rozdiely v homonymách typu *kozmos/kozmu* pri apelative a *Kozmos/Kozmosu* pri propriu. Iný typ predstavujú dvojtvary *Rodosu/Rodu*, MSJ uvádza len *Rodos/Rodu (Rhodos/Rodos: 133/373, z Rhodu/z Rhodosu: 2/12; z Rodu/z Rodosu: 30/32)*, tvar *Rodosu* posilňuje aj odstraňovanie homonymie *rodu/Rodu; diabetes (o diabete/diabetese: 24/1, diabetom/diabetesom: 45/0); kozmos (3), trombus (2)*. V sufixe *-izmus (278)* sa koncovka *-us* v paradigme okrem Nsg nezachováva. Pri pri deproprializácii dochádza k prehodnoteniu gramatickej koncovky *-us* na rozširujúci segment (*Cypru/cyprusu*).

Málo početná je skupina lexém s dynamickou hranicou medzi tvarotvorným základom a formantom (zachovanie pôvodnej morfy Nsg verzus perintegrácia): *limbus*, *chým-us* (*limbami*, *chýmami*) – *limbus-ø*, *chýmus-ø* (*limbusmi*, *chýmusmi*).

5.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti neživotných maskulín

Indikátory dubletnosti Gsg neživotných maskulín

Faktory	Realizácia morf	Priklady
SF prevzaté →← DF zakončenie ako pri životných maskulínach	Gsg -u/-a Gsg -a/-u	-u/-a: <i>banán, medailón, volant, kompresor, magazín</i> ; -a/-u: <i>seminár, sandál, hangár, kuloár</i>
SF nepravé abstraktá →← DF zakončenie ako pri konkrétnych		-u (-a): <i>koeficient, kvocient, lexikón</i>
SF prevzaté →← SF konkréta		-u/-a: <i>trolejbus, bambus, kolt, kombajn, koráb, forint, kabanos, klystír, plagát, sklep, šilt, štít, žaket</i>
DF deverbátiva →← SF konkréta		-u/-a: <i>schod</i> ; -a/-u: <i>obrus, zošit, záchod; teplomer</i>
SF abstraktá →← DF deminutíva		<i>smiešok, chládoček</i> , -a/-u: <i>smiešik</i>
SF nepravé abstraktá →← DF sufix -ok		-a/-u: <i>piatok, utorok</i> ; -u/-a: <i>desiatok, deviatok</i>
SF prevzaté toponymá →← DF zakončenie ako pri domácich		-a/-u: <i>Sachalín, Hostýn, Londýn, Budyšin</i>
SF prevzaté toponymá →← SF vysoká frekvencovanosť		-a/-u: <i>Betlehem, Alžír</i> , -u/-a: <i>Zürich, Frýdek, Osvienčim, Izrael; Postupim</i>

A) sémantická a derivačná diferenciácia

SF prevzaté maskulína →← DF zakončenie ako pri životných alebo konkrétnych maskulínach = Gsg -u/-a (-u/-a: *salón*⁹³, *autosalón, banán, encián, klaksón, lampión, medailón, magazín, oceán, pontón, perón, plagát, radián, rajón, sklep, šilt, štít, termofor, turbokompresor, talón, vavrín, vulkán, volant, žaket, žetón*; -a/-u: *bazén, barak, nervák, piknik; bulvár, hangár, honorár, kuloár, seminár, sandál, repertoár/repertuár; bajonet, bršlen, cimbal, dvojskif, džber, húf, hubertus, chalát, idol, kaktus, krókus, monzún, pánt, platan, ribstol, rigol, skanzen, stôš, špagát, tis, tulipán, turban, ženšen, župan*).

SF prevzaté nepravé abstraktá →← DF zakončenie ako pri životných alebo konkrétnych maskulínach = Gsg -u/-a (*koeficient, kvocient, lexikón*).

SF domáce abstraktá →← DF deminutíva = Gsg -u/-a (*smiešok, chládoček, smiešik*).

SF nepravé abstraktá →← DF sufix -ok = Gsg -u/-a (-a/-u): -a/-u: *pondelok, utorok, piatok*; -u/-a: *desiatok, deviatok*).

⁹³ V SSSJ nejednotne -a/-u, -u/-a.

SF prevzaté toponymá →← DF zakončenie ako pri domácich toponymách = Gsg -u/-a; (*Sachalín, Hostýn*).

B) sémantická diferenciácia

SF prevzaté maskulína →← SF konkréta = Gsg -u/-a (-a/-u): *kamión, bazén, špitál, trolejbus, autobus, mikrobús, buldozér, tulipán, bambus, forint, kabanos, klystír, kolt, kombajn, koráb*).

SF prevzaté toponymá →← SF konkrétnosť toponým a ich vysoká frekvencovanosť (vysoký stupeň udomácnenia, ktoré eliminuje ich prevzatosť) = Gsg -u/-a (*Zürich, Alžír, Frýdek*).

C) sémantická, diachrónna a derivačná diferenciácia

DF deverbatíva, DiF u-kmene →← SF konkrétne počítateľné maskulína = Gsg -u/-a (*črep, schod, vred; krok, rok, polrok, štvrťrok; výklenok, pristenok, rázporok, privesok, úlomok, oškarok; hrb, kĺb, štep; list, dvojlist; -a/-u: obrus, zošit, záchod; -mer*).

Poznámky pre jazykovú prax

V tejto skupine ide o funkčne nevyužívané varianty, a to okrem sémanticky diferencovaných lexém *hrášok, balón, kel*. Zovšeobecnenie: pri prevzatých toponymách a pri prevzatých termínoch možno uprednostniť koncovku -u, resp. poradie -u/-a. Pri rovnakých derivačných typoch je výhodné postupovať analogicky napriek odlišným výsledkom v SNK rovnako: *pondelok, utorok, štvrtok, piatok*, ale aj *teplomer, elektromer, otáčkomer* podľa väčšiny -a (-u). Pri významovej odlišnosti postupujeme odlišne (*polomer – polomeru*), porov. aj *východ, brús* a nemotivované *záchod, obrus*.

Pri motivantoch a motivátoch a pri kompozitách s posledným komponentom zhodným s motivantom je výhodné postupovať tiež analogicky, napr. *skif* a *dvojskif*, *salón, autosalón* (porov. nerovnaký prístup v PSP *lístok -a*, ale *štvorlístok -a/-u*), v našom výskume -u/-a *list, dvojlist; -a lístok, štvorlístok*.

Pri látkovom maskulíne *decht*, pri ktorom sa uvádza dvojtvar, niet argumentov na variant s koncovkou -a, keďže tu pôsobí niekoľko faktorov v prospech koncovky -u (je to materiálne maskulínium, má cudzí pôvod → Gsg -u), analogická situácia je pri *benzín*.

Pri deproprializácii osobných maskulín je bez ohľadu na zmenenú sémantiku v Gsg tiež koncovka -a (*newton, pascal*).

Indikátory dubletnosti Ipl maskulín

Zakončenie a sylabickosť TZ	Realizácia morf	Príklady
FF monosylabickosť TZ →←FF CsCš; CsCv	Ipl -ami/-mi	<i>trend, kurz, terč, erb, tromf,</i> <i>šperk, park, song, pánt</i>
FF monosylabickosť TZ →←FF CšCš št', sk		<i>test, most, disk, blesk; plášť</i>
FF CsCs		<i>mail, faul; koncert, kombajn</i>
viacsylabickosť TZ →←FF CsCs	Ipl -mi/-ami	<i>detail, kokteil</i>
viacsylabickosť TZ →←FF ft, cht, st, št, št', kt, pt		<i>objekt, produkt, subjekt, kontakt,</i> <i>efekt, aspekt</i>
DF sufix -ik →← MF ± zániková alternácia		<i>kriačik, oblúčik; oblôčik, rôčik</i>

A) fonologická diferenciácia

FF monosylabickosť TZ →← FF CsCš = Ipl -ami/-mi (*pulz, kurz, erb, trend, tromf; šperk, tank, park, frank, song, dring, kalk, štrajk*); zriedkavejšie -mi/-ami (*kord, kurz, štart, fond*); -mi/-ami: 263/87, kult: 27/4, kolt: 8/4).

FF ±monosylabickosť TZ →← FF CšCš *ft, cht, st, št, št', kt, pt* = Ipl -ami/-mi; -mi/-ami (*test, most, disk, blesk; plášť; recept* (104/28), *afekt, verdikt* (72/59), *zájazd; objekt, produkt, subjekt, kontakt, efekt, aspekt, konflikt; protest, kontrast, nerast; biceps; paradox, index, kódex, komplex*).

FF ±monosylabickosť TZ →← FF *sk* = Ipl -ami/-mi; -mi/-ami (*blesk, disk, lesk, zisk; kiosk, odblesk, záblesk; potlesk* (30/2), ale *odlesk, výprask*).

FF ±monosylabickosť TZ →← FF CsCs = Ipl -ami/-mi (*mail, faul, koncert, kombajn*).

FF viacsylabickosť TZ, OGF →← FF CsCs = Ipl -mi/-ami (*detail, kokteil*; graficky akoby to boli dva vokály a jeden konsonant).

B) morfonologická a derivačná diferenciácia

DF sufix -ik →← MF ±zániková alternácia = Ipl -mi/-ami (*zemiačik, mráčik, kriačik, oblúčik; oblôčik, rôčik*).

C) iná diferenciácia

Nepríznačnosť tvarov -mi →← archaická alebo frazeologická príznačnosť tvarov -ami = Ipl -mi/-ami (*zub, dol, schod; viazaný plurál orech, arašid*).

Poznámky pre jazykovú prax

Pravidlá na používanie dubletných koncoviek Ipl treba spresniť hlavne pri monosylabických maskulínach a pri maskulínach zakončených na konsonantické skupiny, čo vždy indikuje potenciálnu variantnosť Ipl. Väčšina skúmaných príkladov dovoľuje zovšeobecnenie, že pri viacslabičných TZ zakončených na skupinu konsonantov možno odporúčať dubletu -mi, resp. -mi/-ami, pri jednoslabičných TZ dubletu -ami/-mi. Monosylabickosť podmieňuje morfu -ami a fonologický faktor (CsC) podmieňuje morfu -mi (-mi/-ami). Sú to funkčne nevyužívané dvojtvary Ipl a vo všeobecnosti pre ne platí, že pri zakončení TZ na konsonantickú skupinu je predpoklad vzniku tvaru s koncovkou -ami (-ami/-mi), ktorý sa využíva v závislosti od ďalších faktorov (sylabickosť, deminutívnosť, zániková alternácia).

Pri tvorení tvarov Ipl v lexémach so zakončením TZ na CsCš (*nt/nd, rt/rđ, lc, lf, lk, lp, lt, lz; nc/nš, ns/nz; rb, rč, rk, rš, rz, jt*) a zakončením TZ na *kt* možno pri viacslabičných TZ odporúčať tvar *-mi*, pri jednoslabičných TZ odporúčať tvar *-ami*. Viacslabičné frekventované maskulína zakončené na CsCš okrem *mC* majú Ipl *-mi*, resp. *-mi (-ami)*, napríklad *argument, diamant, dokument; forhend, víkend; koncert, rezort; štandard, akord* (poradie podľa zastúpenia: *nt/nd, najmä -ent/-ant, rt/rđ, lt/lđ, jt/ jđ, nc/nč, rc/rč, ut, lz rz, nz/ns*). Viacslabičné maskulína majú prevahu tvarov s koncovkou *-mi* (*konkurz*: 37/4), ale majú aj vyrovnané dublety *-mi/-ami*: *impulz, víkend, trabant, talent, ornament, katapult, tringelt, pomaranč, sediment, kontrakt, dialekt*; CsCšCš: *inštinkt*. Výnimočne majú variant *-mi (-ami)*, resp. *-mi/-ami* jednoslabičné maskulína *yard, pult* (pod vplyvom *katapult*); resp. vyrovnané dublety: *-mi/-ami, porov. front, kurt, šport, štart, žart, fjord; filc; golf, pánt; skalp; alt, smalt, volt*.

Ak existuje jednoslabičné maskulínium a má viacslabičné deriváty, v jeho derivátoch sa Ipl tvorí často analogicky ako pri jednoslabičnom maskulíne *-ami (-mi)*: *psychotest, pršiplášť* (3/1), *rast, nárast, štvortakt, dvojlist, telemost, trasochvost, vrtichvost, milord, katapult, letorast, brejk, tajbrejk*.

Pri maskulínach so sufixom *-čík* možno odporúčať kodifikovať tvary bez zánikovej alternácie (*malé fliačky*), ak je v kontexte potrebné vyzdvihnúť deminutívnosť, inokedy však len tvary so zánikovou alternáciou *rôčky, fliačky*.

Zakončenie TZ maskulín na tri konsonanty je zriedkavé, navyše nie všetky sú singulatívne, a tak ako singulária tantum netvorí Ipl. Okrem radixu *text*, ide o kombináciu sonóry a dvoch ďalších konsonantov, porov. CCC na konci radixov v maskulínach (Sokolová – Genči, 2006):

VCCVCCC	: ADJUNKT	: ADJUNKT
VCCVCCC	: ANSÁMBL	: ANSÁMBL
CVCCC	: BORŠČ	: BORŠČ
CVcVCVCCC	: HOLOKAVST	: HOLOKAUST
VCCVCCC	: INFARKT	: INFARKT
VCCCVCCC	: INŠTINKT	: INŠTINKT
CVCCC	: KUMŠT	: KUMŠT
CVcCC	: MARKS	: MARX
CVCCC	: MUMPS	: MUMPS
CVCCC	: SEJZM	: SEIZM
CVCCC	: SINGL	: SINGL
CVCVCCC	: SYRINKS	: SYRINX
CVCCC	: TEKST	: TEXT

Rozdiel medzi „frazelogickými“ a „nefrazelogickými“ tvarmi neživotných maskulín: *držať jazyk za zubami, zubami-nechtami*, v základnom význame navrhujeme poradie *zubmi/zubami*, resp. pri maskulínach s viazaným plurálom *orechmi/orechami, arašidmi/arašidami*.

Indikátory dubletnosti v Lsg maskulín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
SF, MF +alternácia →← SF, MF –alternácia		<i>kel</i>
SF prevzaté, DF -ál (-el, -er, -ér) →← SF vysoká frekvencia	Lsg -e/-i; Lsg -i/-e	<i>ideál, personál, žurnál; šál, škandál, globál, normál, bál</i>
OGF →← OEF		<i>aids (-e/-i)</i>
GF, SF stupeň udomácnenia →← SF prevzaté	Lsg -e/-u	<i>asparágus</i>
nepríznačnosť →← príznačnosť	Lsg -ovi/-u; -ovi/-i	<i>Otec, Syn, čert, koník, pán; kôň (o/na)</i>

A) sémantická, fonologická a derivačná diferenciácia

SF, MF +alternácia →← SF, MF –alternácia = Lsg -e/-i (*kel: kly a kely*).

FF TZ na *r, l*, SF prevzaté, DF -ál, -el, -er, -ér →← vysoký stupeň udomácnenia = Lsg -i/-e; -e (-i): *ideál, portál, personál, žurnál, rádiožurnál; škandál, globál, normál, šál, paušál*.

B) fonologická diferenciácia

OGF *AIDS/aids – aidse* →← OEF [ajc] – *aidsi* = Lsg -e/-i.

C) sémantická a gramatická diferenciácia

GF a stupeň udomácnenia →← SF prevzaté, GF Nsg -us = Lsg -e/-u (*asparáguse/asparágu*).

D) pragmatická a gramatická diferenciácia

Nepríznačnosť GF ako životných maskulín →← archaická, frazeologická, syntaktická príznačnosť GF ako neživotných maskulín = Lsg -ovi/-u; -ovi/-i (*Otec, Syn, čert, koník, pán; kôň, koník*). Sú to štylisticky a sémanticky diferencované dvojtvary v Lsg a Dsg (*Otec, Syn, čert, koník, pán*), resp. tvary diferencované v závislosti od prepozície, napr. *kôň, koník (o koňovi, na koni)*.

Poznámky pre jazykovú prax

V tejto skupine ide o štylisticky a sémanticky nediferencované tvary Lsg (*ideál, žurnál, rádiožurnál; škandál, globál, normál, paušál*), pri ktorých Lsg -e signalizuje vysoký stupeň adaptácie internacionalizmov zakončených na -ál, -el, -er, -ér.

Domáce a zdomácnené neživotné maskulína zakončené na *r, l* sa skloňujú ako maskulína zakončené na tvrdý konsonant (Npl -y, Lsg -e), napr. *javor, vrchol*. Prevzaté maskulína so zakončením na *r, l* sa skloňujú v závislosti od typu zakončenia podľa vzorov V. triedy, ak sú zakončené na -ér, -ál, -al, -ír (pri zakončení -ér, -ál, -ír je v Lsg -i, pri zakončení -al je v Lsg -e), alebo podľa VI. triedy, ak sú zakončené na -ár, -iar, -ier.

Pri zakončení na -or, -er, -el je relevantný morfonologický faktor: maskulína bez zánikovej alternácie sa skloňujú podľa vzorov V. triedy, napr. podľa vzoru *dub: traktor, radiátor, motor* a podľa vzoru *materiál a hotel: éter, thriller/triler, polyester, trajler, server, brojler, hamburger, tanker; skalpel, fotel, motel, botel*. Maskulína so zánikovou alternáciou sa skloňujú podľa vzorov VI. triedy (*koniec a manéver*):

november, december, sveter, bager, céder, oleander, skafander, kufor, gáfor, šiator, liter, meter, bunker, register, filter; bicykel.

Indikátory dubletnosti v Npl neživotných maskulín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
SF neživotnosť → ← DF ako pri životných maskulínach	Npl -e/-ia, -e/-i	<i>ukazovateľ, umorovateľ, delenec, sčítanec</i>
OEF, MF –alternácia → ← OEF, MF +alternácia	Npl -y/-e	<i>laser, maser: masery//mejsre; lister, axel</i>

A) sémantická diferenciácia

SF neživotnosť → ← DF zakončenie ako pri životných maskulínach = Npl -e/-ia; Npl -e/-i (*činiteľ, deliteľ, menšiteľ, mocniteľ, násobiteľ, ukazovateľ, umorovateľ, delenec, sčítanec, mocnenec, násobenec*).

B) ortoepická a ortografická diferenciácia

OEF, MF –alternácia → ← OEF, MF +alternácia = Npl -y/-e (*laser, maser: masery//mejsre; diesel; lister*).

Poznámky pre jazykovú prax

Popri vždy diferencovaných typoch (*členovia//členy*) sa v prípade silnej typickej formy pre životné maskulína vyskytujú dvojtvary aj v lexiách s neživotným významom. Vo vyššom štýle by mala byť forma v súlade s obsahom. Pri dubletách maskulín *laser, maser: masery//mejsre, lasery//lejsre* je hranicou na ich používanie forma, v písanej podobe -y, v hovorenej podobe -e, porov. aj *ansámbl – ansámble*. K dubletnosti medzi ŽM a NM pozri aj 4.2.4.

Viacnásobné varianty sú zriedkavé, napríklad *problém/zápas* aj *viator/dub* v Gsg, Ipl: *most; viator/dub* aj *problém/zápas* v Gsg, Ipl: *prst; dub/zápas* aj *viator/problém* v Gsg, Ipl: *pánt, cent* (-u/-a: 57/80, -mi/-ami: 7/5), *piest* (-u/-a: 57/71, -mi/-ami: 13/30), *chvost* (-u/-a: 85/783, -mi/-ami: 34/96), *prst* (-u/-a: 90/1 030, -mi/-ami: 7/4 081 + 284); *problém/zápas* aj *chlapec/chlap* v Asg, Npl, Apl, Ipl: *špunt, tramp; hotel/materiál* aj *žiaľ/stroj* Npl: -y/-e: *kanál; koniec/manéver* aj *stroj/žiaľ* v Gsg, Ipl: *vinš*.

V subštandardnej variete sa objavujú v Lsg a Gsg tvary podľa vzoru *materiál/hotel* pre internacionalizmy aj pri domácich kompozitách s komponentom -mer, ktoré sa podľa kodifikačných príručiek skloňujú podľa vzoru *zápas: teplomer* (-e/-i: 15/1 114), *otáčkomer* (1/3); v Gsg *teplomer* (-a/-u: 195/68), *elektromer* (-a/-u: 19/18) a *otáčkomer* (-a/-u: 13/3). Príčinou vzniku dvojtvarov v Lsg je neuvedomovanie si morfémovej hranice druhého komponentu kompozít (*mer*) a perintegrácia tejto koreňovej morfémy na *m-er*, príčinou vzniku dvojtvarov v Gsg je rozpor medzi deverbatívny komponentom -mer a SF (pomenovanie prístroja). Pri maskulíne *mail* sú varianty v Lsg (-e/-i: 96/46) a Ipl (-ami/mi: 51/25).

6 DEKLINÁCIA FEMINÍN

6.1 Deskripcia deklinačných typov feminín

Menné skloňovanie feminín má štyri základné triedy so šiestimi vzormi a piatimi podvzormi. Prechodnou triedou medzi mennou a adjektíválnou deklináciou je XI. trieda s nereceptívnym vzorom *gazdiná*, vydeleným Nsg -á a Gpl -. Tvary medzi mennou deklináciou a indeklinábiliami má feminínium *pani* a propriá typu *Miriam/Miriama*, *Dagmar/Dagmara*, *Izis/Izida*.

Tabuľka 1. Deklinačné typy feminín

Domáca aj prevzatá lexika	Prevzatá lexika	Antroponymá	Toponymá
•menná deklinácia žena/otázka _____ _____ poist'ovňa/dielňa ulica/práca možnosť dľaň/elektrárň gazdiná	•menná deklinácia +/+ idea situácia +/+ (+) (+) +/+ _____	•menná deklinácia +/+ + + +/+ (+) _____ _____ _____	•menná deklinácia SGT/PLT Bratislava/Tatry/Topoľčianky Kórea Brazília ⁹⁴ Bane Bystrica/Michalovce Ves Radvaň _____
•adjektíválna deklinácia konečná/známa (starejšia/vedúca)	•adjektíválna deklinácia + (+)	•adjektíválna deklinácia +/+ (+/+)	•adjektíválna deklinácia Belá/Revúca Svinia
•indeklinábiliá pani (ako atribút)	•indeklinábiliá madam	•indeklinábiliá Mary	•indeklinábiliá Chelsea

6.1.1 Algoritmizácia a deskripcia VII. – XI. triedy

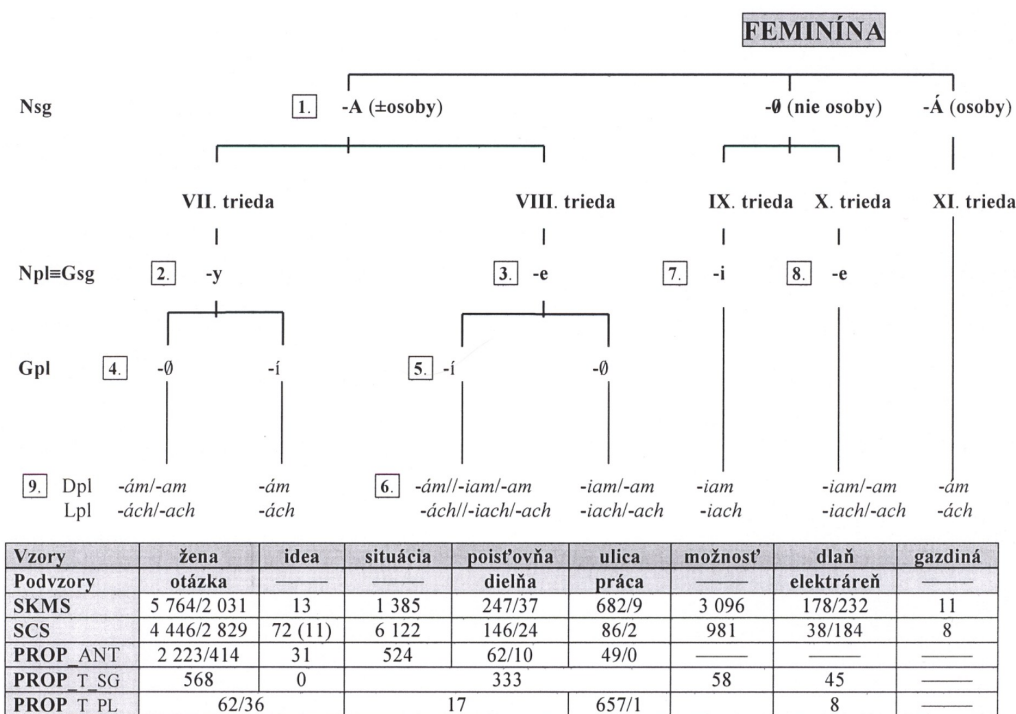
Štyri základné triedy feminín sa delia podľa Nsg na dve skupiny: a) s koncovkou -a (VII. trieda: Npl -y, VIII. trieda: Npl -e) a b) s nulovou koncovkou - pre neosobné feminína (IX. trieda: Npl -i, X. trieda: Npl -e)⁹⁵. Na zaradenie substantív do vzoru je relevantný gramatický faktor (Nsg -a podmieňuje Asg -u, resp. Nsg - podmieňuje Asg -), ďalej sémantický faktor (ženský rod, nie personálnosť, abstraktá a konkrétna, porov. IX. a X. trieda) a derivačný faktor (relevantný v IX., VII. a VIII. triede). Fonologickým faktorom (podľa tzv. nemäkkých a mäkkých konsonantov) sa vyčleňuje VII. a VIII. trieda, podľa neutralizácie kvantity (±kvantita poslednej slabiky TZ) vznikajú varianty koncoviek v Dpl a Lpl v VII., VIII. a X. triede. Morfonologický faktor je sprievodný

⁹⁴ Zaradenie proprií je vzhľadom na formu (SGT) len potenciálne, napríklad toponymum *Brazília* mohlo by sa uvádzať pri vzore *situácia* aj *ulica*.

⁹⁵ Sklonné feminína s nulovou koncovkou nepomenúvajú osoby (okrem *neter*, *mater*), pomenovania osôb s nulovou koncovkou sú nesklonné (*Ráchel*, *madam*).

(alternácie vznikajú v Gpl) a diachrónny faktor vysvetľuje spojitosť a-kmeňov a ja-kmeňov so súčasnou deklináciou feminín.

Algoritmus 3. Menná deklinácia (VII. – X. trieda) a prechodná deklinácia (XI. trieda)

Komentár k algoritmu mennej deklinácie č. 3

1. Ak má feminínium v Nsg *-a*, patrí do VII. alebo VIII. triedy, ak má feminínium, ktoré nepomenúva osoby, v Nsg *-*, patrí do IX. alebo X. triedy. Ak je v Nsg koncovka *-á*, ide o XI. triedu a vzor *gazdiná*.

2. Ak má feminínium v Nsg *-a* a v Npl determinujúcu morfu *-y*, patrí do VII. triedy (vzory: *žena*, *idea*).

3. Ak má feminínium v Nsg *-a* a v Npl determinujúcu morfu *-e*, patrí do VIII. triedy (vzory: *situácia*, *poisťovňa*, *ulica*).

4. Ak po splnení druhej podmienky patrí feminínium do VII. triedy, ide na základe klasifikujúcej determinujúcej morfy Gpl o skloňovanie podľa vzoru *žena* (Gpl *-*, Dsg a Lsg *-e*) alebo *idea* (Gpl *-í*, Dsg a Lsg *-i*).

5. Ak po splnení tretej podmienky patrí feminínium do VIII. triedy, ide na základe klasifikujúcej determinujúcej morfy Gpl o skloňovanie podľa vzoru *situácia*, typu *poisťovňa*/*dielňa* (Gpl *-í*, v Dpl a Lpl *-ám/-iam/-a*) alebo *ulica*/*práca* (Gpl *-*, v Dpl a Lpl *-iam/-am*).

6. Ak má feminínium VIII. triedy determinujúcu morfu Gpl *-í*, ide o skloňovanie podľa frekventovaného vzoru *situácia* (prevzaté feminína s vokálom *i/y* pred koncovkou, vtedy má feminínium v Dpl/Lpl vždy dlhé koncovky *-ám/-ách*), resp. ide o typ *poistovňa/dielňa*, vtedy majú feminína v Dpl/Lpl dlhé koncovky *-iam/-iach* alebo krátke koncovky *-am/-ach* ($\pm$ kvantita poslednej slabiky TZ).

7. Ak má feminínium v Nsg nulovú koncovku *-* a v Gsg aj Npl determinujúcu morfu *-i*, patrí do IX. triedy s jedným vzorom *možnosť*.

8. Ak má feminínium v Nsg *-* a v Gsg aj v Npl determinujúcu morfu *-e*, patrí do X. triedy (vzor *dlaň/elektráreň*), vtedy má v Dpl/Lpl dlhé koncovky *-iam/-iach* alebo častejšie krátke koncovky *-am/-ach* ($\pm$ kvantita poslednej slabiky TZ).

9. Variantnosť koncoviek v Dpl a Lpl je pri typoch *žena/otázka*, *poistovňa/dielňa*, *ulica/práca*, *dlaň/elektráreň* a spôsobuje ju v zásade rovnaký faktor ($\pm$ kvantita poslednej slabiky TZ a neutralizácia kvantity vokálov v koncovke po dlhej slabike). Základnými koncovkami v Dpl a Lpl pre vzory *žena*, *idea* a *situácia* sú morfémy *-ám*, *-ách*, pre tzv. mäkké vzory *ulica*, *poistovňa* a *dlaň* sú základné morfy *-iam*, *-iach*, a to ak je pri feminínach týchto vzorov pred relačnou morfológiou krátka slabika. Krátke morfy Dpl *-am*, Lpl *-ach* sú po dlhej slabike (*prechádzka* $\rightarrow$ *prechádzkam*, *prechádzkach*), porov. vzory *otázka*, *trieda*, *práca*, *elektráreň*, ale aj po spoluhláske *j* (*bója*, *onomatopoja*).

Tabuľka 2. Receptivita substantívnych skloňovacích typov VII. až XI. triedy

Zdroj:	SKMS		SCS		PROP: antroponymá+toponymá	
Vzor/podvzor	Počet	%	Počet	%	Počet	%
<i>žena/otázka</i>	5 764/2 031		4 446/2 829		3 303	
<i>idea</i>	13		72		31	
VII. trieda	7 808	57,1	7 347	48,2	3 334	65,7
<i>situácia</i>	1 385		6 122		524	
<i>poistovňa/dielňa</i>	247/37		146/42		89	
<i>ulica/práca</i>	682/9		86/2		1039	
VIII. trieda	2 360	17,3	6 380	41,9	1 652	32,3
<i>možnosť</i>	3096		981		58	
IX. trieda	3 096	22,6	981	6,4	58	1
<i>dlaň/elektráreň</i>	178/232		38/184		53	
X. trieda	410	3,0	222	1,5	53	1
<i>gazdiná</i>	11		8			
XI. trieda	11	0,01	8	0,1	0	
SD spolu	13 685	100	14 938	100	5 039	100
kombinácie typov	58		52			
nepravidelné	9					
SD kombiciami	13 752	99,3	14 990	98,4	5 039	4,7
hlavná/známa	56/7		8		100 561/995	
starejšia/vedúca	2/13		8			
moja	5					
adjektiváliá	83	0,6	16	0,1	101 556	94,7
madam	19	0,1	229	1,5	655...	0,6
FEMINÍNA spolu	13 854	100	15 243	100	107 250	100

Receptivita a charakteristika vzorov na základe dominantných faktorov

Typ *žena/otázka* má najvyššiu receptivitu (v SKMS: 5 764/2031; v SCS: 4 437/2 817; v PROP SGT: 568; PLT: 62/36) a je pre neho charakteristické spolupôsobenie faktorov. Vysokú receptivitu internacionalizmov pri podvzore *otázka* spôsobujú frekventované zakončenia *-úra, -óza, -éza, -áza, -ýza, -éra, -óna, -ína, -éna, -éma*.

Vzor *idea* s nízkou receptivitou (v SKMS: 13, v SCS: 74; propriálne SGT: 31) je pri prevzatých apelatívach so zakončením *-ea* a pri prevzatých propriách (porov. kap. V., VI).

Vzor *situácia* s najvyššou receptivitou pri prevzatých feminínach (v SKMS: 1 385, v SCS: 6 122; propriálne SGT: 596) má zakončenie na *-a*, pred ktorým je vokál *i*, vrátane grafémy *y* (*harpya*).

Typ *poisťovňa/dieľňa* (v SKMS: 247/37; v SCS: 157/43) s relatívne nízkou receptivitou je dominantný pri substantívach so zakončením na *-a*, pred ktorým je skupina konsonantov CC alebo pri internacionalizmoch konsonant *j* (*aleja*), napríklad sufíxy *-ovňa, -ňa*, minimálne sa využíva pri propriách (PLT: 17).

Typ *ulica/práca* s relatívne vysokou receptivitou pri domácich feminínach (v SKMS: 682/9, v SCS: 86/2; v PROP SGT: 333, PLT: 657) je dominantný pri substantívach so zakončením na *Ca*, pred ktorým je *i/y* (resp. *u – cibul'a*), napríklad domáce sufíxy *-ica, -yňa*, ale frekventované sú aj toponymá s topoformantmi *-ice, -ovce* (657).

Vzor *možnosť* s vysokou receptivitou pri domácich feminínach (v SKMS: 3 097⁹⁶; v SCS: 981) je dominantný pre abstraktá s domácim sufíxom *-osť*, minimálne sa využíva pri propriách (58).

Typ *dlaň/elektráreň* (v SKMS: 178/232; v SCS: 37/186; v PROP SGT: 45, PLT: 8) s relatívne nízkou receptivitou (raritne nižšou receptivitou pri vzore *dlaň* než pri podvzore *elektráreň*) je dominantný pri konkrétach, a to aj pri internacionalizmoch s frekventovaným zakončením *-áž, -éž, -iž*.

Vzor *gazdina* (v SKMS: 11, v SCS: 5+3 (ex-, arc-)) sa týka len desiatich ďalších feminín a ich odvodenín, jeho nízka receptivita, ale aj nízka frekvencia v textoch súvisí s demokratizáciou života a zjednodušovaním príbuzenských vzťahov, porov. *šľachtická, princezná, stryná, ujčina*.

Najväčší rozdiel medzi zdrojmi je pri adjektíválnej deklinácii (vyše 100 000 proprií má deklináciu podľa adjektíválneho vzoru *hlavná – Kováčová*), výrazný rozdiel je pri IX. triede (SKMS: 3 096 domácich apelatív) a rozdiel je aj pri indeklinábiliách (PROP: 655, SCS: 229).

⁹⁶ Potenciálne možno takmer od každého kvalitatívneho adjektíva tvoriť substantíva pomocou sufíxu *-osť*.

Tabuľka 3. Receptivita deklinačných vzorov (zostupné zoradenie)

P.	Vzor	SKMS		Vzor	SCS		Vzor	PROP
1.	žena	5 764		situácia	6 122		žena	3 267
2.	možnosť	3 096		žena	4 446		ulica	1 039
3.	otázka	2 031		otázka	2 829		situácia	596
4.	situácia	1 385		možnosť	981		dlaň	45
5.	ulica	682		elektrárň	184		možnosť	58
6.	poisťovňa	247		poisťovňa	146		idea	31
7.	elektrárň	232		ulica	86		otázka	21
8.	dlaň	178		idea	72		poisťovňa	17
9.	dielňa	37		dielňa	38		práca	11
10	idea	12		dlaň	24		elektrárň	8
.								
11	gazdiná	11		gazdiná	8		dielňa	–
.								
12	práca	9		práca	2		gazdiná	–
.								

Najreceptívnejším vzorom celkovo vo všetkých zdrojoch je vzor *žena*, avšak najvyššiu receptivitu v rámci jedného zdroja má vzor *situácia* (SCS: 6 122). Pomer v percentuálnom zastúpení tried: SKMS: VII. (56,9 %), IX. (22,4 %), VIII. (17,5 %), X. (3,1 %); SCS: VII. (49 %), VIII. (42,9 %), IX. (6,5 %), X. (1,5 %). Najväčší rozdiel medzi zdrojmi SKMS : SCS : PROP je pri vzore *možnosť* (3 096 : 981 : 58) a pri vzore *ulica* (682 : 86 : 1 039). Receptivita vzorov je vyššia než receptivita podvzorov okrem dvojice *dlaň/elektrárň*.

Tabuľka 4. Deklinačné typy feminín s menej frekventovanými variantmi

SG	VII. trieda	VIII. trieda	IX. trieda	X. trieda	XI. trieda
N	žen-a	situáci-a	možnosť-	dlaň-	gazdin-á
G	žen-y	situáci-e	možnosť-i	dlan-e	gazdin-ej
D	žen-e [ide-i]	situáci-i	možnosť-i	dlan-i	gazdin-ej
A	žen-u	situáci-u	možnosť-	dlaň-	gazdin-ú
L	žen-e [ide-i]	situáci-i	možnosť-i	dlan-i	gazdin-ej
I	žen-ou	situáci-ou	možnosť-ou	dlaň-ou	gazdin-ou
PL					
N	žen-y	situáci-e	možnosť-i	dlan-e	gazdin-é
G	žien- [matiek-] [ide-í]	situáci-í [poisťovn-í] [ulíc-]	možnosť-í	dlan-í	gazdin-
D	žen-ám [dám-am]	situáci-ám [ulic-iam] [dielň-am prac-am]	možnosť-iam	dlan-iam [elektrárn-am]	gazdin-ám
A	žen-y	situáci-e	možnosť-i	dlan-e	gazdin-é
L	žen-ách [dám-ach]	situáci-ách [poisťovn-iach] [dielň-ach prac-ach]	možnosť-iach	dlan-iach [elektrárn-ach]	gazdin-ách

I	žen-ami	situáci-ami	možnosť-ami	dlaň-ami	gazdin-ami
---	---------	-------------	-------------	----------	------------

VII. trieda

Do VII. triedy (determinujúca koncovka Gsg=Npl -y) patria bez ohľadu na životnosť a propriálnosť všetky feminína s morfou -a v Nsg a determinujúcou morfou -y v Gsg a Npl. Sú to substantíva, ktoré majú pred relačnou morfou -a tzv. nemäkký konsonant (okrem *konope, žiabre, večera, dvere*) alebo pri prevzatých substantívach majú pred relačnou morfou vokál *e, u, o*. Podľa vzoru *žena* sa skloňujú feminína, ktoré majú pred koncovkou -a tzv. tvrdý konsonant (*Angela, banka, Bratislava, cena, cesta, dohoda, fakulta, kniha, koruna, liga, Michaela, miliarda, politika, Praha, rodina, ruka, republika, skupina, škoda, úloha, väčšina, zmena*), obojaký (*bomba, burza, doprava, hlava, choroba, kamera, komora, obava, opera, postava, potreba, podoba, Rožňava, ryba, rezerva, stopa, spotreba, trasa, úprava, výchova, výprava, zábava, zostava, zmluva*), vrátane plurálií tantum (*Čechy, Tatry*).

Diferencujúcou klasifikujúcou morfou vzorov VII. triedy v algoritme je Gpl -/-í. Nulovou morfou Gpl sa v algoritme vyčlenia vzor *žena* (napríklad *matka*) a podvzor *otázka* (napríklad *trieda*) a ich odlišujúcou subklasifikačnou morfou je morfa Dpl a Lpl (±kvantita poslednej slabiky TZ). Koncovky Dpl -ám, Lpl -ách majú substantíva s krátkou slabikou pred koncovkou -a, rovnaké relačné morfy má najfrekvencovanejší typ s vkladnou hláskou v Gpl, porov. *matka* (BHK: 2 301)⁹⁷, *fajka* (BHK: 41), *vojna* (BHK: 6) a menej frekvencovaný je typ bez vkladnej hlásky, porov. *žena* (BHK: 1 919), *úloha* (BHK: 365).

(19) Deklinačný typ *žena/otázka*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-a	-Y	-e	-u	-e	-ou
PL	-Y	-	-ám/-am	-y	-ách/-ach	-ami

SG		PL	
N	žen-a	N	žen-y
G	žen-y	G	žien- [matiek-, otázok-]*
D	žen-e	D	žen-ám [otázkam**]
A	žen-u	A	žen-y
L	(o) žen-e	L	(o) žen-ách [otázkach**]
I	žen-ou	I	žen-ami

* Tvorenie Gpl sprevádzajú vkladné hlásky *ie, á, ô* alebo predĺženie krátkych vokálov na dlhé.

**Variantnosť gramatických morf v Dpl, Lpl pri všetkých feminínach v slovenčine je spôsobená neutralizáciou kvantity (tzv. rytmickým zákonom), napríklad ženám, ale otázkam.

⁹⁷ Benko, Hašanová, Kostolanský, 1998: F: matka (2301 + čarodejka 41 + vojna 6); F: žena (357 + úloha 365 + baba 1236 + mrcha 18 + flauta 8).

19. Vzor žena

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
žena	4 278	5 764	4 446	sg/pl: 568/62	<i>potreba, strata, novela, podoba</i>
otázka	1 605	2 031	2 829	36	<i>vláda, minúta, Európa, sezóna, kultúra</i>
Kombinácie vzoru žena		27	29		žena ↔ otázka, sg žena + pl idea, žena ↔ hrdina, žena ↔ ulica, žena ↔ poisťovňa, žena ↔ dievča, zápas ↔ žena, madam ↔ žena, finále ↔ žena, gazdiná ↔ žena, jezuita ↔ žena

Príklady na vzor žena podľa frekvencie zo SNK (337 lem): *hodina, cesta, Bratislava, strana, krajina, skupina, rodina, cena, koruna, žena, škola, banka, sobota, zmena, rada, liga, miliarda, ruka, osoba, sila, republika, zmluva, politika, voda, väčšina, hlava, hodnota, pravda, úloha, dohoda, kniha, podpora, škoda, Praha, Žilina, streda, potreba, strata, doprava, novela, podoba, univerzita, mena, strela, podstata, hora, noha, ústava, predstava, Rožňava, tona, Amerika, lopta, teplota, tretina, obava, postava, sekunda, vražda, technika, choroba, hala, kauza, výhoda, nehoda, príroda, adresa, jazda, istota, úvaha, zostava, úprava, kapela, vlna, menšina, Ukrajina, dedina, Kanada, fakulta, dejiny, výmena, plocha, Čechy, pokuta, mama, ryba, komora, nálada, záruka, zásada, rezerva, strecha, kapacita, pošta, problematika⁹⁸; typy s vkladnou hláskou: voľba/voľby, firma, hra, tabuľka, služba, vojna, tvorba, stavba, značka, farba, hudba, forma, výstavba, reforma, Tatry, matka, karta, prehra, Petržalka, linka, mzda, výnimka, sadzba, Dukla, stovka, izba, hrozba, ministerka, novinka, pobočka, herečka, marka, pesnička.*

Podľa vzoru **žena** sa skloňujú osobné i neosobné feminína na základe týchto faktorov:

•**Sémantický faktor:** ±osoby, ±cudzí pôvod, +ženský rod → Isg **-ou**. Okrem domácich aj prevzatých singulatívnych apelatív (*arabčina, artičoka, batožina, formula, liga, mena, novota, podpora, pohoda, politika, priorita, problematika, streda, spotreba, sloboda, väčšina*) sa podľa tejto skupiny skloňujú všetky typy proprií v singulári (SGT): toponymá *Amerika, Braila, Dukla, (Dunajská) Streda, Goa, Jalta, Kanada, Managua, Nikaragua, Papua, Perpetua, Poľana, Praha, Rožňava, Rujana, Samoa, Ukrajina, Uppsala, Žilina*; antroponymá: *Zuzana, Helena, Michaela, Angela, Ružena*, -slava (*Miloslava, Kvetoslava*), -mila (*Jarmila, Ľudmila*).

•**Gramatický faktor:** Nsg **-a** → Asg **-u**. Podľa vzoru **žena** sa okrem počítateľných feminín so singulárom aj plurálom skloňujú aj pomnožné apelatíva, resp. feminína s viazaným plurálom: *abrahámoviny, hodiny, kapary, noty, noviny, opletačky, prázdniny, prvohory, plavky, suchoty, šaty*; resp. pomnožné toponymá: *Alpy, Antverpy, Banky, Bojničky, Dedinky, Dúbravy, Motyčky, Pieniny, Poniky, Ráztoky, Rybky, Stráňavy, Tatry, Tepličky, Viničky*, ktoré majú v Npl -y a v Lpl -ách.

⁹⁸ Príklady uvádzame bez skratiek, porov. frekventované skratky zo SNK: *Sk, SR, ČR, SNS, NHL, TV, SMK, SOP, UK, Sk, min., hod.*

•**Fonologický faktor:**

a) zakončenie TZ na nemäkký konsonant → Gsg -y, Dsg -e, Gpl -;

b) zakončenie TZ na nemäkké konsonanty → Npl -y: **b** (*veštbá, osoba, spotreba, modlitba*), **d** (*voda, honda, záhrada, rada, pravda, nehoda*), **f** (*žirafa, nymfa, strofa, katastrofa, harfa*), **g** (*liga, sfinga, droga*), **h** (*kniha, noha, zásluha, podlaha*), **ch** (*blcha, macocha, epocha, pančucha*), **k** (*stovka, novinka, pobočka, herečka*), **l** (*barla, cvikla, formula, gladiola, granula, sila, škola, strela, metropola, epištola, kapitola*), **m** (*mama*), **n** (*hodina, strana, vlna*), **p** (*šopa, etapa, lampa*), **r** (*hora, fara, podpora, seňora, hydra*), **s** (*adresa, trasa, elipsa*), **t** (*sobota, podstata, nafta, lopta*), **v** (*doprava, ústava, predstava, zábava, výchova, výprava*), **z** (*kauza, burza*);

c) predchádzajúca krátka slabika TZ → dlhé koncovky Dpl a Lpl, napríklad *bomba, fešanda, osoba, kniha, formula, partikula, záchrana, hodnota, dečka*.

•**Derivačný faktor:** výrazne zvyšuje receptivitu vzoru, porov. produktívne sufíxy: **-ba** (*služba*), **-enda** (*agenda*), **-ka** (*učiteľka, príslovka, spojka, predložka, matka, linka, výnimka*), **-ička** (*pesnička, dramaturgička*), **-ačka** (*rýmovačka, hojdačka, zabíjačka*), **-ovka** (*stovka, číslovka, mayovka*), **-ika** (*republika, politika*), **-istika** (*slovakistika, logistika*), **-ela** (*klientela*), **-ina** (*rodina, krajina, väčšina*), **-esa** (*delikatesa*), **-ota** (*hodnota*), **-ita** (*univerzita, kapacita, priorita*).

•**Morfonologický faktor:** v Dsg a Lsg sú nevýrazné sprievodné alternácie *d/d'*, *l/l'*, *n/n'*, *t/t'* (*vode, škole, stene, tete*), pri tvorení tvarov Gpl sú pred nulovou koncovkou kvantitatívne alternácie (porov. *beseda, bomba, burza, cesta, hladina, hodina, kamera, odmena, opera, priorita, poloha, stopa, stena, trasa*) alebo vznikové alternácie (*príslovka, učiteľka, spojka*).

•**Diachrónny faktor:** dopĺňa a vysvetľuje ostatné faktory (a-kmene → Asg -u, Ipl -ami), porov. *žena, ruka, noha, voda*.

Pre propriá VII. triedy je špecifická vokatívna podoba *Marti, Vieri, Bei*,⁹⁹ resp. aj typ *Margit, Martuš*, špecifická vokatívna podoba však nie je pri type *Mirka, Milka, Julka, Lucinka* (Slančová – Sokolová, 1994, 1998).

Kombinované skloňovanie medzi vzormi *žena* a *idea* (11), *žena* a *otázka* (7), *žena* a *ulica* (3), *žena* a *zápas* (1) interpretujeme osobitne.

⁹⁹ Hoci sa táto podoba nehodnotí ako vokatívna forma, ale ako nesklonná familiárna podoba ženských proprií (napríklad Mluvnice češtiny II, 1986, s. 365), nazdávame sa, že v slovenčine možno túto formu chápať ako vokatívnu formu v paradigme vlastných mien *Eva – Evi, Iva – Ivi, Hela – Heli, Soňa – Soni*, podobne *mama – mami* ako komplementárne podoby v tom zmysle, že v oslovení sa používa forma na -i (*Evi, daj mi to*) a v pomenovacej funkcii forma na -a (*Eva mi to dala, nie *Evi mi to dala, *susedova Evi*).

19.1 Podvzor *otázka*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
žena	4 278	5 764	4 446	sg/pl: 568/62	<i>potreba, strata, novela, podoba</i>
otázka	1 605	2 031	2 829	36	<i>vláda, minúta, Európa, sezóna, kultúra</i>
Kombinácie podvzoru otázka		7	3		otázka ↔ žena, otázka ↔ hrdina, otázka ↔ práca, madam ↔ otázka

*Vkladné hlásky -o, e (otázok, výher) Typ otázka = 1092; dáma = 513

Príklady na podvzor *otázka* podľa frekvencie zo SNK (137): *vláda, minúta, správa, Európa, sezóna, kultúra, pôda, kríza, atmosféra, brána, samospráva, štruktúra, dcéra, premiéra, Čína, literatúra, analýza, metóda, remíza, váha, alternatíva, zóna, sála, sféra, kúpa, legislatíva, krása, kariéra, olympiáda, repríza, planéta, dráha*; príklady na vkladnú hlásku: *otázka, podmienka, výška, prevádzka, desiatka, myšlienka, snímka, skúška, poznámka, prestávka, priečka, látka, hráčka, bránka, dávka, pohľadávka, túžba, zrážka, spomienka, mienka, rozprávka, dĺžka, dodávka, pamiatka, prekážka, posádka*.

Distribúciu koncoviek pri podvzore *otázka* podmieňujú tie isté faktory ako pri vzore *žena*, porov. sémantický, morfológický a sčasti fonologický faktor: koncovka Nsg -a a zakončenie TZ na konsonant → Dsg -e, Gpl - (vláda, minúta, správa), zakončenie TZ na nemäkký konsonant → Npl -y. Okrem apelatív (*pôda, atmosféra*) sa podľa tejto skupiny skloňujú všetky typy proprií v singulári (SGT), porov. toponymá *Európa, Čína*, hypokoristické antroponymá *Danulienka, Hanulienka, Vierka, Klárka, Rózka, Ambrózka*, z iných antroponým napríklad -*míra* (*Slavomíra*), *Kristína*. Podľa tohto typu sa skloňujú aj pomnožné substantíva, resp. feminína s viazaným plurálom; okrem apelatív (*digitálky, chůtky, komunálky, legíny, montérky, matróžky, máry, osýpky, primárky, stradivárky, váhy, mikrováhy, zimomriavky*) aj toponymá v pluráli (PLT): *Benátky, Čechánky, Dvorianky, Hriadky, Hôrky, Korytárky, Kráľovianky, Lúčky, Lúky, Lužianky, Polianky, Syrakúzy, Šurianky, Topoľčianky, Vrútky*.

Iné sú faktory:

•**Fonologický faktor:** +kvantita poslednej slabiky TZ → neutralizácia kvantity Dpl/Lpl -am/-ach. Predchádzajúca dlhá slabika podmieňuje krátke koncovky Dpl a Lpl -am/-ach, napríklad *vláda, minúta, správa, kríza, brána, saláma, sála, prváčka, analýza*, porov. zakončenie na: **b** (*túžba, róba*), **f** (*hýfa*), **d** (*ambasáda, faustiáda, vláda, pôda, čokoláda, metóda, olympiáda*), **g** (*sága, synagóga*), **h** (*váha, dráha*), **ch** (*ciacha*), **k** (*hlbka, desiatka, myšlienka, snímka, skúška, poznámka, prestávka, priečka, látka, bránka, dávka, pohľadávka, tácka, dýka*), **l** (*diagonála, dorzála, štóla, sála*), **m** (*saláma, dráma, panoráma, klíma*), **n** (*sezóna, brána, zóna*), **p** (*kúpa*), **r** (*éra, kultúra, atmosféra, štruktúra, dcéra, premiéra*), **s** (*rímsa, krása*), **t** (*minúta, diéta, kométa*), **v** (*správa, alternatíva, legislatíva*), **z** (*kríza, analýza, metóda, remíza*).

•**Derivačný faktor:** prispieva k vysokej receptivite tohto podvzoru¹⁰⁰, porov. produktívne derivačné a systemizačné sufixy: **-ba** (*túžba*), **-(i)áda** (*olympiáda*, *dekáda*),

-itída (*artritída*), **-óda** (*metóda*), **-ka** (*primárka*, *hráčka*, *podmienka*, *výška*, *desiatka*, *snímka*, *skúška*, *poznámka*, *prestávka*, *bránka*, *dávka*, *pohľadávka*, *zrážka*, *spomienka*, *mienka*, *rozprávka*, *dĺžka*, *dodávka*, *pamiatka*, *prekážka*, *posádka*), **-níčka** (*predsedníčka*), **-ienka** (*myšlienka*), **-ála** (*dentála*), **-éma** (*fonéma*, *morféma*), **-éna** (*kantiléna*),

-ína (*tamburína*, *figurína*), **-óna** (*eskadróna*), **-iéra** (*bonboniéra*), **-úra** (*kultúra*, *kreatúra*, *aparátúra*), **-áta** (*gemináta*, *sonáta*), **-íva** (*alternatíva*, *administratíva*), **-áza** (*oxidáza*, *nukleáza*, *peptidáza*), **-éza** (*genéza*, *askéza*, *fritéza*), **-íza** (*expertíza*), **-óza** (*metamorfóza*, *avitaminóza*, *viskóza*); kompozitá, resp. kvázikompozitá (*analýza*, *videotéka*, *filmotéka*).

•**Morfonologický faktor:** uplatňuje sa v Dsg, Lsg a pri tvorení tvarov Gpl (vznikové alternácie s vkladnou hláskou *o*, *e* v tvare Gpl); porov. *otázok*, *podmienok*, *výšok*, *prevádzok*, *snímok*; v rámci dvojtvoru *výher*.

V domácej lexike je frekventovanejší typ *otázka* s vkladnou hláskou v Gpl (BHK: 1092) než typ *trieda* bez vkladnej hlásky (BHK: 513).

(20) Vzor *idea*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-a	-Y	-i (e)	-u	-i (e)	-ou
PL	-Y	-í	-ám	-y	-ách	-ami

SG		PL	
N	ide-a	N	ide-y
G	ide-y	G	ide-í
D	ide-i	D	ide-ám
A	ide-u	A	ide-y
L	(o) ide-i	L	(o) ide-ách
I	ide-ou	I	ide-ami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
idea	7	12	72	31	<i>Nivea/nivea</i> , <i>Odysea/odysea</i> , <i>vinea</i> , <i>kamea</i>
Kombinácie vzoru idea		11	16	3	sg žena+pl idea, idea ↔ madam, situácia ↔ idea, poisťovňa ↔ idea, ulica ↔ idea

Príklady na podvzor *idea* podľa frekvencie zo SNK (3 lemy): *Kórea*, *Andrea*, *idea*.

¹⁰⁰ Vyššiu receptivitu v SCS vysvetľuje produktivita sufixov s dlhými vokálmi v internacionalizmoch: *-úra*, *-óza*, *-éza*, *-áza*, *-óna*, *-ína*, *-éna*, *-áda*, *-íva*, napríklad *kultúra*, *štruktúra*, *olympiáda*, *metóda*, *alternatíva*, porov. SKMS: 2031, v SCS: 2817.

Podľa vzoru *idea*, ktorý má v Gpl -í, v Dsg a Lsg -i, sa skloňujú pomenovania neosôb (zriedkavo osôb) na základe týchto faktorov:

•**Sémantický faktor:** ±osoby, +cudzí pôvod, ženský rod → Isg -ou.

•**Gramatický faktor:** Nsg -a → Asg -u.

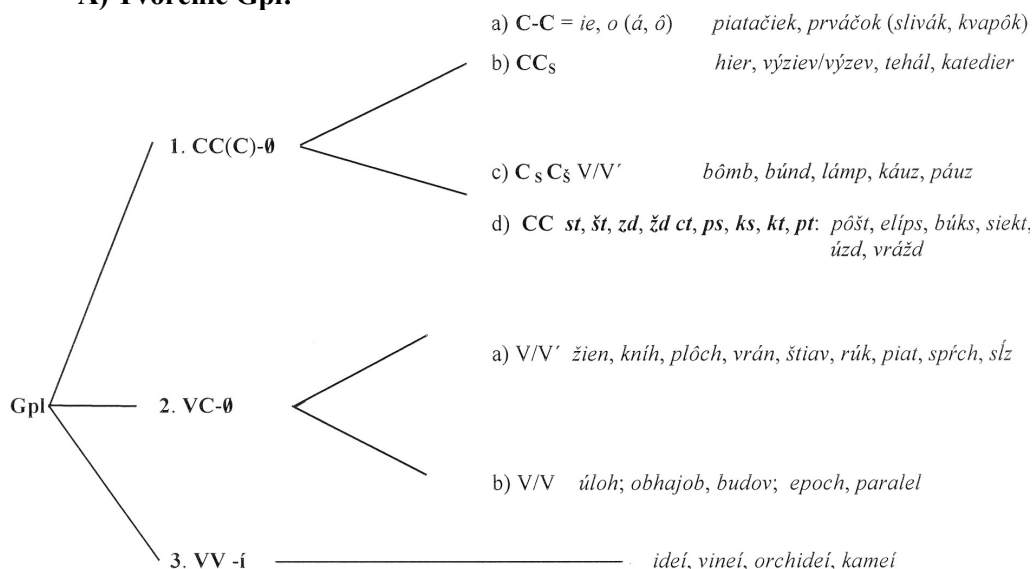
•**Fonologický faktor:** zakončenie TZ na vokál e → koncovky Gsg -y, Gpl -í a Dsg, Lsg -i (inkompatibilita *e-e).

Podľa vzoru *idea* sa skloňujú prevzaté substantíva, ktoré majú pred koncovkou -a vokál *e*: *Nivea/nivea*, *Odysea/odysea*, *vinea*, *kamea*, *trachea*, *orchidea*, *echinacea*, *echmea*, *guinea*, *almea*, *dulcinea*, *IKEA*. Frekvencia takýchto feminín je často veľmi nízka, porov. termíny *panacea*, *rosacea*, *teodicea*, *chaldea*, *amenorhea*, *almea*, *alinea*, *bugenvilea*, *sinea*, *interlinea*, *melopea*, *area*, *chorea*, *menorea*, *gonorea*, *urea*, *anzea*. Okrem apelatív sú to aj propriá, a to antroponymá (*Andrea*, *Medea*, *Bea*, *Tea*, *Lea*, *Fea*, *Rea*, *Dulcinea*) aj toponymá (*Guinea*, *Kórea*, *Judea*, *Galilea*, *Eritrea*). Nízka receptivita vzoru súvisí s absenciou sufixov so zakončením na -ea.

Apelatívne feminína zakončené hlavne na -oa, -ua, výnimočne -ila [jla] sa v singulári skloňujú pravidelne podľa vzoru *žena*, v pluráli podľa vzoru *idea* (*aloea*, *kongrua*, *medaila*), propriálne toponymá bez plurálových tvarov sa skloňujú len podľa vzoru *žena*.

Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní feminín VII. triedy

A) Tvorenie Gpl:

1. najfrekventovanejší typ s vkladnou hláskou C(V)-C-

Vkladnú hlásku (V) majú v Gpl feminína zakončené na konsonanty, medzi ktorými je morfémová hranica C-C (*učiteľ-ka*), napríklad *výnim-ka*, *jam-ka*, *skrin-ka*, *sliv-ka*, *hádan-ka*, *bod-ka*, *výuč-ba*¹⁰¹, *pros-ba*, *služ-ba*). Pod vplyvom častých a jednoznačných typov s pôsobením derivačného faktora (*dovolenka*, *dvojstovka*, *herečka*, *hrozba*, *honba*, *hudba*, *jednotka*, *kuchynka*, *klenba*, *latka*, *linka*, *matka*, *novinka*, *pobočka*, *pesnička*, *požiadavka*, *sadzba*, *služba*, *stavba*, *stovka*, *štvorstovka*, *škvarka*, *štvorica*, *tvorba*, *voľba*, *vreckovka*, *vzorka*, *výstavba*, *výnimka*, *značka*) sa takto analogicky správajú aj feminína s nederivačným zakončením na *-ba*, *-ka* (*bunka*, *drožka*, *farba*, *freska*, *humoreska*, *hosteska*, *izba*, *marka*, *palacinka*, *puška*, *selanka*, *sasanka*, *sopka*, *stonka*, *šminka*, *šunka*, *tobolka*, *treska*).

a) **Vkladnú hlásku -ie**, ktorá je najviac frekventovaná, majú pri vzore *žena* feminína po krátkej slabike¹⁰²:

▪feminína s morfémovou hranicou v sufixoch: **-ba** (*skladba* → *skladiieb*, *honba* → *honieb*), ale predovšetkým **-ka** (*babk-a* → *babiek*, *deviatačka* → *deviatačiek*, *piatačka* → *piatačiek*, *fyzická* → *fyzičiek*, *pútnička* → *pútničiek*, *doktorandka* → *doktorandiek*, *učiteľka* → *učiteľiek*, *Košičanka* → *Košičaniek*, *ministerka* → *ministeriek*, *almarka* → *almariek*), **-ač:ka** (*lyžovačka* → *lyžovačiek*), **-en:ka** (*peňaženka* → *peňaženiek*), **-in:ka** (*krvinka* → *krviniek*, **-ov:ka** (*aktovka* → *aktoviek*), **-oč:ka** (*blúzočka* → *blúzočiek*), hypoteticky sa tak správajú aj typy s príznakovým plurálom, napríklad *Petržalka*;

▪feminína so zakončením na kombináciu s poslednou „nemäkkou“ sonórnou spoluhláskou CCs (*l, m, n, r, v*) po krátkej slabike: *katedra* → *katedier*; porov. *tehla*, *ihla*, *kukla*, *metla*, *tabla*, *modla*, *syntagma*, *stigma*, *dogma*, *krčma*, *čižma*, *sedma*, *drachma*, *tepna*, *odvesna*, *almužna*, *sosna*, *Tatry*, *hra*, *prehra*, *zebra*, *libra*, *kobra*, *vydra*, *cifra*, *šifra*; *astra*; *jazva*, *kotva*, *vetva*, *podošva*, *rakva*, *mrkva*, *odozva* (hypoteticky sa tak správajú aj typy s príznakovým plurálom, porov. *plazma*, *Dukla*, *Bosna*);

▪feminína s dvoma sonórmi CCs po krátkej slabike: *perla*, *bul'va*, *firma*, *forma*, *reforma*, *larva* (*lariev/lárv*: 190/5), *uniforma*, *kulma*, *barla*, *berla*, *palma*, *norma*, *surma*, *izoterma*, *hymna*, *panna*, *hrivna*, *lucerna*, *Anna*, *cisterna*, ale okrem kombinácie *lv, rv* (*salva* → *sálv*: 61/1 *saliev*; *rezerva* → *rezerv*, *konzerva* → *konzerv*);

▪feminína s tromi konsonantmi CCC: *mzda* → *miezd* (konsonantická skupina *zd* sa správa ako jeden celok, porov. aj *uzda* → *úzd*), *hmla* → *hmiel* (*hmlí*), *handra* → *handier*, *sestra* → *sestier*, *vrstva* → *vrstiev*, porov. aj *fl'andra*, *cundra*, *nozdra*, *astra*, *astma*, *žertva*; alebo skupinou *cht*: *plachta* → *plachiet*, ale *jachta* → *jácht*; výnimočne *šachta* → *šácht/šachiet*, *šichta* → *šicht/šichiet*, *calta* → *cált/caliet*;

¹⁰¹ Rozdiel medzi kodifikáciou a úzom je vo výslovnosti konsonantov v Gpl: *prosieb*, *kosieb*, *liečob*, *výučieb*, porov. Král' (1996), pretože na rozdiel od všetkých ostatných tvarov paradigmy, kde nastáva spodobovanie, zostáva pred vkladnou hláskou *ie* neznelý konsonant.

¹⁰² Porov. *kopačka* – *kopačiek*, ale *kopáčka* – *kopáčok*.

b) **Vkladnú hlásku o** majú v Gpl **po dlhej slabike** feminína podvzoru *otázka* s predposlednou dlhou slabikou:

▪ zakončené na dva konsonanty, medzi ktorými je morfémová hranica C-C, napríklad *snímka* → *snímok*, *žrdka* → *žrdok*, *rozlúčka* → *rozlúčok*, *odchýlka* → *odchýlok*, *klientka* → *klientok*¹⁰³/*klientiek* (ortoepický faktor: diftong *ie*), *pacientka* → *pacientok*/*pacientiek* (ortoepický faktor: diftong *ie*); porov. aj *áčka*, *béčka*, *dávka*, *dodávka*, *desiatka*, *dĺžka*, *domnienka*, *hádk*a, *hlbka*, *kráska*, *látka*, *mienka*, *podmienka*, *pohľadávka*, *poznámka*, *pamiatka*, *prekážka*, *posádka*, *prestávka*, *prevádzka*, *priečka*, *rozpráva*ka, *skúška*, *snímka*, *spomienka*, *webová stránka*, *snežienka*, *schôdzka*, *výška*, *zmienka*, *zrážka*; *žiačka*, *hráčka*, *predsedníčka*; *hrianka*, *páska*, *pečiatka*; *ihielka*, *húska*, *nôžka*, *rúčka*, *izbietka*, *bránka*, *čipôčka*; *zriedka túžba*, *súžba*, *liečba*. Skupina C-C je aj v rámci sufixov *-níč-ka* (*následníčok*), *-áč-ka* (*druháčka* → *druháčok*), *-iač-ka* (*sedliačok*), *-ún-k-a* (*pestúnok*), *-ár-ka* (*rybárok*), *-iar-ka* (*maliarok*), *-ér-ka* (*šofér*ok), *-át-ka* (*hlavátok*), *-áv-ka* (*nadávk*ok), *-ôč-ka* (*gul'ôčok*), *-ien:ka* (*myšlienok*), *-in:ka* (*mandarínok*).

▪ Pri kombinácii **j + C** (*fajka*) je v Gpl vkladná hláska *o* aj po krátkej slabike, lebo konsonant *j* vylučuje kombináciu s diftongom *ie* a je kompatibilný s vkladnou hláskou *o* (*stojka* → *stojok*, *dvojka* → *dvojok*¹⁰⁴, porov. aj *árijka*, *čajka*, *dojka*, *kopejka*, *kovbojka*, *linajka*, *preglejka*, *pobehajka*, *sejba*, *spojka*, *trojka*, *úzkokola*jka, *výdajka*; *balalajka*, *chvojka*, *kazajka*, *paradajka*, *sojka*, *tuľajka*).

c) **Vkladnú hlásku e** v Gpl majú tieto feminína:

▪ pri kombinácii **j + Cs** raritne a výlučne feminínium *vojna* → *vojen*;

▪ ako dvojtvar pri feminínach s konsonantickou kombináciou CC_s (s druhou sonórou) po dlhej slabike: *húžva*, *výzva*, *výhra*, *súhra*.

Tvary s *ie/e* ako výsledok konfliktu fonologického faktora a analógie sú štýlovo neodlíšené, hoci vyššiu frekvenciu majú tvary s *ie*. Na vznik dvojtvarov *výhier*/*výher*¹⁰⁵ vplýva existencia typov *prehra*, *dohra*, *predohra* bez dlhého prefixu, tvar *výhier* je v korpuse častejší a podobne *výziev*/*výzev*.

Varianty v Gpl

Výnimočne majú feminína v Gpl viac tvarov s kombináciou vkladných hlások a tieto varianty sú štýlovo odlišené aj neodlíšené. Základná tendencia je, že štýlovo neutrálne sú tvary s vkladným diftongom *ie*, napríklad *ie/á*: *buchiet*/*buchát*, *dosiek*/*dosák*, *kariet*/*karát* zriedkavejšie pri feminínach *handra*, *ihla*, *perla*, *plachta*, *slivka*, *stovka*, *tehla*, *truhla*, *sestra*; *ie/ô*: *jamka* (228/118), *čipka* (127/1), výnimočne je v Gpl trojtvar *ie/á/ô*: *kvapka* (*kvapiek*/*kvapák*/*kvapôk*: 884/10/1), *panvi*/*paniev*/*páne*v (22/27/2), *rolí*/*roll*/*ról* (771/53/7), výnimočný je aj dvojtvar bez vkladnej hlásky a tvar s diftongom *šachta*, porov. *šacht*/*šachiet*. Tvary s vkladným *á* sú vo frazeologizmoch:

¹⁰³ PC podčiarkuje ako chybné kodifikované tvary *klientok*, *pacientok*, *hotelierok*.

¹⁰⁴ Variantne aj *dvojok*/*dvoják*.

¹⁰⁵ Program opráv v PC podčiarkuje tvary *výher*, *výzev* ako chybné.

sedem slivák, domček z karát. Zriedkavo sa tvary Gpl využívajú na rozlíšenie homoným: *banka: bánk//baniek.*

2. Tvorenie Gpl bez vkladných hlások CVC-

Pri domácich feminínach a pri frekventovaných prevzatých feminínach dochádza pred nulovou morfológiou menej často než s vkladnou hláskou k vokalickej kvantitatívnej alternácii (Sokolová, 2000):

▪a/á (1 C: *strana, rada, hala, mama, trasa, vrana, hlava, strata, predstava, zostava, vlna, obava, postava*; VVC: *kloaka, tiara, aura*; CsCs: *miliarda, kauza, aula, lampa, dominanta, kokarda, tajga, štandarda, štramanda, falda, gamba, fešanda, harfa, charta, archa, alpa, Alpy*; CC *zd, žd, st, št, bz: jazda, hrazda, kasta, kanasta, pasta, kapsa, bašta, vražda, chabzda*; CsCs: *salva*);

▪a/ia (v domácich feminínach po mäkkom konsonante: *poľana, ľava, čata, čapta, zľava, žaba, žihľava, šťava, rovnošata*), ale v internacionalizmoch je *á*, nie *ia*, porov. *šácht, pyžám*;

▪e/ie (domáce: *adresa, beseda, cena, Čechy, halena, nevera, odmena, potreba, strela, stena, strecha, zmena, žena*; *cesta, nevesta, vesta*; zdomácnené internacionalizmy: *novela, kapela, opera, kamera, kazeta, štafeta, tableta, konfeta*);

▪i/í, y/ý (najfrekventovanejší typ bez obmedzení, porov. aj sufixy *-ina, -ika, -ita*: *hodina, krajina, novina, noviny, skupina, rodina, tretina, menšina, dedina, dejiny, technika, republika, problematika, univerzita, kapacita, totalita, pasivita*; *sila, kniha, chyba, ryha, ryba, krysa*; VVC: *kontinuita, suita*; CsCs *krivda, flinta, finta, Helsinki*; CC *ps, št, cht: klipsa, elipsa, lišta, šlichta*);

▪o/ô (domáce: *bzdocha, cudzota, doba, dobrota, dohoda, hodnota, hora, choroba, istota, lopta, macocha, nehoda, noha, osoba, podoba, poloha, plocha, sirota, stopa, sobota, škoda, teplota, ťažoba, voda, žaloba*; zdomácnené: *škola, komora*; CC: *bomba, pošta*);

▪u/ú (bez obmedzení: *ampula, devucha, hľuza, ježura, koruna, nula, ruka, pokuta, zmluva, žula*; CC *sekunda, fakulta, burza, bunda, žumpa, jurta, haraburda, strunga, uzda*);

▪ä/ia (*päta*);

▪r/ř (1 C *obrva, mrcha, sprcha, čamrva, obrva, srna*; CC *brzda, žbrnda*);

▪l/ľ (1 C *vlna, žlna, slza, blcha*).

Nulová morfa spôsobuje kvantitatívne alternácie V/V' v týchto pozíciách: a) CVC-; b) VCsCs-; c) V + *zd, žd, st, št, ct, pt, kt, cht, ks, ps*¹⁰⁶; d) VVC.

a) V type VC- je pred koncovkou **krátky vokál** (vrátane slabikotvorného r, l) **a jeden konsonant** (*univerzita, motyka, škola, medzera, ryba, vrana, koza, podpora, sloboda, mrcha, sprcha, vlha, blcha*).

b) Ak je pred koncovkou **krátky vokál a kombinácia spoluhlások s prvou sonórou** CsCs, medzi ktorými nie je morfémová hranica (*bomba* → *bômb*, *krivda*, *horda*, *fakulta*, *fajta*, *flauta*, *pauza*, *fešanda*, *limba*, *plomba*, *miliarda*, *petarda*, *garda*,

¹⁰⁶ Medzi tvorením Gpl feminín a neutier a Ipl maskulín sú pozoruhodné paralely.

haraburda, nymfa, harfa, archa, t'archa, salva), feminína s kombináciou CsCš sa správajú ako typ a) s jedným konsonantom, okrem substantív *karta* (*kariet/karát*), *banka* (v druhom význame *baniek*).

c) Ak je pred koncovkou krátky **vokál** (vrátane slabikotvorného r, l) a **kombinácia konsonantov** *zd, žd, st, št, ct, pt, kt, cht, ks, ps* (*uzda* → *úzd, jazda, brzda, mzda, vražda, kasta, cysta, bašta, pošta, pocta, čapta, lopta, sekta, buksa, elipsa, klipsa*), feminína sa správajú tiež ako typ s jedným konsonantom. Zriedkavo sú feminína zakončené na iné spoluhlásky (*taxa* – *táx*).

d) Ak je pred koncovkou konsonant a **kombinácia vokálov**: *kloaka, tiara, kontinuita, suita*, druhý vokál sa predlžuje (*kloák, tiár, kontinúit, suít*).

K vokalickej kvantitatívnej alternácii V/V' nedochádza:

• **ak je slabika pred koncovkou dlhá**, napríklad *analýza, bieda, brána, dcéra, diecéza, dráha, hrba, hviezda, chmára, kúpa, krása, kríza, minúta, metóda, planéta, perióda, premiéra, remíza, repríza, rímsa, sála, sféra, samospráva, správa, sezóna, tribúna, úcta, vláda, váha, váza, zóna*; v rámci sufixov a sufixoidov: **-úra** (*štruktúra, kultúra, literatúra, fraktúra, manikúra, pedikúra, fraktúra*), **-áda** (*olympiáda, čokoláda, barikáda*), **-íva** (*alternatíva, legislatíva*), **-itída** (*artritída*), **-óza** (*psychóza, hypnóza*), **-téka** (*hypotéka*);

• **ak je predposledná slabika pred koncovkou dlhá**: *dial'ava, húšťava, nákova, nálada, nížina, páľava, priehrada, príroda, úľava, úloha, úprava, úroda, úschova, ústava, úvaha, výmena, výhoda, výchova, sebayýchova, prevýchova, ľudovýchova, telovýchova, výprava, výšina, záruka, zásada, záhrada, záchrana, zábava, zásluha, sebazáchova*; *Pieniny, Ráztoky, Dúbravy, Stráňany*¹⁰⁷;

• **pri prevzatých nezdomácnených a nefrekventovaných slovách s vokálmi e, o**, kde je príčinou nealternovania oslabenie dvojice *e/é, o/ó* v systéme slovenčiny, porov. iné správanie sa feminín s *o, e* a feminín s ostatnými vokálmi: *bunda/búnd, ale sonda/sond; flinta/flínt, ale renta/rent*; porov. internacionálne feminína:

- **s vokálom e**: *agenda, akvarela, baronesa, beta, bruneta, citadela, citronela, delikatesa, finesa, hyena, cholera, kontesa, konzerva, kuratela, lema, marioneta, maizena, maniera, noblesa, paralela, pirueta, placenta, pointa, rezerva, reverenda, silueta, salmonela, tarantela, traversa, tubera, tangenta, verva*; ale v zdomácnených feminínach *e* alternuje na *ie*: *algena, adresa, anketa, bageta, cela, celta, cigareta, cuketa, kreveta, konfeta*;
- **s vokálom o**: *alveola, anafora, angora, artičoka, apostrofa, antilopa, buzola, čutora, donna, droga, epifora, epištola, epanastrofa, epocha, eskorta, gladiola, gloriola, glosa, gondola, hyperbola, ikona, jola, jota, kapitola, katastrofa, kokakola, konzola, kamizola, kompa, mandragora, metafora, mamona, madona, metropola, parabola, pagoda, pikola, pompa, revolta, strofa, synekdocha, sorta, tombola, tona, viola*¹⁰⁸;

¹⁰⁷ Podľa L. Dvonča (1984, 1998) sa registrujú aj tvary *zliatin, dvanástiek, účastníčiek, kolóniek*, a to popri tvaroch *zliatin, dvanástok, účastníčok, kolónok*.

▪ v domácich slovách zakončených na *-ova*, *-voCa*, *-joCa* sa tiež z fónických príčin nerealizuje alternácia, pretože jej výsledkom by bolo spojenie s dvoma fónami s malou dištingtívnou funkciou po *v*, *j* a polovokálom *ŭ* v diftongu *ô*, napríklad *stvora* (*ô/o*: 1/3), *obhajoba*) a kombinácia so zakončením *-ova/-ovy*: *budova*, *chova*, *obnova*, *okovy*, *osnova*, *podkova*, *prova*, *sova*, *stanovy*, *vdova*.

3. Koncovka *-í* v Gpl

Koncovku *-í* majú v Gpl feminína vzoru *idea* (VV *-í*): *ideí*, *vineí*, *orchideí* a jednotlivé feminína s iným zakončením, napríklad feminína so zakončením na *-oa*, *-ua*, *-aila*, porov. *aloí*, *kongruí*, *medailí* (*C_sC_s: *medail*).

VIII. trieda

Do druhej najreceptívnejšej VIII. triedy patria feminína s morfou *-a* v Nsg a determinujúcou morfou *-e* v Npl (Gsg=Npl *-e*). Pred koncovkou *-a* majú tzv. mäkký konsonant (výnimočne *r*, *p*: *žiabre*, *konopa*, *večera*, *dvere*) alebo pri prevzatých substantívach vokál *i*, *y*. Pri nezhode ortografie a ortoepie je pre deklináciu rozhodujúca ortoepia: *Bologna* [boloňa]/od *Bologne* [boloňe]. Pri distribúcii vzorov tejto triedy sú relevantné: gramatický faktor (Nsg *-a* podmieňuje Asg *-u*), fonologický faktor (tzv. mäkké konsonanty podmieňujú Gsg a Npl *-e*), sémantický faktor (ženský rod, pôvod), derivačný faktor (sufixy *-ica*, *-yňa*, *-ácia*, *-encia*), morfonologický faktor (sprevádza tvar Gpl), diachrónny faktor (ja-kmene). Diferencujúcou morfou vzorov v algoritme je Gpl *-í/-*, morfou Gpl *-í* sa v algoritme vyčlenia vzory *situácia*, *poisťovňa* (podvzor *dielňa*) a morfou Gpl *-* vzory *ulica* (podvzor *práca*), vrátane plurálií tantum s topoformantom *-ovce*. Fonologický faktor pred koncovkou *-a* podmieňuje variantné koncovky Dpl a Lpl (vokál *i* je kompatibilný len s koncovkami *-ám*, *-ách*), mäkké konsonanty okrem *j* sú kompatibilné s koncovkami *-iam*, *-iach*, pričom neutralizácia kvantity a konsonant *j* spôsobujú varianty v Dpl a Lpl *-am*, *-ach*. Vzory VIII. triedy podľa receptivity: *situácia*, *ulica*, *poisťovňa*.

(21) Vzor *situácia*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-a	-E	-i	-u	-i	-ou
PL	-E	-í	-ám	-e	-ách	-ami

SG		PL	
N	situáci-a	N	situáci-e

¹⁰⁸ Toto obmedzenie neplatí pre zdomácnené, frekventované feminína, porov. *kapela*, *kamera*, *adresa*, *opera*, *novela*, *opereta*, *legenda*, *omeleta*, *etiketa*, *blanketa*, *disketa*, *kapela*, *sekta*, *roleta*; *ringlota*, *rota*, *nota*, *palota*, *kapota*, *komora*, *bačkora* (o/ô: 9/1), *doga* (dog/dôg: 43:182), *kofa* (kof/kôf: 1:1), *kofola* (kofol/kofôl: 0:2).

G	situáci-e	G	situáci-í
D	situáci-i	D	situáci-ám
A	situáci-u	A	situáci-e
L	(o) situáci-i	L	(o) situáci-ách
I	situáci-ou	I	situáci-ami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
situácia	1 031	1 385	6 122	524	informácia, organizácia, komisia, financie
Kombinácie vzoru					situácia ↔ idea

Príklady podľa frekvencie zo SNK (124): *situácia, polícia, akcia, informácia, organizácia, funkcia, únia, koalícia, komisia, kategória, financie, televízia, privatizácia, pozícia, história, konferencia, opozícia, inštitúcia, investícia, kancelária, reprezentácia, fotografia, diskusia, séria, demokracia, energia, operácia, Británia, dispozícia, galéria, komédia, reakcia, tradícia, produkcia, komunikácia, generácia, technológia, federácia, aliancia, verzia, konkurencia, redakcia, nadácia, rekonštrukcia, Slovakia, Mária, kvalifikácia, Juhoslávia, štúdia, koncepcia, realizácia, bilancia, kompetencia.*

Podľa feminínneho **vzoru situácia** sa skloňujú osobné i neosobné feminína na základe týchto faktorov:

•**Gramatický faktor:** Nsg -a → Asg -u; pri singuláriách tantum Npl -e → Dpl -ám, Lpl -ách: *terapia, fóbia, reakcia, frakcia, funkcia, inercia, organizácia, kancelária, dispozícia, harpya, interjekcia, konjunkcia, prepozícia, apozícia*; z pomnožných feminín sú to napríklad *financie, ovácie, vakácie, represálie, orgie, juvenílie*.

•**Sémantický faktor:** ženský rod, ±osoby, cudzí pôvod → Isg -ou, Ipl -ami, prevažne apelatíva, porov. až 6 122 feminín v SCS. Podľa vzoru *situácia* sa skloňuje väčšina apelatív tejto triedy, menej proprií, a to antroponymá typu *Anastázia, Emília, Glória, Ifigénia, Júlia, Klaudia, Kornélia, Lívia, Lucia, Lukrécia, Lýdia, Mária, Melánia, Natália, Patrícia, Rozália, Otilia, Saskia, Sofia, Sidónia, Silvia, Sylvia, Štefánia, Valéria, Žofia, Xénia* a toponymá typu *Adria, Alexandria, Austrália, Ázia, Brazília, Gambia, Florencia, India, Kalvária, Líbya, Kolumbia, Nigéria, Olympia, Pretória, Sardínia, Sicília, Tanzánia, Valencia*, ktoré ako singuláriá tantum priradíme do vzoru *situácia* len na základe analógie (zакončenie na i-a).

•**Fonologický faktor:** zakončenie TZ na krátky vokál i (graféma i, prípadne y) → Gsg = Npl -e, Gpl -í, vždy dlhé koncovky v Dpl a Lpl -ám, -ách.

•**Derivačný faktor:** výrazným spôsobom prispieva k vysokej receptivite tohto typu. Je vysvetlením pre najvyššiu receptivitu vzoru pri internacionalizmoch latinského a gréckeho pôvodu, porov. relevantné zakončenia: komponenty **-lóg-i-a** (*filológia*), **-krac-i-a** (*demokracia*), **-graf-i-a** (*topografia*), **-nóm-i-a** (*ekonómia*); sufixy **-c-i-a** (*frakcia, produkcia, promócia*), **-ác-i-a** (*špecifikácia, špekulácia, licitácia, likvidácia*), **-iz:ác-i-a** (*organizácia, legalizácia, lokalizácia*), **-enc-i-a** (*preferencia*), **-anc-i-a** (*tolerancia*), **-úc-i-a** (*revolúcia*); suffixoid **-ifikác-i-a** (*plynofikácia*).

Vzor *situácia* nemá podvzor ani varianty¹⁰⁹.

(22) Deklinačný typ *poist'ovňa/dielňa*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-a	-E	-i	-u	-i	-ou
PL	-E	-í	-iam/-am	-e	-iach/-ach	-ami

SG		PL	
N	poist'ovň-a	N	poist'ovn-e
G	poist'ovn-e	G	poist'ovn-í
D	poist'ovn-i	D	poist'ovn-iam [dielňam]
A	poist'ovň-u	A	poist'ovn-e
L	(o) poist'ovn-i	L	(o) poist'ovn-iach [dielňach*]
I	poist'ovň-ou	I	poist'ovň-ami

*Koncovky *-iam*, *-iach* majú v Dpl a Lpl feminína zakončené v Nsg na *-a* po krátkej slabike (*uliciam*, *uliciach*) a koncovky *-am*, *-ach* majú feminína zakončené v Nsg na *-a* po dlhej slabike (*dielňa* – *dielňam*, *dielňach*).

22. Vzor *poist'ovňa*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
poist'ovňa	272	247	146	72+	<i>platňa, veža, večera, snemovňa, minca</i>
dielňa	38	37	20	PLT:17/8	<i>hrádza, schôdza, lôža, vôňa, aleja</i>
Kombinácie vzoru poist'ovňa		60	64		poist'ovňa ↔ ulica, poist'ovňa ↔ idea, poist'ovňa ↔ hrdina, poist'ovňa ↔ medveď, poist'ovňa ↔ dlaň, poist'ovňa + žena

Príklady podľa frekvencie zo SNK (21 lem): *šanca, poist'ovňa, duša, koža, základňa, sporiteľňa, predajňa, platňa, baňa, veža, večera, lyža, snemovňa, minca, omša, šatňa; Čaňa, Rača, Prievizda, Levoča, Čadca.*

Podľa vzoru *poist'ovňa* sa skloňujú osobné i neosobné feminína na základe týchto faktorov:

•**Gramatický faktor a sémantický faktor:** ako pri všetkých vzoroch VII. a VIII. triedy: koncovka Nsg *-a* podmieňuje Asg *-u*. Zriedkavé sú pomnožné feminína: *gamaše, gusle, husle (huslí/husiel'), jasle (jaslí/jasiel'), kachle (kachlí/kachiel'), lazane, sane; Bane, Kače, Tehelne, Vyhne.*

•**Sémantický faktor:** ženský rod → Isg *-ou*, ± osoby, prevažne domáci pôvod, porov. SKMS 247, SCS: 157 (*kombuča, kuča, papuča, venuša*¹¹⁰, *kačúša, ryža, lyža, pištoľ*).

•**Fonologický faktor:**

¹⁰⁹ Kým pri neutrách sa internacionalizmy typu *gymnázium* a *múzeum* skloňujú rovnako, vzory *situácia* a *idea* však napriek veľkej podobnosti koncoviek (Dsg, Lsg, Gpl, Dpl, Lpl) majú odlišnú determinujúcu morfu (Gsg a Npl), preto sa zaraďujú do rozličných tried.

¹¹⁰ Apelatívum *venuša* a proprium *Venuša* sa deklinácie zhodujú.

a) zakončenie TZ na mäkký konsonant (okrem **j**, vrátane výnimočných prípadov a pôvodne mäkkými konsonantmi *r, p*) → Gsg = Npl -e: **c** (*šanca, minca, unca*), **č** (*dača, baganča*), **dz** (*bryndza*), **dž** (*brandža*), **ľ** (*mandľa, džungľa, špargľa, kachľa, špajľa, rehoľa, dupľa, kapsľa*), **ň** (*základňa, sporiteľňa, predajňa, platňa, baňa, doňa, huňa*), **p** (*konope*), **r** (*večera, dvere*), **š** (*duša, depeša, gejša, gamaša*), **ž** (*koža, lyža, veža, šarža*);

b) –kvantita poslednej slabiky TZ, po krátkej slabike podmieňuje koncovky Dpl a Lpl (-iam, -iach));

c) Pred koncovkou -a je jeden mäkký konsonant *dz, š, ň, ľ, ť, d'* a vokál **e/a/r/oC** okrem vokálov *i, u* → Gpl -í, napríklad *medza, paša, mrl'a, noša, gamaše, depeša, doňa, kaňa, baňa, kešeňa, hlupaňa, pištoľa, rehoľa, kaďa*), vrátane antroponým *Kaťa, Naďa, Soňa, Broňa, Peťa, Eňa, Ed'a, Maťa, Naša, Saša*;

c) Najčastejšie však je zakončenie TZ na CC → Gpl -í, porov. hlavne sufisy -ovňa (*čokoládovňa*), -aňa (*gambaňa, hlupaňa, hrdzaňa*), -ňa (*pracovňa, herňa, úpravňa, študovňa, úpravňa, riaditeľňa*), -ca (*romanca, minca, penca, šanca, unca*); z iných typov plurálií tantum: *jasle, rifle, gusle, husle, kachle*.

•**Derivačný faktor**: znásobuje účinnosť fonologického faktora, porov. relevantné zakončenia: -ov:ňa (*posilňovňa*), -ca (*romanca*), ale pôsobí aj samostatne, porov. sufix -aňa (*hlupaňa, sprostaňa*). Pomerne vysokú receptivitu vzoru *poisťovňa* v rámci internacionalizmov (157) spôsobuje napríklad adaptačné zakončenie -ľa (z pôvodného -el) *špargľa, mandľa, pantofľa, džungľa, kapsľa, kachľa, datľa, špachtľa*; adaptačné zakončenie -ňa: *platňa, brošňa*; ale ako pri domácej lexike aj sufix -ňa/-iz:ňa/-ov:ňa: *korektorňa, babizňa, chlôrovňa, koksovňa*.

•**Ortoepický faktor**: gn [ň] → Lsg -i, napríklad *Bologna* [boloňa].

•**Diachrónny faktor**: bývalé ja-kmene → Asg -u, porov. *duša, koža, večera* (-iach/-ách: 33/6).

22.1 Podvzor *dielňa*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
poisťovňa	272	247	146	72+	<i>platňa, veža, večera, snemovňa, minca</i>
dielňa	38	37	20	PLT:17/8	<i>hrádza, schôdza, lôža, vôňa, aleja</i>
Kombinácie podvzoru dielňa		21	40		<i>dielňa ↔ práca, dielňa ↔ situácia, dielňa ↔ idea, dielňa ↔ elektráreň</i>

Príklady podľa frekvencie zo SNK (5 lem): *dielňa, vôľa, schôdza, núdza, vôňa*.

V rámci nereceptívneho podvzoru *dielňa* možno vyčleniť relatívne málo osobných aj neosobných feminín (38/54/43), ktoré majú v Dpl a Lpl namiesto koncoviek s diftongom koncovky -am, -ach, po dlhej slabike (+kvantita poslednej slabiky TZ: *dielňa, priadza, hrádza, schôdza, chôdza, tvrdza, núdza, lôža, gáža, vôľa, vôňa, tôňa*) a po konsonante *j* (*leja, onomatopoja, aleja, epopeja, rakija, zmija, paranoja, kopija, šija, sekvoja, tuja*); znásobené činitele (*kója, sója, bója, cigája, papája*). Pri distribúcii koncoviek pri nereceptívnom podvzore *dielňa* sú relevantné

sémantický faktor a gramatický faktor ako pri vzore *poisťovňa* (±osoby, Nsg -a, zakončenie TZ na mäkký konsonant *dz, ž, ĺ, ň* → Gsg = Npl -e, Dsg -e, Gpl -í), napr. *kiahne*. Iný je:

•**Fonologický faktor:** +kvantita poslednej slabiky TZ alebo +zakončenie TZ na spoluhlásku *j* → Dpl/Lpl -am/-ach:

a) ±kvantita poslednej slabiky TZ, +koncový konsonant *j* → D/Lpl -am/-ach: *aleja, sója, cigája, papája, raja, bója, kója, galeja, epopeja, rakija, paranoja, onomatopoja, sekvoja, tuja, galeje*, ani pri znásobení faktorov [+koncový konsonant *j* a +kvantita poslednej slabiky TZ → D/Lpl -am/-ach] sa nerealizuje neutralizácia kvantity v tvaroch Gpl: *bóji, papáji*;

b) +kvantita poslednej slabiky TZ *ie/á/ó/ó* → neutralizácia kvantity Dpl a Lpl -am, -ach: *autodielňa, hrádza, vôňa, tóna, lóža*.

•**Derivačný faktor:** derivačný alebo systemizačný sufix -ňa: *dielňa, spálňa, práčňa, kováčňa, strieľňa, táčňa, štôľňa, maskérňa, masérňa, autodielňa*, resp. transflexné deverbatíva: *vôňa*.

Podľa podvzoru *dielňa* sa potenciálne skloňujú aj antroponymá *Dáša, Táňa, Zoja, Mája, Jevgenija, Nastassja* a toponymá typu *Rozál'a, Abuja, Bíňa, Súča*, ďalej pomnožené substantíva: *kliešte, galeje, Pyreneje, Orkneje, Pompeje, Himaláje, Visolaje* (mask./fem.). Po konsonante *j* vznikajú v Dpl a Lpl dvojtvary (*zmijam/zmijám*), Dvonč, 1984.

(23) Deklinačný typ *ulica/práca*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-a	-E	-i	-u	-i	-ou
PL	-E	-	-iam/-am	-e	-iach/-ach	-ami

SG		PL	
N	ulic-a	N	ulic-e
G	ulic-e	G	ulic-
D	ulic-i	D	ulic-iam [prac-am*]
A	ulic-u	A	ulic-e
L	(o) ulic-i	L	(o) ulic-iach [prac-ach*]
I	ulic-ou	I	ulic-ami

*Variantnosť gramatických morf v Dpl, Lpl pri všetkých feminínach v slovenčine je spôsobená neutralizáciou kvantity (tzv. rytmickým zákonom), napríklad *uliciam*, ale *pracam*.

23. Vzor *ulica*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
ulica	615	682	86	sg:49+333pl: 657	<i>hranica, polovica, hovorkyňa, diaľnica</i>
práca	10	9	2	PLT: 1	<i>mlá, chvíľa, skryša, svieca, pláca, žiabre</i>
Kombinácie vzoru ulica		40	24	...	ulica ↔ poisťovňa, ulica ↔ hrdina, ulica ↔ idea, ulica ↔ žena

Príklady podľa frekvencie zo SNK (30): *ulica, hranica, polovica, nemocnica, stanica, dvojica, levica, železnica, kuchyňa, dvojica, trojica, knižnica, hovorkyňa, diaľnica, fľaša, ľavica, pravica, radnica, pokladnica, tabuľa, nohavice, poslankyňa, jaskyňa; Bystrica, Vianoce, Matica, Michalovce, Prievidza, Dubnica.*

Na zaradenie feminín do **vzoru ulica**, ktorý sa v algoritme vyčleňuje nulovou morfolou Gpl, sú relevantné tieto faktory:

•**Gramatický faktor:** ako pri všetkých vzoroch VII. a VIII. triedy: Nsg **-a** → Asg **-u**. Podľa vzoru *ulica* sa skloňujú aj pomnožné substantíva: *nožnice, nohavice, škrupule* (škrupulí: 45, v KSSJ škrupúl); *Babiše, Beladice, Budmerice, Hromnice, Hybe, Košice, Kendice, Krkonoše, Krahule, Kysuce, Levice, Sekule, Smolenice, Teplice, Vianoce*. Toponymá *Mlynárce, Včelárce* tvoria výnimočne Gpl s vkladnou hláskou *-ie* aj po dlhej slabike (*Mlynárieč, Včeláriec*), ba koncovky sa neskracujú ani v Lpl (v *Mlynárčiach, vo Včelárčiach*), porov. Dvonč, 1984, 1998.

•**Fonologický faktor:**

a) vokál *i* alebo *u* pred mäkkými konsonantmi *c, š, č, ň, ľ, t*. j. **iC, uC**, resp. CC: *-ovce* → Gsg = Npl **-e**, Gpl **-**;

b) +krátka slabika pred koncovkou → koncovky Dpl a Lpl **-iam, -iach**, napríklad *častica, Grékyňa*.

Apelatíva skloňujúce sa podľa vzoru *ulica* sú pri zakončení vokál *i/y* + jeden konsonant častejšie motivované (*broskyňa, koľajnica, kačica, otrokyňa, rukavica, sudkyňa, svätyňa, sprievodkyňa, športovkyňa, umelkyňa, vládkyňa, väzenkyňa; ale aj bobuľa, bleduľa, cifruľa, cifruša, krivuľa, vrtuľa*), pri zakončení vokál *u* + jeden konsonant sú častejšie nemotivované (*bakuľa, ceduľa, cibula, fazuľa, gebuľa, machuľa, onuca, papuča; ale aj abatiša, garniža, dyňa, priča, sviňa, tabuľa*).

Zakončenie na konsonanty: **c** (*húfnica, hriešnica, holubica, cárica, cica, hranica, polovica, nemocnica, stanica, dvojica, levica, železnica*), **ľ** (*levanduľa, brehuľa, frnduľa, gebuľa, fazuľa, marhuľa*), **ň** (*kuchyňa, hlohyňa, broskyňa, bežkyňa, bohyňa, hovorkyňa, poslankyňa, jaskyňa*), **š** (*fľaša, cifruša, abatiša*); výnimočne na synchronne tvrdé konsonanty (*Hybe*).

•**Sémantický faktor:** ako pri vzore *poisťovňa*: ženský rod → Isg **-ou**, ±osoby, prevažne domáci pôvod, porov. SKMS: 682, SCS: 86.

•**Derivačný faktor:** podporuje fonologický faktor, porov. zakončenie **-iC, C:C**, napríklad *učnica, kolegyňa, Michalovce*. Vyššiu receptivitu v rámci domácich apelatív a proprií spôsobujú produktívne derivačné formanty: **-ica** (*učnica, dračica, diablica, cárica, tigrica*), **-n:ica** (*klávesnica*), **-ov:nica, -ov:ica** (*šachovnica, brokovnica*,

šperkovnica; marhuľovica), **-yňa** (umelkyňa, vládkyňa, otrokyňa, sprievodkyňa, športovkyňa), **-k:yňa** (väzenkyňa), **-uľa** (krivul'a, bledul'a); **-ice** (nožnice, nohavice); **-in:ce** (Žbince), **-ov:ce** (Michalovce).

Výrazne je vzor *ulica* zastúpený pri propriách (PLT: 657) vďaka propriálnym formantom *-ice*, *-ovice*, *-ovce*, *-ince*, *-ce* (Košice, Milanovice, Sečovce, Čečejovce, Budkovce, Kozárovce, Kočkovce, Gánovce, Žbince, Medzilaborce); v singulári ide o antropoformanty *-uša*, *-iša*, *-uľa* (Lubica, Anica, Katica, Marica, Janica, Ivica, Miluša, Juliša, Cifruľa, Strakuľa, Rysuľa, Cifruša) a topoformanty *-yňa*, *-ovica* (Luhýňa, Smrekovica).

•**Ortoepický faktor**: ch [č] → Lsg **-i**, napríklad *cachucha* [kačuča], SSSJ1 (2006).

•**Diachrónny faktor**: bývalé ja-kmene → Asg **-u**, Ipl **-ami**, porov. *ulica*.

23.1 Podvzor *práca*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
ulica	615	682	86	sg:49+333pl: 657	<i>hranica, polovica, hovorkyňa, diaľnica</i>
práca	10	9	2	PLT: 1	<i>míľa, chvíľa, skryš'a, svieca, pláca, žiabre</i>
Kombinácie podvzoru práca		3			dielňa ↔ práca, práca ↔ hrdina, otázka ↔ práca

Príklady podľa frekvencie zo SNK (4): *práca, spolupráca, chvíľa, ríša*.

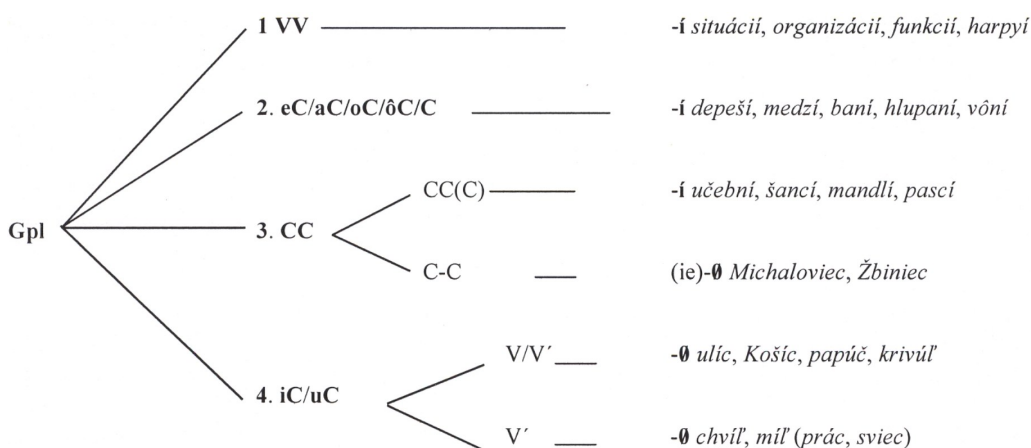
Pri distribúcii relačných morf pri mimoriadne málo frekventovanom podvzore *práca* sú relevantné sémantický, fonologický a gramatický faktor ako pri vzore *ulica*. Fonologický faktor: +kvantita poslednej slabiky TZ → krátke koncovky Dpl a Lpl **-am**, **-ach**: *míľa, chvíľa, kratochvíľa, skryš'a, svieca, pláca, nadpráca, spolupráca, žiabre*; *Včelárce*.

Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní feminín VIII. triedy

Tabuľka 5. Zaradovanie feminín do vzorov VIII. tr. podľa Gpl

Gpl: -	Gpl: -í
1. Deklinačný typ <i>ulica/práca</i>	2. Deklinačný typ <i>poist'ovňa/dielňa</i>
a) substantíva s krátkou slabikou pred koncovkou -a s kombináciou iC c, š, č, ň, l' (-ica, -yňa): <i>učníca, umelkyňa, vládkyňa, Etruska, mil'a, chvíľa, kratochvíľa, priča</i> (8); b) uC l', č: <i>bleduľa, onuca; Danuša, Hanuľa, cifruša</i>; varianty: <i>papuča</i> (155)¹¹¹, <i>kuča</i> (0), <i>bystruša, guča, škrupule</i>; c) kombinácie iných vokálnych hlások než iC, uC ako varianty: <i>flaša, nedela, košela, pláca, svieca, dača</i> (1); d) typ s morfémovej hranicou Cs-C: <i>ovca</i> + topoformanty: -ovce, -ince: <i>Michalovce, Žbince</i>; f) typ s kombináciou CCs: ako varianty <i>drumbľa, čerešňa, fusakľa</i>.	a) varianty: <i>priča</i> (6); b) varianty: <i>papuča</i> (4), <i>kuča</i> (1), <i>guča, škrupule</i>; c) substantíva s krátkou slabikou pred koncovkou -a s kombináciou e/a/r/oC (dz, ž, š, č, ň, l', d': výnimočne r, p): <i>kešeňa, depeša, Agneša, medza, paša, kaňa, kad'a, baňa, hlupaňa, gamaše, mrľa, noša, doňa, vôňa, tóňa, pištoľa; večera, konopa; dača</i> (1); d) typ bez morfémovej hranice CsCš (c, dz, dž, ž, š, č, l', ň): <i>gundža, šanca, pasca, brandža, šarža, baganča</i>; e) typ s morfémovej hranicou C-Cs: <i>točňa, herňa, cvičebňa, rozhl'adňa, úpravňa, riaditeľňa; Evča, Milča</i>; f) typ s kombináciou CCs: <i>jedľa</i> (-í/-: 137/0), <i>špargľa, džungľa</i> (-í/-: 124/0), <i>fakľa, krošňa</i>.

A) Tvorenie Gpl:

1. Koncovka -í v Gpl

¹¹¹ Ale *škrupuli/škrupúl'*: 45/0, v Google *škrupúl'/škrupulí'*: 915/349, v KSSS *škrupúl'*.

Najviac feminín VIII. triedy tvoria Gpl pomocou *-í* (Va, Ca okrem iCa, uCa, CC(C)a): *situácií, harpyí; duší, kaťuší, medzí, ruží, schôdzi, hrádzí, lóží; pracovní, učební, šanci, mandlí, dielni, kôlní, klieští*. Okrem vzoru *situácia* (všetky prevzaté feminína na *-i-a*) majú v Gpl najfrekvencovanejšiu koncovku *-í* prevažne domáce feminína zakončené na Ca (okrem kombinácií s vokálmi *i* a *u*: iCa, uCa a okrem topoformantov *-ovce, -ince*) a zakončené na CCa, napríklad *pracovňa* → *pracovní*.

2. Nulová koncovka v Gpl

V Gpl majú nulovou koncovku domáce substantíva zakončené na *-ica* (*učebnica* → *učebníc*), *-ice* (*Košice* → *Košíc*) *-yňa* (*sudkyňa* → *sudkýň*), menej na iné kombinácie (*krivul'a* → *krivúl'*); pred nulovou koncovkou dochádza k alternáciám *i/i, u/ú* (výnimočne *a/ia, e/ie, r/r'*, porov. *fľaša* → *fľaš/fľaši* (1937/9), *košeľa* → *košiel'/košeli'*, *hrča* → *hrč'/hrčí'*). Menej frekvencované tvorenie Gpl s nulovou koncovkou majú:

a) substantíva s krátkou slabikou pred koncovkou *-a* a s kombináciou *iC/yC*: *kolajnica, diviačica, priča, sviňa, abatiša, dyňa, sudkyňa, svätyňa, sprievodkyňa, športovkyňa, väzenkyňa*; derivačne ide o sufixy *-ica, -yňa/kyňa* a topoformant *-ice*. Pred nulovou morfolou dochádza k alternácii: *i/i'* (*kytica, Košice*);

b) s kombináciou *uC*: *tabuľa, krivul'a, bobuľa, fazuľa, machuľa, bleduľa, papuča, onuca*, derivačne ide o sufix *-uľa* (*bleduľa, krivul'a*). Pred nulovou morfolou dochádza k alternácii: *u/ú* (*machuľa*);

c) menej prípadov je s kombináciami iných vokálov, často s variantmi Gpl *-í/-* (*nedeľa, košeľa, paprča*) a aj tu dochádza pred nulovou koncovkou k alternáciám: *a/ia* (*fľaš*), *e/ie* (*nediel'/nedeli'*: 174/120, *košiel'/košeli'*: 254/8), *r/r'* (*paprči'/paprč'*: 12/3, *hrčí'/hrč'*: 32/9);

K alternácii *V/V'* nedochádza v dlhej slabike *skryša, riša, mil'a, chvíľa*, ale ani po predchádzajúcej dlhej slabike: *hviezdica, strážkyňa, riečica, vrátnica, bocianica*.

3. Nulová koncovka s vkladným diftongom v Gpl

V Gpl niektorých feminín (C(V)-C-) je vkladné *-ie-* (napríklad apelatívum *ovca* → *oviec* a všetky toponymá s topoformantom *-ovce/-ince* (657 toponým): typ *Michalovce* → *Michaloviec*), napríklad jedno apelatívum *ovca* → *oviec*, ostatné sú propriá: *Pozdišovce* → *Pozdišoviec, Krasnovce* → *Krasnoviec*).

IX. trieda

Feminína IX. triedy s jedným vzorom nemajú varianty, ich slabiky pred relačnými koncovkami sú krátke. Podľa vzoru *možnosť* s vysokou receptivitou sa v rámci apelatív skloňujú prevažne abstraktné substantíva, ktoré majú morfolu - v Nsg a determinujúcu morfolu *-i* v Npl (Gsg=Npl). K tomuto vzoru sa radia predovšetkým abstraktá so sufixmi *-ost'/-est'* (*rýchlosť, bolesť, vlastnosť, spoločnosť, milosť*) a bývalé i- kmene *reč, vec, pomoc, noc, moc, jar, krv, myš* a *sol'*.

(24) Vzor *možnosť*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-I	-i	-	-i	-ou
PL	-I	-í	-iam	-i	-iach	-ami

SG		PL	
N	možnosť-	N	možnosť-i
G	možnosť-i	G	možnosť-í
D	možnosť-i	D	možnosť-iam
A	možnosť-	A	možnosť-i
L	(o) možnosť-i	L	(o) možnosť-iach
I	možnosť-ou	I	možnosť-ami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
možnosť	2 517	3 096	981	58	<i>vec, oblasť, súvislosť, skutočnosť</i>
Kombinácie vzoru možnosť		9	0	2...	možnosť ↔ dlaň, elektrárň ↔ možnosť, možnosť ↔ stroj, možnosť ↔ had, možnosť ↔ pl cirkev

Príklady podľa frekvencie zo SNK (86): *spoločnosť, vec, možnosť, oblasť, činnosť, ves, súčasnosť, súvislosť, skutočnosť, účasť, pomoc, noc, budúcnosť, verejnosť, príležitosť, smrť, skúsenosť, moc, minulosť, udalosť, súčasť, záležitosť, žiadosť, zodpovednosť, osobnosť, pozornosť, bezpečnosť, radosť, reč, cirkev, jar, krv, rýchlosť, okolnosť, nezamestnanosť, starostlivosť, závislosť, Budapešť, prítomnosť, spravodlivosť, chuť, kosť, polnoc, soľ.*

Na zaradenie substantív do **vzoru možnosť** sú relevantné tieto faktory:

•**Sémantický faktor:** –personálnosť (–osoby), ženský rod → Isg **-ou**. Sú to väčšinou singuláriá tantum, prevažne abstraktné apelatíva; málo je toponým: *Rus, Ves, Ľuboreč, Mladá Boleslav, Vratislav (Wrocław), Zbraslav, Budapešť, Bukurešť, Lešť, Ploješť, Sibír*, pri nich je badateľný prechod do vzoru *dlaň*, porov. rozdiely: *seči – Seče, chrasti – Chraste* (Jacko, 1974, s. 56; Dvonč, 1984).

•**Derivačný faktor:** sufix **-osť** → Gsg **-i**. V tomto type sa prejavuje mimoriadna sila motivačnej optimalizácie v prospech derivačného faktora v tom zmysle, že sem patria takmer vždy deriváty s formantom *-osť*: *voľnosť, spoločnosť, chamtivosť*. Ide tu o frekventovaný vzor (porov. až 3 096 feminín v SKMS, 981 v SCS), ktorého vysokú receptivitu spôsobuje „najproduktívnejší slovotvorný typ onomaziologickej kategórie spredmetnenia vlastnosti“ (Furdík, 1981; 2002). Je tu výrazná tendencia po stotožnení produktívnosti slovotvorného typu a produktívnosti deklináčnej paradigmy (Dolník, 1993); výnimočne sú to deverbátiva *nadväznosť*, resp. univerbizované desubstantíva (*pôrodnosť, doživosť*).

•**Gramatický faktor:** koncovka Nsg - → Asg -.

•**Fonologický faktor:** je iba sprievodný, zakončenie TZ na mäkký konsonant a na krátke slabiky (okrem feminína *zášť*) → Dpl **-iam**, Lpl **-iach**. Ide väčšinou o feminína s tzv. mäkkým zakončením (*moc, med', soľ, hodnosť, myš, voš, lož*),

ojedinele so zakončením na *p, r, s, v*, porov. *step, otep, jar, zver, ves, os, hus, zmes, Ves, Rus, cirkev, cerkev, red'kev, krv, obuv*.

•**Morfonologický faktor:** pri skloňovaní feminín *lož, voš, ves, cirkev, red'kev* dochádza k zánikovej alternácii *o/ (lži, vši)*, resp. *e/ (cirkev – cirkvi, red'kev – red'kvi, ves – vsi)*, substantívum *ves* sa vyskytuje už len v rámci propriálnych pomenovaní, napríklad *Spišská Nová Ves*).

•**Diachrónny faktor:** pôv. *i*-kmene → Gsg **-i**, Npl **-i**. Podľa vzoru *možnosť* sa skloňujú predovšetkým deadjektívne abstraktá odvodené sufixom *-ost'*, okrem toho sú to z bývalých *i*-kmeňov materiáliá *sol', masť, krv* a výnimočne počítateľné konkréta *hus, myš, zver, vec, voš*. Okrem vyše 50 feminín (*i*-kmene), ktoré prešli k vzoru *dlaň* (Jacko, 1974), niektoré feminína zakončené na *-ev* (pôv. *ű*-kmene) prešli aj k vzoru *žena* (*mrkev – mrkva, rakev – rakva, panev – panva*).

Celkom periférne sú pri tomto type koncovky Dpl a Lpl **-ám, -ách**, ktoré sú pri substantívach *cirkev* (*cerkvám, cerkvách*), *cirkev* (*cirkvám, cirkvách*) a *red'kev* (*red'kvám, red'kvách*).

Pragmaticko-morfologické aspekty IX. triedy

Zarad'ovanie feminín do IX. a X. triedy:

Gsg/Npl -i	Gsg/Npl -e
Vzor <i>možnosť</i> : abstraktá, materiáliá, kolektíva	Vzor <i>dlaň/elektrár</i> : počítateľné konkréta
a) -ost' <i>radosť, možnosť, mladosť, sladkosť, vlastnosť, minulosť, budúcnosť...</i> -st' <i>časť, peľasť, oblasť, vlasť, masť, náplasť, priepasť, chrasť, korisť, plšť, možnosť, hrst', prst', srst', slasť, strasť, povest', zvest', nenávisť, závisť, bolesť, ratolesť, plšť;</i> -šť <i>zášť, Budapešť, Bukurešť, Lešť, Ploješť.</i> -ť <i>sneť, svojet', smrť, chuť, smet';</i>	a) ————— -st' <i>čelust', päšť, kysť, Chrasť;</i> -šť <i>plušť, triešť, spúšť, púšť, húšť;</i> -ť <i>sieť, pažiť, plť, sihoť, obeť, niť, inovat', perleť, vňať, trať, hať, labuť, postať, úvrať, žlt', púť, perepúť, sieť, štvrť, pečať, Hrochoť, Novoť, Pažiť, Pažite.</i>
b) —————	b) -ň <i>laň, daň, kampaň, zbraň, pečeň, holeň, jeseň, jabloň, rúbaň; Viedeň, Ríazaň, Plzeň, Tureň, Podtureň, Červeň, Marhaň, Kazaň, Kodaň, Poznaň, Radvaň, Třeboň; Rovne; Gáň;</i> -eň <i>úroveň, hlaveň, požíveň, protiveň, zeleň, červeň, čerň, pochodeň, povodeň, ustanovizeň, bielizeň, dedovizeň, báseň;</i> -áreň <i>továreň, elektrárneň, pekárneň;</i> -iareň <i>kaviareň, tlačiareň, tančiareň, baliareň;</i> -areň <i>sviečkareň, lahôdkareň, cievkareň, prevádzkareň, zemiakareň, mliekareň, zlievareň, obliekareň;</i> -j <i>kol'aj, trofej, kropaj, stupaj, šlapaj, kol'aj, kročaj, výzbroj, zbroj, trofej, livrej, esej, obyčaj, partaj.</i>
c) -ľ <i>soľ, beľ;</i>	c) -ľ <i>mašťal', oceľ, siheľ, kúdeľ, osuheľ, myseľ, posteľ, pištoľ;</i>
d) -ď <i>meď, mlad' (9);</i>	d) -ď <i>mlad' (61), loď, hrud', piad', čelad', mokrad', chamrad', háved', paprad', žrd', spoved', odpoved', predpoved', výpoved', Sered', Mokrad', Debrad'.</i>
e) -c, -č <i>noc, nemoc, moc, pomoc, vec, reč, Luboreč, seč;</i>	e) -c, -č <i>pec, obec, úboč, tyč, kostrč, chatrč, ledač, chrobač, žobrač, junač, všivač, črvoč, pavlač, tlač, vodotlač, seč, črvotoč, Seč, Lupoč, Halič; Súč, Lúč;</i> -dz <i>mosadz.</i>
f) -s <i>os, hus, zmes, Ves, Rus;</i> -š <i>myš, voš;</i> -ž <i>lož.</i>	f) ————— -š <i>samopaš, peleš, rozkoš, faloš, rešerš, retuš, výš, súš;</i> -ž <i>kolomaž, záťaž, súťaž, rohož, nálož, podnož, výdrž, prietrž, strž, kaluž, výstuž, niž, -ež (mätež, mládež, krádež, lúpež, starež, fermež), -áž (montáž, garáž, guráž, koláž atď); Prietrž; Stráž.</i>
g) iné konsonanty: <i>step, otep; krv, obuv, Boleslav, Soběslav, Zbraslav, Vratislav (Wroclaw); cirkev, red'kev; jar, zver, Sibir.</i>	g) iné konsonanty: <i>zem, čiernozem; prax, syntax; haluz; šír, kader.</i>

X. trieda

Do X. triedy patria neosobné feminína (okrem *mater*, *neter*), väčšinou počítateľné konkréta, ktoré majú morfu - v Nsg a determinujúcu morfu -e v Gsg a Npl, varianty sú v Dpl a Lpl. Vzor *dlaň* sa líši od vzoru *ulica* iba v tvaroch Nsg a Asg, ale v Gpl má vždy nevariantnú koncovku (-í). Podľa vzorov *dlaň/elektrárň* sa skloňujú predovšetkým konkrétne substantíva, zakončené predovšetkým na mäkký konsonant (*súťaž*, *obec*, *loď*, *sieť*, *báseň*, *tvár*, *kaviareň*, *cukráreň*, *montáž*, *níž*, *výš*, *šír*).

(25) Deklinačný typ *dlaň/elektrárň*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-E	-i	-	-i	-ou
PL	-E	-í	-iam/-am	-e	-iach/-ach	-ami

SG		PL	
N	dlaň-	N	dlan-e
G	dlan-e	G	dlan-í
D	dlan-i	D	dlan-iam (elektrárň-am)
A	dlaň-	A	dlan-e
L	(o) dlan-i	L	(o) dlan-iach (elektrárň-ach)
I	dlaň-ou	I	dlaň-ami

Poznámka

**Variantnosť gramatických morf v Dpl, Lpl pri všetkých feminínach v slovenčine je spôsobená neutralizáciou kvantity (tzv. rytmickým zákonom), napríklad *dlaniam*, ale *elektrárňam*.

25. Vzor *dlaň*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
dlaň	174	178	38	sg:45,	<i>povodeň, pištoľ, predpoveď, nádrž, lúpež</i>
elektrárň	220	232	184	pl:8	<i>pieseň, stráž, vernisáž, trofej, garáž</i>
Kombinácie vzoru dlaň	7		3		dlaň ↔ možnosť, dlaň ↔ cirkev, dlaň ↔ stroj, žiaľ ↔ dlaň, poisťovňa ↔ dlaň

Príklady podľa frekvencie zo SNK (25 lem): *súťaž*, *obec*, *úroveň*, *daň*, *zbraň*, *obeť*, *zem*, *odpoveď*, *kampaň*, *tlač*, *prax*, *loď*, *jeseň*, *mládež*, *výpoveď*, *postel'*, *krádež*, *žrd'*, *povodeň*, *pištoľ*, *predpoveď*, *nádrž*, *lúpež*, *Plzeň*.

Podľa vzoru *dlaň* sa skloňujú neosobné feminína na základe týchto faktorov:

•**Gramatický faktor:** koncovka - podmieňuje spolu s determinujúcou morfou Npl -e (Gsg -e) zaradenie do X. triedy → Asg -.

•**Sémantický faktor:** -personálnosť (-osoby, okrem *neter*, *mater*), +počítateľnosť, +konkrétnosť, ženský rod → Isg -ou. V nereceptívnom vzore *dlaň* ide v rámci apelatív o nepravé abstraktá (*úroveň*, *kampaň*, *jeseň*, *vodotlač*, *seč*, *spoveď*, *odpoveď*, *predpoveď*, *výpoveď*), ale hlavne o počítateľné konkréta (*daň*, *laň*, *holeň*,

chatrč, jabloň, kostrč, labuť, niť, obec, obliekareň, pavlač, paprad', pečeň, pec, rúbaň, úboč, tyč, zbraň, žrd') či kolektíva (*ledač, chrobač, žobrač, junač, všivač, črvoč*). Okrem typov *Seč, Chrast'* ide o toponymá *Červeň, Debrad', Halič, Hrochoť, Choceň, Kazaň, Kodaň, Mokrad', Marhaň, Novoť, Plzeň, Podtureň, Poznaň, Pažiť, Prietrž, Radvaň, Sereď, Třeboň, Tureň, Zábřež*; v pluráli sú to *Rovne, Pažite, Hoste*.

•**Fonologický faktor**: zakončenie na mäkkú, výnimočne na inú spoluhlásku (*m, r, ks – x, z*), –kvantita poslednej slabiky TZ → Dpl a Lpl **-iam/-iach**. Porov. zakončenie na konsonanty: **c** (*obec, pec*), **č** (*tlač, seč, ledač, chrobač, bodlač, žobrač, junač, všivač, črvoč*), **d'** (*lod', výpoveď, hrud', háved', paprad', žrd'*), **ľ** (*pištoľ, čepel', ocel'*), **m** (*zem*), **ň** (*úroveň, daň, zbraň, jeseň, červen'*), **r** (*neter, kader*), **ks** (*x*) (*prax, syntax*), **š** (*faloš, rešerš, giloš, retuš*), **ť** (*obeť, labuť, niť, hať, perleť*), **z** (*haluz*), **ž** (*súťaž, fermež, mládež*). Zakončenie na nemäkký konsonant je zriedkavé: *zem, haluz, prax, syntax*, navyše s modifikovanými koncovkami *kader*.

•**Derivačný faktor**: podporuje ostatné faktory. Suffixy s nízkou produktivitou – **č** (*žobrač*), **-eň** (*bielizeň, dedovizeň, hlaveň*), **-areň** (*mliekareň, frézareň, lúpareň, obliekareň, sviečkareň, lahôdkareň, cievkareň, prevádzkareň, zemiakareň, súkareň, zlievareň*), **-eť** (*perleť*), **-ež** (*mládež*), transflexné deverbatíva (*tlač, odpoveď*) sú vysvetlením nízkej receptivity vzoru *dlaň* v porovnaní s podvzorom *elektráreň*.

Morfonologický faktor: sprievodné alternácie – zriedkavá je zániková alternácia *o/* (*faloš*), častejšie je zániková alternácia *e/* (21: *pleseň, úroveň, mliekareň, Plzeň*).

25.1 Podvzor *elektráreň*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-	-E	-i	-	-i	-ou
PL	-E	-í	-am	-e	-ach	-ami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
dlaň	174	178	38	sg:45,	<i>povodeň, pištoľ, predpoveď, nádrž</i>
elektráreň	220	232	184	pl:8	<i>pieseň, stráž, vernisáž, trofej</i>
Kombinácie podvzoru elektráreň	18				elektráreň ↔ možnosť, elektráreň ↔ stroj, elektráreň ↔ cirkev, dielňa ↔ ektráreň

Príklady podľa frekvencie zo SNK (15 lem): *sieť, tvár* (Gsg -e/-i), *nádej, pieseň, Viedeň, elektráreň, báseň, lekareň, vášeň, kaviareň, stráž, vernisáž, trofej, guráž, garáž*.

V podvzore *elektráreň* ide o deverbatívne feminína (*jedáleň, liaheň, montáž, koláž*), resp. desubstantívne pomenovania miesta (*továreň, papiereň, garáž*), nepravé počítateľné abstraktá *báseň, bázeň, báj, beznádej, čerej, esej, kázeň, nádej, obyčaj, partaj, púť, pieseň, priazeň, stáž, tieseň, vášeň* alebo konkrétna *sieň, pláň, manéž, garáž, stupaj, šlapaj, koľaj, kročaj, výzbroj, zbroj, trofej, livrej, húšť, púšť, spúšť* (na zbrani), *sieť, perepúť*, ale zriedkavo aj o pravé abstraktá *prestíž, níž, tíš, súš, výš, spúšť*

(spustošenie). Okrem apelatív sa v singulári takto skloňujú napríklad toponymá *Viedeň, Kubáň, Rízaň, Gáň, Stará Lúč, Súč, Súš, Stráž*; v pluráli sú to toponymá *Stráne, Stráže, Pláne*. Iné faktory než pri vzore *dlaň* sú:

• **Fonologický faktor:** +kvantita poslednej slabiky TZ alebo predposlednej slabiky v type so zánikovou alternáciou (*kázeň, pieseň, vášeň*), resp. zakončenie na konsonant *j* → krátke koncovky Dpl a Lpl (*-am, -ach*), napríklad *garáž, papiereň, esej, obyčaj*, znásobený FF: *báj*. Porov. zakončenie TZ na konsonanty: **j** (*nádej, beznádej, stupaj, šlapaj, koľaj, kročaj, výzbroj, zbroj, esej, báj, koľaj, trofej, livrej*), **ň** (*báseň, kázeň, pieseň, sieť, priazeň, bázeň, vášeň, tieseň*), **š** (*výš*), **ť** (*húšť, púšť, spúšť, sieť, perepúť*), **ž** (*prestíž, níž, guráž, etáž, griláž, demontáž*), raritne **r** (*tvár*). Tvary Gpl sú pri vzore *elektráreň* vždy výnimkami z neutralizácie kvantity: *masáží, montáží, plantáží, reportáží, kázní*.

• **Derivačný faktor:** prítomnosť produktívnych sufixov *-áreň/-iareň, -áž* → Dpl/Lpl *-am/-ach*. Vyššiu receptivitu podvzoru než vzoru *dlaň* spôsobuje práve produktivita sufixov: **-eň** (*papiereň, báseň, kázeň, pieseň*), **-áreň** (*dreváreň, továreň, lampáreň, elektráreň, gumáreň*), **-iareň** (*tlačiareň, farbiareň, tančiareň, kaviareň, bryndziareň*), **-áž** (*kabeláž, kamufláž, griláž, siláž, drenáž, senáž, kyretáž, metráž, kilometráž, injekáž, masáž, špionáž, montáž, demontáž, sabotáž, pilotáž, kapotáž, sondáž, mixáž, reportáž*).

• **Morfonologický faktor:** sprievodná zániková alternácia *e/* pri častom zakončení na *-eň* (130), napríklad *kázeň, vášeň, báseň, pieseň, tieseň, Viedeň*.

Pre distribúciu relačných morfé v podvzore *elektráreň*, ktorý je ako jediný podvzor v SKMS frekventovanejší než východiskový vzor *dlaň*, sú relevantné faktory ako pri jeho vzore *dlaň* (sémantický, gramatický). Vysokú receptivitu podvzoru *elektráreň* v domácej aj prevzatej lexike spôsobuje predovšetkým derivačný faktor (*-áreň, -áž*).

6.1.1.1 Feminína s nepravidelnou deklináciou

XI. trieda

(26) Vzor *gazdiná*

SG		PL	
N	gazdin-á	N	gazdin-é
G	gazdin-ej	G	gazdín- [princezien-, kráľovien-]
D	gazdin-ej	D	gazdin-ám
A	gazdin-ú	A	gazdin-é
L	(o) gazdin-ej	L	(o) gazdin-ách
I	gazdin-ou	I	gazdin-ami

Determinujúcou morfou týchto substantív so zmiešanou adjektívno-substantívnou deklináciou je Nsg *-á a Gpl -*. Od adjektíválií sa odlišujú koncovkami Gpl, Dpl, Lpl a Ipl. Je to obmedzený počet substantív na označenie príbuzenských

vzťahov a sociálneho postavenia (11). Podľa vzoru *gazdiná* sa skloňuje jedenásť substantív, a to *šľachtická, kňažná, kráľovná, cárovná, cisárovná, princezná, ujčíná, švagriná, testiná, stryná* a ich odvođeniny *exkráľovná, excisárovná, arcikňažná*. V singulári majú tieto substantíva adjektívne koncovky; v pluráli majú zmiešané skloňovanie v N, Apl ako adjektíva, ostatné pády ako vzor *žena* (*princezné – princezien, princeznám, princeznách, princeznami*). Z hľadiska jazykovej kultúry je potrebné upozorňovať na osobitosť tejto deklinácie, lebo časté sú v textoch tvary podľa vzoru *žena*: *k nohám kráľovny, princezny a princezničky*, porov. dynamické smerovanie k substantívnemu skloňovaniu v sg: SNK *kráľovna*: 52, *kráľovny*: 52, *kráľovnu*: 20.

Substantívum *mať/mater* (r-kmeň)

SG		PL	
N	mať-/mater-	N	mater-e
G	mater-e	G	mater-í
D	mater-i	D	mater-iam
A	mať-/mater-	A	mater-e
L	(o) mater-i	L	(o) mater-iach
I	mater-ou	I	mater-ami

Syntaktická determinovanosť tvarov substantíva *pani*

SG	Samostatná pozícia	Atribút	PL	Samostatná pozícia	Atribút
N	pan-i	pan-i	N	pan-ie	pan-i
G	pan-ej	pan-i	G	pan-í	pan-i
D	pan-ej	pan-i	D	pan-iam	pan-i
A	pan-íu	pan-i	A	pan-ie	pan-i
L	(o) pan-ej	pan-i	L	(o) pan-iach	pan-i
I	paň-ou	pan-i	I	pan-iami	pan-i

Osobitný prípad predstavuje syntakticky podmienená distribúcia tvarov pri substantíve *pani*, ktoré má vlastné skloňovanie v samostatnej pozícii (od *mladej panej*), ale v atributívnej pozícii je neflektívne (k *pani doktorke, o pani Novákovej, na škole nás učili dve pani učiteľky z Nemecka; vážené pani poslankyne!*). Toto pravidlo sa jazykovej praxi často nerešpektuje, porov. oslovenie *Vážené panie poslankyne!*. Pomer výskytov *panie/pani* v spojení s tvarom feminína *poslankyne* je v SNK 11/8 v prospech tvaru *panie*, v spojení s feminínom *učiteľky* je výskyt 11/94 v prospech tvaru *pani* v súlade s kodifikáciou.

Subjektová, objektová pozícia, oslovenie	Atributívna pozícia (titul)
sklonné podoby	pozične nesklonné podoby
<i>urodzená pani</i>	<i>pani učiteľka</i>
<i>Vážení páni a vážené panie!</i> ¹¹²	<i>Vážené pani učiteľky!</i>
<i>Panie a páni!</i> (častejšie oslovenie <i>Dámy a páni!</i>)	<i>Pani poslankyne, páni poslanci!</i>

¹¹² Častejšie sa používa oslovenie *Dámy a páni!*

Feministická lingvistika žiada dodržiavať sexuálnu diferenciáciu v textoch, napríklad pomocou splittingu (*vážený pán/vážená pani*), ale stúpa aj frekvencia použitia typu *pani Merkel, pani Rút, pani Hielscher, pani Figuli*.

Typ TZ so zmenami preberanými z cudzích jazykov je pri skloňovaní slov gréckeho a latinského pôvodu: *Ceres* → *Cerery*, *Demeter* → *Demetery*, *Ištar* → *Ištary*; často s alternáciou *s/d*: *Izis* → *Izidy*, *Artemis* → *Artemidy*, *Elis* → *Elidy*, *Tetis* → *Tetidy*, *Charibdis* → *Charibdy*, *Semiramis* → *Semiramidy*. Tu sa podobne ako pri maskulínach (napríklad zakončených na *-us*) prejavuje tendencia vyrovnávať TZ podľa tvarov paradigmy aj v Nsg: *Ceres/Cerera* → *Cerery*, *Demeter/Demetera* → *Demetery*, *Ištar/Ištara* → *Ištary*; *Izis/Izida* (57/3), *Artemis/Artemida* (575/1). Okrem toho existujú propriá s rozšírením TZ ako pri maskulínach typu *Cicero*, porov. feminína *Juno* → *Junóny*, *Dido* → *Didóny*, o *Didóne* atď. (Dvonč, 1984, s. 46).

6.1.2 Alternácie v skloňovaní feminín

Tabuľka 6. Alternácie pred koncovkami feminín

Typ alternácií	Deklinačné typy	Tvar	Alter.	Príklady
sprievodné nevýrazné (ortoepické)	(a) žena (b) otázka	Dsg/Lsg	t/t' d/d' n/ň l/l'	(a) veta/vete, teta/tete (b) minúta/minúte, pieta/piete (a) koleda/koleda (b) vláda/vláde (a) žena/žene, lutna/lutne (b) medicína/medicíne, mína/míne (a) škola/škole (b) sála/sále
sprievodné výrazné (ortoepické + grafické)	(a) žena (b) otázka (c) ulica (d) elektráreň (e) gazdiná (f) možnosť	Gpl	a/á i/í u/ú e/ie a/ia o/ô l/í r/r' /ie /e /o	(a) ikebana/ikebán (gitár, vrážd) (a) replika/replík (žíl, krívd, líp, síl) (c) skica/skíc (kolegýň, dýň, skríň) (e) švagríná/švagrín (testín) (a) puma/púm (rúk, múch, júrt) (c) škatuľa/škatúl' (marhúľa, gúľ) (a) žena/žien (adries, mačiet, ciest) (c) nedeľa/nedieľ (aj nedeli) (a) čata/čiat (šiat, štiav, žiab) (c) fľaša/fliaš (čiaš) (a) bomba/bômb (plôch, dobrôt) (c) hôľ (a) slz, blch, vín (a) sŕn, čŕt (c) hrč (a) firma/fíriem, holba/holieb (e) princezná, kráľovná (b) výhra/výhier (a) vojna/vojen (b) výhra/výher (a) dvojka/dvojok (b) šéfka/šéfok, lokálka/lokálok

			(/á) (/ô)	(a) kariat/karát (a) kvapiek/kvapôk
--	--	--	--------------	--

klasifikujúce výrazné (ortoepické + grafické)	(a) dlaň (b) elektráreň (c) možnosť	všade okrem Nsg	e/ o/	(a) z úrovne, z Viedne, (b) gumárne, papierne (a) faloš/falše (c) voš/vši
--	---	--------------------------------	------------------	--

Alternácie sa vyskytujú pri skloňovaní v Dsg/Lsg a v Gpl v VII. triede (typy *žena, otázka*), v VIII. triede (*situácia, poisťovňa, dielňa, ulica, práca*), v X. triede (*dlaň, elektráreň*) a v XI. triede (*gazdiná*), a to nevýrazné (ortoepické) alternácie a výrazné (ortoepické aj ortografické) alternácie.

Do alternančných vzťahov vstupujú fonémy z centra fonologického systému. Ide predovšetkým o alternácie korelovaných konsonantov *d/d'*, *t/t'*, *n/n'*, *l/l'* v Dsg a Lsg (*vláde, žene, tete, škole*) a kvantitatívne vokalické alternácie v Gpl, napríklad *a/á*, *i/í* a vznikové alternácie vokálu s nulou */ie, /e*, sporadicky */o* v Gpl. Utlmuje sa sprievodná nevýrazná alternácia *l/l'* (*škola/škole* [škole]).

6.2 Interpretácia variantov feminín

6.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory feminín

VII. trieda

- **Vymedzenie VII. triedy:** Sú to všetky feminína s Nsg *-a* a determinujúcou koncovkou Gsg *-y* (Gsg=Npl) bez ohľadu na životnosť a propriálnosť, ktorých TZ je zakončený na nemäkký konsonant (okrem *konope, žiabre, večera, dvere*) alebo pri prevzatých substantívach vokál *e, o, u* → Gsg *-y*.

19. Vzor *žena*

- Sémantický faktor: ženský rod → Isg *-ou*, Ipl *-ami*.
- Gramatický faktor: Nsg *-a* → Asg *-u*.
- Fonologický faktor: zakončenie TZ na konsonant → Dsg *-e*, Gpl *-*; zakončenie TZ na nemäkké konsonanty → Npl *-y*: predchádzajúca krátka slabika TZ → dlhé koncovky Dpl a Lpl (*-ám, -ách*).
- Derivačný faktor: +derivačná determinovanosť, ktorá výrazne zvyšuje receptivitu vzoru (najproduktívnejší sufix *-ka*).
- Morfonologický faktor: pri tvorení tvarov Gpl sú kvantitatívne alebo vznikové alternácie; v Dsg a Lsg sú nevýrazne sprievodné alternácie.
- Diachrónny faktor: a-kmene → Gsg *-y*, Asg *-u*, Isg *-ou*, Ipl *-ami* (*žena, ruka, noha, voda*).

19.1 Podvzor *otázka*

- Sémantický faktor: ako pri vzore *žena* – ženský rod → Isg *-ou*.
 - Gramatický faktor: Nsg *-a* ako pri vzore *žena* → Asg *-u*.
 - Fonologický faktor: zakončenie TZ ako pri vzore *žena* → Gpl *-*, Npl *-y*; odlišná je predchádzajúca dlhá slabika TZ → neutralizácia kvantity v Dpl a Lpl (*-am/-ach*).
 - Derivačný faktor: prispieva k vysokej receptivite podvzoru (najproduktívnejší sufix *-ka*).
 - Morfologický faktor: vznikové alternácie v Gpl; sprievodné nevýrazne alternácie v Dsg a Lsg.
 - Diachrónny faktor: ako pri vzore *žena* – a-kmene → Gsg *-y*, Asg *-u*, Isg *-ou*, Ipl *-ami*.
- **Vymedzenie vzoru *žena* s podvzorom *otázka*:** Sú to feminína s Nsg *-a* a determinujúcou koncovkou Gsg *-y*, ktorých TZ je zakončený na nemäkký konsonant. Podľa vzoru *žena* sa skloňujú feminína, ktorých TZ má poslednú slabiku s krátkym vokálom, podľa vzoru *otázka* sa skloňujú feminína, ktorých TZ má poslednú slabiku s dlhým vokálom.

20. Vzor *idea*

- Sémantický faktor: ženský rod → Isg *-ou*, +cudzí pôvod → Gpl *-í* a Dsg, Lsg *-i*.
 - Gramatický faktor: Nsg *-a* → Asg *-u*.
 - Fonologický faktor: zakončenie TZ na krátky vokál *e* → Gpl *-í* a Dsg, Lsg *-i*, vždy dlhé koncovky Dpl, Lpl *-ám, -ách*.
- **Vymedzenie vzoru *idea*:** Sú to prevzaté feminína s Nsg *-a* a determinujúcou koncovkou Gsg *-y*, ktorých TZ je zakončený na vokál *e* → Gpl *-í* a Dsg, Lsg *-i*, vždy dlhé koncovky Dpl, Lpl *-ám, -ách*.

VIII. trieda

- **Vymedzenie VIII. triedy:** Sú to feminína s Nsg *-a* a determinujúcou koncovkou Gsg *-e* (Gsg=Npl), ktorých TZ je zakončený na mäkký konsonant (výnimočne *r*, *p*: *žiabre, konopa, večera, dvere*) alebo pri prevzatých substantívach na vokál *i* (grafémy *i, y*).

21. Vzor *situácia*

- Gramatický faktor: Nsg *-a* → Asg *-u*.
 - Sémantický faktor: ženský rod, ±osoby, cudzí pôvod, prevažne apelatíva.
 - Fonologický faktor: zakončenie TZ na krátky vokál *i* (graféma *i*, prípadne *y*) → Gsg = Npl *-e*, Gpl *-í*, vždy dlhé koncovky Dpl a Lpl *-ám, -ách*.
 - Derivačný faktor: výrazným spôsobom prispieva k vysokej receptivite tohto typu (*-ci-a*).
- **Vymedzenie vzoru *situácia*:** Vzor *situácia* nemá podvzor ani varianty. Sú to prevzaté feminína s Nsg *-a* a determinujúcou koncovkou Gsg *-e*, ktorých TZ je

zakončený na vokál *i* (vrátane grafémy *y*) → Gpl *-í* a vždy dlhé koncovky Dpl, Lpl *-ám*, *-ách*.

22. Vzor *poist'ovňa*

- Gramatický faktor: Nsg *-a* → Asg *-u*.
- Sémantický faktor: ženský rod → Isg *-ou*, ± osoby, prevažne domáci pôvod.
- Fonologický faktor: +zakončenie TZ na mäkký konsonant (okrem *j*) → Gsg = Npl *-e*; -kvantita poslednej slabiky TZ, po krátkej slabike → Dpl a Lpl *-iam*, *-iach*; TZ na jeden mäkký konsonant *dz*, *š*, *ň*, *l'*, *t'*, *d'* a výnimočne *r*, *p* (*večera*), vokály *e/a/o* a slabikotvorné *r* (*hrča*) okrem vokálov *i*, *u* a najčastejšie zakončenie TZ na CC → Gpl *-í*.
- Derivačný faktor: podporuje fonologický faktor (*-ovňa*).
- Diachrónny faktor: bývalé ja-kmene → Asg *-u* (*duša*, *koža*, *večera*).

22.1 Podvzor *dielňa*

- Gramatický faktor: ako pri vzore *poist'ovňa* Nsg *-a* → Asg *-u*.
 - Sémantický faktor: ženský rod → Isg *-ou*, ± osoby, prevažne domáci pôvod.
 - Fonologický faktor: ±kvantita poslednej slabiky TZ, +koncový konsonant *j* → krátke koncovky Dpl a Lpl *-am*, *-ach*.
 - Derivačný faktor: neproduktívny derivačný alebo systemizačný sufix *-ňa*.
- **Vymedzenie vzoru *poist'ovňa* s podvzorom *dielňa*:** Sú to feminína s Nsg *-a*, determinujúcou koncovkou Gsg *-e* a diferencujúcou koncovkou Gpl *-í*, ktorých TZ je zakončený na mäkký konsonant, resp. dva konsonanty. Podľa vzoru *poist'ovňa* sa skloňujú feminína, ktorých TZ má poslednú slabiku s krátkym vokálom a nie je zakončený na konsonant *j*, podľa podvzoru *dielňa* sa skloňujú feminína, ktorých TZ má poslednú slabiku s dlhým vokálom, resp. je zakončený na konsonant *j*.

23. Vzor *ulica*

- Gramatický faktor ako pri všetkých vzoroch VII. a VIII. triedy: Nsg *-a* → Asg *-u*.
- Fonologický faktor: vokály *i*, *u* pred mäkkými konsonantmi *c*, *š*, *č*, *ň*, *l'*, resp. konsonantická skupina s morfémovou hranicou C-C → Gsg = Npl *-e*, Gpl -; -kvantita poslednej slabiky TZ → koncovky Dpl a Lpl *-iam*, *-iach*.
- Sémantický faktor: prevažne domáci pôvod, ženský rod → Isg *-ou*.
- Derivačný faktor: podporuje fonologický faktor, porov. produktívne sufixy *-ica*, *-yňa*; *-ice*, topoformanty *-ovce*, *-ince*.
- Diachrónny faktor: bývalé ja-kmene → Asg *-u* (*ulica*).

23.1 Podvzor *práca*

Pri distribúcii relačných morf pri mimoriadne málo frekventovanom podvzore *práca* sú relevantné sémantický, fonologický a gramatický faktor ako pri vzore *ulica*.

Fonologický faktor: +kvantita poslednej slabiky TZ → krátke koncovky Dpl a Lpl *-am*, *-ach*.

- **Vymedzenie vzoru *ulica* s podvzorom *práca*:** Sú to feminína s Nsg *-a*, determinujúcou koncovkou Gsg *-e* a diferencujúcou koncovkou Gpl *-*, ktorých TZ je zakončený na vokály *i, u* a mäkký konsonant. Podľa vzoru *ulica* sa skloňujú feminína, ktorých TZ má poslednú slabiku s krátkym vokálom, podľa vzoru *práca* sa skloňujú feminína, ktorých TZ má poslednú slabiku s dlhým vokálom.

IX. trieda

- **Vymedzenie IX. triedy:** Sú to väčšinou domáce abstraktné feminína s Nsg *-a* a determinujúcou koncovkou Gsg *-i*, ktorých TZ je zakončený na krátky vokál (najčastejšie sufix *-ost'*) → Gpl *-í* a vždy dlhé koncovky Dpl, Lpl *-iam*, *-iach*.

24. Vzor *možnosť*

- Sémantický faktor: ženský rod → Isg *-ou*, –personálnosť (–osoba), prevažne abstraktné apelatíva.
- Gramatický faktor: koncovka Nsg *-* → Asg *-*.
- Derivačný faktor: mimoriadne produktívny formant *-(ov)ost'*.
- Fonologický faktor: zakončenie TZ na mäkký konsonant (ojedinele so zakončením na *p, r, s, v*) a na krátke slabiky (okrem *zášť*) → Dpl, Lpl *-iam/-iach*.
- Morfologický faktor: výnimočná zániková alternácia *o/, e/* (*voš, lož, cirkev, ves*).
- Diachrónny faktor: pôv. i-kmene, resp. ú-kmene → Gsg a Dpl *-i*.

X. trieda

- **Vymedzenie X. triedy:** Do X. triedy patria neosobné feminína (okrem *mater, neter*), väčšinou počítateľné konkréta, ktoré majú v Nsg koncovku *-a* a determinujúcu morfu *-e* v Gsg a Npl, varianty sú v Dpl a Lpl. V Gpl majú vždy nevariantnú koncovku (*-í*).

25. Vzor *dlaň*

- Gramatický faktor: koncovka Nsg *-a* → Asg *-a*.
- Sémantický faktor: nepersonálnosť (–osoby), počítateľnosť, konkrétnosť → Gsg *-e*, Npl *-e*; ženský rod → Isg *-ou*.
- Fonologický faktor: zakončenie na mäkký konsonant okrem *j* → Npl *-e*, –kvantita poslednej slabiky TZ → dlhé koncovky Dpl a Lpl *-iam/-iach*.
- Derivačný faktor: podporuje ostatné faktory (*-areň*).
- Morfologický faktor: zániková alternácia *e/, zriedka o/* (*-eň/-ň; faloš*).

26.1 Podvzor *elektráreň*

- Gramatický faktor: koncovka Nsg - →Asg -.
 - Sémantický faktor: nepersonálnosť (–osoby), počítateľnosť, konkrétnosť →Gsg -e, Npl -e; ženský rod →Isg -ou.
 - Fonologický faktor: +kvantita poslednej slabiky TZ, resp. konsonant *j* →krátke koncovky Dpl a Lpl -am, -ach.
 - Derivačný faktor: produktívne sufixy -áreň/-iareň, -áž →Dpl/Lpl -am/-ach.
 - Morfonologický faktor: zániková alternácia *e/* (-eň/-ň).
- **Vymedzenie vzoru *dlaň* s podvzorom *elektráreň*:** Sú to predovšetkým konkrétne feminína s Nsg - a s determinujúcou koncovkou Gsg -e, zakončené prevažne na mäkký konsonant. Podľa vzoru *dlaň* sa skloňujú feminína, ktorých TZ má poslednú slabiku s krátkym vokálom, podľa vzoru *elektráreň* sa skloňujú feminína, ktorých TZ má poslednú slabiku s dlhým vokálom.

XI. trieda

- **Vymedzenie XI. triedy a vzoru *gazdiná*:** Determinujúcou morfolou týchto feminín so zmiešanou adjektívno-substantívnou deklináciou je Nsg -á a Gpl -. Od adjektíválií sa odlišujú koncovkami Gpl, Dpl, Lpl a Ipl. Je to obmedzený počet feminín na označenie feminatív podľa príbuzenských vzťahov a sociálneho postavenia (-iná, -yná, -ezná, -ovná).

6.2.2 Frekvencia variantov medzi vzormi feminín

19. Vzor *žena*/podvzor *otázka*

Typ	SKMS	Príklady
žena	5 764	<i>hodina, cesta, Bratislava, strana, krajina, skupina, rodina, cena, koruna</i>
otázka	2 031	<i>Európa, sezóna, kultúra, pôda, kríza, atmosféra, brána, samospráva</i>
KOMBINÁCIE V TYPE ŽENA A OTÁZKA		
Dpl -ám/am (Dpl -am/ám) a Lpl -ách/ach (Lpl -ach/ách): 44		
otázka/žena	36...	-a/-á-: <i>výškarka, sánkarka, mliekarka, pamiatkarka, desiatačka, klientka, pacientka, spolupacientka, pieta</i>
žena/otázka	8...	-á/-a-: <i>tiara, hacienda, aziatka, koncipientka, abiturientka, siena, fiala, fiesta, siesta</i>
Gpl -/í: alternácie pred nulovou koncovkou: -e/-ie, o/ie, ie/o: 22		
žena/idea	10...	Gpl -/í: <i>nuansa, panva, tma; rola, seansa, fajansa, hmla, metropola (formula)</i>
otázka/žena	8...	<i>výzva, výhra, súhra, húžva; klientka, pacientka, spolupacientka</i>
žena/otázka	4...	<i>aziatka, koncipientka, abiturientka, fialka</i>
Gsg -e/-y: 1		
ulica/žena	1...	Gsg -e/-y: <i>Sevilla</i>
Gsg -/y; Gsg -ej/-y: 22		
madam/žena	10...	<i>Dagmar/Dagmara, Nikol/Nikola, Ingrid/Ingrida, Ester/Estera Edit/Edita</i>
gazdiná/žena*	11...	<i>kráľovná, princezná</i>
madam/otázka	1...	<i>Miriam/Miriama</i>

kombinovaná paradigma sg+pl: 15		
žena + idea	11...	<i>aloe, kongrua, medaila, frajla, statua, moa; hypotaxa, epizeuxa</i>
otázka + práca	2...	<i>žiara, svätožiara</i>
žena + ulica	1...	<i>zora</i>
žena+ poisťovňa	1...	<i>konopa</i>
F/M, F/N: 47		
žena/hrdina	25...	Npl -y/-ovia: <i>Slivka, Breza, Hruška, Lipa, Koza, Brada, Sobota, Robota, Bašta, Mrákava, Figa, Streda, Lupa, Kašička, Mrkvička, Makovička</i>
otázka/hrdina	10...	Npl -y/-ovia: <i>Liška, Sviečka, Pipiška, Chvála, Dúha, Hlísta, Múka, Práčka, Plánka, Hlávka</i>
finále/žena	6...	<i>alfa, beta, gama, delta... omega</i>
hrdina//žena	3...	<i>družba, lama, šerpa</i>
výsledok/žena	1...	<i>dožinky</i>
jezuita//žena	1...	<i>minorita</i>
žena//dievča	1...	<i>kura</i>

20. Vzor idea

Typ	SKMS	Príklady
idea	13	<i>Kórea, Andrea, idea, orchidea, Odysea, Judea</i>
KOMBINÁCIE VZORU IDEA		
Gsg -e/-i; Gsg -/-y: 50		
situácia/idea	28...	Gsg -e/-i: <i>Silvia, Natália, Žofia</i>
poisťovňa/idea	10...	Gsg -e/-i: <i>Nataša, Broňa, Saša, Maša, Naďa</i>
ulica/idea	5...	Gsg -e/-i: <i>Alica, Zlatica, Libuša, Uršuľa</i>
dielňa/idea	5...	Gsg -e/-i: <i>Táňa, Mája, Dáša, Zoja</i>
madam//idea	2...	Gsg -/-y: <i>Chelsea, revue</i>
Gpl -/-i: 10		
žena/idea	10...	Gpl -/-i: <i>nuansa, panva, tma; rola, seansa, fajansa, hmľa, metropola</i>
Kombinovaná paradigma sg+pl: 11		
žena + idea	11...	<i>aloe, kongrua, medaila, statua, moa; hypotaxa, epizeuxa</i>

21. Vzor situácia

Typ	SKMS	Príklady
situácia	1 385	<i>polícia, akcia, informácia, organizácia, funkcia, únia, koalícia, Líbya</i>
KOMBINÁCIE VZORU SITUÁCIA		
Dpl, Lpl: 1017		
situácia/dielňa	1 000...	<i>*organizáciach, *pozíciach</i>
dielňa/situácia	16...	<i>aleja, epopeja, kopija, zmija, šija, galeje, Pompeje, Pyreneje</i>
poisťovňa/situácia	1...	<i>rozopra</i>
Gsg -e/-i: 28		
situácia/idea	28...	Gsg -e/-i: <i>Silvia, Natália, Žofia</i>

*nekodifikovaný variant

22. Vzor poist'ovňa/podvzor dielňa

Typ	SKMS	Príklady
poist'ovňa	247	základňa, sporiteľňa, predajňa, platňa, večera, snemovňa, minca, Rača
dielňa	37	dielňa, vôľa, schôdza, núdza, vôňa, štrúdľa
KOMBINÁCIE V TYPE POIST'OVŇA A DIELŇA		
Gpl -í/- (Gpl -/-i): 41		
poist'ovňa/ulica	31...	Gpl -í/-: mašľa, sukňa, čerešňa, hrobl'a, husle, jasle, kachle, knedľa, mušľa, žemľa, čaša, kaša, škrapule
ulica/poist'ovňa	9...	Gpl -/-i: guľa, pologuľa, moruša, guča, kuša, oskoruša; hoľa
dielňa/práca*	1...	Gpl -í/-: pomyje
Dpl, Lpl: 1016		
situácia/dielňa	1 000...	Dpl -ám/-am: *organizáciach, *pozíciám
dielňa/situácia*	16...	Dpl -am/-ám: aleja, epopeja, zmija, šija, galeje, Pompeje, Pyreneje
Gsg -e/-i (-e/-y): 15		
poist'ovňa/idea	10...	Gsg -e/-i: Nataša, Broňa, Saša, Maša, Nad'a
dielňa/idea	5...	Gsg -e/-i: Táňa, Mája, Dáša, Zoja
F/M: 20		
poist'ovňa/hrdina	17...	Npl -e/-ovia: Kaňa, Predajňa, Baňa, Ruža, Rašpl'a, Jedľa, Žemľa, Bryndza, Roľa; Nedela, Čerešňa, Višňa
hrdina/poist'ovňa	2...	rikša, paša
medveď/poist'ovňa	1...	mol'/moľa
Kombinovaná paradigma sg+pl: 2		
žena + poist'ovňa	1	konopa
poist'ovňa+situácia	1...	rozopra
Iné: 3		
poist'ovňa/dlaň	2...	garníža/garniž*, pištoľa/pištol'
dielňa/elektrárň	1...	aleja/alej*

*nekodifikovaný variant

23. Vzor ulica/podvzor práca

Typ	SKMS	príklady
ulica	682	stanica, dvojica, levica, kuchyňa; nohavice, nožnice, Košice, Hybe
práca	9	spolupráca, riša, mľa, chvíľa, kratochvíľa, skryša, svieca, pláca
KOMBINÁCIE V TYPE ULICA A PRÁCA		
Gpl -í/-; Gpl -/-i: 41		
poist'ovňa/ulica	31...	Gpl -í/-: mašľa, sukňa, čerešňa, hrobl'a, husle, jasle, kachle, knedľa
ulica/poist'ovňa	9...	Gpl -/-i: guľa, pologuľa, moruša, guča, kuša, hoľa; oskoruša
dielňa/práca*	1...	Gpl -í/-: pomyje
Gsg -e/-i (-e/-y): 5		
ulica/idea	4...	Gsg -e/-i: Alica, Zlatica, Libuša, Uršuľa
ulica/žena	1...	Gsg -e/-y: Sevilla
Kombinovaná paradigma sg+pl: 3		
otázka + práca	2...	žiara, svätožiara
žena+ulica	1...	zora

F/M: 24		
ulica//hrdina	23...	Npl -e/-ovia: <i>Borovica, Čapica, Dyňa, Jarabica, Hlavica, Holubica, Horčica, Húsenica, Hlohyňa, Kačica, Krupica, Kukurica, Lyžica, Ploštica, Praženica, Pšenica, Riečica, Ružica, Škorica, Veverica, Živica</i>
práca//hrdina	1...	Npl -e/-ovia: <i>Chvíľa</i>

24. Vzor možnosť

Typ	SKMS	Príklady
možnosť	3 096	<i>spoločnosť, vec, oblasť, činnosť, ves, súčasnosť, súvislosť, skutočnosť</i>
KOMBINÁCIE VZORU MOŽNOSŤ		
Gsg -e/-i; Gsg -i/-e: 9		
dlaň/možnosť	4...	Gsg -e/-i: <i>mysel', haluz, raž, mlad'</i>
možnosť/dlaň	4...	Gsg -i/-e: <i>hned', chuť, pamäť, hrst'</i>
elektrárreň/možnosť	1...	Gsg -e/-i: <i>tvár</i>
F/M: 4		
možnosť/stroj*	2...	Gsg -i/-a: <i>Sibír, Břeclav</i>
stroj/možnosť	1...	Gsg -a/-i: <i>pípet'</i>
had//možnosť	1...	Gsg -a/-i: <i>zver</i>
Dpl, Lpl: 2		
cirkev	2	Dpl -iam/-ám: <i>cirkev, red'kev (ia/á)</i>

25. Vzor dlaň/ podvzor elektrárreň

Typ	SKMS	Príklady
dlaň	178	<i>obec, úroveň, daň, zbraň, obeť, zem, odpoveď, nádej, tlač, prax, loď</i>
elektrárreň	232	<i>báseň, lekárreň, vášeň, kaviareň, stráž, vernisáž, trofej, guráž, garáž</i>
KOMBINÁCIE V TYPE DLAŇ A ELEKTRÁREŇ		
Gsg -e/-i; Gsg -i/-e: 9		
dlaň/možnosť	4...	<i>mysel', haluz, raž, mlad'</i>
možnosť/dlaň	4...	<i>hned', chuť, pamäť, hrst'</i>
elektrárreň/možnosť	1	<i>tvár</i>
Dpl -am/ám; Lpl -ach/ách (ia/á): 16		
elektrárreň/cirkev	14...	<i>koľaj, trofej, kropaj, stupaj, šľapaj, kročaj, výzbroj, zbroj, trofej, livrej, esej, obyčaj, partaj</i>
dlaň/cirkev	2..	<i>prax (ia/á), kader</i>
F/M: 11		
dlaň/stroj*	4...	<i>kolomaž, pištoľ, rešerš, Halič</i>
žiaľ/dlaň	3...	<i>falc</i>
stroj//dlaň	2...	<i>zeleň, červen</i>
elektrárreň/stroj*	1...	<i>garáž</i>
stroj/dlaň*	1...	<i>Litomyšl</i>
Iné: 3		
poist'ovňa/dlaň	2...	<i>garniža/garniž*, pištoľa/pištoľ'</i>
dielňa/elektrárreň	1...	<i>aleja/alej*</i>

26. Vzor gazdiná

Typ	SKMS	Príklady
gazdiná	11...	kráľovná, princezná
KOMBINÁCIE VZORU GAZDINÁ		
Gsg -ej/-y: 11		
gazdiná/žena*	11...	kráľovná, princezná

*nekodifikovaný variant

6.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty feminín**6.2.3.1 Prienik medzi tromi typmi deklinácie**

Paradigma	Typy deklinácie	Vzory	SKMS	PROP	Príklady
paralelná	MD/IND	madam//idea	1	2...	revue, Bea [bí], Chelsea
	IND//MD	madam/žena		10....	Dagmar/Dagmara
	IND//MD	finále//žena	6		alfa, beta, gama... omega
	IND//MD	madam/otázka		1....	Miriam/Miriama
	IND//AD	madam/hlavná		300 – 8 000	Vadkerti/Vadkertiová
	MD//IND	madam/pani	2...		pani, milost'pani

Kolíkanie medzi vzorom *idea* a nesklonným typom *madam* je v anglicizmoch, pretože v písaných textoch sa feminína skloňujú podľa grafickej podoby, v hovorených prejavoch sa nesklonujú, porov. *Chelsea* [čelzi] – v *Chelsea* pred v *Chelsei*. Paralelné formy sú pri antroponymách typu *Dagmar//Dagmara*, a to v SNK s prevahou nesklonných foriem (*Miriam, Dagmar, Nikol, Ingrid*), porov. tab. 7. V type *Izis* sú tiež dublety (*Izis/Izida: 57/3, Artemis/Artemida: 575/1*).

Tabuľka 7. Kolísanie tvarov Nsg

Lexéma	Nsg -	Nsg -a/-ová
<i>Dagmar/Dagmara</i>	2 289	31
<i>Miriam/Miriama</i>	1 754	37
<i>Artemis/Artemida</i>	575	1
<i>Jana Kirschner/ Jana Kirschnerová</i>	250	222
<i>Dara Rollins/ Dara (D.) Rollinsová</i>	138	1
<i>Margita Figuli/Figuliová</i>	149	0
<i>Edith Piaf/Piafová</i>	90	20
<i>Vadkerti (Lýdia, Andrea)/Vadkertiová</i>	515	92
<i>Goldie Hawn/Hawnová</i>	15	43
<i>Ornella Mutti/Muttiová</i>	2	4

Medzi mennou a adjektívnou deklináciou stojí XI. tr. so vzorom *gazdiná* (v singulári adjektívna deklinácia, v pluráli zmiešaná deklinácia), v subštandardnej variete je tendencia nahrádzať adjektívne koncovky mennými (*ku kráľovne*), ako sa to

už stalo v deminutívnych formách *strynká* → *strynka*, *gazdinká* → *gazdinka*. Paralelné formy sú aj pri antrononymách typu *Figuli*//*Figuliová*, *Kirschner*//*Kirschnerová*, *Vadkerti*//*Vadkertiová*, pri ktorom môže byť teoreticky aspoň toľko priezvisk, koľko proprií je pri vzore *kuli* (vyše 8 000), ale okrem toho sem patria aj všetky neslovanské prevzaté ženské priezviská.

Substantívum *pani* má dve formy: nesklonnú v syntaktickej pozícii atribútu (*pani Anna*) a sklonnú v samostatnom syntaktickom postavení (*mladá pani*).

6.2.3.2 Prienik medzi makroskupinami na základe determinujúcich morf

Paradigma	Makro-skupiny	Vzory	SKMS	Príklady
paralelná	F/ŽM	žena//hrdina ulica//hrdina poist'ovňa//hrdina otázka//hrdina práca//hrdina hrdina//poist'ovňa jezuita//žena had//možnosť medveď//poist'ovňa	73...	<i>Slivka, Breza, Hruška, Lipa;</i> <i>Borovica, Čapica, Dyňa</i> <i>Kaňa, Predajňa, Baňa, Ruža</i> <i>Liška, Sviečka, Chvála, Dúha Chvíľa</i> <i>paša, rikša</i> <i>minorita</i> <i>zver</i> <i>mol' a moľa</i>
	F/ŽM	hrdina//žena		<i>družba, šerpa, lama</i>
	NM/F	stroj//dlaň; dlaň//stroj*	13...	<i>kolomaž; pištoľ, rešerš,</i> <i>červeň, zeleň</i> <i>dožinky</i> <i>garáž (nekodif.)</i> <i>pípet', Sibír, Břeclav (nekodif.)</i> <i>falc; Litomyšl (nekodif.)</i>
		stroj//dlaň výsledok//žena elektrárň/stroj*		
		stroj//možnosť; možnosť/stroj žiaľ//dlaň; stroj//dlaň*		
		zápas//žena výsledok//žena	4..	rodové varianty: <i>fald, variant; zámok, artičoka</i>
	N/F	žena//dievča	1...	<i>kura</i>

O paralelnej deklinácii **pri rodovej homonymii** so životnými maskulínami (*Lasica, paša, družba, rikša, zver*//*zver*) pozri v časti 4.2.3.2 a s neživotnými maskulínami (rodové homonymá *červeň, zeleň, pípet', falc*) pozri v časti 5.2.3.2. Rovnako aj o **rodovej variantnosti** (*mol'*//*moľa, masakra*//*masaker, zámka*//*zámok, omastok*//*omasta*), pozri časť 4.2.3.2. a 5.2.3.2. Homonymia medzi feminínami a neutrami (*kura*//*kura*), ale aj rodová variantnosť medzi feminínami a neutrami (*pyžama*//*pyžamo, náruč'*//*náručie*) je zriedkavejšia.

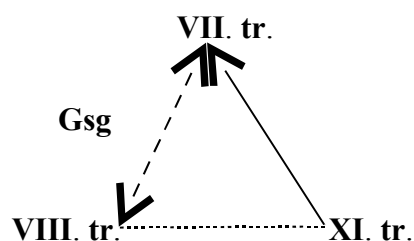
Zriedkavé je aj kolísanie v rode (*možnosť/stroj*): *ten Sibír* – *tá Sibír*, vo východoslovenskej variante aj *pec*, spôsobené **netypickou nulovou koncovkou** v Nsg feminín, porov. *ten Halič* – *tá Halič*, *ten garáž* – *tá garáž*, *ten pištoľ* – *tá pištoľ*, *rešerš* (f/m: 40/3). Sila typickej rodovej koncovky sa prejavila v prechode množstva feminín (SSJ, 1968) k maskulínam (PSP, 1991), porov. *Dobroč, Lupoč, Okoč, Poproč, Proč, Úbrež, Zábřež, Zeleneč*.

V rámci nespisovných variet pod vplyvom kontaktov medzi češtinou a slovenčinou je kolísanie medzi feminínami a maskulínami častejšie (Sokolová, 1991): *varianta – variant, rada – rad, šála – šál, fronta – front; snímok – snímka, sál – sála; Litomyšl (z Litomyšle/z Litomyšľa)*¹¹³, porov. rodové varianty aj *pedál – pedála, sandál – sandála*.

6.2.3.3 Paralely a variantnosť medzi VII. – XI. feminín

Paradigma	Triedy	Vzory	SKMS	Príklady
paralelná	VIII//X	dielňa/elektráreň poist'ovňa/dlaň	3...	<i>aleja/alej*</i> <i>garniža/garniž*, pištoľ/pištoľ'</i>
	IX//X	možnosť//dlaň	1	<i>pamäť (ľudská/počítačová)</i>
	VIII/VII	ulica//žena	1	<i>Sevilla</i>
kombinovaná	VII+VIII	sg žena + pl žena/ulica sg otázka + pl práca žena+ poist'ovňa	4	<i>zora</i> <i>žiara, svätožiara</i> <i>konopa</i>
	IX+X	sg možnosť+pl dlaň	1	<i>hrst'</i>
variantná	VIII/VII	ulica/idea poist'ovňa/idea* dielňa/idea* situácia/idea*	48...	<i>Alica, Zlatica, Libuša, Uršuľa</i> <i>Soňa, Nataša, Broňa, Saša Táňa,</i> <i>Mája, Dáša, Zoja</i> <i>Mária, Silvia, Natália, Žofia</i>
	IX/X	dlaň/možnosť možnosť/dlaň	6	<i>mysel', haluz, raž, mlad'</i> ¹¹⁴ , <i>hneď, chuť</i>
		elektráreň/možnosť	1	<i>tvár</i>
	VII/XI	gazdiná/žena*	11...	<i>kráľovná, princezná</i>

Pohyb medzi VII. a VIII. triedou sa realizuje v tvaroch Gsg -y, Npl -e, medzi IX. a X. triedou v tvaroch Gsg -i, Npl -e a medzi VII. a XI. triedou v tvaroch Npl -y/-é.

Pohyb medzi VII. a VIII. triedou je v tvaroch Gsg pri početných antroponymách typu *Soňa* v subštandardnej variete aj pod vplyvom kontaktov medzi češtinou a slovenčinou, ale aj variet na základe analógie (*Tatiana, Tánička – Táňa*) a v tvaroch Gsg a Npl pri apelatívach zakončených na *r*: *žiara, zora* (diachrónny faktor). Ďalej je prienik medzi VII. a XI. triedou na úrovni variet na základe analógie: *princezny (princeznička – princezná)*.

¹¹³ Z českých toponým sú v slovenčine maskulína aj napríklad *Olomouc, Chrudim, Přimbram, Vlašim*.

¹¹⁴ Staršia v súčasnosti ustupujúca koncovka Gsg -i je v spojení *za mladi*.

Medzi IX. a X. triedou vznikol v 20. storočí pohyb, keď okolo 50 feminín prešlo z IX. triedy (*kost'*) do X. triedy (*dlaň*), porov. Jacko, 1974. Doteraz sa registruje rozkolísanosť pri feminínach *haluz*, *Sered'* a kombinovaná deklinácia je v sg *hrst'*/*hrsti* + pl *hrste*.

Paralelná deklinácia je v subštandardnej variete pri kolísaní medzi podvzorom *dielňa* a *elektráreň*: *aleja/alej* – nekodifikovaný variant, resp. *poisťovňa/dlaň*: *garniža/*garniž* – nekodifikovaný variant. Okrem toho je paralelné skloňovanie pri sémantickej diferenciácii feminína *pamäť* (*ľudská/počítačová*). Pri substantíve *pamäť* je existencia dvojtvorov podmienená sémanticky: Npl *pamäte* a Gsg *pamäte* je pri konkrétnej (*počítačová pamäť*), Npl *pamäti* je pri pomnožnom substantíve a Gsg *pamäti* pri abstrakte a pri frazeologickom význame (*vypadlo mi to z pamäti*). Vo všeobecnosti sú staršie i-ové tvary v ustálených spojeniach (*za mladi*, *vziať rozum do hrsti*).

Kombinovaná paradigma sg+pl (paradigmatická rozštiepenosť) je pri apelatívach zakončených na *r*, *p*: *žiara*, *zora* a pri feminíne *hrst'*: sg *hrst'*/*hrsti* + pl *hrste*. Pri substantíve *hrst'* je v Gsg tvar *hrsti* podľa vzoru *možnosť* (*vziať rozum do hrsti*), v Npl je tvar *hrste* podľa vzoru *dlaň*. Hoci je pre VIII. triedu charakteristické mäkké zakončenie, patria sem aj feminína zakončené na *p*, *r* (ja-kmene): *konopa*, *rozopra*, *večera*. Varianty vznikajú ako výsledok konfliktu diachrónneho faktora a synchronne tvrdých konsonantov *r*, *p*. Feminína *zora*, *žiara* sa skloňujú podľa *žena* v singulári – Gsg *zory*, *žiary*; v pluráli čiastočne podľa *žena* + *ulica*: *zore*, *zôr*, *zorám*, *zorách*; *otázka* + *práca*: *žiare*, *žiar*, *žiarom*, *žiarach*, porov. aj *žiabre* (Dpl a Lpl *žiabram*, *žiabrach* a štýlovo neodlišené tvary Gpl s *ie/e* *žiabier/žiaber*, pričom vyššiu frekvenciu majú tvary s *ie*). Aj plurále tantum *dvere* má tvary Dpl a Lpl podľa *žena*: *dverám*, *dverách*, v Gpl a Ipl je dvojtvor *dvier/dverí*, *dvermi/dverami*. Pri substantívach *rozopra* sú štýlovo neodlišené tvary v Gpl, *rozopier/rozopri*, pričom vyššiu frekvenciu majú tvary s *ie*. Feminína *konopa*, *rozopra*, *večera* majú variantný Dpl a Lpl podľa *poisťovňa* aj *žena* (*konope*, *konopí*, *konopiam/konopám*, *konopiach/konopách*); *rozopra* (*rozopre*, *rozopriam/rozoprám*), *večera* (*večerí/večier*: 62/0, *večeriam/večerám*: 11/0, *večeriach/večerách*: 33/6).

Dublety medzi VII. a VIII. triedou

Časté dublety sú medzi VIII. a VII. triedou pri antroponymách typu *Soňa*. V VIII. triede majú propriá skloňujúce sa podľa vzorov *situácia*, *poisťovňa*, *ulica*, *dielňa* dvojtvor v Gsg, a to popri neutrálnej a systémovej koncovke Gsg *-e* je častý výskyt koncovky *-i* podľa vzoru *žena/idea* podporovaný situáciou v češtine (Sokolová et al. 2005 b)¹¹⁵: *od Márie/od Márii*, *zaľúbený do Márii/u Márii*, *dcéra pani Márii Gajdošovej* (58); *od Sone/od Soni*, *od Nataše/Nataši/zaľúbený do Nataši* (2), *od Nade/*

¹¹⁵ Rozdiely v skloňovaní sú pri propriách a internacionalizmoch zakončených na *-a*, pred ktorým je mäkká spoluhláska, napríklad *Táňa*, *Dáša*, *Soňa*, *Nad'a*, *Broňa*, *gejša*. V slovenčine sa skloňujú pravidelne podľa vzoru *ulica*, v češtine sa na základe koncovky *-a* skloňujú podľa vzoru *žena*. V oboch jazykoch však dochádza ku kolísaniu v skloňovaní. V češtine sa v Dsg a Lsg objavujú tvary *darovat Soni* namiesto systémoveho *darovat Soně* a v slovenčine sa v Gsg častejšie používajú v bežnej komunikácii hovorové tvary *od Soni*, *Nadi* než systémove tvary *od Sone*, *Nade* (Sokolová – Musilová – Slančová, 2005).

Nadi, od Brone/Broni, od Kate/Kati, od Miluše/Miluši, od Drahuše/Drahuši; od Táne/od Táni (Dvonč, 1984, s. 47). Vo vzore *situácia* sú to napríklad antroponymá: *Emília, Lucia, Patricia, Lýdia, Klaudia, Sofia, Žofia, Natália, Rozália, Kornélia, Otilia, Silvia, Štefánia, Melánia, Xénia, Valéria, Glória, Anastázia*, pri vzore *poisťovňa/ulica*: *Anča, Erža, Jarča, Libuša, Miša, Nast'a, Oľa, Ruža, Saša, Zlať'a*; pri podvzore *dieľňa*: *Andreja, Dáša, Máša, Maja, Jevgenija, Nastassja, Marusia/Marusja*¹¹⁶ (38/3; s Marusiou: 10), *Zoja*. Zriedkavejšie sa takéto nekodifikované tvary vyskytujú pri apelatívach a toponymách (zo *schôdzi, z práci, z Banskej Bystrici*).

Dublety medzi IX. a X. triedou podľa determinatívnych morf

Tvary Gsg a Npl

Keďže v 20. storočí v rámci sémantického čistenia tried prešlo relatívne veľké množstvo (vyše 50) konkrétnych feminín (bývalých i-kmeňov) od vzoru *možnosť* k vzoru *dľaň* (Dvonč, 1984), niektoré feminína majú v singulári koncovky podľa vzoru *dľaň/možnosť* (*mysel', haluz, raž*), *elektrárėň/možnosť* (*tvár*), *možnosť//dľaň* (*hneď', chut'*), novšie sú tvary podľa vzoru *dľaň*: *mysle/mysli, tváre/tvári*. Tvary podľa vzoru *možnosť* (*mysli, tvári*) sa dnes vyskytujú iba v ustálených spojeniach *zide z očí, zide z mysli, v potu tvári, porov. aj za mladi*.

Gsg/Npl -i	Gsg/Npl -e
Vzor <i>možnosť</i>	Vzor <i>dľaň/elektrárėň</i>
<i>rukoväť, pamäť'</i>	<i>rukoväť, pamäť'</i>
<i>d': mlad', hneď'</i>	<i>d': mlad', hneď'</i>
<i>seč, chrast'</i>	<i>Seč, Chrast'</i>
<i>z: haluz</i>	<i>z: haluz</i>
<i>ž: raž</i>	<i>ž: raž</i>

Dublety bez odlišenia sa predpokladajú pri substantívach *haluz* – *haluze/haluzi*, *raž* – *raže/raži*, *mlaď* – *mlade/mladi*, avšak vyvážené dublety sú vlastne len pri feminíne *hneď* – *hnede/hnedi* (9/6) a sémanticky odlišené varianty sú pri apelatívach (Gsg -i) a pri toponymách (Gsg -e), porov. *seč/Seč, chrast'/Chrast'*.

Tabuľka 8. Kolísanie tvarov Gsg -e/-i

Lexéma	-e	-i	PSP	Návrh
<i>haluz</i>	271	1	-e	-e (-i)
<i>raž</i>	139	13	-e/-i	-e (-i)
<i>mlaď</i>	61	9	-e	-e (-i)
<i>hneď</i>	9	6	-e/-i	-e/-i

¹¹⁶ Graficky sa konsonant *j* zachycuje najčastejšie grafémou *j*, len zriedka grafémou *i* (*Marusia*), naopak polovokál *i* sa znázorňuje grafémou *i* (*piaty*), zriedka grafémou *j* (*anjel, anjelsky*).

Dublety medzi VII. a XI. triedou podľa determinatívnych morf

Tvary Npl medzi frekventovanou VII. a XI. triedou s dvanástimi feminínami a ich derivátmi (*excisárovná, arcikňažná*) sú na úrovni variet: **princezny*.

Tabuľka 9. Kolísanie tvarov Npl -é/-y a Gsg -ej/-y

Lexéma	Npl a Apl -é	Npl a Apl *-y	Gsg -ej	Gsg *-y	PSP	Návrh
<i>princezná</i>	211	80	1 677	13	-é, -ej	-é, -ej
<i>kráľovná</i>	201	52	3 327	7		
<i>švagriná</i>	49	7	201	5		
<i>ujčíná</i>	2	0		0		

Pohyb od vzoru *gazdiná* k vzoru *žena* nastal aj v slovenčine, porov. deminutívne podoby v stredoslovenských nárečiach *gazdinká* (v SSSJ s označením *star.*), *ujčínka*, *strynká* a v spisovnom jazyku *gazdinka*, *ujčinka*, *strynka*.

6.2.3.4 Variantnosť tvarov v rámci vzorov tej istej triedy**Dubletnosť medzi vzormi VII. triedy**

Paradigma	Gpl	Vzory	SKMS	Príklady
kombinovaná	-/-í	sg žena + pl idea	11	<i>aloe, statua, kongrua, medaila</i>
variantná	-/-í	žena/idea	10...	<i>nuansa, panva, tma; rola, seansa, fajansa, hmla, metropola</i>

Konkurencia medzi diferencujúcimi morfami v VII. triede sa realizuje ako kombinovaná paradigma: sg *žena* + pl *idea* (*aloe, kongrua, medaila, frajla*). Konkurencia medzi diferencujúcimi koncovkami v VII. a VIII. triede sa prejavuje v tvaroch
 Gpl -í/
 -, (porov. *mašli/mašiel'*) a je častá.

A) Gpl -/-í**Tabuľka 10.** Kolísanie tvarov Gpl -í/-, -/-í

Lexéma	Gpl -	Gpl -í	POZN.	PSP	Návrh
<i>hmla</i>	187	6		-	- (-í)
<i>kupola</i>	19	4		-	
<i>formula</i>	112	9		-	
<i>rakva</i>	129	17		-	
<i>pera</i>	1 042**	436		-/-í	-/-í
<i>seansa</i>	92	19		-	
<i>nuansa</i>	41	19		-í/-*	
<i>tma</i>	20	3		-*	
<i>panva</i>	29	22	paniev:27, panev:2	-í/-*	-í/-
<i>rola</i>	60	771*	rol:53, rôl:7	-/-í*	
<i>fajansa</i>	1	3		-	
<i>kanva/*konva</i>	1	6		-í	

* *rolí* od *rola* aj *rol'a*, ** *pier* od *pera* aj *pero*

Kombinovaná paradigma sg+pl (paradigmatická rozštiepenosť) je pri prevzatých feminínach (11+1) zakončených na *-oa*, *-ua*, *-aila*, ktoré sa skloňujú podľa *žena* v singulári a podľa *idea* v pluráli: *aloe*, *fejchoa* (ker), *moa* (pštros), *stoa* (sieň); *medaila*; *statua*, *kongrua*, *legua*. Kombinovanú paradigmu majú iba počítateľné feminína; singuláriá tantum zakončené na *-oa*, *-ua* (*aqua*, *Nikaragua*) sa skloňujú podľa *žena*.

Okrem toho pri feminínach so zakončením na *-nsa* a iných typoch (*nuansa*, *panva*, *rola*, *kanva*, *rakva*, *pera*) sú dublety v Gpl, a to podľa vzoru *žena* alebo aj *idea*, porov. dvojtvary *-/-í*: *seáns/seansí*, *nuáns/nuansí*, *anons/anonsí*, *fajáns/fajansí*, *pier/perí*; *tiem/tmí*, *hmiel/hmlí*, ktoré môžu vytvárať dokonca trojtvary *panva*¹¹⁷ (*panví/paniev/pane*), *rola*¹¹⁸ (*rolí/rol/ról*), *kanva* (*kanví/kaniev*, resp. *konví/koniev*), *kupola* (*kupol/kupolí*), *formula* (*formúl/formulí*).

Pri častom používaní internacionalizmov, ktoré je indikátorom zdomácnenia lexémy, dochádza v Gpl k vytváraniu dubliet aj pri feminínach zakončených na *eC*, *oC*, napríklad *reneta* (*renet/reniet*: 1/1), *bačkora* (*bačkor/bačkôr*: 9/1), ale *patrola* (*patrol*:7), porov. aj dublety *izoterm/izoteriem* a *anekdot/anekdôt* u L. Dvonča (1984, s. 45).

Tabuľka 11. Kolísanie tvarov vkladnými hláskami *ie/o*, *ie/á* (*ie/ô*, *ie/e*)

Lexéma	-ie/-ô-	-o/-á/-e/--	KSSJ	PSP	Bosák	Návrh
<i>dosiek/dosák</i>	895	410		-ie/-á-		-ie/-á-
<i>kariet/karát</i>	4 438	941	-ie/-á-			
<i>buchiet/buchát</i>	41	2		-ie/-á-		-ie (-á-)
<i>jamiek/jamôk</i>	228	118	-ie/-ô-			-ie/-ô-
<i>kvapiek/kvapák/kvapók</i>	884	10/1				-ie (-ô-)
<i>výhier/výher</i>	2 322	46				-ie (-e-)
<i>výziev/výzev</i>	309	16				
<i>zámen/zámien</i>	25	285				-e/-ie-
<i>čipiek/čipók</i>	127	1				-ie-
<i>pacientka</i> [i-e/ie]	130	70		-o-	-ie/-o-	-o/-ie-
<i>klientka</i> [i-e/ie]	21	16		-o-	-o/-ie-	-o/-ie-
<i>feferónok/feferóniek</i>	11	12		-o-	-ie/-o-	-o/-ie-
<i>servírok/servíriek</i>	1	14				-o-
<i>omáčok/omáčiek</i>	1	173		-o-	-ie/-o-	-o-
<i>čašníček/čašníčiek</i>	4	32		-o-	-o/-ie-	-o-
<i>salónka/salonka</i>	13	6		-o-		-ie/-o-
<i>mandarínok/mandarinie</i>	18	39		-o-	-ie/-o-	-o/-ie-
<i>tort/toriet</i>	63	1				tort
<i>šácht/šachiet</i>	71	102				--/-ie-
<i>šicht/šichiet</i>	0	2				-ie-

¹¹⁷ Viaceré substantíva (pôv. ů-kmene) prešli k vzoru *žena* a majú variantný tvar Gpl: *mrkev* – *mrkva*: *mrkiev/mrkví*, *rakev* – *rakva*: *rakiev/rakví*, *pane* – *panva*: *panví/paniev/pane*.

¹¹⁸ Na vznik dvojtvarov vplýva aj podobnosť so substantívom *rola*, pri tvrdej výslovnosti dokonca ide o homonymiu.

Štýlovo neodlíšené sú tvary s *ie/e*, hoci vyššiu frekvenciu majú tvary s *ie*. Pri vzniku dvojtvarov Gpl s *ie/e* pri feminínach *húžva*, *výzva*, *výhra*, *súhra* sa prejavuje aj analógia s typmi *prehra*, *dohra*, *predohra*, porov. *výhier/výher*, *výziev/výzev*, *zámen/zámien* (285/25), pričom tvary *zámen/zámien* sa vyskytujú pri feminíne *zámena* aj pri neutre *zámeno*.

Pomer výskytu dubliet s vkladným *ie/o* v korpuse sa napríklad pri tvaroch *čaišníci/čaišníček*, *klientiek/klientok*, *pacientiek/pacientok*, *servíriek/servírook*, *omáčiiek/ omáčiok*, *mandaríniek/mandarínok*, *salónok/salóniiek/saloniiek*, *fererónok/ fereróniiek* nezhoduje vždy s výsledkami sociolingvistického výskumu, porov. Bosák, 1992: *čaišníček* (55 % starší) a *čaišníček* (83 % mladší), *klientiek* a *klientok* (89 %/25 %), *pacientiek* a *pacientok* (78%/20%), *servíriek* a *servírook* (32%/66%), *omáčiiek* a *omáčiok* (25 %/72 %), *mandaríniek* a *mandarínok* (60 %/39 %).

Nezhoda medzi rovnakým derivačným typom feminín: *prváček*, *druháčok*, *tretiaček*, *štvrtáčok*, ale *piatačiek*, *šiestačiek*, *siedmačiek*, *ôsmačiek* destabilizuje normu a spôsobuje tiež opačnú dubletnosť (*piatačok/piatačiek*: 2/1) pod vplyvom princípu analógie.

B) Dubletnosť medzi vzormi v VIII. triede

Paradigma	Gpl	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	-i/-	poist'ovňa/ulica	31...	<i>mašľa</i> , <i>sukňa</i> , <i>čerešňa</i> , <i>hrobl'a</i> , <i>husle</i> , <i>jasle</i> , <i>kachle</i> , <i>knedľa</i> , <i>mušľa</i> , <i>piksl'a</i> , <i>rašpl'a</i> , <i>ribezľa</i> , <i>sopl'a</i> , <i>šabl'a</i> , <i>višňa</i> , <i>štangľa</i> , <i>žemľa</i> , <i>čása</i> , <i>kaša</i> , <i>škrupule</i>
		dielňa/práca	1...	<i>pomyje</i>
	-/-i	ulica/poist'ovňa	9...	<i>guľa</i> , <i>pologuľa</i> , <i>moruša</i> , <i>guča</i> , <i>kuša</i> , <i>hoľa</i> , <i>oskoruša</i>

Tabuľka 12. Kolísanie tvarov Gpl -i/-, -/-i

Lexéma	-i	-	PSP	Návrh
<i>rifle</i>	36	3	-/-i*	-i
<i>ribezľa</i>	175	2	-/-i*	
<i>jedľa</i>	135	0		
<i>mrľa</i>	124	0	-i/míľ*	
<i>džungľa</i>	6	0		
<i>žemľa</i>	47	4	-/-i*	
<i>dvere</i>	8 428	837	-/-i*	-i/-
<i>jasle</i>	224	73	-/-i*	
<i>mušľa</i>	175	20	-/-i*	
<i>sukňa</i>	141	64	-/-i*	
<i>šabl'a</i>	112	16	-/-i*	
<i>moruša</i>	33	7	-/-i*	
<i>mašľa</i>	12	5	-/-i*	
<i>hrča</i>	32	9	-/-i*	
<i>pomyje</i>	5	5	-/-i	
<i>nedeľa</i>	120	174	-	-/-i
<i>hoľa</i>	37	160	-/-i	

<i>fľaša</i>	9	1 937	-	- (-i)
<i>košeľ</i>	8	254	-	
<i>papuča</i>	4	155	-	
<i>škrupule</i>	45/349**	0/915**	-	

* Nezhody medzi PSP a SNK v poradí. **Google

Pri VIII. triede sa stretávame v Gpl s väčším množstvom dvojtvárov medzi vzormi *poist'ovňa* a *ulica*.

Najčastejšie ide o dvojtvary, pri ktorých jedným z tvarov je tvar s koncovkou - a vkladnou hláskou (*čerešieň*), druhým je tvar s koncovkou -i (*čerešní*), porov. *guľa*, *hoľa*, *hrča*, *kaša*, *mašľa*, *moruša*, *sukňa*, *čerešňa*, *šabl'a*, *višňa*, *žemľa*, *dvere*, *husle*, *jasle*, *pomyje*. Sú výsledkom pôsobenia dvoch faktorov, napríklad **morfémová hranica** medzi C-Cs **podmieňuje nulovú morfu** a vkladný vokál (*mašiel'*, *sukieň*, *čerešieň*, *šabiel'*, *višieň*, resp. kombinácia CsCs *žemiel'*, *jasiel'*), **dva konsonanty** podmieňujú zase progresívnu **koncovku -i** (*mašli*, *sukní*, *čerešní*, *šabli*, *višní*, resp. CsCs *žemli*, *jasli*).

Zo štylistického hľadiska tvary s koncovkou - možno aj vzhľadom na nezreteľnosť morfémovej hranice a zastretú motiváciu (*súkať* – *súkno* – *sukňa*) charakterizovať ako príznakové a ustupujúce (*mašiel'*, *sukieň*, *čerešieň*, *šabiel'*, *višieň*), tvary s koncovkou -i sú neutrálne (*mašli*, *sukní*, *čerešní*, *šabli*, *višní*). V typoch *rifle*, *ríbezľa*, *žemľa*, *knedľa*, *kaša*, *jedľa*, *džungľa* je koncovka -i, porov. pomer -i/-: *jedľa* (137/0), *džungľa* (124/0), *rifle* (36/3), *ríbezľa* (175/2), *žemľa* (47/4), *knedľa* (22/2), *kaša* (24/1).

Variety -i/- v Gpl majú feminína (34), ktoré sa dajú zaradiť do predchádzajúcej schémy, sú v tabuľke zapísané rozlične, tučným písmom sú naznačené primárne formy, ktoré sa zhodujú s definíciou (iC, uC = -, CCs = -i), štandardne sú zapísané sekundárne formy. Častejšie sú dvojtvary *poist'ovňa/ulica* (34) než *ulica/poist'ovňa* (4).

1. Typ <i>ulica/práca</i> Gpl: -	2. Typ <i>poist'ovňa/dielňa</i> Gpl: -i
a) s kombináciou iC: <i>pomyj</i> ;	a) s kombináciou iC: <i>pomyjí</i> ;
b) s kombináciou uC: <i>gúl'</i> , <i>morúš</i> , <i>oskorúš</i> , <i>škrupúl'</i> ;	b) s kombináciou uC: <i>guli</i> , <i>moruší</i> , <i>oskoruší</i> , <i>škrupulí</i> ;
c) kombinácie s inými vokálmi: <i>hól'</i> , <i>homól'</i> , <i>čias</i> , <i>káš</i> , <i>hrč</i> , <i>dvier</i>	c) s kombináciou o/a/r/eC: <i>holí</i> , <i>homolí</i> , <i>čaši</i> , <i>kaši</i> , <i>hrčí</i> , <i>dverí</i>
d) s kombináciou CCs: <i>mašiel'</i> , <i>sukieň</i> , <i>čerešieň</i> , <i>hrobiel'</i> , <i>husiel'</i> , <i>jasiel'</i> (73), <i>kachiel'</i> , <i>knediel'</i> , <i>mušiel'</i> , <i>piksel'</i> , <i>rašpiel'</i> , <i>ríbeziel'</i> , <i>sopiel'</i> , <i>šabiel'</i> , <i>škarniciel'</i> , <i>višieň</i> , <i>štangiel'</i> , <i>žemiel'</i> , <i>štrúdiel'</i>	d) typ s kombináciou CCs: <i>mašli</i> , <i>sukní</i> , <i>čerešní</i> , <i>hroblí</i> , <i>huslí</i> , <i>jasli</i> (224), <i>kachlí</i> , <i>knedlí</i> , <i>mušli</i> , <i>pikslí</i> , <i>rašplí</i> , <i>ríbezli</i> , <i>sopli</i> , <i>šabli</i> , <i>škarnicli</i> , <i>višní</i> , <i>štangli</i> , <i>žemli</i> , <i>štrúdlí</i>

Zriedkavo je tvar s nulovou koncovkou bez vkladnej hlásky (*dvere* – *dvier*), ako aj kolísanie *ie/e* (*žiabier*/*žiaber*). Distribúcia tvarov *dvier*/*dverí* je daná podobou predložky: vokalizovaná predložka podmieňuje tvar *dverí* (zo *dverí*), nevokalizovaná tvar *dvier* (z *dvier*).

Výnimočne sa registrujú tvary Gpl typu *dial'nic*, *zliatín* (miesto *dial'nic*, *zliatin*). Pri feminíne *pomyje* je vyrovnaná dubletnosť medzi vzormi *dielňa/práca*: porov. *pomýj/pomyjí* (5/5).

6.2.3.5 Dubletnosť medzi vzormi a podvzormi podľa variantných morf

A) V rámci vzorov VII. triedy

Vyčleňovanie podvzorov pri feminínach (*otázka, dielňa, práca*) a neutrách (*miesto, líce*) súvisí s koncovkami Dpl a Lpl, prípadne s koncovkou Gpl.

Indikátorom dubletnosti pri feminínach je zakončenie TZ na konsonant *j*, resp. prehodnotenie vokalickej skupiny *i+e* na diftong. Varianty vznikajú pri zakončení na *j* v VIII. triede (*aleja*) a X. triede (*esej*). Paralelná deklinácia je pri konflikte ortoepického faktora (*klientka, pacientka* [i-e] – žena, *klientka, pacientka* [ie] – otázka).

Typ zakončenia TZ	Hláska	Dpl	Lpl	Vzory
mäkký konsonant	ia	-iam	-iach	<i>možnosť</i>
krátky vokál+mäkký konsonant		-iam	-iach	<i>ulica, dlaň</i>
krátky vokál+nemäkký konsonant	á	-ám	-ách	<i>žena</i>
vokál (grafémy <i>i, y, e, u</i>)		-ám	-ách	<i>situácia, idea</i>
dlhý vokál+konsonant okrem <i>j</i>	a	-am	-ach	<i>otázka, práca, elektrárň</i>
konsonant <i>j</i>	a/á	-am/-ám	-ach/-ách	<i>kopija, esej</i>
výslovnosť [i-e]/[ie]	á/a	-ám/-am	-ách/-ach	<i>klientka, pacientka</i>

Dubletnosť štýlovo neodlíšených tvarov na základe variantných morf Gpl, Dpl a Lpl:

Paradigma	Pády	Vzory	Počet	Príklady
variantná	Gpl/Dpl/Lpl	žena/otázka	3...	<i>aziatka, koncipientka, abiturientka</i>
		žena//otázka	8...	<i>tiara; hacienda, siena, fiala, fialka, fiesta, siesta</i>
	Gpl/Dpl/Lpl	otázka/žena	32...	<i>výškarka, sánkarka, mliekarka, pamiatkarka, desiatarka, semiačkarka</i>
		žena//otázka	4...	<i>klientka, pacientka, spolupacientka, pieta</i>
	Gpl	otázka/žena	8...	<i>výzva, výhra, súhra, húžva; klientka, spolupacientka</i>

Tabuľka 13. Konkurencia Dpl -ám/-am vo vybraných lexémach VII. a VIII. triedy

Vzory	Lexéma	Dlhé tvary		Krátké tvary		Návrh
		-ám	-ách	-am	-ach	
žena/otázka	<i>klientka</i>	12	3	5	1	[i-e/ie] -ám/-am
	<i>pacientka</i>	53	10	28	3	[i-e/ie] -ám/-am
	<i>pieta</i>	0	0	0	0	neoveriteľné [i-e/ie] -ám/-am
	<i>fialka</i>		19		1	-ám -ách

situácia	<i>informácia</i>	2 321	796	63	32	
	<i>organizácia</i>	1 309	1 645	44	42	
	<i>inštitúcia</i>	1 111		27		
	<i>situácia</i>	747		33		
	<i>tradícia</i>	600		43		
	<i>generácia</i>	534		15		
	<i>investícia</i>	368		8		
	<i>telekomunikácie</i>	253		10		
	<i>technológia</i>	304		11		
	<i>špekulácia</i>	253		6		
	<i>operácia</i>	223		6		

Po prehodnotení vokalizického spojenia *ie* na diftong (*pieta*, *klientka*, *pacientka*) môže byť kolísanie medzi vzormi *žena/otázka*, napríklad *pietám/pietam* (0/0), *pietách/pietach* (0/0), *klientiek/klientok* (16/21), *klientkam/klientkám* (5/12), *o pacientkach / o pacientkách* (8/2), *pacientkam/o pacientkám* (18/45), *pacientiek/pacientok* (130/70)¹¹⁹, porov. rozdiely medzi vokalizickou skupinou a i-ovými diftongmi v ich protikladných vlastnostiach:

Vokalizické skupiny VV i-a, -i-e (i-o, i-u) v prevzatých slovách	Diftongy ia, ie, iu v domácich slovách
1. vytvárajú dve fonémy (D-i-a-n-a, f-i-n-a-n-c-i-e, d-i-u-r-e-t-i-k-u-m);	1. vytvárajú jednu fonému (ž-ia-k, ž-r-ie-b-ä, č-ia-p-k-a);
2. vytvárajú dve slabiky (Di-a-na, fi-nan-ci-e, di-u-re-ti-kum);	2. vytvárajú jednu slabiku (žiak, žrie-bä, čiap-ka);
3. sú fonologicky krátke (o <i>expedientkách</i> , o <i>fialkách</i>) a nespôsobujú neutralizáciu kvantity v koncovkách (krátenie koncoviek: o <i>fialkách</i>), ani samy sa po dlhej slabike neskracujú (<i>harmónia</i> , <i>médiá</i>);	3. sú fonologicky dlhé (o <i>riekach</i> , o <i>piesňach</i> , <i>čiarokach</i>) a spôsobujú neutralizáciu kvantity v koncovkách (krátenie koncoviek: <i>miestam</i>), ale aj samy sa po dlhej slabike skracujú (o <i>prácach</i> , <i>piesňam</i>);
4. možno ich predĺžiť (<i>Rián</i> , <i>fiál</i> , <i>garsoniéra</i> , <i>afrodiziák</i>);	4. nemožno ich predĺžiť (<i>riek</i> , <i>čiar</i>);
5. nespôsobujú mäkkosť <i>d</i> , <i>t</i> , <i>n</i> , <i>l</i> (<i>Diana</i> , <i>tiara</i> , <i>harmónia</i> , <i>fekálie</i> , <i>diabolos</i>);	5. spôsobujú mäkkosť <i>d</i> , <i>t</i> , <i>n</i> , <i>l</i> (<i>dielo</i> , <i>tiaž</i> , <i>dlaniam</i> , <i>panie</i> , <i>lietadlo</i> , <i>diabol</i>);
6. sú kompatibilné s vkladným diftongom <i>ie</i> (<i>fialiek</i> , <i>expedientiek</i>).	6. nie sú bežne kompatibilné s vkladným diftongom <i>ie</i> , ale s <i>o</i> (<i>žiačok</i> , <i>inžinierok</i>).

Z bodu 1 a 2 vyplýva, že diskutabilný je tvar, ktorý predpokladá kompatibilitu VV s vkladným *o*: *abiturientok*, *expedientok*, *aziatok*.

Z bodu 3 a 4 vyplýva, že diskutabilný je tvar, ktorý predpokladá, že VV, ktoré možno predĺžiť (*Riána* – *Rián*, *Diana* – *Dián*), sú kompatibilné s vkladným *o*: *Rianka* – *Rianok*.

Z bodu 5 vyplýva, že diskutabilný je tvar, ktorý predpokladá mäkkosť pred VV, *garsoniéra* [-rzoňié-], *bonboniéra* [bomboňié-]; porov. aj nemäkkosť pri *Diana*, ktoré znamená, že aj pri *Dianka* je Gpl *Daniek*.

¹¹⁹ V automatických opravách PC sa za chybu pokladajú kodifikované tvary *klientok*, *klientkam*, *o pacientkach*, *pacientok*; porov. aj výsledky socioligvistického výskumu: *klientok*, *klientiek*: 25 %/89 %; *pacientok*/*pacientiek*: 20 %/78 %.

Pri adaptácii internacionalizmov sa vokalické skupiny, ktoré majú príslušný ekvivalent v slovenských diftongoch, môžu diftongizovať, strácajú vlastnosti vokalických skupín a nadobúdajú vlastnosti diftongov, napr. *pieta*, *ciaška*, *grobianka*, *aksamietka*, *aksamietnica*.

Ku kolísaniu medzi vzormi *otázka/žena* môže dochádzať po úprave pravopisu¹²⁰ aj v typoch: *frézarka*, *mliekarka*, *pamiatkarka*, *sviečkarka*, *tajnôstkarka*, *lahôdkarka*, *škôlkarka*, *voľnomyšlienarka*¹²¹. Dvojtvary sa nachádzajú v Nsg *-arka/-árka*, napríklad *výškarka/výškárka* (116/4), *prekážkarka/prekážkárka* (32/3), *prevádzkarka/prevádzkárka* (33/3), *sánkarka/sánkárka* (20/2), *mliekarka/mliekárka* (1/3). Tvary s vkladným vokálom *o* sa nachádzajú v Gpl aj po skrátení *-ár-* na *-ar-* (*prekážkarok* – 4, *výškarok* – 12, *sánkarok* – 8, *mliekárak* – 7 namiesto *prekážkariet*, *výškariet*, *sánkariet* – 1, *mlietkariet*). V súčasnosti sú snahy zaviesť pri týchto typoch do kodifikácie dvojtvary *mlietkarka/mliekárka*, porov. SSSJ, 2006: *bábkarka/bábkárka*.

B) Dubletnosť v VIII. triede

Dubletnosť štylovo neodlišených tvarov na základe morfé Gpl, Dpl a Lpl:

Paradigma	VIII. tr.	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	Dpl/Lpl	dielňa/situácia	16	<i>epopeja, kopija, galeje, Pompeje</i>
		situácia/dielňa	1000...	<i>*organizáciach, *pozíciám</i>
		poist'ovňa/situácia	1	<i>rozopra</i>
	Gpl	dielňa/práca	1	<i>pomyje</i>

Neoveriteľné sú feminína s nízkym výskytom v textoch: *paranoja*, *sekvoja*, *epopeja*, *tuja*.

Tabuľka 14. Konkurencia Lpl -ach/-ách vo vybraných lexémach VIII. triedy

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-ach	-ách	Návrh
j	dielňa/poist'ovňa	<i>Pompeje</i>	88	28	-am/-ám, -ach/-ách
		<i>aleja</i>	32	9	
		<i>galeje</i>	29	4	
		<i>kopija</i>	12	1	
		<i>šija</i>	11	11	
		<i>pomyje</i>	2	2	
		<i>zmija</i>	0	4	
		<i>Pyreneje</i>	57	62	

L. Dvonč (1984) konštatuje predlžovanie relačnej morfy v Dpl a Lpl podvzoru *dielňa* po spoluhláske *j*: *alejám/alejám* (2/1), *alejach/alejách* (321/9), napríklad *galeje*, *veraje*, *Pyreneje*, *Pompeje*, *onomatopojá*, *aleja*, *epopeja*, *zmija*, *kopija*, *šija*, *sekvoja*, *tuja*. V návrhu s poradím koncoviek *a/á* postupujeme napriek

¹²⁰ Bližšie porov. zborník *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Ed. M. Považaj. Bratislava, Veda 2005. V najnovšom SSSJ (2006) je dvojtvary *bábkarka*, *bábkárka*.

¹²¹ Tvary *prekážkarka*, *mlietkarka*, *žalúdkarka*, *pamiatkarka*, *sviečkarka*, *tajnôstkarka*, *lahôdkarka*, *škôlkarka*, *voľnomyšlienarka* pokladá neaktualizovaný program automatických opráv v počítači za nesprávne, kým tvary *mlietkárka*, *pamiatkárka*, *sviečkárka*, *lahôdkárka* pokladá program automatických opráv v počítači za správne (Windows XP, 2001).

odlišným výsledkom v SNK (tabuľka 14) pri všetkých feminínach rovnako, porov. *Pompeje* (-ach/

-ách: 88/28) a *Pyreneje* (-ach/-ách: 57/62).

Mnohé feminína VIII. triedy sú pluráliá tantum: *nožnice, kliešte, gamaše*, porov. Gpl *Vianoc, Košíc, Michaloviec*; Dpl *Vianociam, Košiciam, Michalovciam*; Apl *Vianoce, Košice, Michalovce*; Lpl (o) *Vianociach, v Košiciach, Michalovciach*; Ipl *Vianocami, pred Košicami, Michalovcami*. Okrem tvarov *Včelíncam, k Turícam, o Včelíncach, o Turíciach* L. Dvonč (1984) upozorňuje na časté tvary *Včelínciam, k Turíciam, o Včelínciach, o Turíciach*, ale aj *Mlynárieč, Včelínec*.

Ako pseudovariantnosť možno hodnotiť nekodifikované skracovanie koncoviek s vokálom *á* vo vzore *situácia* na základe grafiky (**situáciach*) a neuvedomovanie si morfémovej hranice a slabičnosti: *si-tu-á-ci-a*. Z hľadiska jazykovej kultúry je potrebné pri mimoriadne frekventovanom vzore *situácia* (vyše 6 000 feminín) upozorňovať na morfémove hranice v sufixoch a komponentoch internacionalizmov -ár:i-a (*malária*), -ér:i-a (*periféria*), -ác:i-a (*fonácia*), -iz:ác:i-a (*organizácia*), -úc:i-a (*revolúcia*),

-lóg:i-a (*filológia*), -ém:i-a (*leukémia*), -nóm:i-a (*ekonómia*), -fón:i-a (*kakofónia*), -ifikác:i-a (*plynofikácia*) a s tým súvisiace koncovky s dlhým vokálom -ám, -ách v tvaroch Dpl a Lpl: *organizáci-ám, organizáci-ách, v kancelári-ách, o harpy-ách*.

C) Dubletnosť v X. triede

Paradigma	Dpl/Lpl	Vzory	SKMS	Priklady
paralelná	-á/-a	dľaň/elektráreň	34...	<i>mliekareň//mliekáreň</i>
variantná	-á/-a	elektráreň/esej	14...	<i>koľaj, trofej, kropaj, stupaj, šľapaj, kročaj, výzbroj, zbroj, trofej, livrej, esej, obyčaj, partaj</i>
	-ia/-á	dľaň/esej	2...	<i>prax (ia/á), kader (ia/á)</i>

Rozkolísanie jazykového povedomia po úprave pravopisu z roku 1991, 1998 neznamená len nárast dvojtvarov v Dpl a Lpl medzi vzormi *dľaň/elektráreň*, porov. SNK: *mliekarňam/mliekárňam* (13/5), *o prevádzkarňach/o prevádzkárňach* (33/18), ale dvojtvary sú aj v Nsg, porov. SNK: *mliekareň/mliekáreň* (280/76), *prevádzkareň/prevádzkáreň* (34/8), *zlievareň/zlieváreň* (19/12)¹²², ale *obliekareň/obliekáreň* (1/5), *lahôdkareň/lahôdkáreň* (1/200), *frézareň/frézareň* (4/1; pri variante -áreň sú v Gpl až tri dlhé slabiky *frézárni*).

Tabuľka 15. Konkurencia Lpl -ach/-ách vo vybraných lexémach X. triedy

Zakončenie	Vzory	Lexéma	-am	-ach	-ám	-ách	Návrh
j	elektráreň/esej	<i>trofej</i>	2	4	7	8	-am/-ám; -ach/-ách
		<i>šľapaj</i>	1	596	0	166	
		<i>koľaj</i>	3	184	1	51	
		<i>esej</i>	11	89	5	22	
		<i>obyčaj f.</i>	18	16	0	0	
	stroj	<i>obyčaj m.</i>	-om:25	-och:64			-om; -och
-areň	dľaň/elektráreň	<i>mliekareň</i>	0	5	15*	5	-iam/-am; -iach/-ach

¹²² Automatické opravy signalizujú kodifikované formy *zlievareň, frézareň, lahôdkareň* ako nesprávne.

* -iam, -iach: 0/0

Badateľné je aj oslabovanie platnosti rytmického zákona v Dpl a Lpl vzoru *elektráreň*, napríklad *báseň* – *básňam/básňiam*, *o básňach/básňiach*¹²³, oslabovanie platnosti rytmického zákona súvisí aj s automatickými opravami v počítačoch v prospech nekodifikovaných foriem.

Periférne sú v X. triede koncovky Dpl a Lpl *-ám*, *-ách*, ktoré sú ako variant niekedy pri substantíve *kader* – *kaderám/kaderiam*, *kaderách/kaderiach* (1/6), výnimočne aj pri type *prax* (4957), *praxiach/praxách* (1/3). Dublety nie sú pri feminíne *neter* – *neteriam*. V Dpl a Lpl majú aj substantíva zakončené na *j* a zaraďované k vzoru *elektráreň* v Dpl a Lpl variantné koncovky: koncovky *-am/-ám*, *-ach/-ách* (*esej* – *esejam/esejám*, *esejach/esejách*). Dvojtvary medzi typmi *elektráreň/esej* vznikajú pri feminínach zakončených na konsonant *j*, a to predĺžovaním koncoviek Dpl a Lpl aj po spoluhláske *j*: *esejam/esejám*, porov. *koľaj*, *trofej*, *kropaj*, *stupaj*, *šľapaj*, *kročaj*, *výzbroj*, *zbroj*, *trofej*, *livrej*, *obyčaj*, *partaj*.

Štýlovo odlišená dubletnosť VII. a VIII. triedy v Nsg a Vsg

V VII. triede sú propriá rovnomerne zastúpené pri všetkých typoch a odlišujú sa len formami supľujúcimi vokatív (*Jani*, *Zuzi*, *Jani*; *Helen*, *Marien*, *Betuš*, *Martuš*). V slovenskej štandardnej forme funguje ako charakteristická oslovovala podoba ženských antroponým i-ová forma (*Jani*, *Zuzi*, *Adi*, *Dani*, *Jani*, *Mili*, a to aj pri antroponymách VIII. triedy *Nadi*, *Soni*, *Broni*, *Kati*, *Moni*), ktorú možno chápať ako interlingválne kontaktný prostriedok (bližšie Slančová – Sokolová, 1994, 1998).

Ďalšou vokatívnou formou je tzv. nulový vokatív, E. Pauliny (1990, s. 62) uvádza, že skrátené vokatívne podoby trojslabičných názvov osôb sa vyskytujú vo východnej slovenčine, v strednej a hornej Orave a v Gemeri. Tieto intralingválne typy môžeme rozdeliť do troch skupín: v prvej skupine ide o nulovú vokatívnú koncovku *Denisa* – *Denis* (*Helen*, *Margit*, *Marien*, *Ružen*), v druhej skupine ide o skrátenie o sufix *-ka* (*Aneška* – *Aneš*) a v tretej skupine ide o osobitnú formu *-uš* *Beta* – *Betuš* (*Vlastuš*, *Liduš*, *Jituš*, *Bibuš*, *Jaruš*, *Martuš*, *Magduš*, *Danuš*), bližšie Slančová – Sokolová, 1998.

6.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti feminín

Indikátory dubletnosti v Gpl feminín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
FF zakončenie TZ na CC →← FF morfémová hranica C-Cs l	Gpl -i/-	<i>dvere</i> , <i>jasle</i> , <i>mušľa</i> , <i>mašľa</i> , <i>sukňa</i> , <i>čerešňa</i> , <i>husle</i> , <i>rašpľa</i> , <i>šabl'a</i> , <i>višňa</i>
FF TZ na uC →← FF -l'a, -ša	Gpl -l-i	<i>guľa</i> , <i>pologuľa</i> , <i>moruša</i> , <i>oskoruša</i> , <i>guča</i> , <i>kuša</i> , <i>hoľa</i> ; <i>škrupule</i>
FF CsC, C →← FF TZ na CC, l		nsa: <i>nuansa</i> , <i>seansa</i> , <i>fajansa</i> ; -la: <i>rola</i> , <i>hmla</i> , <i>metropola</i> , <i>formula</i> ; <i>panva</i> , <i>tma</i>

¹²³ Automatické opravy PC opravujú chybné tvar *básňach* a signalizujú ho ako nesprávny.

OEF [i-e] →← OEF [ie]	Gpl ie/o; ie/e	<i>klientka, pacientka, spolupacientka; aziatka, koncipientka, abiturientka</i>
FF a OGF ±dlhá slabika TZ →← MF o/ie		<i>výškarka, sánkarka, mliekarka, pamiatkarka, desiatarka, semiačkarka</i>
GF analógia →← dlhá slabika TZ		<i>výhra, súhra; výzva, húžva; žiabre</i>

A) fonologická a morfológická diferenciácia

FF zakončenie TZ na dva konsonanty CCs →← FF morfémová hranica C + -ľa, -le, -ňa, -ša = Gpl -i/- (mašľa, sukňa, čerešňa, hrobl'a, husle, jasle, kachle, knedľa, mušľa, piksl'a, rašpl'a, šabl'a, višňa, žemľa, čaša).

FF zakončenie TZ na uC →← FF -ľa, -ša, -ča = Gpl -i/- (guľa, pologuľa, moruša, oskoruša, guča, kuša, škrapule).

B) fonologická a ortoepická diferenciácia

FF zakončenie CsC, C →← FF zakončenie TZ na CC, resp. l = Gpl -i/- (-nsa: nuansa, seansa, fajansa; -la: rola, hmla, metropola, formula; panva, tma). Malá diferenciácia medzi l a ľ vo výslovnosti (rola a roľa), ale aj interlingválne faktory (porov. české formy *formule*) sú príčinou kolísania tvarov v Gpl.

OEF [i-e; i-a] →← OEF [ie; ia] = Gpl vkladné -ie/-o (klientka, pacientka, spolupacientka; aziatka, koncipientka, abiturientka, fialka). Paralelná deklinácia je pri konflikte ortoepického faktora (klientka, pacientka; Rianka [i-e, i-a] – žena, klientka, pacientka; Rianka [ie; ia] – otázka).

FF a OGF ±dlhá slabika TZ (-árka/-arka) →← MF o/ie = Gpl o/ie (výškarka, sánkarka, mliekarka, pamiatkarka, desiarkarka).

C) gramatická a morfológická diferenciácia

GF analógia podľa hra →← MF neutralizácia kvantity ie na e = Gpl vkladné -ie/-e (výhra, súhra; výzva, húžva; zámena; žiabre).

Poznámky pre jazykovú prax

Pri poradi variantov by bolo vhodné vychádzať z pravidiel na zaradovanie feminín podľa FF: uC škrapúl'/škrapulí, ale CCs jasli/jasiel', porov. Zaradovanie feminín do vzorov VIII. tr. podľa Gpl podľa fonologického faktora (s. 239).

Dublety sú výsledkom pôsobenia dvoch faktorov, napríklad morfémová hranica medzi C-Cs, resp. kombinácia CsCs podmieňuje nulovú koncovku (mašiel', sukien', čerešien', šabiel', višieň, žemiel', jasiel'), dva konsonanty podmieňujú zase progresívnu koncovku -i (mašlí, sukni, čerešní, šablí, višní, žemlí, jasli). Zo štylistického hľadiska možno tvary s koncovkou - charakterizovať ako príznakové (mašiel', sukien', čerešien', šabiel', višieň), tvary s koncovkou -i sú neutrálne (mašlí, sukni, čerešní, šablí, višní). Naopak, pri feminínach zakončených na uC možno odporúčať poradie foriem -i/- (papuča, tabuľa) s neutrálnymi tvarmi tabúl', papuč.

Po úprave pravopisu v typoch so sufixom -ár môže dochádzať ku kolísaniu medzi vzormi otázka/žena: prevádzkarka, frézarka, pamiatkarka, sviečkarka, tajnosťkarka, lahôdkarka, škôlkarka, voľnomyšlienková. Tvary s vkladným vokálom o sa nachádzajú v Gpl zo zotrvačnosti aj po skrátení ár na ar (prekážkarok, výškarok, sánkarok, mliekarok namiesto prekážkariiek, výškariiek, sánkariiek, mliekariiek).

Pozoruhodná je rezistencia vkladného diftongu ie voči neutralizácii kvantity ie na e (výhier), ktorá sa prejavuje hlavne pri neutrálach v typoch so sufixom -stvo.

Indikátory dubletnosti v Dpl a Lpl feminín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
FF a OEF [i-e] →← FF a OEF [ie]	Dpl -ám/-am	<i>klientka, pacientka, pieta, tiara;</i> <i>hacienda, aziatka, koncipientka</i>
FF dlhá slabika + DF -árka/-arka →← FF	Lpl -ách/-ach	<i>výškarka, sánkarka, mliekarka,</i> <i>pamiatkarka</i>
FF zakončenie TZ na j + a →← analógia (krátka slabika) + á	Dpl -am/-ám Lpl -ach/-ách	<i>zmija, šija, galeje; pomyje; koľaj, trofej,</i> <i>kropaj, šľapaj</i>
OEF [i-a] →← OGF ia	Dpl -ám; Lpl -ách	<i>organizácia, pozícia...</i>
FF synchronne tvrdé konsonanty →← DiF pôv. palatalizované <i>r, p, v</i>	Dpl -iam/-ám Lpl -iach/-ách	<i>rozopra; kader, večera, cirkev,</i> <i>red'kev, konopa</i>

A) fonologická a ortoepická diferenciácia

FF a OEF [i-e] →← FF a OEF [ie] = Dpl -ám/-am (*klientka, pacientka, spolupacientka, pieta, tiara; hacienda, aziatka, koncipientka, abiturientka*¹²⁴, *siena, fiala, fialka, fiesta, siesta*).

B) fonologická, ortografická a derivačná diferenciácia

FF a OGF ±dlhá slabika TZ (-arka/-árka) →← FF = Dpl -ám/-am (*výškarka, sánkarka, mliekarka, pamiatkarka, desiatarka, semiačkarka*).

C) fonologická diferenciácia

FF zakončenie TZ na j + a →← analógia (krátka slabika + dlhá koncovka) = Dpl -am/-ám (*aleja, epopeja, kopija, zmija, šija, galeje, Pompeje, Pyreneje; pomyje; koľaj, trofej, kropaj, stupaj, šľapaj, kročaj, zbroj – výzbroj, trofej, livrej, esej, obyčaj, partaj*).

D) ortoepická a ortografická diferenciácia

OEF i-a →← OGF ia (vplyv grafiky) = Dpl -ám/-iam; Lpl -ách/-iach (**organizáciach, *pozíciach, *inštitúciach, *investíciach, *informáciach*).

E) diachronická a fonologická diferenciácia

FF synchronne tvrdé konsonanty →← DiF pôvodne palatalizované konsonanty *r, p, v* = Npl, Dpl, Lpl -á/-ia, -ám/-iam, -ách/-iach (*rozopra; kader, večera, cirkev, konopa*).

Poznámky pre jazykovú prax

Po prehodnotení vokalickeho spojenia *ie* na diftong (*pieta, klientka, pacientka*) môže byť kolísanie medzi vzormi *žena/otázka* v závislosti od výslovnosti, napr. *pi-e-ta* → *o pietách*, ale *pie-ta* → *o pietach*, porov. aj deriváty (predtým *pietný/teraz pietny*).

Periférne sú v X. triede koncovky Dpl a Lpl -ám, -ách, ktoré sú ako variant tvarov s diftongom *ia* niekedy pri substantíve *kader*, výnimočne aj pri type *prax*. Dublety nie sú pri feminíne *neter* – *neteriam, neteriach*.

V Dpl a Lpl majú aj substantíva zakončené na *j* variantné koncovky: koncovky -am/-ám, -ach/-ách (*esej – esejam/esejám, esejach/esejách*), porov. *koľaj, trofej, kropaj, stupaj, šľapaj, kročaj, výzbroj, zbroj, trofej, livrej, obyčaj, partaj*.

¹²⁴ V KSSJ (1987) sa *ie* chápe ako vokalicke skupina (*abituientky*), v PSP (1991) sa chápe ako diftong (*abituientky*).

Indikátory dubletnosti v Gsg feminín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
FF mäkký konsonant, resp. <i>i</i> → ← analógia GF Nsg -a	Gsg -e/-i	<i>Alica, Zlatica; Nataša, Broňa, Saša, Nad'a; Maja, Dáša, Máša, Zoja; Silvia</i>
SF konkréta → ← Dif i-kmene		<i>myseľ, haluz, raž, mlad', tvár</i>
GF Nsg -á → ← analógia GF Nsg -a	Gsg -ej/-y	<i>princezná, kráľovná</i>
Dif i-kmene → ← SF konkréta	Gsg -i/-e	<i>pamäť</i>

A) fonologická a gramatická diferenciácia

FF mäkký konsonant, resp. *i* → ← analógia GF Nsg -a a Gsg -y = Gsg -e/-i (*Alica, Zlatica, Libuša, Uršul'a; Nataša, Broňa, Saša, Nad'a; Táňa, Maja, Dáša, Máša, Zoja; Silvia, Natália, Žofia*).

B) gramatická diferenciácia

GF Nsg -á → ← GF analógia podľa väčšiny feminín Nsg -a = Gsg -ej/-y (*princezná, kráľovná*).

C) sémantická a diachronická diferenciácia

SF konkréta → ← Dif i-kmene = Gsg -e/-i (*myseľ, haluz, raž, mlad', tvár*).

Dif i-kmene → ← SF konkréta = Gsg -i/-e (počítačová *pamäť, hned', chut'*).

Poznámky pre jazykovú prax

Časté dublety sú medzi VIII. a VII. triedou subštandardne pri antroponymách. Pri vzore *situácia* sú to antroponymá: *Emília, Lucia, Patrícia, Lýdia, Klaudia, Sofia, Žofia, Natália, Melánia, Xénia*, pri vzore *poisťovňa*: *Anča, Saša, Nast'a, Zlať'a*; pri vzore *ulica*: *Libuša, Danuša, Milica*; pri podvzore *dielňa*: *Dáša, Máša, Zoja, Maja, Jevgenija, Nastassja, Marusia/Marusja*.

Z hľadiska jazykovej kultúry je potrebné upozorňovať na osobitosť deklinácie vzoru *gazdiná* (*šľachtická, kňazná, kráľovná, cárovná, cisárovná, princezná, ujčíná, švagriná, testiná, stryná*), lebo časté sú tvary podľa vzoru *žena*: *k nohám kráľovny, princezny a princezničky*.

Indikátory variantnosti nesklonných a sklonných tvarov feminín

Faktory	Realizácia morf	Príklady
GF - → ← GF Gsg -ej	Gsg -/-ej	<i>od pani Zuzany, od tej panej vpravo</i>
GF - → ← GF Gsg -ej	Gsg -/-ej	<i>Kirschner//Kirschnerová</i>
GF - → ← analógia GF Nsg -a	Gsg -/-y	<i>Dagmar/Dagmara, Miriam/Miriama</i>

A) gramatická diferenciácia

GF - →← GF analógia podľa väčšiny osobných feminín Nsg -a = Gsg -/-y (*Dagmar/Dagmara, Miriam/Miriama, Nikol/Nikola, Ingrid/Ingrida, Ester/Estera, Edit/Edita*).

Poznámky pre jazykovú prax

Proprium má iný status než apelatívum. V slovenčine sú dve akoby protichodné tendencie, ktoré sú právne upravované ináč než v zahraničí. Pri apelatívach sa používa často mužská forma (*milí študenti*), hoci v iných jazykoch je tendencia diferencovať maskulína a feminína pomocou splittingu (*milé študentky/milí študenti*), kým pri propriách, pri ktorých sa v rodinách používa v zahraničí prevažne rovnaká podoba pre všetkých jej príslušníkov, sa v slovenčine preferuje odlišovanie maskulín a feminín (*Ján Novák a Anna Nováková*). Prioritnou funkciou proprií je identifikačná funkcia, preto sa slovanské prechýlené priezviská v jazykoch bez prechýľovania rešpektujú a zásahy typu *Nováková* → *Novák* sa pokladajú za neprípustné. Z toho istého dôvodu by sa za neprípustné mali pokladať aj opačné zásahy typu *Steffi Graf* → *Steffi Grafová*, *herečka G. Hawn* → *herečka G. Hawnová* v slovenčine. Roky funguje v neprechýlenej forme aj meno *Margita Figuli*, ktoré možno používať bez narušenia komunikácie. Navyše, nesklonné sú aj krstné mená (*Rút, Ráchel, Miriam, Felicitas, Žanet*), dokonca aj mužské priezviská, napríklad v databáze P. Ďurča (1998) sú nesklonné priezviská *Števo, Miškove, Paľove, Ďurove, Jakubove, Jankove; Mišovie, Janovie, Jakubovje; Mikulášových, Starých, Malých; Martinů, Janků, Hajdů, Pavlů, Petrů, Venců; Martiní, Janí, Pavlí, Petrí, Vencí*. Tvorenie ženských priezvisk od daných antroponým, napríklad *Michal Mikulášových* → *Zuzana Mikulášovýchová*, je takým istým zásahom do nesklonného propria ako v prípade *Steffi Grafová*. V maskulinnej aj femininnej forme by mali byť tieto priezviská nesklonné (*Michala Mikulášových* → *Zuzany Mikulášových*). Mužské priezviská majú najčastejšie formu substantív ako pomenovaní samostatne existujúcich substancií, len zriedka¹²⁵ sú adjektíváliá (s formou adjektív ako statických príznakov substancií), kým ženské priezviská majú predovšetkým túto formu pôvodného privlastňovacieho adjektíva na -ova → -ová. Tak ako problém splittingu aj problém tvorenia ženských priezvisk má dve stránky – právnu úpravu a jazykovú prax. V súčasnosti možno predpokladať častejšie zmiešané manželstvá aj medzi príslušníkmi rozličných jazykových spoločenstiev, preto v právnej úprave možno rozšíriť možnosti vybrať si prechýlenú alebo neprechýlenú podobu priezviska s taxatívnym uvedením podmienok, za ktorých možno používať neprechýlenú formu priezviska (vydaj za cudzinca, umelecké meno *Dara Rollins*, meno – značka u umelkyň a športovkyň *Jana Kirschner, Gina Lollobrigida*, prezývka *Edith Piaf*, zámerne použitá neženská forma *George Sand*). O používaní prechýlených alebo neprechýlených foriem by mala rozhodovať funkčnosť. Tam, kde je to redundantné (*Edith Piaf*) či proti zámeru daného propria (*George Sand*), by sa mala uprednostniť neprechýlená forma. V jazykovej praxi je rozhodujúce odlišovať typ jazykovej

¹²⁵ 9 % mužských priezvisk z daného súboru P. Ďurča má adjektívnu formu (-ský), od ktorej sa feminatívum netvorí pomocou -ová, ale pomocou -á (*Hrabovský* – *Hrabovská*).

komunikácie – v oficiálnej komunikácii by sa malo priezvisko zhodovať s úradnou formou (*Klára Sárközy*), avšak v neoficiálnej komunikácii by sa malo pripúšťať prechýľovanie aj pri oficiálne neprechýlených priezviskách (*Klára Sárközyová*). Ničím sa nenaruší komunikácia, keď sa pri oslovení budú používať neprechýlené priezviská, na druhej strane by sa v texte mohlo v inom páde než v nominatíve odporúčať takéto priezvisko v prechýlenej podobe. Treba si uvedomiť, že kríženie foriem, resp. uprednostnenie nesklonných foriem pred bežnými sklonnými pôsobí štylisticky príznakovo (napríklad signalizuje umelecké meno, cudzinku atď.).

7 DEKLINÁCIA NEUTIER

7.1 Deskripcia deklinačných typov neutier

Neutrá, ktoré sú v rámci substantív najmenej početné, sa tiež zaraďujú do troch makroskupín: menná deklinácia, adjektívna deklinácia, indeklinábiliá. Podobne ako v ostatných skupinách dominuje menná deklinácia a minimálne je zastúpená adjektívna deklinácia. Neutrá sú častejšie nesklonné než maskulína a feminína (porov. 203 maskulín, 227 feminín, až 479 nesklonných neutier v SCS).

Tabuľka 1. Deklinačné typy neutier

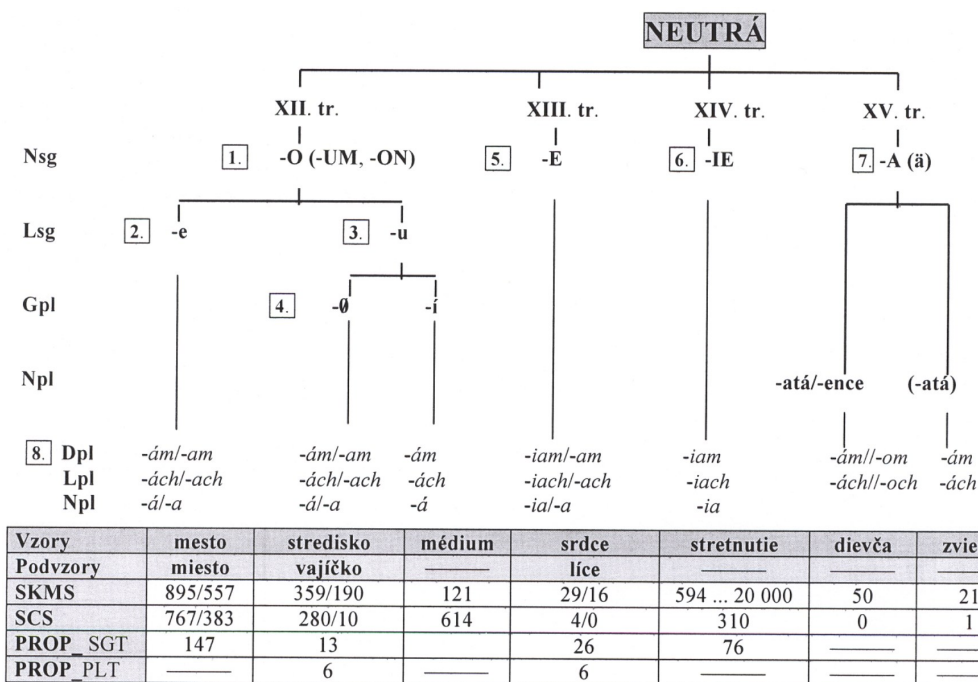
Domáca aj prevzatá lexika	Prevzatá lexika	Propriá	
•menná deklinácia mesto/miesto stredisko/vajíčko _____ srdce/líce stretnutie dievča/zviera •adjektívna deklinácia cestovné/hriate hovädzie •indeklinábiliá _____	•menná deklinácia +/ +/ médiu +/- _____ •adjektívna deklinácia +/ _____ •indeklinábiliá finále	•menná deklinácia SGT + + _____ + + _____ •adjektívna deklinácia +/ _____ •indeklinábiliá +	•menná deklinácia PLT _____ Košariská _____ Revištia _____ _____ •adjektívna deklinácia _____ _____ •indeklinábiliá _____

7.1.1 Algoritmizácia a deskripcia XII. – XV. triedy

Neutrá sa konštituovali v slovenčine najneskôr, a to po maskulínach a feminínach, preto sa ich koncovky zhodujú v singulári s maskulínami (vzor *mesto* má v singulári koncovky ako vzor *dub*, vzor *stredisko* ako vzor *jazyk*, vzor *srdce* ako *stroj*), v pluráli sa zhodujú s feminínami (vzor *mesto* aj *stredisko* má v pluráli okrem Npl a PL koncovky ako vzor *žena*, vzor *srdce* ako vzor *ulica*). V slovníkoch sa pri neutrách (okrem zakončenia na *-um*, *-on*, *-a/-ä*) v zásade redundantne uvádza tvar Gsg (*-a*, *-ia*), ktorý nemá diferencujúcu funkciu pri zaraďovaní do skloňovania.

Vzory a podvzory neutier sú deklinačne nereceptívne: *srdce*, *lice*, resp. deklinačne receptívne: *mesto*, *miesto*, *stredisko*, *stretnutie*.

Algoritmus 4. Menná deklinácia neutier (XII. – XV. trieda)

Komentár k algoritmu mennej deklinácie č. 4

1. Triedy neutier sa vyčleňujú na základe determinujúcich morf Nsg: XII. tr. -o (-um, -on); XIII. tr. -e; XIV. tr. -ie; XV. tr. -a (-ä).

2. Ak po splnení prvej podmienky patrí neutrum do XII. triedy, zaraďuje sa na základe diferencujúcej koncovky Lsg -e podmienenej zakončením na nie veláru, nie vokál do typu *mesto/miesto*. Pri podvzore *miesto* sa pri type *hospodárstvo* v Gpl vždy používa vkladný diftong *ie* (ako početná výnimka z rytmického krátenia – 425, z ktorých je však väčšina SGT, reálne je teda okolo 80 výnimiek z neutralizácie kvantity).

3. Ak po splnení prvej podmienky patrí neutrum do XII. triedy, zaraďuje sa na základe diferencujúcej koncovky Lsg -u podmienenej zakončením na veláru alebo vokál do typu *stredisko/vajíčko* alebo *médium*.

4. Ak je neutrum zakončené na veláru, má v Gpl nulovú diferencujúcu koncovku a patrí do typu *stredisko/vajíčko*, ak majú neutrá zakončenie na vokál, majú diferencujúcu koncovku -í a skloňujú sa podľa vzoru *médium*.

5. Ak po splnení prvej podmienky patrí neutrum do nereceptívnej XIII. triedy, má v Nsg -e, môže mať v Gpl -/-í, v Dpl a Lpl -ia/a, porov. varianty *srdce/lice* a *more, pole, oje*.

6. Ak po splnení prvej podmienky patrí neutrum do frekventovanej XIV. triedy, má v Nsg *-ie*, skloňuje sa podľa jediného vzoru s vždy dlhými koncovkami, ktoré nepodliehajú neutralizácii kvantity (*prítmie, prútie, prianie*).

7. Ak patrí neutrum po splnení prvej podmienky do XV. triedy, zaraďuje sa na základe diferencujúcich morf. plurálových tvarov do vzoru *dievča* s variantným plurálom (*-atá/-ence*, resp. *-ätá/-ence*) alebo do vzoru *zvierá* s nevariantným plurálom (*-atá*, resp. *-ätá*).

8. Variantnosť koncoviek v Npl, Dpl a Lpl je pri vzoroch a podvzoroch *mesto/miesto, stredisko/vajíčko, srdce/líce* a spôsobuje ju rovnaký faktor (neutralizácia kvantity po dlhej slabike). Koncovky *-a, -am, -ach* sú v Npl, Dpl a Lpl plurálu po dlhej slabike, resp. po *j*.

Tabuľka 2. Receptivita skloňovacích typov neutier XII. až XV. triedy s variantmi

Zdroj:	SKMS		SCS		PROP	
Vzor/podvzor	Počet	%	Počet	%	Počet	%
mesto	895		767		SGT: 147	
miesto	557		383			
stredisko	359		287		SGT/PLT: 13/6	
vajíčko	190		10			
médium	121		614			
XII. trieda	2 122	75,2	2 054	86,7	166	60,6
srdce	29		4		SGT/PLT: 26/6	
líce/more	16/3		0			
XIII. trieda	48	1,7	4	0,2	32	11,7
stretnutie	594		310		SGT: 76	
XIV. trieda	594....25 000*	20,5	310	13,1	76	27,7
dievča	50		0			
zvierá	21		1			
XV. trieda	71	2,6	1	0,04	0	100
SD spolu	2 896	100	2 369	100	274	
kombinácie	55		18			
nepravidelné	14					
SD spolu	2 965	92,7	2 395	82,9	274	63,7
AD cestovné/hriate	79/2	2,5	13	0,5	153	35,6
finále	152	4,8	479	16,6	15	0,7
NEUTRÁ spolu	3 198	100	2 889	100	429	100

* Potenciálne je možné utvoriť verbálne substantívum od každého slovesa.

Receptivita a charakteristika vzorov na základe dominantných faktorov

Typ *mesto/miesto* (*hospodárstvo*) má najvyššiu receptivitu (v SKMS: 895/557, v SCS: 762/381), je pre neho charakteristické spolupôsobenie faktorov.

Typ *stredisko/vajíčko* s relatívne vysokou receptivitou (v SKMS: 359/190, v SCS: 276/10) je dominantný pri neutrách so zakončením Lsg nekompatibilným s koncovkou *-e* (zakončenie TZ na vokál a veláry).

Vzor *médium* s relatívne nízkou receptivitou (v SKMS: 121, ale až v SCS: 614) je pri substantívach so zakončením na *-a* pred ktorým je *i* alebo *y* (*embryo*).

Typ *srdce/lice* (v SKMS: 29/19, v SCS: 4/0) s veľmi nízkou receptivitou je dominantný pri neutrách so zakončením na *-e*, pred ktorým je mäkký konsonant.

Vzor *stretnutie* s vysokou receptivitou (v SKMS: 594 + 20 000 potenciálnych verbálnych substantív, v SCS: 310) je dominantný pri abstraktách so zakončením na *-ie*.

Typ *dievča/zviera* (v SKMS: 50/21, v SCS: 0/1) s nízkou receptivitou je dominantný pri pomenovaniach mláďat v domácej lexike.

Tabuľka 3. Receptivita deklinačných vzorov (zostupné zoradenie)

P.	Vzor	SKMS		Vzor	SCS		Vzor	PROP
1.	mesto	895		mesto	764		Gabčíkovo	147
2.	stretnutie	594		médium	614		Humenné	144
3.	miesto	557		finále	479		Podhradie	76
4.	stredisko	359		miesto	388		Hradište	26
5.	vajíčko	190		stretnutie	310		Slovensko	13
6.	finále	154		stredisko	280		Košariská	6
7.	médium	121		šampanské	14		Revištia	6
8.	šampanské	81/2		vajíčko	10			
9.	dievča	50		srdce	4			
10.	srdce	29/3		zviera	1			
11.	zviera	21		dievča	0			
12.	lice	16		lice	0			

Najreceptívnejším vzorom celkovo vo všetkých zdrojoch je vzor *mesto*, najmenej receptívnou triedou je XIII. trieda (*srdce/lice*). Najväčší rozdiel medzi zdrojmi je pri indeklinábilách (až 16,6 % v SCS), ďalej medzi SKMS : SCS : PROP je pri vzore *médium* (620:121:0) a pri vzore *stretnutie* (594:310:76), ktorý je potenciálne najfrekvencovanejším vzorom neutier (všetky verbálne substantíva). Receptivita vzorov je vždy vyššia než receptivita podvzorov (*mesto/miesto*, *stredisko/vajíčko*, *srdce/lice*).

Na zaradenie neutier do vzorov je relevantný sémantický faktor (stredný rod), fonologický faktor (hlásky *g*, *h*, *k*, *ch* alebo vokál pred koncovkou, tzv. mäkké konsonanty, realizácia neutralizácie kvantity alebo konsonant *j*), morfonologický faktor (sprevádzka tvar Gpl), gramatický faktor (koncovka *-a* podmieňuje morfy *-at:á/-enc:e*, koncovka *-ie* podmieňuje dlhé koncovky v celej paradigme). Relevantný je aj derivačný faktor, porov. sufixy *-stvo* (354), *-dlo* (164, *-árstvo*, *-níctvo* (426), *-isko*, *-andum/*

-endum. Z fonologických charakteristík koncovej fonémy/slabiky TZ sú relevantné vlastnosti vokalickosť, velárnosť, kvantita.

Tabuľka 4. Dominantné deklinačné typy neutier s menej frekventovanými variantmi

SG	XII. trieda	XIII. trieda	XIV. trieda	XV. trieda	
N	mest- o [médi- um epitet- on]	srdc- e	stretnut- ie	dievč- a	
G	mest- a	srdc- a	stretnut- ia	dievč-at': a	
D	mest- u	srdc- u	stretnut- iu	dievč-at': u	
A	mest- o	srdc- e	stretnut- ie	dievč- a	
L	o mest- e [o médi- u] [o stredisk- u , vajíčk- u]	srdc- i	stretnut- í	dievč-at: i	
I	mest - om	srdc- om	stretnut- ím	dievč-at': om	
PL					
N	mest- á [miest- a]	srdc- ia [lic- a]	stretnut- ia	dievč-at: á zvier-at: á	dievč-enc: e _____
G	miest- [médi- í]	srđc-	stretnut- í	dievč-at:	dievč-eniec: _____
D	mest- ám [miest- am]	srdc- iam [lic- am]	stretnut- iam	dievč-at: ám	dievč-enc: om _____
A	mest- á [miest- a]	srdc- ia [lic- a]	stretnut- ia	dievč-at: á	dievč-enc: e _____
L	(o) mest- ách [miest- ach]	srđc- iach [lic- ach]	stretnut- iach	dievč-at: ách	dievč-enc: och _____
I	mest- ami	srđc- ami	stretnut- iami	dievč-at: ami	dievč-enc: ami _____

XII. trieda

7.1.1.1 Do XII. triedy s najvyššou receptivitou pri neutrách patria domáce aj prevzaté neutrá, ktoré majú v Nsg determinujúce koncovky *-o*, *-um*, *-on*. Majú tri vzory podľa Lsg a Gpl s dvoma podvzormi podľa Npl, Dpl a Lpl (variantné koncovky):

- v Lsg je najčastejšie koncovka *-e* (*o meste*, *v kine*);
- po *k*, *g*, *h*, *ch* a v prevzatých slovách s vokálom pred koncovkou (*-io*, *-eum*, *-ium*) je ako pri maskulínach v Lsg koncovka *-u* (*na Slovensku*, *v tichu*, *o kritériu*, *v múzeu*);
- v Gpl je nulová koncovka (*-*), ktorá spôsobuje alternácie (*miest*, *kín*, *slov*, *slnk*);
- v prevzatých slovách s vokálom pred koncovkou je v Gpl *-í* (*kritérií*, *múzeí*);
- v Npl, Dpl a Lpl sú ako pri feminínach po krátkej slabike dlhé koncovky *-á*, *-ám*, *-ách*;
- po dlhej slabike sú v Npl, Dpl a Lpl krátke koncovky *-a*, *-am*, *-ach* (čísla).

(27) Deklinačný typ *mesto/miesto*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-O/-UM/-ON	-a	-u	-o/-um/-on	-e	-om
PL	-á/-a	-	-ám/-am	-á/-a	-ách/-ach	-ami

SG		PL	
N	mest-o	N	mest-á [miest-a]
G	mest-a	G	miest- [hospodárstiev-]
D	mest-u	D	mest-ám [miest-am]
A	mest-o	A	mest-á [miest-a]
L	(o) mest-e	L	(o) mest-ách [miest-ach]
I	mest-om	I	mest-ami

27. Vzor *mesto*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
mesto	763	895	767	147	<i>gesto, referendum, svetlo</i>
miesto	488	557	383		<i>fórum, krídlo, sklenárstvo</i>
Kombinácie vzoru mesto		23	5		mesto ↔ srdce, mesto ↔ miesto, mesto ↔ médium, mesto ↔ žena, sg: zápas ↔ pl: mesto, kúsok ↔ mesto, mesto ↔ svedok, mesto ↔ problém

Príklady na vzor *mesto* podľa frekvencie zo SNK (85 lem): *mesto, percento, kolo, slovo, ministerstvo, mužstvo, centrum, víťazstvo, divadlo, auto, meno, foto, množstvo, vozidlo, družstvo, sito, telo, majstrovstvo, lietadlo, euro, leto, čelo, pravidlo, školstvo, kino, referendum, zastupiteľstvo, svetlo, obyvateľstvo, spravodajstvo, konto, jedlo, spoločenstvo, pivo, zlato, okno, predstavenstvo, členstvo, tajomstvo, vydavateľstvo, mäso, dno, maximum, tempo, prvenstvo, nebezpečenstvo, teplo, kreslo, manželstvo, koleno, koleso, drevo, riaditeľstvo, heslo, delo, jazero, dobrodružstvo, Kosovo, sklo, veľvyslanectvo, spektrum, pleso, metrum, zlo, zrkadlo, minimum, palivo, Brno, dedičstvo, detstvo, sedadlo, Toronto, náboženstvo, ľudstvo, rameno, korzo, peklo, gesto, posolstvo, bohatstvo, remeslo, Gabčíkovo*; skratka: MS.

Pri distribúcii koncoviek pri **vzore *mesto*** sú relevantné tieto faktory:

•**Sémantický faktor:** ±cudzí pôvod, stredný rod → Isg **-om** (singulár ako maskulína) a Ipl **-ami** (plurál ako feminína). Okrem domácich aj prevzatých apelatív (*mesto, percento, kolo, slovo, ministerstvo, mužstvo, centrum, víťazstvo, divadlo, auto*) sa podľa tejto skupiny skloňujú v singulári aj toponymá *Gabčíkovo*.

•**Gramatický faktor:** Nsg: -o (-um, -on) → Gsg -a, Lsg -e a Npl -á. V SCS je až 209 neutier s koncovkou -um, napríklad *verbum, préteritum, kompozitum, referendum, exemplum, centrum, abstraktum*; 12 neutier s koncovkou -on, napríklad *epiteton* (na základe analógie sa často chápe v singulári ako maskulínium), *asyndeton* (funguje takmer ako citátové slovo – len v N), *organon*. Skloňovanie podľa vzoru *mesto* majú neutrá zakončené v Nsg na koncovky -o, -um, -on, porov. *kružidlo, ležadlo, slúchadlo*,

špáradlo, maximum, spektrum, epiteton; ministerstvo, mužstvo, centrum, víťazstvo, divadlo, auto, foto, množstvo, vozidlo, družstvo, sito, telo, majstrovstvo, leto, čelo, pravidlo, školstvo, kino, referendum, zastupiteľstvo, svetlo, obyvateľstvo, spravodajstvo, zlato, okno, predstavenstvo. Podľa vzoru *mesto* sa skloňujú aj pomnožné substantíva *bradlá, krosná, dýchadlá, hovoridlá, rodidlá, bedrá, skriptá*, toponymum *Močidlá*, ale aj toponymá v singulári *Sokolovo, Borodino, Berezino, Kladno, Mogadišo, Ebro, Oslo, Kolombo, Bradlo, Marlboro*.

Vysoký počet internacionalizmov je podmienený produktívnymi sufixmi *-andum, -endum* (*memorandum, referendum*); menej prevzatých neutier je s koncovkou *-o*, napríklad *motto, amareto, allegro, bolero*. Bez ohľadu na kvalitu predchádzajúceho konsonantu sa zaraďujú do skloňovania podľa *mesto*, porov. *intermezzo, bendžo/banjo, lečo, pončo, cappriccio, arpeggio*.

•**Fonologický faktor:**

a) zakončenie TZ na nevelárny nemäkký konsonant (–velára, –vokál okrem internacionalizmov *lečo, pončo, bendžo, cappriccio, Mogadišo*) → Lsg *-e*, Gpl *-*;

b) zakončenie TZ na nevelárne nemäkké konsonanty → koncovky Npl, Dpl a Lpl s dlhým *á*: **b** (*Kolombo, verbum*), **č** (*lečo, pončo, cappriccio, Ajaccio, čučo*), **d** (*brdo, memorandum, escudo, komando*), **dž** (*bendžo/banjo, arpeggio*), **f** (*trafo*), **l** (*lietadlo, bralo, bielizlo, jedlo*), **m** (*centimo, eskimo, maximum*), **n** (*okno, fortepiano, meno*), **p** (*gestapo, depo*), **r** (*cicero, euro, futro, centrum*), **s** (*laso, eso*), **š** (*Mogadišo*), **t** (*sito, foto, gesto, konto*), **v** (*spoločenstvo, fajčivo, pivo*), **z** (*torzo, korzo*);

c) predchádzajúca krátka slabika → dlhé koncovky Npl *-á*, Dpl *-ám* a Lpl *-ách*, napríklad *divadlo, auto, foto, percento, kolo, slovo, zámeno, množstvo*.

•**Derivačný faktor:** výrazne zvyšuje receptivitu vzoru, mimoriadne produktívne sú sufixy *-stvo/-tvo* (354), *-dlo* (164), *-ivo, -andum, -endum, -mento, -eto*, napríklad *ministerstvo, divadlo, farbivo, hnojivo, liečivo, referendum, memento, sexteto, dueto*. Deriváty s formantmi: *-dlo* (*konzervovadlo, kormidlo*); *-o* (abstraktá: *absurdno*); *-(s)tvo* (predovšetkým abstraktá, zriedkavejšie kolektíva, pomenovania miesta: *snobstvo, lordstvo, donchuanstvo, laictvo, dekanstvo, horstvo*); *-ivo* (*krmivo, fajčivo, spojivo*).

•**Morfonologický faktor:** kvantitatívna alternácia (*miest, kôl, lás, áut*) a vzniková alternácia sprevádza tvar Gpl (*lietadiel, gazdovstiev, centier*).

•**Ortoepický faktor:** cci [č], nj [dž]; → Lsg *-e*, nie *-u*, napríklad *cappriccio, banjo*.

•**Diachrónny faktor:** vysvetľuje niektoré nepravidelnosti (*vnútro, nebo*). Pri vzore *mesto* ide predovšetkým o bývalé o-kmene (*mesto, blato, žito, rebro, vedro*), zriedkavo o s-kmene (*slovo/sloveso, nebo/nebesá, čudo/čudeso, kolo/koleso*).

27.1 Podvzor *miesto*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
mesto	763	895	767	147	<i>gesto, referendum, svetlo</i>
miesto	488	557	383		<i>fórum, krídlo, sklenárstvo</i>
Kombinácie podvzoru miesto	18	...			mesto ↔ miesto

Príklady na vzor *miesto* podľa frekvencie zo SNK (30 lem): *miesto, právo, číslo, ráno, dielo, hospodárstvo, zdravotníctvo, vlastníctvo, pásma, víno, ústa, fórum, poľnohospodárstvo, absolútne, Miláno, predsedníctvo, Komárno, aktívum, pôdohospodárstvo, vízum, dáta, plátno, Colorado, občianstvo, striebro.*

Distribúciu koncoviek pri frekventovanom **podvzore *miesto*** (sklenárstvo) podmieňujú tie isté faktory ako pri vzore *mesto*, porov. gramatický a sčasti fonologický faktor (koncovka *-o*, *-um* a TZ: *-velára*, *-vokál*, *nemäkky konsonant*, porov. *právo, sólo, mólo, pólo, pianino, adjektívum, substantívum*). V SCS je až 111 neutier s koncovkou *-um* (*deminutívum, vízum, nóvum, fátum, fórum, alpínium, apelatívum, adjektívum, demonstratívum, konkrétum*).

Iné sú faktory:

•**Fonologický faktor:** +kvantita poslednej slabiky TZ → neutralizácia kvantity Npl/Dpl/Lpl *-a/-am/-ach*. Fonologický faktor podmieňuje variantné koncovky Npl, Dpl a Lpl, porov. *číslo, ráno, dielo, hniezdo, budúcnosť, hospodárstvo, zdravotníctvo, reálne, konkrétne, absolútne*.

•**Derivačný faktor:** dlhé mimoriadne produktívne sufixy *-árstvo* a *-níctvo* → vysoká receptivita podvzoru, porov. sufixy *-árstvo* a *-níctvo* (426), *-ívum*: *hospodárstvo, krajčírstvo, vlastníctvo, cukrárstvo, cigánstvo; grófstvo, aktívum, pasívum*.

•**Ortoepický faktor:** i [í], a [á] → Npl *-a*, napríklad *bambino, adagio*.

•**Morfonologický faktor:** vzniková alternácia sprevádza tvar Gpl. Kvantitatívna a vzniková alternácia podmieňuje popri vkladnej hláske *ie* vkladnú hlásku *e* v tvare Gpl, napríklad *čísel, pásem, pláten* popri častejších tvaroch *čísiel, pásiem, plátien*. Štylisticky neodlíšené kodifikované dvojtvary Gpl s vkladnými hláskami *ie/e* sú pri neutrách *čierieslo, číslo, dvojčíslo, krídlo, kúžlo, osídlo, pádlo, plátno, písmo, povrieslo, práchno, prvočíslo, pásma, sídlo, súkno, vlákno, žriedlo*.

Len vkladné *ie* bez ohľadu na kvantitu predchádzajúcej slabiky je v Gpl neutier so sufixom *-stvo/-tvo*, vkladné *ie*, ktoré nepodlieha neutralizácii kvantity, vytvára množstvo výnimiek z rytmického krátenia (*krajčírstiev, cukrárstiev, sklenárstiev, mäsiarstiev, kožušníctiev, údenárstiev, nožiarstiev, predsedníctiev, vlastníctiev, kaderníctiev; grófstiev, cisárstiev; bosoráctiev, cigánstiev, babráctiev*; podľa SSSJ variantne aj tri dlhé slabiky *čiapkárstiev*).

Podľa vzoru *miesto* sa len teoreticky skloňujú okrem apelatív aj toponymá *Komárno, Kilimandžáro* vzhľadom na to, že ide o singuláriá tantum, ich vymedzovanie podľa plurálových koncoviek je irelevantné, preto sa môžu uvádzať spoločne pri type

mesto/miesto, avšak kvôli receptivite sme ich zaradili do vzoru alebo podvzoru na základe predposlednej slabiky TZ.

Pri neutrách s hláskou *j* na konci tvarotvorného základu sa podobne ako pri feminínach začínajú popri koncovkách *-am/-ach* uplatňovať dlhé koncovky *-ám/-ách* (*jojo*).

(28) Deklinačný typ *stredisko/vajíčko*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-O/-UM/-ON	-a	-u	-o/-um/-on	-u	-om
PL	-á/-a	-	-ám/-am	-á/-a	-ách/-ach	-ami

SG		PL	
N	stredisk-o	N	stredisk-á [vajíčk-a]
G	stredisk-a	G	stredisk- [vajíčok-]
D	stredisk-u	D	stredisk-ám [vajíčk-am]
A	stredisk-o	A	stredisk-á [vajíčk-a]
L	(o) stredisk-u	L	(o) stredisk-ách [vajíčk-ach]
I	stredisk-om	I	stredisk-ami

28. Vzor *stredisko*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
stredisko	310	359	280	13 obcí+	<i>slnko, riziko, tričko</i>
vajíčko	135	190	10	53 štátov	<i>líčko</i>
Kombinácie vzoru stredisko		10...	3	31	vajíčko ↔ stredisko, stredisko ↔ svedok, stredisko ↔ pl ucho

Príklady na vzor *stredisko* podľa frekvencie zo SNK (41 lem): *oko, hľadisko, ihrisko, stanovisko, stredisko, riziko, letisko, slnko, sídlisko, margo, pracovisko, vojsko, ucho, ticho, mestečko, vrecko, východisko, dejisko, javisko, parkovisko, tričko, publikum*; okrem toho singuláriá tantum: *Slovensko, Rusko, Nemecko, Maďarsko, Poľsko, Česko, Japonsko, Turecko, Rumunsko, Belgicko, Slovinsko, Portugalsko, Bulharsko, Československo, Bielorusko, Srbsko, Mexiko, Anglicko, Holandsko*.

Na zaradenie neutier do **vzoru *stredisko*** sú relevantné tieto faktory:

•**Sémantický faktor:** ±cudzí pôvod, stredný rod → Gsg **-a** a Ipl **-ami**. Okrem domácich aj prevzatých apelatív sa podľa tejto skupiny skloňujú v singulári aj toponymá (*Slovensko, Rusko, Nemecko, Poľsko, Maďarsko*).

•**Gramatický faktor:** Nsg: *-o, -um, -on* → Npl **-á**; napríklad *jablko, péčečko, cédečko, dévedečko; panoptikum, antibiotikum, etnikum, cytostatikum, analgetikum; distichon, triptychon*. Skloňovanie podľa vzoru *stredisko* majú neutrá zakončené v Nsg na koncovky *-o, -um, -on*, ak je pred koncovkou jeden velárny konsonant Cv, a to g, k, h, ch (*brucho, indigo, scirocco; -isko: letisko, bludisko; -ikum: periodikum, panoptikum, politikum, tonikum, unikum, antibiotikum, etnikum, publikum, distichon*).

dva konsonanty CCv *sk* (*ťažisko*, *letisko*) a typ CsCv s druhým velárnym konsonantom bez morfémovej hranice (*slnko*, *bingo*, *tango*, *manko*, *mango*, *hidalgo*, *embargo*, *margo*). Podľa vzoru *stredisko* sa skloňujú aj pluráliá tantum: *prsičká*, *ústočka*, *detiská*, *prská*.

•**Fonologický faktor:** zakončenie TZ +velára, –vokál (*veko*, *brucho*, *sucho*, *bludisko*) → Lsg -u, Gpl -; posledná krátka slabika TZ (*hládisko*, *ihrisko*, *riziko*, *brucho*) → dlhé koncovky Npl, Dpl a Lpl, porov. *veká*, *bruchá*, *suchá*, *bludiská*.

Zakončenie TZ na velárne nemäkké konsonanty: **g** (*indigo*, *mango*, *embargo*), **h** (*blaho*, *Idaho*), **ch** (*echo*, *brucho*), **k** (*jablko*, *letisko*, *Slovensko*; *flamenco*).

•**Ortoepický faktor:** c [k] → Lsg -u, napríklad *flamenco*.

•**Derivačný faktor:** výrazne zvyšuje receptivitu vzoru, porov. produktívne sufíxy -isko/-sko (291), -ikum (170), -ko, -at:k-o/-ät:k-o. Derivačný faktor podporuje ostatné faktory, napríklad *sídlisko*, *stanovisko*, *stredisko*, *riečisko*, *brušisko*, *publikum*, *vrecko*, *perečko*, *bruško*, *háďatko*, *dievčatko*; *anoretikum*, *diuretikum*, *cytostatikum*, *etnikum*, *bábätko*, *cédečko*, *efko*.

•**Morfonologický faktor:** sprevádza tvar Gpl, a to kvantitatívna alternácia (*jablák*, *letísk*, *embárg*) a vzniková alternácia (*vreciek*).

Podľa vzoru *stredisko* sa skloňujú v singulári aj toponymá s produktívnym formantom -sko: štáty *Slovensko*, *Maroko*, oblasti *Pomoransko*, mestá a obce *Lipsko*, *Lazisko*, *Mestisko*, iné typy *Monako*, *Jericho*, *San Francisco*, *Kongo*, *Togo*, *Lorgo*, *Idaho*, *Lumbago*, *Tobago*, *Mexiko*, ďalej pomnožené substantíva, porov. *Košariská*, *Sedliská*.

Medzi spisovnou varietou a štandardnou varietou vznikajú dvojtvary: *sídlisk/sídlisk*, *liečiv/liečív*, *priezvisk/priezvisk*¹²⁶.

28.1 Podvzor vajíčko

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
stredisko	310	359	280	13 obcí+ 53	<i>slnko</i> , <i>riziko</i> , <i>tričko</i>
vajíčko	135	190	10	štátov	<i>líčko</i>
Kombinácie podvzoru vajíčko	1...				vajíčko ↔ stredisko, médium ↔ vajíčko, kúsok ↔ vajíčko

Príklady na vzor vajíčko podľa frekvencie zo SNK (16 lem): *mlieko*, *lôžko*; okrem toho singuláriá tantum: *Francúzsko*, *Rakúsko*, *Taliansko*, *Španielsko*, *Švédsko*, *Švajčiarsko*, *Fínsko*, *Chorvátsko*, *Grécko*, *Chicago*, *Nórsko*, *Írsko*, *Dánsko*, *Macedónsko*.

Pri distribúcii koncoviek sú pri podvzore *vajíčko* relevantné faktory ako pri vzore *stredisko*.

Iné sú faktory:

¹²⁶ PC opravuje ako chybu nekodifikovaný tvar *sídlisk*, ale inokedy sa ako chyba opravuje kodifikovaný tvar *priezvisk*.

•**Fonologický faktor:** +kvantita poslednej slabiky TZ → neutralizácia kvantity Npl/Dpl/Lpl **-a/-am/-ach**, napríklad *mlieko, lýtko, tágo, lôžko, líčko, slovičko, mydielko, poličko, vedierko, zrkadielko, rebierko, čielko, teliesko, vrecúško, zrníčko, novorodeniatko, mačiatko*.

•**Morfonologický faktor:** kvantitatívna a vzniková alternácia podmieňuje vkladnú hlásku *o* v tvare Gpl (*vajíčok, líčok, lôžok, lýtok, novorodeniatok, pravítok*).

•**Derivačný faktor:** deminutívny sufix **-ko** (130), **-iat:k-o**. Derivačný faktor podporuje fonologický a morfonologický faktor (*bielko, hrozienko, futierko; kuriatko, mačiatko*).

Podľa podvzoru *vajíčko* sa skloňujú aj toponymá s produktívnym formantom **-sko**: štáty alebo regióny *Durínsko, Flámsko, Bengálsko, Jordánsko, Arménsko, Švajčiarsko, Írsko, Rakúsko*; iné typy toponým *Chicago, Santiago, Kartágo*; ďalej antroponymá *Olinčiatko, Helenčiatko, Jezuliatko/jezuliatko*. Vzhľadom na to, že ide o singuláriá tantum, ich vymedzovanie je irelevantné, preto sa môžu uvádzať spoločne pri *stredisko/vajíčko*, avšak kvôli presnej receptivite sme ich zaradili do vzoru alebo podvzoru na základe predposlednej slabiky TZ. Pri vzore *vajíčko* je málo internacionalizmov: *imágo, subimágo, tágo, ságo, túčko*.

(29) Vzor médium

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-O/-UM/-ON	-a	-u	-o/-um/-on	-u	-om
PL	-á	-í	-ám	-á	-ách	-ami

SG		PL	
N	médi- um	N	médi- á
G	médi- a	G	médi- í [múze- í , embry- í]
D	médi- u	D	médi- ám [múze- ám , embry- ám]
A	médi- um	A	médi- á
L	(o) médi- u [múze- u , kaka- u , váku- u]	L	(o) médi- ách [múze- ách , embry- ách]
I	médi- om	I	médi- ami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	Príklady
médium	91	121	615	<i>rádio, múzeum</i>
Kombinácie vzoru médium		17	11	sg finále + pl médium, mesto ↔ médium, miesto ↔ médium, líce ↔ médium, srdce ↔ médium

Príklady na vzor médium podľa frekvencie zo SNK (13 lem): *médium, štúdium, múzeum, rádium, kritérium, rádio, štúdio, gymnázium, pódium, štádium, video, prezídium, trio*.

Na zaradenie feminín do **vzoru médium** sú relevantné tieto faktory:

•**Sémantický faktor**: +cudzí pôvod (až 615 v SCS), stredný rod → Isg **-om** a Ipl **-ami**. Okrem prevzatých apelatív sa podľa tejto skupiny skloňujú v singulári aj prevzaté toponymá (*Makao, Borneo*).

•**Gramatický faktor**: Nsg **-um, -o, -on** → Gsg **-a**, Npl **-á**, napríklad *štúdium, adverbium, ganglion, rádio, stereo*. Podľa vzoru *médium* sa skloňujú prevzaté substantíva, ktoré majú pred koncovkami **-um** (529), **-o** (45), **-on** (10) vokály *i* (grafémy *i, y*), *a, u, e* na konci TZ, porov. *akvárium, embryo; enchidrion, ganglion; gymnázium, kolégium, kritérium, portfólio, rádio, štúdium, štúdio, trio, fólio; duo, dueto, kakao, malkao, múzeum, mauzóleum, rodeo, stereo, vákuum, video*. Najčastejšia je v Nsg koncovka **-um**.

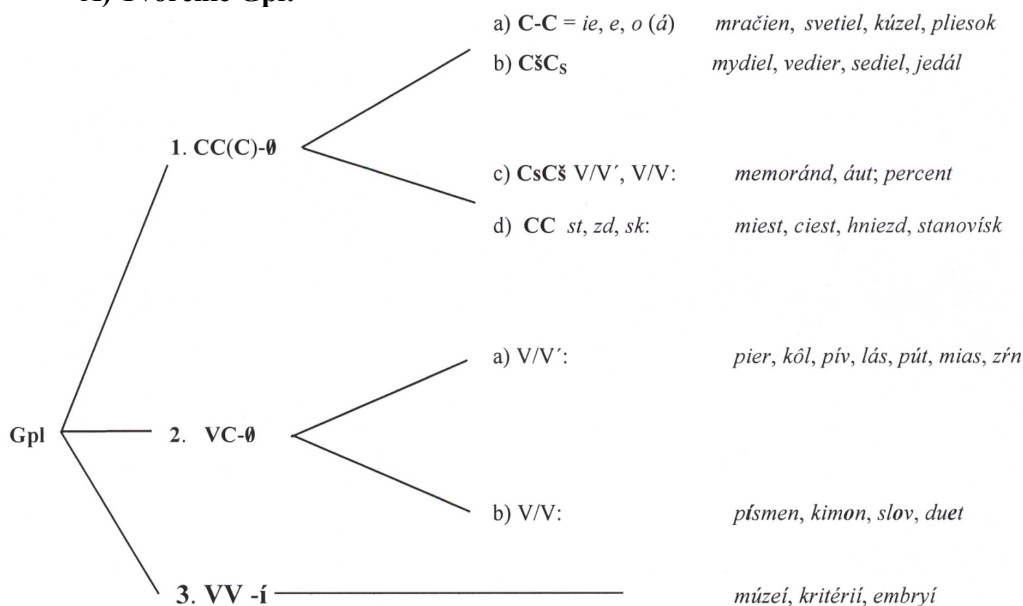
•**Fonologický faktor**: –velára, +vokál *i*, (graféma *i* alebo *y*), *e, a, u* pred koncovkou → Lsg **-u**, Npl, Dpl a Lpl **-á, -ám, -ách**. Morfémová hranica je medzi vokálom a koncovkou: *i-um, i-o/y-o, e-um, e-o, o-on, a-o, u-um* (*rádi-um, rádi-o, embryo-o, stere-o, múze-um, kaka-o*); porov. **-ium** (493): *rádium, kritérium, štúdio, gymnázium, pódium, prezídium, štádium*; **-eum** (28): *múzeum, linoleum, mauzóleum, lýceum, koloseum*; **-uum** (7): *vákuum*; **-o**: *video, stereo, gramorádio, stereorádio, trio, embryo, proembryo, kakao, malkao*. Predchádzajúca krátka slabika TZ podmieňuje dlhé koncovky Npl, Dpl a Lpl. V tvaroch Npl, Dpl, Lpl sú vždy dlhé koncovky: *kritéri-á, kritéri-ám, o kritéri-ách, v múze-ách, o embryo-ách*.

•**Derivačný faktor**: podporuje fonologický faktor, porov. relevantné zakončenia: **-i-um** (*kritérium*), **-i-on** (*ganglion*), **-i-o** (*štúdio*).

Do vzoru *médium* patria aj toponymá *Makao, Borneo, Montevideo, Tóquio, Bilbao* a 23 plurálií tantum (*krytozoá, parazoá*). Okrem toho sem patria aj neutrá zakončené na **-ále**, ktoré sú v singulári nesklonné, ale v pluráli sa skloňujú pravidelne podľa vzoru *médium* (*adjektivále/adjektiváliá, indeklinále/indeklináliá*).

Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní neutier XII. triedy

A) Tvorenie Gpl:

Komentár ku Gpl pri neutrách XII. triedy:

1. typ s vkladnou hláskou C(V)-C-

Vkladnú hlásku (V) majú v Gpl neutrá zakončené na spoluhlásky, medzi ktorými je morfémová hranica C-C *bruško* → *brušiek*: *sedlo, peklo, svetlo, dievčatko, vlákenko, vrecko, kúzlo, plátno, čielko, teliesko, pravítko, vrecúško*.

Vkladnú hlásku (V) majú v Gpl neutrá zakončené na spoluhlásky s poslednou sonórnou spoluhláskou CCs *lietadlo* → *lietadiel* (*mydlo, jadro, alegre, metro, d'asno, radlo, divadlo, ležadlo, slúchadlo, číslo, vlákno, dobro* (*toto dobro je najväčším z dobier*) alebo neutrá s dvoma sonórami CsCs (*brvno, humno, jarmo, bel'mo, temno*), pri kombinácii j + C je vkladné e (*lajno*), resp. kombinácie CCCs (*sklo, puzdro, centrum, gazdovstvo, poradenstvo, kráľovstvo, horstvo, roľníctvo*).

Typy vkladných hlások:

▪ Najfrekventovanejšie tvorenie Gpl so základnou vkladnou hláskou – diftongom *ie* je pravidelným narušením neutralizácie kvantity, ak je predchádzajúci vokál dlhý pri substantívach so sufixom *-stvo/-ctvo*: *krajčírstvo* → *krajčírstiev*, napríklad *hospodárstvo, mäsiarstvo, kožušníctvo, sklenárstvo, údenárstvo, nožiarstvo, predsedníctvo, vlastníctvo, kaderníctvo* (vyše 80 neutier, potenciálne, vrátane SGT až 450 neutier).

▪ Vkladnú hlásku *o* majú neutrá po dlhej slabike okrem typov so sufixom *-stvo/-ctvo*: *vajíčko* → *vajíčok*: *pliesko, koliesko, áčko, béčko, želiezko, lýtko, slovičko*,

mydielko, poličko, vedierko, zrkadielko, rebierko, čielko, teliesko, pravítko, vrecúško, zrníčko.

▪Vkladná **hláska e** je pri kombinácii j + C (*lajno*) a ako variant pri type CCs *číslo* (*čísel/čísiel*). V Gpl existujú dvojtvary s *e/ie* pri nasledujúcich substantívach, ktoré sú podmienené ±realizáciou kvantity: *číslo, pásmo, sídlo, krídlo, čerieslo, osídlo, písmo, povrieslo, práchno, vlákno, žriedlo*.

▪Vkladnú **hlásku á** majú substantíva (*jedlo* → *jedál*, *jutro* a ako variant *brvno* → *brvien/brván*, *vrecko* → *vreciek/vrecák*, *vedro* → *vedier/vedár*).

2. Tvorenie Gpl bez vkladných hlások: CVC-; VCSC-; CC *zd, st, sk-*

Pri domácich a frekventovaných prevzatých slovách dochádza pred nulovou koncovkou k vokalickej kvantitatívnej alternácii:

- a/á* (*lano, laso, auto, manko, embargo, piano*);
- e/ie* (*mesto, sloveso, teleso, čelo, delo, jazero, rameno*),
- i/í*, *y/ý* (*kilo, pivo, kopyto, koryto, ťažisko, hľadisko, zimovisko, smetisko*),
- o/ô* (*kolo, proso, oko*),
- u/ú* (*brucho, zaucho, puto, kurikulum*),
- ä/ia* (*hovädo* → *hoviad*, *mäso* → *mias*),
- r/ř* (*zrno* → *zřn*, *brko*),
- l/ĺ* (*slnko* → *sľnk*, *jablko* → *jablĺk*).

a) Pred nulovou koncovkou v Gpl sa predlžujú krátke vokály na ich dlhé pendanty, vrátane *r, l* a diftongov.

▪Pri type *tlačivo* a *riziko* bez vkladného vokálu v Gpl je pred koncovkou **jeden konsonant C**: *delo, leto, telo, tkanivo*),

▪Pred koncovkou sú **dva konsonanty CC** bez morfémovej hranice *st, sk, zd* (*mesto, cesto*, sufix *-isko*: *ťažisko, hľadisko, zimovisko, smetisko*) a **CsCš** bez morfémovej hranice (*salto, memorandum*), okrem kombinácie CCs, CsCs (*dno* → *dien*, *beľmo* → *beliem*).

b) K alternácii nedochádza:

▪ak je posledná slabika dlhá: *miesto, dielo, hniezdo, ústa, rúcho, ráno, miesto, fórum, kasíno, víno, sólo, tágo, sústo*;

▪ak je predposledná slabika dlhá: *písmeno, zámeno, liečivo, priezvisko, dievčisko, sídlisko, riečisko*;

▪pri prevzatých nezdômacnených a nefrekventovaných slovách so vokálmi *o, e*: *asyndeton, bongo, depo, dueto, eso, espresso, echo, foto, gesto, geto, imelo, intermezzo, kimono, korzo, konto, kvarteto, kvinteto, lego, leporelo, logo, memento, motto, preso, percento, porto, rizoto, sexteto, sombrero, tempo, terceto, torzo*;

▪v domácich slovách zakončených na *-ovo*: *olovo, slovo*, ale *jojo – jojí*.

3. Koncovka -í v Gpl

Koncovku *-í* majú v Gpl substantíva vzoru *médium* so zakončením na VV (cca 600 v SCS): *múzeum, kritérium, štúdium, rádio, embryo* a vzoru *stretnutie* (len

počítateľné). Zriedkavo majú koncovku *-í* neutrá vzorov *mesto/miesto*: *jojo, capriccio, adagio* (adagií: 1).

Varianty v Gpl

- *e/ie*: *číslo, dvojčíslo, prvočíslo, pásmo, sídlo, krídlo, čerieslo, písmo, povrieslo, práchno, vlákno, žriedlo, kúzlo, osídlo, pádlo, plátno, súkno*;
- *ie/á*: *brvno, vrecko*;
- *gest/giest* (pri zdomácnení);
- *očí//ôk, uši//úch* (homonymá s paralelnou deklináciou).

Neutrá s nepravidelnou a kombinovanou deklináciou

SG		PL	
N	pronomen-	N	pronomin-á
G	pronomin-a	G	pronomin-
D	pronomin-u	D	pronomin-ám
A	pronomen-	A	pronomin-á
L	(o) pronomin-e	L	(o) pronomin-ách
I	pronomin-om	I	pronomin-ami

TZ neutra *pronomen* má alternáciu *e/i* vo všetkých tvaroch okrem Nsg a Asg.

SG		PL	
N	numerále-	N	numeráli-á
G	numerále-	G	numeráli-í
D	numerále-	D	numeráli-ám
A	numerále-	A	numeráli-á
L	(o) numerále-	L	(o) numeráli-ách
I	numerále-	I	numeráli-ami

V singulári sú neutrá, ktoré vznikli z latinských adjektív (*nomen numerale, nomen singulare*) nesklonné, v pluráli sa však skloňujú pravidelne podľa vzoru *médium*: *numerále/numeráliá, plurále tantum, singuláre tantum, indeklinábile/indeklínabiliá, adverbíale/adjektíváliá, kardinále/kardináliá, predikabile/predikabiliá*; majú zmenu *e/i* v TZ, a to vo všetkých tvaroch plurálu.

Raritne sa skloňuje pôvodné neutrum *tempus* (*tempus, temporis*): v singulári ako maskulínium (*zápas: tempus, tempusu*), v pluráli ako neutrum (*mesto: temporá*), porov. aj *genus – generá, nukleus – nukleá* (popri *nukley*).

XIII. trieda

7.1.1.2 Do najmenej receptívnej XIII. triedy patria neutrá domáceho pôvodu (bývalé io-kmene, Žigo, 2006: *plece*), ktoré majú v Nsg gramatickú koncovku *-e* a pred ňou mäkký konsonant¹²⁷. Npl *-ia* majú neutrá s krátkou slabikou pred koncovkou *-e*

¹²⁷ O nízkej receptívnosti vzoru svedčí aj fakt, že neutrá cudzieho pôvodu so zakončením na *-e* sú nesklonné (*Skopje*).

v Nsg, Npl *-a* majú neutrá s dlhou slabikou pred koncovkou alebo so spoluhláskou *j* (*oje*).

(30) Deklinačný typ *srdce/líce*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	-E	-a	-u	-e	-i	-om
PL	-ia/-a	-	-iam/-am	-ia/-a	-iach/-ach	-ami

SG		PL	
N	srdc-e	N	srdc-ia [líc-a]
G	srdc-a	G	srdc- [líc-
D	srdc-u	D	srdc-iam [líc-am]
A	srdc-e	A	srdc-ia [líc-a]
L	(o) srdc-i	L	(o) srdc-iach [líc-ach]
I	srdc-om	I	srdc-ami

30. Vzor *srdce*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	
srdce	31	29 + 3	4	SGT:26	kolbište, vrece, vajce, prsia
líce	39	16		PLT:6	okienca, pľúca
Kombinácie vzoru srdce		3		31	mesto ↔ srdce, srdce ↔ médium

Príklady na vzor *srdce* podľa frekvencie zo SNK (6 lem): *srdce, pole, more, plece, vajce, prsia*.

Pri distribúcii koncoviek v rámci vzoru *srdce* sú relevantné tieto faktory:

•**Sémantický faktor:** –cudzí pôvod, stredný rod → Isg **-om** a Ipl **-ami**. Príčinou malej receptivity vzoru je tiež neprijímanie internacionalizmov, ktoré zostávajú aj pri zakončení na *e* nesklonné (*forte*).

•**Gramatický faktor:** Nsg: *-e* → v Npl **-ia**, porov. *slnce, brdce, nástupište, riečište; citoslovce; prsia*.

•**Fonologický faktor:** mäkký konsonant a krátka posledná slabika TZ podmieňuje dlhé koncovky Npl, Dpl a Lpl, napríklad *vrece, plece, učilište* (*vrecia, plecía, učilištia*);

a) zakončenie TZ na mäkký konsonant → Lsg **-i**, Gpl **-;**

b) predchádzajúca krátka slabika TZ → dlhé koncovky Npl, Dpl a Lpl, porov. *srdcia, polia*. V Npl, Dpl a Lpl sú po krátkej slabike koncovky *-ia, -iam, -iach* (*vajcia, vajciam, vajciach*).

•**Derivačný faktor:** výrazne ovplyvňuje malú receptivitu vzoru, porov. neproduktívne sufixy **-ište** (15), **-ce** (16), napríklad *nástupište, skladište, útočište, slnce* (*nástupištia, skladištia, útočistia, slncia*)¹²⁸.

•**Morfonologický faktor:** kvantitatívna a vzniková alternácia sprevádza tvar Gpl (*srdce, učilišť; citosloviec*).

Podľa vzoru *srdce* sa skloňujú substantíva s mäkkým zakončením ako *slnce, stanovište, ohnište, kolbište, schodište*. V Gpl je väčšina substantív s nulovou koncovkou (*stanovište – stanovišť*), ale substantíva *more, pole, lože, oje* majú koncovku

Gpl

-í, porov. aj výskyt tvarov Ipl *moriami, poliami*.

Pri type *srdce* bez vkladného vokálu v Gpl je pred koncovkou jeden konsonant C (*vrece, plece*) alebo dva konsonanty CC bez morfémovej hranice (*učilište, nástupište, skladište, stanovište, ohnište, kolbište, schodište, útočište, Trhovište, Sobotište*).

Pri type *citoslovce* s vkladnou hláskou v Gpl ide o kombináciu C-C, často rozdelenú morfémovou hranicou (*vajce, pívce, oje*).

Takto sa skloňujú aj pomnožné substantíva *prsia, dvercia, Lukovištia, Revištia, Hlivištia* a toponymá s topoformantom **-ište** a jeho slovanskými variantmi *Trhovište, Gorodišče, Týniště, Bjele Polje, Opole* (faktor neznámeho a nefrekventovaného spôsobuje, že častejšie sú nesklonné), *Rybárpole*.

30.1. Podvzor líce

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	
srdce	31	29 + 3	4	SGT:26	<i>kolbište, vrece, vajce, prsia</i>
líce	39	16	0	PLT:6	<i>okience, plúca</i>
Kombinácie podvzoru líce		2	...	31	líce ↔ médium

Príklady na vzor líce podľa frekvencie zo SNK (1): líce.

Pre distribúciu koncoviek pri mimoriadne málo frekventovanom **podvzore líce** je relevantný sémantický, fonologický a gramatický faktor ako pri vzore *srdce*. Fonologický faktor (neutralizácia kvantity) podmieňuje krátke koncovky Npl, Dpl a Lpl **-a, -am, -ach**, porov. *drievce, skielce, bidielce, humience, brvience*. V Npl, Dpl a Lpl podvzoru *líce* sú po dlhej slabike alebo spoluhláske *j* variantné koncovky: **-a, -am, -ach** (*plúca, plúcam, o plúcach; oja, ojí, ojam, o ojach*).

Pri type *líce* s vkladnou hláskou sú pred koncovkou dve spoluhlásky s morfémovou hranicou (13 expresív s príznakom zastarané: *okience, pierce, jazierce, vince, mydielce, čielce, plátence, krídelce, slovce, vedierce, dvierce, drievce, skielce*)¹²⁹, pri type *líce* bez vkladného vokálu v Gpl je pred koncovkou jeden konsonant (plurále tantum: *plúca*).

¹²⁸ Porov. konkurenčné formy sufixov **-ce/-ko, -ište/-isko**: *slnko, pivko, útočisko*.

¹²⁹ Porov. konkurenčné formy *krídelko, okienko, mydielko, jazierko, vedierko, čielko*.

Pragmaticko-morfologický aspekt pri skloňovaní neutier XIII. triedy

A) Suffixy *-ište*, *-ce*

Sufix *-ište* je v slovenčine málo produktívny (*učilište*, *kolbište*, *hlinište*, *obväzište*, *riečište*), lebo mu konkuruje sufix *-isko* (kodifikované dvojtvary *schodisko/schodište*, *nástupisko/nástupište*, *skladisko/skladište*, nekodifikované tvary na *-ište*: **lovište*, **ihrište*, **pieskovište*, **pracovište*, niekedy sa obidva suffixy využívajú na sémantickú diferenciaciu (*stanovisko* – *stanovište*). A. Zauner (1973) uvádza veľa dvojtvarov, ktoré sú už podľa sociolingvistických výskumov neaktuálne, napríklad *bludište*, *bojište*, *dejište*, *klzište*, *kúpalište*, *letište*, *náležište*, v súčasnosti len *bludisko*, *bojisko*, *dejisko*, *klzisko*, *kúpalisko*, *letisko*, *nálezisko*. Nahradenie suffixov *-ište*, *-ce* (*jazierce*, *bidielce*) konkurenčnými suffixmi *-sko*, *-ko* (*jazierko*, *bidielko*) je hlavnou príčinou ústupu XIII. triedy v slovenskej deklinácii.

B) Tvorenie Gpl:

1. Nulová koncovka v Gpl VC-, VCSc-

Pred nulovou koncovkou v Gpl sa predlžujú krátke vokály na ich dlhé pendanty, vrátane *r*, *l* a diftongov: *sŕdc*, *bŕdc*, *sŕnc*, *vriec*, *pliec*, *učilišť*, *skladišť*, *nástupišť*, *útočišť*.

K alternácii nedochádza pri dlhých slabikách (*plúec*) a po dlhých slabikách (*riečišť*).

2. Nulová koncovka s vkladným diftongom v Gpl C(V)-C-

Vkladnú hlásku (V) majú v Gpl feminína zakončené na spoluhlásky, medzi ktorými je morfémová hranica C-C: *citosloviec*, *krídeliec*, *vajec*, *jazierec*.

3. Koncovka *-í* v Gpl

Výnimku v skloňovaní XIII. triedy predstavujú tvary Gpl *-í* pri substantívach: *pole* (*biopole*), *more*, *oje*.

XIV. trieda

Do XIV. triedy patria motivované neutrá, ktoré majú v Nsg koncovku *-ie*. Majú jeden vzor s vysokou receptivitou podloženou vysokou produktivitou modelu verbálnych substantív (*správanie sa*)¹³⁰, modelu kolektív (*obilie*, *perie*, *prútie*, *okvetie*, *borievčie*, *lieštie*, *skálie*, *ôstie*) či modelu prefixálno-transflexných, resp. transflexných desubstantív (*nábrežie*, *prítmie*, *ústie*).

(31) Vzor *stretnutie*

Konfigurácia determinujúcich a diferencujúcich morf:

	N	G	D	A	L	I
SG	<i>-ie</i>	<i>-ia</i>	<i>-iu</i>	<i>-ie</i>	<i>-i</i>	<i>-ím</i>
PL	<i>-ia</i>	<i>-í</i>	<i>-iam</i>	<i>-ia</i>	<i>-iach</i>	<i>-iami</i>

¹³⁰ Teoreticky možno tvoriť verbálne substantíva takmer od všetkých verb (cca 25 000).

SG		PL	
N	stretnut- ie [prian- ie]	N	stretnut- ia [prian- ia]
G	stretnut- ia	G	stretnut- í
D	stretnut- iu	D	stretnut- iam
A	stretnut- ie	A	stretnut- ia
L	(o) stretnut- í	L	(o) stretnut- iach
I	stretnut- ím	I	stretnut- iami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Priklady
stretnutie	553	594....15 000	310	76	desaťročie, znamenie, zasadanie, napätie
Kombinácie vzoru stretnutie	1...			10...	hovädzie ↔ stretnutie:

Priklady na vzor stretnutie podľa frekvencie zo SNK (209 lem): *obdobie, riešenie, územie, prostredie, stretnutie, rozhodnutie, vedenie, rokovanie, vyhlásenie, zariadenie, podujatie, zahraničie, konanie, storočie, opatrenie, umenie, poradie, okolie, zranenie, združenie, počasie, hnutie, oddelenie, zvýšenie, postavenie, šťastie, porovnanie, námestie, vystúpenie, zdravie, vyšetovanie, vyjadrenie, vydanie, popoludnie, zníženie, hlasovanie, odvolanie, zhromaždenie, zasadnutie, vysielanie, vytvorenie, poistenie, predstavenie, násilie, prekvapenie, pôsobenie, prijatie, hodnotenie, rozšírenie, financovanie, úsilie, zabezpečenie, správanie, skončenie, predĺženie, podanie, výročie, spojenie, obvinenie, ochorenie, ocenenie, vzdelanie, povolenie, zloženie, porušenie, zlepšenie, väzenie, oznámenie, hľadanie, ukončenie, zavedenie, použitie, umiestnenie, plnenie, rozdelenie, obmedzenie, oslabenie, ustanovenie, získanie, desaťročie, rozhodovanie, vzdelávanie, znamenie, zasadanie... napätie.*

Na zaradenie substantív do **vzoru stretnutie** sú relevantné:

•**Sémantický faktor:** stredný rod → Gsg **-ia** a Ipl **-iami**. Sú to väčšinou singuláriá tantum: abstraktné substantíva (pravé aj nepravé), kolektíva (*prútie*), ale aj toponymá (*Podhradie*).

•**Gramatický faktor:** Nsg **-ie** → vždy dlhé koncovky, napr. Gsg **-ia**, Npl **-ia**, dokonca aj Ipl **-iami**, ktoré sa nikdy neneutralizujú, napríklad *prútie, pokánie, prianie, súštatie, cimburie, predpoludnie, popoludnie*. Koncovky nepodliehajú zmene (rytmickému zákonu) ani po dlhej slabike (*prútie, prútia, s prútim* okrem kolektíva *chvoje*):

SG		PL	
N	pokán- ie /prian- ie	N	pokán- ia
G	pokán- ia	G	pokán- í
D	pokán- iu	D	pokán- iam
A	pokán- ie	A	pokán- ia
L	(o) pokán- í	L	(o) pokán- iach
I	pokán- ím	I	pokán- iami

•**Derivačný faktor:** formové a derivačné sufixy **-enie, -anie, -utie, -tie**, prefixálno-transfexné typy), porov. *bezprávie, výročie*.

Podľa vzoru *stretnutie* sa skloňujú substantíva, ktoré majú v nominatíve singuláru koncovku **-ie** (napríklad všetky verbálne substantíva ako *písanie, pitie*, resp. substantíva typu *námestie, územie*). Podľa J. Dolníka (1993) ide pri vzore *stretnutie* o tendenciu po stotožnení produktívnosti slootovorného typu a produktívnosti deklinačnej paradigmy. Ide hlavne o abstraktá (*bytie, krasokorčuľovanie, svedomie, pisanie, liatie, rávanie, školenie, veslovanie, výročie, príslovkové určenie*) a kolektíva (*hložie, haluzie, brezie, bralie, haraburdie, skálie, trnie, ovocie, malinčie, čerňie, bodľačie, búčie, borievčie, kamenie, súštatie, pohorie, perie, súhvezdie*), zriedkavejšie o iné typy (*údolie, nábrežie, prítomie, ústie*). Derivačne ide o verbálne substantíva, resp.

o prefixálno-transfexný typ *pod-, pred-, zá-, po-, ná-, bez-, vý-, o-, prie-, ú-, prí-, sú- + -ie* (*zápästie, bezprávie, výročie, okvetie, údolie, prístrešie, námestie*). Okrem 594 neutier uvádzaných v SKMS sa podľa tohto vzoru skloňuje vyše 12 000 verbálnych substantív, pri príkladoch zo SCS ide vo väčšine prípadov o verbálne substantíva, ktoré, môžu byť lexikalizované.

Podľa vzoru *stretnutie* sa skloňujú aj toponymá patriace k produktívnemu prefixálno-transfexnému, transfexnému a kompozičnému typu: *Pohronie, Považie, Pomoravie, Povolžie, Potisie, Ponitrie, Poodrie, Porýnie, Polabie, Porúrie, Podhradie, Podvažie, Podskalie, Podjavorie, Podhorie, Záhorie, Zátisie, Záblatie, Závodie, Záriečie, Záturčie, Záhorčie, Zákopčie; Medzibrodie, Pättriečie, Pätkostolie, Horehronie, Stredomorie, Rudohorie*, a inoslovanské propriá *Uscie, Korzybie, Verchovažie, Belopolie, Verchovie, Piatigorie, Voznesenie, Předmostí, Zaječí, Ústí, Meziříčí*, v štandardnej variete sú české toponymá na **-í** nesklonné, porov. *Předmostí, Zaječí, Ústí, Meziříčí* (Dvonč, 1984, s.62).

Raritný je plurál pri lexéme *storočie – storočia/stáročia*: porov. aj výnimočné lexémy *súštatie, Záriečie* s tromi dlhými slabikami za sebou a skloňovanie lexémy *chvoje*.

SG	
N	chvoje
G	chvoja
D	chvoju
A	chvoje
L	(o) chvojí
I	chvojím

XV. trieda

7.1.1.4 Do sémanticky vyhranenej XV. triedy patria neutrá, ktoré majú v Nsg koncovku **-a** (*ä*). Ich realizácia je podmienená fonologicky, po perniciach sa realizuje koncovka **-ä**, ktorá má infixy **-ät**. Pri tomto type ide prevažne o pomenovania mláďat: *baranča, cigánča, človeča, háďa, húsa, chúd'a, jahňa, káča, kačiča, kamziča, kozľa*,

lastoviča, leviča, líšťa, losíča, mača, medvied'a, morča, orlíča, potkanča, sloníča, sokolíča, srňa, vtáča, vnúča, zubríča, žabča, žobráča; žiabä, rýbä, bábä. Okrem toho ide po pomenovania deminutív *dievča, prváča, psíča*; zriedka o pomenovania iných typov *blizňa, dvojča, dojča, trojča, nedochôdča, páža, knieža*. Trieda má dva vzory *dievča* a *zvíra*.

(32) Deklinačný typ *dievča/zvíra*

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morfov:

	N	G	D	A	L	I
SG	-a	-at'a	-at'u	-a	at:i	-at'om
	-ä	-ät'a	-ät'u	-ä	ät:i	-ät'om
PL	-at:á -enc:e/-c:e	-at -eniec/-iec	-at:ám -enc:om	-at:á -enc:e/-c:e	-at:ách -enc:och	-at:ami -enc:ami
	-ät:á -enc:e/-c:e	-ät -eniec	-ät:ám -enc:om	-ät:á -enc:e/-c:e	-ät:ách -enc:och	-ät:ami -enc:ami
	-at:á	-at	-at:ám	-at:á	-at:ách	-at:ami
	-ät:á	-ät	-ät:ám	-ät:á	-ät:ách	-ät:ami

SG		
N	dievč-a	
G	dievč-at'a	
D	dievč-at'u	
A	dievč-a	
L	(o) dievč-at:i	
I	dievč-at'om	
PL		
N	dievč-at:á	dievč-enc:e šten-c:e
G	dievč-at-	dievč-eniec- šten-iec-
D	dievč-at:ám	dievč-enc:om šten-c:om
A	dievč-at:á	dievč-enc:e šten-c:e
L	(o) dievč-at:ách	(o) dievč-enc:och (o) šten-c:och
I	dievč-at:ami	dievč-enc:ami šten-c:ami

32. Vzor *dievča*

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
dievča	56	50	0	0	<i>strídža, bábä, prasa</i>
zvíra	71	21	1	0	<i>páža, mlád'a, batol'a, dúpä</i>
Kombinácie vzoru dievča					dievča ↔ žena

Príklady na vzor *dievča* podľa frekvencie zo SNK (1): *dievča*.

•Sémantický faktor: pomenovania mlád'at, deminutív (*bábä, baranča, cigánča, bažantiča, človeča*).

•**Gramatický faktor:** Nsg *-a/-ä* podmieňuje zaradenie do vzoru majúceho infigované koncovky (*-at:á/-enc:e/-c:e*, morfémová hranica je stanovená podľa sufixov deminutív, porov. sufixy *-at:ko, -ät:ko*).

•**Morfonologický faktor:** kvantitatívne a vznikové alternácie sprevádzajú tvar Gpl (*teliat, prasiat; dievčeniec, bábeniec; prasiec, teliec*).

•**Derivačný faktor:** podporuje ostatné faktory: prípona *-ča* (*cigánča, čertíča*).

•**Diachrónny faktor:** (nt-kmene) vysvetľuje existenciu infixov *-at'/-at/-enc, -ät'/-ät*.

K vzoru *dievča* s variantným plurálom *-atá/-ence/-ce* patria mená mláďat zakončené na koncovku *-a*, po perniciach na *-ä* (*tel'a; bábä, prasa*). V pluráli majú niektoré substantíva (zvyčajne frekventované pomenovania zvierat) dvojtvár *-atá/-ence*: *jahňa → jahňatá/jahnence, háď'a → háď'atá/hádence, baranča → barančatá/barančence, cigánča → cigánčatá/cigánčence, cudzinča → cudzinčatá/cudzinčence, čajča → čajčatá/čajčence, holúbä → holúbätá/holúbence, mača → mačatá/mačence* (37/45), *káča → káčatá/káčence* (10/1), niektoré majú len *-ence*: *kura → kurence*.

Variantný plurál pomocou koncoviek *-ence* je hovorový, navyše regionálne zastúpený.

Neutra *tel'a, prasa, šteňa* tvoria variantný plurál pomocou koncoviek *-ce* (*tel'ce*¹³¹, *prasce, štence* – s alternáciou *ň/n*).

Podľa tvarov neutra *káča* (*káčatá, káčat*) sa vytvorili deminutíva *káčatko* (126), ale používa sa aj forma *kačiatko* (79), analogicky podľa *chúď'atko/chudiatko* (78/16). Kodifikácia podobu *kačiatko* nepripúšťa, ale *chudiatko* uvádza bez upozornenia.

V pluráli majú niektoré substantíva len príznačkový tvar *-ence*: *kurence, strídžence*, porov. aj zriedkavú deriváciu pomocou formantov *-ence/-úrence*: *gajdy → gajdence, drumbl'a → drumblence, deti → det'úrence*.

32.1 Podvzor zvierat s jedným nevariantným plurálom

Konfigurácia determinujúcich, diferencujúcich a variantných morfov:

	N	G	D	A	L	I
SG	-a	-at'a	-at'u	-a	at:i	-at'om
PL	-at:á	-at	-at:ám	-at:á	-at:ách	-at:ami
	-ät:á	-ät	-ät:ám	-ät:á	-ät:ách	-ät:ami

Receptivita:

Typ	BHK	SKMS	SCS	PROP	Príklady
dievča	56	50	0	0	<i>strídža, prasa</i>
zvieratá	71	21	1	0	<i>páža, mláď'a, batola, dúpä, žriebä, chlápä</i>
Kombinácie podvzoru zvierat				1...	<i>zvierat ↔ hrdina</i>

Príklady na vzor *zvierat* podľa frekvencie zo SNK (1 lema): *zvierat*.

¹³¹ Frekvencia tvarov v SNK: *tel'ce/telce*: 125/5, *štence/štence*: 181/0.

Pri distribúcii koncoviek pri podvzore *zvíra* sú relevantné faktory ako pri vzore *dievča*, v pluráli je len jeden neutrálny tvar, porov. *zvíra* – *zvieratá*, *kurča* – *kurčatá*, *žriebä* – *žriebätá*. Pri tomto vzore ide okrem pomenovaní mlád'at (*žriebä*, *mlád'a*), zriedkavejšie aj o deminutíva *žieňa*, *čierťa*, *bučľa*, *chĺpä*, výnimočne aj iné (*batol'a*). Osobitným prípadom je substantívum *knieža* a *páža*, pretože ide o označenie osôb mužského rodu s formou neutier, z čoho vyplýva rodové kolísanie v Nsg a Asg. Pri tejto triede sa nevyskytujú propriá, len ako súčasť viacslovných pomenovaní: *Knieža Igor*, *Knieža liptovské*, *Knieža Rastislav*. Raritne sa podľa vzoru *zvíra* skloňujú aj pomenovania neživých vecí, porov. *púpä*, *dúpä*, *kvieťa*.

Pragmaticko-morfologický aspekt pri skloňovaní neutier XV. triedy

Priezviská *Knieža*, *Kurča*, *Kura* sa skloňujú podľa vzoru *hrdina*. V slovenčine ide o presadenie sa rodového aspektu na úkor formálnej podoby (porov. čes. *Hrabě* – *Hraběte*).

Pri substantívach s variantným plurálom typu *mačatá/mačence* sú jednotlivé tvary štylisticky rozlíšené. Tvary s koncovkou *-ence* dominujú v hovorovom štýle, tvary s koncovkou *-atá* sú štylisticky neutrálné. Vo východoslovenskej variете sa pod vplyvom nárečí tvary s morfolou *-ence* takmer nepoužívajú.

V jazykovom úze sa často objavujú nekodifikované tvary v Ipl *dievčatmi*, *zvieratmi*. Ide tu pravdepodobne okrem kontaktového javu s češtinou (*s děvčaty*) aj o vplyv maskulínných koncoviek, ktoré sa realizujú vo variante na *-ence* (porov. koncovky *-om*, *-och*).

Neutrá s nepravidelnou kombinovanou deklináciou

Výnimku v skloňovaní predstavujú tvary plurálu pri substantíve *dieťa*, ktoré sa v singulári sa skloňuje ako neutrum vzoru *dievča*, v pluráli sa skloňuje okrem Npl podľa maskulína *ľudia* (v Gpl má tvar *deti*).

SG		PL	
N	dieť-a	N	det-i
G	dieť-at'a	G	det-í
D	dieť-at'u	D	det'-om
A	dieť-a	A	det-i
L	(o) dieť-at-i	L	(o) det'-och
I	dieť-at'-om	I	det'-mi

Ak substantíva *oko*, *ucho* neoznačujú časti tela, skloňujú sa pravidelne podľa vzoru *stredisko* (napríklad *oká na polievke*) a v tvaroch singuláru majú vždy pravidelné skloňovanie podľa vzoru *stredisko*. Keď substantíva *oko*, *ucho* označujú časti tela, majú v tvaroch plurálu zvláštne pôvodne sčasti duálové tvary (v tabuľke sú vytlačené tučne).

PL		PL	
N	oči	N	uši
	oká		uchá

G	očí	ôk	G	uší	úch
D	očíam	okám	D	ušíam	uchám
A	oči	oká	A	uši	uchá
L	(o) očiach	(o) okách	L	ušiach	uchách
I	očami	okami	I	ušami	uchami

7.1.2 Alternácie v skloňovaní neutier

Tabuľka 5. Alternácie v skloňovaní neutier

Typ alternácií	Deklinačné typy	Tvar	Alter.	Príklady
nevýrazné (ortoepické)	(a) mesto/miesto (b) stredisko (c) dievča	Lsg Gpl	t/t' d/d' n/n̄ n̄/n *l/l'	(a) o site/mieste [-ťe]; pláten (b) dievčatiek (a) o fluide/kréde [-ďe]; jadier, lietadiel (a) v kine/kasíne [-ňe] (c) v pluráli štence (a) o divadle/móle *[-ľe/-le]
výrazné (ortoepické + grafické)	(a) mesto (b) miesto (c) stredisko (d) vajíčko (e) srdce (f) líce	Gpl	a/á i/í u/ú e/ie o/ô ä/ia r/r' l/l' /ie /o /e /á	(a) lás, áut, pián, memoránd (c) táng, embárg (a) kín, kíl, pív, synonym (c) rizík, hľadísk, zimovísk (e) učilišť, stanovišť (a) brúch, zaúch, pút (c) súch (a) miest, čiel, jazier, ramien (c) viek (e) pliec, vrieč (a) kôl (a) mias (a) zrn (c) brk (e) srdc, prs (c) jablk, slnk (e) slnc (a) mydiel, jadier (b) krajčírskiev, hospodárstiev (c) vreciek, dievčatiek (e) citosloviec (c) vajíčok, rebierok, zrníčok (a) kúzel, čísel, lajen (e) vajec (a) jedál, jutár

Alternácie sa vyskytujú pri skloňovaní v XII. triede (typy *mesto*, *miesto*, *stredisko*, *vajíčko*) a v XIII. triede (*srdce*, *líce*). Ide predovšetkým o alternácie korelovaných konsonantov *d/d'*, *t/t'*, *n/n̄*, *l/l'*¹³² (*jadier*, *dievčatiek*; *kréde*, *meste*, *kine*, *lietadle*), kvantitatívne vokalicke alternácie (*a/á*, *i/í*, *u/ú*, *e/ie*, *o/ô*, *ä/ia*, *r/r'*, *l/l'*) a vznikové alternácie vokálu s nulou (*/ie*, *e/*, */o* sporadicky v Gpl */á*). Výnimočná je pri tvorení Gpl aj alternácia *e/ie* (v domácich slovách *čelo/čiel*, ale v prevzatých slovách

¹³² Utľmuje sa alternácia *l/l'* (*leporelo/o leporele* [leporele]).

vokály *e*, *o* nealternujú: *pexeso/pexes*, *libreto/libret*, *leporelo/leporel* (leporel/leporiel: 18/2), *perfektum/perfekt*, *penzum/penz*, *septum/sept*, *lego/leg*, *flamengo/flameng*, *echo/ech*, *univerzum/univerz*, *referendum/referend*). Podobne sa v prevzatých slovách nevyskytuje alternácia *o/ô* (*kimono* – kimon/kimôn: 14/0)¹³³.

7.2 Interpretácia variantov neutier

7.2.1 Zhrnutie faktorov vyčleňujúcich triedy a vzory neutier

XII. trieda

- **Vymedzenie XII. triedy:** Sú to neutrá s determinujúcou koncovkou Nsg *-o*, *-um*, *-on* zakončené na nemäkký konsonant, ktoré majú tri vzory podľa Lsg a Gpl s dvoma podvzormi podľa Npl, Dpl a Lpl (variantné koncovky).

27. Vzor *mesto*

- Sémantický faktor: stredný rod → Nsg *-o* (*-um*, *-on*), Ipl *-ami*.
- Gramatický faktor: Nsg *-o* (*-um*, *-on*).
- Fonologický faktor: –velára, –vokál a posledná krátka slabika podmieňujú koncovky Lsg, Gpl, Npl, Dpl a Lpl; napríklad zakončenie TZ na nevelárny nemäkký konsonant → Lsg *-e*, Gpl *-*; zakončenie TZ na nemäkké konsonanty → koncovky Npl, Dpl a Lpl s dlhým *-á*; predchádzajúca krátka slabika TZ → dlhé koncovky Npl, Dpl a Lpl, porov. *divadlo*, *auto*, *foto*, *množstvo*, *zámeno*.
- Derivačný faktor: výrazne zvyšuje receptivitu vzoru, mimoriadne produktívne sú sufixy *-stvo*, *-dlo*, *-ivo*, *-andum*, *-endum*, *-mento*, *-eto*.
- Morfonologický faktor: kvantitatívna a vzniková alternácia sprevádza tvar Gpl (*miest*, *kôl*; *lietadiel*).
- Ortoepický faktor: *cci* [č], *nj* [dž] → Lsg *-e*, nie *-u*; napríklad *cappriccio*, *banjo*.
- Diachrónny faktor: vysvetľuje niektoré nepravidelnosti (*vnútro*, *nebo*) → Lsg *-i*.

27.1 Podvzor *miesto* (sklenárstvo)

- Sémantický faktor: stredný rod → Nsg *-o* (*-um*, *-on*) a Ipl *-ami*.
- Gramatický faktor: Nsg *-um*, *-o*.
- Fonologický faktor: +kvantita poslednej slabiky TZ → neutralizácia kvantity Npl/Dpl/Lpl *-a/-am/-ach*.
- Derivačný faktor: produktívne sufixy *-árstvo* a *-níctvo*.
- Ortoepický faktor: *i* [í] → Npl *-a*, napríklad *adagio*, *bambino*.

¹³³ Skúmaná vzorka potvrdzuje, že alternovanie foném je prejavom vyššieho stupňa zdomácnenia, v rámci ktorého sa do morfonologickej adaptácie zapájajú centrálné prvky systému.

•Morfologický faktor: vzniková alternácia s vkladným diftongom *ie* v Gpl narúša tzv. rytmický zákon (*kaderníctiev*).

- **Vymedzenie vzoru *mesto* s podvzorom *miesto*:** Sú to neutrá s determinujúcou koncovkou Nsg *-o*, *-um*, *-on* zakončené na nemäkký konsonant okrem velár, preto ich charakteristickou koncovkou je Lsg *-e*. Podľa vzoru *mesto* sa skloňujú neutrá, ktorých TZ má poslednú slabiku s krátkym vokálom (Npl *-á*, Dpl a Lpl *-ám/-ách*), podľa vzoru *miesto* sa skloňujú neutrá, ktorých TZ má poslednú slabiku s dlhým vokálom (Npl *-a*, Dpl a Lpl *-am/-ach*).

(28) Vzor *stredisko*

- Sémantický faktor: ±cudzí pôvod, stredný rod → Nsg *-o* (*-um*, *-on*) a Ipl *-ami*.
- Gramatický faktor: Nsg *-o* (*-um*, *-on*) → Gsg *-a*; napríklad *jablko*, *pécečko*, *cédečko*, *dévedečko*; *panoptikum*, *antibiotikum*, *analgetikum*; *distichon*, *triptychon*.
- Fonologický faktor: +velára *g*, *h*, *k*, *ch*, –vokál → Lsg *-u*, Gpl –; porov. *veko*, *blaho*, *sucho*; posledná krátka slabika TZ → dlhé koncovky Npl, Dpl a Lpl, napríklad *hl'adisko*, *ihrisko*, *riziko*, *brucho*.
- Ortoepický faktor: *c* [k] → Lsg *-u*, napríklad *flamenco*.
- Derivačný faktor: výrazne zvyšuje receptivitu vzoru, mimoriadne produktívne sú sufixy *-isko/-sko*, *-ikum*, *-ko*, *-at:k-o/-ät:k-o*).
- Morfologický faktor: sprevádza tvar Gpl (kvantitatívna alternácia: *jablák*, *stredisk* a vzniková alternácia: *vreciek*).

28.1 Podvzor *vajíčko*

- Fonologický faktor: +kvantita poslednej slabiky TZ → neutralizácia kvantity v Npl, Dpl, Lpl: *-a/-am/-ach*.
- Morfologický faktor: kvantitatívna a vzniková alternácia s vkladnou hláskou *o* v tvare Gpl, napríklad *vajíčok*, *ličok*, *lôžok*, *lýtok*, *novorodeniatok*, *pravítok*.
- Derivačný faktor: deminutívny sufix *-ko*, *-iat:k-o*.
- **Vymedzenie vzoru *stredisko* s podvzorom *vajíčko*:** Sú to neutrá s determinujúcou koncovkou Nsg *-o*, *-um*, *-on* zakončené na velárny konsonant, preto ich charakteristickou koncovkou je Lsg *-u*. Podľa vzoru *stredisko* sa skloňujú neutrá, ktorých TZ má poslednú slabiku s krátkym vokálom (Npl *-á*, Dpl a Lpl *-ám/-ách*), podľa vzoru *vajíčko* sa skloňujú neutrá, ktorých TZ má poslednú slabiku s dlhým vokálom (Npl *-a*, Dpl a Lpl *-am/-ach*).

(29) Vzor *médium*

- Sémantický faktor: +cudzí pôvod (až 615 v SCS), stredný rod → Nsg *-um* (*-o*, *-on*) a Ipl *-ami*.
- Gramatický faktor: Nsg *-um* (*-o*, *-on*) → Gsg *-a*, porov. *štúdium*, *adverbium*, *ganglion*, *rádio*, *stereo*.

•Fonologický faktor: –velára, +vokál: *i*, (graféma *i* alebo *y*), *e*, *a*, *u* pred koncovkou → Lsg -u, Npl, Dpl a Lpl -á, -ám, -ách. Morfémová hranica je medzi vokálom a koncovkou: *i-um*, *i-o*, *y-o*, *e-o*, *e-um*, *o-on*, *a-o*, *u-um*. Predchádzajúca krátka slabika TZ podmieňuje dlhé koncovky Npl, Dpl a Lpl: *kritéri-á*, *kritéri-ám*, *o kritéri-ách*, *v múze-ách*, *o embry-ách*.

•Derivačný faktor: podporuje fonologický faktor, porov. relevantné zakončenia: -*i-um* (*kritérium*), -*i-on* (*ganglion*), -*i-o* (*štúdio*).

- **Vymedzenie vzoru *médium***: Sú to prevzaté neutrá s Nsg -um (-o, -on) a koncovkou Lsg -u, ktorých TZ je zakončený na vokál → Gpl -í a vždy dlhé koncovky Npl, Dpl, Lpl -á, -ám, -ách.

XIII. trieda

- **Vymedzenie XIII. triedy**: Do najmenej receptívnej XIII. triedy patria neutrá domáceho pôvodu (bývalé io-kmene, Žigo, 2006: *plece*), ktoré majú v Nsg koncovku -e, pred ktorou je mäkký konsonant a *r*.

30. Vzor *srdce*

•Sémantický faktor: –cudzí pôvod, stredný rod → Gsg -a a Ipl -ami.
 •Gramatický faktor: Nsg -e → Npl -ia, napríklad *nástupišťia*, *riečišťia*; PLT: *prsia*.
 •Fonologický faktor: zakončenie TZ na mäkký konsonant → Lsg -i, Gpl -; predchádzajúca krátka slabika TZ → dlhé koncovky Npl, Dpl a Lpl s diftongom *ia*, porov. *vrecia*, *plecia*, *srdciam*, *poliach*.

•Derivačný faktor: výrazne ovplyvňuje malú receptivitu vzoru, porov. neproduktívne sufixy -*ište*, -*ce*, napríklad *nástupišťe*, *skladište*, *slnce*.

•Morfonologický faktor: kvantitatívna a vzniková alternácia sprevádza tvar Gpl (*srdc*, *učilišť*; *citosloviec*).

30.1. Podvzor *líce*

•Sémantický faktor: –cudzí pôvod, stredný rod → Gsg -a a Ipl -ami.
 •Gramatický faktor: Nsg -e → v Npl -ia, napríklad *drievca*, *skielca*; PLT: *plúca*.
 •Fonologický faktor: mäkký konsonant a dlhá posledná slabika TZ; zakončenie TZ na mäkký konsonant → Lsg -i, Gpl -; predchádzajúca dlhá slabika TZ → krátke koncovky Npl, Dpl a Lpl.

•Derivačný faktor: výrazne ovplyvňuje malú receptivitu vzoru (neproduktívny sufix -*ce*).

- **Vymedzenie vzoru *srdce* s podvzorom *líce***: Sú to neutrá s determinujúcou koncovkou Nsg -e zakončené na mäkký konsonant. Ich charakteristickou koncovkou je Lsg -i. Podľa vzoru *srdce* sa skloňujú neutrá, ktorých TZ má poslednú slabiku s krátkym vokálom (Npl -ia, Dpl a Lpl -iam/-iach), podľa vzoru *líce* sa skloňujú neutrá, ktorých TZ má poslednú slabiku s dlhým vokálom

(Npl -am/-ach).	-a,	Dpl	a	Lpl
--------------------	-----	-----	---	-----

XIV. trieda

- **Vymedzenie XIV. triedy:** Sú neutrá s determinujúcou koncovkou Nsg *-ie* s jedným vzorom *stretnutie*.

(31) Vzor *stretnutie*

- Sémantický faktor: stredný rod → Gsg *-ia*; abstraktné substantíva (pravé aj nepravé), kolektíva (*prútie*), ale aj toponymá (*Podhradie*).
- Gramatický faktor: Nsg: koncovka *-ie* → vždy dlhé koncovky, ktoré sa nikdy neneutralizujú, napríklad *prútie*, *pokánie*, *prianie*, *súšťatie* (okrem neutra *chvoje*) → Gsg *-ia* a Ipl *-iami*.
- Derivačný faktor: formové a derivačné sufixy *-enie*, *-anie*, *-utie*, *-tie* (*písanie*, *hlásenie*, *pnutie*, *šitie*) a prefixálno-transflexné typy, porov. *bezprávie*, *výročie*.

XV. trieda

- **Vymedzenie XV. triedy:** Sú sémanticky vyhranené neutrá (pomenovania mláďat) s determinujúcou koncovkou Nsg *-a*, po perniciach *-ä*. Trieda má dva vzory *dievča* s variantným plurálom a *zvíra* s jedným nevariantným plurálom.

32. Vzor *dievča*

- Sémantický faktor: pomenovania mláďat (*bábä*, *baranča*, *cigánča*).
- Gramatický faktor: Nsg: koncovka *-a/-ä* → podmieňuje zaradenie do vzoru, majúceho variantné infigované koncovky (*-at:á/-enc:e*, *-at:á/-c:e*, resp. *ät:á/-enc:e*).
- Morfologický faktor: sprevádza tvar Gpl (*šteňatá* – *šteniat*).
- Derivačný faktor: podporuje ostatné faktory (sufix *-ča*).
- Diachrónny faktor: (nt-kmene) vysvetľuje existenciu infixov *at'/at/enc*, *ät'/ät* pri gramatických koncovkách okrem Nsg a Asg.

32.1 Podvzor *zvíra*

- Sémantický faktor: pomenovania mláďat (*mláďa*), deminutíva (*žieňa*), výnimočne synchronne aj iné pomenovania (*knieža*, *páža*, *kviet'a*, *dúpä*).
- Gramatický faktor: Nsg *-a/-ä* → zaradenie do vzoru, majúceho infigované koncovky (*-at:á*, *-ät:á*).
- Morfologický faktor: sprevádza tvar Gpl (*batol'atá* – *batoliat*).
- Diachrónny faktor: (nt-kmene) vysvetľuje existenciu infixov *at'/at/enc*, *ät'/ät/enc* pri gramatických koncovkách okrem Nsg a Asg.

7.2.2 Frekvencia variantov medzi vzormi neutier

(27) Vzor mesto/podvzor miesto

Typ	SKMS	Príklady
mesto	895	<i>per cento, kolo, slovo, ministerstvo, mužstvo, centrum, referendum</i>
miesto	557	<i>právo, číslo, ráno, dielo, hospodárstvo, vlastníctvo, pásmo</i>
KOMBINÁCIE V TYPE MESTO A Miesto		
Gpl ie/e (Gpl -í): 20		
mesto/miesto	17...	<i>čísiel/čísel, pásmo, krídlo</i>
mesto+médium	3...	<i>len Gpl -í: capriccio, jojo</i>
Npl, Dpl, Lpl: 6		
mesto/miesto	5...	<i>Dpl -am/ám: jojo, adagio, pizzicato, cinzano, bambino</i>
mesto/srdce	1...	<i>Npl -á/ia: nebesá/nebesia, Lpl/Dpl: á/ia</i>
Iné: 14		
bremä/bremeno	5...	<i>Nsg: -ä/-o: plemä, bremä, semä, temä, vemä</i>
mesto/srdce	2	<i>Lsg -e/-i: vnútro</i>
zápas + pl mesto	2...	<i>tempus/temporá, genus/generá</i>
mesto/svedok	2...	<i>Zrno, Rebzo</i>
kúsok + mesto	1...	<i>nukleus (nukleá)</i>
mesto//žena	1	<i>pyžamo/pyžama</i>
mesto//problém	1...	<i>centrum//Centrum</i>

(28) Vzor stredisko/podvzor vajíčko

Typ	SKMS	Príklady
stredisko	359	<i>hládisko, ihrisko, stanovisko, riziko, publikum, Košariská; distichon</i>
vajíčko	190	<i>Francúzsko, Rakúsko, Taliansko, Grécko, Chicago, lôžko</i>
KOMBINÁCIE V TYPE STREDISKO A VAJÍČKO		
Npl, Dpl, Lpl: 101		
médium/vajíčko	100...	<i>médium, štúdium, rádium, kritérium, rádio, štúdio, gymnázium, pódium, štádium, prezídium</i>
vajíčko/stredisko	1...	<i>Dpl -am/ám: vademékum/vademecum</i>
N/M: 34		
stredisko/svedok	31...	<i>chlapisko, tuláčisko, dobráčisko; Sitko</i>
kúsok//vajíčko	2...	<i>žltok/*žlťko, bielok/bielko</i>
stredisko/jazyk	1...	<i>*baroko//barok</i>
Iné: 7		
vajíčko/lice	5...	<i>bidielko, jazierko; bidielce, jazierce</i>
pl stredisko/ucho	2	<i>oko, ucho</i>

(29) Vzor *médium*

Typ	SKMS	Príklady
médium	121	štúdium, múzeum, kritérium, rádio, štúdio, gymnázium, ganglion
KOMBINÁCIE VZORU MÉDIUM		
Npl, Dpl, Lpl -á/-a: 101		
médium/vajíčko	100...	i-V: <i>médium, štúdium, rádium, kritérium, rádio, štúdio, gymnázium, pódium, štádium, prezídium</i>
lice/médium	1	Npl, Dpl, Lpl: <i>oje</i>
Gpl: 13		
finále+médium	10...	<i>numerále, kardinále, ordinále, singuláre tantum, plurále tantum</i>
mesto/miesto+médium	3...	Gpl -í: <i>capriccio, jojo, adagio</i>

(30) Vzor *srdce*/podvzor *líce*

Typ	SKMS	Príklady
srdce	32	<i>srdce, pole, more, plece, vajce, slnce, nástupište, riečište, prsia</i>
líce	16	<i>okience, pierce, jazierce, mydielce, plúca; oje</i>
KOMBINÁCIE V TYPE SRDCE A LÍCE		
Npl, Dpl, Lpl: 2		
líce/médium	1	Npl, Dpl, Lpl: <i>oje</i>
mesto/srdce	1	Npl: <i>nebesá/nebesia</i> , Lpl/Dpl: <i>á/ia</i>
Iné: 11		
vajíčko/líce	5...	<i>bidielko, jazierko; bidielce, jazierce</i>
more	3...	Gpl -í: <i>more, pole, lože</i>
mesto/srdce	2	Lsg -i: <i>nebo</i> , Lsg -i/-e: <i>vnútro</i> ; Npl: <i>nebesá/nebesia</i> , Lpl/Dpl: <i>á/ia</i>
líce/médium	1	Gpl -í; Npl, Dpl, Lpl a/á: <i>oje</i>

(31) Vzor *stretnutie* (pranie, čítanie)

Typ	SKMS	Príklady
stretnutie	594....	<i>obdobie, riešenie, územie, prostredie, stretnutie, rozhodnutie, vedenie, storočie, okolie, zranenie, združenie, počasie, námestie</i>
KOMBINÁCIE VZORU STRETNUTIE		
Rôzne: 12		
hovädzie/stretnutie	11...	<i>Ovčie, Jastrabie, Medvedzie, Turie, Srnie, Rybárie, Vranie, Srňacie, Vrbie, Dubie, Babie</i>
stretnutie//dlaň	1	<i>náručie//náruč</i>

(32) Vzor *dievča*/podvzor *zvíra*

Typ	SKMS	Príklady
dievča	50	<i>bábä, baranča, cigánča</i>
zvíra	21	<i>páža, knieža, človeča, žieňa, mláďa</i>

KOMBINÁCIE V TYPE DIEVČA A ZVIERA		
Npl -atá/-ence: 7		
-atá/-ce	3...	<i>prasa, šteňa, teľa</i>
-ence	4...	<i>kurence, deťúrence, gajdence, drumblence</i>
N/M: 3		
zviaera//hrdina	3...	<i>Knieža, Kura, Kurča</i>
N/F: 1		
dievča/žena	1	<i>kura</i>

7.2.3 Pragmaticko-morfologické aspekty pri skloňovaní neutier

7.2.3.1 Prienik paradigiem medzi typmi deklinácie

Paradigma	Vzory	Počet	Príklady
INDsg +MDpl	sg finále+pl médium	10...	<i>adverbiále, numerále, kardinále, ordinále, singuláre tantum, plurále tantum</i>
MD/ADJ	stretnutie/hovädzie	11...	<i>Ovčie, Jastrabie, Medvedzie, Turie, Srnie, Rybárie, Vranie, Srňacie, Vrbie, Dubie, Babie</i>
MD/IND	vzťah//finále	1...	<i>Middlesbrough [midlzbrou]</i>

Ide predovšetkým o pohyb pri internacionalizmoch a propriách, najčastejšie sa realizuje ako kombinovaná paradigma, zriedkavo ako paralelná paradigma. Kombinovaná paradigma je pri neutrách typu *numerále*: sg nesklonné *numerále* + pl vzor *médium numeráliá*. V singulári sú nesklonné neutrá ako pôvodné adjektíva k substantívu nomen (*nomen numerále*: *numerále* a *numeráliá*, *indeklinábile* a *indeklinábiliá*, *adverbiále* a *adverbiáliá*, *adjektívale* a *adjektíváliá*, *kardinále* a *kardináliá*, *plurále tantum* a *pluráliá tantum*, *singuláre tantum* a *singuláriá tantum*).

7.2.3.2 Paralely a variantnosť paradigiem medzi makroskupinami

Paradigma	Makro-skupiny	Vzory	SKMS	Príklady
paralelná	N//ŽM	zviaera//hrdina	3...	<i>Knieža, Kura, Kurča</i>
		mesto//svedok	2...	<i>Zrno, Rebro</i>
		stredisko//svedok	2...	<i>Sitko</i>
	N/NM	mesto//problém	1..	<i>centrum//Centrum</i>
		mesto//jazyk	1..	rodové varianty <i>baroko/barok</i>
	F/N	mesto//žena stretnutie//dlaň zviaera//žena	2.. 1 1	<i>pyžamo//pyžama</i> <i>náručie//náruč</i> <i>kura</i>
kombinovaná	NM/N	sg zápas + pl mesto	2...	<i>Tempus+temporá, genus+generá</i>
		sg kúsok + pl mesto	1...	<i>nukleus+nukleá</i>
variantná	N/ŽM	stredisko/svedok	30...	<i>chlapisko, tuláčisko, dobráčisko</i>
	NM/N	kúsok//vajčko	2...	<i>žltok/*žltko, bielok//bielko</i>

O paralelnej deklinácii v rámci **rodovej homonymie** a **rodovej variantnosti** so životnými maskulínami (*knieža/Knieža*) pozri v časti 4.2.3.2, s neživotnými maskulínami (v nespisovných varietách: *baroko* – *barok*), pozri v časti 5.2.3.2, s feminínami (*kura//kura*, *pyžama//pyžamo*, *náruč//náručie*), pozri v časti 6.2.3.2.

Pri adaptácii niektorých substantív zakončených na *-um* dochádza k ich prechodu k maskulínam (*album*, *dátum*, *Centrum*). Pri adaptácii niektorých substantív zakončených na *-ón* dochádza k ich prechodu k maskulínam (*lexikón*, *kokón*). Pri substantíve *dátum* existujú sémanticky diferencované dvojtvary *dátumy* – *dáta* (časové údaje) a v rámci ustálených spojení (aj v sg *niečo je staršieho dáta*). Existujú dve paralelné sémanticky odlišné lexémy *očné bielko* a *vaječný bielok*, ktoré sa niekedy zamieňajú, a podľa nich sa vytvorila popri lexéme *vaječný žltok* aj nekodifikovaná lexéma *vaječné žĺtko*.

Raritne sa skloňuje substantívum *tempus*: v singulári ako maskulínium (vzor *zápas: tempus*, *tempusu*), v pluráli ako neutrum (vzor *mesto: temporá*). Kombinovaná deklinácia vzniká pri potrebe rozlíšiť slová, ktoré vznikli z toho istého neutrá: *tempo/tempus* (sg *tempus* + pl *temporá*), resp. sémantickým usúvzťažnením medzi internacionalizmom *nukleus* a domácim neutrom *jadro*.

Kríženie tvarov hybridná (zmiešaná) paradigma je pri napätí medzi gramatickým a prirodzeným rodom, porov. 4.2.3.2. Osobitným prípadom kolísania v rode sú augmentatíva typu *chlapčisko*, ktoré je aj v ostatných slovanských jazykoch (Běličová, 1998). Ide tu o označenie osôb mužského rodu s formou neutier, čo vplýva na rodové kolísanie v Nsg a Asg medzi vzorom *stredisko* a vzorom *svedok*, porov. *tuláčisko*. Interparadigmatické rodové kolísanie je vzniká ako konflikt prirodzeného a gramatického rodu, napríklad pri type *chlapčisko*: *-ovia/-á* (2/90), ale Gpl *chlapčískov/chlapčísk*: (6/0), *chlapčískom/chlapčískám* (5/6). Príslušnosť k skloňovaniu podporujú aj kolokácie (porov. Dvonč, 1984: *chlapčisko mizerné*, *tuláčisko akési*). Pri proprializácii apelatív (*Zrno*, *Rebro*, *Sitko*, *Knieža*) je rod jednoznačne mužský (*svedok*).

7.2.3.3 Paralely a variantnosť medzi XII. až XIII. triedou neutier

Pohyb medzi XII. a XIII. triedou je pri neutrách *nebo*, *vnútro*.

Paradigma	Triedy	Vzory	SKMS	Príklady
kombinovaná	XII/XIII	mesto/srdce	2	<i>nebo</i> , <i>vnútro</i> (Lsg -i: <i>nebo</i> , Lsg -i/-e: <i>vnútro</i> Npl: <i>nebesá/nebesia</i> , Lpl/Dpl: <i>á/ia</i>)

K XII. triede sa priradujú aj substantíva zakončené na *b*, *r*: bývalé io-kmene: *vnútro*, bývalé s-kmene: *nebo*, Žigo, 2006), ktoré práve preto predstavujú výnimku v skloňovaní, porov. tvary Lsg *vo vnútri*, v *nebi* ako pri vzore *srdce* aj varianty pri pomnožnom substantíve *nebesá/nebesia*, *nebies*, *nebesiam/nebesám*, *nebesiach/nebesách*.

Pri konkurencii sufixov **-ište/-isko** (kodifikované lexémy *schodisko/schodište*, *nástupisko/nástupište*, *skladisko/skladište*, nekodifikované lexémy na *-ište* (**lovište*, **ihrište*, **pieskovište*, **pracovište*) sa niekedy obidva sufixy využívajú na sémantickú

diferenciáciu (*stanovisko//stanovište*), neutrá majú paralelnú deklináciu podľa vzoru *stanovisko a srdce*.

7.2.3.4 Dubletnosť v rámci vzorov tej istej triedy

Konkurencia medzi diferencujúcimi morfami je v XV. triede v tvaroch plurálu.

Paradigma	Triedy	Vzory	SKMS	Príklady
kombinovaná	XII	sg mesto + pl médium	2	<i>jojo, capriccio</i>
paralelná			1	<i>adagio</i>
		stredisko//ucho	2	<i>oko, ucho</i>
variantná	XV.	dievča (-atá/-ence)	40	<i>dievčatá/dievčence</i>
		dievča (-atá/-ce)	3...	<i>prasa, šteňa, teľa</i>
	XIII	srdce	3...	Gpl -i: <i>more, pole, lože</i>

Kolíkanie medzi vzormi XII. triedy *mesto* (*miesto*) a *médium* je pri neutrách s koncovkou -o, pred ktorou je mäkký konsonant *j*, napríklad *jojo, capriccio* (Npl *capricciá/Gpl capriccií*; porov. aj *arpeggiá*). Zvláštnosťou je mimoriadne časté narušenie neutralizácie kvantity pri neutrách typu *krajčírstvo – krajčírstiev*, avšak zo 478 typov na -árstvo, -írstvo, -íctvo ako potenciálnych výnimiek z rytmického zákona má plurál len 79, ostatné sú singuláriá tantum.

Pri substantívach *oko, ucho* máme v pluráli sémanticky diferencované dvojtvary (pravidelné tvary sú v prenesenom význame (*oká na polievke, uchá na hrnci*), v základnom význame (*zrak, sluch*) sú zvyšky duálových tvarov *oči, uši, očí, uší*; archaicky dokonca *očú, ušú*).

Variantnosť tvarov medzi vzormi v nereceptívnej XIII. triede sa prejavuje v tvaroch Gpl, výnimočne sa tvoria pomocou koncovky Gpl -i (*polí, morí, ojí*).

Pohyb medzi diferencujúcimi morfami v XV. triede je v tvaroch plurálu a prejavuje sa ako redukcia variantov typu *dievčence* vo východoslovenskej variete, v ktorej sa tvary typu *vtáčence, mačence* nepoužívajú. V spisovnej variete sa varianty typu *dievčatá/dievčence* delia na štýlovo neutrálne (*dievčatá*) a štýlovo diferencované (*dievčence*).

Analýza materiálu ukázala výraznú tendenciu vytvárať varianty hlavne pri pomenovaniach mláďat od zvieracích maskulín. Z deminutívnych pomenovaní majú variant -atá/-ence najčastejšie frekvencované pomenovania ľudských mláďat (*vnúča, cigánča*), kým deminutíva sa častejšie skloňujú podľa vzoru *zvíra* bez variantného plurálu (*pachola, batola, nemluvňa, žieňa, púpä*) rovnako ako neutrá bez príznakov deminutívnosti či pomenovanie mláďat (*páza, knieža, zvíra*). Neutrá *šteňa, teľa, prasa* majú častejší tvar s -ce. V PSP sú v rozpore v uvedenej tendencii uvádzané neutrá *sokolča, vlča, jelenča, srnča, žabča* (u A. Zaunera s dvojtvorom). Jeden tvar je vtedy, keby hrozila nežiaduca homonymia (*mláďa*).

Tabuľka 6. Konkurencia Npl -atá/-ence vo vybraných lexémach

Lexéma	-atá	-ence	Návrh	Lexéma	-atá	-ence	Návrh
dievča	12 627	1 275	-atá/-ence	kozľa	30	15	-atá/-ence -ence/(-atá)
šteňa	2 536	201		húsa	41	14	
vnúča	642	170		káča	10	1	
dvojča	992	189		vtáča	116	117*	
jahňa	161	25		mača	34	52*	
dojča	167	16		chúďa	28	41*	
cigánča	10	13*		kura	7	367	

Iba tvar *-ence* majú neutrá *kura*, *strídža*, porov. aj derivačný formant *deťúrence*, *gajdence*, *drumblence*.

Tabuľka 7. Konkurencia Ipl -atami/-atmi vo vybraných lexémach

Lexéma	Vzory	-atami	-atmi	Návrh
dievča	dievča	1 384	46	-ami
zvíra	zvíra	1 325	80	
vnúča		137	17	
knieža		68	11	
mláďa		149	11	
páža		5	3	
mača		1	0	

7.2.3.5 Dubletnosť medzi vzormi a podvzormi podľa variantných morf

Indikátorom variantnosti pri neutrách je zakončenie TZ na konsonant *j*. Vyčleňovanie podvzorov neutier (*miesto*, *líce*) súvisí s koncovkami Npl, Dpl a Lpl. Varianty vznikajú pri zakončení na *j* v XII. triede (*jojo*) a v XIII. triede (*oje*).

Fonologický typ TZ	Koncovka Npl, Dpl, Lpl s hláskou	Príklad
mäkký konsonant+ie	-ia	<i>stretnutie</i>
krátky vokál+mäkký konsonant		<i>srdce</i>
krátky vokál+nemäkký konsonant+o	-á	<i>mesto</i>
vokál+koncovka		<i>médium</i>
dlhý vokál+konsonant okrem <i>j</i>	-a	<i>miesto</i> , <i>líce</i>
krátky vokál+ pôv. mäkký konsonant	-ia/-á	<i>nebo</i>
konsonant <i>j</i> +koncovka	-a/-á	<i>jojo</i> , <i>oje</i>

Vyčleňovanie podvzorov pri neutrách (*miesto*, *líce*) súvisí s koncovkami Npl, Gpl, Dpl a Lpl. Varianty vznikajú pri zakončení na *j* v XII. triede (*jojo*) a v XIII. triede (*oje*).

Paradigma	Vzory	SKMS	Príklady
variantná	miesto/mesto	19...	Gpl: <i>číslo</i> , <i>pásmo</i> , <i>kridlo</i>
		5...	Dpl -am/ám: <i>jojo</i> , <i>adagio</i> , <i>pizzicato</i> , <i>cinzano</i> , <i>concertino</i> , <i>bambino</i>
	vajíčko/stredisko	1...	Dpl -am/ám: <i>vademékum</i> / <i>vademecum</i>

Kolísanie medzi vzormi XII. triedy *miesto* a *mesto* je pri neutrách s koncovkou -o, pred ktorou je mäkký konsonant *j*, porov. *jojo* (porov. *joja*, *jojí*, *jojám*, *o jojách*).

Kolísanie medzi vzormi XIII. triedy *srdce* a *líce* je pri neutrách s koncovkou -e, pred ktorou je mäkký konsonant *j*, napríklad *oje*: *ojám*, *o ojách*). V obidvoch prípadoch je ich výskyt v SNK neoveriteľný.

Tabuľka 8. Konkurencia Dpl -ám/-am vo vybraných lexémach

Lexéma	-ám	-am	Návrh
<i>médium</i>	1 333	11	
<i>kritérium</i>	557	9	-ám

Z hľadiska jazykovej kultúry je potrebné upozorniť na morfémové hranice v tvaroch neutier pri frekventovanom vzore *médium* so zakončením na -i-um (*kritérium*), -i-on (*ganglion*), -i-o (*štúdio*), y-o (*embryo*), z ktorých vyplýva, že koncovky v Npl, Dpl a Lpl sú pri vzore *médium* vždy dlhé, porov. *kritéri-á*, *kritéri-ám*, *kritéri-ách* v *múze-ách*, *o embryo-ách*, *o participi-ách*. Ako pseudovariantnosť sa javí nekodifikované skracovanie koncoviek s vokálom *á* vo vzore *médium* na základe grafiky (*tie kritéria*, *o kritériach*) a neuvedomovania si morfémovej hranice a slabičnosti (*kri-té-ri-um*). Príčinu nerozlišovania vokalických skupín a diftongov vidíme aj v lexikografickej praxi, pretože napríklad vo všetkých vydaniach PSP sa lexémy typu *rádio* aj *stretnutie* zapisujú rovnako: *rádio -ia* aj *stretnutie -ia*, hoci v type *rádio* ide o dve hlásky *i-a* a v type *stretnutie* o jednu hlásku diftong *ia*. V súlade so statusom uvedených javov by sa mali uprednostniť aj v lexikografických prácach neprotirečiace zápisy: uvádzanie koncoviek pri *stretnutie* zápis *stretnutie -ia*, ale pri *rádio -a*, resp. uvádzanie jednej hlásky z tvarotvorného základu – pri lexéme *modelovanie -nia*, pri lexéme *rádio -ia*.

Z iných tvarov vzoru *médium* možno spomenúť nekodifikovaný tvar *v *rádii* v subštandardnej, ale aj v štandardnej variete (Slančová – Sokolová, 1994).

Pri bývalých n-kmeňoch je variantný Nsg: *bremä/bremeno*, *plemä/plemeno*, *ramä/rameno*, *temä/temeno*, *vemä/vemeno*, *semä/semeno*, pričom tvary *bremä*, *plemä*, *temä*, *vemä*, *semä* sú stylistický príznakové (poet., arch. – SSSJ, 2006), porov. aj Běličová (1998). Neutrum *meno* podobne ako s-kmene (*sloveso*, *koleso*, *teleso*) nemajú variantný nominatív, ale pri bývalých s-kmeňoch sa tvary sémanticky diferencujú (*slovo*, *kolo*, *telo*).

Variantné tvary Ipl analogicky ako vzor *stretnutie* sú pri substantívach *pole* (*poliami*: 185), *more* (*moriami*: 70).

7.2.4 Indikátory najčastejšej variantnosti neutier

Indikátory dubletnosti Gpl medzi vzormi neutier

Faktory	Realizácia morŕ	Príklady
GF analógia →← FF neutralizácia kvantity	Gpl ie/e	čísiel/čísel, pásmo, kridlo
sg mesto+pl médium	Gpl -í	Gpl -í: jojo, capriccio, arpeggio

A) fonologická, gramatická a morfonologická diferenciacia medzi vzormi neutier

GF analógia s väčšinovým tvorením Gpl →← FF neutralizácia kvantity ie na e = Gpl vkladné -ie/-e (*čísiel/čísel, pásmo, kridlo*).

B) fonologická a gramatická diferenciacia medzi vzormi neutier

GF →← GF Nsg -o, porov. analógiu s väčšinovým tvorením Gpl pri zakončení TZ na mäkký konsonant (*štúdio*) a GF Nsg -o pri vzore mesto = Gpl -í (*jojí, capriccií, arpeggií; bedž/benží/banží; ponč*).

Poznámky pre jazykovú prax

Dublety sú výsledkom pôsobenia dvoch faktorov, napríklad morfémová hranica medzi C-Cs podmieňuje nulovú koncovku a vkladnú hlásku. Najfrekvencovanejšia je hláska ie a pri type *krajčírstvo* so sufixom -stvo je vždy narušením neutralizácie kvantity (80 reálnych prípadov počítateľných neutier, ale až vyše 400 potenciálnych prípadov – singulárií tantum), kým pri type *číslo* sa vytvárajú dublety (*čísel/čísiel, pásem/pásiem, kridel/kridiel*).

Indikátory dubletnosti Npl, Dpl, Lpl

Faktory	Realizácia morŕ	Príklady
FF zakončenie TZ na j + a →← analógia (krátka slabika) + á	-a/-á	<i>oje; jojo</i>
OEF [á, é, í] →← OGF a, e, i	-a/-á	<i>adagio, vademecum/vademékum</i>
OEF [i-a] →← OGF ia	-á/*-a	<i>kritérium, rádio, štúdio</i>
FF synchronne tvrdý konsonanty →← DiF pôv. palatalizované s	-á/-ia	<i>nebesá/nebesia</i>

*nekodifikovaná forma

A) fonologická, ortografická a ortoepická diferenciacia

FF zakončenie TZ na j + a →← analógia krátka slabika á = Npl, Dpl, Lpl -a/-á, -am/-ám, -ach/-ách (*jojo; oje*).

OEF [á, é, í] →← OGF a, e, i = Npl, Dpl, Lpl -a/-á, -am/-ám, -ach/-ách (*adagio, pizzicato, cinzano, bambino; vademecum/vademékum*).

B) fonologická, ortografická a morfeumatická diferenciácia

OEF i-a →← OGF ia = Npl, Dpl, Lpl -á/-a, -ám/-am, -ách/-ach (médiu, štúdiu, múzeum, rádium, kritériu, rádio, štúdio, gymnázium, pódium, štádium, prezídium).

C) fonologická a diachronická diferenciácia

FF tvrdý konsonant s + a →← DiF ia miesto á = Npl, Dpl, Lpl -á/-ia, -ám/-iam, -ách/-iach (nebesia/nebesá, nebesiam/nebesám, nebesiach/nebesách).

Poznámky pre jazykovú prax

V typoch *adagio*, *vademecum*/*vademékum*, v ktorých je rozpor medzi ortoepiou a ortografiou (porov. Npl *adagia*, ale *capricciá*), a v typoch so zakončením TZ na konsonant j – oje; *jojo* môže byť kolísanie medzi vzormi *miesto/mesto*. V Npl, Dpl a Lpl sú koncovky -a/-á, -am/-ám, -ach/-ách (*joja/jojá, jojam/jojám, jojach/jojách; oja/ojá, ojam/ojám, ojach/ojách*).

Pri neutre *nebo* sú koncovky Dpl a Lpl -ám, -ách periférne a vyskytujú sa popri tvaroch s diftongom *ia*: *nebesia/nebesá*.

Indikátory dubletnosti Lsg medzi vzormi neutier

Faktory	Realizácia morf	Príklady
DiF Lsg -i →← analógia GF Lsg -e	Lsg -i/-e	<i>vnútro; nebo</i>

A) fonologická a diachronická diferenciácia

DiF Lsg -i →← analógia GF Lsg -e = Lsg -i/-e (*vnútro, nebo*).

Poznámky pre jazykovú prax

Výnimočne sa diferencujú významy pri neutre *vnútro*, systémový tvar sa objavuje vo význame *Ministerstvo vnútra* (*Na Vnútre som nepracoval.*), porov. *vnútri/vnútre*: 12 374/101, napríklad v prepozícii *vo vnútri*, ale *na vnútre/na vnútri*: 35/2. Tvar Nsg a Asg *nebe* sa vyskytuje 107 ráz, z toho v diele P. Horova *Vysoké letné nebe* je až 27 ráz, po prepozícii *v* je päťkrát, po *o* trikrát; tvar *nebi* je 5 056 ráz, v *nebi* 1 774 a *na nebi* 1 305 ráz.

8 ZÁVERY

Roztvorenie vejára deklinačných typov umožnilo sprehľadniť vzťahy medzi základnými a doplňujúcim pravidlami pri skloňovaní súčasnej substantívnej lexiky, a to predovšetkým vzhľadom na súvislosť medzi jej intelektualizáciou, internacionalizáciou a pomerom medzi konkrétami a abstraktami v rámci neživotných maskulín. Naša inšpirácia vychádzala hlavne z porovnávania slovanských jazykov a z didaktiky slovenčiny ako cudzieho jazyka.

Tabuľka 1. Vzťahy v substantívnej deklinácii medzi slovenčinou, češtinou a poľštinou

Slovenčina	Čeština	Poľština
Analógia v pádoch: Ipl, Apl, Lpl, Dpl, Isg	Pôvodné tvary: Ipl, Apl, Lpl, Isg -ou maskulín (<i>s kolegom</i>), vokatív, duál	Analógia v pádoch: Ipl, Apl, Lpl, Dpl; pôvodné tvary: vokatív, duál, Isg -ą maskulín
V=N (<i>učiteľ!</i>)	vokatív (<i>učiteli!</i>)	vokatív (<i>nauczycielu!</i>)
M: Ipl -mi/-ami; F, N -ami (-iami) <i>s mužmi, pánmi, kolegami, mestami, so srdcami</i>	M a N: Ipl -i/-y <i>s muži, pány, kolegy; městy, se srdci</i>	M, F, N: Ipl -ami (-mi) <i>s mężami, panami, kolegami; miastami, sercami</i>
ŽM: Apl=Gpl	ŽM: Apl -e, -y <i>muže, pány</i>	ŽM: Apl=Gpl
M: Lpl -och <i>o mužoch, pánoch, Čechoch</i>	M: Lpl -ech, -ích <i>o mužích, pánech, Češích</i>	Jednotný pl: Lpl -ach <i>o mężach, panach, kolegach</i>
Plurál neutier = plurál feminín N: Dpl -ám (-am/-iam) N: Lpl -ách (-ach/-iach) <i>slovám; o slovách, srdciach</i>	Pl neutier = pl maskulín N: Dpl -ům N: Lpl -ech (-ích) <i>slovům; o slovech, srdcích</i>	Jednotný pl pre všetky rody N: Dpl -om Lpl -ach <i>slowom; o slowach, sercach</i>
Zvieracie M sg ŽM+pl NM <i>kohúty</i>	Zvieracie M sg ŽM+pl ŽM <i>kohouti</i>	Zvieracie M sg ŽM+pl NM <i>koguty</i>
Isg -om M, N <i>s pánom, s mestom</i>	Isg -em M, N <i>s pánem, s městem</i>	Isg -em M, N <i>panem, miastem</i>
Isg -ou feminín <i>s matkou</i>	Isg -ou feminín <i>s matkou</i>	Isg -ą feminín <i>s matką</i>
M typu <i>kolega</i> Isg -om <i>s kolegom</i>	M typu <i>kolega</i> Isg -ou <i>s kolegom</i>	M typu <i>kolega</i> Isg -ą <i>s kolegą</i>
len plurál (<i>ženy; ruky</i>)	plurál a duál (<i>ženy; ruce</i>)	plurál a duál (<i>żony; ręce</i>)

8.1 Porovnanie západoslovanských jazykov ukázalo, že tradičný deklinačný systém spisovnej slovenčiny vychádzal len z deklinačného systému češtiny, hoci spisovnej slovenčine je z pohľadu deklinácie neosobných životných maskulín, ale aj pokiaľ ide o výraznejší pádový synkretizmus, bližšia poľština. Kým v češtine sa napríklad všetky neosobné životné maskulína skloňujú ako osobné, v spisovnej slovenčine a poľštine sa zvieracie maskulína skloňujú ako osobné len v singulári, ale v pluráli sa skloňujú ako neživotné (v slovenčine v úže nie vždy, porov. Buzássyová, 1991), preto má pre ne poľština osobitné deklinačné vzory. O tom, že treba vyčleniť samostatnú triedu pre zvieracie maskulína tiež v slovenčine, svedčia aj nejednotné zápisy, napr. pri lexéme *antropoid* (v SSSJ, 2006 je Npl -i; pri *l'udoop* je v SSJ Npl -i,

v PSP, 1991 je Npl -y), ale hlavne existencia personifikovaných zvieracích maskulín, ktoré je užitočné gramaticky odlišiť (*kohúty* a *kohúti*).

Spoločným prvkom substantívneho deklinačného systému všetkých slovanských jazykov je fakt, že súčasný rodový deklinačný systém je pokračovaním niektorého zo starých deklinačných typov. Z rovnakých tendencií v deklinačných systémoch slovanských jazykov sú to tendencia k unifikácii (výraznejšia v pluráli), stieranie rozdielov medzi tvrdým a mäkkým skloňovaním (Isg *dubom* a *strojom*), tvarový synkretizmus, redukcia alternácií najmä v pluráli, kategória životnosti a personickosti a strata vokatívu vo väčšine jazykov, porov. Běličová (1998). Deklinačný systém roztvorený na cca 70 vzorov funguje v poľštine, znaky roztvorenia deklinačného systému sú aj v bohemistike, keď sa napr. v rámci vzorov vyčleňujú ich podtypy (Rusínová, 1995).

Zhodou medzi predkladaným deklinačným systémom a deklinačným systémom v počítačovom spracovaní jazyka (Páleš, 1993; Benko – Hašanová – Kostolanský, 1998; 2004) je odstránenie nelogickostí vyplývajúcich zo vzťahu medzi vzormi a ich výnimkami.

Rozdielom medzi deklinačným systémom v počítačovom spracovaní jazyka a našim deklinačným systémom sú sprievodné alternácie, ktoré sú pre systém v počítačovom spracovaní relevantným kritériom na vyčlenenie vzorov (napríklad *vojak* – *vojaci*, frekventovaný typ s vkladnou hláskou *matka*, *fajka*, *vojna* a menej frekventovaný typ bez vkladnej hlásky *žena*, *úloha*), porov. (Benko – Hašanová – Kostolanský, 2004). V našom chápaní ich nepokladáme za odchýlku v deklinácii, t. j. za odchýlku v koncovkách. Alternatívne zmeny v tvarotvorných základoch (v koreňových a derivačných morfách) sú vysvetliteľné systémovo. Len za sprievodné alternácie pokladáme vznikové a kvantitatívne alternácie v Gpl feminín a neutier, preto typ *žena* s kvantitatívnymi alternáciami a typ *matka* so vznikovými alternáciami nevyčleňujeme ako osobitné vzory. Za deklinačne relevantné sa však aj v tejto monografii pokladajú nesprievodné zánikové alternácie s priamym dosahom na koncovky Ipl maskulín a na vymedzenie podvzorov (*otec/otcami*). Ekvivalentmi nášho vzoru *mesto*, redukovaného oproti tradičnému vzoru *mesto* o vzory *stredisko*, *médium*, sú v práci BHK (1998) tieto typy: *mesto*, *gesto*, *referendum*, *epiteton*, *laso*, *auto*, *brdo*, *memorandum* a *gazdovstvo*, *centrum*, *jedlo*, *lajno*. Keďže počítačové spracovanie jazyka potrebuje maximálne rozkrytie systému až na úroveň jeden vzor – jeden zástupca, počet vzorov sa tam pochybuje od 131 do 199 deklinačných vzorov.

8.2 Deklinačný systém slovenčiny vyžaduje novšiu špecifikáciu vzhľadom na dynamiku jazyka. Za vyše 150 rokov od prvých gramatík sa z pôvodných okrajových typov (napríklad pri začleňovaní internacionalizmov do deklinačného systému) mohli stať predovšetkým v menšej deklinácii frekvenčne dominantné typy (*zápas*, *situácia*, *futbalista*), a tým sa preskupujú pôvodne centrálné vzory (*ulica*, *hrdina*, *dub*) a pôvodne periférne vzory (*situácia*, *zápas*). Počet prevzatých substantív pri tradičnom vzore *ulica* je v súčasnosti vyšší než počet domácich substantív, a tak dostaneme paradoxnú poučku, že podľa vzoru *ulica* sa skloňuje väčšina feminín, ktoré majú

v troch tvaroch z dvanástich iné skloňovanie než „vzor“. Novodefinovaný vzor *ulica* s ohraničenou platnosťou pomocou formy Gpl má v používaných lexikálnych zdrojoch najvyššiu receptivitu len 682, kým novodefinovaný vzor *situácia* má najvyššiu receptivitu až 6 122. Úlohu pri vymedzení vzoru *situácia* zohráva hlavne homografia vokalickej skupín *ia*, *ie*, *iu* a diftongov *ia*, *ie*, *iu*, preto výskyt chýb v slovách ako *situácia*, *kritérium* s rovnakou morfológickou hranicou medzi *i-a*, *i-e*, *i-u* je vyšší než v slovách *harpia*, *embryo* s morfológickou hranicou *y-a*, *y-o*, porov. aj slová typu *idea*, *kakao*, *múzeum* s morfológickou hranicou *e-a*, *a-o*, *e-u*.

Podobných paradoxných poučiek má slovenské tradičné skloňovanie viac, prevažná väčšina substantív skloňujúcich sa podľa vzoru *hrdina* má v nominatíve plurálu *-i*. Tradičný „vzor“ *hrdina* je v apelatívnej lexike menej receptívny než jeho „výnimky“ typu *futbalista*, *husita*, ktoré sa od neho odlišujú v Npl: *hrdina* (110), *futbalista* (333).

Najokatejšie je to pri vzore *dub*, až 75 % substantív skloňujúcich sa podľa spoločného „vzoru“ *dub* má v genitíve singuláru koncovku *-u*, nie *-a* (len 294 z 5 338 maskulín má rovnaké koncovky ako „vzor“ *dub*). Kodifikátori spisovnej slovenčiny vybrali slovo *dub* ako vzor (L. Štúr, 1846 – *dvor*, M. Hattala, 1864 – *dub*) napríklad aj preto, že vtedajšia slovná zásoba slovenčiny obsahovala predovšetkým konkrétne pomenovania, ktoré majú v Gsg *-a*. Súčasná slovná zásoba slovenčiny s množstvom deverbatív, pojmov a internacionalizmov, kompatibilných s formou Gsg *-u*, si tak vyžaduje aj prehodnotenie „vzoru“ *dub*. Tradičný „vzor“ *dub* je menej receptívny než jeho „výnimky“ *zápas*, *vzťah*, *materiál*, ktoré sa od neho odlišujú v dvoch pádoch Gsg či Lsg. Aj táto nelogickosť vyvoláva pri veľkom počte výnimiek v Gsg neistotu nielen u používateľov, ale aj v kodifikačných príručkách.

Uprednostňovanie tradície pred reálnym stavom jazyka spôsobuje, že generácie slovenských žiakov sa učia poučky obsahujúce neúnosné množstvo výnimiek a vstúpajúce prevrátené nelogické definície, v ktorých je vzorom vlastne výnimka. Tým sa jednak slovenskí žiaci učia, že nedodržiavanie vzorov je bežné, jednak sa zneisťuje ich jazykové povedomie. Didaktika slovenského jazyka, ktorej síce na prvý pohľad jednoduchý tradičný deklinačný systém vyhovuje, by však tiež nemala pripúšťať frekvenčne opačný pomer medzi vzorom a jeho výnimkami (*hrdina*, *dub*, *ulica*) a formulácie typu „podľa vzoru sa skloňuje väčšina substantív, ktoré majú iné koncovky než samotný vzor“, by sa v učebniciach nemali vyskytovať.

Analýzovaný materiál zo SKMS, ale aj materiál rozšírený o propriálnu a internacionálnu lexiku (bližšie Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, 2007) ukázal, že gramatika sa môže funkčne využívať v službách identifikačnej funkcie proprií (*hudci*//*Hudcovia*), porov. Majtán 1988; Blanár, 1996, 2005; Sokolová, 1996. Propriá majú vysoké zastúpenie v adjektívnej deklinácii (predovšetkým antroponymá, hlavne ženské priezviská) a majú aj dominantné, resp. vlastné propriálne vzory menného skloňovania (*syn*, *kuli*, *Topolčany*, *Leváre*), vysoká receptivita v propriálnej lexike je pri vzoroch *syn* (až 66 000 proprií), *kuli* (až 8 619 proprií), *Topolčany* (344 proprií).

Protiklad domáce – cudzie je markantný aj pri deklinácii toponým, pretože napríklad domáce toponymá majú v Gsg častejšie koncovku *-a*, prevzaté koncovku *-u* (*Brusel*), varianty preto vznikajú pri frekventovaných cudzích toponymách s narastajúcim stupňom udomácnenia (*Betlehem*). Vyčlenenie samostatného vzoru *Topolčany* (344 toponým) znamená aj odkrytie súvislostí tvorenia Gpl (z *Lipian*) a derivátov (*lipiansky*, *Lipanec*, *Lipianka*), bližšie Sokolová, 2006b.

Osobitné vzory slúžia aj deklinácii internacionalizmov (*situácia*, *materiál*, *hotel*, *kuli*, *futbalista*). Ako sme už uviedli, potrebu inovovať slovenský deklinačný systém najviac vyvoláva neustále prebiehajúca internacionalizácia a intelektualizácia slovnej zásoby, porov. vysoký výskyt konkrét v pomere k abstraktám v nárečovej lexike (analogicky aj v štúrovskej slovenčine) a na druhej strane vysoký výskyt abstrákt a internacionalizmov v súčasnej slovnej zásobe. To je podnetom na prehodnotenie jednotlivých vzorov (*dub – zápas*, *ulica – situácia*, *hrdina – futbalista*), ale aj pomeru medzi typmi deklinácie (nárast indeklinábilii v slovnej zásobe).

V monografii *Nový deklinačný systém slovenských substantív* sme sa pokúsili o hierarchizáciu klasifikačných morf (determinatívne, diferenčné a variantné) v algoritmoch, aby sme ich odlíšili od neklasifikačných koncoviek. Hierarchizácia klasifikačných koncoviek sa dá využívať aj pri optimalizácii výberu gramatických informácií v lexikografických prácach, ale vyplýva z nej tiež, že v novom deklinačnom systéme je vzor vzorom, keďže je receptívnejší než jeho výnimky, a to okrem dvojice *dľaň/elektráreň* (príčinou je vysoká produktivita formantu *-áreň/-iareň/-areň*), v prevzatej lexike aj *stroj/koniec* (príčinou je mimoriadne vysoká produktivita komponentu *-meter*).

8.3 V predloženom systéme hrá receptivita typov, podložená produktivitou derivačných formantov, dôležitú úlohu pri stanovení dominánt a subdominánt (porov. vzťah trieda, deklinačný vzor a podvzor).

Pokiaľ ide o frekvenciu substantív v triedach, najfrekventovanejšia je V. trieda neživotných maskulín, ktorá si vyžiadala rozkrytie až na 11 vzorov (*zápas/problém*, *vzťah/výsledok*, *materiál*, *hotel*, *jazyk/kúsok*, *dub/vietor*, *Topolčany*). Ďalej je frekventovaná VII. trieda s tromi vzormi (*žena/otázka*, *idea*) a VIII. trieda feminín s piatimi vzormi (*situácia*, *poisťovňa/dielňa*, *ulica/práca*), I. trieda životných maskulín s piatimi vzormi (*chlap/chlapec*, *syn/svedok*, *priateľ*), XII. trieda neutier s piatimi vzormi (*mesto/miesto*, *stredisko/vajíčko*, *médium*) a IX. trieda s jedným vzorom (*možnosť*). Najmenej frekventované triedy apelatív sú: XI. trieda feminín (*gazdiná*), III. trieda (apelatíva podľa vzoru *kuli*), XIII. trieda (*srdce/líce*), XV. trieda (*dievča/zviera*).

Ak berieme do úvahy aj propriá, najfrekventovanejšia je I. trieda (73 107, hlavne vzor *syn*), VII. trieda (18 498), V. trieda (18 067), II. trieda (13 873), VIII. trieda (10 489) a zo 14. miesta sa na 6. miesto posunie III. trieda (vzor *kuli*: 8 665). Najmenej frekventované triedy v PROP sú: XIII. trieda (*srdce*) a X. trieda (*dľaň*), nulový výskyt má XI. trieda feminín (*gazdiná*), XV. trieda (*dievča/zviera*) a IV. trieda (zvieracie maskulína).

Tabuľka 2. Receptivita tried a počet nových vzorov

Tradičný vzor	Trieda	Počet nových vzorov	SKMS	SCS	PROP
chlap	I.	5	3 845	2 526	66 736
hrdina	II.	3	459	793	12 621
kuli	III.	1	10	23	8 619
(zvieracie)	IV.	4	386	366	
dub	V.	11	5 543	11 437	1 087
stroj	VI.	5	919	926	243
žena	VII.	3	7 865	7 330	3303
ulica	VIII.	5	2 422	6 415	1652
kosť	IX.	1	3 102*	981	58
dlaň	X.	2	432	223	53
gazdiná	XI.	1	11	8	
mesto	XII.	5	2 176	2 049	166
srdce	XIII.	2	48	4	32
vysvedčenie	XIV.	1	594**	310	76
dievča	XV.	2	75	1	

* Potenciálne existuje takmer toľko femínin s formantom *-osť*, koľko je kvalitatívnych adjektív.

**Potenciálne existuje až cca 25 000 takto sa skloňujúcich lexém, keďže verbálne substantívum možno utvoriť prakticky od každého verba.

8.4 Metodika overovania v monografii je založená na štyroch aktuálnych lexikálnych zdrojoch súčasnej slovenčiny – *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová et al., 2005a; 2007); *Slovník cudzích slov* (2005); reprezentatívny súbor antroponým či toponým (Ďurčo, 1998) a verzie *Slovenského národného korpusu* (hlavne prim-3.0-public-all), ktoré sme využívali pri overovaní dubliet a problémových tvarov substantív. Okrem paralel sa ukázali aj špecifiká čiastkových lexikálnych systémov, ktoré sa v tejto monografii prezentujú pri každej zo štyroch makroskupín (kapitola 4 – 7) po algoritme v prehľadných tabuľkách s uvedením príslušného zdroja. Materiál zo SKMS, ktorý je základom na ilustráciu receptívnosti deklinačných typov v predkladanej monografii, vychádza z *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1997) a je v pomere domácich lexém a internacionalizmov, apelatív a proprií najviac vyvážený. Pri uvádzaní príkladov však využívame aj doplnkové zdroje (napríklad etnonymá, zoonymá a raritné príklady z MSJ, 1966). V poslednej fáze výskumov sme svoju koncepciu overovali aj na vybraných substantívach zo SSSJ (2006).

Po viacročných skúsenostiach s lingvistickým využívaním SNK (2003 – 2007) si uvedomujeme, že napriek jeho veľkým výhodám korpusový výskum, ktorý je neoceniteľný pri hľadaní kolokácií, nemôže byť jediným zdrojom na overovanie, porov. nezhody medzi SNK a internetom (Google) pri Gpl lexémy *škrupule*. Hoci texty v SNK sú vynikajúcim dokladovým zdrojom, vzhľadom na daný stav budovania SNK a absenciu spoľahlivej gramatickej anotácie a metodiky je jeho využívanie v súčasnosti pre gramatické javy skôr sondážou než systémovou verifikáciou, keďže takmer každý problém si vyžaduje individuálny prístup. Overovanie homonymných a frekvencovaných tvarov spotrebovalo zbytočne neúmerne množstvo času, určeného na

výskum. Nedostatkom, ktorý skresľuje výsledky vyhľadávania, je aj opakovanosť príkladov (textov) v SNK. V súvislosti s materiálom v SNK sa nazdávame, že by sa malo rozmýšľať aj o možnosti individuálne si stanoviť obdobie na výskum („texty vydané od – do“), aby používateľ mal v ponuke aj možnosť vytvoriť si individuálny podkorpus podľa zadaných chronologických údajov, napríklad texty relevantné pre vymedzenie súčasného jazyka s vylúčením reedícií.

Problémom práce s korpusom je aj neoveriteľnosť niektorých tvarov (*sprostáčisko*, *dvojlist*, *telemost*, *trasochvost*), preto pri málo frekventovaných lexémach predkladáme riešenie na základe analógie (*dobráčisko*), porov. aj overovanie tvarov *testmi* a *testami*, *králičkovia* a *králičky*, *macíkovia* a *macíky*, *macíčkovia* a *macičky*, ale *zajačikovia* a *zajačky*; resp. *zmokovia* a *zmoky*, *škriatkovia* a *škriatky*. Na odlíšenie invariantného a náhodného sme si stanovili relevantnú hranicu frekvencie tvarov nad päť v SNK, pri menšom počte výskytov, porov. -ami/-mi: *pulz* (7/4), *pinč* (0/0), *flirt* (3/3), *lump* (3/3), *bronz* (2/2), *sejť* (1/0); *rošt* (4/4), *lept* (2/0), *krst* (6/2), *hvizd* (1/1), *vjazd* (1/1), je tvar v zásade v textoch SNK neoveriteľný a treba siahnuť po iných zdrojoch (internetové stránky). Neoveriteľnosť tvarov súvisí s frekvenciou danej lexikálnej jednotky vôbec, s jej frekvenciou v textoch SNK, ale aj s frekvenciou pádov. Analýza maskulín potvrdila, že pri maskulínach zakončených na konsonantické skupiny, ktoré sú kompatibilné s Ipl -mi, treba vždy rátať s potenciálnou variantnosťou (-mi/-ami pri viacslabičných a -ami/-mi pri jednoslabičných tvarotvorných základoch). Z uvedeného vyplýva, že za súčasného stavu treba na zistenie dubletnosti využívať viacero kritérií, okrem korpusových dokladov aj vývinové tendencie v deklinačnom systéme, sociolingvistické sondy, ale aj situáciu v ostatných slovanských jazykoch. Súhlasíme s M. Dudkom (Dudok, 2005), že princípy preskriptívnej lingvistiky treba rozšíriť, aby sa čo najviac oslabil subjektívnosť v jazykovej kodifikácii spisovného jazyka.

8.5 Podstatnou zložkou monografie je dôkladná a systematická deskripčia vzorov a podvzorov nového deklinačného systému, ktorej najväčším prínosom je odkrytie príčin variantnosti gramatických tvarov (dubletnosti). Pri interpretácii deklinačného systému nám išlo o zachytenie jeho relevantných faktorov a vzťahov medzi nimi. V zásade naše výsledky pri skúmaní tohto problému možno zhrnúť do tvrdenia, že pri opakovaní faktorov v jednom smere je tvar proti dubletnosti rezistentný, pri protichodnosti faktorov vznikajú dublety. Pri súčinnosti faktorov kompatibilných s rovnakými koncovkami sa posilňuje stabilita týchto koncoviek (rezistentnosť voči dubletnosti) a ich nemennosť, vrátane úzu. Odkrytie týchto síl pokladáme pre kodifikáciu spolu s výsledkami sociolingvistického výskumu a korpusovými výsledkami (Štícha, 2001; Šimková, 2004; Sokolová, 2005) za rozhodujúce.

Odstupňovaním tried, vzorov a podvzorov sa v novom deklinačnom systéme podarilo významne redukovať počet výnimiek z tradičného deklinačného systému (porov. ich počty u J. Sabola, 1980) a poodkryť príčiny vzniku dublet, resp. naznačiť cestu na ich systematické zmapovanie, opierajúce sa o teoretické aj empirické

argumenty, a na stanovenie jednotného a materiálovo overeného poradia v kodifikačných príručkách. Dublety vznikajú pri protichodnom pôsobení faktorov, pričom poradie variantov ovplyvňuje viacero okolností, okrem sily faktora (silný je derivačný faktor: sufixy *-ov*, *-ín*, *-tel'*, *-čan*, *-ár*, *-ista*, resp. gramatický faktor *dedo*) je to textová frekventovanosť lexémy, jej vlastnosti analogické s vlastnosťami ďalších lexém (pri homogenizácii významov v rovnorodých skupinách), porov. termíny idealizácia prototypu u P. Žiga (2003) či motivačná optimalizácia u J. Dolníka (1993) pri vzoroch *stretnutie*, *možnosť*. Protichodnosť faktorov predstavuje napríklad nezhoda medzi ortografiou a ortoepiou (*Graz*, *aids*, *adagio*, *Bologna*), medzi sémantickým a derivačným faktorom (*menovateľ*, *ašpirantík*), resp. medzi synchronným fonologickým faktorom a diachrónnym faktorom (*večere*, *zore*, *dvere*, *žiabre*, *konope*, *vo vnútri*, *v nebi*). Dynamiku deklinačného systému charakterizujú akomodačné pohyby na odlišenie toponým (Gpl *rybárov* → *Rybár*) a následne asimilačné pohyby pri homogenizácii koncoviek v Gpl v toponymách (*Rybár* → *Rybárov*).

Deklinačné prieniky sú:

a) výnimočne medzi typmi deklinácie (menná deklinácia – adjektívna deklinácia – indeklinábilá, porov. *zombie*; *promile*, *cyankáli*; *Dagmar/Dagmara*, *Merkel/Merkelová*), ale aj kombinovaná deklinácia pri type *plurále tantum*;

b) medzi štyrmi základnými makroskupinami mennej deklinácie: životné maskulína – neživotné maskulína (kríženie tvarov pod vplyvom derivačného faktora: *deliteľ*), maskulína – neutrá (kríženie tvarov pod vplyvom transgenderizácie: *knieža*, *chlapčisko*), resp. feminína – neutrá a maskulína – feminína, napríklad paralelná deklinácia pri rodovej synonymii a variantnosti: *pyžama/pyžamo*, *masaker/masakra*, pri rodovej homonymii: *dožinky*, hlavne proprializácia apelatívnych feminín: *Breza*, ale aj kombinovaná deklinácia pri type *tempus*;

c) medzi triedami v rámci makroskupiny (determinujúca morfa) je diachrónne podmienená dubletnosť medzi I. a II. triedou *Kraska/Krasku*; pri rodovej homonymii: personifikácia animálií medzi IV. a I. triedou (*sokoli*, *orli*), depersonifikácia medzi I. a V., resp. I. a VI. triedou; vyrovnávanie netypickej formy pomocou adaptačných sufixov a pohyb medzi III. a I. triedou (*báči/báčik*, *pony/poník*), ale aj kombinovaná deklinácia pri type *sestercius*;

d) medzi vzormi v rámci tried (diferencujúca morfa): *bazéna/bazénu*; *mašlí/mašiel'*;

e) medzi vzormi a ich podvzormi (variantná morfa *-mi/-ami*) alebo ako sporadická dubletnosť: *hostí/host'ov*.

V práci berieme do úvahy aj paralelnú a kombinovanú deklináciu, ktorej analýza pomohla vysvetliť aj situáciu pri variantnej deklinácii. Nový pohľad na deklinačný systém umožnil pomocou korpusových dokladov interpretovať dvojtvary, a to predovšetkým na štvrtej úrovni medzi novými vzormi tradičných tried (d) a na piatej úrovni medzi vzormi a podvzormi (e), zároveň umožnil definovať tendencie pri vzniku dvojtvarov a jednoznačné formulácie problémových tvarov (vzťah medzi formou Ipl a sylabickosťou TZ).

8.6 Ako sme uviedli, pri kooperácii relevantných faktorov vznikajú jednoznačné nepríznakové gramatické tvary bez variantov, pri konflikte vymedzených relevantných faktorov vznikajú konkurenčné formy. Ak korpusové zistenia korešpondujú s vymedzenými faktormi, sú relevantné pri stanovení poradia variantov, ale aj pri návrhoch na zrušenie niektorých dvojtvarov v kodifikačných príručkách (porov. typy na *-péd*, *-graf*, *-fil* kompatibilné s Npl *-i*; komponent *-nóm* kompatibilný s Npl *-ovia*). Ak korpusové zistenia s vymedzenými faktormi nekorešpondujú, uprednostňujeme poradie podľa pôsobenia faktorov a podľa analógie. Významným signálom pre ďalší výskum je zistenie nezhôd medzi korpusovým výskytom a kodifikačnými príručkami, preto po dôkladnej analýze takýchto príkladov predkladáme aj vlastné návrhy na kodifikačné úpravy a na súvzťažnosť gramatických údajov a lexikálno-sémantických skupín v kodifikačných prácach (Balážová – Zamborová, 2001, 2003). Zo súčasných lexikografických prác najviac gramatických informácií prináša SSSJ (2006), v ktorom sa pri feminínach a neutrách dôsledne uvádzajú tvary Gpl a pri vzore *situácia* aj tvary Dpl a Lpl, čím sa sčasti koriguje nevyhovujúci stav v slovenských gramatikách.

Keďže práca s jedným verifikačným zdrojom (SNK) má svoje úskalia, pri stanovení poradia dvojtvarov berieme do úvahy aj analógiu a pri rovnakých typoch predpokladáme rovnaký prístup k stanoveniu poradia dubliet, porov. návrh *-a/-u* pre všetky pomenovania dní rovnakého typu *pondelok*, *utorok*, *štvrtok*, *piatok*. Okrem analógie s homogénnymi frekventovanými javmi využívame aj všetky ďalšie možnosti, ktoré by pomohli objektivizovať návrhy na preskripciu.

Vo všeobecnosti by mohli platiť pre kodifikáciu takého zásady. Druhé komponenty kompozít by mali mať rovnaké koncovky Gsg ako samostatné lexémy, ak túto zásadu nezrušia relevantnejšie faktory. Napríklad kodifikovaný je tvar Gsg *diel -u*, preto navrhujeme zápis nie *svetadiel -a/-u*, ale len *svetadiel -u*, resp. *-u/-a*; *skif* a *dvojskif* (v KSSJ nerovnako: *skif -u*, ale *dvojskif -a/-u*; návrh: *dvojskif -u*), *list* a *dvojlist* (PSP: *list -u/-a*, ale *dvojlist -u*; náš návrh je *list -u/-a* aj *dvojlist -u/-a*). Rovnaké koncovky *-u/-a* by sa mali uvádzať aj pri substantívach *salón* a *autosalón* (porov. *aerosalón*

-a/-u, ale *agrosalón -u/-a* v SSSJ, 2006); ďalšie príklady *tok* a *samotok*, *bahnotok*, *veľtok*; *krúžok* a *fotokrúžok*; *rok* a *polrok*, *štvrtrok*; *žurnál* a *rádiožurnál*; v kompozitách s komponentom *-bus -u/-a*: *trolejbus*, *autobus*, *mikrobus*, *aerobus*, *airbus*.

Aj rovnaké typy derivátov (analogicky aj typy kompozít) by mali mať rovnaké koncovky (PSP: *deviatok -a/-u*, ale *desiatok -u/-a*; *tridsiatok -u*; návrh: *deviatok* aj *desiatok -u/-a*); poradie *-atá/-ence* by malo byť aj v prípade opačného pomeru v SNK (*chúďa*, *cigánča*); porov. aj jednotný návrh pre typy prístrojov *-a/-u* (*teplomer*, *vlhkomer*), prirodzene okrem lexémy iného typu (*polomer -u*). Pri uvádzaní dubletných foriem v Gpl feminín podľa vzoru *ulica* navrhujeme poradie *-/-í* (*gúč/guči*, *škrupúl/škrupulí*), kým pri feminínach podľa vzoru *pracovňa* navrhujeme poradie *-/-i* (*sukni/sukieň*, *čerešni/čerešieň*, *jasli/jasieľ*, *fusakli/fusakieľ*, *fakli/fakieľ*), ako to vyplýva z relevantných faktorov pre dané deklinačné typy.

Od synonymie a variantnosti koncoviek v makroparadigme (Lsg neživotných maskulín *-e*, *-u*, *-i*, Npl životných maskulín *-i*, *-ovia*, *-ia*) sa v monografii odlišuje dubletnosť ako variantnosť gramatických tvarov tej istej lexie (*dievčatá/dievčence*, *Herkula/Herkulesa*). Dublety vznikajú v rámci ich konkurencie alebo pôsobením viacerých protichodných faktorov, porov. *mostmi/mostami*, *Indmi/Indami*, ktoré sú stylisticky indiferentné. Dublety sú väčšinou podmienené, a to napríklad syntakticky (distribúcia tvarov *pánu/pánovi* v závislosti od atributívnej determinácie substantíva), sémanticky (koncovka Gsg *-u* posilňuje partitívnosť pri materiáliách, koncovka *-a* počítateľnosť pri jednotlivinách, porov. *hrášku – hráška*; *balóna – balónu*), resp. stylisticky (využívanie tvarov *dievčatá/dievčence*). Dynamiku jazyka definuje J. Dolník (2005) ako postupné odstraňovanie príznakových (neprirodzených) javov, ale týka sa to iba nediferencovaných dubliet.

Využívanie dubliet však nie je rovnaké a rozlišujú sa:

a) stylisticky, sémanticky, syntakticky nevyužívané dublety, porov. Gsg *-u/-a* neživotných maskulín: *mopeda/mopedu*, Ipl životných i neživotných maskulín: *šejkmi/šejkami*, *faxmi/faxami*; Gpl feminín: *ribezli/ribeziel*.

b) stylisticky, sémanticky, syntakticky využívané dublety, porov. štýlovú determinovanosť (*posli – poslovia*, *muži – mužovia*, *Duchu – duchovi*, *mačatá – mačence*); sémantickú determinovanosť (*hrášku/hráška*); syntaktickú determinovanosť (*pánu – pánovi*, sklonné *pani* – nesklonné *pani*) či frazeologickú determinovanosť (*ísť v čerty*, *div sa svete*, *my o vlku a vlk za humny*).

Pri dubletnosti tvarov je nezanedbateľný vplyv opravovacích programov textových editorov, napríklad program Windows XP 2001 opravuje ako chybu tvar *sídlisk*, ale inokedy sa ako chyba opravuje korektný tvar *priezvisk*. S nekodifikovanými automatickými opravami v počítačoch súvisí aj oslabovanie platnosti rytmického zákona, lebo automatické opravy signalizujú ako nesprávne kodifikované formy: *zlievareň*, *frézareň*, *lahôdkareň*, resp. ako nesprávny sa označuje tvar *básňach*. Hoci po úprave pravopisu v roku 1991 sme upozorňovali na problémy, ktoré táto úprava vyvolá v morfológii a derivatológii (Sokolová, 1992), a vo všeobecnosti súhlasíme s rozšírením dubliet v kodifikačných príručkách, kodifikačné úpravy by sa nemali robiť účelovo a manifestačne (so starostlivo vyberanou prevažne jednofarebnou komisiou) a nemali by sa meniť v krátkom čase, a to vtedy, keď sa formy v praxi už akceptujú (*výškarka/výškárka*: 116/4, porov. s. 264). Ani dobrý zámer uviesť dublety *-ar/-ár*, *-areň/-áreň*, ktorý by bol funkčný v čase prvej kodifikácie týchto sufixov (PSP, 1991), s odstupom vyše desiatich rokov môže priniesť viac problémov než očakávané objektívne zistenia. Navyše, ťažko sa získajú objektívne výsledky o výskyte dubliet v súčasnosti, keď aj v automatických opravách textov sa odporúča len jedna forma.

V monografii *Nový deklinačný systém slovenských substantív* (Sokolová, 2007) sme rozšírili klasifikáciu alternácií z roku 2000 (Sokolová, 2000). Okrem klasifikujúcich a sprievodných alternácií rozlišujeme nevýrazné alternácie bez diftongov *a/á*, *i/í*, *u/ú*, *r/ř*, *l/ľ* od výrazných alternácií s diftongmi *e/ie*, *a/ia*, *o/ô*, *ä/ia*, čo sa dá aplikovať tiež na prípady *-ár*, *-iar*; *-áreň*, *-iareň* (*tlačiar*, *baliar*, *tlačiareň*,

tančiareň, baliareň), a to z pohľadu sufixov aj z pohľadu predposlednej slabiky pred nimi.

a) Je totiž rozdiel, či v sufixe je *á* alebo *ia*, lebo sufixy s diftongom *ia* sú voči neutralizácii kvantity rezistentné (*gýčiar, múčiar, míliar*, porov. aj *lúštiareň, rýchliareň*). Zmena *ia* na *a* patrí k takým výrazným zmenám, že sa jej slovenčina vyhýba (porov. minimálne zastúpenie pri podvzore *práca* a *líce*). Jediná možnosť redukcie dvoch dlhých slabík po sebe je v týchto prípadoch kvantitatívna alternácia dlhých vokálov a diftongov (podľa typu *klúčiar, piliar, voliar, koniar, nožiar, kaviareň, sadziareň*). Pri sufixoch *-ár, -áreň* to neplatí, krátenie *á* na *a* je bežné (porov. silne zastúpené podvzory *otázka, miesto*), ale registrujeme rezistentnosť sufixov *-ár, -áreň* voči konsonantu *j*, porov. prípady typu *strojár, strojáreň, lejár, lejáreň, olejár* (Sokolová, 1992; Habijanec, 2005). Aj pri feminínach a neutrách s hláskou *j* na konci TZ sa začínajú popri krátkych koncovkách *-am/-ach* uplatňovať tiež dlhé koncovky *-ám/-ách* (*esej, aleja, jojo, oje*), Dvonč, 1984.

b) Rozdielom je aj to, či v predchádzajúcej slabike je dlhý vokál alebo diftong, pretože dlhé vokály (najmä *i*) môžu alternovať s krátkymi (*dennikár, medovníkár, slovníkár, košíkár, balíkár, čajičkár, gombikáreň, dusikáreň; klúčiar, brusiareň, udiareň*). Diftongy alternujú len zriedka (*pekár, hviezdár; drotár, stolár, koniar, voliar, nožiar*), vo väčšine prípadov nealternujú (*mliekar, čiapkarstvo, lahôdkareň, lahôdkar, škôlkar*). Keďže zmeny *ia/a, ie/e* patria k výrazným alternáciám, sú vylúčené v typoch *pamiatkar, hliadkar, dialkar, zemiakar, zemiakareň, semiačkar, čiapkarka, desiatkar; polievkar, poviedkar, omietkar, oštiepkar, viechar, sviečkar, pasienkar, čučoriedkar, voľnomyšlienkar, pochôdzkar, dozrievareň, sviečkareň, cievkareň, mliekareň, zlievareň, ohrievareň, obliekareň*.

c) Z platnosti bodov a, b vyplýva, že nikdy sa nedá krátiť typ *bieliareň*, ak je diftong *ia* alebo *ie* v sufixe aj v predchádzajúcej slabike (**beliareň, *bieľareň*). To sú výnimky, s ktorými sa musí rátať vždy a v každej koncepcii, porov. *sieť – sietiar, miešať – miešiareň, triediť – triediareň* (**sieťar, *miešareň, *tried'areň*).

d) Možné sú aj dve riešenia, a to alternácia *ó/o, é/e, ú/u, a/á*, ale hlavne *í/i* v predchádzajúcej slabike (*betonáreň, paštetár, majonezár, dietár; klúčiar; brankár, džbankár; vinár, pisár, živočíchár, kyslíkareň, koničkár, psičkar, vozičkar, pračličkar, verklíkar, žlčníkar, umyváreň, košíkar, hliníkareň*), ale aj neutralizácia v sufixe po zachovaných dlhých vokáloch *é, ú (í, ý)*, ale hlavne *á*, porov. *frézar, frézareň; výškar; žalúdkar, krúžkar, súkareň, lúpareň; prevádzkar/ka, sánkar/ka, prekážkar/ka, vtáčkar, rozprávkar, prevádzkareň*. V SNK sa nachádzajú varianty v prospech skrátených foriem *výškarka/výškárka* (116/4), *prevádzkarka/prevádzkárka* (33/3). Proti kodifikácii foriem *čiapkarstvo, frézáreň* hovorí fakt, že by bolo pri nich potrebné rátať s extrémnymi tvarmi s tromi dlhými slabikami v Gpl *čiapkárstiev, frézární*.

8.7 Analýza rozsiahlej materiálnej bázy nášho projektu potvrdila opodstatnenosť viacerých tvrdení z predchádzajúcich výskumov, napríklad, že etnonymá a obyvateľské mená sa ani gramaticky nesprávajú ako pravé propriá

(Sokolová, 1995). Vynára sa stále viac argumentov za to, aby sa etnonymá a obyvateľské mená ani v slovakistike za propriá nepokladali.

Gramatika sa môže funkčne využívať aj v službách identifikačnej funkcie proprií (Sokolová, 1996), resp. je tendencia zachovávať pri propriách nezmenený TZ (Sokolová, 1996). Potvrďuje sa tendencia zachovávať pri propriách zakončenie *-el*, *-er* (Hegel, Wolker, Mendel, Reisel) bez alternácií: *Schneidera, Hegela*.

Okrem gramatickej diferenciácie apelatív a proprií (Sokolová, 1996) a gramatickej diferenciácie abstraktných a konkrétnych maskulín sa gramaticky diferencujú aj nedeminutívne a deminutívne formy v Gsg neživotných maskulín (*bodu* a *bodíka*) a v Npl životných maskulín (*žiaci* a *žiačikovia*). Tento záver je dôležitý aj pri stanovení poradia prípadných dubletných tvarov (*ašpirantíkovia* a *ašpirantíci*, *pastierikovia* a *pastierici*, *beľárikovia* a *beľárici*, nie opačne). Výskum augmentatív priniesol takéto závery: Pri prirodzenom rode dochádza ku križeniu kongruencie a tvarov, pri neosobných substantívach nedochádza ku križeniu v paradigme. Pri neživotných maskulínach a feminínach sa v augmentatívnych formách nekríži paradigma, nezhoda medzi formou je len v kongruencii (*zlá babisko, tá babisko bola zlá*, a to popri *zlé babisko, babisko bolo zlé*). Len pri životných maskulínach preniká nezhoda medzi formou neutier a prirodzeným rodom maskulín aj do paradigmy (*chlapčísk/chlapčískov*), pričom príslušnosť k rozdielnej deklinácii podporujú aj kolokácie (porov. Dvonč, 1984): *chlapčisko mizerné, tuláčisko akési, dobráčisko (veľké/veľký/známy dobráčisko, bolo to dobráčisko/bol to dobráčisko)*.

Koncovka *-í* v Gpl sa ani po dlhej slabike neneutralizuje: *spáľní, tácní, práční, kováční, strieľní, vôní, bójí, papáji*. Pri neutrách a ako varianty aj pri feminínach je voči neutralizácii rezistentné aj vkladné *ie* (cca 89 reálnych výnimiek typu *mnoho krajčírstiev* z vyše 400 potenciálnych výnimiek, keďže ide o singuláriá tantum). Hoci možno súhlasiť s J. Kačalom (Kačala, 2005), že pôvodné podoby foriem *salóniek, feferóniek* boli *saloniek, feferoniek*, práve neutrá typu *krajčírstvo – krajčírstiev, mäsiarstvo – mäsiarstiev* svedčia o rezistentnosti vkladného diftongu *ie* v Gpl neutier, ale aj feminín, pretože forma *výhier* je neutrálna, kým forma *výher* je príznaková a menej frekventovaná. Tvary Gpl neutier a feminín sa tak priradujú k formám rezistentným voči neutralizácii kvantity (Sabol, 1989), ako sú transflexný afix *-í* (*vtáči*), modifikačný afix komparatívu *-ší*, ktorý sa tiež nikdy nekráti, práve naopak, spôsobuje alternácie (*užší, belší*), resp. verbálne koncovky 3. os. pl *-ia* (*hlásia*) porov. aj celú paradigmu sloviess typu *zmúdrieť* či prevažne verbálnych substantív typu *prianie*. Ani sufix *-iar, -iareň* (*bieliareň, miliar*) sa nemení, čo svedčí o rezistentnosti tohto sufixu voči neutralizácii kvantity.

Sila rodovo typických koncoviek sa prejavuje aj v prechode množstva toponým, porov. *Dobroč, Okoč, Poproč, Proč, Zábřež, Zeleneč* od feminín (SSJ, 1968) k maskulínam (PSP, 1991), v úze aj iné, napr. *Úbrež*.

Na rozdiel od kodifikačných príručiek sa v našom výskume nepotvrdili dvojtvary v Npl pri typoch s komponentmi *-péd, -fíl, -fób (-i), -nóm (-ovia)*, lebo nemajú vlastnosti indikujúce dubletnosť. V prípade *bes, d'as*, kde derivačný faktor

chýba, sa varianty podľa životných maskulín uvádzané v PSP ako *d'asi/d'asy*, *besi/besy* nevyužívajú (porov. výskyt v SNK: len *besy*: 21, *besov*: 20). Naopak, rozdiely vo výslovnosti dublety podporujú (*genstrami/ganstermi*, *lejzrami/lasermi*). V zásade niet argumentov ani na kodifikáciu tvarov *pejky*, *zajky*, *bravky*, *havky*, *capky*, lebo keďže pri deminutívnosti sa zároveň posilňuje aj personifikácia, kompatibilná s koncovkou *-ovia*, sú tvary s koncovkou *-y* len umelým konštruktom. Pri spojení derivačného a sémantického faktora (deminutívnosť a personifikácia) s gramatickým faktorom (Nsg -o) pri maskulínach na *-o* by sa mala používať vždy koncovka *-ovia* (*zajovia*, *pejovia* aj *zajkovia*, *pejkovia*, *býčkovia*).

Zdrojom dubletnosti je aj prehodnocovanie vokalickej spojení na diftongy (*klientka*, *pacientka*, *pieta*). Prehodnotenie dvojslabičných vokalickej spojení *i-e*, *i-a* na monosylabické diftongy *ie*, *ia* ovplyvňuje okrem foriem Gpl pri feminínach aj formu Ipl pri maskulínach, porov. tvary *triumfami* (s diftongom *iu*), *triumfmi* (s vokálmi

i-u). Nejednotnosť riešení týchto prípadov zneisťuje aj jazykové povedomie lingvistov, keďže v KSSJ (1987) a v SCS (2005) sa *ie* v súlade s našou koncepciou chápe ako vokalickej skupina (*abiturienský*), v PSP (1991) a SSSJ (2006) sa však pokladá za diftong (*abituriensky*).

Status slovenských *i*-ových diftongov a prebraných vokalickej spojení *i-a*, *i-e* sa destabilizuje aj existujúcou lexikografickou praxou, ak sa napríklad v SCS (s. 606) uvádza pri lexéme *modelácia* zápis *modelácia -ie* a pri lexéme *modelovanie* rovnaký zápis *modelovanie -ia*, pričom ide o rozdielne prípady, pri *modelácia -ie* sú to dve fonémy, pri *modelovanie -ia* jedna fonéma. Porov. aj situáciu v PSP (1991), KSSJ (1987), kde sú tiež ako medvedia služba bežným používateľom uvedené zjednodušene rovnaké zápisy pri rôznorodých javoch *stretnutie -ia*, *rádio -ia*. V súlade so statusom uvedených javov by sa mali uprednostniť v lexikografických prácach neprotirečiace si zápisy, napríklad uvádzanie koncoviek pri lexéme *rádio -a* a pri lexéme *stretnutie -ia* je vhodné pre PSP, ktoré uvádzajú iba koncovky. Alternatívny zápis uvádzanie jednej hlásky z tvarotvorného základu pri lexéme *modelácia -ie* a pri lexéme *modelovanie -nia*, pri lexéme *rádio -ia* a pri lexéme *stretnutie -tia* – je vhodný pre SSSJ, ktorý uvádza pred koncovkou nemennú hlásku tvarotvorného základu. Nevyhovujúci stav v kodifikačných príručkách môže spôsobiť neistotu u používateľov slovenského jazyka, či ide o vokalickej skupinu alebo diftong, ktorá sa prejavuje v používaní tvarov typu *expedientok*, *abiturientok* miesto *expedientiek*, *abiturientiek*.

8.8 Zo súčasných lexikografických prác najviac gramatických informácií prináša SSSJ (2006), spolupráca morfológov s lexikografmi by mohla pomôcť nájsť pri zvažovaní relevantných údajov ešte efektívnejšie spoločné riešenia, a to pri optimalizácii gramatického aparátu v slovníkoch. V SSSJ (2006) sa pri maskulínach s TZ zakončeným na konsonantickú skupinu *nt*, *rd*, *kt* uvádzajú tvary Ipl, vzhľadom na to, že indikátorom potenciálnych dublet je TZ s konsonantickou skupinou, bolo by odôvodnené rozšíriť uvádzanie Ipl na všetky prípady, ktoré podľa našich výskumov indikujú dubletnosť. Pri type *husita* by mali byť uvedené Npl *-i* a Ipl *-mi* (*apologéta*,

askéta, akolyta, bandita). Cestou na zlepšenie gramatických informácií v SSSJ je odstránenie nedôsledností (pri *afix* je Ipl *afixmi*, ale pri *agrokomplex* nie je informácia o Ipl; nedôsledné je anotovanie rovnakých typov: pri *aerosalón -a/-u*, ale pri *agrosalón -u/-a*; pri *aerób* je *-a*, ale pri *anaerób -u*). Malá sonda do porovnania gramatických informácií v slovníku a v predkladanej monografii potvrdila, že v slovakistike citeľne chýba systematický gramatický výskum. Uvádzané príklady zo SSSJ nie sú ani tak kritikou lexikografov, ale viac kritikou morfológov, keďže slovenská lexikografia sa dostáva do nezávideniahodnej situácie, pretože musí suplovať aj chýbajúce gramatické výskumy.

Predložená monografia *Nový deklinačný systém slovenských substantív* má ambície zmierniť tento deficit morfológických prác, zodpovedajúcich novým potrebám používateľov slovenčiny v 21. storočí. Neochota slovakistov súčasnej generácie kooperovať na jednotnej gramatike a strata energie v málo konštruktívnych sporoch neumožnili vytvoriť novú akademickú gramatiku. Ani pokus vytvoriť novú morfosyntax na korpusovom materiáli (Sokolová, 2005) nebol úspešný, pretože doteraz nie je slovakistom k dispozícii morfológicky a syntakticky spoľahlivo anotovaná rozsiahla verzia SNK, ktorá je nevyhnutným predpokladom na vytvorenie takejto gramatiky. Výsledky predkladaných výskumov, v ktorých sa pokúšame sprehľadniť a optimalizovať substantívny deklinačný systém súčasnej slovenčiny, sa dajú využiť aj v poznávaní prirodzenej podoby slovenského jazyka, ale hlavne v jazykovej praxi. Návrhy na uvádzanie dubliet na základe korpusových zistení, ale v súlade relevantnými faktormi, ktoré indikujú dubletnosť, by mohli pomôcť aj kodifikátorom pri systematickom prístupe k analogickým dvojtvárom v súčasnej spisovnej slovenčine a pri optimalizácii výberu gramatických informácií o slovenskej deklinácii v lexikografických prácach. Hoci by išlo o významný zásah do tradične uvádzaných dubliet, resp. zásah do ich nejednotne uvádzaného poradia, nazdávame sa, že argumentačne aj materiálovo podložené zmapovanie variantnosti má viac pozitívnych než negatívnych dôsledkov pre používateľov slovenského jazyka. Viac než opodstatnené zmeny v kodifikačných príručkách, proti ktorým sa kodifikátori bránia odvolávaním sa na tradíciu a obavami z rozkolísania normy, destabilizuje normu práve metodická nedôslednosť (napríklad pri uvádzaní nerovnakého poradia dubliet rovnakého typu: *aerosalón -a/-u*, ale *agrosalón -u/-a*), nesystémovosť, nelogickosť (rovnaké zapisovanie rôznorodých typov *rádio* a *stretnutie*) a rozpor medzi tradíciou a súčasným stavom jazyka (porov. formy *pejky, zajky*, resp. uvádzanie Npl *-i/ovia* pri *ekonóm*, hoci výskyt v SNK *-ovia/-i*: 1449/40 aj sociolingvistický výskum potvrdzuje opačné poradie foriem, resp. len Npl *-ovia*). Začarovaný kruh v odvolávaní sa v diskutabilných prípadoch na existujúce kodifikačné príručky sa dá prelomiť serióznym lingvistickým výskumom a jeho objektívnym posúdením odbornou verejnosťou.

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

A	akuzatív
ang.	anglický
BHK	Benko, Hašanová, Kostolanský, 1998
C	konsonant
Cs	sonórny konsonant
*Cs	postsonantická sonóra – polovokál ĭ, ů
Cš	šumový konsonant
Cv	velárny konsonant
C'	mäkký konsonant
D	datív
DF	derivačný faktor
F, fem.	femininum
FF	fonologický faktor
G	genitív
GF	gramatický faktor
GM	gramatická morfa
I	inštrumentál
IND	indeklinábilá – nesklonné
KSSJ	Krátky slovník slovenského jazyka (4. vyd., 2003)
L	lokál
lat.	latinský
M, mask.	maskulínium
MF	morfonologický faktor
MSJ	Morfológia slovenského jazyka (1966)
N	nominatív
N, neutr.	neutrum
nem.	nemecký
NM	neživotné maskulína
OEF	ortoepický faktor
OGF	ortografický faktor
PC	personal computer
pl, PL	plurál
PLT	pluráliá tantum
PROP	propriá (súbor poskytnutý P. Ďurčom)
PSP	Pravidlá slovenského pravopisu (1991; 2000)
SD	substantívna deklinácia
SCS	Slovník cudzích slov. Akademický (2. vyd., 2005)
SF	sémantický faktor
sg, SG	singulár
SGT	singuláriá tantum
SKMS	Slovník koreňových morfém slovenčiny (Sokolová et al., 2005a)
SNK	Slovenský národný korpus
SSSJ	Slovník súčasného slovenského jazyka (2006)

TF	tvarotvorný formant
tr.	trieda
TZ	tvarotvorný základ
V	1. vokál
živ.	životný
ŽM	životné maskulína
/	variantná deklinácia
//	paralelná deklinácia
+	kombinovaná deklinácia
→→	kooperácia faktorov
—×—	konflikt faktorov
≡	rovnať sa, byť totožný
...	tri bodky po čísle naznačujú potenciálne navýšenie receptívnosti a frekvencie
*	nekodifikovaný tvar, doplňujúca informácia

LITERATÚRA

- BALÁŽOVÁ, Ľubica – ZAMBOROVÁ, Marta: Rozšírenie gramatického aparátu substantív v Slovníku súčasného slovenského jazyka (súvzťažnosť gramatických údajov a lexikálno-sémantických skupín). In: *Lexikographica '99. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej*. Ed. S. Ondrejovič – M. Považaj. Bratislava: Veda 2001, s. 160 – 170.
- BALÁŽOVÁ, Ľubica – ZAMBOROVÁ, Marta: Gramatické otázky v Slovníku súčasného slovenského jazyka. In: *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003, s. 209 – 213.
- BALÁŽOVÁ, Ľubica – ZAMBOROVÁ, Marta: Gramatický aparát pri substantívach. Bratislava: 2002. rkp. 19 s.
- BĚLIČOVÁ, Helena: Nástin porovnávací morfológie spisovných jazyků slovanských. Praha: Karolinum, Nakladatelství Univerzity Karlovy 1998. 222 s.
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Morfológia substantív. Bratislava: PdF UK 1998. 75 s.
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Model morfolologickej databázy slovenčiny. Počítačové spracovanie jazyka. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004. 188 s.
- BLANÁR, Vincent: Špecifikum onomastiky. Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 12. – 14. mája 1969. Red. S. Krištof. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo: 1970, s. 15 – 35.
- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava: Veda 1996. 250 s.
- BLANÁR, Vincent: Morfologické kategórie vlastných mien. In: *Jazykové kategórie v teórii a praxi. Zborník statí*. Red. J. Kačala. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 21 – 52.
- BOSÁK, Ján: Sociolingvistická interpretácia niektorých morfologických variantov. 1. In: *Slovenská reč*, 1992, roč. 57, 6, s. 336 – 346.
- BOSÁK, Ján: Sociolingvistická interpretácia niektorých morfologických variantov. 2. In: *Slovenská reč*, 1993, roč. 58, 1, s. 15 – 22.
- BOSÁK, Ján: Zásadný príspevok k počítačovému spracovaniu slovenského jazyka. In: *Slovenská reč*, 2002, roč. 67, 1, s. 44 – 46.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sociolingvistický pohľad na príčiny kolísania tvarov maskulín podľa životného a neživotného skloňovania. In: *Slovenská reč*, 56, 1991, 5 – 6, s. 262 – 276.
- DOLNÍK, Juraj: Motivácia ako princíp prirodzenosti v morfológii (na príklade substantívnej deklinácie v slovenčine). In: *Jazykovedný časopis*, 1993, roč. 44, č. 1, s. 3 – 13.
- DOLNÍK, Juraj: K pragmatike vlastných mien. In: 13. slovenská onomastická konferencia. Modra-Piesok 2. – 4. októbra 1997. Zborník materiálov. Red. M. Majtán – P. Žigo. Bratislava: Esprima 1998, s. 21 – 25.
- DOLNÍK, Juraj: Základy lingvistiky. Bratislava: Stimul 1999. 228 s.
- DOLNÍK, Juraj: Vývin morfológie súčasnej spisovnej slovenčiny (Prehľad zverejnených poznatkov). In: *Z vývinových tendencií a zmien súčasnej slovenčiny. Studia Academica Slovaca. Separát*. Red. J. Mlacek. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2000, s. 277 – 286.
- DOLNÍK, Juraj: O novej slovenskej morfológii. In: *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003, s. 32 – 37.

- DOLNÍK, Juraj: Konceptia novej morfológie spisovnej slovenčiny. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 4, s. 193 – 210.
- DOLNÍK, Juraj – MLACEK, Jozef – ŽIGO, Pavol: Princípy jazyka. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2003. 137 s.
- DUDOK, Miroslav: Pluricentrický aspekt kvantity v slovenčine. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 56 – 62.
- DVONČ, Ladislav: Osobitné tvary podstatných mien vo frazeologických jednotkách. In: Kultúra slova, 1978, roč. 12, č. 5, s. 135 – 139.
- DVONČ, Ladislav: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava: Veda 1984. 124 s.
- DVONČ, Ladislav: Rytmičné krátenie v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 5, s. 291 – 299.
- DZIAK, Vladimír – RABATINOVÁ, Slavomíra: Korpus verzus tradícia. Vplyv sémantiky substantíva na jeho distribúciu v paradigme. In: Študentská vedecká konferencia. Prešov: FF PU, 2005, s. 17 – 19.
- ĎURČO, Peter: Vlastné mená na Slovensku. In: Studia Academica Slovaca. 25. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1996, s. 54 – 60.
- ĎURČO, Peter: Počítačové spracovanie vlastných mien na Slovensku. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 312 – 325.
- ĎURČO, Peter et al.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu: Copernicus Programme, project COP-58: ONOMASTICA-COPERNICUS DATABASE. CD ROM. Paris: ELRa. 1998.
- JACK, M. (ed.) – ABOLTINA, I – ĎURČO, P. – EDWARDS, K. – JASEM, K. – KAČIČ, Z. – KOLÁŘ, P. – LUDOVÍK, J. – PALL, P.: Onomastica-Copernicus Database. Multi Language Pronunciation Dictionary of Proper Names and Place Names. CD ROM. Paris: ELRa. 1998. (Viacjazyčný výslovnostný slovník vlastných a miestnych mien: 7 jazykov, slovenskú časť spracoval P. Ďurčo – cca 240 000 hesiel.)
- FURDÍK, Juraj: O slovotvorných príponách s gramatickou funkciou. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 6, s. 242 – 245.
- FURDÍK, Juraj: O vzájomnom vzťahu slovotvorného a skloňovacieho systému (na príklade skloňovacích typov dlaň a kosť). In: Slovenská reč, 1981, roč. 46, č. 6, s. 353 – 359.
- FURDÍK, Juraj: Pojem produktivity v slovotvorbe a v morfológii. In: Jazykoveda v bibliografii. Bibliografia v jazykovede. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2002, s. 22 – 29.
- FURDÍK, Karol: Automatické generovanie vzorov slovenských substantív. In: Jazykovedný časopis, 1997, roč. 48, č. 1, s. 20 – 29.
- GAJDA, Stanisław – OHNHEISER Ingeborg et al.: Podstawy gramatyki polskiej wraz z tekstami i ćwiczeniami. Kompendium dla kursów języka i nauki własnej – Grundlagen der polnischen Grammatik mit Texten und Übungen. Ein Kompendium für Sprachkurse und zum Selbststudium. Innsbruck: 2007. 304 s.
- GARABÍK, Radovan: Výber najfrekvencovanejších lexém zo SNK: Bratislava 2005. Rkp.
- GIANITSOVÁ, Lucia: Pohľad na vývoj opisu deklinácie substantív mužského rodu v slovenských gramatikách. (Od Štúra po súčasnosť.) In: Varia XI Zborník príspevkov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov (Spišská Nová Ves 28. – 30. 11. 2001). Ed. M. Šimková. Bratislava: SJS pri SAV 2004, s. 133 – 143.

- GIANITSOVÁ, Lucia: Pohľad na vývoj opisu deklinácie substantív ženského rodu v slovenských gramatikách. (Od Štúra po súčasnosť.) In: *Varia XII. Zborník materiálov z XII. kolokvia mladých jazykovedcov* (Modra-Piesok 4. – 6. 12. 2002). Red. M. Šimková. Bratislava: SJS pri SAV 2005, s. 103 – 114.
- HABIJANEC, Siniša: Kvantita prípon -ár, -áreň v slovách typu strojár, strojáreň. In: *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 116 – 123.
- HORECKÝ, Ján: Model gramatického rodu v západoslovanských jazykoch. In: *Jazykovedný časopis*, 1966, roč. 17, č. 1, s. 3 – 12.
- HORECKÝ, Ján: Medzi prstami či medzi prstmi? In: *Kultúra slova*, 1998, roč. 32, č. 1, s. 55.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- JACKO, Jozef: *Slovenská morfológia v škole*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 232 s.
- JÄGER, Gert – WILHELM Olga: *Grundkurs Slowakisch II.; III.* Karl-Marx-Universität Leipzig, VEB Druck und Verpackung Leipzig 1979; 1980. 238 s.; 259 s.
- KAČALA, Ján: Významová a výrazová diferenciácia pomenovaní z hľadiska gramatickej kategórie životnosti. In: *Studia Academica Slovaca*. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1997, s. 78 – 85.
- KAČALA, Ján: Zákon o slovnej kvantite v slovenčine. In: *Slavica Slovaca*. 1995. roč. 30, č. 2, s. 128 – 137.
- KAČALA, Ján: Smerovanie rytmického zákona. In: *Slovenská reč*. 1998. roč. 63, č. 4, s. 230 – 237.
- KAČALA, Ján: Smerovanie rytmického zákona (2). In: *Slovenská reč*. 1999a. roč. 64, č. 3, s. 150 – 157.
- KAČALA, Ján: Formovanie tvarotvorného základu v cudzích slovách a menách. *Kultúra slova*. 1999b. 33, s. 122 – 127.
- KAČALA, Ján: Regulácia kvantity v rámci slova a tvaru. In: *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 45 – 52.
- KARČOVÁ, Agáta – MAJCHRÁKOVÁ, Dana: Distribúcia prípon -mi, -ami v tvaroch maskulínných substantív zakončených na konsonantické skupiny. In: *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli*. Eds. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 155 – 176.
- Komparacja współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo. Nominacja. Ed. I. Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik a Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. 2003. 541 s.
- KRÁL, Ábel: Preberanie cudzích slov do slovenčiny z hľadiska fonetiky a ortoepie. In: *Studia Academica Slovaca*. 7. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1978, s. 201 – 215.
- KRÁL, Ábel: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1996. 626 s.
- KRÁL, Ábel: *Pravidlá slovenskej výslovnosti. (Systematika a výslovnostný slovník.)* Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2005. 423 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 1989. 588 s.; 3. vyd. 1997. 943 s.

- KROŠLÁKOVÁ, Ema: Archaické lexikálne a gramatické prostriedky v konštrukcii frazém. In: *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Zborník materiálov z II. medzinárodnej frazeologickej konferencie*. Nitra: 1993, s. 236 – 245.
- Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005. 180 s.
- MAJTÁN, Milan: Gramatická stránka vlastného mena. In: *V. ogólnopolska konferencja onomastyczna*. Red. K. Zierhofer. Poznaň: VAM 1988, s. 191 – 195.
- MIKO, František: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1962. 254 s.
- MISTRÍK, Jozef: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 728 s.
- MISTRÍK, Jozef: Retrográdný slovník slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 1976. 736 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Red. J. Bosák. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 168 s.
- NAVRÁTIL, Ladislav: Skloňovanie substantív. Nitra: Enigma 1996. 81 s.
- OČENÁŠ, Ivan: Fonetika so základmi fonológie a morfológie slovenského jazyka. Banská Bystrica: UMB 2003. 124 s.
- OHNHEISER, Ingeborg – SOKOLOVÁ, Miloslava – NIŽNÍKOVÁ, Jolana – MANCUSO, Sebastian: *Základy slovenskej gramatiky s textami a cvičeniami. Kompendium určené jazykovým kurzom a na samostatné štúdium (Grundlagen der slowakischen Grammatik mit Texten und Übungen. Ein Kompendium für Sprachkurse und zum Selbststudium)*. Prešov: Filozofická fakulta PU 2006. 384 s.
- OLOŠTIAK, Martin: Cudzie vlastné mená a jazykový systém. Výslovnosť. Skloňovanie. Odvodzovanie. Exonymá. Ustálenosť a variantnosť. In: Ološtiak, M. – Bilá, M. – Timková, R. In: *Slovník anglických vlastných mien v slovenčine*. Bratislava: Kniha-spoločník 2006, s. 13 – 84.
- OLOŠTIAK, Martin: Deklinácia onymickej lexiky. Rkp.
- OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ, Renáta: *Slovník anglických vlastných mien v slovenčine*. Bratislava: Kniha-spoločník 2006. 266 s.
- OLOŠTIAK, Martin – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta PU 2007.
- ONDREJOVIČ, Slavo: Sociolingvistický vs. normativistický pohľad na jazyk. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 54 – 60.
- ONDRUS, Pavol – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – FURDÍK, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.
- ORGONOVÁ, Oľga: *Galicizmy v slovenčine*. Bratislava: Stimul 1998. 125 s.
- PÁLEŠ, Emil: *SAPFO – Parafrázovač slovenčiny*. Bratislava: JÚLŠ SAV 1993. 240 s.
- PAULINY, Eugen: *Vývin slovenskej deklinácie*. Bratislava: Veda 1990. 266 s.
- PAULINY, Eugen: *Slovenská gramatika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.
- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: *Slovenská gramatika*. Martin: Osveta 1953. 403 s.

- POVAŽAJ, Matej: O skloňovaní slova aids. In: *Kultúra slova*, 2007, roč. 41, č. 2, s. 92 – 97.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda 1991. 522 s.; 3., uprav. a dopl. vyd. 2000. 533 s.
- PUŠKÁŠOVÁ, Jana: Konkurencia gramatických morf v genitíve singuláru vzoru dub pri neživotných substantívach. Diplomová práca. Vedúca práce M. Sokolová. Prešov: FF PU 1999. 79 s.
- RUSÍNOVÁ, Zdenka: Skloňování substantiv. In: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1995, s. 243 – 281.
- SABOL, Ján: Formálne vymedzenie skloňovacieho typu. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis. Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu*. Red. J. Dzurenda. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 43 – 53.
- SABOL, Ján: K metodologickému využitiu entropie pri jazykovednom výskume. In: *Jazykovedný časopis*, 1968, roč. 19, č. 1, s. 76 – 83.
- SABOL, Ján: Frekvencia deklinačných typov feminín v spisovnej slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 1976, roč. 27, č. 1, s. 45 – 53.
- SABOL, Ján: Frekvencia deklinačných typov neutier v spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1977, roč. 42, č. 4, s. 193 – 204.
- SABOL, Ján: Variantnosť skloňovacích typov v spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1980, roč. 45, č. 2, 1980, s. 65 – 71.
- SABOL, Ján: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 253 s.
- SABOL, Ján: K typologickej charakteristike slovenskej slabiky. In: *Philologica XLV. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave*. Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1997, s. 27 – 32.
- SABOL, Ján: Historicko-synchronické morfológické a derivačné signály kvantity v slovenčine. In: *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005. s. 9 – 32.
- SEKVENT, Karel: Ako používať francúzske vlastné mená v spisovnej slovenčine. Prešov: Náuka 2002. 111 s.
- SEMJANOVÁ (SOKOLOVÁ), Miloslava: Pokus o vnútornú diferenciaciu zemplínskych nárečí. In: *Nové obzory*. 18. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Red. I. Sedlák. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1976a, s. 371 – 385.
- SEMJANOVÁ (SOKOLOVÁ), Miloslava: Zo skloňovania názvov obcí v zemplínskom nárečí. In: *VI. slovenská onomastická konferencia*. Nitra 4. – 6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1976b, s. 54 – 60.
- SEMJANOVÁ (SOKOLOVÁ), Miloslava: Überblick über die Anschauungen zur Stellung des Ethnonyms und des Wohnernamens auf der Ebene Appellativum – Proprium. In: *Namenkundliche Informationen*, 31, Leipzig: KMU 1977, s. 17 – 23.
- SEMJANOVÁ (SOKOLOVÁ), Miloslava: O mieste etnonyma a obyvateľského mena na rovine apelatívum – proprium. In: *VII. slovenská onomastická konferencia*. Red. M. Majtán, Bratislava: 1980, s. 249 – 253.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorenej podoby slovenčiny. Red. J. Mlacek, *Studia Academica Slovaca*, 23, Bratislava: Stimul 1994, s. 225 – 241.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Vokatív ako kontaktný jav. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura. Sborník z olomoucké konference* 23. – 27. 8. 1993. Red.

- J. Jančáková – M. Komárek – O. Uličný. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, s. 142 – 146.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Jazykové prostriedky s vokatívnym exponentom v súčasnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 4, s. 210 – 220.
- Slovenský národný korpus – Verzia prim-2.0-prim-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savbAsk>.
- Slovenský národný korpus – Verzia prim-3.0-prim-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savbAsk>.
- Slovník cudzích slov. Akademický. Prel. Ľ. Balážová, J. Bosák a kol. 2., dopl. a uprav. slov. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2005. 991 s.
- Slovník slovenského jazyka I. – V. diel. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.
- Slovník slovenského jazyka VI. diel. Doplnky a dodatky. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 336 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: VEDA 2006. 1134 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nárečie Trebišova. In: Dejiny Trebišova. Red. L. Tajták, Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1982, s. 591 – 598.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Český jazyk (Diferenčné javy a cvičenia). Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 1991. 123 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Dôsledky fonologických zmien v nových pravidlách pravopisu na skloňovanie v slovenčine. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 2, s. 105 – 108.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Netradične o deklinačnom systéme substantív v slovenčine. Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1994/95, roč. 51, č. 5 – 6, s. 136 – 141.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995. 178 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Morfológická stránka vlastného mena. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Red. M. Majtán, F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1996, s. 22 – 33.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Jazyk ako zrkadlo sociálneho postavenia muža a ženy (na príklade slovenčiny). In: Sociálna práca – ľudské práva – vzdelanie dospelých. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov. 24. – 25. 11. 1998. Zborník referátov. Zost. A. Tokárová. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1998, s. 436 – 447.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: Sokolová, M. et al.: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999, s. 9 – 56.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Alternácie v spisovnej slovenčine. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 417 – 444.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Konceptia slovenskej korpusovej morfosyntaxe. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. Bratislava: FF UK, 2005, s. 284 – 297.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Radixy, ich alomorfy a varianty. In: Studia Academica Slovaca. 30. Prednášky XXXVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. M. Vojtech, J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2006a, s. 105 – 120.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine. In: Slovenská reč, 2006b, roč. 76, č. 4, s. 205 – 223.

- SOKOLOVÁ, Miloslava – ŠIMON, František: O nesúlade medzi výslovnosťou a pravopisom samohláskových skupín so samohláskou i v prevzatých slovách. *Kultúra slova*, 1999, 33, s. 342 – 347.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov, Náuka 1999. 530 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina – ŠIMON, František – CZÉREOVÁ, Beáta – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína – BENKO, Vladimír – MOŠKO, Gustáv: Slovník koreňových morfém slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina – ŠIMON, František – CZÉREOVÁ, Beáta – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína – BENKO, Vladimír – MOŠKO, Gustáv: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 2., upravené vydanie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 586 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MUSILOVÁ, Květa – SLANČOVÁ, Daniela: Slovenčina a čeština. Synchronne porovnanie s cvičeniami. Bratislava: Stimul 2005. 200 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – GENČI, Ján: Fonematické štruktúry radixov. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Venované pamiatke Jána Horeckého. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 79 – 101.
- ŠIKRA, Juraj: Sociolingvistický výskum jazykového vedomia. In: *Slovenská reč*, 1991, roč. 56, č. 5 – 6, s. 257 – 262.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Možnosti využitia SNK na štúdium slovenského jazyka. In: *Studia Academica Slovaca*. 33. Red. J. Mlacek, Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2004, s. 204 – 217.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Onymický príznak. In: VI. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Majtán, Bratislava: Veda 1976, s. 7 – 14.
- ŠTÍCHA, František: Kritéria gramatičnosti (Korpus jako argument a inspirace). In: *Slovo a slovesnost*, 2001, roč. 62, s. 161 – 175.
- Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Red. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003. 243 s.
- TROST, Klaus: Zur semantischen Klassifikation der Substantive und des Genitiv-Akkusativ im Russischen. Regensburg: S. Roderer Verlag 1992. 341 s.
- ZAUNER, Alfonz: Praktická príručka slovenského pravopisu. Bratislava: Osveta 1973. 543 s.
- Žena – jazyk – literatura*. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 1996. 398 s.
- ŽIGO, Pavol: Hľadanie princípu relatívnosti I. In: Princípy jazyka a textu. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 9. – 10. 3. 2000 na KSJ FF UK. Bratislava: Univerzita Komenského 2000, s. 16 – 29.
- ŽIGO, Pavol: Analógia a vývin slovenskej substantívnej deklinácie. In: *Jazykovedný časopis*, 2002, roč. 53, č. 1, s. 31 – 44.
- ŽIGO, Pavol: Východiská explanačie vývinu súčasnej spisovnej slovenčiny. In: *Universitas Comeniana Philologica LVI*. Bratislava: Univerzita Komenského 2003a, s. 9 – 20.
- ŽIGO, Pavol: Vývinový aspekt. In: Dolník, J. – Mlacek, J. – Žigo, P.: Princípy jazyka. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2003b, s. 83 – 123.
- ŽIGO, Pavol: Vývinové tendencie v slovenskej substantívnej deklinácii. In: *Jazykové kategórie v teórii a praxi*. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 53 – 68.

ŽIGO, Pavol: Uniformná transparentnosť verzus prirodzenosť. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 4, s. 193 – 204.

VECNÝ REGISTER¹³⁴

abstraktum, **12**, **15** – **17**, 24, 148 – 149, 151 – 156, 158 – 159, 161, 167, 170, 173 – 177, 180 – 181, 183 – 184, 195 – 197, 207 – 208, 213, 216, 236, 238 – 241, 256, 275, 278, 291, 309, 312, 319

- pravé, **12**, **15** – **17**, 176, 241
- nepravé, **12**, **15** – **17**, 24, 153 – 154, 161, 167, 174 – 175, 184, 196 – 197, 208 – 209, 241

adjektívale (adjektíváliá), 9, 22, 24, 30 – 31, 53 – 55, 57, 59 – 60, 62, 67, 72, 113, 144, 215, 242, 249, 270

adjektívum // prídavné meno, 30, 53 – 55, 57 – 58, 60, 68, 95, 113, 117, 169, 243, 270, 286, 302

- akostné adjektívum, 313
- posesívne adjektívum, 22, 54, 94, 137, 270

adverbium // príslovka, 17

alternácia // striedanie hlások, 15, 21, 25, 28, 40 – 41, 47 – 48, 71, 76 – 83, 85 – 87, 89 – 90, 97 – 98, 100 – 104, 106, 115, 122, 128 – 130, 138 – 143, 148, 155 – 157, 159 – 160, 162 – 171, 173 – 184, 192, 200, 203 – 204, 209 – 212, 214, 222, 226 – 228, 236, 238, 241 – 242, 244 – 246, 248 – 249, 276, 278 – 279, 281 – 282, 285 – 286, 289, 293, 295 – 298, 317 – 319

- konsonantická, 38
- vokálna, 38, 80, 82, 104, 162, 164 – 165, 173, 175, 226 – 227, **245**, 285, 295

- klasifikujúca, 38, 102, 179, 245, 317
- sprievodná (nevýrazná, výrazná), 38, 74, 76, 87, **102** – **104**, 155, 159, 164, 169, 179 – 180, 182, 220, 241 – 242, **244** – **246**, 310, 317

augmentatívum // zveličujúci názov, 116, 303, 319

číslo // numerus, 12, 14, **16** – **19**, 24, 29 – 30, 32, 41, 53, 74, 151

- singulár, **15** – **19**, 20, 23 – 25, 27 – 28, 31 – 33, 38, 40, 42, 65, 67 – 69, 75, 87 – 88, 90 – 91, 94 – 95, 101, 115, 147, 167 – 168, 176 – 177, 190, 192, 219, 221, 223, 234, 242 – 243, 253, 256 – 257, 259, 272, 277 – 278, 280 – 281, 283, 286, 294, 302 – 303, 309, 311
- plurál, 12, **15** – **19**, 20, 22, 24 – 25, 27 – 28, 31 – 34, 37, 39 – 40, 42, 48, 54, 57, 67 – 69, 79, 88, 90, 93 – 96, 99, 101, 112 – 113, 115 – 117, 122, 129, 132, 147, 153, 166, 168, 173, 175, 190, 192, 203, 209 – 210, 219, 221, 224, 241 – 243, 253, 256, 259, 272, 274, 277, 283, 286, 291, 293 – 295, 299, 303 – 304, 309 – 311

deklinácia // skloňovanie, 9 – 11, 19 – 20, 24, 26 – 30, 32, 35, 38, 40, 49 – 50, 69, 83, 93, 116, 144, 151, 163, 190, 192, 214, 216, 228, 242 – 243, 249, 253, 269,

¹³⁴ Zoznam obsahuje termíny, ktoré sa používajú v monografii. Pri termínoch latinského pôvodu sa po symbole // uvádzajú zodpovedajúce slovenské termíny (napríklad *adjektívum* // *prídavné meno*). Boldom sú naznačené strany s definíciami, resp. viacslobovým použitím termínu.

- 272 – 273, 289, 302, 309 – 312, 319, 321
- adjektívna, 24, 30 – 31, **43 – 44**, 51 – 54, 57 – 58, 61, 70, 72, 112 – 113, 143 – 144, 146, 190, 213, 216, 253, 272, 311
 - kombinovaná, 33, 45, 47, 69, 90, 253, 256, 286, 294, 303, 315
 - menná, 9, 24 – 26, **30 – 31**, 33, 43 – 44, 51 – 53, 70 – 71, 112, 146 – 147, 150, 213 – 214, 272 – 273, 310
 - nepravideľná, 42, 87, 178, 242
 - paralelná, 32 – 33, 37, 43 – 49, 69, 79, 82, 84, 114 – 115, 120 – 121, 123 – 124, 137, 190, 192 – 194, 254, 256, 262, 267, 286, 303 – 304, 315
 - pronominálna // zámenné skloňovanie, 24, 95
 - variantná, 315
 - typ deklinácie, 30, 53
- deminutívum, 74, 81, 82, 84, 122, 127, 129 – 130, 138 – 139, 159 – 160, 166 – 168, 182, 207, 292 – 293, 299, 304
- derivácia // odvodzovanie, 20 – 21, 45, 117, 144, 293
- derivát // odvodenina, 21, 79, 130, 134, 136, 154, 176, 206, 210, 237, 258, 268, 278, 312, 316
- diftong // dvojhláska, 48, 225, 228, 231, 236, 262 – 263, 267 – 268, 273, 284 – 285, 289, 296, 298, 306, 308, 311, 317 – 320
- dubleta // dvojtvar, 45, 48 – 49, 63, 77, 79, 86, 98, 100, 116 – 118, 119, 120, 121, 124 – 127, 129 – 130, 132 – 134, 136, 138, 142 – 144, 156 – 157, 160, 165, 167 – 169, 175, 177, 192 – 197, 200 – 201, 203 – 207, 209 – 212, 253, 256 – 262, 264 – 269, 304 – 305, 307 – 308, 314 – 317, 319 – 321
- etnonymum, 9, **12 – 15**, **74**, **78 – 79**, 81 – 82, 84 – 85, **87**, 93, 97, 104, 125, 127, 138, 313, 318
- faktor
- derivačný, 36, 43, 77 – 79, 82 – 83, 86 – 87, 91, 93, 97 – 98, 100 – 101, 103 – 106, 117, 154, 156, 158, 160 – 164, 166 – 170, 173– 174, 180 – 184, 213, 220, 222, 228 – 229, 231 – 233, 237, 241 – 242, 245 – 249, 275, 278 – 279, 281 – 283, 288, 290, 293, 296 – 299, 315, 319
 - diachrónny, 38, 47, 77, 83, 86 – 87, 91, 93, 100, 103 – 105, 151, 155, 157, 159, 165, 169, 173, 175 – 176, 180 – 183, 214, 220, 231, 234, 238, 245 – 248, 255, 278, 293, 296, 299, 315
 - foneticko-fonologický, 36, 76, 78, 82, 84 – 85, 94, 97 – 101, 103 – 106, 130, 143, 153, 156, 158, 161 – 163, 164 – 166, 168, 172 – 174, 176, 180 – 184, 203, 209, 220 – 221, 223, 228 – 229, 231, 232 – 234, 237, 241 – 242, 245 – 249, 275, 278 – 279, 281, 283, 287 – 288, 296 – 298
 - gramatický, 36, 76, 78, 82, 84, 91, 93, 103 – 105, 155 – 156, 180, 183 – 184, 213, 219, 223, 228 – 230, 232 – 234, 237, 240, 245 – 248, 275, 277, 280, 283, 287 – 288, 290, 292, 296– 299, 315
 - ortoepický, **37**, 77, 83, **103 – 104**, 123, 155, 157, 159, 162, 167, 176, **180 – 181**, **183 – 184**, 225, 231, 234, 278 – 279, 281, **296 – 297**
 - ortografický, **37**, 83, **104**, 155, 173
 - morfonologický, **38**, 43, 76, 78, 82, 85, 87, 97 – 98, **100**, **103 – 104**, 106, 152, 155 – 156, 159, 164 – 165, 167 – 170, 173 – 177, **180 – 184**, 211, 213, 220, 222, 228, 238, 241 – 242, **245 – 246**, **248 – 249**, 275, 278 – 279, 281 – 282, 288, 293, **296 – 299**
 - sémantický, **35 – 36**, 75, 78, 81, 84, 87, 91 – 92, 94, 96, 99, **103 – 106**, 152, 156, 158 – 159, 161 – 163, 165 – 167, 169, 173, 176, **180 – 184**, 213, 219, 223, 228 – 230, 232 – 234, 237,

240, **245 – 248**, 275, 277, 280, 282, 287, 290, 292, **296 – 299**

feminatívum // prechýlený názov z maskulín, 9, 18, **21**, 24, 60, 113, 249

femininum, 10, 18 – 22, 24, 27 – 28, 30 – 39, 58 – 59, 63, 65 – 67, 213 – 271

funkcia

- identifikačná, **17**, 36, 43, 81, 94 – 95, 120, 137, 141, **144**, 270, 311, 319
- syntaktické funkcie pádov, 24

fonéma, 101, 135, 245, 263, 275, 320

gramatická kategória, 12, **16 – 19**, **22 – 24**

gramatická morfa (koncovka)

- determinujúca, 28, 34 – 35, 44, 48, 69, 71, 75, 79, 86, 90, 92, 94 – 98, 100, 124, 127, 146, 151 – 152, 157, 160, 162 – 163, 165, 168, 171 – 172, 175, 214 – 215, 218, 222, 228, 230, 232, 236 – 237, 240 – 242, 248 – 249, 254, 257 – 258, 273, 277, 280, 282, 287, 289, 292 – 293, 312, 315
- diferencujúca, 34 – 35, 44, 71, 75, 79, 86, 90, 92, 94, 96 – 98, 100, 151 – 152, 157, 160, 162 – 163, 165, 168, 172 – 173, 175, 193, 218, 222, 228, 230, 232, 237, 240 – 241, 258, 274, 277, 280, 282, 287, 289, 292 – 293, 304, 312, 315
- nulová, 41, 65, 169, 218, 226, 233, 236, 261
- rodovo typická, 19
- variantná, 34 – 35, 44, 75, 79, 86, 90, 96, 98 – 99, 151 – 152, 157, 162 – 163, 165, 172, 175, 218, 222, 230, 232, 240 – 242, 262, 277, 280, 282, 287, 292 – 293, 305, 312, 315

impersonálne (impersonáliá = 0) // neosobné substantíva (maskulína, feminína), 18 – 19, 35, 52, 71, 95, 106, 213, 219, 229 – 231, 240, 248, 309, 319

indeklinábile (indeklinábiliá) // nesklonné, 9, 24, **30 – 31**, 40, 43 – 44, 51 – 53, **63 – 67**, 70, 101, 112, 123, 146, 190, 213, 216, 272, 275, 312, 315

kolektívum // hromadný názov, 12, **15**, 17 – 18, 22, 36, 75, 87, 148, 152 – 153, 156, 158 – 159, 161, 176, 180 – 181, 184, 239, 241, 278, 289 – 291, 299

kompozitum // zloženina, 77, 79, 97, 98, 100, 126 – 127, 154, 156, 158, 160, 167 – 168, 197, 199, 208, 212, 222, 316

- komponent / časť kompozita, 77, 81 – 83, 97 – 98, 100, 104, 125 – 127, 140, 149, 154, 156, 158, 161, 174, 180 – 181, 197, 199, 208, 212, 229, 265, 312, 316, 319

koncovka (gramatická morfa)

- determinujúca, 71, 74, 93, 95, 147, 151, 152, 158, 164, 166, 168, 171, 173, 193, 218, 246 – 249, 276, 296 – 299
- diferencujúca, 158, 162, 168, 177, 248, 273
- infigovaná, 41, 292, 299
- klasifikujúca, 33, 35
- nulová, 27, 31, 41, 63, 65 – 67, 83, 85, 93, 141, 155, 169, 181, 201, 213, 215, 220, 236, 249, 254, 261, 267, 276, 285, 289, 307
- pádová, 33 – 34
- rodovo typická, 30, 36, 63, 254
- variantná, **34**, 88, 129, 170, 228, 248, 268, 276, 279, 288, 296

kongruencia // zhoda, 17, 19, 30, 45, 113, 319

konjunkcia // spojka, 21

konkrétum, **12**, **15 – 17**, 24, 36, 40, **148 – 149**, 151, 154 – 158, 162 – 163, 165 – 167, 170, 173 – 174, 181 – 183, 193 – 195, 197, 207 – 208, 213, 216, 238 – 241, 248, 256, 269, 309, 312

konsonant (C) // spoluhláska, 37, 48, 76 – 80, 82 – 83, 85 – 89, 99 – 100, 104, 128 – 130, 136, 142, 156, 164, 167, 177, 203 – 204, 209 – 210, 216, 224, 227, 267, 284 – 285, 288

- j 37, 43, 48, 225, 228, 231 – 232, 241, 247 – 249, 262, 266, 275, 305 – 306, 308, 318

- r (l) 47, 73, 99, 101, 106, 146 – 147, 164, 170, 192, 256
- m, 37, 78, 89, 98, 156, 165
- korelovaný/nekorelovaný 40 – 41, 77, 101, 178, 245, 295
- sonórny // sonórna spoluhláska, 97, 130 – 131, 164, 166, 180, 224, 284
- nesonórny // sonórna spoluhláska, 85, 100, 142
- šumový // šumová spoluhláska, 130, 180
- velárny // šumová spoluhláska, 37 – 38, 131, 158, 166, 180 / 182, 280 – 281, 297
- mäkký // mäkká spoluhláska, 37, 57, 63, 97 – 98, 99 – 100, 106, 146 – 147, 149, 172 – 174, 176, 183 – 184, 213, 226, 228, 231 – 233, 237, 240, 246 – 248, 262, 269, 278, 287, 298, 304 – 307
- palatalizovaný 268
- nemäkký // nie mäkká spoluhláska, 63, 73, 97 – 98, 106, 147, 151, 153, 164, 180, 182 / 183, 213, 218, 120 / 221, 241, 245 / 246, 262, 278 – 279, 296 – 297, 305
- tvrdý // tvrdá spoluhláska, 37, 59, 96 – 97, 156, 211, 218, 268, 307 – 308
- obojaký // obojaká spoluhláska, 56, 218
- kvantita // dĺžka samohlásky, 17, 56, 59 – 60, 215, 221, 231 – 232, 234, 241 – 242, 247 – 248, 275, 279, 281, 285, 296 – 297
- makroskupina, 30 – 31, 33, 35, 39, 43 – 46, 53 – 54, 64, 69, 114, 191, 255, 303, 316
- maskulinatívum // prechýlený názov z feminín, 18, 21
- maskulínium, 16, 18 – 20, 22, 24, 27 – 28, 30 – 46, 48 – 53, 59, 63, 65, 244, 254 – 255, 270, 272, 276 – 277, 286, 294, 314, 319 – 320
- životné, 54 – 55, 63 – 64, 67, 69, 101 – 105, 107 – 145, 303, 309, 312, 315 – 316, 319
- neživotné, 57 – 58, 64, 146 – 185, 190 – 212
- životné neosobné/zvieracie, 95 – 101, 106, 122, 304, 309 – 310, 312
- materiále (materiáliá) // látkové meno, 15, 17, 24, 36, 148, 152 – 153, 155 – 156, 158 – 159, 161, 173, 175 – 177, 180 – 181, 184, 194, 197, 208, 238 – 239, 317
- neutralizácia kvantity// rytmický zákon, 34, 37, 213, 215, 218, 221, 228, 232, 240, 242, 246, 263, 267, 273 – 275, 279, 281, 284, 288, 296 – 297, 304, 307, 318 – 319
- neutrum, 10, 16, 18 – 20, 27, 31 – 37, 42 – 45, 47 – 48, 51, 53, 62, 66 – 67, 69, 114, 116 – 117, 191, 255, 262, 264, 269, 274 – 278, 280 – 282, 285 – 286, 288 – 289, 291, 293, 295 – 296, 298 – 301, 304 – 308, 310, 117 – 318, 320 – 321
- numerále // číslovka, 17
- obyvateľské meno, 12 – 15, 39, 74, 79, 87, 89, 104, 169, 318
- pád // kázus, 12, 17, 19, 23, 24, 29 – 30, 41, 53, 83, 116, 243, 271, 309, 311, 314
 - akuzatív (A), 19, 23, 27, 32 – 33, 74, 116, 147, 180, 183
 - datív (D), 23, 28, 37, 39
 - genitív (G), 19, 23, 27, 32 – 34, 67, 74, 311
 - inštrumentál (I), 23, 27, 28, 40, 41
 - L = lokál, 23 – 24, 28, 37, 39
 - nominatív (N), 23, 27, 32 – 33, 118, 147, 180, 183, 271, 291, 306, 311
 - vokatív, 23, 32, 40, 118, 266, 309 – 310
- paradigma, 28, 30, 32, 40 – 41, 44 – 46, 48, 50, 53, 57, 82, 84 – 85, 88, 91, 93, 101 – 102, 113, 116 – 117, 121 – 122, 137, 178, 192, 206, 237, 244, 249 – 251, 256, 258 – 259, 275, 291, 302 – 303, 319

- makroparadigma, **26** – **27**, 30, 42, 316
- plurále tantum (PLT), 12, **17**, 35, 40, 62, 132, 151, 155, 158, 163, 169, 183 – 184, 193, 204, 218, 228, 231, 256, 264, 281, 283, 288
- pohyb
 - medzi typmi deklinácie, 44
 - medzi makroskupinami, 44
 - medzi triedami v makroskupine, 46
 - medzi vzormi v triede, 47
 - medzi vzormi a podvzormi, 44
- prefix // predpona, 225
- prepozícia // predložka, 23, 211, 261, 308
- pronomen // zámeno, 94, 117
- pravé proprium **12**, 17, 74, 78, 81, 91, 95, 103 – 105, 318
- nepravé proprium **12**, 14, 76, 92
- rod (menný) // genus (nominálny), 10, 17, **18** – 19, 21, 23 – **25**, 29, 31 – 33, 45, 47, 53, 64 – 67, 69, 95, 115, 117, 138, 190, 219, 228 – 229, 254, 275, 294, 303, 309, 313, 319
 - ženský // fem., 41, 62, 213, 223, 230, 233, 237, 240, **245** – **248**
 - mužský // mask., 20, 22, 63, 116, 139 – 140, 271, 304, 327
 - stredný // neutr., 30, 277, 280, 282, 287, 290, 296 – 299
- singuláre tantum (SGT), 12, 15, 17 – 18, 24, 40, 53 – 54, 59, 620, 131 – 132, 134, 136, 204, 206, 210, 229, 237, 259, 279 – 281, 282, 290, 304, 307, 319
- slovný druh, 23
 - autoparadigmatický slovný druh, 23
- slovo, 19, 21, 40, 45, 50, 97, 100, 125, 127, 151, 160, 167, 227 – 228, 276 – 277, 303, 311, 309
 - domáce, 29, 263, 285, 295
 - prevzaté, 29, 263, 285, 295 – 296
- substantívum // podstatné meno, **10** – **320**
 - apelatívum // všeobecné meno, 12 – 14, 20, 24, 29, 31, 36, 45, 47, 52, 54 – 55, 57, 62, 66, 67, 70, 73 – 74, 80 – 83, 86, 90 – 95, 104 – 105, 113, 115 – 116, 120, 125, 127 – 128, 137 – 140, 149, 151, 153, 158 – 159, 166 – 169, 173, 175, 177, 190, 206, 216, 219, 221, 223, 229, 233, 136 – 237, 240, 342, 246, 248, 255 – 257, 270, 277, 279 – 280, 282, 303, 312 – 313, 319
 - proprium // vlastné meno, 12, 13 – 14, 17 – 18, 20, 24, 29, 36, 44 – 45, 47, 51 – 52, 54 – 56, 63 – 64, 72 – 74, 80 – 82, 92 – 95, 105, 113, 115, 120 – 121, 125, 127 – 128, 130, 137 – 140, 142, 144, 146, 149, 156, 158, 164, 169, 177, 190, 198, 206, 213, 216, 219 – 221, 223, 229, 233 – 234, 236, 244, 254, 256, 266, 270, 272, 291, 294, 302, 311 – 313, 319
 - verbálne substantívum, 10, 272 – 273, 287, 289, 311, 317
- suffix // prípona, 15, 21, 29, 35 – 36, 38 – 40, 45, 50, 60, 73 – 74, 77 – 79, 83 – 83, 85 – 87, 89 – 93, 95, 97 – 101, 103 – 106, 116 – 117, 122, 129, 136, 139, 142, 149 – 150, 154, 156, 158 – 164, 166 – 168, 173 – 174, 180 – 184, 194 – 196, 204, 206 – 210, 216, 220, 222 – 229, 231 – 231, 236 – 238, 241 – 242, 245 – 249, 265 – 267, 275, 278 – 279, 281 – 282, 284 – 285, 288 – 290, 292, 296 – 299, 303, 307, 315, 317 – 319
- trieda
 - deklinačná, 26, 32, 33, 34, 46
- tvár, 11, 15, 18, 24, 32, 34, 36, 42 – 43, 45 – 49, 67, 69, 81, 83 – 84, 87, 95, 104, 112, 115 – 130, 133, 135 – 137, 139, 141, 143, 160, 169, 177 – 178, 185, 191 – 193, 195 – 204, 206, 209 – 213, 220, 222 – 223, 225 – 226, 228, 232, 240, 242 – 245, 253, 255 – 265, 267 – 269, 272, 274 – 275, 278 – 279, 281 – 183, 286, 288 – 289, 293 – 294, 296 – 299, 303 – 306, 308 – 310, 313 – 320
 - duálový tvar, 294, 305

- gramatický tvar, 11, 12, 24, 30, 40, 42, 53, 140 – 141, 193, 314, 317
 - hybridný, 12
 - krátky/dlhý, 88, 118
 - príznakový, 35, 293
 - supletívny, 42, 88
- tvarotvorný formant (TF), 41 – 42, 49, 207
- tvarotvorný základ (TZ), 28, 40 – 41, 77, 127, 136, 157, 159, 165, 176, 207, 280, 306, 310, 314, 320
- variant, 19, 34, 40, 45, 47, 49, 57, 67, 74, 85 – 86, 92 – 94, 103, 107 – 109, 111, 116 – 117, 128, 131 – 138, 140 – 141, 144, 160, 180, 185 – 187, 189, 194, 196 – 198, 203 – 206, 208, 210, 212 – 213, 217, 225, 228, 230, 235 – 236, 240, 245 – 246, 248 – 251, 253, 256 – 157, 262, 265 – 268, 273 – 274, 276, 285, 288, 294, 296, 300, 303 – 305, 312, 315 – 316, 318 – 319
- rodový variant, 18, 190 – 191, 254 – 255, 302
- variantnosť, 37, 41 – 43, 45 – 46, 71, 114 – 115, 118, 127 – 128, 136, 148, 190, 192 – 193, 200, 202 – 203, 207, 209, 215, 254 – 255, 258, 266, 269, 274, 302, 303, 307, 314 – 317, 321
- verbum // sloveso, 12, 23, 40, 158, 199, 274, 313
- vokál // samohláska, 28, 37 – 39, 49, 63, 74, 78, 84 – 85, 93, 98 – 99, 102, 104, 106, 128, 149, 151, 157, 164, 166, 168, 181 – 182, 209, 215 – 216, 218, 223, 227 – 228, 231, 233, 236, 245 – 248, 264 – 265, 273 – 276, 283, 285, 295, 297 – 298, 306, 320
- dlhý, 246 – 249, 262, 265, 297 – 298, 305, 318
 - krátky, 218, 226 – 227, 229, 246 – 249, 262, 285, 289, 297 – 298, 305
 - nepohyblivý, 88, 97, 101, 153, 155
 - pohyblivý, 77, 79, 81, 86, 89, 97 – 100, 103 – 104, 106, 151 – 152, 154 – 156, 159, 165, 174, 177, 180 – 184
 - vkladný, 261, 267, 285, 288
- vzor
- deklinačný, 10, 25 – 26, 32 – 33, 34, 35, 49, 54, 69 – 70, 72 – 73, 95, 309, 310
 - deklinačný podvzor, 34, 310

MENNÝ REGISTER

- Bajziková, 327
Balážová, 11, 15, 67, 316, 324, 329
Benko, 9, 11, 26, 50, 51, 75, 77, 80, 83, 86, 91, 92, 94, 96, 98 – 100, 152, 155, 157, 159, 161 – 163, 165 – 167, 172, 174 – 177, 218, 219, 221, 222, 229 – 231, 233, 234, 237, 240, 241, 277, 279 – 282, 287, 288, 290, 292, 293, 310, 322, 324, 330
Béličová, 11, 24, 25, 29, 32, 35, 40, 43, 90, 118, 303, 306, 310, 324
Bilá, 327
Blanár, 14, 17, 311, 324
Bosák, 11, 127, 199, 259, 260, 324, 326, 327
Buzássyová, 11, 121, 309, 324, 329

Dolník, 2, 9, 11, 28, 40, 43, 47, 237, 291, 315, 317, 324, 325, 330
Dudok, 11, 314
Dvonč, 9, 38, 42, 49, 57, 94, 116, 137, 191, 198, 203, 232, 233, 237, 244, 257, 259, 264, 265, 291, 203, 318, 319, 325

Ďurčo, 9 – 11, 60, 270, 313, 322, 325

Dziak, 18, 24, 325

Furdík, J., 51, 69, 327
Furdík, K., 50

Gajda, 325
Garabik, 9, 11, 69, 325
Gianitsová, Gianitsová-Ološtiaková, 9, 10, 49 – 51, 56, 83, 113, 198, 311, 327

Habijanec, 318, 326
Hašanová, 2, 9, 11, 26, 51, 75, 77, 80, 83, 86, 91, 92, 94, 96, 98 – 100, 152, 155, 157, 159, 161 – 163, 165 – 167, 172, 174 – 177, 218, 219, 221, 222, 229 – 231, 233, 234, 237, 240, 241, 277, 279 – 282, 287 – 290, 292, 293, 310, 322
Horecký, 15, 19, 327

Ivanová, 2, 11, 326, 330

Jack, 325
Jacko, 79, 169, 237, 238, 256, 326

Kačala, 9, 19, 41, 43, 45, 115, 190, 319, 324, 326
Karčová, 135
Kostolanský, 9, 26, 51, 75, 77, 80, 83, 86, 91, 92, 94, 96, 98 – 100, 152, 155, 157, 159, 161 – 163, 165 – 167, 172, 174 – 177, 218, 219, 221, 222, 229 – 231, 233, 234, 237, 240, 241, 277, 279 – 282, 287 – 290, 292, 293, 310, 322
Kráľ, 33
Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ), 49, 82, 127, 197, 201, 233, 259, 268, 316, 320, 322
Krošľáková, 42, 49, 326

Majchráková, 135
Mancuso, 327
Miko, 17 – 19, 36
Mistrík, 24, 326
Mlacek, 324 – 326, 328 – 330
Morfológia slovenského jazyka (MSJ), 30, 49, 50, 88, 118, 123, 127, 175, 206, 313, 322
Moško, 322, 330
Musilová, 330

Navrátil, 10, 327
Nižníková, 327

Očenáš, 10, 327
Ohnheiser, 325 – 327
Ološtiak, 9 – 11, 33, 37, 44, 46, 50, 51, 56, 57, 83, 113, 121, 155, 176, 198, 311, 327, 330
Ondrejovič, 11, 324, 325, 327
Ondrus, 327
Oravec, 138, 146, 327
Orgoňová, 83, 327

Pauliny, 10, 27, 28, 32, 39, 49, 50, 87, 266, 327
Páleš, 26, 50, 51, 310, 327

Peciar, 329 Pisárčiková, 326 Považaj, 192, 324 – 328 Pravidlá slovenského pravopisu (PSP), 19, 84, 117 – 119, 122, 125, 126, 192 – 201, 204, 208, 254, 257 – 260, 268, 304, 306, 309, 316, 317, 319, 320, 322, 327 Puškášová, 151, 198, 327 Rabatinová, 18, 24, 325 Rusínová, 310, 328 Ružička, 10, 49, 50, 327 Sabol, 9, 10, 26, 34, 37, 314, 319, 328 Sekvent, 83, 328 Semjanová (Sokolová), Sokolová, 1, 2, 9 – 11, 14, 20, 21, 24, 26, 29, 32, 35, 37 – 39, 50, 51, 75, 76, 79, 81, 87, 101, 153, 169, 190, 210, 220, 226, 255, 256, 266, 306, 311 – 314, 317 – 319, 321, 322, 326 – 330 Slančová, 11, 32, 220, 266, 306, 328, 330 Slovenský národný korpus (SNK), 9, 11, 47, 48, 50, 55, 56, 62, 64, 66, 69, 75, 77, 80, 82, 83, 86, 88, 91, 92, 94, 96, 109, 112, 117, 119, 121, 122, 125 – 127, 130, 131, 134, 136, 141, 152, 155, 157, 159, 161 – 163, 165 – 167, 169, 172, 174 – 177,	185, 194, 196, 197, 202, 204, 208, 219, 221, 222, 229 – 231, 233, 234, 237, 240, 241, 243, 253, 260, 264, 265, 277, 279, 280 – 282, 287, 288, 290, 292, 293, 306, 313 – 316, 318, 319, 321, 322, 324, 325, 328 – 330, 333 Slovník slovenského jazyka (SSJ), 19, 50, 64, 85, 278, 340, 351, 368 Slovník súčasného slovenského jazyka (SSSJ), 11, 15, 19, 32, 82, 88, 91, 115, 127, 139, 142, 192, 197, 207, 258, 263, 264, 279, 306, 309, 313, 316, 320, 322 Šikra, 11, 330 Šimon, 11, 329, 330 Šimková, 314, 324 – 326, 330 Štícha, 314, 330 Timková, 327 Trost, 15, 330 Zamborová, 15, 67, 316, 324 Zauner, 113, 123, 194, 289, 304, 330 Žigo, 2, 9, 11, 19, 27 – 29, 32, 35, 36, 38, 39, 43, 84, 87, 154, 155, 159, 169, 177, 198, 286, 298, 303
---	--

Z recenzentských posudkov

Rukopis monografie ponúka nové zobrazenie deklinačnej sústavy substantív súčasnej spisovnej slovenčiny, čím sa rozširuje spektrum pohľadov na tento výsek jej gramatiky.

Koncepciu priesvitne znázorňuje „vejárová“ metafora, ktorou sa uchopuje štruktúrované rozpätie makroparadigmy so zreteľom na optimálne vymedzenie deklinačných tried, vzorov a podvzorov.

Prehľadná grafická prezentácia spracovaných údajov poskytuje čitateľovi dobrú orientačnú bázu a vtáhuje ho do autentickej slovenskej morfológie.

Pri opise sa berú do úvahy všetky faktory „zodpovedné“ za daný stupeň diferencovanosti substantívnej mennej deklinácie, ich súčinnosť aj konfliktnosť, ale aj prieniky medzi deklinačnými formáciami, a tak deskripcia podáva komplexné informácie o povahe skloňovacieho systému slovenských substantív a evokujú aj možnú diferencovanosť opisu.

Opis sa riadi ideou optimalizácie sústavy pravidiel na priradovanie podstatných mien k príslušným formáciám, čo má teoretický aj praktický dosah: Na jednej strane vedú k reflexii usporiadosti pravidiel a na druhej strane k ich algoritimizácii. Je to užitočný výsledok systémovolingvistického opisu, ktorý aj podnecuje k úvahám o vzťahu takto opísaného systému substantívneho skloňovania k jeho mentálnej reprezentácii v mysli bežných používateľov.

J. Dolník

Rukopis posudzovanej monografie napĺňa dlhoočakávanú snahu interpretovať progresívnym a syntetizujúcim prístupom substantívnu deklináciu súčasného slovenského spisovného jazyka. Vysoko pozitívne treba celý posudzovaný text hodnotiť najmä preto, že ako celok rešpektuje všetky doterajšie výskumy v skúmanej oblasti, a to nielen v rovine klasickej morfológie či paradigmaticky, ale aj s ohľadom na progresívne trendy jazykovedných výskumov, orientované na prirodzenosť v jazyku a tendenciu perspektívneho využitia poznatkov v explanačnej rovine. Jednotlivé časti rukopisu sú spracované koncízne a integrujú sa v nich vplyvy derivačného faktora a sémantiky.

P. Žigo